

International Scientific Conference

International Conference on
Innovative Development of
Education 2023/21

ISSN: 2181-3515

ERUS.UZ

2 January, 2023 YEAR

PKP | INDEX

Uzbekistan, Tashkent

“Educational Research in Universal Sciences”

“INTERNATIONAL CONFERENCE ON INNOVATIVE DEVELOPMENT OF EDUCATION 2023/21”

erus.uz

Languages of publication: o‘zbek, english, русский, қазақ, тоҷик, қарақалпақ

TASHKENT, UZBEKISTAN

2023/ JANUARY 2

PROBLEMS IN THE TREND OF INCREASING ALLERGIES TO DIFFERENT GROUPS OF DRUGS IN UZBEKISTAN

Razikova I.S.

Republican Scientific Center of Specialized Allergology

Tolaboyev S.O.

Republican Scientific Center of Specialized Allergology

Davlatov J.D.

Republican Scientific Center of Specialized Allergology

ABSTRACT

According to the World Health Organization, drug allergy is one of the most common allergic diseases. With the development of pharmacology, the incidence of drug allergy is also increasing. ambulatory cards were studied and the results of the laboratory examination were analyzed statistically.

Keywords: drug allergy, anaphylactic shock, blisters, angioedema, drugs, antibacterial agents

PRIORITY

Allergic reactions caused by drugs are one of the urgent problems of modern medicine. Today, not only the number of drugs, but also their effect on the body is increasing. The introduction of new highly effective drugs allows to improve treatment it also causes a number of side effects in the body. According to experts, 10-20% of people who take drugs have complications caused by drugs. According to the sources of the Ministry of Health of the Republic of Uzbekistan, 10,548 people were admitted to the hospital 268 of the patients were sent for the treatment of complications caused

by drugs. The main reason for the increase in the disease is not correctly assessing the allergic anamnesis, unreasonable prescribing of drugs in large quantities (polypragmasy), the population independently taking different drugs. taking without a doctor's prescription and prescribing drugs that are close to each other.

Purpose

To study the groups of drugs with the highest number of allergic reactions, which clinical forms of allergic reactions are more common, and which method of diagnosis is more effective in making a diagnosis.

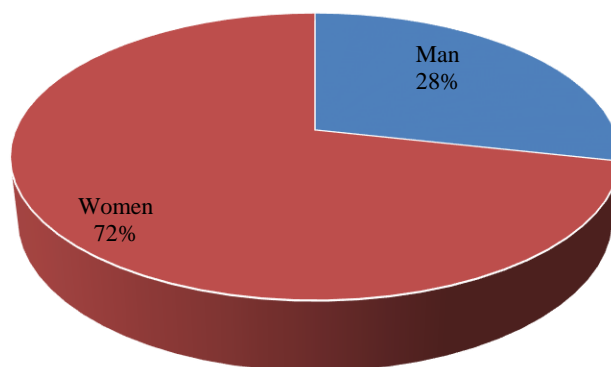
Scientific examination method and material. During the examination, 130 patients who applied to the Republican scientific specialized allergology center were examined. The complete allergological and drug allergy anamnesis of each patient was studied, ambulatory cards were collected, and the results of the allergological examination were studied and statistically analyzed.

Results and analyses

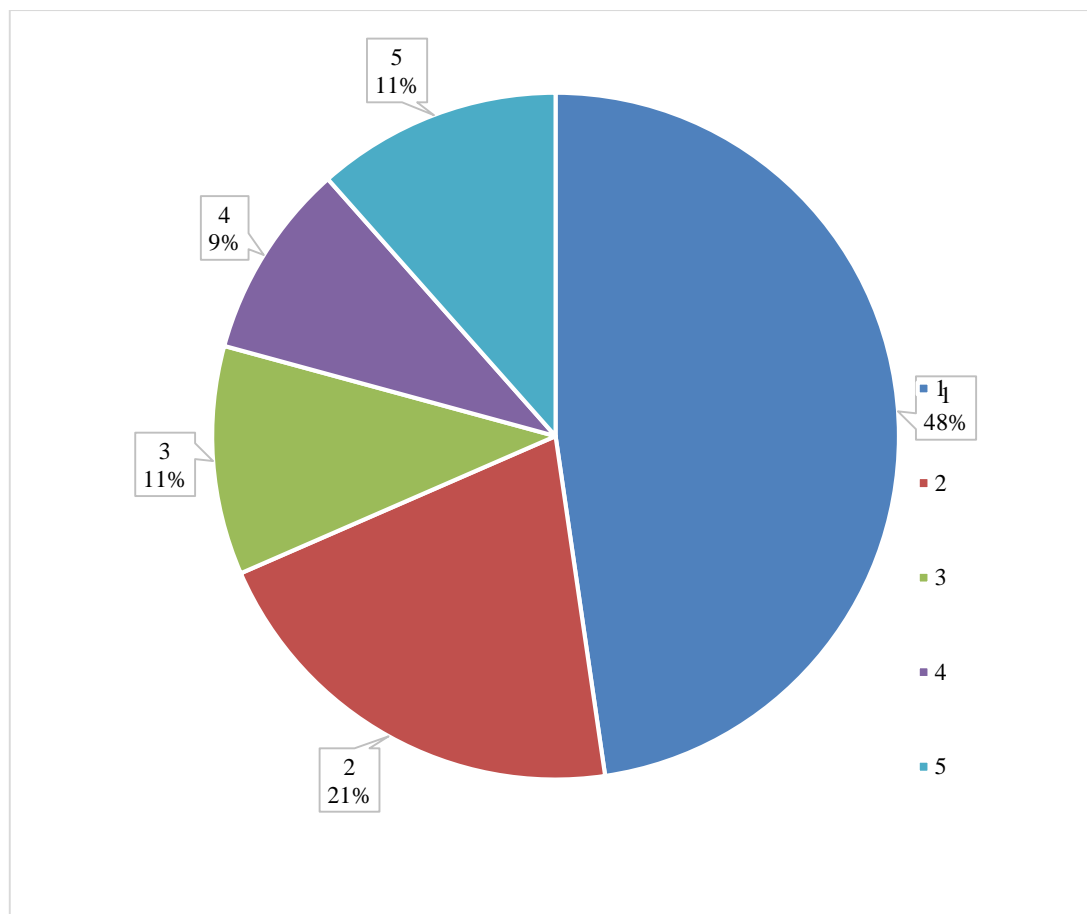
Observations were carried out at the Republican Specialized Scientific Center of Allergology. To the Republican Specialized Scientific Center of Allergology

A retrospective analysis of the ambulatory cards of the patients who applied was carried out. During the investigation, it was found that 93 (71.5%) of the 130 patients with drug allergies were women, 37 (28.5%) were men. Thus, it was found that it occurs 2.5 times more often in women than in men.

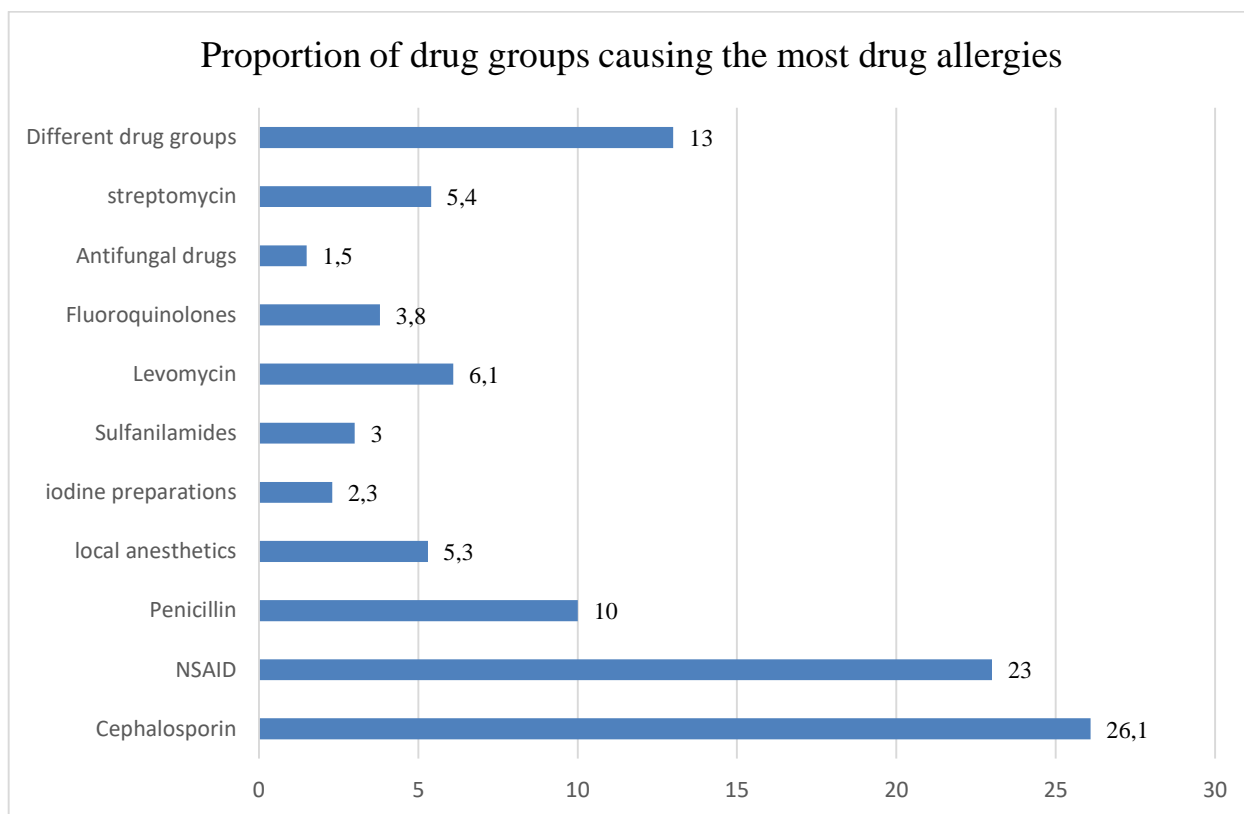
The prevalence of drug allergy in women and men

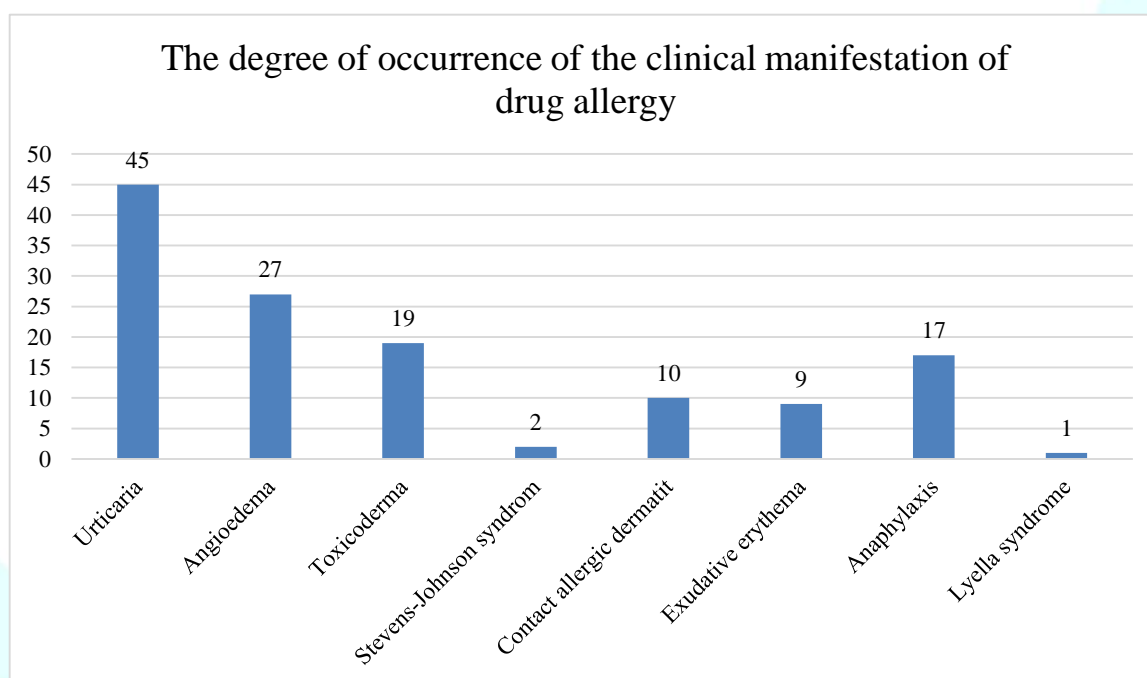
Allergy caused by one drug group was detected in 62 out of 130 patients (46.3% of the total number of patients); two drug groups - 27 patients (20.7%), three drug groups - 14 patients (11.5%), drug 4 groups - 12 patients (9.2%), 5 and more drug groups - 15 patients (12.3%). Thus, mainly, patients had a large allergic reaction to 1 group of drug substances - 46.7% of cases, and drug allergy to 2 and more drug groups- 53.3%.

When fully studied by drug groups, it is distributed as follows: Cephalosporin group - 26.1% (34 patients), NSAID - 23% (30 patients), sulfonamide drugs (SD) - 3% (4 patients), local anesthetic (LA) – 5.3% (7 patients) (reactions to novocaine were 73.7%; lidocaine - 26.3%), group of fluoroquinolones – 3.8% (5 patients), tetracycline – 6.1% (8 patients), iodine-containing preparations - 2.3% (3 patients), penicillin group - 10% (13 patients), various drug groups - 13% (17 patients), antifungal agents 1.5 % (2 patients), streptomycin 5.4% (7 patients)

The characteristics of the clinical course of drug allergy were studied as follows.

SUMMARY

During the investigations, it was determined which group of drugs causing the most allergic reactions and which clinical manifestations are most common in patients who applied to the Republican Scientific Center of Specialized Allergology with drug

allergies. As a result of studies, it was found that antibiotics (cephalosporins) cause the most allergic reactions.

REFERENCES:

1. Vidal M.F., Abrami P., Lermeize Dj. Anaphylaxis and idiosyncrasy. Press Med 1922;30:189-92
2. Kolkhir.P.V. dokazatel'naya allergologiya-immunologiya.-M: prakticheskaya meditsina, 2010.—528 p.
3. Roy Patterson., Gremmer L.K., Greenberger P.A. Allergic diseases: diagnosis and treatment. 2000.-768 p.
4. Speer. Aspirin allergy: a clinical study // Southburn Med Journal 1975;68:314-8
5. Stevenson D.D. Aspirin desensitization in patients with asthma: alternative therapy // J Asthma. 1983; 20(1): 31-8
6. Dranik G.N. Clinical Immunology and Allergy LLC "Medical Information Agency, Moscow 2003
7. Clinical allergology. Selected lectures. Practical recommendations L.A. Goryachkina, E.P. Terekhova, O.V. Sebekina, Moscow 2017

BACHADON MIOMASIDA INDOL-3 KARBINOL BILAN DAVOLASH EFFEKTIVLIGI

Hikmatova Sarvinoz

SamDTU Pediatriya fakulteti 520-guruh talabasi

ANNOTATSIYA

Bugunki kunda bachon miomasi kasalligi bilan 40 yoshdan oshganlarda 41% holatda kuzatilmoqda. Butun dunyo statistikasi bo‘yicha bachadon miomasi kasalligi garmonal buzilishi fonida 68% hollarda rivojlanishi aniqlandi. Bachadon miomasini davolashda indol-3 karbinol preparatlari keng qo‘llanilmoqda.

Kalit so‘zlar: Bachadon miomasi, indol-3 karbonil, giperplaziya, estrogen.

Keywords: Uterine fibroids, indole-3 carbonil, hiperplasia, estrogen.

Ilmiy izlanish maqsadi

Bachadon miomasi bilan kasallangan bemorlarda indol-3 karbinol preparati bilan davolash effektivligini aniqlash.

Material va tadqiqot usullari

Ushbu ilmiy tadqiqotda bachadon miomasining turli shakllari bilan kasallangan 30 nafar bemor olindi. Ulardan 25 yoshdan 35 yoshgacha bo‘lgan ayollar 15 nafarni hamda 35 yoshdan 50 yoshgacha ayollar 15 nafarni tashkil qiladi. Bachadon miomasi bilan kasallangan bemorlarga indinol preparatini 1 kapsulada 3 hafta davomida ichishi nazorat qilindi

Tadqiqot natijalari

Bachadon miyomasi ayollarda asosan garmonal buzilish ya’ni gipotalomus-gipofizar-buyrak usti bezi-tuxumdon orasidagi aloqa buzilishi yoki biron bir qismi shkastlanishi natijasida miometriy giperplaziyalanish fonida rivojlanishini aniqlandi. Gipofizning gonodotrop garmoni tekshirilganda hayz sikli davomida organizmda

progesterone garmoni miqdori kamligi, bu esa hayz sikli ikkinchi davrida yetishmovchiligiga olib keladi. 70-80% hollarda bachadon miomasi bor bemorlarda patologik hayz sikli borligini kursatadi. Klinik eksperimental tadqiqotlar estrogen garmoni ko‘p ishlab chiqarilishi- bachadon miomalariga olib kelishi aniqlandi. (F.M.Ayupova 2015) Bunday bemorlarni davolashda indol3 karbonildan foydalanib ko‘rdik. Bunda indol 3 karbonil estrogen retseptorlarini bloklaydi, 2-gidroksiesteronning 16 alfa –gidroksiesteronga nisbatini oshiradi va estradiolning 4-gidroksillanishini inhibin qiladi. Bu indol-3 karbinolning ijobiy tasiri, chunki 16- alfa gidroesteron va 4-gidroksiesteron kanserogen tasirga ega, 2-gidroksiesteron metabolite bir necha saraton turidan himoya qiladi.

Tadqiqotda platsebo yoki 30 yoki 200 mg / kun oralig‘ida indol-400-karbinol (Indol 3Carbonil) olgan 30 bemor ishtirok etdi. Platsebo olgan guruhdagi 10 nafar bemorning hech birida Intra-epiteliya Neoplaziyasining (CIN) to‘liq regressiyasi bo‘lmagan.

Kuniga 4 mg og‘zaki indol-8-karbinol (I200C) olgan guruhdagi 10 bemorning 10 tasida bachadon miomasi erta davrida regressiyasi bo‘lgan.

Kuniga 4 mg og‘zaki indol-9-karbinol (I400C) olgan guruhdagi 10 bemorning 10 tasida bachadon miomasi erta davrida to‘liq regressiyasi bo‘lgan.

XULOSA

Tadqiqot davomida indol-3-karbinol (I3C) bilan davolash qilingan bemorlarda bachadon miomasi erta davrida sezilarli darajada regressini platsebo olganlar bilan solishtirganda 100% ijobiy natija berishini aniqladik. Mioma shakli va kattalik darajasiga qarab preparat dozalarini tanlash maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

- 1.Савельева – “Гинекология”
- 2.F.M.Ayupova “Gnikologiya” 2015
- 3.cyberlelinka.org

“TARIX DARSINI TASHKIL ETISHNING AYRIM PEDAGOGIK JIHLARI”

Tokaeva Xoshruy Balkanovna

O‘zbekiston Respublikasi Ichki Ishlar Vazirligi Qoraqalpoq akademik litseyi
informatika o‘qituvchisi

Ibragimova Muhayyo Nurilla qizi

Qoraqalpog‘iston Respublikasi Nukus shahri 44- son umumta'lim maktabi tarix fani
o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Mazkur ilmiy maqola tarix fanining ba’zi metodologik muammolarini, o‘rta maktab tarix ta’limi, undagi yuz bergan o‘zgarishlar, tarixni o‘rganishning ahamiyati haqidagi qarashlarni o‘z ichiga oladi. Shuningdek, maktab tarix ta’limining zamonaviy konsepsiyasi, O‘zbekiston tarixini o‘rganishdagi ilmiy, metodologik masalalar asosiy o‘rin tutadi.

Kalit so‘zlar: tarix fani metodologiyasi, tarix tamoyillari, tarixiy tafakkur, tarix ta’limining zamonaviy konsepsiyasi.

Mustaqillikning birinchi kunlaridan ijtimoiy-gumanitar fanlarda tub o‘zgarishlar davri boshlandi. Tarix fanini tadqiq etish va o‘qitishda yangi metodologiya kirib keldi. Jahon tarixi fanida e’tirof etilgan xolislik, ilmiylik, tarixiylik va muqobillik tamoyillari tarixni tadqiq etish va o‘qitishda tadqiq etila boshlandi. Tarix ta’limi mazmun-mohiyatini zamon ruhida o‘quvchilarga yetkazish uchun o‘quv-metodik majmua yangilandi. O‘rta maktab uchun tarix fanidan yangi darsliklar yaratildi. Bugungi kunda o‘rta maktab tarix o‘qituvchisi samarali ta’lim berishi uchun nazariy va amaliy jihatdan yetarli bilim va malakaga ega bo‘lishi lozim. Agar o‘tmishga nazar

tashlaydigan bo‘lsak, o‘qitish metodlarini tanlash muammosiga Ya.A.Komenskiy, I.Pestalossi, A.Disterveg, K.D.Ushinskiylar ma’lum darajada e’tibor berishgandi. Ya.A.Komenskiy o‘qitish metodlariga g‘oyat katta ahamiyat berib, agarda bilim cho‘qqilariga juda ozchilik qiyinchilik, ming azob bilan yetib borar ekan, buning sababi insoniyat erisha olmaydigan biror narsaning mavjudligida emas, balki metodlarning chalkashligidadir, deb hisoblagandi. U bilish qobiliyatini yuzaga chiqara oladigan usullarga rioya qilishni va ularni sharoitlarga qarab qo‘llashni talab etgandi. Respublikamizda tarix fanini falsafiy yondashuv asosida tadbiq qilish N. Jo‘raev tomonidan taqdim qilingan. Tarix fanini o‘qitishning uslubi bo‘yicha esa T.Toshpo‘latov va Y.G‘afforovlar tomonidan taqdim qilingan o‘quv- uslubiy, didaktik ta’minot ham alohida ahamiyatga ega. Tarix fanining maktab kursi uchta vazifani bajarishga qaratilgan: o‘quvchilarga tarixiy bilimlarning asoslarini berish, ularningchuqurligi va mustahkamligini ta’minlash;

- o‘quvchilarda tarixni ilmiy tushunishning shakllanishi va milliy tarix,

- xorijiy mamlakatlar va xalqlar tarixiga hurmat munosabatida bo‘lishni ta’minlashga;

- o‘quvchilarda tarixiy ong, tarixiy xotira, tarixiy tafakkurni rivojlantirish va o‘quvchilarning bilimlarini mustaqil o‘zlashtirish va qo‘llashga o‘rgatishdir. O‘quvchilarning tarixiy tafakkuri ularning umumiy dunyoqarashining shakllanishi bilan birgalikda boradi. O‘quvchilarning dunyoqarashida tarixiy tafakkurning rivojlanishi uning amaliy faolligini ta’minlaydi. Ya’ni, tarixan dunyoda mavjud bo‘lgan fan-texnika yangiliklarini o‘zlashtirishi bilano‘z faoliyatida yangilikka intilish o‘zida yaratuvchanlik faoliyatinishakllantiradi. O‘quvchi tarix fanidan bilimlar asosini o‘zlashtirganda millatimiz va boshqa xalqlarning o‘tmish, kecha va bugungi taraqqiyoti to‘g‘risidatushunchaga ega bo‘ladi. Tarix ta’limi har bir odamga etnomilliy, umummilliyva umuminsoniy qadriyatlarni o‘zlashtirishga yordam berishi lozim. Bu o‘quvchini shaxs, fuqaro, inson sifatida shakllanishiga asos bo‘ladi. O‘quvchilar O‘zbekiston tarixi fanini o‘rganish davomida umuminsoniy qadriyatlarni o‘zlashtirib boradi. Tarix darslari o‘quvchilarga tarixiy bilimlarni yetkazib beruvchi vositagina

emas, balki ularning ma’naviy-axloqiy jihatdan shakllanib borishlarini ta’minlovchi kuchli ta’sirga ega bo’lgan omil hamdir. Maktab tarix ta’limining zamonaviy konsepsiyasi tarixni tizimli o’rganishni saqlab qoladi. Lekin tarix uning tamoyillari asosida o’rganiladi. Tarix o’quvfani o’rta maktabda gumanitar fanlarning rivojlanishi uchun metodologik shart-sharoit yaratadi. Tarix fanining ma’lumotlari, tushunchalari, atamalariva tamoyillari boshqa fanlarda ham keng qo’llaniladi, o’z navbatida tarix fanida boshqa fanlardagi tushuncha, atamalardan foydalaniladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. K.Shoniyozov “O‘zbek xalqining shakllanish jarayoni” T—2001
2. A.Asqarov “O‘zbek xalqining etnogenizi va etnik tarixi” T—2007
3. O.Bo‘riyev, M.Usmonov “o‘zbeklar etnik tarixi va etnomadaniy jarayonlar” Samarqand—2008
4. I.Jabborov “O‘zbek xalqining etnografiyasi” T—1994
5. I.Karimov “Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch” T—2008
6. I.Karimov “Tarixiy xotirasiz kelajak yo‘q” T— 1988
7. N.Jo‘rayev “Yetti pushtingizni bilasizmi” maqola, “Ma’rifat gazetasi” 1996.

ОЛХЎРИ ДАНАГИ АСОСИДА ОЛИНГАН УГЛЕРОДЛИ АДСОРБЕНТЛАР МОДИФИКАЦИЯСИ

Салиханова Д.С.

ЎзРФА Умумий ва ноорганик кимё институти т.ф.д.,проф.

E-mail: salihanova79@mail.ru

Усмонова З.Т.

Наманган муҳандислик-технология институти таянч докторанти,

E-mail: usmonova.zulfiya80@mail.com

АННОТАЦИЯ

Ушбу тадқиқот ишида оқова сувларни тозалаш учун мўлжалланаётган олхўри данаги чиқиндисидан пиролиз қилиш орқали олинган углеродли углеродли ишқор ёрдамида фаоллантириш ҳамда унда бензол буғи адсорбцияси ўрганилган.

Kalit so‘zlar: olxo‘ri danagi, chiqindi, piroliz, NaOH, nisbat, konsentrasiya, faollantirish, benzol, eksikator, Mak Ben...va hok.

ABSTRACT

In this research work, activation of carbons obtained by pyrolysis of plum seed waste intended for wastewater treatment with alkali and adsorption of benzene vapor on it was studied.

Key words: plum kernel, waste, pyrolysis, NaOH, ratio, concentration, activation, benzene, desiccator, Mc Ben.

Бугун турмуш тарзимизни энгиллаштириш учун ўз маҳсулотларини таклиф этаётган компаниялар, завод-фабрикалар ва саноат корхоналаридан чиқаётган

чиқиндилар ҳамда энг эътиборлиси ифлосланган сув муаммоси доимий равишда ечимини кутаётган масалалар сирасига киради. Ушбу масалалар ечими учун турли тадбирлар, синов тадқиқот ишлари олиб борилмоқда. Жумладан, республикаимиз миқёсида етиштирилаётган қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириш ва қайта ишлаш орқали пайдо бўлаётган чиқиндилар ҳам ечимини кутаётган муаммолардан бири ҳисобланади. Булар орасида олхўри мевасини сақлаш, қайта ишлаш ва савдоси орқали ҳам йирик миқдорда чиқиндилар, яъни олхўри данаги чиқиндиси пайдо бўладиги, ушбу чиқиндидан оқилона фойдаланишнинг турли йўллари синаб кўриш муҳим тадбир ҳисобланади. Ушбу тадқиқот ишида олхўри данаги чиқиндисидан пиролиз қилиш орқали олинган углеродларни ишқор ёрдамида фаоллантиришда ҳарорат ва концентрациянинг таъсири ўрганилган.

Дастлаб, олхўри данаклари тенг миқдорда тортилиб 6 та намуна: 300, 400, 500, 600, 700, 800 °C да ҳавосиз муҳитда пиролиз қилинди. Бу орқали масса йўқолишини ҳароратга таъсири ўрганилди. Кузатишлар шуни кўрсатдики, ҳарорат 80 °C га кўтарилганда пиролиз қурилмасининг чиқиш шлангидан оқ тутун чиқишни бошлади. Бу тутун ҳарорат 300-400 °C оралиғида энг кўп миқдорни ташкил этди. Бу данак таркибидаги органик бирикмаларнинг айнан шу ҳарорат оралиғида кўп миқдорда чиқиб кетиши ва карбонлаштириш жараёни билан изоҳланади. Ҳарорат 450-600 °C оралиғида оқ тутун чиқиши бирмунча камайиб боргани кузатилди. Пиролиз қилинган намуналарни ишқор ёрдамида фаоллантириш учун тезкор усул, яъни эксикатор усули ёрдамида танлаб олинган 500 °Cда пиролиз қилинган углеродлар танлаб олинди. Дастлаб, NaOH нинг 10, 20, 30% эритмалари тайёрлаб олинди. Шундан сўнг ҳар бир фоизли эритмага бўқтириш учун учун дисперслиги 0,75 мм бўлган намуналардан 20 грдан олинди ва 1:0,5, 1:1, 1:2, нисбатларда 2,5 соатга ишқорга бўқтирилди. Сўнгга, бўққан намуналар қуритиш шкафида қуритилди. Қуритилган намуналар 300, 500, 700, 800 °C да ҳавосиз муҳитда термик ишлов берилди. Термик ишлов берилган намуналар дистилланган сув ёрдамида нейтралланди ва 0,25 мм элакдан

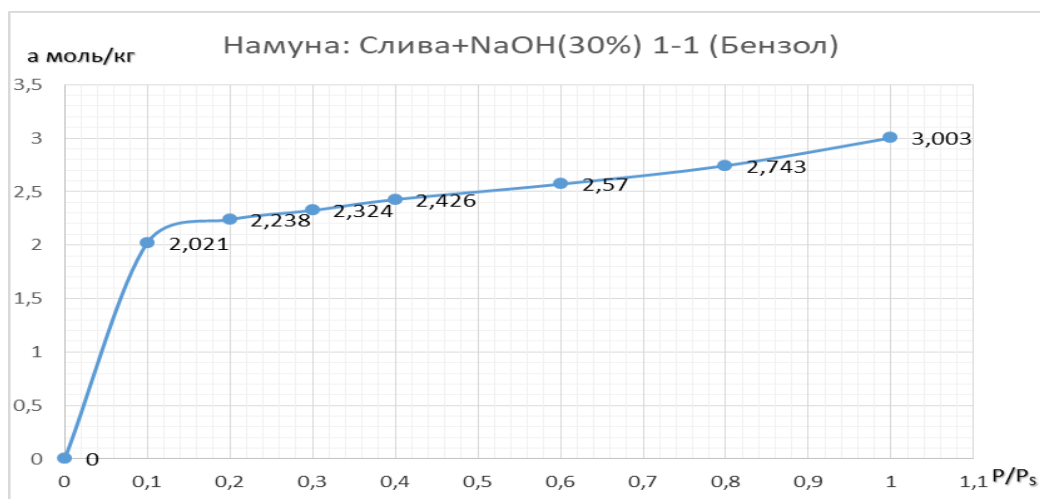
ўтказилиб, Мак Бен Бакра қурилмаси орқали уларнинг адсорбцион хусусияти ўрганилди. Ўрганишлар шуни кўрсатдики, 30% NaOHга бўктирилган ва 800 °C да 1:1 нисбатда термик ишлов берилган намуна Мак Бен Бакра қурилмаси орқали текширилганда адсорбцион хусусиятини қолганларга нисбатан энг кўп намоён қилди.

Адсорбция жараёнининг асосий кўрсаткичларидан бири бу доимий ҳароратда ($T=const$) ютилган моддаларнинг (a) газнинг нисбий босимига (P/P_s) нисбати графигидир. Адсорбция изотермаси қуйидаги формуладан топилади:

$$a = \frac{1000}{Mr(C_6H_6) \cdot (h - hx)}$$

бу ерда: P -босим, мм.рт.ст.; h -чўзилган пружина узунлиги, мм; hx -адсорбентда адсорбатнинг ютилишидан сўнг чўзилган пружина узунлиги, мм; a -ютилган адсорбент миқдори, мол; P/P_s -нисбий солиштирма босим, мм.рт.ст.

Синов натижаси қуйидаги параметрларда изоҳланади:

Расм. 30% NaOHга бўктирилган ва 800 °C да 1:1 нисбатда термик ишлов берилган намунанинг Мак Бен Бакра қурилмаси орқали текширилган синов натижаси

Изотермалардан кўриш мумкинки, нисбий солиштирма босим нолдан $P/P_s=0.4$ гача адсорбция секинлик билан тўйинишга яқинлашади. Адсорбция секинлик билан ортиб тўйиниш ҳолатига яқинлашиб бориши кузатилди. Паст нисбий босимларда адсорбция изотермаларининг кескин кўтарилиши бензол

буғлари дастлабки ютилишларда адсорбцион потенциали юқори бўлган юзаларга адсорбцияланади дейишимизга асос бўлади.

1- жадвал.

Адсорбент	a_m монокават сифими, моль/кг	S солиштирма юза, $S \cdot 10^{-3}$, м ² /кг	W_s Тўйиниш ҳажми, ас, моль/кг
Олхўри данаги	1,558	375,14	0,26175

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш жоизки, ушбу синов натижалари данак таркибидаги ғовакларни очилишига дисперслик, вақт, ҳарорат ва концентрациянинг таъсири қай даражада эканлигини билиш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар: (REFERENCES)

1. “Технический анализ нанопористых материалов” И.К.Гиндулин, Ю.Л.Юрьев. Екатеринбург. 2011.
2. Iftixorova K. M. Study of properties and methods of carbon-containing raw material activation //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – Т. 10. – №. 11. – С.
3. Ю. В. Тамаркина, В. А. Кучеренко, Т. Г. Шендрик
Институт физико-органической химии и углехимии имени Л.М. Литвиненко НАН Украины, Донецк

EXPERIMENTAL CHARACTERIZATION OF FILTERING MODEL DISPLAY PROCEDURE NUMBER

Norquvvat Chunayev

Tashkent University of Information Technologies named after
Muhammad al-Khorazmi, chief specialist of the Education
Quality Control Department
norkuvvatchunaev@gmail.com

Bobir Shirinov

Tashkent University of Information Technologies named after
Muhammad al-Khorazmi, assistant of the Department of Information Security
sh.bobur1994@gmail.com

ABSTRACT

In this paper, a near-wellbore distance uplift procedure is proposed for finite-permeability hydraulic fractures on a Voronoi network, and it is shown that fracture cells are clearly present on a coarse grid. Embedded discrete fracture model, it is shown that the assumption of linearity of pressure distribution in a fractured reservoir cell can lead to a significant error in solving the global problem. In this, the accuracy of solving the problem by changing the permeability of the cells was significantly analyzed.

Key words: procedure, shortened, component, porosity, hydraulic, isotropic conductivity field, hydraulic and reservoir.

Mesh construction. It is proposed to construct two coherent computing networks for solving global and local problems: a coarse network for the global problem and a fine network for local problems. Coarse and fine meshes are consistent if:

1. each coarse grid cell can be described as a union of several fine grid cells;

2. each face of a coarse mesh can be represented as a union of several fine mesh faces.

The consistency property allows accurate calculation of the values of the integrals over the cells and faces of the coarse mesh to calculate the conductivity. You can use the following algorithm to construct consistent unstructured meshes.

1. Create a mesh for the entire area Ω , where the areas close to the well are detailed with small cells, and the watery areas far from the wells are detailed with large cells. This network is called a fine grid and is used to solve local problems.

2. Construction of a new grid for the entire area based on the fine grid By combining small cells near the Ω well into large cells, the new grid is called a coarse grid and is used to solve the global problem.

In the first step, a fine mesh is constructed. In the near-wellbore region, nodal points are placed in increasing steps along the hydraulic fracture normal and radially at the fracture tips, as shown in Figure 1.1. Wells with hydraulic fractures on a fine grid are represented by a dimensional fact model (DFM). In this case, the control volumes for refraction are built on the surfaces between the water control volumes (Fig. 1.2). Fracture cells are represented geometrically as one-dimensional lines. But having a non-zero volume is calculated from the width of the fracture opening. To ensure that the total volume of the near-well area does not change, the volume of adjacent reservoir cells adjacent to the fracture is reduced accordingly, and a fine grid is constructed with fractured adjacent reservoir cells.

In the second step, a coarse mesh is constructed. The fine-mesh reservoir cells are combined into coarse meshes as shown in Figure 1.3. In this case, the crack cells will not change and will also exist in the coarse mesh. But each fracture cell is connected to only one coarse reservoir cell.

Location of nodal points for constructing a fine computational grid near a hydraulic fracture Fig. 1.1.

Node points are shown in gray. The black line indicates hydraulic fracturing.

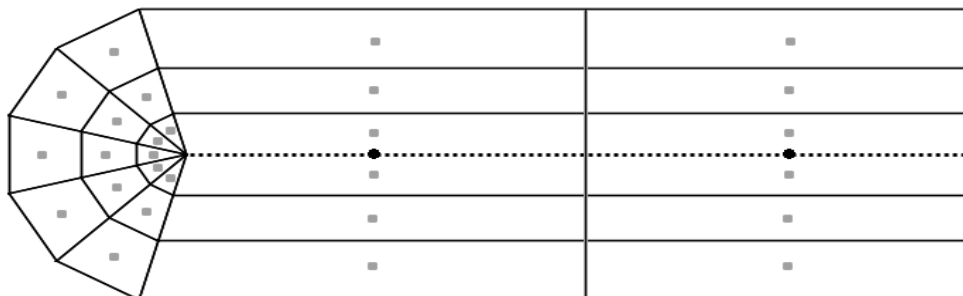

Figure 1.2. A section of a fine calculation grid near a hydraulic fracture.

Nodal reservoir cell points are shown in gray. Cell attachment points are indicated by cracks in black.

The black line indicates hydraulic fracturing, water intrusion into production wells, or oil degassing when starting new wells and is much shorter than the entire simulation period. The product of the conductance and area of the broken cells is comparable to the product of the conductance and area of the reservoir cells, so the broken cells should not have a strong negative effect on the conditionality of the system of linear equations.

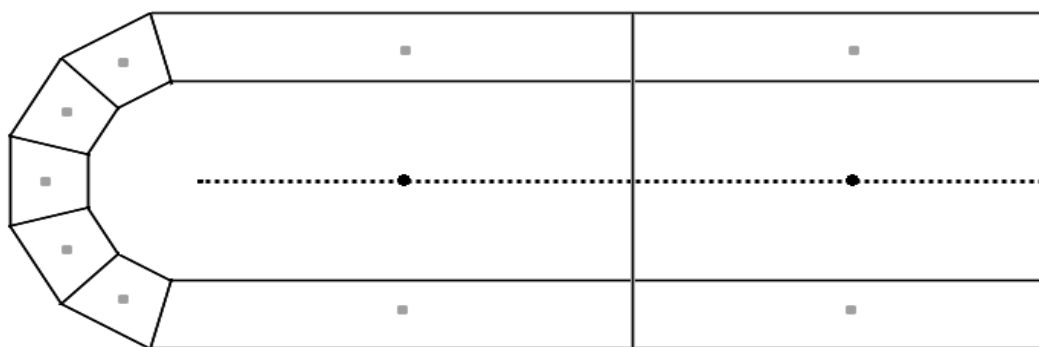

Figure 1.3. Part of a rough calculation grid near a hydraulic fracture.

All signs are similar to those in the picture. The dotted line represents only broken cells, not the line between cells. The nodal points of the rough cells through which the crack passes are geometrically compatible with the nodal points of the crack cells.

A digital experience. As an example, the problem of two-phase filtration in an inhomogeneous isotropic reservoir is considered. In the area under consideration, there

are production and injection wells with hydraulic fracturing operating under constant bottom pressure. The opening width of both cracks is 1mm. The production well fracture has a permeability of 500,000 Darcy to simulate an infinite permeability, and the injection fracture has a permeability of 500 Darcy. Figure 1.6 shows the pressure obtained by solving two local problems on a fine mesh. This pressure is used to show the conductivity calculations in order of increasing scale. It can be seen that the pressure distribution in the two local areas is different due to the different fracture permeability.

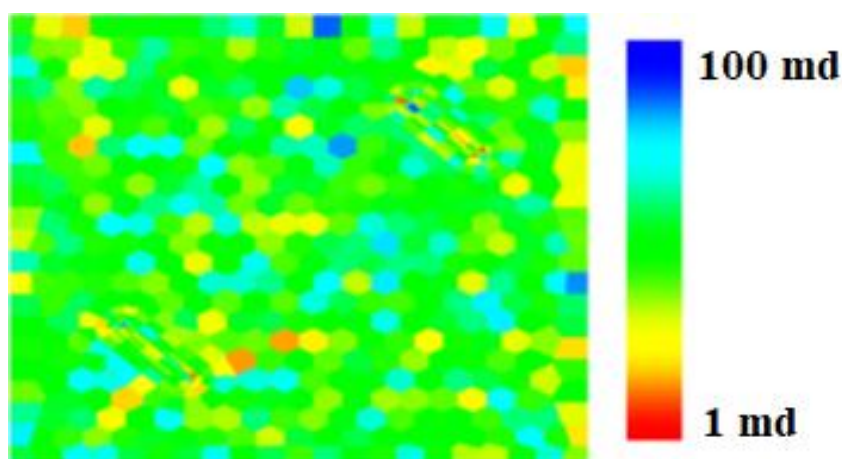

Figure 1.4. Reservoir permeability.

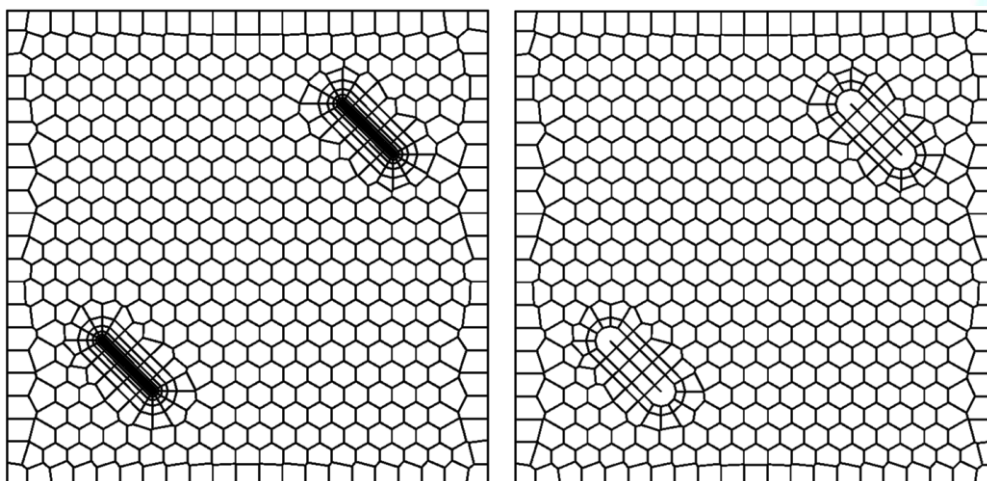

Figure 1.5 - Fine mesh (left) and coarse mesh (right).

In the lower left corner is the extraction well, and in the upper right corner is the injection well. 3 options for calculating the global problem were conducted. The first calculation is carried out on a fine grid using the classical linear formula to calculate all the conductances between cells and taken as a reference. The second calculation is performed on a coarse grid using a scaling procedure.

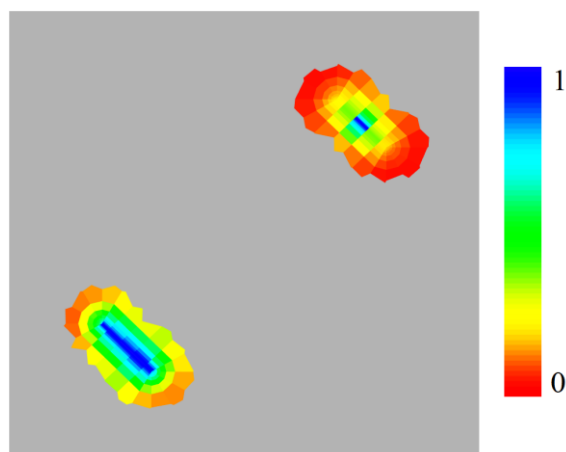

Figure 1.6. Pressure obtained by solving two local problems on a fine mesh.

The third calculation is performed on a coarse grid using the classical linear formulation and is equivalent to using an embedded discrete fracture model (EDFM). In this case, the permeability between the rough reservoir cell i and the crack cell j is calculated according to the formula.

REFERENCES:

1. Shewchuk, J. R. Delaunay refinement algorithms for triangular mesh generation / J. R. Shewchuk // *Computational Geometry*. – 2002. – Vol. 22, no. 1–3. – P. 21–74.
2. Хантўраев И. М., Жуманов А. Н. ЭЛЕКТР ТАРМОҚЛАРИДА ҚУВВАТ ИСРОФЛАРИНИ ҲИСОБЛАШ // *Academic research in educational sciences*. – 2021. – Т. 2. – №. 5. – С. 330-337.
3. Скворцов, А. В. Триангуляция Делоне и её применение / А. В. Скворцов. — Томск: Издательство Томского университета, 2002. -128с.
4. Автоматизированные технологии построения неструктурированных расчетных сеток. т.4/Ю.В.Василевский [и др.]. Москва: Физматлит, 2016. — 216 с.
5. Сиддиков И., Собиров М., Абдумаликов А., Саттаров К. (2021, ноябрь). Оборудование и программное обеспечение для мониторинга и управления процессами энергоснабжения. В 2021 году Международная конференция по информатике и коммуникационным технологиям (ICISCT) (стр. 1-6). IEEE.

6. Djuraev, A. D., Yakubkhodjaeva, M. R., Abdullaeva, M. E., & Atakhodjaeva, M. A. (2020). Synthesis And Biological Activity Of New Acetylene Ethers Of Carbamates. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, 7(3), 3566-3582.
7. Djuraev, A. J., Yakubkhodjaeva, M. R., Abdullaeva, M. E., Atakhodjaeva, M. A., & Madikhanov, N. (2020). Synthesis Of New Acetylene-Containing Carbamate Derivatives And Their Pharmacological Activity. *Solid State Technology*, 63(6), 15164-15177.
8. Pardayevich, Shukurov Orziqul. "AXBOROT XAVFSIZLIGI RISKLARI TASNIFI VA BAHOLASH USULLARI." *Komputer texnologiyalari* 1.10 (2022).
9. Юсупов, С. Ю., Шукуров, О. П., Рўзибоев, О. Б., Шоазизова, М. Э., Сайфуллаев, Ш. Б., Мирзаев, Н., ... & Охунов, А. Р. (2019). МУҲАММАД АЛ-ХОРАЗМИЙ АВЛОДЛАРИ.
10. Раметов У., Бегжанова К. ОБ ОДНОМ ОБОБЩЕНИИ ТЕОРЕМЫ БАКСТЕРА //ВЕСТНИК КАРАКАЛПАКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ БЕРДАХА. – 2014. – Т. 23. – №. 2. – С. 15-18.
11. Ботирбоевна Ю. С., Янгибаевич И. Б., Озатовна С. З. Организация уроков путем создания образовательных проектов в малых группах //2021 Международная конференция по информатике и коммуникационным технологиям (ICISCT). – IEEE, 2021. – С. 1-3.
12. Сиддиков И. К., Саттаров К. А., Худжаматов К. Е. Моделирование трансформационных элементов управления источниками энергии // 2017 Международная конференция по информатике и коммуникационным технологиям (ICISCT). – IEEE, 2017. – С. 1-5.
13. Шарифовна, Курбанова Ильмира. «ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНЫЕ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИЕ ТЕРМИНЫ И ИХ ОСОБЕННОСТИ НА РУССКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ».
14. Шарифовна К.И. ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНЫЕ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИЕ ТЕРМИНЫ И ИХ ОСОБЕННОСТИ НА РУССКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ.

MINTAQAVIY BENCHMARKING: XUSUSIYATLARI VA USLUBIYOTI

Rasulova Nigora Nematovna

Buxoro muhandislik texnologiya instituti

E-mail: nigorarasulova.13@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada benchmarking va uning mohiyati, mintaqa iqtisodiyotini rivojlantirishda hududlarning ustuvor yo‘nalishlarini tanlashda benchmarkingning ahamiyati to‘g‘risida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: benchmarking, hududlar benchmarkingi, hududlarni rivojlantirish, raqobatdoshlikni yaratish, mintaqa raqobatbardoshligi.

REGIONAL BENCHMARKING: CHARACTERISTICS AND METHODOLOGY

ABSTRACT

This article discusses benchmarking and its essence, the importance of benchmarking in choosing the priority directions of regions in the development of the regional economy.

Key words: benchmarking, regional benchmarking, regional development, creating competitiveness, regional competitiveness.

Hozirgi kunda ichki imkoniyatlardan to‘liq foydalanib raqobatbardoshlikka erishish har bir hududni strategik rivojlantirishning asosi hisoblanadi. Raqobatbardoshlikka erishish yetakchi mintaqalar, hududlar, shaharlar amaliyotini o‘rganish asosida o‘z raqobatbardoshlik omillarini aniqlash va ularning hududni rivojlantirishdagi rolini yanada kuchaytirish orqali kechadi. “Nima uchun u yoki bu

hudud yetakchi o‘rinni egallaydi?” – degan savolga javob izlashda taqqoslanadigan ko‘rsatkichlarni aniqlash va omillarni tizimlashtirish hududiy raqobatbardoshlik ko‘rsatkichlariga ilmiy yondashuvni shakllantirishni talab qiladi.

Dunyoda bunday tahlil "benchmarking" deb nomlangan bo‘lib, u dastlab ishbiarmonlik muhitida ishlatilgan, so‘ngra mintaqaviy tadqiqotlar amaliyotiga kiritilgan. Ko‘pincha benchmarking imkoniyatlarini o‘rganish biznes tashkilotlari bilan bog‘liq holda ko‘rib chiqiladi, ammo uni hududiy darajada qo‘llash mintaqani rivojlantirish imkoniyatlarini baholashga imkon beradi.

Biznesda benchmarking - bu o‘z xatolarini bartaraf etish va eng yaxshi tajribadan foydalanish choralarini ishlab chiqish maqsadida kompaniyalar, shu jumladan raqobatchilar tomonidan turli sohalardagi ilg‘or tajribalarni doimiy ravishda o‘rganishni anglatadi. Benchmarking (benchmarking) - bu o‘z faoliyatini takomillashtirish maqsadida korxonaning samarali faoliyatining mavjud misollarini aniqlash, tushunish va moslashtirish jarayoni sifatida mezonlarga asoslangan qiyosiy tahlil.

Hududlar benchmarkingi asosida o‘z hududidagi noyob imkoniyatlarni aniqlash maqsadida mintaqqa iqtisodiyotining turli xil ob‘ektlarini chuqur taqqoslash tahlili yotadi.

Evropa Ittifoqi mamlakatlarida hududlarni benchmarking metodologiyasini qo‘llash asosida rivojlantirishga katta e‘tibor berilmoqda. Ushbu uslubdan foydalanishga barcha mamlakatlarda e‘tibor kuchaymoqda.

Hozirgi sharoitlarda mintaqalarni mutanosib rivojlantirish, ularning iqtisodiy xavfsizligini ta‘minlash muammolari dolzarb bo‘lib turibdi. Muayyan sohalar, xo‘jalik yurituvchi sub‘ektlar va hududlarning reytingi turli yo‘nalishlarda olib boriladi. Mintaqaviy rivojlanish masalalari va shunga muvofiq, hududlarni rivojlantirish strategiyasini asoslovchi vositalarni izlash, shuningdek, mintaqalar va shaharlarning o‘zaro ta‘siri hamda muvofiqlashtirish usullari dolzarb ahamiyatga ega.

Hududlarni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlarini tanlash mintaqaviy iqtisodiyotining individual tarkibiy parametrlarini va umuman mintaqaviy jarayonlar tizimini takomillashtirishni nazarda tutadi.

Benchmarking - bu turli kompaniyalar tomonidan 1950 yildan beri qo‘llab kelinayotgan marketing usullaridan biridir.

Birinchi marta ushbu usul AQShda qo‘llanila boshlandi va keyinchalik u global xarakterga ega bo‘ldi. Amalda benchmarking 1980-yillarda qo‘llanila boshlandi va bu usulni birinchi bo‘lib ishlatgan kompaniya Xerox edi. Xeroxdan ustun kelgan va yaxshi ishlashni namoyish etgan chet ellik raqib Xerox rahbarlarini raqobatdosh nusxa ko‘chirish yoki hatto undan ustun turish uchun bunday raqobatdosh ustunlik manbalarini aniqlashga undadi.

“Benchmarking” atamasi o‘zi juda oddiy g‘oyani o‘z ichiga oladi: dunyoda yoki ma’lum bir hududda bozorda eng samarali, aniq belgilangan jarayon yoki vazifalar asosida ishlaydigan kompaniyani toping, so‘ngra ularni o‘rganib chiqing va keyinchalik o‘zingizning biznesingizga moslashtiring. Boshqacha qilib aytganda, bu o‘z sohasidagi ilg‘orlar bilan taqqoslash va o‘z biznes jarayonlarini bir xil natijalarga erishadigan tarzda qurishdir.

"Benchmarking" atamasi inglizchadan so‘zma-so‘z tarjimasiga ega emas. "Benchmarking" ingliz tilidan olingan bo‘lib, bench ("daraja", "balandlik") va mark ("belgi"), ya'ni "namuna bilan taqqoslash", "tayanch daraja" degan ma'noni anglatadi..

Benchmark - bu yer o‘lchaydiganlar tomonidan ishlatiladigan atama, ular posilkalarning chegaralarini aniqlash uchun masofalarning kelib chiqishi uchun dastlabki belgilar sifatida "benchmarklar" dan foydalanganlar.

Shu bilan birga, Norvegiya Fan va Texnologiya Universiteti professori B.Andersen inglizcha benchmarking atamasining tarjimasini so‘zma-so‘z "tosh o‘rindiqlik" degan ma’noni anglatadi deb yozadi va quyidagi misolni keltiradi. Tasavvur qiling, tog‘ning tepasida, hammaga yaxshi ko‘rinadigan, ikkita toshdan yasalgan plita chetiga o‘rnatilib, bir-biridan biroz uzoqlashtirib ustiga yana bir plita qo‘yilgan. Bunda tosh

o‘rindiqlik hosil bo‘ladi. Ushbu g‘oya - ma‘lum bir standart bilan taqqoslash - iqtisodiyotda keng qo‘llanila boshladi.

B. Andersen benchmarkingni "...bitta biznes jarayonini yetakchi tashkilot jarayoni bilan doimiy o‘lchash va taqqoslash asosida korxonaning o‘z takomillashtirish maqsadini aniqlash hamda faoliyatini yaxshilash bo‘yicha tadbirlar ishlab chiqishga ko‘maklashadigan ma‘lumotlarni yig‘ish" deb ta‘riflagan.

Shunday qilib, benchmarking jarayon nuqtai nazaridan - bu muvaffaqiyatli ishlayotgan tuzilmalar va tashkilotlarning boshqaruv usullarini o‘rganish va keyinchalik tadbiriq etish uchun o‘z tashkiloti faoliyati bilan taqqoslash va zaif tomonlarini aniqlash bo‘lib hisoblanadi.

Benchmarkingning turli xil ta‘riflari quyidagi umumiy elementlarga ega:

raqobatdosh ustunliklarni rivojlantirish;

har qanday tarmoq yoki mamlakatdan tadbirkorlikning ilg‘or tajribalarini o‘rganish;

tashkilot faoliyati samaradorligini boshqalar bilan taqqoslash asosida ishlab chiqarish unumdorligini oshirishga olib kelishi mumkin bo‘lgan ma‘lumotlarni ijodiy tadbiriq etish

Bu shuni anglatadiki, benchmarking kompaniyaning raqobatdoshlikni yaratish va qo‘llab-quvvatlash maqsadida mavjud bo‘lgan eng ilg‘or amaliyotni ijodiy va innovatsion moslashtirishga qaratilgan dastak.

Benchmarking evolyutsiyasi besh bosqichda amalga oshiriladi.

Birinchi avlod yoki mahsulot benchmarking - bu mahsulotni retrospektiv tahlil qilish bo‘lib, bunda raqobatdosh tovar va xizmatlarni sotib olish asosida o‘xshashlarini yaratish hisoblanadi.

Ikkinchi avlod – raqobatbardoshlik benchmarking bo‘lib, 1976-1986 yillarda Xerox kompaniyasi faoliyati sababli rivojlangan.

Uchinchi avlod 1980- yillar oxiri 1990 yillar boshida rivojlanib, namunaviy biznes-jarayonlarni nafaqat raqobatchilarda, balki boshqa soha korxonalarida ajratila boshlandi.

To‘rtinchi avlod – strategik benchmarking bo‘lib, tashkiliy takomillashtirishga aniq yo‘naltirilgan umumiy qarorlarni qabul qilish jarayonining bir qismi sifatida qaraladi.

Beshinchi avlod global benchmarking - madaniyat va milliy ishlab chiqarishni tashkil etish jarayonlarini hisobga olgan holdagi kelajakni ko‘zlaydigan xalqaro almashinuvni tashkil etish vositasi.

Benchmarking yetakchi sifatida bozorda uzoq muddatli barqarorlikni ta‘minlash uchun yetakchi korxonalar bilan taqqoslaganda samaradorlik maqsadlari va strategiyalarini baholash usuli shaklida bo‘ladi.

Ko‘pincha benchmarking imkoniyatlarini o‘rganish biznes tashkilotlari bilan bog‘liq holda ko‘rib chiqiladi, ammo uni hududiy darajada qo‘llash mintaqani rivojlantirish imkoniyatlarini baholashda ham ko‘rib chiqiladi. Benchmarkingning asosi bo‘lgan qiyosiy tahlil raqobatbardosh ustunliklar va innovatsion strategiyani shakllantirishga yordam beradi, hududning taklif qilingan tashabbuslarini kuzatadi va baholaydi.

D. Klari, G. Grutendorst va K. Nikolsning fikriga ko‘ra, mintaqaviy benchmarking "bu mintaqaning rivojlanishini ko‘rsatkichlarning keng ro‘yxati yordamida baholash orqali amalga oshiriladi". K. Koelruterining fikricha mintaqaviy benchmarkingni mintaqalararo taqqoslash sifatida belgilashdan iborat, bunda "faoliyat turlari, jarayonlar, amaliyotlar, siyosatlar taqqoslanadi va ushbu ma‘lumotlardan mintaqaviy rivojlanishni yaxshilash uchun foydalaniladi".

Hududlar benchmarkingning o‘ziga xos maqsadlariga quyidagilar kiradi:

Har bir mintaqaning raqobatbardosh holatini ichki tahlil qilish hududni iqtisodiy rivojlantirish strategiyasini aniqlashtirish va takomillashtirishga xizmat qiladi.

Boshqa hududlar bilan taqqoslash har bir ishtirokchi hududning hozirgi rivojlanish holatini tushunishni osonlashtiradi va yaxshilanishi mumkin bo‘lgan yo‘nalishlarni taklif qiladi.

Benchmarking boshqalardan yaxshi tajribalarni aniqlash va ularni mintaqaga yoki mamlakat bo‘ylab tarqatishni osonlashtiradi.

O‘zbekistonda ko‘plab mintaqalar mavjud, ularning afzalliklari to‘liq ishlatilmaydi. Aynan mana shunday mintaqalarni rivojlantirish uchun benchmarking usulini qo‘llash maqsadga muvofiqdir. Biroq, o‘xshash xususiyatlarga ega hududlar kam uchraydi, shuning uchun mintaqalarni baholash uchun ko‘rsatkichlarning yagona modelini ishlab chiqish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Андерсен Б. Бизнес-процессы. Инструменты совершенствования [Текст] : пер. с англ. / Б. Андерсен ; науч. ред. Ю.П. Адлер. – М. : Стандарты и качество, 2003. – 272 с.
2. Territorial benchmarking methodology: the need to identify reference regions 3rd European conference on corporate R&D and Innovation CONCORD-2011 [Text] : oct. 6th. – 2011.
3. Koellreuter C. Regional Benchmarking as a tool to improve regional foresight [Text] / C. Koellreuter ; European commission ; Research DG-Directorate K, 2002. – 14 p.
4. Nematovna R. N. Tourism and Digitalization: Achievements and Challenges for the Future //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF INNOVATIONS ON TOURISM MANAGEMENT AND FINANCE. – 2021. – Т. 2. – №. 6. – С. 40-44.
5. Интенсификация экономического роста и устойчивого развития России и Узбекистана в условиях цифровой трансформации экономики : кол. моногр. / под науч. ред. проф. Е.Н. Камышанченко, доц. Ю.Л. Растопчиной. – Белгород : ООО «Эпицентр», 2022. – 238 с.

XALQARO MENEJMENT (“TOYOTA” KOMPANIYASI MISOLIDA)

Ermetova Iroda Ziyadulla qizi

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti

Iqtisodiyot fakulteti MRB-01 2-bosqich talabasi.

ANNOTATSIYA

So‘nggi yillarda globallashuv sezilarli darajada oshdi. Aksariyat tashkilotlar ko‘proq mijozlarni qidirish uchun xalqaro bozorga qo‘shildi. Shu sababli, bugungi kunda biznes tashkilotlari menejerlari dunyoning turli burchaklarida boshqaruv qobiliyatiga ega bo‘lishlari kerak. Menejer o‘zi boshqarayotgan mamlakatlarning turli madaniyatlarini tushunishi kerak. Turli xalqlarning turli madaniyatlarini tushunmaslik menejer uchun o‘z mamlakatidan farqli bo‘lgan mamlakatda ishlashni tog‘li vazifaga aylantiradi. Globallashuv xalqaro savdoning rivojlanishiga va ko‘p millatli tashkilotlarning paydo bo‘lishiga olib keldi. Bu, shuningdek, menejment atamasining xalqaro menejmentga kengayishiga olib keldi, bunda menejerdan bir nechta mamlakatlarda faoliyat yurituvchi tashkilotni boshqarish talab etiladi.

Kalit so‘zlar: globallashuv, xalqaro biznes, biznes operatsiyalari, Strategik menejment, xalqaro agentlar, integratsiyalash, transmilliy korporatsiyalar.

KIRISH

Xalqaro biznes, asosan, bir nechta mamlakatlarni o‘z ichiga olgan tijorat operatsiyalarini anglatadi. Globallashuv biznes tashkilotlari va davlatlarga bunday operatsiyalarni amalga oshirish imkonini berdi.

Biznes menejerlari foyda olish va yo‘qotishlarni kamaytirish uchun bir nechta muhim rollarni bajarishlari kerak. Transchegaraviy operatsiyalar keng ko‘lamli operatsiyalarni talab qilganligi sababli, boshqaruv juda qiyin bo‘ladi. Shu sababli, xalqaro menejment yillar davomida katta ahamiyatga ega bo‘ldi.

Xalqaro menejment bozorlarga xizmat ko‘rsatuvchi va bir nechta mamlakatlarda faoliyat yurituvchi tashkilotdagi biznes operatsiyalarini boshqarishdir. Bu mahalliy bozor va raqobat sharoitlari, huquqiy va moliyaviy muhit bilan tanishish, ko‘p valyutali operatsiyalarni amalga oshirish va chegaralar orqali boshqarish kabi oddiy biznes kutganidan tashqari bilim va ko‘nikmalarni talab qiladi.

Ushbu ta‘rif milliy chegaralar ichida boshqarishdan ko‘ra ancha ilg‘or ko‘nikmalar to‘plami zarurligini ta‘kidlaydi. Bu mahalliy sharoit va moslashuvchanlik haqida keng bilim talab qiladi.

Mavzuni dolzarbligi

Strategik menejment va menejment nazariyalarida bo‘lgani kabi, xalqaro menejment ham marketing, moliya va odamlar/tashkilot kabi ko‘proq funksional sohalar bo‘ylab amalga oshiriladi deb tasavvur qilish mumkin.

Xalqaro menejment bir qancha narsalarni anglatishi mumkin: vaqti-vaqti bilan boshqa mamlakatlarga eksport qilish; yanada mustahkamlangan eksport strategiyasiga ega bo‘lish; bir qator mamlakatlarda xalqaro agentlar, hamkorlar yoki ehtimol, to‘g‘ridan-to‘g‘ri savdo kuchlariga ega bo‘lish; hatto chet elda ta‘minot va ishlab chiqarish quvvatlariga ega bo‘lishi; korxonalar xorijda ham sotib olishlari mumkin, bu butunlay yangi to‘p o‘yini bo‘lib, unda xavflar yaxshi murakkablashishi mumkin.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

“Toyota” butun dunyoga mashhur bo‘lgan xalqaro brendlar qatoriga kiradi. Kompaniya boshqa raqobatchilari bilan avtomobilsozlik sanoatida gullab-yashnadi. Ushbu muvaffaqiyatga erishish uchun kompaniya uchun katta xalqaro strategiya va xalqaro menejmentning amaliy nazariyalari qabul qilindi.

Shubhasiz, “Toyota” o‘zining xalqaro faoliyatida qabul qilgan strategiya muvaffaqiyatli bo‘ldi, chunki u kompaniyaga yuksak marralarni zabt etishga yordam berdi. Kompaniyaning muvaffaqiyatga erishish yo‘li oson bo‘lmadi, chunki u ko‘plab qiyinchiliklarga duch keldi. Biroq, “Toyota” har doim chiqish yo‘lini topdi. Misol uchun, “Toyota” avtomobillarida chiqqan kamchilik sababli 7,43 mln. dona

avtomobilni korxonaga qaytarib oldi va kamchiliklarni bartaraf etib, o‘z nomini saqlab qoldi.

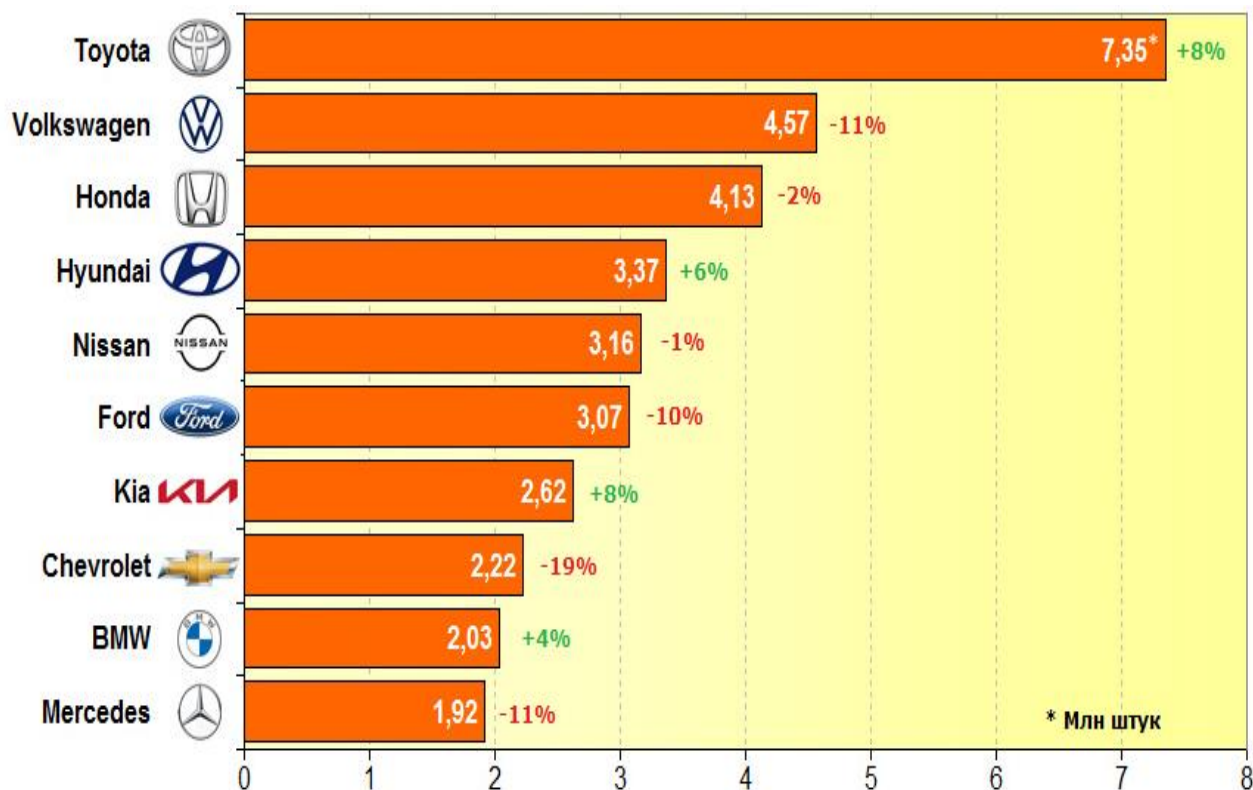
Kompaniya ko‘plab sud jarayonlariga duch keldi, ba‘zida tormoz tizimida, ba‘zida oyna ko‘targichlarda muammolar kuzatildi. Ushbu qiyinchiliklarga qaramay, kompaniya g‘alaba qozonish strategiyasini qabul qila oldi. Uning strategiyasining asosini tashkil etuvchi beshta asosiy omil mavjud (5S): **saralash** – zarur narsalarni qoldir, kerak bo‘lmagan narsalarni olib tashla; **tartibni saqla** – har bir narsaning o‘z o‘rni bor; **tozalikni saqla** – tozaliksiz tartib bo‘lmaydi; **standartlarni shakllantir** – avvalgi 3 ta Sni saqlash choralari ko‘r; takomillashtir – intizomni saqla, rag‘batlantir.

NATIJALAR

Bu ularga tashkilotning kuchli tomonlarini va ularni yaxshilashga harakat qilish uchun zaif tomonlarini tushunishga imkon beradi. Samarali biznes darajasidagi strategiya har qanday ko‘p millatli kompaniyaning muvaffaqiyati uchun juda muhimdir.

“Toyota” o‘z avtomobillarini xalqaro bozorga chiqara oldi va bu strategiya orqali muvaffaqiyatga erishdi. Ushbu strategiya mahsulotni kompaniyaning bozor segmentlarida mashhur qilish va odamlarni uni sotib olishga ishontirishga qaratilgan. Kompaniya menejerlari ushbu strategiyani qabul qildilar va butun dunyo bo‘ylab kompaniya uchun ijodiy va innovatsion marketing dasturlarini taqdim eta oldilar. Bu kompaniya muvaffaqiyatiga katta hissa qo‘shgan strategiya.

So‘nggi bir necha yil ichida globallashtirish hukmron bo‘lib, global iqtisodiyot bir butun sifatida integratsiyalashgan. Bu xalqaro savdoning, shuningdek, transmilliy korporatsiyalarning paydo bo‘lishiga olib keldi. Ko‘p millatli kompaniyalar muvaffaqiyatga erishish imkoniyatlarini oshirish uchun o‘z mahsulotlarini xalqaro bozorda yoki ular faoliyat yuritayotgan mamlakatlarda ishlatishlari kerak. “Toyota”ning asosiy ishlab chiqarishi Yaponiyada joylashgan bo‘lib, Tayland, AQSH, Kanada, Indoneziyada ham ishlab chiqarish yo‘lga qo‘yilgan. “Toyota” avtomobillari dunyoning barcha burchaklariga tarqatiladi.

Zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish, sifatga bo‘lgan e’tibor, ishdagi tartib va intizom, bozor talablarini to‘g‘ri tahlil etish sababli “Toyota” avtomobillari dunyoda eng ko‘p tarqalgan va eng chidamli avtomobillar sifatida nom qozongan.

MUHOKAMA

Yaxshi marketing strategiyasi. Xalqaro maydonda marketing ko‘p millatli tashkilotlar menejerlari oldida turgan eng qiyin vazifalardan biridir. Ko‘p millatli tashkilotlar xalqaro bozorda raqobatbardosh ustunlikka erishish uchun samarali marketing strategiyalariga ega bo‘lishi kerak (Shimp, 2010). Har qanday tashkilot uchun yangi mamlakatga kirish va iste'molchilarning qalbini zabt etish qiyin. Kompaniya xalqaro miqyosda yaxshi natijalarga erishish uchun har qanday imkoniyatni ta'minlash uchun strategik boshqaruv amaliyotini va strategik raqobatbardoshligini qayta ko‘rib chiqishi kerak. Samarali strategiyani ishlab chiqishdan oldin menejerlar tashkilotning ichki va tashqi muhitini bilishlari kerak (Dahlén & Lange, 2008).

“Toyota” kompaniyasi korporativ dunyoda avtomobilsozlik sanoatida yetakchi hisoblanadi. Kompaniyasining jahon bozoridagi bunday hukmronligi ichimliklar sanoatida yetakchilikni ochib beradi. “Toyota” kompaniyasining qadriyatlarini, ayniqsa, yetakchilik, hamkorlik, sifat, xilma-xillik, ishtiyoq, javobgarlik va halollik bilan bog‘liq. “Toyota” kompaniyasining yetakchilik fazilatlarini muhokama qilishda yaxshiroq shaklga ega bo‘lish uchun jasoratni rivojlantirishdir. Kompaniya dunyoning eng buyuk brendida tashabbus ko‘rsatish ruhi va qadriyatlariga alohida e‘tibor qaratdi.

“Toyota” kompaniyasining boshqaruv tuzilmasi markazlashtirilgan qarorlar qabul qilish asosida ishlab chiqilgan, har bir xodim esa tashkiliy jarayonni rag‘batlantirishda rahbarlik yo‘nalishiga amal qiladi. Kompaniya boshqaruv strukturasi rivojlanishi bozorda tashqi kuchlarning ta‘sirini keskin oshirdi. Bunday e‘tibor yuqori mahsuldorlik, yuqori tezlik va samaradorlik xususiyatlariga ega bo‘lgan tashqi kuchlarga qaratiladi.

XULOSA

“Toyota” yillar davomida doimiy ravishda yangi mahsulotlar ishlab chiqaradi. U bozor tendentsiyalarini kuzatishi va mijozlarga kerakli avtomobillarni ishlab chiqarishi mumkin. Masalan, kompaniya sedan, SUV, katta gabaritli avtomobillarni talablardan kelib chiqib oddiy va biznes klasida ishlab chiqaradi. Shunday qilib, u bozorda o‘z o‘rnini saqlab qoldi va raqobatbardosh bo‘lishni davom ettirmoqda.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. 7203.T - Toyota Motor Corp (ингл.). Reuters. Сана: 24.09.2022 йил.
2. Annual Report 2022 on the SEC Filing form 20-F (ингл.). Toyota Motors Corporation. Сана: 25.09.2022 йил.
3. History of Toyota Motor Corporation (ингл.). Funding Universe. Сана: 13.08.2016. Архив: 27.12.2016 йил.
4. Наиболее известная японская марка (рус). 6. «ЗР» (№ 4, апрель 1994). Сана: 23.05.2015. Архив: 24.05.2015 йил.
5. Toyota вновь лидер в автоиндустрии! (рус). motornovosti (28.01.2016 йил). Сана: 13.08.2016 йил. Архив: 7.02.2016 йил.
6. Назван самый дорогой автомобильный бренд (рус). Архив нусха: 29.05.2015 Wayback Machine // 2015 йил май.

THE SIGNIFICANCE OF CORPUS-BASED TECHNOLOGIES IN LEARNING AND TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Shayusupova Nargiza Bakhtiyorovna

Branch of Astrakhan State Technical University in

Tashkent region English teacher

E-mail: nargiza.shayusupova@gmail.com

Shermuminova Umida Khasan kizi

2-course BA student at Branch of Astrakhan

State Technical University in Tashkent region

ABSTRACT

This article discusses the importance of Corpora and corpus - based technologies in learning and teaching foreign languages. Using corpora in language teaching has changed language research into new step with its ‘authentic’ appeal. With the use of corpus technologies, linguistic researchers and educators can now analyze usages and the features of particular genres to enhance syllabus design and determine more productive classroom activities.

Key words: Corpora, corpus- based technologies, language learning, corpus-based activities.

Nowadays learning foreign languages, especially English has become more popular in our country. The government pays special attention to the popularization of learning foreign languages among youngsters. As the number of learners are increasing, the teachers are trying to find more effective ways, method and techniques of teaching foreign languages.

Using corpora in language teaching is a recent phenomenon that only began in the late 1980s and mostly focused on English language. However, it grew immensely and developed language research with its ‘authentic’ appeal. Thus, corpus-based approach to language teaching is based on actual usage, real and authentic occurrences of language as it is uttered, written and used by native speakers in various situations. Therefore, as Reppen stated, corpus linguistics, being a computer-based tool, is centered on providing “a ready resource of natural, or authentic, texts for language learning” (Reppen, 2010, p. 4).

Corpus is considered as a relatively new trend in language teaching, therefore, some restrain from including them in the process of learning and teaching. Some argue that they are technically challenging and time-consuming and some raise the issue that some types corpus software do not have free access for learners and when accessing the free online corpus, students encounter large amount of data and therefore get confused. In spite of this, the researchers argue that these complaints can be regulated and resolved by having a good guidance from well-trained teachers. Today, corpora are found in classrooms and they contribute in learning languages whether a first, second or foreign language. The corpora can be utilised in developing study materials for beginner and advanced levels in all language skills; be it reading, writing, vocabulary, listening or speaking. They help in developing the ability of the learners and improve their linguistic skills including synonyms, antonyms, polysemy, homonymy,

Corpus tools gives opportunities to linguistic researchers and teachers to actual investigate usages or the characteristics of certain genres in order to improve syllabus design and infer more effective classroom exercises. Corpora can hugely impact language teaching in various fields because of its ability to present statistically proven evidence of the language used. This resulted in many incorporations of corpora in language teaching fields (Johansson, 2009; Leńko-Szymańska, 2014)

Reppen (2010) defined the corpus as “a large and principled collection of naturally occurring texts (written or spoken) stored electronically” (p. 2). Analyzing

this definition, two major characteristics of the corpus can be inferred. First, corpus collections need to be principled, i.e. shaped and directed by the researcher’s goal of designing the corpus. For example, if a researcher or a teacher wanted to design a corpus of written language, then such corpus needs to be representative of the researcher’s goal (written language) and contain a variety of written language situations. Second, corpus needs to consist of naturally occurring texts as in actual use of language in real situations such as letters, students’ assignments, and books. The use of corpus tools has immensely impacted linguistic research and second language (L2) learning and teaching. In the 1980s, the growth of corpora and corpus evidence have resulted in creating numerous corpus-based reference publications such as dictionaries and empirical grammar research. According to Partington (1980), language researchers and teachers started to compile mini corpora for specific purposes. Furthermore, Partington (1980) argued that these specially designed corpora are extremely relevant to language research. (p. 4). After that, many suggestions emerged about the creative use of corpora in language classrooms such as the creation of exercises that are directly extracted and driven from corpus tools. According to Römer (2011), the implementation of corpus tools and methods in L2 teaching can be classified to direct and indirect application. Indirect application of corpora means the instances in which corpora can provide information on “what to teach and how to teach it” (Römer, 2011, p. 206). Thus, affecting syllabus design and the improvement of teaching materials. On the other hand, direct application or data-driven learning (DDL) refers to introducing the learners to corpus tools where they can attempt the role of researchers by discovering and inferring meanings and grammatical rules.

In the field of learning and teaching, the corpus techniques are especially helpful for both learners and teachers. Corpus answers students’ questions and opens up wide doors for the teachers to prepare their teaching aids in an interesting and authentic manner. It offers flexible learning strategies when handled properly. Based on the reviewed studies, results revealed that corpus-based method is effective in learning and teaching languages. In DDL specifically, learners can have a direct access to the data

(hands-on) and that results in highly effective and efficient learning outcomes. Corpora can make a difference in language learning and teaching in which learners become linguistic researchers and teachers become facilitators, guides and coordinators of the process.

REFERENCES:

1. Johansson, 2009 Johansson, S. (2009). Some thoughts on corpora and second language acquisition. In K. Aijmer (Ed.), *Corpora and language teaching* (pp. 33-44). Amsterdam: John Benjamins. <http://dx.doi.org/10.1075/scl.33.05joh>
2. Leńko-Szymańska, A. (2014). Is this enough? A qualitative evaluation of the effectiveness of a teacher-training course on the use of corpora in language education. *ReCALL*, 26 (Special Issue 02), 260-278. <http://dx.doi.org/10.1017/s095834401400010x>
3. Partington (1980 Partington, A. (1980). *Patterns and meanings: using corpora for English language research and teaching*. Amsterdam: John Benjamins. <http://dx.doi.org/10.1017/cbo9780511497650>
4. Reppen, R. (2010). *Using corpora in the language classroom*. Cambridge: Cambridge University Press. www.ccsenet.org/elt *English Language Teaching* Vol. 9, No. 7; 2016 110 Römer, U. (2011). Corpus research applications in second language teaching. *Annual Review of Applied Linguistics*, 31, 205-225. <http://dx.doi.org/10.1017/S0267190511000055>

IDENTIFIKATSIYA, AUTENTIFIKATSIYA VA AVTORIZATSIYA JARAYONLARINING TAHLILI

Kalmuratova Sapura Mirzamuratovna

Qoraqalpoq davlat universiteti

E-mail: kalmuratova.sapura@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada identifikatsiya, autentifikatsiya va avtorizatsiya jarayonlarining bir-biridan farqi va ularning ishlash jarayonlari keltirilgan.

Kalit sózlar: Identifikatsiya, autentifikatsiya, avtorizatsiya, tizim, parol, PIN-kod, smart karta, barmoq izi, kaft taftologiyasi.

ANALYSIS OF IDENTIFICATION, AUTHENTICATION AND AUTHORIZATION PROCESSES

ABSTRACT

This article presents the difference between identification, authentication and authorization processes and how they work.

Keywords: Identification, authentication, authorization, system, password, PIN code, smart card, fingerprint, palm taftology.

Kirish nazorati va boshqaruvi haqida gap ketganda, autentifikatsiya, avtorizatsiya va identifikatsiya atamaları deyarli darhol paydo bo‘ladi.

Dunyo tobora onlayn harakatlanar ekan, foydalanuvchilar doimo identifikatsiya qilinmoqda, autentifikatsiya qilinmoqda va avtorizatsiya qilinmoqda. Bu atamalar ko‘pincha bir-birining o‘rnida ishlatiladi. Ammo, ular bir xil emas va muayyan vazifalarga erishish uchun boshqacha ishlaydi.

Identifikatsiya - sub'ektning o'z shaxsiga oid da'vosi. Bunga foydalanuvchi identifikatori, jarayon identifikatori, smart-karta va boshqalar orqali erishish mumkin. Tizimdagi turli sub'ektlarni farqlash uchun tasdiqlangan hisobga olish ma'lumotlari noyob bo'lishi juda muhimdir. Identifikatsiya ko'pgina onlayn tranzaksiyalarda birinchi qadam bo'lib, foydalanuvchi odatda ism, elektron pochta manzili, telefon raqami yoki foydalanuvchi nomini ko'rsatish orqali o'zini "identifikatsiyalash" ni talab qiladi. Bu kimdir o'zini ma'lum bir shaxs deb aytish jarayonidir. [1,106]

Onlayn muhitda esa, shaxsning haqiqiy shaxsini ko'rsatayotganini va u o'zi aytganidek ekanligini tekshirish qiyin bo'lishi mumkin.

Shaxslarni ko'proq ma'lumot, ko'pincha davlat tomonidan berilgan identifikatsiya shaklini taqdim etish orqali tekshirish mumkin. Tasdiqlash jarayoni odatda birinchi marta hisob yaratganingizda yoki saytga kirganingizda sodir bo'ladi. Shundan so'ng, sizning shaxsingiz autentifikatsiya qilinadi, ko'pincha foydalanuvchi nomingiz bilan birga parol yaratish orqali. [3]

Tizimga, xizmatga yoki kompaniyaga dastlab ro'yxatdan o'tishda, unga kirishda yoki ishga kirishda — shaxsingizni tasdiqlaganingizdan so'ng — autentifikatsiya shakli o'rnatiladi.

Autentifikatsiya bu foydalanuvchi identifikatorining isboti bo'lib, u odatda parol kiritish orqali boshqariladi. Mavzu o'zini identifikatsiya qilgandan so'ng, u autentifikatsiya qilinishi kerak, ya'ni sub'ekt o'zini kim deb da'vo qilayotganini isbotlashi kerak. Ushbu shaxsni tasdiqlash kirishni boshqarish mexanizmiga hisob ma'lumotlarini taqdim etish orqali erishiladi. Keyinchalik kirishni boshqarish mexanizmlari autentifikatsiya so'rovini tasdiqlashdan oldin taqdim etilgan hisob ma'lumotlarining haqiqiylikini tekshiradi. Boshqacha qilib aytganda, autentifikatsiya sub'ekt taqdim etilgan hisobga olish ma'lumotlariga (autentifikatorlarga) ega ekanligini va nazorat qilishini ishonch darajasini belgilaydi. Shaxsni tasdiqlash uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan hisob ma'lumotlariga misol sifatida parollar, PIN-kodlar, raqamli imzolar, biometrik ma'lumotlar va boshqalarni keltirish mumkin. [4]

Faqatgina foydalanuvchi to‘g‘ri identifikatsiya qilingan va autentifikatsiya qilinganidan so‘ng unga tizimlar yoki imtiyozlarga ruxsat berilishi mumkin.

Autentifikatsiya qilish uchun foydalaniladigan hisob ma‘lumotlarini to‘rt xil guruhga bo‘lish mumkin, ular autentifikatsiya usullari ya‘ni turlari deb ham ataladi.

Qisqasi, ular:

- Parol, shaxsiy identifikatsiya raqami (PIN).
- Smart-karta, xotira kartasi yoki token.
- Barmoq izi, kaft topologiyasi, qo‘l geometriyasi, ko‘z to‘r pardasini skanerlash yoki fazani aniqlash.
- Siz qiladigan biror narsa (xulq-atvor biometrikasi), masalan, yozish namunasi (klavishlarni bosish dinamikasi), imzo namunasi (imzo dinamikasi) yoki ovoz namunasi.

Agar autentifikatsiya tizimi turli autentifikatsiya toifalarida bo‘lgan kamida ikkita hisob ma‘lumotlarini talab qilsa, bu ko‘p faktorli autentifikatsiya deyiladi. Masalan, autentifikatsiya qilish uchun paroldan ham, barmoq izingizdan ham foydalanish ko‘p faktorli autentifikatsiya hisoblanadi.

Avtorizatsiya - bu foydalanuvchiga xizmatlar yoki tizimga kirish huquqini berish - allaqachon taqdim etilgan identifikatsiya va autentifikatsiyaga asoslangan huquq va imtiyozlarga ruxsat berish. Identifikatsiya va autentifikatsiya o‘ziga xos maqsadlarga ega va ma‘lumotlar xavfsizligining zarur komponentlari hisoblanadi. Mavzu autentifikatsiya qilingandan so‘ng, autentifikatsiya mexanizmi ob‘ektga kirishni istagan sub‘ekt kimligini biladi. Keyin avtorizatsiya sub‘ektning ob‘ektga kirish darajasini belgilaydi. Boshqacha qilib aytganda, avtorizatsiya sub‘ektning imtiyozlari nima ekanligini va sub‘ektning ob‘ekt bilan qanday munosabatda bo‘lishini belgilaydi. [2,142]

Avtorizatsiya jihati shaxsning o‘zi da‘vo qilgan shaxs ekanligini ta‘minlashga yordam beradi va ular muayyan xizmatlarga kirish huquqiga ega va muayyan imtiyozlarga ega. Avtorizatsiya samarali bo‘lishi uchun identifikatsiya va autentifikatsiyadan keyin kelishi kerak.

Identifikatsiya, autentifikatsiya va avtorizatsiyadan qanday foydalaniladi?

Misol sifatida quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

1. Foydalanuvchi identifikatsiya ma’lumotlarini taqdim etish orqali tizimga kiradi.
2. Foydalanuvchi kelajakda kirish uchun parol kabi autentifikatsiya faktorini o‘rnatadi.
3. Foydalanuvchi loginga qaytadi va tizim identifikatsiya (foydalanuvchi nomi) va autentifikatsiya faktorini (parol) so‘raydi.
4. Tizim ma’lumotlarning to‘g‘riligini va saqlangan narsaga mos kelishini tekshirish orqali foydalanuvchini autentifikatsiya qiladi.
5. Foydalanuvchiga administrator ruxsat bergan tizim va resurslarga kirish huquqi beriladi. [3]

Xulosa qilib aytganda, identifikatsiya, autentifikatsiya va avtorizatsiya nima ekanligini umumlashtiradigan bo‘lsak: Identifikatsiya sub’ekt o‘z shaxsini da’vo qilganda sodir bo‘ladi va autentifikatsiya bu sub’ekt hisob ma’lumotlarini taqdim etganda sodir bo‘ladi. Subyektga ruxsat berilgandan so‘ng, ushbu sub’ektning kirish darajalari va imtiyozlari avtorizatsiya mexanizmi orqali boshqariladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. S.G’aniev, M.Karimov, K.Toshev: Axborot xavfsizligi (Axborot-kommunikatsion tizimlar xavfsizligi). Toshkent, «ALOQACHI»-2008. 362 bet.
2. В.Ф.Шаньгин: Информационная безопасность компьютерных систем и сетей. Москва, ИД «ФОРУМ»-ИНФРА-М 2011. 416 ст.
3. <https://imageware.io/identification-authentication-authorization-difference/>
4. <https://cybersophia.net/articles/what-is/what-is-iaa/>

**МУСТАҚИЛЛИК ШАРОИТИДА ЎҚУВЧИ ЁШЛАРИНИ
ВАТАНПАРВАРЛИК РУХИДА ТАРБИЯЛАШДА ТУРКИСТОН
ЖАДИДЛАРИ МАЪРИФАТПАРВАРЛИК
ҒОЯЛАРИНИНГ ЎРНИ ВА РОЛИ**

Қулматов Норқобил Эшмаматович

катта ўқитувчи,

ёшлар масалалари ва маънавий-маърифий ишлар

бўйича декан ўринбосари

E-mail: norqobil.65@mail.ru

Сулайманбеков Ойбек Дусбекович

Илмий тадқиқотлар, инновациялар ва илмий

педагог кадрлар тайёрлаш бўлими бошлиғи,

Самарқанд давлат ветеринария медицинаси,

чорвачилик ва биотехнологиялар университетининг

Тошкент филиали

E-mail: oybek.sulaymanbekov@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақоланинг мазмунида мустақиллик шароитида ўқувчи ёшларни ватанпарварлик руҳида тарбиялашда Туркистон жадидлари маърифатпарварлик ғояларининг ўрни ва роли баён этилади.

Калит сўзлар: Илм-фан, маърифат, маърифатпарвар, жадид, жадидчилик ғоялари, миллий тараққиёт, ўқувчи ёшлар, Ватан, ватанпарварлик, тарбия, тарих, миллийлик, миллий тараққиёт

АННОТАЦИЯ

В содержании данной статьи описывается место и роль воспитательных идей современного Туркестана в воспитании студенческой молодежи в духе патриотизма в условиях независимости

Ключевые слова: Наука, просвещение, просвещение, модернизм, идеи модернизма, национальное развитие, студенческая молодежь, Родина, патриотизм, образование, история, национализм, национальное развитие

ABSTRACT

In the content of this article, the place and role of the educational ideas of modern Turkestan in educating young students in the spirit of patriotism in the conditions of independence is described.

Key words: Science, enlightenment, enlightenment, modernism, ideas of modernism, national development, student youth, Motherland, patriotism, education, history, nationalism, national development

Тадқиқот ишининг долзарблиги: Ўзбек миллий давлатчилиқ тарихида XIX аср охири ва XX аср бошлари халқимизнинг тарихий тақдирида муҳим аҳамиятга молик бўлган даврдир. Ушбу давр тарихан қисқа вақтни ташкил этган бўлса-да, аммо шу даврда вужудга келган жадидчилик маърифатпарварлик ҳаракати мактаб ва маориф, матбуот, адабиёт ва санъат соҳаларида ислохотчилик ишларини амалга оширибгина қолмай, халқимизнинг маданий, маърифий ҳаётини бутунлай ўзгартириб юборди ёки шу йўлда эътиборга молик катта ишларни амалга оширди.

Туркистон ўлкаси XIX аср охири - XX аср бошларида мустамлакачилик сиёсати оқибатида сиёсий, маданий, иқтисодий таназзулга юз тутди. Ўлканинг илғор зиёлилари чоризм истибдодидан қутулиш, миллатни уйғотиш, нафақат иқтисодий, балки маънавий-маърифий тараққиёт сари йўл очиш, халққа зиё тарқатиш мақсадида маърифатпарварлик ҳаракатига асос солдилар. Шундай

экан биз танлаган “Мустақиллик шароитида ўқувчи ёшларни ватанпарварлик руҳида тарбиялашда Туркистон жадиждари маърифатпарварлик ғояларининг ўрни ва роли” мавзуси бугунги кун учун энг долзарб мавзулардан бири ҳисобланади. Бу ҳаракат билан Туркистонда янги уйғониш даври бошланди.

Муаммони ҳал қилиш йўллари: Мустақиллик йилларида юртимиз ўқувчи ёшларини ватанпарварлик руҳида тарбиялаш ҳамда уларнинг онги ва тафаккурида Она-ватанга бўлган меҳр-муҳаббатни уйғотиш, мустақиллигимизни мустаҳкамлаш борасида Туркистон жадиждилик ҳаракати ва унинг маънавий-маърифий асосларининг моҳияти, жадиждларнинг халқ тафаккурини ўстириш, жумладан ёшларнинг маънавиятини бойитиш йўлида олиб борган курашлари, жадиждилик ғояларининг Туркистонга тарқалишида миллий матбуот, бадиий адабиёт ва театрнинг аҳамияти ва уларнинг ижодида Миллий истиқлол ғоясининг ифодаланишидаги ўзига хосликлари ўрганила бошланди. Президентимиз айтганларидек, “Биз жадиждилик ҳаракати, маърифатпарвар боболаримиз меросини чуқур ўрганишимиз керак. Бу маънавий хазинани қанча кўп ўргансак, бугунги кунда ҳам бизни ташвишга солаётган жуда кўп саволларга тўғри жавоб топамиз. Бу бебаҳо бойликни қанча фаол тарғиб этсак, халқимиз, айниқса, ёшларимиз бугунги тинч ва эркин ҳаётнинг қадрини англаб етади”деб айти ҳақиқатни айтиб ўтган эдилар. Тарихий тараққиёт жараёнидан шу нарса яхши маълумки ҳар қандай жамият ва инсон ҳаётининг бир маромда кечиши, эртами-кечми, таназзулга олиб боради. Шунинг учун ҳам Туркистонлик жадиждилик ҳаракатининг илғор вакиллари, халқимизнинг пешқадам зиёлилари ўша давр жамият ҳаётида кеча бошлаган таназзулга қарши курашиш ёки унинг олдини олиш учун янги ғояларни “ишлаб чиқишган”.

Таклиф ва тавсиялар: XIX -аср охири ва XX-аср бошларидаги Туркистоннинг ижтимоий-сиёсий ва маданий ҳаётига эътибор берсак, маърифатпарварлик мафкуриси демократик ва миллий-ватанпарварлик ҳаракатларининг ғоявий мазмунини ташкил этганлигини кўраимиз. Мамлакатимизда маърифатпарварлик ғоясининг келиб чиқишига асосий сабаб,

биринчидан, рус истилочилик сиёсатининг чуқурлашиб бориши натижасида пайдо бўлган миллий озодлик ҳаракатлари, иккинчидан, ғарбдан кириб келаётган демократик ҳаракатларнинг истилочилар томонидан бўғиб қўйилиши, учинчидан, миллатпарвар - фидойӣ кишиларнинг қаттиқ таъқиб остига олинганлиги ва ҳатто уларнинг қатл этила бошлаганлиги эди.

“Жадид” арабча сўз бўлиб, “янги” деган маънони англатади. Шунинг учун ҳам янгилик ва ислохотчиликка интилувчи, тараққийпарвар миллий зиёлилар тарихда “жадид” деган номга мушарраф бўлдилар. Жадидчилик деб номланган бу ҳаракатнинг пайдо бўлиши бевосита ўша даврдаги ички муҳит ҳамда ташқи халқаро майдондаги ижтимоий-сиёсий ва демократик янгиланишлар билан боғлиқ бўлди. Жадид атамаси янгилик тарафдорларини, янгилик ғояларини ифода этувчи тушунча сифатида қўлланилган. XIX -асрнинг охирига келиб дунё тамаддунида бўлаётган улкан маданий –маърифий, ижтимоий-сиёсий ўзгаришлар, янги мунособатлар у ёки бу тарзда секинлик билан бўлсада, Туркистон ўлкасига ҳам кириб кела бошлади. Янгилик тарафдорларини Абдулла Авлоний сўзи билан айтганда, “газета ўқиғувчиларни” муллалар “жадидчи” номи билан атар эдилар.

Туркистонда жадидлар “Ёш бухороликлар”, “Ёш хиваликлар”, “Ёш туркистонликлар” деган номларда фаолият олиб боришган.

Жадидчилик ҳаракати қолақлик ва жаҳолат, ўлка аҳолисининг аянчли аҳволи, Туркистоннинг Европа ва жаҳон цивилизациясидан орқада қолиб кетиши, ислом ва шариатнинг оёқ ости қилиниши ва бундай оғир ҳаётдан қутулиш, эрк ва озодликка эришиш учун ўз замонасининг илғор зиёли қатламлари қарашларида вужудга келди. Жаҳолат уйқусидан уйғониш, тарихий заруратга айланган эди. Бошқача қилиб айтганда, жадидчилик ҳаракати ижтимоий ривожлантиришнинг, тарихий тараққиётнинг талаб ва эҳтиёжларига жавоб сифатида майдонга келган улкан ижтимоий – сиёсий ҳаракат эди. Ўлкада миллатнинг дард-аламларини, бутун аянчли, мудҳиш, фожиали оғир қисматини ўз қалби ва вужудидан ўтказиб, ўзининг бутун борлигини, ақл-заковатини,

онгини, ҳаётини эрк, озодлик, тараққиёт учун сафарбар этган зиёлиларнинг бутун бир янги авлоди шакллана бошлади. Жадидчиликнинг асосий ғоя ва мақсадлари қуйидагилар эди: Туркистонни ўрта асрларга хос қолоқлик ва диний хурофотдан озод этиш, шариатни ислоҳ қилиш, халққа маърифат тарқатиш, Туркистонда мухторият ҳукуматини барпо этиш учун кураш, Бухоро ва Хивада конституцион монархия ва парламент, кейинчалик демократик республика тузумини ўрнатиш орқали озод ва фаровон жамият куриш, барқарор миллий валютани жорий қилиш ва миллий қўшин тузиш ва ҳокозолардан иборат эди.

Туркистон жадидчилик ҳаракати баъзи-бир тарихга оид адабиётларда айтилганидек, “олдин маданий-маърифий ҳаракат бўлиб, кейин ижтимоий-сиёсий ҳаракатга ўсиб ўтгани” йўқ. У ўз табиати мақсад ва моҳиятига кўра, дастлабки кунданок, ижтимоий-сиёсий, маданий-маърифий ва ислохотчилик ҳаракати бўлган.

Туркистон жадидчилик ҳаракатининг пайдо бўлиб, ривожланишида қримлик Исмоилбек Гаспиралининг (1851-1914) ҳиссаси беҳад катта бўлди. У Қримда XIX асрнинг 80-йиллардаёқ, Россия босиб олган мусулмон халқлари орасида биринчи бўлиб жадидчиликка асос солди. Унинг рус ва туркий тилларда чоп этилган “Таржимон” (1883-1914) газетаси, “Россия мусулмонлиги” (1881), “Оврупа маданиятига бир назар мувозини» “ (1885) ва бошқа асарлари ҳамда жадид мактаби учун ёзган дарслик ва қўлланмалари Туркистонга тез кириб келди. Жадидчилик ғояси Туркистонда XIX аср 80-йилларининг иккинчи ярмидан бошлаб тарқалиб, шу асрнинг 90- XX асрнинг бошлари оралиғида мунтазам ижтимоий-сиёсий, маданий-маърифий ҳаракат сифатида шаклланди.

Туркистон жадидчилик ҳаракати асосан икки даврга бўлинади: 1) XIX асрнинг 90-йилларидан-1917 йил февралгача; 2) 1917 йил февралдан-1929 йилгача. Биринчи даврнинг ўзи уч босқичга бўлинади: 1) Жадидчилик ғоясининг пайдо бўлиши ва мунтазам уюшган ҳаракат шаклига эга бўлиши (XIX асрнинг 90-йиллари-1905 йил); 2) Жадидчилик ҳаракатининг нисбатан тез ва қаршиликсиз ривожланиши (1905-1909 йиллар); 3) Жадидчиликнинг чоризм

томонидан озодлик, демократик ва инқилобий ҳаракатларга қарши курашни кучайтирган даврдаги ривожланиши (1909-1916 йиллар). Иккинчи давр ҳам воқеалар ривожланишига қараб уч босқичга бўлинади: 1) 1917 йил феврал-октябрь; 2) 1917 йил ноябр-1924 йил; 3) 1925-1929 йиллар.

Жадид мактабида диний ва дунёвий таълим-тарбия ҳамда илм ўзаро уйғунлаштирилди. Болалар қулай парталарда ўтириб, харита ва расмлар ёрдамида тез савод чиқарди ва диний – дунёвий илмларни ўрганди. Жадид мактабларида Қуръони-карим, математика, география, она тили, рус, араб тиллари, ашула ва ҳатто жисмоний тарбия ўқитила бошланди.

Туркистонда жадидчилик ҳаракати уч соҳа орқали фаолият кўрсатди. Булар – маориф (янгича мактаблар очиш, таълим усулини янгилаш), санъат (бадий адабиёт, театр) ва матбуот.

Асосий мақсад миллатни, бир томондан, илм-маърифатли қилиш бўлса, иккинчи томондан унинг ахлоқий даражасини юксалтириш ва ана шу икки жиҳатнинг уйғунлашуви натижасида, ўзлигини, ўз қадрини англаган билимли шахсни вояга етказиш эди. Туркистон жадидчилари томонидан ана шу мақсадни амалга ошириш йўлида катта ишлар қилинди.

Жадидчилик ҳаракати жадид адабиётининг асосчилари бўлган йирик истеъдод эгалари-жадид адиби, шоири, драматурги ва санъати арбобларини ҳам тарбиялади. Жадидшунос таниқли олим профессор Бегали Қосимовнинг таъкидлашича, уларнинг 1905-1917 йилларда адабий-маданий ҳаракатчиликда қизгин фаолият кўрсатганлари саксондан ортиқ бўлган. Маҳмудхўжа Бехбудий (1875-1919), Саидахмад Сиддиқий Ажзий (1864-1927), Васлий Самарқандий (1869-1925), Мунавварқори Абдурашидхонов (1878-1931), Абдулла Авлоний (1878-1934), Тўлаган Хўжамёров-Тавалло (1882-1939), Сидқий Хондайлиқий (1884-1934), Аваз Ўтар ўғли (1884-1919), Мухаммадшариф Сўфизода (1869-1937), Абдурауф Фитрат (1886-1938), Садриддин Айний (1878-1954), Абдулвоҳид Бурхонов (1875-1934), Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий (1889-1929),

Абдулла Қодирий (1894-1938), Абдулхамид Чўлпон (1897-1938) ва бошқалар шулар жумласидандир.

Мунавварқори Абдурашидхонов (1878-1929) – Ўрта Осиё жадиличлик ҳаракатининг йўлбошчиси. XX-аср ўзбек миллий матбуоти ва янги усулдаги мактаб асосчиси, миллий театр ташкилотчиларидан бири, адиб ва шоир эди. У Тошкентда 1901-йилда усули жаид мактабини очган ва шу мактаблар учун махсус ўқув дастурлари тузган. Унинг “Адиби аввал” (1907), “Адиб ус-соний” (1907), “Усули ҳисоб”, “Тарихи қавм турк”, “Тажвид” (1911), “Ҳавойижи диния”, “Тарихи анбиё”, “Тарихи исломия” (1912), “Эр юзи” (1916-1917), тўрт қисмдан иборат “Ўзбекча тил сабоқлари” (Шорасул Зуннун ва Қаюм Рамазон билан бирга) дарсликлари шулар жумласидандир.

Жадиличлик ҳаракатининг яна бир йирик вакили - **Махмудхўжа Бехбудий** (1875-1919). Унинг ташаббуси билан Самарқанда янги усул мактаблари очилди. Адиб бу мактаблар учун 1904-1909 йилларда “Рисолаи асбоби савод”, “Рисолаи жуғрофияи умроний”, “Рисолаи жуғрофияи Русий”, “Китобат ул-атфол”, “Амалиёти ислом”, “Мухтасар тарихи ислом” каби дарслик ва ўқув қўлланмалар ёзади.

Абдулла Авлоний (1878-1934) ҳам жадиличлик ҳаракатининг фаол иштирокчиларидан бири бўлиб танилди. У ўзининг замондош жаидлари, издошлари каби янги усул мактаблари очиб, уларга ўзи мударрислик қилди ва дарсликлар ёзди. Унинг “Биринчи муаллим”, “Иккинчи муаллим”, “Туркий Гулистон ёхуд ахлоқ”, “Мактаб гулистони” сингари дарслик, “Адабиёт ёхуд миллий шеърлар” тўпламлари, айниқса, юқори синф ўқувчиларига дарслик сифатида ёзилган «Туркий гулистон ёхуд ахлоқ» асари (1913-йил) машҳур бўлди.

Жадиличлик ҳаракатининг Бухородаги йирик вакиллари билан бири - **Абдурауф Фитрат** (1886-1938). У 1909 йилда Истамбулда нашр этилган “Мунозара” асарида Бухоро амирлиги идорасига маълум ислохот – ўзгариш киритиш ғояси ва “Усули жаид” деб номланган янги маориф тизимининг

асосларини илгари сурди. Фитрат бутун вужуди, оташ ва жўшқин юраги билан, ижоди ва фаолияти билан мамлакат ёшларини ривожланган янги дунё томон сафарбар этади.

Маърифатчи жадидлар жуда оғир шароитларда ғоявий-сиёсий тазйиқларга қарамай, миллатимиз маънавий юксалиши учун имкониятлар яратишга ҳаракат қилдилар. Тарихнинг мураккаб бурилиш даврларида миллатнинг миллий онгини юксалтириш, миллий ифтихор туйғусини, кучайтириш биринчи даражали вазифа, деб билдилар. Улар халқимиз болалари учун мактаблар очар, ўқув қўлланма, дарсликлар ёзар ва дарс берар эдилар. Бу йўлда ҳатто ўз шахсий маблағларини ҳам аямаганлар.

Умуман олганда, XIX аср охирига келиб маҳаллий зиёлилар биринчидан, халқни илмли-маърифатли қилиш орқали миллий онг ва тафаккурни уйғотишга, иккинчидан, миллий давлатчиликни тиклаш, туркий тил бирлигига эришиш, диний ва маънавий қадриятларни мустаҳкамлаш, учинчидан, Марказий Осиё халқларини замонавий ва демократик тараққиёт йўлига олиб киришга ҳаракат қилдилар.

Кутилаётган ижтимоий самара(натига): Ўқувчи ёшларни ватанпарварлик ҳисларини тарбиялаш механизмларини такомиллаштириш технологияларидан фойдаланишнинг назарий-педагогик асослари ишлаб чиқиш, унинг шакллари ва самарали усулларини аниқлаш ва таълим-тарбияни такомиллаштиришда

Мустақиллик шароитида ўқувчи ёшларни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш мотивларини ишлаб чиқиш, ўқувчи ёшларни ватанпарварлик руҳида тарбиялашда Туркистон жадидлари маърифатпарварлик ғоялари шахсни камол топтиришда ёрдам беради. Бугунги янги Ўзбекистон заминида жадидлар орзу қилган озод мамлакатимизда таълим-тарбия тизимининг миллий заминини мустаҳкамлаш, замон ва давр талаблари билан уйғунлаштиришга давлатимизнинг амалдаги президенти Ш.М.Мирзиёев томонидан катта эътибор қаратилмоқда. Ўзбекистон Республикасининг 2016 йил 14 сентябрдаги “Ёшларга

оид давлат сиёсати тўғрисида”ги ЎРҚ-406-сон қонуни, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги, 2017 йил 5 июндаги ПФ-5106-сон “Ёшларга оид давлат сиёсати самарадорлигини ошириш ва Ўзбекистон Ёшлар иттифоқи фаолиятини қўллаб-қувватлаш тўғрисида”ги Фармони мазмун-моҳияти айнан ўқувчи ёшлар таълим-тарбия тизимининг миллий заминини мустаҳкамлашга қаратилганлиги билан белгиланади.

Хулоса ўрнида шуни айтишимиз мумкинки, жадид боболаримиз моддий қийинчиликлар, ғоявий-сиёсий тазйиқларга қарамай миллатнинг маънавий юксалиши учун имкониятлар яратишга ҳаракат қилдилар. Тарихнинг мураккаб, масъулиятли бурилиш даврида миллатнинг онгини юксалтириш, миллий ифтихор туйғусини кучайтириш биринчи даражали вазифалардан эканлигини англаб етганликлари учун ҳам бу борадаги барча ишларни ўз зиммаларига олдилар. Минтақа халқларининг миллий-маънавий манфаатлари ҳамда кадриятлари поймол этилди, уларнинг ҳатто, энг оддий ҳақ-ҳуқуқларига ҳам менсимаслик кайфияти билан қаралиб, улар оммавий равишда асоратга солинди.

ҳақиқатда, миллий ғоя, миллат тафаккурининг энг илғор намуналарини акс эттирган дарслик ва қўлланмалар тузиш, хорижий тилларни мукамал билиш, касб-ҳунар ўргатишни жорий этиш каби тамойиллар ўз даврида жадидчилик вакиллари ўйлантирган ва уларнинг бу йўлдаги бевосита саъй-ҳаркатлари фаолиятимизнинг замонавий интеллектуал тараққиёти пойдеворига замин яратишга хизмат қилди. Жадид маърифатпарварлари томонидан яратилган улкан бой маънавий мерос бугунги кун ўқувчи ёшларимизни ҳар томонлама билимли, интеллектуал салоҳиятли ва баркамол бўлиб шаклланишларида асосий рол ўйнайди. Улар қолдирган илмий мерос минг йиллар давомида ўзининг кадр қимматини асло йўқотмайди.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ: (REFERENCES)

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг “Ўзбекистон Республикасини 2017-2021 йилларда янада ривожлантириш бўйича бешта устувор йўналишлар юзасидан “Ҳаракатлар стратегияси” тўғрисида фармони, 1-илова.Т. Ўзбекистон,2017 йил.
- 2.Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз.-Т.: НМИУ, 2017й
3. Мирзиёев Ш.М. Халқимизни розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. Тошкент. Ўзбекистон. 2018
- 4.Каримов И.А. Юксак маънавият енгилмас куч. Тошкент, Маънавият, 2008
Абдулло Авлоний. Туркий Гулистон ёхуд-ахлоқ.-Т.: Ўқитувчи. 1996
- 5.Иброҳимов А. Ватан туйғуси.-Т.: Ўзбекистон, 1996

O‘QITUVCHI NUTQINING TA’SIRCHANLIGI VA IFODALILIGI

D.N.Ashiraliyeva

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
Tillar fakulteti o‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi 203-guruh talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada nutq madaniyati, o‘qituvchining nutq madaniyati birdaniga shakllanib maromiga yetadigan jarayon emasligi, o‘qituvchi nutqining ta’sirchanligi, notiq-o‘qituvchidan vaziyatga qarab ish tutish talab qilinishi, o‘quvchilar tushuna oladigan tilda gapirish, ularni ishontira olish o‘qituvchi oldiga qo‘yiladigan asosiy shartlardan biri ekanligi hamda mukammal notiqlik san’atiga ega bo‘lish haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: nutq madaniyati, o‘qituvchi, nutqining ta’sirchanligi, notiq-o‘qituvchi, notiqlik san’ati, nutqning ifodaliligi.

O‘qituvchi pedagogik mahoratida nutq madaniyati, uning nafaqat ma’naviy va axloqiy jihatdan boyligini, balki bilimini, tafakkurini, ilmiy dunyoqarashini, fikr va mushohada yuritishini belgilovchi me’yordir. O‘qituvchining nutq madaniyati birdaniga shakllanib maromiga yetadigan jarayon emas, u pedagogik mahorat bilan, kasb faoliyati davomida, tajribali ustozlar o‘giti natijasida yillar davomida takomillashib, sayqallanib boraveradi. O‘qituvchining nutqiy qobiliyati madaniy, kasbiy, pedagogik talablar asosida shakllanib boradi. Uni rivojlantirish faqat o‘qituvchining shijoatiga bog‘liq. Shu qobiliyat tufayli o‘qituvchining nutq madaniyati ham shakllanib boradi.

O‘qituvchi nutqining ta’sirchanligi nutqning asosiy sifatlaridan biri sanaladi va nutqdagi to‘g‘rilik va aniqlik, mantiqiylik va tozalik tinglovchiga ta’sir etish uchun yo‘naltirilgan bo‘ladi.

Nutqning ta'sirchanligi deganda, asosan, o'qituvchining og'zaki nutq jarayoni nazarda tutiladi va o'quvchilar tomonidan qabul qilinishida paydo bo'ladigan ruhiy vaziyat e'tiborga olinadi. Ya'ni notiq-o'qituvchi o'quvchilarni hisobga olishi, ularning bilim darajasidan tortib, hatto yosh xususiyatlarigacha, nutq ijro etilayotgan paytdagi kayfiyatlarigacha kuzatib turishi, o'z nutqining o'quvchilar tomonidan qanday qabul qilinayotganini nazorat qilishi lozim. Professional bilimga ega bo'lgan o'qituvchilar jo'n, sodda tilda gapirishlari maqsadga muvofiq emas, oddiy, yetarli darajada notiqlik ma'lumotiga ega bo'lmagan yosh o'qituvchilar ham ilmiy va rasmiy tilda gapirishga harakat qilishlari kerak emas.

Xullas, notiq-o'qituvchidan vaziyatga qarab ish tutish talab qilinadi va ifodalamoqchi bo'lgan har qanday fikrini to'laligicha o'quvchilarga yetkazishga harakat qilish vazifa qilib qo'yiladi.

O'quvchilar tushuna oladigan tilda gapirish, ularni ishonтира olish o'qituvchi oldiga qo'yiladigan asosiy shartlardan biri hisoblanadi. Buning uchun esa, o'qituvchida yuqorida aytilganidek, mavzuni yaxshi bilishdan tashqari, uni bayon etishning aniq belgilangan rejasi bo'lishi kerak. Nutqdagi fikrlarni birinchi va ikkinchi darajali tarzda tuzib, ularni o'zaro bog'lab, o'quvchilarni avvalo, nutq rejasi bilan tanishtirib, so'zni boshlash lozim. Vaqtni hisobga olish, notiqlik fazilatlaridan biridir. Chunki so'zlash muddati oldin e'lon qilinib, shunga rioya qilinsa, agar iloji bo'lsa, sal oldinroq tugatilsa, o'quvchilar zerikishmaydi.

Nutqning ta'sirchanligi va ifodaliligi haqidagi gap ma'lum ma'noda nutq sifatlari haqida aytilgan gaplarga yakun yasashdir. Chunki yaxshi nutqning fazilatlarini ko'rsatib o'tish, nutqda uchraydigan ayrim tipik xatoliklarni tahlil qilish, pirovard natijada ta'sirchan bir nutqni shakllantirishga xizmat qiladi. Nutqdagi fikrlarni o'quvchilarga mazmunli yetkazishning xilma-xil yo'llari va vositalari mavjud. Ularni yordamchi vositalar deb ham atash mumkin. Masalan, yumor yoki biror hikoyani olaylik. Nutqdagi uzluksiz ilmiy-ommabop fikr oqimi, uning bir maromda bayon qilinishi o'quvchini ham, har qanday tinglovchini ham zeriktirib qo'yishi mumkin. Shunday paytda, yumor, hikoya, qiziqarli voqealar haqida gapirish o'qituvchiga juda

qo‘l keladi. Yumorning nutq mazmuniga mos holda keltirilishi yana ham yaxshidir. Shunday qilinsa, o‘quvchi ham dam oladi, ham o‘rganilayotgan mavzuga nisbatan qiziqish paydo bo‘ladi.

Nutqda mavzu doirasida ba’zi fikr va mulohazalarni keltirish ham maqsadga muvofiqdir. Bunday fikrlar notiq fikrining to‘g‘riligini, haqqoniy ekanligini isbotlash uchun foydalaniladi, faqat ulardan foydalanishni suiste‘mol qilmaslik kerak. Badiiy adabiyot namunalaridan, hikmatli so‘zlardan, tildagi ifoda - tasvir vositalaridan nutqda o‘rni bilan foydalanish ham ijobiy natijalarga erishishni ta‘minlaydi.

Nutqning o‘quvchilarga qanday ta’sir qilishida va ularda qanday taassurot qoldirishida o‘qituvchining nutqiy jarayon davomida o‘zini qanday tuta bilishi, imo-ishoralari, hatto kiyinishi kabi omillarning ham o‘rni bor. Samimiylik, xushmuomalalik, odoblilik, o‘quvchilarga hurmat bilan qarash kabi fazilatlar nutqning o‘quvchilar tomonidan e’tibor bilan tinglanishiga sabab bo‘ladi.

Mukammal notiqlik san’atiga ega bo‘lish - o‘qituvchilar uchun ulkan mehnat talab qiladigan murakkab jarayondir. Nutqning o‘tkirligi, yorqinligi va originalligi tinglovchi va o‘quvchilarda his-tuyg‘u va qiziqish uyg‘otishi, uning e’tiborini qaratishi, aytilayotgan narsaning mazmunini yaxshilab yetkazish uchun zarurdir.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, nutq aniq va ravon bo‘lishi, grammatik jihatdan to‘g‘ri tuzilgan bo‘lishi, adabiy talaffuz qoidalariga bo‘ysunishi, boshlanishidan oxirigacha izchil bayon qilinishi lozim. Ana shunday nutq asosida o‘rganilayotgan bilim o‘quvchi xotirasida uzoq vaqt saqlanib qoladi. Shunday nutq madaniy nutq talablariga javob beradi. Buning uchun o‘qituvchilardan tinimsiz izlanish va o‘z ustida ishlash, filologik bilim va muttasil nutqiy mashq qilish talab qilinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat -Toshkent, TDPU, 2003
2. Davletshin M.G. Zamonaviy maktab o‘qituvchisining psixologiyasi T.: - O‘zbekiston, 1999
3. Mahmudov N. M. O‘qituvchining nutq madaniyati. Darslik. - T.: O‘zbekiston milliy kutubxonasi, 2007
4. <https://ziyouz.com>

TEACHING VOCABULARY TO CHILDREN THROUGH KINESTHETIC ACTIVITIES

Abdalyazova Yulduz Kahramon qizi

Student, Urgench State University

Faculty of Foreign Philology

E-mail: yulduzabdalyazova@gmail.com

ABSTRACT

In order to develop teaching foreign language in classroom, previous researches demonstrated how learning styles have influenced the effectiveness of teaching students. Also, this study aims to add a positive change in classroom teaching with versatile useful activities. The information portrays that the majority of the children are kinesthetic learners. It is suggested that in order to enhance learning vocabulary and encouraging children to be active in class, their learning styles must be taken into consideration.

Keywords: foreign languages, learning styles, strategies, classroom, kinesthetic learners.

According to researches, every child has a certain way of learning. Howard Gardner outlined seven different learning styles: auditory, visual, kinesthetic, interpersonal, intrapersonal, and linguistic and logical-mathematical¹. Some students learn new vocabulary by seeing picture or listening to the explanation of new word in their target language while others learn by touching and moving. J. Perrin claims “Many young children appear to be essentially tactual or kinesthetic learners”². The word kinesthetic refers to the ability to sense body position and movement. This means

¹ G. Howard. 1983. “The idea of Multiple Intelligence”. New York: Basic Books

² J. Perrin. 2010. “Teaching young children through their Individual learning styles”. Practical approaches for grades K2 Boston: Allyn and Bacon

that in order to understand something, a person need to touch it, feel it and move it around. Gardner claims that kinesthetic learning is related to the solution of problems by using physical movement; children who have the ability to learn through this learning style, connect their mental abilities in order to coordinate their physical movements³. It includes activities such as simulations, case analysis, practice and utilization, and the use of materials connected to the reality. The methodology emphasizes on “body as a learning instrument” and its approach given for language teaching purposes, leading innovate activities to be used with young learners and providing opportunities for the development of all learning kinesthetic style and consequently learners might feel encouraged to take active in classes. Kinesthetic learners learn better when they move, the more they act, the more they can focus and learn vocabulary quickly. Teachers will be successful if they use different methods and activities to make children active during the classes. Luz Marlen Duran whose work sets around students’ perception channels for foreign language learning emphasizes on the body motion development as an essential requirement to learn a foreign language, generating a great stimuli for brain activity⁴.

There are some effective teaching methods for teachers to organize their lessons effectively:

1. Allow children to stand, bounce their legs during classes. That improves their activity in classroom.
2. Offer various methods, such as paired work, group work, experiments and plays
3. Plan several different activities throughout each class in order to be mindful of all your students’ learning ways.
4. After every 30 minutes of classes, pause the lesson and make the children do something energetic.

³ G.Horward. 1983. “The idea of Multiple Intelligence”. New York: Basic Books

⁴ L.M. Duran. 2006. “Kinesthetic Activities to Teach Vocabulary: Integrating Kinesthetic activities and EFL vocabulary for early aged students’ involvement in class” 15

5. In order to teach children new vocabulary by a kinesthetic method, it is important to prepare some flashcards and bring into account the material that they can learn by touching such as puppets, flashcards, paint etc.

Vocabulary teaching should be started by showing drawings, pictures, mimics and the lesson must focus in the practice of new vocabulary to make children think about word meaning in their target language.

When young learners are taught emotion adjectives like happy, sad, angry, they respond by making the corresponding facial expressions. Additionally, drawing and painting are also efficient ways of learning vocabulary in a short period of time. When children are taught new words about vegetables and fruits, it is an interesting activity to draw and paint them. While this activity, children are asked to use the words that they have already learnt like colors and adjectives related to the vegetables and fruits. Klimova argued that the use of visual materials such as posters, flashcards and videos combined with activities in which students need to use body movements facilitate students' retention of vocabulary⁵. Using colorful videos of new vocabulary helps children to learn easily. For example, in the sessions in which teachers introduce words of body parts, they can play a video called “Head, shoulders and toes” which shows some animated animals that dance and point to each body part. Children follow the movements presenting during the video, and also, they try to repeat the vocabulary words. It is recommended that students and teachers collaborate on the ‘acting’ depiction for each word. Using mimics to describe the meaning of a word is also very useful and interesting way for children to memorize vocabulary quickly. Agoestyowati argues that the use of game in learning environment will not only change to dynamic of the class, but it will also rejuvenate students and help their brain to learn more effectively⁶. Similarly, organizing role-play related to the new words in a group gives the children great enthusiasm to learn more vocabulary. According to Carol Livingstone role-play is a classroom activity which gives the students opportunity to

⁵ B. Klimova. 2013. “Teaching English to pre-school children”. Procedia: Social and Behavioral Sciences.

⁶ Agoestyowati. 2007. “102 English games” (From A to Z). Jakarta: PT Gramedia Pustaka Utama.

practice the language, the aspect of role behavior and the actual roles he may need outside the classroom⁷.

The activities related to kinesthetic learning style is the key to have a positive impact on children’s learning process. The use of games helps teachers to achieve their aims and also to make tasks authentic. As most of children are considered to be active, teachers can succeed in teaching by using different interactive methods as well as activities that make children move. Furthermore, teaching by kinesthetic activities helps children to learn new word easily and to increase their interest for the language.

REFERENCES:

1. G. Horward. 1983. “The idea of Multiple Intelligence”. New York: Basic Books
2. J. Perrin. 2010. “Teaching young children through their Individual learning styles”. Practical approaches for grades K2 Boston: Allyn and Bacon.
3. L.M. Duran. 2006. “Kinethetic Activities to Teach Vocabulary: Integrating Kinethetic activities and EFL vocabulary for early aged students’ involvement in class” 15
4. B. Klimova. 2013. “Teaching English to pre-school children”. Procedia: Social and Behavioral Sciences.
5. Agoestyowati. 2007. “102 English games” (From A to Z). Jakarta: PT Gramedia Pustaka Utama.
6. C. Livingstone. 1983. “The use of role playing technique in improving students’ vocabulary mastery”

⁷ C. Livingstone. 1983. “The use of role playing technique in improving students’ vocabulary mastery”

“AQL VA AQLSIZLIK” KONSEPTIGA OID PAREMALARNING LINGVOMADANIY TADQIQI

Mirzayeva Dilshoda Ikromjonovna

Farg‘ona Davlat Universiteti Chet tillari fakulteti Ingliz tili kafedrası mudiri

O‘rmonova Maftuna Farhodjon qizi

Farg‘ona Davlat Universiteti Lingvistika (Ingliz tili)2-kurs Magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Ingliz va o‘zbek tillaridagi “Aql va aqlsizlik” konseptiga oid paremalarning ilmiy-nazariy asoslanishi, lingvokulturologik jihatdan o‘rganish, uslubiy-semantik strukturasi ustida ishlash va mavzuga oid maqollarni tasniflash, ularning o‘ziga xos jihatlari va ularning ushbu tillarda ifodalanishi haqida ilmiy ma’lumotlarga izoh va tushunchalar berilgan va bu boradagi tasviyalarni ishlab chiqish ishning maqsadini belgilaydi.

Kalit so‘zlar: Lingvokulturologiya, konsept, paremalar, madaniyat, til, aloqa, tilshunoslik.

LINGUISTIC STUDY OF PROVERBS ABOUT THE CONCEPT “INTELLIGENCE AND UNINTELLIGENCE”

ABSTRACT

In this article, the scientific justification of the studies related to the concept of “Intelligence and unintelligence” in English and Uzbek languages. Linguistic-cultural study, working on the methodological semantic structure and classification of the articles on this topic, their aspects and their explanations are given to the scientific

information about the expression in languages and the development of the proverbs in this regard defines the purpose of the work.

Key words: Linguoculturology, concept, proverbs, culture, language, connection, linguistics.

Til madaniyatni aks ettiruvchi ko‘zgu bo‘lib, u faqat insonni o‘rab turgan borliqni emas, balki uning real yashash sharoitlarining ijtimoiy o‘zini o‘zi anglashi, uning milliy xarakteri, mentaliteti, hayot tarzi, axloqi, qadriyatlari yig‘indisi va dunyoqarashini ham aks ettiradi. Chunonchi, til ijtimoiy hodisa bo‘libgina qolmay, madaniyat bilan ham chambarchas bog‘liqdir. “Sorokinning fikricha, til madaniyatning milliy komponentlari orasida birinchi o‘rinda turadi.”⁸ Til madaniyatga kishilik jamiyatining ham muloqot vositasi, ham ushbu muloqotni uzib qo‘yuvchi vosita bo‘lishiga yordam beradi. Til-uning sohiblarining muayyan jamoaga tegishli ekanini ko‘rsatadi.

Lingvokulturologiya til va madaniyatning o‘zaro uzviy ta’siri va aloqasini o‘rganuvchi va bu jarayonlarining lisoniy va nolisoniy birliklarning bir butun strukturasi sifatida o‘zida aks ettiradigan alohida yaxlit kompleks ilmiy sohadir. U tilshunoslik va madaniyatshunoslik fanlari o‘rtasida vujudga kelgan umumlashma fan bo‘lib, til va madaniyatning chambarchas bog‘liqligini shakllanishi hamda rivojlanishini, bir tarafdin lingvokulturologiya insoniyatning madaniy til faktoridagi o‘rni, ikkinchi tarafdin esa, til faktoridagi insonning o‘rnini o‘rganish bilan shug‘ullanadi.

“Lingvokulturologiya” atamasi dastlab frazeologik maktab asoschisi V.N.Teliya va V.V.Vorobyov, V.A.Maslova va boshqalarning ishlarida ko‘rindi. Lingvokulturologiyaning shakllanishi haqida gapirilganda, deyarli barcha tadqiqotchilar bu nazariyaning ildizi V.F.Gumboldtga borib taqalishini ta’kidlaydilar. Ushbu adabiyotlarda bu sohaning rivojlanishida A.A.Potebnya, L.Vaysgerber, X.Glins, X.Xols, D.Uitni, D.U.Pauell, F.Boas, E.Sepir, B.L.Uorf, G.Brutyann,

⁸Сорокин Ю. Статус переводчика и психогерменевтические процедурию. – “Гнозис”,2003. – 160с.

A.Vejbiskaya, D.Xaymz kabi tilshunoslarning fikrlari muhim rol o‘ynaganligi ta’kidlanadi.⁹

Ana shu g‘oyalar asosida ming yillarda chet elda yangi fan lingvokulturologiya vujudga keldi va XX asrning 90-yillarida maxsus soha sifatida shakllandi va natijada hozirda keskin sur’atlarda rivojlanayotgan bo‘limlardan biri bo‘lib kelmoqda.

“Konsept tushunchasi har bir shaxs uchun individual va jamiyat uchun umummilliy bo‘lgan, ong, til va ruhiyatning bog‘liqligida kechuvchi jarayondir. Konseptlar inson ongida nafaqat so‘zning lug‘aviy ma’nolari asosida, balki shaxs hamda butun bir xalqning madaniy-tarixiy tajribasidan kelib chiqib paydo bo‘ladi. Tajriba qancha boy bo‘lsa, konseptning chegarasi shunchalik keng bo‘ladi. Aynan shunday holatda konsept o‘zini har tomonlama namoyon eta oladi. Zotan, konsept dunyoni bilish va u haqda o‘z tasavvuriga ega bo‘lish va tilshunoslikda yanada chuqur o‘rganishni taqozo etadigan mavzu. Konsept lingvomadaniy birlik sifatida u yoki bu xalq madaniyatining o‘ziga xos jihatlarini ifodalaydi. Konsept markazida qadrilik turishi, u madaniyat tadqiqiga xizmat qilishi, madaniyat asosida aynan qadrilik prinsipi yotishini ham o‘z fikrlarida bayon etgan. Qolaversa, har bir konsept murakkab mental uyg‘unligi, ma’noiy tuzilishidan tashqari insonni ifodalayotgan obyektga munosabati va umuminsoniy yoki umumiy, milliy-madaniy, ijtimoiy, til egalariga tegishli, shaxsiy individual komponentlarni o‘z ichiga olishini ta’kidlaydi.¹⁰ Demak, konsept lingvomadaniyatda eng faol qo‘llanuvchi birlik sanaladi.

Paremalar avloddan avlodga faqat og‘zaki holdagina o‘tib kelganligi, xalq og‘zaki ijodining mahsuli bo‘lganligi uchun adabiyotshunoslikning o‘rganish ob’yekti hisoblanadi, chunki ularning aksariyati ko‘pincha she’riy shaklga o‘xshaydi va ularda o‘xshatish, antiteza, anafora, alliteratsiya, kinoya, piching kabi bir qancha tasviriy vositalar qo‘llanadi. Shu bilan birga paremlar so‘zlardan tuzilib, ma’lum bir fikrni ifodalovchi gaplardan iborat bo‘lgani uchun tilshunoslikning ham o‘rganish ob’yektidir. Paremalar to‘plash, o‘rganish Mahmud Koshg‘ariy (“Devonu lug‘otit

⁹ Maslova V.A. Lingvokul’turologiya [Linguoculture]. Moscow, 2019. (In Russ.).

¹⁰ Safarov Sh. Kognitiv lingvistika. Jizzax -2006.

turk”) va Gulxaniy (“Zarbulmasal”) zamonlaridan to hozirgi kunlarga davom etib kelmoqda.

Paremalarni biz keng ma’nodagi maqollarga sinonim ravishda ishlatsak bo’ladi. Maqol hamma vaqt aniq, tugal fikr anglatadi. Bu fikr esa qat’iy, lo’nda xulosa sifatida ifodalanadi. Fikriy lo’ndalik esa fikrni ixcham ifodalashga imkon beradigan ikki mantiqiy markazdan tashkil topgan yaxlit kompozitsiya asosida yuzaga keladi. Shuning uchun ham maqolda biror ortiqcha so’z, tasviriylilik va tavsifiylilik uchramaydi, chunki maqoldagi ixcham fikrning o’zi estetik jihatdan katta mohiyat kasb etadi. Bu mohiyatning yuzaga chiqishi hamma vaqt ixcham badiiy shakl sifatida amalga oshadi. U yoki bu maqolning konseptini, unda aniq deyilyotganini aniqlash uchun maqolda keltirilgan obrazlarning mohiyatini to’g’ri anglamoq kerak. Ko’pgina maqollarning to’g’ri va majoziy ma’nolarini aniq dalillar bilan, shak-shubhaga o’rin qoldirmaydigan qat’iy xulosalar asosida to’laqonli ifodalab berishning imkoni yo’q albatta. Biz ingliz va o’zbek tilidagi maqollarning izohini turli xil manbalardan foydalangan holda ulardan anglashilgan “Aql va aqlsizlik” konseptini to’laqonli yoritib berishga harakat qildik.

Aql – odamning oltin toji. Aqldan ortiq boylik yo’q.

Maqol majoziy ma’nodadir. Inson aqli oltin tojga qiyoslanyapti. Inson o’z umrini mazmunli va ma’murchilik bilan o’tkazishi uchun avvalo o’zini o’rab turgan borliqni bila olishi, yuksak aql va tajriba egasi bo’lishi darkor. Xalqimiz o’zining bir qancha maqollarida aql va aql egalarini madh etadi, ularning hayotdagi yutuqlarini ko’rsatadi, aqlsizlik, johillik, nodonlik, farosatsizlikni qoralaydi. Bu maqollarning barchasida mana shu g’oya ilgari surilgan.

Ahmoqning katta-kichigi bo’lmas. Aqliga aytsang biladi, ahmoqqa aytsang kuladi.

Maqolning so’zma-so’z o’zining anglatgan tushunchasiga ma’nosi teng keladi. “Ahmoq keng ma’nodagi so’z bo’lib, uni aql-farosatsiz, badfe’l, dilozor, quruq maqtanchoq, daydi, noshud, nodon, xudbin” va shu kabi illat egalariga nisbatan ishlatiladi. Yuzlarcha maqollarimizda ana shunday kishilar qoralanadi, ularning butun

kirdikorlari ochib tashlanadi, ular ustidan zaharxanda bilan kulinadi. Ahmoq, befahm, beidrok odam bir ishni o‘ylamay netmay, shosha-pisha qilib qo‘yadida, keyin didiga yoqmay qolsa, yo pand yeydi, yo yomon oqibatga duchor bo‘ladi.¹¹

Ushbu maqollar tahlilidan o‘quvchi o‘zbek xalqining asrlar mobaynida sayqal topib, bizgacha yetib kelgan “Aql va aqlsizlik” konseptini to‘laqonli talqinda mazmun-mohiyatini maqollar misolida bilib oladi.

Ingliz tilida “Aql va aqlsizlik” konsepti o‘zbek tilidan tamoman boshqacha yo‘lda talqin qilinadi. O‘zbek tilida asosan bu tushunchanini bevosita aql so‘ziga yaqin so‘zlarga yondoshgan holda talqin qilsak, ingliz tilida bu ko‘proq gap kontekstiga va madaniyatiga borib taqaladi.

Don’t teach your grandmother to suck eggs. (Qari bilganni –pari bilmas)

Buvingizga tuxum chaqishni o‘rgatmang. Sizdan tajribaliroqlarga maslahat bermang. Maqol ko‘pincha qaytarma shaklida qo‘llaniladi. Zero, o‘zidan katta shaxslarga aql o‘rgatish bu nodonlikdan, kaltafaxmlikdan dalolat beradi. Shuning uchun, bu naqldan qanday foydalanayotganingizga ehtiyot bo‘ling.

One is never too old to learn. (Hechdan ko‘ra kech.)

O‘rganish uchun hech qachon kech bo‘lmaydi, qanchalik ko‘p bilsangiz ham, o‘rganish uchun har doim ko‘p narsa bor va yoshingiz qanday bo‘lishidan qat’iy nazar, siz hali ham bilimingizni oshirishingiz mumkin. Tsitseron "dono va yaxshi o‘qitilgan odamlarda yoshi bilan har qadamda o‘sib boruvchi o‘rganish g‘ayratini" nazarda tutadi. Buyuk italyan haykaltaroshi va rassomi Mikelanjeloning eng sevimli so‘zi bu edi: "Men o‘rganyapman".¹²

Ingliz maqollarida “aql” konseptini to‘laqonli tushunish uchun, o‘quvchi nafat ingliz tilini bilishi balki, ingliz madaniyatiga xos yetarlicha bilim va ko‘nikmalari bo‘lishi shart . Chunki, maqollarda aql tushunchasini anglatuvchi so‘z yoki birikmalar asosan bilvosita yo‘l bilan anglashidi.

¹¹ "Hikmatnoma"(O‘zbek maqollarining izohli lug‘ati).

¹² "English proverbs explained" by Ridout,Ronald

O‘zbek va ingliz tillaridagi “Aql va aqlsizlik” mavzulariga oid bir qancha maqollarni semantik tahlil qilib, ma’no jihatidan bir-biriga o‘xshash va farqli jihatlarini o‘rganib chiqishga harakat qildik.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, o‘zbek va ingliz tillaridagi ko‘pchilik “Aql va aqlsizlik” mavzusiga oid maqollar deyarli bir xil ma’no-mazmunga egadir. Faqat ko‘p holatlarda har ikki tilda aynan bir-biriga mos keladigan so‘zlardan foydalanilmagan. Odatda tarjimada turlicha ma’noga ega bo‘lgan maqollarni semantik jihatdan chuqur tahlil qilish jarayonida bir xil ma’no anglatishi kuzatiladi. “Aql va aqlsizlik” mavzusiga doir ingliz va o‘zbek maqollarining barchasida aqllilik eng buyuk ezgu ish sifatida baholangan bo‘lsa, aqlsizlik insoniyatning eng razil va jirkanch tomoni ekanligi ko‘rsatiladi.

REFERENCES:

1. Сорокин Ю. Статус переводчика и психогерменевтические процедурию. – “Гнозис”, 2003. – 160с.
2. Maslova V.A. Lingvokulturologiya [Linguoculture]. Moscow, 2019. (In Russ.).
3. Safarov Sh. Kognitiv lingvistika. Jizzax -2006.
4. "Hikmatnoma"(O‘zbek maqollarining izohli lug‘ati).
5. “English proverbs explained” by Ridout, Ronald
6. <http://www.edu.uz/>
7. www.google.uz
8. [www.google](http://www.google.com) scholar.

THE WORLD TRADE ORGANIZATION AND UZBEKISTAN

Mukhlisakhon Khayrullaeva Nuriddin qizi

Webster University in Tashkent

Major: International Relations, Senior Student

Independent Researcher

E-mail: xayrullaeva00@mail.ru

ABSTRACT

The World Trade Organization(WTO) is the only international organization that regulates international trade. This makes it the only organization, which has the potential to give Uzbekistan access to bigger markets and opportunities, thus boosting its economy as a whole. However, although Uzbekistan applied for membership in the WTO almost 30 years ago, it has not been approved as of the end of 2022. As currently Uzbekistan’s accession into the World Trade Organization is an ongoing and highly debated topic, this paper aims to go through the reasons why Uzbekistan has not been accepted yet as well as advantageous and negative aspects of accession and finally drawing a conclusion of the benefits of the membership will overcome the latent drawbacks.

Keywords: The WTO, Uzbekistan, developing countries, member, international, trade, Uzbek.

INTRODUCTION

Uniting 164 economies respectively in itself, the World Trade Organization has been notably successful in its mission of liberalizing trade on an international scale. Originally, it was founded with the aim of replacing its predecessor GATT, which was in favor of the industrial countries and lost confidence among the developing countries. Well, hereby this raises the following question: Did the WTO actually succeed in its

foundational mission of treating all countries, regardless of their economic and power status equally and fairly? There are vast majority of individuals still holding the claim that the organization has failed the interests of developing nations, which however severely opposes the phenomenon that two-thirds of the WTO consist of developing nations who have waited for their accession with decades of effort. Contrary to the negative notion about the attitude of the WTO to its members, according to the WTO annual report, as of 2022 more than 20 developing and least developed economies, among which are Turkmenistan, Iran and Ethiopia, are engaged in the accession process. The following essay will analyze several factors that caused this opinion along with the attractive aspects of accession for the country and latent unfavorable by-products of it and it will elaborate on reasons why Uzbekistan has not still been given membership.

Why the delay?

WTO accession of Uzbekistan is still proceeding as of the end of 2022 and it is the longest accession process as it has been almost 3 decades since Uzbekistan applied for membership the first time in 1994. The matter is not the reluctance of the organization to accept Uzbekistan. However, in reality, the underlying reason for the prolongation is that the government decided not to continue its efforts. Since the government had doubts regarding the promising benefits of membership, it was no longer inclined to proceed with accession. Nevertheless, with the election of the new president in 2016, substantial alterations were made in policies, which were in favor of economic and political transparency and liberalization. In light of these changes, the country's WTO accession was expected to progress. Yet, only four meetings were held with working parties of the WTO and following the last one in 2005, the accession process halted for the second time. The government chose to stick to protectionism in trade policies after 1994/1995 liberalization reforms. It restricted “unnecessary” imports (such as consumer products) by keeping currency conversion almost unavailable and stimulated “desired” imports such as machinery by granting currency conversion at the time when the Uzbek so' m exchange rate was at unreasonably high

levels. Later, this policy stayed in history as the “*Uzbek model of development.*” The subsequent economic crisis in the Former Soviet Union (FSU) states (Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, Uzbekistan in Central Asia and Belarus, Moldova, Russian, Ukraine in Eastern Europe and Estonia, Latvia, Lithuania from Baltic States and Armenia, Azerbaijan, Georgia from South Caucasus), also known as Post-Soviet states and Asia in 1998 caused the government to opt for protectionism. Due to the emerged circumstances, the Uzbek government did not consider the accession to the WTO a priority anymore. Nevertheless, the hope for trade liberalization reappeared in 2003 as the government started to take steps to liberalization, initially by taking out restrictions on currency exchange. Reforms resulted in significant growth in trade and the economy as a whole. Yet, coming to 2007-2008, the world economy faced a crisis and Uzbekistan was critically influenced. In order to deal with the situation, foreign exchange was restricted and only government-approved exchangers could be engaged in exchange of currency, thus returning to protectionist approach in trade. After election of the new president of Uzbekistan, new development strategies were set in which joining the WTO was one of primary ones.

What does WTO membership give Uzbekistan?

It has long been observed and proven from the accession processes of various states that the beginning of accession to the organization alone leads to significant alteration in the economy and standard of life of a country. In other words, the importance of accession into WTO can be seen in the fact that in order to join the organization merely, the governments carry out major changes and advancements at an unprecedented level none of which would most probably never be imaginable in a given country if it were not for the requirements of the WTO accession. Professor Shang-Jin Wei, working with Arvind Subramanian of the Peterson Institute for International Economics and Johns Hopkins University suggests, “Countries that joined the GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) after 1990 or joined the WTO had to implement more reforms, and these nations have seen faster growth in

their international trading volume.” In other words, when some countries were required to carry out more reforms in order for them to join the organization, exceptional rates of growth were recorded in the scale of their international trade. This also means that the reforms which were done for the sake of accession actually helped the country itself to a certain extent, which is an undeniable evidence of one of multiple beneficial aspects of joining the organization. As a case in point, Wei mentions the instance of China, ‘China is a new WTO member that has seen explosive growth in the last 35 years and especially in the last decade, an effect he attributes in part to the reforms China instituted in its years of seeking WTO membership. Some older member countries that didn’t have to undergo reforms haven’t derived many more benefits than nonmembers and probably fewer than newer members,” which, might be a case with Uzbekistan once joined. Although the WTO doesn’t have uniform standard requirements for all the countries who want to become a member, accession terms are driven by the domestic export interests of existing members, meaning that countries have to make changes to all related fields including, but not limited to infrastructure, international relations, business sector, education and governmental policies in terms of economic affairs and add relative adjustments to their trade regimes. Specifically, in Uzbekistan in order to join the WTO, the assigned working parties are making a number of changes to the national legislation, to conduct a number of scientific research works for the development of economics along with others such as electrical engineering, chemical industry, textiles, and agriculture, which are considered the primary fields in our country. In short, although to no official or researcher is it known whether the accession itself will necessarily help the Uzbek economy or the reverse, just as the intention of the government to become a member of the WTO, literally all sectors of the industry and society are going through outstanding level of boost and enhancements none of which were expected to happen any time soon until the decision to join the organization. And again, it is just the beginning of efforts to join the WTO.

Other well-known and advantageous aspects of membership include:

5. Abandoning protectionism, following the directions of global trade.

6. Decrease in the price of imported raw materials, domestically produced goods.

7. The dominant position of monopoly companies in the country in the domestic market will be put an end to and a free environment will be created

8. Creation of new jobs.

Latent drawbacks

In spite of undeniably positive promising future of accession, there will be challenges in some sectors like Law and Politics, Agriculture and Exports. Predominantly, at the first stages of accession, which is already in process, applicant countries must make changes into their policies and (some) part(s) of ruling systems in order to be in alignment with those of the WTO members, and this situation leads to loss of policy autonomy to some extent as well as causing extra financial burden to the country which is already under-developed. However true this is, it is not the case with Uzbekistan and even the reverse might be true as these practices are actually resulting in re-assessment of certain policies related to tariffs and trade barriers and regulations regarding handling state-owned enterprises, industrial subsidies and Foreign Direct Investment (FDI), making them more effective and plausible than ever. Besides that, membership might undermine national economy by tariff cuts and removal of trade barriers, which increase imports greatly. As a study on the welfare impacts of China's accession to the WTO found, “almost 90 percent of urban households gain from WTO accession, while over three-quarters of rural households lose out” (Chen, Sh., and Ravallion, M., 2004). Furthermore, quality products flood into the country at cheaper prices due to availability of cheap labor market and other advantages in countries like India and China, local and rural farmers find it difficult to sell their products, thus leading to regional inequalities between industrialists and smaller agriculture-based businesses. Since labor is quite inexpensive in Uzbekistan, it will be able to deal with it though. In addition, Economic liberalization will attract private investment and boost privatization. Besides, The WTO's General Agreement on Trade in Services (GATS) had issued 160 types of services that are supposed to be liberalized. Thus, increased amount of private investment on such as health care, education, food, water, etc. flow

into the country, especially into rather urbanized areas as profits will be higher due to the demand available among urban population. Consequently, low-income households cannot afford to use these services, resulting in widened inequality. Still, middle income and poorer groups can be protected from this situation by well-structured and funded government social welfare systems, which are already provided in Uzbekistan.

Although these drawbacks of WTO have been faced by developing nations, in the long run, the positive achievements out of membership seems to outweigh the expected challenges Uzbekistan has to face. Besides, although they cannot be totally eliminated or avoided, it is the negotiations and responsibilities that the government will take during bargains with other members of the WTO that should be set accordingly with the economic, social and environmental capacities of Uzbekistan.

Conclusion

The Uzbek authorities are already nearer than half-way towards accession and this long-awaited acceptance is very soon and inevitable because of the constant and massive efforts of Uzbek government accompanied by active technical and other kinds of support from a number of nations, Russia, the USA, Tajikistan and Singapore, just to name a few. Besides, the possible negative impacts of the membership in the WTO do not seem sufficiently justifiable to change the government’s focus on the beneficial aspects of the accession. Based on the aforementioned analysis on beneficial and risky aspects of accession, it is evident that advantages of membership overweighs the possible, disadvantages. It is highly possible based on the promises of the WTO regulations that the membership will act as a bridge for Uzbekistan to advance from its current “developing” state to a “developed” one in the long term.

REFERENCES:

1. Donishev, S., (2022). ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF WTO MEMBERSHIP FOR UZBEKISTAN, Retrieved from <https://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1154>

2. Columbia Business School, (2008). Retrieved from <https://www8.gsb.columbia.edu/articles/ideas-work/who-benefits-wto>
3. Annual Report, (2022). Retrieved from https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/ar22_chap4_e.pdf
4. World Trade Organization, WTO accessions, (2022). Retrieved from https://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/acc_e.htm
5. World Trade Organization, Uzbekistan resumes WTO membership negotiations, (2020). Retrieved from https://www.wto.org/english/news_e/news20_e/acc_uzb_07jul20_e.htm
6. Dabrowski, M. (2022). Thirty years of economic transition in the Former Soviet Union: Macroeconomic dimension. Russian Journal of Economics (8, 2, 95–121). Retrieved from <https://doi.org/10.32609/j.ruje.8.90947>
7. World Atlas, Former Soviet Union (USSR) Countries, Map, retrieved from <https://www.worldatlas.com/articles/what-countries-made-up-the-former-soviet-union-ussr.html>
8. LexUz online, Law of the Republic of Uzbekistan (on currency regulation), (2003). Retrieved from <https://lex.uz/docs/4547484>
9. UzDaily, Global Crisis Negatively affects Uzbek exports – Uzbek President, (2009). Retrieved from <https://www.uzdaily.uz/en/post/4926>
10. Schmitz, A., (2020). Uzbekistan’s Transformation – strategies and perspectives (pdf)
11. Subramarian, A., Wei, Shang-Jin, (2008). Who benefits from the WTO? (pdf)
12. Ravallion, M., (2004). Welfare Impacts of China's Accession to the World Trade Organization, The World Bank Economic Review (pdf).
13. World Trade Organization, Uzbekistan, (2022). Retrieved from https://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/al_ouzbekistan_e.htm
14. World Trade Organization, Glossary. Retrieved from https://www.wto.org/english/thewto_e/glossary_e/wkg_party_acc_e.htm

JANUBIY OROL BOYI IQLIM SHAROITI

Imanmurzaev Adilbek Qaldibaevich

Qoraqalpoq davlat universiteti

E-mail: adilbek.qaldibaevich.96@mail.ru

Abdullaev Tozabek Jumabay O‘g‘li

Qoraqalpoq davlat universiteti

E-mail: abdullaevtozabek@g.mail.com

ANNOTATSIYA

Quyida amudaryo geografik okrugining iqlimi o‘zgarishi, hozirgi vaqtdagi iqlim ko‘rsatkichlari tahlil qilindi. Tanlangan meteostansiyalarda havo harorati ko‘rsatkichlari analiz qilindi va baholandi.

Kalit so‘zlar: iqlim o‘zgarishi, havo harorati yozgi termik harorat

CLIMATE CONDITIONS AROUND THE SOUTH ISLAND

ABSTRACT

Climate change of the Lower Amudarya geographical district, current climate indicators were analyzed. Air temperature indicators at selected meteorological stations were analyzed and evaluated.

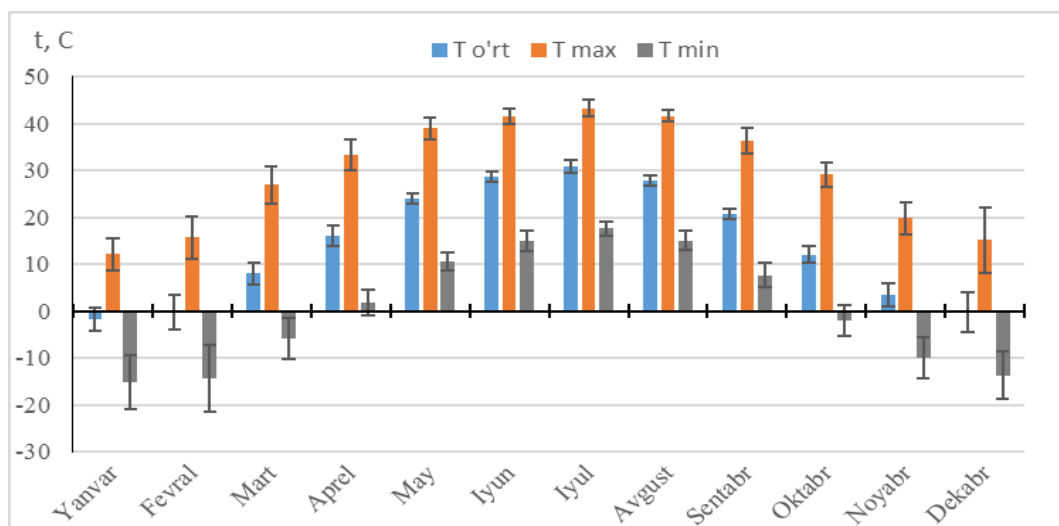
Keywords: climate change, air temperature, summer thermal temperature

Quyida amudaryo okrugi turon provinsiyasining shimolida joylashganligi sababli iqlimi keskin kontinental hisoblanadi va shu sababli qishi nisbatan sovuq, yozi esa jazirama issliq havo harorat kuzatiladi. Quyida amudaryo tabiiy geografik okrugining maydoni 50 ming km² atrofida. Quyida amudaryo okrugi O‘rto osiyodagi eng

qurg‘oqchil ya’ni arid hududda joylashgan. Hozirgi vaqtda Orol dengizining qurishi quyi amudaryo okrugi iqlimiga o‘zining salbiy ta’sirini ko‘rsatdi. Bunga misollardan biri 2019 yilda tuzli bo‘ro‘nlar kuzatilishi, oxirgi o‘n yillikda havo harorati ko‘tarilishi, yozgi issiq kunlarning o‘rtishi, xavfli gidrometeorologik hodisalarning kuzatilishi bunga yaqqol da’lil boladi. Quyi amudaryo geografik hududini gidrometeorologik jihatdan o‘rganish **dolzarb** masalardan biri hisoblanadi [8, 1-b].

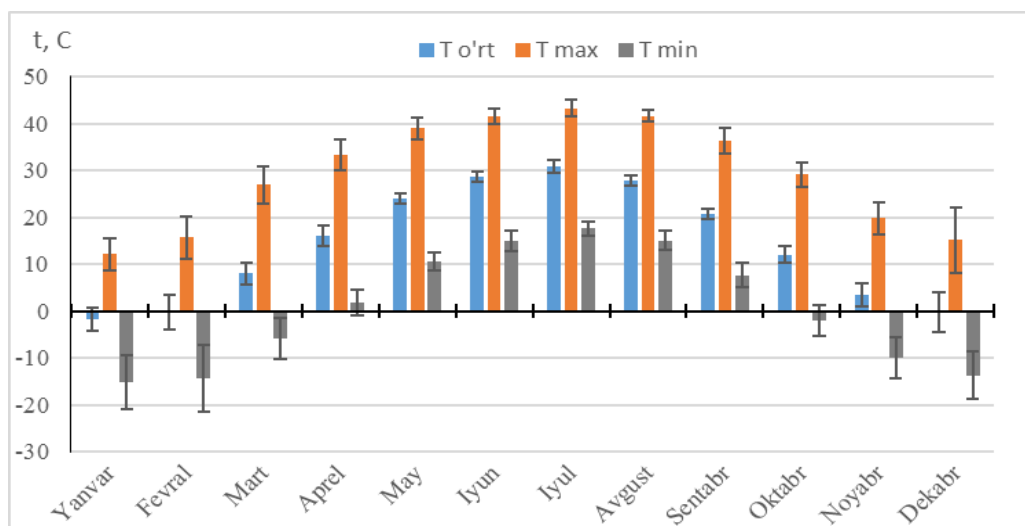
Ushbu maqolada Qoraqalpog‘istonda Respublikasida joylashgan meteorologik meteostansiyalar ha’m o‘rganildi. Hozirgi kunda Qoraqalpog‘iston Respublikasida 10 ta meteorologik stantsiyada doimiy meteorologik kuzatishlar olib boriladi. Alohida ta’kidlash lozimki, mazkur meteorologik stantsiyalarning hammasiga avtomatik kuzatish qurilmalari o‘rnatilgan. Ularning barcha kuzatish ma’lumotlarini O‘zgidromet markaziga va boshqa zarur joylarga onlayn tizimda uzatib beradi. Meteorologik stansiyalarda havo harorat, havo bosimi, shamol tezligi va yo‘nalishi, nisbiy namlik tuproq yuzasi harorat ko‘rsatkichlari aniqlanadi.

Qoraqalpog‘iston Respublikasida joylashgan Qo‘ng‘irot meteostantsiyasida 1991-2021 yillarda kuzatilgan o‘rtacha havo harorati maksimal va minimal havo haroratlari tahlil qilindi (1.1-rasm). Qo‘ng‘irot meteostantsiyasida to‘plangan ma’lumotlar maksimal havo harorati asosida fasllar bo‘yicha taqsimlandi. Unga ko‘ra, yoz oyidagi maksimal havo harorati $+49,7^{\circ}\text{C}$ teng va 2019 yilda kuzatilgan. 2016 yilda qish oyida maksimal havo harorati $+26,7^{\circ}\text{C}$ sodir bo‘lgan. Tanlangan meteostantsiyada kuz oyidagi maksimal havo harorati 2017 yilda qayd etilgan va $+41,9^{\circ}\text{C}$ teng bo‘lgan. 1991-2021 yillarda Qo‘ng‘irot meteostantsiyasida bahor oyidagi maksimal havo harorati $+43,5^{\circ}\text{C}$ va 2021 yilda kuzatilgan (1.1-rasm). Mazkur meteostantsiyada 1991-2021 yillarda kuzatilgan minimal havo haroratlari fasllar buyicha taqsimlandi. Unga ko‘ra yoz oyidagi minimal havo harorati 3°C va 2016 va 2017 yillarda kuzatilgan. 2016 yilda qish oyida sodir bo‘lgan minimal havo harorati $-31,4^{\circ}\text{C}$ teng. Qo‘ng‘irot meteostantsiyasida kuz oyidagi minimal havo harorati $-23,4^{\circ}\text{C}$ va 1998 yilda qayd etilgan. Tanlangan meteostantsiyada yani Qo‘ng‘irotida bahor oyidagi minimal temperatura $-21,8^{\circ}\text{C}$ va 2011 yilda kuzatilgan (1.1-rasm).

1.1-rasm. Qo'ngirot meteostansiyasida 1991-2021 yillarda kuzatilgan o'rtacha, maksimal, minimal havo harotatlari.

Qoraqalpog'iston Respublikasida joylashgan Bo'ston meteostantsiyasida kuzatilgan meteorologik ko'rsatkichlar jumladan, maksimal minimal o'rtacha oylik havo harotatlari jadval va grafiklarda keltirildi. Bo'ston meteostantsiyasida 2008-2021 yillarda maksimal havo harorati yoz oylarida $+45,9^{\circ}\text{C}$ 2021 yilda kuzatilgan. Bazaviy davr mobaynida kuz oyidagi maksimal havo harorati $+42,3^{\circ}\text{C}$ teng bulgan va 2010 yilda sodir bulgan. Tanlangan meteostantsiyada qish oyidagi maksimal havo harorati ko'rsatkichi $+34,2^{\circ}\text{C}$ qayd etilib 2013 yilda kuzatilgan. Bo'ston meteostantsiyasida kuzatishlar natijasida bahor faslidagi maksimal havo harorati $+43,9^{\circ}\text{C}$ teng bulib 2021 yilda qayd etilgan. Bo'ston meteostantsiyada 2008-2021 yillarda kuzatilgan minimal havo xarotatlari yil fasllari buyicha tahlil kilindi. Unga ko'ra qish oyidagi minimal havo harorati $-25,3^{\circ}\text{C}$ teng bo'lib 2012 yilda kuzatilgan (1.2-rasm). Yoz oylarida minimal havo harorati $-0,1^{\circ}\text{C}$ va 2021 yilda sodir bulgan. Tanlangan meteostantsiyada kuz faslidagi minimal havo harorati $-19,7^{\circ}\text{C}$ qayd etilib 2016 yilda kuzatilgan. 2008-2021 yillarda Bo'ston meteostantsiyada bahor oyidagi minimal havo harorati $-14,9^{\circ}\text{C}$ va 2011 yilda sodir bulgan. Qoraqalpog'iston Respublikasida joylashgan Bo'ston meteostantsiyasida 2008-2021 yillarda kuzatilgan o'rtacha havo harorati tahlil natijasida $14,1^{\circ}\text{C}$ ga teng bo'lganligi aniqlandi.

1.2-rasm. Bo'ston meteostansiyasida 2008-2021 yillarda kuzatilgan o'rtacha, maksimal, minimal havo haroratlari.

XULOSA

Hozirgi davrda iqlim o'zgarishi oqibatlarini aniqlash va baholay olish juda muhim hisoblanadi. Aynan quyi amudaryo ta'biyiy geografik orni jihatdan notekis taqsimlangan. Asosan quyi amudaryo regionini katta qismi cho'l zonasida tashkil topgan. Quyi amudaryo iqlimining o'zgarishida sinoptik jarayonlarni vaqti-vaqti o'zgarib turishi bilan izohlanadi. Masalan: Sovuq havoning shimoldan kelishi, sovuq havoning shimoliy-ga'rbdan kelishi kabi sinoptik jarayonlar quyi amudaryo iqlimining o'zgarishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu boisdan havo haroratlari o'zgarish tendensiyalarini to'g'ri baholay olish za'ru'r hisoblanadi. Masalan: Oxirgi o'n yillikda Qoraqalpog'iston Respublikasida joylashgan Bo'ston meteorologik stansiyasida Oxirgi yillarda, hududda yanvar oyining ko'p yillik o'rtacha harorati (-4,5 - -7,6°C) atrofida bo'lib, eng past harorat (-32, - -33°C) ga, ayrim joylarda -40°C gacha pasayganligi kuzatilgan. Iyul oyining o'rtacha harorati +26°C, janubida +27°C, cho'l qismlarida +29°C ni tashkil etadi. Eng yuqori harorat esa +41 - +42°C, mutlaq yuqori harorat esa +45°C gacha ko'tarilgan. Quyi Amudaryo O'rta Osiyodagi eng qurg'oqchil hududlardan biri bo'lib, bu yerda yillik yog'in miqdori 79-108 mm ni tashkil etadi va atmosfera yog'in miqdorining asosiy qismi qish hamda bahor oylariga to'g'ri keladi. Oxirgi o'ttiz yilliklarda Quyi Amudaryoda yozgi havo haroratining 2-2,5°C ga ko'tarilgani, qishki havo haroratning esa 1-2°C ga pasaygani, kuzgi va bahorgi qora

sovuqli kunlarning tez-tez takrorlanishi, havoda nisbiy namlikning kamayishi, chang-to‘zonli shamolli kunlarning ko‘paygani, sovuqsiz davrning qisqargani qayd etilganligi o‘rganildi.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI :

1. Матмуратов Д. Агроклиматические условия Северо-Западного Узбекистана. Нукус, Каракалпакистан, 1989
2. Муминов Ф.А., Абдуллаев Х. М. Агроклиматические ресурсы Узбекистана. - Ташкент: САНИГМИ, 1997
3. Рахманова Ф.Ф. Агроклиматическая оценка термических ресурсов вегетационного периода с учетом условий созревания коробочек хлопчатника в Узбекистане // Труды САНИГМИ. - 1988.
4. Рейзвих О.Н. Агроклиматические основы фитомелиорации освоения пустынь // Проблемы освоения пустынь. - 1989
5. Спекторман Т.Ю. Оценка изменений основных климатических характеристик по территории Узбекистана // Труды НИГМИ. - 2006.
6. Чуб В.Е. Изменение климата и его влияние на природно-ресурсный потенциал Республики Узбекистан. - Ташкент: САНИГМИ,
7. Чуб В.Е. Изменение климата и его влияние на гидрометеорологические процессы, агроклиматические и водные ресурсы Республики Узбекистан. -Ташкент:Ворис нашриёт, 2007.

Internet manbalari.

- 8.<http://geografiya.uz/ozbekiston-tabiiy-geografiyasi/11582-quyi-amudaryo-tabiiy-geografik-okrugi.html>

УДК: 619:616.9- :638.15

ҚУЁН ГЎШТИНИНГ ВЕТЕРИНАРИЯ САНИТАРИЯ ЭКСПЕРТИЗАСИ

Хушназарова Моҳигул Илхомовна

Тадқиқотчи

Самарқанд давлат ветеринария медицинаси, чорвачилик ва биотехнологиялар
университети 3 - босқич талабаси.

E-mail: xushnazarovamohigul@gmail.com

Расулов Уткир Илашович

Илмий раҳбар

Самарқанд давлат ветеринария медицинаси, чорвачилик ва биотехнологиялар
университети доценти в.в.б., ветеринария фанлари доктори

E-mail: rasulovutkir@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада қуён гўштини ветеринария санитария жиҳатдан истеъмолга яроқли ёки яроқсиз эканлигини органолептик ва лаборатория шароитида текшириш усуллари бўйича маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: қуён, чорвачилик, тармоқ, ранги, парҳез, Ph реакция.

VETERINARY SANITARY EXPERTISE OF RABBIT MEAT

ABSTRACT

This article provides information on methods of orgoleptic and laboratory testing of rabbit meat for consumption from a veterinary sanitary point of view.

Key words: rabbit, husbandry, network, color, diet, Ph, reaction.

КИРИШ

Республикада чорвачилик қишлоқ хўжалигининг етакчи соҳаларидан бири бўлиб, аҳолини асосий озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлашда алоҳида ўринга эга. Қуёнчилик чорвачилик соҳасининг қолаверса қишлоқ аҳолиси учун озиқ-овқат ва даромад олишнинг муҳим манбаига айланиб бормоқда. Озиқ-овқатга талаб ортиб бораётган ушбу кунларда мазкур соҳа самарадорлигини ва рақобатдошлигини янада ошириш вазифаси муҳим аҳамият касб этади. Қуён гўшти таркибидаги ёғ биофаол модда жароҳатларни даволайди, юмшатувчи, кичима ва аллергияга қарши восита сифатида қўлланилади. Гўшт йўналишидаги қуён болалари 60-70 кунлигида, гўшт-мўйна йўналишида эса 3-5 ойлигида сўйилади. Ҳар бир она қуёндан бир йил давомида 5-6 марта бола олиш мумкин. Бу эса 70-80 кг гўшт ва 25-30 дона сифатли мўйна демакдир [3].

Мавзунинг долзарблиги. Қуён гўшти жуда мулойим, хуштаъм ҳисобланиб, парранда гўштига нисбатан тўлиқ қийматли оксилларга бой, чўчқа гўштига нисбатан эса сув миқдори ҳам, қуруқ моддаси ҳам кўп. Қуён гўшти соғлиқ учун фойдали бўлиб, бошқа гўшtlардан таъми ва парҳез хусусиятлари билан тубдан фарқ қилади. Қуён гўштининг биологик қиймати, юмшоқлиги ҳамда ёғ ва холестерин моддасининг камлигини ҳисобига аллергия, гипертония, ошқозон-ичак, меъда, ўт-пуфак, жигар хасталигига чалинган беморларга истеъмол қилиш тавсия этилади. Қуён гўшти, айниқса, тўлақийматли оксил моддасига эҳтиёжи бўлган мактабгача ёшдаги болалар, ўсмирлар, эмизикли аёллар, кексалар учун фойдалидир. Қуён гўштида натрий миқдори парранда гўштига нисбатан 2,7 марта кам. Бу гўштининг шифобахшлигига сабаб бўлади. Қуёнларнинг тирик вазнига нисбатан гўштида мускул толаси 70%, суяк ва тоғайлар 13-36% ни ташкил этса, бу курсаткич қорамоллар гўштида 42-50% ва 18-30% ни ташкил этади. (1 жадвал).

1-жадвал**Қуён гўштининг ёшига қараб кимёвий таркиби**

Қуён гўштининг тури	Оқсил миқдори	Ёғ	Азотсиз экстрафаол моддалар	Сув	100 гр к/кал
Юқори семизликдаги катта ёш қуён	21,5	9,8	0,8	66,7	182
Ўртача семизликдаги 8- ойлик қуён	22,6	2,3	2,3	69,6	159
Ўртача семизликдаги 4- ойлик қуён	21,7	3,3	2,2	72,5	128

Тадқиқот мақсади. Тажрибадаги 10 бош қуён гўштини оргонолептик ва биокимёвий усулларда текшириш.

Текшириш материаллари, усуллари ва натижалари. Тажриба материали сифатида, Ургут тумани “Мақсудабону Бизнес Сервис” Х/Кдан келтирилган 10 бош қуён гўшти намуналари олинди. Текшириш Самарқанд давлат ветеринария медицинаси чорвачилик ва биотехнологиялари университетининг Ветеринария диагностикаси ва озиқ-овқат хавфсизлиги факультетига қарашли “Ветеринария санитария экспертизаси” кафедраси илмий лабораториясида олиб борилди.

Олинган гўшт намуналари дастлаб оргонолептик усулларда текширилди. Гўшт ранги оқиш – қизғиш рангда бўлиб, ўзига хос хидга эга эканлиги аниқланди.

Олинган гўшт намуналаридан экстракт тайёрлаб олиш учун ҳар бир намунадан 25 грамдан гўшт олиниб, ёғдан, пайдан ва суякдан ажратилди, кейин 40-50 бўлакга бўлиниб, 250 мл ҳажмли колбага солинди. Бу колбага 100 мл дистилланган сув қуйилиб, яхшилаб аралаштирилди. Бу аралашма 15 дақиқадан сўнг (шу орада 3 марта қўзғатилди) қоғоз филтрдан ўтказилиб, филтрланди. Шу тариқа тайёрланган экстрактдан гўштнинг Ph миқдорини

аниқлашда фойдаланилди. Водород иони концентрациясининг кўрсаткичини аниқлашда Макро-Михаелис шкаласидан фойдаланилди ва 6 хонали кампоратор ёрдамида аниқланди. Кампораторнинг иккинчи рақамли пробиркасига 2 мл текширилаётган гўшт экстрактидан қўйилди ва бунга яна 1 мл индикатор (паранитрафинол эритмасидан), 4 мл дистилланган сув қўшилди, биринчи, учунчи, пробиркаларга 2 мл дан гўшт экстракти ва 5 мл дистилланган сув қўшилди, бешинчи рақамли пробиркага фақат 7 мл сув қўйилди. Кампораторни тўртинчи ва олтинчи хоналарига Макро-Михаелис шкаласида жойлашган, ранг иккинчи пробиркага ўхшаш пробиркалар таққослаб танланиб олинди, бу танланган пробиркаларда Ph кўрсаткичи кўрсатилган. Текширилаётган гўшт намуналарининг Ph кўрсаткичи 5,8-5,9 оралиғидалиги аниқланди.

Пероксидаза реакцияси. Текширилаётган гўшт намуналаридан тайёрланган филтратдан 2 мл пробиркага олиниб (бу филтрат 1:4 нисбатда тайёрланган) 5-6 томчи 0,2 % бензидиннинг спиртли эритмаси қўшилди ва яхшилаб аралаштирилди, сўнгра 3 томчи 1% ли перикс водород эритмаси томизилди. Гўштнинг таркиби ва сифати яхши бўлганлиги учун пробиркадаги эритманинг таркиби 1-10 сония давомида рангги кўкимтир – кўк рангга кирди. Реакция натижаси мусбат ҳисобланди.

Формалин реакцияси: (Г.В. Колоболоцкий усули бўйича) Гўшт намунаси ёғидан ва бириктирувчи тўқималаридан ажратилди. Тоза гўшт намунасида 10 грамм олиниб, қайчи билан майдаланди, кейин эса ховончага жойланди ва устига 10 мл физиологик эритма, 10 томчи 0,1 % ли ишқор эритмаси томизилади. Гўшт ховончада яхшилаб эзилди. Натижада ҳосил бўлган аралашма (бўтқа) шиша таёкча ёрдамида колбага солинди ва қайнаш даражасигача қиздирилди. Колба оқиб турган водопровод суви ёрдамида совутилди ва нейтраллаш учун 5 томчи 5% ли шавел кислотаси томизилди, кейин эса қоғоз филтريدан ўтказилиб филтirlанди.

Тайёрланган гўшт экстрактидан пробиркага 2 мл солиниб, устига 1мл нейтрал формалин қўшилди. Формалинни нейтраллаш 0,1 нормал ишқор ёрдамида амалга оширилди. Бир қисмидаги 0,2% нейтрал ва метил кўки эритмаси ранги бинафшадан кўк ранга ўтганлиги тажриба давомида кузатилди. Демак бу реакция натижаси мусбат. Бундан шуни хулоса қилиш мумкинки, олиб келинган гўшт наъмуналари истеъмолга яроқли эканлиги аниқланди. (2 жадвал).

2-жадвал

Қуён гўштini текшириш натижалари

Гўшт намуналари	Гўштнинг Ph кўрсаткичи	Пероксидаза реакцияси натижаси	Формалин реакцияси натижаси филтрат:
1-намуна	5,80	Кўк +	Тиниқ
2-намуна	5,81	Кўк +	Тиниқ
3-намуна	5,83	Кўк +	Тиниқ
4-намуна	5,84	Кўк +	Тиниқ
5-намуна	5,81	Кўк +	Тиниқ
6-намуна	5,90	Кўк +	Тиниқ
7-намуна	5,90	Кўк +	Тиниқ
8-намуна	5,85	Кўк +	Тиниқ
9-намуна	5,83	Кўк +	Тиниқ
10- намуна	5,87	Кўк +	Тиниқ

ХУЛОСА

Шундай қилиб, Ургут тумани “Мақсудабону Бизнес Сервис” х/кдан келтирилган 10 бош қуён гўшти намуналари органолептик ва биокимёвий усулларда текширилганда истеъмолга яроқли эканлиги аниқланди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати: (REFERENCES)

1. Давлатов, Р. Б., & Хушназаров, А. Х. (2022). ҚУЁН ЭЙМЕРИОЗИ ЭПИЗООТОЛОГИЯСИ ДАВОЛАШ ВА ПРОФИЛАКТИКА ЧОРА-ТАДБИРЛАРИ. AGROBIOTEKNOLOGIYA VA VETERINARIYA TIBBIYOTI ILMIY JURNALI, 181-184.
2. Даминов, А. С., Хашимов, Б. С., & Хушназаров, А. Х. (2018). ЭПИЗООТОЛОГИЯ И ЛЕЧЕНИЕ ПАРАМФИСТОМАТОЗА КРУПНОГО РОГАТОГО СКОТА. In Современное состояние, традиции и инновационные технологии в развитии АПК (pp. 76-83).
3. Р.И.Рўзиев ва бошқалар. Томорқа ва ер эгалари учун куён боқиш бўйича ўқув-услубий қўлланма. Тошкент, 2019 йил.
4. Расулов, О., Илёсов, З., Суюнов, Р., Расулов, Ш., & Хушназарова, М. (2022). Vozorlardagi go 'shtning yangiligini aniqlash usullari. Перспективы развития ветеринарной науки и её роль в обеспечении пищевой безопасности, 1(2), 132-136.
5. O'G'Li, R. Q. Z., & Isoqulova, Z. X. (2021). Qishloq xo 'jalik hayvonlarining trematodozlari haqida ma'lumot. Science and Education, 2(12), 97-101.
6. С.М.Муродов. Ветеринария–санитария экспертизаси. Дарслик. Самарқанд, 2006 йил.
7. Т.Остонақулов ва бошқалар. Қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг ветеринария-санитария экспертизаси, қайта ишлаш технологияси, гигиенаси ва стандартизатсияси. Ўқув қўлланма. Самарқанд, “Зарафшон” нашрети, 2013.-400 б.
8. Худойбердиевич, Х. А., Хушназарова, М. И., & Исоқулова, З. Х. (2022). ҚУЁН ЭЙМЕРИОЗИНИНГ ТАРҚАЛИШИ, ДИАГНОЗИ, ДАВОЛАШ ВА ОЛДИНИ ОЛИШ. RESEARCH AND EDUCATION, 1(9), 245-249.
9. Хушназаров, А. Х. (2022). ОБЗОР ЛИТЕРАТУРНЫХ ДАННЫХ ПО ХИМИОТЕРАПИИ И ХИМИОПРОФИЛАКТИКИ ЭЙМЕРИОЗА КРОЛИКОВ. PEDAGOGS journali, 23(2), 83-86.
10. Хушназарова, М. И., Расулов, У. И., & Исакулова, З. Х. (2022). СОВРЕМЕННЫМ И ПЕРСПЕКТИВНЫМ МЕТОДАМ ВЕТЕРИНАРНО-САНИТАРНОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF THEORETICAL & APPLIED SCIENCES, 3(2), 81-84.

JEK LONDONNING “HAYOT QONUNI ” HIKOYASIDA HAYOTGA MUHABBAT TALQINI

Go‘zalxon Muhammadjonova Muhammadovna

FarDU adabiyotshunoslik kafedrasida dotsenti
filologiya fanlari doktori

Xomidova Zeboxon G‘ayratjon qizi

3-kurs o‘zbek tili yo‘nalishi talabasi

zeboxomidova230@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada Jek Londonning hikoyalari tahlili misolida hayotga muhabbat, inson irodasining badiiy talqini masalalari tadqiq etilgan. Shuningdek, inson va tabiat kontekstida poetik tasvir tamoyillari o‘ganilgan.

Kalit so‘zlar: adabiy mavzular, inson va tasvir, tasvir tamoyillari, portret, peyzaj, hayot haqiqati.

ABSTRACT

The article explores the issues of love for life, artistic interpretation of human will on the example of the analysis of Jack London’s stories. Also, the principles of poetic image in the context of man and nature were learned.

Key words: literary themes, man and image, principles of image, portrait, landscape, reality of life.

АННОТАЦИЯ

В статье исследуются вопросы любви к жизни, художественной интерпретации человеческой воли на примере анализа рассказов Джека Лондона.

Также были изучены принципы поэтического изображения в контексте человека и природы.

Ключевые слова: литературные темы, человек и образ, принципы изображения, портрет, пейзаж, жизненная действительность.

Hayot, hayotga muhabbat bilan yashash, borliqni teran idrok etish badiiy adabiyotdagi muhim muammolardandir. Hayotni oliy ne’mat bilib, uni mazmunli o’tkazish, o’zidan ezgulik qoldirish insoniylikning oliy qadriyati hisoblanadi.[\[2,8\]](#) Hayotdagi qiyinchiliklar ustidan mardonavor kurashish, insonning metindek bardoshi, yengilmas irodasi mavzusi milliy adabiyotimiz bilan bir qatorda jahon adabiyotida ham o’ziga xos yoritilgan. Jumladan, Jek Londonning ko‘plab hikoyalarida chin ma’nodagi kuchli iroda sohiblarining qiyofasi namoyon bo‘ladi.

Kambag‘al oiladan chiqqan amerikalik adib Jek London XIX asr oxiri – XX asr boshlarida o‘z faoliyati va asarlari bilan butun jahon afkor ommasinining diqqatini o‘ziga qaratdi. Jek London hayotning butun mashaqqatlari, ziddiyatlari, miqyoslari bilan to‘qnash keladi va keyinchalik bu hayot haqiqatlarini o‘z asarlarida badiiy qayta gavdalantiradi. J.Londonning “Shimol hikoyalari” qahramonlarining asosiy qismida kelajakka ishonish hissi kuchlidir. “Hayotga muhabbat” hikoyasi ham “Shimol hikoyalari”dan joy olgan bo‘lib, qahramonning kelajakka bo‘lgan ishonchi, uni shimolning ayovsiz tabiatidan har bir qadamida duch keladigan qiyinchiliklarni yengishga sabab bo‘ladi. U hatto o‘lim bilan olishib, oxir oqibatda uni ham yengadi.[\[3,21\]](#) Bugun biz tahlilga tortmoqchi bo‘lgan “Hayot qonuni” hikoyasi ham boshqa hikoyalar bilan mushtarak va farqli jihatlari bilan ijodida alohida o‘rinni egallaydi.

Jek London asarlarida doimo ham ruhan, ham jismonan kuchli, irodali, hech kimga o‘xshamaydigan iroda sohiblari bosh qahramoni sifatida olinadi. Keksa Koskush ham ana shunday qahramon. Asar Koskushning portreti bilan boshlanadi: “Keksa Koskushning butun vujudi quloqqa aylandi. Uning ko‘zdan qolganiga ancha bo‘lgan, lekin quloqlari avvalgidek sezgir, tiq etgan tovushni pay-qaydi”.[\[1\]](#) Qabila qo‘nimgohni tark etadi. Lekin... Lekin, kekxa, kuchdan qolgan, zaif chol bir qancha

o‘tin uyumlari bilan qoladi. O‘z kunini bazo‘r ko‘rayotgan qabiladoshlar, yana bir “yuk”ni ko‘tarishni xohlashmas va bundan hech kim, qolgan ham ketgan ham, norizo bo‘lmas edi. Chindan ham chol bu ahvolda qolishga rozi edimi? Yozuvchi cholni “aftodahol” [10,119] (forscha “notavon, nochor”) deb ta‘riflaganiga qaraganda u vaziyatda qolishga majburlik yuzasidan rozi.

“Oldinda ularni hayot va tiriklik qonuniyatlari kutmoqda, zinhor-bazinhor ajal emas. Chol esa endi ajalga shu qadar yaqinki...” [2] Ha, allaqachon qabiladoshlar ketib bo‘lishdi... “...ayni kezda uning hayoti shu bir quchoq quruq shox-shabbaga bog‘liq edi” [2]. Keksa Kaskush qurigan novdalarni olovga tashlar ekan, hayolga cho‘mdi va u o‘z otasini Klondaykning yuqori oqimida qanday qoldirib ketganini, buyuk ochlik davri butun qabilani holdan toydirgani, o‘sha ochlikda onasini yo‘qotganini esladi:

“Go‘daklar ojiz ingrashar, tunning tubsiz va zimiston qo‘ynida jon taslim etishar, ochlik ayollar va keksalarga ham ayovsiz chang solardi. Natija shunday bo‘ldi-ki, quyosh bu joylarga qaytib kelganida, har o‘n odamdan bittasigina tirik qolgan edi. Ha, bu dahshatli ochlik davri edi!” [5] Yozuvchining an‘anaviy “mashaqqatlarda toblangan inson” obrazi mana shu yerda o‘z ifodasini topadi. Kaskush umri davomida ko‘p qiyinchiliklarni mardonavor yengib o‘tti, endi esa uning oldida o‘lim bilan yuzma yuz kelish qolgan edi, holos.

Keksa Kaskush bolalik chog‘larini o‘ylar ekan, do‘sti bilan bo‘ri qanday qilib bug‘uni o‘ldirganini esladi: “Qordagi izlarga qaraganda, bo‘rilar bug‘uni ikki marta qulatushga muvaffaq bo‘lishgan, lekin o‘lja dushmanlariga jon-jahdi bilan hamla qilganicha oyoqqa qalqqan. ...Zing-Xaning aytishicha, yerga qulagan bug‘uning o‘zini o‘nglab, oyoqqa turishini avval sira eshitmagan ekan. Lekin manavi bug‘u buning uddasidan chiqqan edi.” [7] Asarga hayot uchun kurashib, mo‘jiza ko‘rsatgan bug‘u obrazini kiritilganligi, ya‘ni hayot motivi insonlar taqdiridan hayvonlarga ko‘chganligi ham kitobxon yanada kuchliroq anglash, singdirish uchun turtki vazifasini o‘taydi.

“Vahimali yolg‘izlik... Shu payt qandaydir jonivorning sharpasi sezildi”.⁹ Bu sharpa bo‘lajak ajalning havosini olib kelishini chol sezayotgan edi. Shu payt mo‘jiza yuz berib, uning ko‘zlari bug‘uni va bo‘rilar to‘dasini ko‘radi. “Kaskush u yoqdan bu

yoqqa lip-lip o‘tayotgan kulrang gavdalarni, o‘t sochib turgan ko‘zlar, So‘yloq tishlar, so‘lagi oqib turgan tillarni ham ko‘rdi. ... bo‘rilar irjaygan og‘izlaridan so‘lak sachratib, gulxan atrofini o‘rab olishdi”. [8] Yuqorida keltirilgan parchadagi bo‘rilar haqidagi bu tasvir Londonning yovvoyi hayvonot olamini naqadar yaqindan bilishi, ularning psixikasi, yurish-turishlari borasidagi bilimi naqadar kuchli ekanidan dalolat beradi. Aynan yovvoyi hayvonot dunyosi haqidagi chuqur ilmi London ijodining deyarli barcha o‘rinlarida o‘z aksini topadi. An’anaviy bo‘ri obrazi, u bilan hayot uchun kurashish sahnasi bu hikoyada ham mavjud bo‘lsa-da, boshqa hikoyalaridan farqli o‘laroq kurash keksani vafoti bilan yakunlandi. Buni yozuvchi ochiq-oydin aytmaydi, balki, keksa bug‘u o‘lganini aytadi. Ushbu ramziy talqin orqali cholning umr yakunini anglash mumkin.

“Hayot toqat qilib bo‘lmaydigan darajada mashaqqatga aylanganida undan qutilish naqadar oson”. [3.387] Ha, chindan ham hikoya bosh qahramonni keksa Koskush hayoti davomida inson bolasi anglab yetishi qiyin bo‘lgan mashaqqatlarni boshdan kechirib bo‘lganligi sabab, unda “Hayot qonuni”ga bo‘ysunishdan boshqa iloji qolmagan edi. “Alqissa, hammasi baribir emasmi? Axir, hayot qonuni shuni taqozo etadi”. [9]

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. [Muhammadjonova G. Badiiy asar tahlili. Toshkent. “Adabiyot uchqunlari” 2018.](#)
2. [Jek London “Shimol hikoyalari” turkumida oilaviy munosabatlar va gumanizm g‘oyalarining ifodalanishi.](#)
3. [Jek London “Hayot qonuni” hikoyasi. Ziyouz.com](#)
4. O‘zbek tilining izohli lug‘ati.
5. Nasiba Eshonqulova. “Bosh qahramon obrazini yaratishda Jek Londonning adabiy mahorati.”

O‘ZBEKISTONDA GEN MUHANDISLIGI VA BIOTEXNOLOGIYANING RIVOJLANISH TARIXI

Shukurova Sevinchxon Ravshanjon qizi

Andijon Davlat Tibbiyot Instituti

“Davolash ishi” yo‘nalishi talabasi

ANNOTATSIYA

O‘zbekistonda gen muhandisligi va biotexnologiya yutuqlari tarixi haqida ma’lumot berilgan.

Kalit so‘zlar: Biotexnologiya, gen, genetika.

Fanlar akademiyasi tarkibida Genetika institutining tashkil topishi, hukumat qarori bilan gen injeneriyasining taraqqiyotini belgilovchi «Geninmar» ilmiy dasturining tasdiqlanishi, Fan va texnika Davlat qo‘mitasi va O‘zR FA birgalikda Gen injenerligi markazi — «Geninmar» markazining tashkil etilishi mamlakatimizda genetik injeneriyaga asoslangan biotexnologiyalar yaratish imkonini berdi.

Ushbu ilmiy markaz xodimi I. Abdurahmonov paxta tolasi- ning uzunligini belgilaydigan va g‘o‘zaning gullashini boshqaradigan genlar oilasini AQSH Texas qishloq xo‘jaligi va mexanika (Texas A-M) universiteti biotexnologiya markazi olimlari bilan hamkorlikda ilk bor ajratib oldi. Shuning bilan paxta tolasi sifatini yaxshilashga yo‘naltirilgan biotexnologiyaga asos solindi. Professor Sh.S.Azimova rahbarlik qilayotgan laboratoriya olimlari gen va hujayra injenerlik usullarini qo‘llab xalqimizda «sariq kasallik» deb ataluvchi jigar uchun havfli bo‘lgan gepatit B xastaligini tashxis qilish uchun diagnostikum va bu xastalikning oldini olish uchun zarur vaksina yaratish bo‘yicha ilmiy loyihalarni muvaffaqiyatli yakunladilar.

Biologiya fanlari doktori R. S. Muhamedov, yetakchi ilmiy xodim B. Irisboyevlar rahbarlik qilayotgan ilmiy guruh PCR texnologiyasini qo‘llab, o‘nlab xavfli yuqumli

va irsiy kasal liklar ning gen injenerligi tashxisi biotexnologiyasini keng tatbiq qilishdi.

Respublika kardiomarkazi bilan hamkorlikda kardio miopatiya kasalligining irsiylanish qonuniyatlari o‘rganilmoqda (B. Irisb oyev, G. Hamidullayeva).

Adliya vazirligining Sud tibbiyoti ekspertizasi instituti «Geninmar» markazi bilan hamkorlikda gen daktiloskopiya (gen daktiloskopiya — genning DNK izchilligi va genlar spektriga binoan noma’lum shaxsni aniqlash) usulini tatbiq etdilar va yanada takomillashtirdilar (R. S. Muhamedov va A. Ikromov).

Professor O. T. Odilova tuproq va yerosti suvlarida to‘planib qolgan pestitsid qoldiqlarini parchalab zararsizlantiruvchi pseudomonas bakteriyasi shtammidan shu funksiyalarini bajaruvchi genlar guruhini g‘o‘za tomiri tolachalari sathida yashovchi rizosfera bakteriyasiga ko‘chirib o‘tkazdi. Bu tajribalardan kutilgan maqsad pirovardida g‘o‘za ekiladigan maydonlarda g‘o‘zaga o‘nlab yillar davomida sepilgan gerbitsid va pestitsidlarning qoldig‘ini zararsizlantirishdir.

Ushbu satrlardan ko‘rinib turibdiki, mamlakatimizning ekologiya, qishloq xo‘jaligi, adliya va sog‘liqni saqlash sohalari uchun «Geninmar» markazi bir qator gen injenerligi biotexnologiyalarini yaratib, ularni hayotga tatbiq eta boshladi.

Fanlar Akademiyasining Genetika institutida zamonaviy uskunalari bilan jihozlangan Genetika texnologiyalar markazi tuzildi va bu ilmiy markazda g‘o‘zaning transgen formalari yaratilib, urug‘i ko‘paytiriladi (Abdukarimov, Abdurahmanov, Bo‘riyev).

Biotexnologiya keyingi yillarda genetik injeneriyaning yutuqlariga suyangan holda rivojlanmoqda. Bunday tarmoqlar ilk marta Amerikada keyinchalik Yevropa va Yaponiyada paydo bo‘lgan. Hozirgi kunda biotexnologiya usullari asosida ko‘plab antibiotiklar (4500 dan ortiq) olinmoqda.

Molecular biologiya va genetika biotexnologiyalarning nazariy asosi hisoblanadi. Biotexnologiya fans tarkibiga gen, hujayra va fermentlar muhandisligi, memberana texnologiyasi kabilar kiradi. Shu yo‘nalishlar yordamida hozirda seleksiya

va urug‘chilik, o‘simlikshunoslik, chorvachilikdagi dolzarb muammolar hal qilinmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

- 1.Artikova.R, Murodova.S "Qishloq xo‘jaligi biotexnologiyasi" 2010.
- 2.Toshkent "Fan va texnologiya" nashriyoti.

TISH ILDIZ KANALLARINI KENGAYTIRISH KIMYOVIY USULLARI

Lutfullayev Doston Rustam o‘g‘li

Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti

E-mail: lutfullayevdoston3@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada tish ildiz kanallarini kengaytirishda kimyoviy usulda qo‘llaniladigan dori vositalari haqida ma’lumot berilgan

Kalit so‘zlar: suyuqlik, gel, etilendiamintetrauksus kislotasi (EDTA), Septodont, Pierre Rolland, Dentstal

CHEMICAL METHODS OF EXPANDING TOOTH ROOT CANALS

ABSTRACT

The article provides information about the drugs used chemically in the expansion of tooth root canals

Key words: liquid, gel ethylenediaminetetraacetic acid (EDTA), septodont, pierre Rolland, denstal.

Kanallarning kimyoviy kengayishi uchun ikki xil dori ishlatiladi: suyuqlik va gel.

Ildiz kanallarini kimyoviy kengaytirish uchun suyuqliklar.

Ilgari, kuchli kislotalarning eritmalari ildiz kanallarini kimyoviy jihatdan kengaytirish uchun keng qo‘llanilgan: azot, xlorid yoki "shox aroqi" (1:3 nisbatida konsentrlangan nitrat va xlorid kislotalarning aralashmasi). Biroq, bugungi kunda ular dozlash qiyinlashuvi va peri - apikal to‘qimalarga sezilarli darajada bezovta qiluvchi ta’sir tufayli foydalanishdan voz kechishdi. Bundan tashqari, adabiyotda "vagotil" preparatining ildiz kanallarini (36% megakrezolsulfonik kislota eritmasi), oshqozon

suvi va boshqalarni kimyoviy kengaytirish uchun foydalanish bo‘yicha ko‘rsatmalar mavjud. Ayni paytda, amalda, tez - tez foydalanish 10-20% neytral yoki kuchsiz ishqoriy yechimlari etilendiamintetrauksus kislotasi (EDTA), yoki uning tuzlari: EDTA disodyum tuzi (trilon B) va tagatsin-kaltsiy-EDTA ning disodyum tuzi. Ildiz kanallarini kimyoviy kengaytirish uchun suyuqliklar tayyor preparatlar shaklida ishlab chiqariladi va EDTA qo‘shimcha ravishda antiseptiklar, stabilizatorlar va boshqa qismlarga ham ega.

Kichik sirt tarangligi tufayli bu moddalar hatto eng tor kanallarga ham yaxshi kiradi. EDTAga asoslangan preparatlar ildiz kanalidan suv bilan osongina yuviladi, ularni kimyoviy zararsizlantirish talab qilinmaydi. Shuni esda tutish kerakki, bu dorilar kislotali muhitda faolroq bo‘ladi, shuning uchun kanalning kimyoviy kengayishidan oldin uning tarkibini neytrallash tavsiya etiladi: agar iloji bo‘lsa, pulpa va gidroksidi mahsulotlarning qoldiqlarini (masalan, natriy gipoxlorit) olib tashlash tavsiya etiladi. Bundan tashqari, ushbu preparatlarni evgenol kabi gidrofobik moddalar bilan aloqa qilishdan qochish kerak, bu ularning ta’sirini sezilarli darajada zaiflashtiradi. Ildiz kanallarini kimyoviy kengaytirish uchun suyuqliklar to‘g‘ridan-to‘g‘ri ildiz kanallarini asbob-uskunalar bilan ishlash jarayonida va tashriflar orasida yomon o‘tish kanallarini kimyoviy kengaytirish uchun ishlatilishi mumkin.

Kanallarni kimyoviy kengaytirish usuli quyidagicha: Tish bo‘shlig‘ini quritgandan so‘ng, pipetka yoki chimbiz yonoqlari yordamida kanallarning og‘ziga oz miqdorda dori eritmasi qo‘llaniladi va 2-3 daqiqa davomida ingichka k-Rimer yoki K-fayl bilan kanallarga quyiladi. Keyin endodontik vositalar bilan kanallarning mexanik kengayishiga o‘tiladi. Kimyoviy va mexanik ta’sirlar kerakli natijaga erishish uchun almashtiriladi. EDTAning parietal dentinga kimyoviy ta’sirining samaradorligi kanalning lyumeni, ultratovush fayllari bo‘lgan preparatni faollashtirish orqali oshirilishi mumkin. Instrumental davolanishdan so‘ng, kanal antiseptik eritmalar bilan yuviladi va keyin distillangan suv bilan yuviladi.

Yuqori darajada klassifikatsiyalangan va buzilgan ildiz kanallari bilan, ular birinchi marta tashrif buyurolmasa, kimyoviy kengayish amalga oshiriladi. Buning

uchun kanallarning kimyoviy kengayishi uchun suyuqlik bilan shimdirilgan paxta tolasi ildiz kanallarining og‘ziga joylashtiriladi va 2-7 kunlik yopiq bandaj bilan yopiladi. Qayta tashrif buyurganingizda, bandaj olib tashlanadi va kanalning instrumental davolanishini amalga oshiradi, kimyoviy va mexanik kengayishni o‘zgartiradi. Instrumental davolanishdan so‘ng, kanal antiseptik eritmalar bilan yuviladi va keyin distillangan suv bilan yuviladi.

Ildiz kanallarini kimyoviy kengaytirish uchun gel-endolubrikantlar.

Ushbu guruhning preparatlari dentin zarralarini olib tashlashga yordam beradigan kanal, EDTA, antiseptiklar va fluting agentlarida asboblarning harakatini osonlashtiradigan yog‘larni o‘z ichiga oladi. Ushbu gellarning eng muhim sifati ildiz kanalini kimyoviy jihatdan kengaytirish qobiliyati emas, balki ildiz kanalida asbobning siljishini yaxshilash qobiliyati, uning siqilish xavfini kamaytiradi. Shuning uchun bu guruhning preparatlari ko‘pincha endolubrikantlar (endodontik yog‘) deb ataladi. Ish usuli, endodontik vositaga oz miqdorda gel qo‘llaniladi yoki kanalga kiritiladi. Shundan so‘ng darhol ishlov berishni boshlang. Jarayon bir necha marta takrorlanadi, kanalning devorlari va faylning ishchi qismi doimo oz miqdorda gel bilan qoplanganligiga ishonch hosil qiling. Kanalni kengaytirgandan so‘ng, u natriy gipoxlorit eritmasi bilan yaxshilab yuviladi, keyin distillangan suv bilan quritiladi va an’anaviy tarzda muhrlanadi. Bundan tashqari, keyingi tashrifdan oldin gelni kanalda qoldirmaslik kerakligiga e’tibor bering.

Dori turi

EDTA eritmasi

- «Largal ultra» (Septodont)
- «Edetat solution» (Pierre Rolland)
- «Root Canal Enlarger» (Produits Dentaires S.A.)
- «Chela-Jen Liquid» (Alpha-Beta Medical Supply Inc.)
- «Endofree» (Dencare)
- "Kimyoviy kanallarni kengaytirish uchun r / K suyuqligi "(Dentstal)

•"Ildiz kanallarini kimyoviy kengaytirish uchun suyuqlik" (Omega) " kanal E "(Rainbow-P)

EDTAga asoslangan gellar

•"Sapa1+ "(Septodont)" File-Eze "(Ultradent)" RC-rger "(Premer) "FILECARE EDTA" (VDW) " Glyde "(Dentsply)

•"Chela-Jen Gel" (Alpha-Beta Medical Supply Inc.)

•"Ildiz kanallarini mexanik ravishda kengaytirish uchun r / K gel" (Dentstal) "kanal-Dent. Kanallarni qayta ishlash uchun jel"(Vladmiva)

Ildiz kanallari har doim ham endodontik vositalar yordamida o'tishi va kengaytirilishi mumkin emas. Bu, ayniqsa, tor va obliteratsiya kanallar uchun amal qiladi. Bunday hollarda ular kimyoviy kengayishlarga murojaat qilishadi. Usul har qanday kislota eritmasining kanal eritmasi kiritilishiga asoslangan. Shu bilan birga, parietal dentinning dekaltsinatsiyasi va yumshatilishi kuzatiladi, bu esa keyingi asboblarni qayta ishlash jarayonini osonlashtiradi. E'tibor bering, ildiz kanallarining kimyoviy kengayishi ularning mexanik (instrumental) kengayishini almashtirmaydi, faqat uni to'ldiradi va osonlashtiradi. Kanallarining kimyoviy kengayishi uchun kompleksionlar yoki dentin mineral tarkibiy qismlari bilan o'zaro ta'sir qiluvchi moddalar ishlatiladi, uni yumshatadi, ishlov berishda zaif qarshilikka ega bo'lgan yumshoq tuzilishga aylanadi. Kompleksionlar toksik emas, ulardan foydalanish oson, maxsus saqlash sharoitlarini talab qilmaydi, uzoq vaqt davomida faoliyat yuritadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1.Terapevtik stomatologiyada endodontiya asoslari (Komilov X.P.)

2.Stomatologiya_J.A. Rizayev.,2018

ABOUT THE HISTORY OF KHOJA ILGOR PILGRIMAGE

Marjona Joraeva

A student of Karshi State University.

ABSTRACT

This article is based on historical sources about Khoja Ilghor shrine located in Yakkabog district of Kashkadarya region and its history.

Keywords. Yakkabog, Amir Temur, Khoja Ilgor, pilgrimage.

In the conditions of today's complex globalization, it is very important to pay great attention to spirituality, to preserve and further improve the spirituality of our people, to research and promote the history of the Motherland, historical heritage. Studying cultural heritage, customs, traditions, ancient pilgrimage sites and historical and cultural processes related to them, directing all material and spiritual wealth created in the past to the development of the nation is one of the urgent issues. In particular, great attention is being paid to the significance of the shrines and temples inherited from our ancestors in the development of cultural heritage and tourism as tourism objects.

The village of Khoja Ighar is one of the most famous and blessed historical places in Yakkabog, where Sahibgiron Amir Temur was born in the sources. A brief history of its recent past. In 1925-1926, this place was part of Mominabad estate of Shahrizabz region. The inhabitants used the water of the Karajoi stream coming from Kyzyl-darya. In 1925, 65 people lived in 13 houses in the village. The inhabitants of the village mainly traded from Jumabazar for economic needs.

According to researches, the first information about Khwaja Ilghor can be found in the work of the Arab historian Ibn Arabshah (1389-1450) "Ajayib al-maqdur fi tarikhi Taimur". This work was translated into Uzbek by Ubaidulla Uvatov in the early

period of independence, in 1992 and published under the name "History of Amir Temur".

"Temur ibn Taragai ibn Barqul, his birthplace is a village called Khoja Ilgor. May Allah ward off all evil from the places belonging to the Khoja Ighar Kesh. From the cities of Kesh Movarounnahr, approximately thirteen farsahs from Samarkand.

From this information of Ibn Arabshah, his contemporaries Ibn Hajar al-Asqalani (1372 – 1449) wrote "Inba ul-ghumr biabno ul-umr" (Knowledge about the sons of the time), Ibn Taghriberdi (1411 – 1469) "An-nujum az- zahira fi muluki Misr wa-l-Cahira" (Stars shining in the history of the rulers of Egypt and Cairo), "Al-manhal as-safi wa-l-mustafi bad al-Wafi" (the clear spring that flowed after Al-Wafi) fully used in his works. They were contemporaries and representatives of one scientific school.

The historical place of this information is that, according to the time of its writing, it was the second authoritative information among the sources that clearly indicated the place of birth of Sahibqiron Amir Temur, and in the 20th century, scholars considered it the only information in this regard. Even in the 21st century, it maintains its position.

The advanced village of Khoja has always attracted the attention of historians and the general public as it is known as the birthplace of Amir Temur. In order to clarify the history of Sohobqiron's birthplace, archaeologists (archaeologists) have repeatedly examined the hill under the Khoja advanced cemetery. In this regard, important comments of A. Sagdullaev, Z.I. Usmonova, G. Ya. Dresvyanskaya, S. B. Lunina were published in various scientific collections. Antiquarians came to the conclusion that life in the old fortress on the hill started from the IV-VI centuries and continued until the XV-XVI centuries.

Researchers such as Ghulom Gafurov, Ibodulla Shoymardonov, Juman Tokhliev, Sevinch Ulashova conducted special research on the history of Khoja Ilghor village, and their results were published in the periodical press and in book form.

that serious research has been carried out and the name of the advanced village of Khoja has been mentioned in many scientific articles, the history of this auspicious place has not been adequately covered in all aspects based on scientific details.

It is known from the sources that during the battles, a group of brave, combative soldiers was placed at the front of each army, specially trained and selected. This group is called "Advanced part". Since Muhammad ibn al-Qasim was the leader of the advanced part of Sarkar, and since he did not always know his real name, many local people easily called him "Khoja Ilghor".

In the battle near the city of Kesh, ibn al-Qasim was hit by an arrow and fell from his horse. Then he tells them to drive the camel and not to disturb him, to bury himself in the place where he stops, and he stops fifty meters away from the present grave. A spring appeared from the place where the camel stopped (Chilla spring) and they were buried with the water of this spring.

Now the Khoja advanced cemetery has been renovated. All facilities are provided for visitors. From the gate to the hut visible in the middle of the cemetery, a special beautiful path was made, surrounded by fir trees and other trees. At the end of the corridor, there is a small square and seats covered with blankets for those who recite the Qur'an and pray. In front of the square is a hut made of high-quality bricks, on top of which a beautiful porch has been built. A beautiful porch built in the oriental style protects the dakhma from heat and cold and snow and rain. There are four tombstones standing on the wall of the hut in the adjacent field. The smallest of them and decorated with beautiful patterns are more ancient than others.

When entering the cemetery, there are four tombstones on the right and two on the left as you walk down the path leading to the hut. There is also a stone in the open area to the right of the gate. The locals call it "polvontash". Articles have been written about his "polvontash" with divine qualities.

The authors gave a correct description of it. In fact, all of the historical stones here are real sandstone. From long centuries until now, they have preserved important and valuable messages from the Timurids and later periods, hot and cold, from the various ravages of time, and have been delivering them to the next generations.

No one can bear the burden these stones shoulder. The "polvontash" in question belongs to the group of cradle tombstones. According to its structure and quality, it was

carved in the middle of the 15th century and the beginning of the 16th century for installation in the grave of a deceased person. It did not damage the traditional specially designed water tank, which is found in tombstones in the upper part. There is no record. It may have been there before, but it was later removed by pilgrims. On the platform-like height to the north of the square, two chest-like blue stones stand side by side. One has an inscription, it is faded. They belong to the 16th century and later periods. In the past, there was a mosque on the place of the plinth-like height. The mihrab has been preserved in the west. The bricks of this place are a product of the 20th century.

In conclusion, it can be noted that it is necessary to collect information about the advanced village of Khoja, located in the Yakkabog district of Kashkadarya region, to study and introduce the general public and our youth with unique narratives and sources.

REFERENCES:

1. Шарафиддин Али Яздий. Зафарнома. – Тошкент: Фан, 1972. – Б.83.
2. Ибн Арабшоҳ. Амир Темур тарихи // Сўзбоши, араб тилидан таржима ва изоҳларни филология фанлари номзоди Убайдулла Уватов тайёрлаган. – Тошкент: Меҳнат, 1992. – Б.68.
3. Ўзбекистоннинг археологик ёдгорликлари каталоги. 5-жилд. Қашқадарё вилояти. 1-қисм. Яккабоғ тумани. – Самарканд, 2013. – Б.181.
4. Яккабоғ: Соҳибқирон камол топган юрт // А.Жуманар., Ж.Тўхлиев. – Тошкент: Академия. 2018. – Б.8-9.
5. Эшов Б. Хўжа Илғор зиёратгоҳи. – Қарши, 2020. – Б.12.

ҚАШҚАДАРЁ ВОҲАСИ АЛЛОМАЛАРИ ИЛМИЙ МЕРОСИНИНГ АҲАМИЯТИ

Хўжаёров Асилбек Отабек ўғли

мустақил тадқиқотчи

E-mail: ilmnuri4105@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада ўрта асрларда Қашқадарё воҳасидан етишиб чиққин олим ва уламларнинг исломий илмлар – ақида (калом), тафсир, ҳадисшунослик, фикҳий илмлар, шунингдек, тарих ва тилшунослик соҳаларининг ривожланишига қўшган ҳиссалари ҳақида тарихий манбалар ва сўнгги йилларда соҳада амалга оширилган тадқиқот ишлари асосида сўз юритилади.

Калит сўзлар. Насаф, Насафий алломалар, исломий илмлар, ақида (калом), тафсир, ҳадисшунослик, муҳаддис, фикҳий илмлар

THE SIGNIFICANCE OF SCIENTIFIC HERITAGE OF THE SCIENTIFIC HERITAGE OF KASHKADARYA OASIS

ABSTRACT

This article talks about the contributions of scholars and scholars who came from the Kashkadarya oasis in the Middle Ages to the development of Islamic sciences – aqeedah (kalom), tafsir, hadith studies, jurisprudence, as well as history and linguistics, based on historical sources and research conducted in the field in recent years.

Keywords. Nasaf, Nasafi scholars, Islamic sciences, aqeedah (kalom), tafsir, hadith studies, muhaddis, jurisprudence

Марказий Осиё шаҳарларидан бири бўлган қадим Насафнинг илму маърифатда Бухоро, Самарқанд ва Тошкентдан қолишмайдиган жиҳатлари кўп бўлгани боис “Насафий” нисбали олимлар ўз асарлари билан нафақат Мовароуннаҳр, балки бутун ислом оламида шуҳрат қозонганлар. Абулқосим Ибн Хавқал (943-988), Абу Исҳоқ Иброҳим Истахрий (X аср), Ёкут ибн Абдуллоҳ Ҳамавий (ваф. 1229), Шамсиддин Абу Абдуллоҳ Муҳаммад Макдисий (ваф. 990), Абдулкарим Самъоний (1113-167) каби араб муаррихларининг асарларида ҳам бу шаҳар ҳақида кўплаб маълумотлар учрайди [1].

Ҳозиргача Қашқадарё воҳасининг 120 дан зиёд қадимги давр ва ўрта аср шаҳар ҳамда қишлоқлари ўрнида изланишлар олиб борилган. Натижада, бу ерда 400 дан кўпроқ қадимий манзилгоҳлар, улардан 100 дан ортиғи антик даврга тўғри келгани, Қарши шаҳри атрофидаги 123 та обидадан 59 таси милоддан аввалги ва милоднинг бошларида пайдо бўлгани аниқланган [2].

Насаф тарихи ва алломаларнинг меросини ўрганишда Абдулкарим Самъонийнинг (1113-1167) “ал-Ансаб” (“Насаблар”) китоби алоҳида ўрин тутди. Ушбу китобнинг Ўрта Осиёга тааллуқли қисмини тарих фанлари доктори Ш.Қамолиддинов тадқиқ қилган [3].

“Ал-Ансаб”да ёзилишича, “Насаф – Мовароуннаҳр шаҳарларидан бўлиб, аввалги номи – Нахшабдир. Бу шаҳарда қарийб икки ой турдим ва у ернинг кўп олимларидан таълим олдим. Бу шаҳардан ўз фанининг кўп мутахассислари етишиб чиққанлар. Уларнинг саноғига етиш қийин. Насафдан чиққан олимлар ҳақида Абул Аббос Жаъфар Мустағфирий Насафий саккиз жилддан кўпроқ китоб жамлаган” [4].

Ушбу китобда X-XII асрларда Мадинаи мунаввара, Бағдод, Исфаҳон, Нишопур, Марв, Бухоро, Самарқанд, Насаф каби “Мадина” (йирик шаҳар) номи билан аталадиган 8 та шаҳар, Насаф атрофидаги 50 дан ортиқ қишлоқ, Баздавий, Офуроний, Устуғдодизий, Касбавий, Ғубдиний нисбасига эга 180 нафарга яқин алломаларнинг номи қайд этилган.

VII аср охири – IX аср бошларида Насаф ва Кешда йирик ҳадисшунослик ва фикҳшунослик мактаблари вужудга келган. Шунингдек, бу ерда тафсир соҳаси ҳам IX асрдаёқ йўлга қўйилган ва бунда, айниқса Иброҳим ибн Маъқил Санжоний, Муҳаммад ибн Наср Насафий каби олимлар етакчилик қилган.

Мазкур мактабларда мусулмон оламининг турли ўлкаларидан келган талабалар сабоқ олар эдилар. IX асрда Муъоз ибн Яъқуб Насафий, Халаф ибн Сулаймон Дириздахий, X асрда Асад ибн Ҳамдавайҳ Варсиний, Аҳмад ибн Муҳаммад Тадёний, Муҳаммад ибн Осим Устуғдодизий, Абдурроҳман ибн Муҳаммад Астрободий, XI асрда Абдулазиз ибн Муҳаммад Нахшабий, Муҳаммад ибн Аҳмад Баладий, XII асрда Абу Бакр Насафий, XIII-XIV асрларда Азизиддин Насафий, Лутфуллоҳ Насафий Кайдоний каби ўнлаб олимлар бутун ислом оламида шуҳрат топди. Кейинги асрларда ҳам бу илмий анъана муваффақият билан давом эттирилди.

Буюк муҳаддис Абу Абдуллоҳ Муҳаммад Бухорий Насафнинг Баён маҳалласида маълум бир муддат бўлган ва у ерда шогирдларга таълим берган. Унга бу пайтда Офурон қишлоғидан дўсти Абу Муҳаммад Жибрил ибн Авн яқиндан ёрдам берган. У ҳам ўз навбатида ҳадис илмида пешқадамлардан бири бўлган. Абу Наср Аҳмад (ваф. 1157 й.): “Катта бобом Абу Наср даврида кўпгина олимлар Насафнинг қишлоқ ва ноҳияларидан эдилар” [5], – деб Насафнинг атрофларидан олимлар кўп етишиб чиққанини айтади.

Насаф IX – X асрларда ўзига хос илмий марказга айланиб улгуради. Абу Жаъфар Мустаффирийнинг маълумот беришича, X асрда Насафда “Мажлиси тадрис”, яъни халқаро илмий конгресс – мажлис ўтказилган. Ўша давр ислом олимлари илм тарқатишда икки услубдан фойдаланганлар. Бири масжидларда ўтказиладиган фикҳий масалаларга доир илмий мажлислар, мунозара ва суҳбатлар бўлса, иккинчиси, уйларда ёки махсус жойларда ўтказиладиган баҳс-мунозаралардир. Бу “мажлиси тадрис”лар узоқ вақт давом этар, унга мусулмон оламининг етук олимлари таклиф этилар, унда олимларнинг маълум бир мавзудаги янги қарашлари, изланишлари баён этилар ва баҳоланар эди. Мана

шундай мажлисга балхлик мўтазилийлар йўлбошчиларидан бири Абул Қосим Каъбавий (ваф. 931) ҳам ташриф буюрган [6].

Бу ҳолат фақат диний билимларга хос бўлмай, балки адабий кечалар ҳам уюштирилган, унда илм аҳллари, шоирлар ва қизиқувчилар иштирок этган. Х асрда яшаган таниқли тилшунос ва олим Абу Усмон Саъид ибн Иброҳим Насафийнинг “ал-Адаб ваш-шиор” (“Адабиёт ва шеър”) номли асари бўлган. Насафлик шоирлардан бири Шаҳобиддин Аҳмад ибн Муъайиддин ҳам ўша давр шеърлятида катта из қолдирган [7].

Насафга қарашли бўлган Офурон (Оброн), Кожар, Балад (Пўлоти), Фудина каби манзилларидан етишиб чиққан олимлар ўз даврларида илм-фан тараққиётида катта из қолдирганлар. Бундай олимлар қаторида қуйидагиларни алоҳида айтиб ўтиш мумкин.

Хуллас, Қашқадарё воҳасидан ўрта асрлар даврида етишиб чиққан алломалар нафақат минтақа аҳолисининг ҳаётида, балки бутун Марказий Осиё ва ислом олами маънавий ҳаётида беқиёс роль ўйнаган.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар рўйхати

1. Ёкут Ҳамавий. Мужам ал-булдан. 5 жилдда. – Байрут. Дор ул-фикр, 1980; Макдисий. Аҳсан ат-тақасим фи маърифат ал-ақалим. Нашрга М.Ј. De Goeje тайёрлаган. – Arud: Brill, 1967; Абдулкарим Самъоний. Насабнома. Таржимонлар – А.Р.Бухорий ва К.Раҳимов. – Бухоро: Бухоро нашриёти, 2003.
2. Бўриев О. Нахшаб – Қарши воҳасидаги этник жараёнлар тарихидан // “Ўзбекисто тарихи” журнали. 2006 йил 2 – 3-сонлар. – Б.43 – 48.
3. Орипов А., Жабборов Ж. Ўтди асрларнинг карвони бундан // Халқ сўзи, 2006 йил 24 октябрь
4. Камалиддинов Ш. “Китаб ал-ансаб” Абу Саада Абдулкарима ибн Мухаммада ас-Самани как источник по истории и культуры Средней Азии. – Ташкент: Фан, 1993.

5. Абдулкарим Самъоний. Насабнома. Таржимонлар А.Р.Бухорий ва К.Раҳимов. – Бухоро: Бухоро нашриёти, 2003. – Б.254
6. Абдулкарим Самъоний. Насабнома. Таржимонлар А.Р.Бухорий ва К.Раҳимов. – Бухоро: Бухоро нашриёти, 2003. – Б.229.
7. Равшанов П. Қарши тарихи. – Т., 2006. – Б.318 – 319.
8. Равшанов П. Адабий саҳифалар. – Т., 1985.

UDK: 619.48.75

IRI SHAXLÍ MALLARDÍN TUYAQ KESELLIKLERINIŇ ETIOPATOGENEZI

Seypullaev A.K

SamMVMSHBU Nókıs filialı úlken oqıtıwshı

E-mail: Seypullaevazamat@gmail.com

Dauletbaev N.P

SamMVMSHBU magistrantı

E-mail: nursultandauletbaev96@gmail.com

ANNOTATSIYA

Bul teziste qaramallarda ushrasatuǵın tuyaq kesellikleriniń etiologiyası, diagnostikası, emlew hám aldın alıw ilájları boyınsha ádebiyat analizi tiykarında maǵlıwmatlar keltirilgen.

Gilt sózler: tuyaq kesellikleri, zaqımlanıw, aqsaw, klinik belgileri, emlew, aldın alıw ilajları.

ETIOPATHOGENESIS OF HOOF DISEASE OF LARGE HORNED CATTLE

ABSTRACT

In this thesis, the etiology, diagnosis, treatment and preventive measures of hoof diseases in cattle are presented based on literature analysis.

Key words: hoof diseases, inflammation, lameness, clinical signs, treatment, prevention.

KIRISIW

Zamanagóy sharwashılıq komplekslerinde qaramallardıń distal bólimindegi kesellikleriniń keń tarqalǵanlıǵı ortopedik patologiyanıń rawajlanıwına járdem beretuǵın jańa etiologik faktorlardıń payda bolıwı menen baylanıslı. Sıyırlardıń distal bólegindegi kesellikleriniń tarqalıwınıń etiologiyası tekǵana túrli jaralar, islep shıǵarıw, texnologiyalıq, shólkemlestirilgen, ekonomikalıq hám ekologiyalıq sebepler bolıp tabıladı [4].

Tuyaq patologiyasın jaqsılap túsiniw ushın, olardıń kesellikleri ushın usınıs etilgen xirurgik emlew usılları ushın student súwretleytuǵın anatomiya menen birge awıl xojalıq haywanlarınıń topografiyalıq anatomiyası haqqında túsiniwke iye bolıwı kerek. Bul kóbinese tuyaq kesellikleri tek ǵana bul organnıń bólek anatomik elementinde bolmay, qońsılas toqımalarǵa da tásir etetuǵının ańlatadı [1].

Sol sebepten, respublikamızdıń qaramallar tuyaq kesellikleriniń ushırasıw dárejese, olarǵa erte diagnoz qoyıw, etiopatogenezin anıqlaw, emlew hám aldın alıwdıń nátiyjeli usıl hám rejelerin islep shıǵıw hám de jetilistiriw maqsetinde alıp barılıp atırǵan izertlewler aktual bolıp esaplanadı.

Izertlew nátiyjeleri.

Qaramallardıń tuyaqları eki yarım bóleklerden ibarat. Bir tuyaqlı haywanlardıń tuyaqlarınan, jup tuyaqlı haywanlardıń shaqlı diywaldıń búrme múyeshi joq, taban kem rawajlanǵan, jumsaq taban hám kosher joqlıǵı menen ajıraladı. Onıń wazıypalarınıń bir bólegin jumsaq taban atqarıp, qanjar formasında aldırǵa tarayıp, konustıń búrmesine qusaydı.

Tuyaqtıń shaq diywalı túrli dúziliske hám kelip shıǵıwına qarap úsh shaq qatlamınan ibarat. Sırt qatlamı -glazur (0,5-0,6 sm) ensiz sızıqlar formasında bolıp, joqarıda jaylasqan epidermis islep shıǵarıw qatlamı tárepinen payda boladı. Bul qatlam tuyaq shaxınıń orta qatlamın maceraciya hám kebiwden qorǵaydı. Shaq diywalınıń eń qalını-orta qatlamı. Bul eń qattı hám eń bekkem shaq bolıp esaplanadı. Bul qatlam bir ayda 6,5-7,5 mm ge shekem ósedı. Haywanlardıń háreketlerinde ósip atırǵan shaq

jelinip baradı, bul hárekettiń joq bolıwında yamasa jetispewshiliginde baqlanbaydı. Keyingi halatta ósip atırǵan shaxtı úzliksiz túrde qırqıw zárúr bolıp tabıladı.

Qaramallarda tuyaq jaraları kóbinese jara, zaqım alıw, flegmona hám basqa irińli-nekrotik processlerdiń tásirleri retinde júzege keledi. Olar tuyaq sheńberinde, maydanlanǵan arqada, tuyaqlarara boslıǵı tarawında jaylasqan hám baslanǵısh zıyan menen baylanıslı bolıwı múmkin. Biraq geybir jaǵdaylarda, qaramallarda, baslanǵısh zaqım alıw menen tuwrıdan-tuwrı baylanıs bolmaydı. Málim bir waqıtta tuyaq alaqań qaptal tárepinde jara payda boladı. Bul jara tuyaq alaqańına tán bolıp, geyde Rustergols jarası depte ataladı [1, 2, 5, 6].

Tuyaq keselliginiń rawajlanıwı. Hár qanday tuyaq keselligi aqsalıq penen júzege keledi. Tuyaq kesellikleriniń tiykarında tuyaq tabanı teri tiykarınıń shegaralanǵan isiwi hám nekrozi jatadı. Tiykarınan qaramallar kesellenedi. Kesellikke beyimligi bar haywanlar úlken tiri massa hám kishi tuyaqlarǵa iye boladı. Sıyırlarda arqa ayaqtıń sırtqı tuyaǵı, ónimdar buǵalarda bolsa aldınǵı ayaqtıń ishki tuyaǵı zıyanlanadı. Jara tuyaqtıń alaqań maydanında, aqsawı jumsaq tabanǵa ótetuǵın orında payda boladı.

Etiologiyası. Kesellik tuyaqqa úlken yamasa bir tegis bolmaǵan salmaq túskende kóbinese jumsaq tabanǵa dene awırlıǵı túskende rawajlanadı. Barmaqtı tereń búgiwshi paydıń uzaq waqıt kerı jaǵdayda bolıwı ol tuyaq súyegine birlesken orında sozılmalı asqınıw rawajlanıwına hám suyek toqımasınıń patologiyalıq ósiwine alıp keledi. Bul jaǵday alaqań teri tiykarınıń jáne de qısılıwına alıp keledi. Kesellik rawajlanıwına ratsionda tsink elementiniń kemligi, nadurıs joqarı konsentratlı azıqlantırıw, pollardıń joqarı ızǵarlıǵı sıyaqlı faktorlar sebep boladı.

Klinik belgileri. Kesel sıyırlar uzaq waqıt jatadı, ishteyi páseydı. Tik turǵanda tuyaqtıń taban bólegine baspay, ayaqtı qaptal tárepke shıǵarıp tuyaqtıń aldınǵı shetine tayanadı. Sıyırlarda sút islep shıǵarıw procesi birden azayadı. Háreketlenip atırǵanda tayanısh túrdegi aqsalıq gúzetiledi. Keselliktiń basında kaftni tazalawda shoxning reńi ózgergen jayları tabıladı. Shaq bekkemligi hám elastikligin joǵatadı. Keyingi basqıshlarda jara hám granulyatsion toqımaların artıqsha ósiwi anıqlanadı [3].

Tuyaq keselliginiń diagnostikasi. Háreket apparatı keselliginiń tiykarǵı belgisi-bul aqsaw, ayaq háreketiniń natuwrı bolıwı, zaqımlanıwlar bul bolsa awırıw ayaq kóteriliwi yamasa tireliwinde qıyınshılıqlardı jaratadı. Eger aqsawlar anıqlansa, qaysı ayaqtın jarahatlanǵanlıǵın, ne jarahatlanǵanlıǵın hám qanday xarakterde ekenligin anıqlaw ushın haywandı tolıq tekseriw hám úyreniw kerek. Anıq kóringen aqsawlarda qaysı ayaǵına haywan "shaǵım" etip atırǵanlıǵın anıqlaw júdá ańsat, onıń ushın sıyırdı qádem bastırıp júrgiziw kerek. Obyektiv tekseriwdi baslawdan aldın, zıyanlı faktorların, olardı anıqlaw ushın haywandı saqlaw, ekspluataciya qılıw, jaylawdıń qásiyetleri hám basqalardı analiz qılıw maqsetke muwapıq bolıp tabıladı.

Emlew. Qurǵaq hám tuyaqlar shaxı kemshilikleri jazda ıssı máwsimde shaxtı keptiriw nátiyjesinde payda boladı. Jumsaqlıq batpaqlı orınlarda hám uzaq jamǵır hawa rayı dáwirinde, sonıń menen birge, patas hám ızǵar bólmelerde haywanlardı saqlaw waqtında bolıwı múmkin. Shaxtıń fiziologik qásiyetleriniń buzılıwı vitaminler, mikroelementler, kalciy, fosfor hám basqa minerallardıń jetispewshiligi, sonıń menen birge, koncentratlardıń racionda kóp muǵdarda bolıwınan kelip shıǵadı. Shaxtıń qurǵaqlasıwı nátiyjesinde kóbinese tuyaqlardıń shaxlı kapsulasınıń jariqları payda boladı. Tuyaq shaxınıń qurǵaqlasıwında birǵ neshe kún dawamında ızǵar ılayǵa jaylastırılıp, keyin tuyaqlardı maylı zatlar menen maylaw múmkin. Shaxtıń jumsaqlıǵı hám kúshli ósiwinde onıń racionın normallastırıp hám koncentratlardı beriwdi kemeytiw kerek. Bunnan basqa, haywanlar qurǵaq jerde saqlaw sharayatları jaratıladi hám qurǵaq jaylawlarǵa ótkeriledi. Bunday haywanlarǵa 3-5%li mis sulfat menen hár dayım tákirarlanatuǵın ayaq vannası qollanıladı. Shaqlardıń sezilerli dárejede jumsaqlasıwında, 3-5 kún dawamında 5% mis sulfat yamasa formalın eritpesi menen hár kúni ayaq vannasın isleń. Jamǵır máwsimde profilaktika maqsetinde bunday ayaq vannaları háptesine bir ret isletiliwi kerek, haywanlardı dezobaryerler yamasa arnawlı ajratılǵan sayız cementli suw saqlaǵıshlardan aydaw kerek.

Tuyaq kesellikleriniń aldın alıw. Tuyaq keselliklerin aldın alıw haywanlar ushın zárúr bolıp, zoogigienik saqlaw sharayatların jaratıw, tolıq bahalı azıqlandırıp, tuwrı ósiwi ushın zárúr shárt-sharayatlardı támiyinlew hám tuyaq shaxın rawajlanıwın hám

járáhatlanıwdan saqlawdan ibarat. Tuyaq keselliklerin aldın alıw ushın barmaqlar terisining matseratsiyasını hám tuyaq shoxi shırıwın esaptan tısqarı etetuğın sharayatlardı jaratıw kerek. Fermer xojalıqlarda pollar, ventilyasiya hám kanalizaciya tuwrı dúzilisin, gún waqıtında tazalanıwın baqlaw kerek. Gún hám sidikten ajralatúğın ammiakti bólew hám mikroblar virulentligin tómenletiw maqsetinde lotoklarga superfosfat sebiledi. Haywanlar hár kúni motsion menen támiyinlenedi. Motsion tuyaqlardıń tábiy súykelisiwine hám olarda qan aylanıwı jaqsılanıwına, hám de suyıq aralas hám gungdan tazalanıwına járdem beredi. Tuyaq shaxınıń fiziologik tárepten normal ósiwi hám rawajlanıwı ushın, tolıq hám balanslangan azıqlandıırıwdan basqa, haywanlardıń aktiv macion ushın sharayat jaratıw kerek.

Juwnaq

1. Tuyaq kesellikleri qaramallar arasında keń tarqalğan kesellik bolıp, olardıń erte esaptan shıǵıwı, jumısshı qábiletiniń joǵalıp ketiwi hám xojalıqlardıń ekonomikalıq zıyan kóriwine alıp keledi.

2. Keselliktiń kelip shıǵıwına sebep haywanlardı saqlaw hám azıqlantırıw talaplarınıń normada emesligi, nadurıs tuyaqlardı kesiw hám túrli mexanik zıyanlar áqibetide bolıwı múmkin.

3. Kesellikti waqıtında anıqlaw hám emlew boyınsha belgilengen ilajların aparıw keselliktiń keyingi basqışına ótpey turıp emlewge erisiw múmkin.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR DIZIMI: (REFERENCES)

1. Seypullaev A.K. QARAMALLARDIŃ TUYAQ KESELLIKLERIN EMLEW HÁM ALDÍN ALÍW., Metodik kórsetpe. Nókis, 2022
2. Dauletbaev N.P., Tashtemirov R. M. (2022). QORAQALPOG’ISTON RESPUBLIKASI AYRIM QORAMOLCHILIK XO’JALIKLARIDA TUYOQ KASALLIKLARINING UCHRASH DARAJASI. Agrobiotexnologiya va veterinariya tibbiyoti ilmiy jurnali, 205-207.
3. Кузнецов А.К. - Ветеринарная хирургия, офтальмология, ортопедия – 1986г. – С. 376-377

4. Стекольников А.А., Семенов Б.С. Основные направления в профилактике хирургической патологии в молочном скотоводстве // Ветеринария сельскохозяйственных животных 2017. № 5-6. С. 22-28.

5. Таштемиров Равшанбек Матлюбович, Даулетбаев Нурсултан Парахатович. (2022). РАСПРОСТРАНЕНИЕ БОЛЕЗНЕЙ КОПЫТЕЦ У КРУПНОГО РОГАТОГО СКОТА В НЕКОТОРЫХ ЖИВОТНОВОДЧЕСКИХ ХОЗЯЙСТВАХ САМАРКАНДСКОЙ ОБЛАСТИ. EURASIAN JOURNAL OF MEDICAL AND NATURAL SCIENCES, 2(13), 45–49.

6. Tashtemirov R.M. (2022). ZOTLI QORAMOLLARDA PODODERMATITLARNI KELITIRIB CHIQRUVCHI OB’EKTIV OMILLAR. Agrobiotexnologiya va veterinariya tibbiyoti ilmiy jurnali, 445-448.

KARNO SIKLI MAVZUSINI O‘QITISH METODIKASI

Tursunxo‘jayeva Sug‘diyona Talantbek qizi

Nizomiy nomidagi TDPU

Ikkinchi bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada aylanma jarayonlar, ularning turlari, Karno sikli, Karno siklidagi jarayonlar va ularda bajarilgan ish, Karno sikli uchun F.I.K haqida ma’lumotlar berilgan

Kalit so‘zlar: aylanma jarayon, sikl, to‘g‘ri va teskari sikl, Karno sikli, F.I.K

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ПРЕДМЕТА ЦИКЛА КАРНО

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлена информация о циклических процессах, их видах, цикле Карно, процессах в цикле Карно и совершаемой в них работе, Ф.И.К для цикла Карно

Ключевые слова: круговой процесс, цикл, прямой и обратный цикл, цикл Карно, Ф.И.К.

METHODOLOGY OF TEACHING THE SUBJECT OF THE CARNOT CYCLE

ABSTRACT

This article provides information about cyclic processes, their types, Carnot cycle, processes in Carnot cycle and work done in them, F.I.K for Carnot cycle

Keywords: circular process, cycle, forward and reverse cycle, Carnot cycle, F.I.K.

Fizika fanida har bir mavzuni o‘qish, o‘zlashtirish uchun o‘rganuvchilardan juda katta kuch va chuqur fikrlash talab qilinadi. Ayniqsa masala ishlashda to‘g‘ri fikrlash juda katta ahamiyatga ega.

Fikrlash – bu inson hayotida ko‘p narsani belgilaydigan asosiy bilim jarayoni hisoblanadi. Assotsiativ fikrlash esa assotsiatsiyalardan foydalanishni aks ettiruvchi tushuncha bo‘lib, harakatlar va tasavvurlarning barcha aloqalari miyada iz qoldirishi hisobiga paydo bo‘ladi. Assotsiatsiya – bu anglash jarayonida paydo bo‘ladigan tushunchalar va tasavvurlar o‘rtasidagi bog‘liqlikdir. G‘oyalardan biri inson ongida boshqasini uyg‘otadi, natijada assotsiatsiya yuzaga keladi.

O‘quvchilardan mavzuni yahshi o‘zlashtirish uchun quyidagilarni amalga oshirish talab qilinadi:

1. O‘qituvchi tomonidan yangi mavzu tushuntirilayotganda diqqat bilan tinglash
2. Mavzuda berilgan ta’rif va qonunlarni tushinib yodlash mazmunini anglash
3. Mavzuda berilgan formulalarni diqqat bilan kuzatish va ularni tushunish
4. Mavzuga doir savolar bilan ishlash va masalalar yechish

O‘quvchilar tomonidan masalalarni yechish ko‘nikmasini o‘zlashtirilishini quyidagi bosqichlarga bo‘lish mumkin:

1. Masala shartini tahlil qilish ko‘nikmasini hosil qilish.
2. Umumiy masala yechish amallarining alohida elementlarini bajara olish ko‘nikmasini hosil qilish.
3. Ma’lum mavzu bo‘yicha muayyan masalalarni yechish ko‘nikmasini hosil qilish.
4. Miqdoriy, mantiqiy va eksperimental masalalar yechish algoritmlarini tuza olish ko‘nikmasini hosil qilish.

5. Fizika masalalarini yechish bo'yicha umumiy algoritmlarni shakllantira olish ko'nikmasini hosil qilish.

Bunday ko'nikmalarni o'quvchi va talabalarda shakllantirish juda murakkab jarayon hisoblanadi.

Karno sikli umuman sikllar haqida so'z boshlashdan avval aylanma jarayon haqida ma'lumot berish o'rinlidir. Jism bir qancha o'zgarishlarga uchrab ish bajarib yana o'zining avvalgi holatiga qaytishi aylanma jarayon deyiladi. Aylanma jarayon bu – sikl deb ataladi, u ikki xil bo'ladi to'g'ri sikl va noto'g'ri sikl.

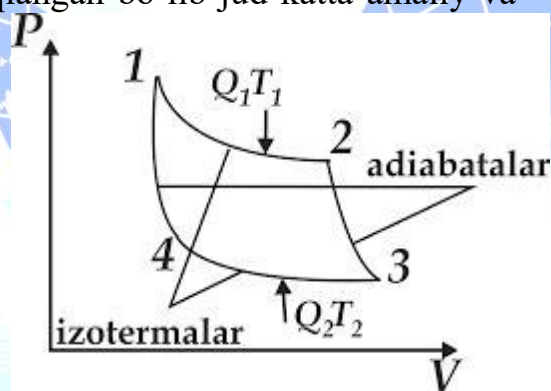
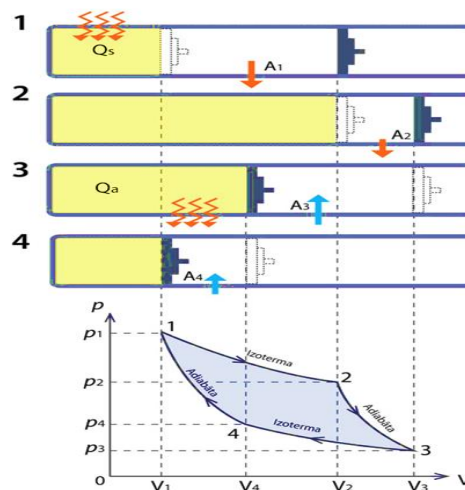
Agar jarayon saot stkelkasi bo'ylab harakat qilsa yani kengayish chizig'i, torayish chizig'idan yuqorida joylashgan bo'lsa bunde jarayon to'g'ri sikl deb ataladi. To'g'ri siklda issiqlik ishga aylanadi. Bu siklda kengayish ishi torayish ishidan yuqori bo'ladi. **Barcha isitish mashinalari to'g'ri sikl bo'yicha ishlaydi.**

Agar jarayon saot stkelkasiga qarama-qarshi harakat qilsa yani kengayish chizig'i, torayish chizig'idan pastda joylashgan bo'lsa bunde jarayon Teskari sikl deb ataladi. Teskari siklda ish issiqlikka aylanadi aylanadi. Bu siklda kengayish ishi torayish ishidan kichik bo'ladi.

Teskari sikl bo'yicha esa barcha sovitish mashinalari ishlaydi.

Karno sikli 1824-yil S.Karno tomonidan aniqlangan bo'lib jud katta amaliy va tarixiy ahamiyatga egadir. Karno sikli aylanma jarayon va bu jarayondan so'ng sistema va tashqi muhit oldingi holatiga qaytadi.

Karno siklida ish bajarish siklik ya'ni aylanma jarayon natijasida amalga oshiriladi. Bu sikl birin ketin boradigan to'rtta qaytar jarayondan iborat.

- a) Gazning izotermik kengayishi
- b) Gazning adiabatik kengayishi
- c) Gazning izotermik siqilishi
- d) Gazning adiabatik siqilishi

Berilgan to‘rtta jarayoda bajarilgan ishlarni qanday bo‘lishini ko‘rib chiqamiz.

a) Gazning izotermik kengayishi. 1mol ideal gaz issiqlik manбайдan Q issiqlik olib T_1 haroratda V_1 dan V_2 gacha izoterma bo‘lib kengayadi bunda Sistema bajarilgan ish A_1 quyidagicha bo‘ladi:

$$A_1 = RT_1 \ln \frac{V_1}{V_2}$$

b) Gazning adiabatik kengayishi. Gazni adiabatik ravishda ya’ni $Q = \text{const}$ holatida hajmini V_3 gacha kengayitiramiz bunda bajarilgan ish A_2 ni aniqlaymiz:

$$A_2 = -dU = C_v(T_1 - T_2)$$

Bu siklda adiabetic jarayon sistemaning temperaturasi o‘zgartirish uchun kerak bo‘ladi ya’ni sistemaga tashqi muhitdan issiqlik ta’sirisiz hajmining o‘zgarishi orqali temperature o‘zgarishiga erishish mumkin.

c) Gazning izotermik siqilishi. Bunda Sistema T_2 haroratda ikkinchi izoterma bo‘ylab V_3 dan V_4 gacha siqiladi, va bunda bajarilgan ish A_3 quyidagicha bo‘ladi:

$$-A_3 = RT_2 \ln \frac{V_3}{V_4}$$

Bu jarayonda gaz hajmi siqilgani uchun ish manfiy bo‘ladi.

d) Gazning adiabatik siqilishi. Siql oxirida gaz V_4 dan V_1 gacha A_4 ish bajarib avvalgi holatiga qaytadi va ish quyidagiga teng bo‘ladi;

$$A_4 = dU = C_v(T_1 - T_2)$$

Agar Q_1 isitkichdan olingan va Q_2 sovutkichga berilgan issiqlik bo‘lsa u holda umumiy bajarilgan ish

$$A = Q_1 - Q_2 = A_1 + A_2 + A_3 + A_4$$

A_2 va A_4 larning qiymati bir xil ishorasi qarama qarshi bo‘lgani uchun yuqoridagi formula quyidagi holga keladi:

$$A = Q_1 - Q_2 = A_1 + A_3 = RT_1 \ln \frac{V_1}{V_2} - RT_2 \ln \frac{V_3}{V_4}$$

Adiabatik jarayonlar uchun Puasson formulasini tatbiq etsak:

$$T_1 V_1^{k-1} = T_2 V_4^{k-1} \text{ va bundan } k-1 \text{ darajali ildiz olsak } \frac{V_1}{V_2} = \frac{V_3}{V_4} \text{ bo'ladi.}$$

$$A = Q_1 - Q_2 = A_1 + A_3 = R(T_1 - T_2) \ln \frac{V_2}{V_1}$$

Bilamizki foydali ish koeffitsiyenti bu umumiy ishni foydali ishga nisbatiga teng bo'ladi. Bu sistemada umumiy ish $Q_1 - Q_2$ ga teng, foydali ish esa isitgichdan olingan Q_1 issiqlik hisoblanadi demak sikl uchun F.I.K

$$\eta = \frac{Q_1 - Q_2}{Q_1} = \frac{R(T_1 - T_2) \ln \frac{V_2}{V_1}}{RT_1 \ln \frac{V_2}{V_1}} = \frac{(T_1 - T_2)}{T_1}$$

Shunday qilib F.I.K isitkich va sovutkichning haroratiga bog'liq bo'lib, jism qanday materialdan tashkil topganligi uning xossalariga mutlaqo bog'liq emasdir.

Bir xil harorat chegarasida qaytmas ishlovchi mashinalar bo'lsa, doimo noqaytar ishlovchi mashinaning F.I.K hamisha kam bo'ladi. Mashinaning ishlash jarayonida qanday bo'lmasin qaytmas jarayon borsa ya'ni ishqalanish natijasida ish issiqlikka aylansa u F.I.K ning kamayishiga olib keladi. Jarayon qaytar jarayonga yaqinlashgani sari ko'p ish bajariladi. Shunday qilib, qaytar ravishda ishlovchi mashinaning F.I.K eng ko'p bo'ladi va maksimum ish bajariladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. B.F. Izbosarov, I.R. Kamolov “Molekulyar fizika va termodinamika asoslari” Toshkent: YURIST-MEDIA MARKAZI. 2008-288b
2. A.K.Kikoin, I.K.Kikoin “Molekulyar fizika”. Toshkent: O'qituvchi 1978-509b
3. M.M.Alimova, Sh.S.Mavjudova, S.R.Axmetova “ Termodinamika asoslari”. Toshkent: “IQTISOD-MOLIYA” 2018-168b
4. www.ziyouz.com kutubxonasi

LIMFOTSITLARNING ORGANIZMDAGI TA’SIRI VA AHAMIYATI.

Islomov Ravshan Sherali o‘g‘li

Toshkent Tibbiyot Akademiyasi Termiz filiali Davolash fakulteti talabasi,

Doniyorova Gulchiroy Erkin qizi

Toshkent Tibbiyot Akademiyasi Termiz filiali Davolash fakulteti talabasi.

E-mail: ravshanislomovv6734@gmail.com

ANNOTATSIYA

Aholining juda ko‘p qismi noto‘g‘ri ovqatlanishi va sog‘lom turmush tarziga rioya qilmasligi tufayli immuniteti past yuradi. Inson organizmi hayot davomida turli xil mikroorganizmlarga duch keladi. Hozirda atrof muhitda inson salomatligiga ta’sir ko‘rsatuvchi mikroorganizmlar yildan yilga ko‘payib bormoqda. Organizmga salbiy ta’sir korsatuvchi mikroorganizmlar asosan tashqi muhitdan kiradi. Bundan tashqari ichki muhitd ham organizmga salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi mikroorganizmlar ham bor. Organizmni turli xil ichki va tashqi tasirlardan himoya qiluvchi vosita bu – limfotstlardir.

Kalit so‘zlar: Limfa sistemasi, toksik moddalar, Limfotsitlar (LYM), antikorlar, oq qon hujayrasi, neoplazmalar, T-limfotsitlar.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tanadagi limfa tizimi to‘qimalarni va hujayralarni begona vositalardan (begona jismlardan) tozalash va toksik moddalardan himoya qilish funksiyalarini bajaradi. U qon aylanish tizimining bir qismidir, lekin undan tuzilishi bilan farq qiladi va o‘z tomirlari va organlari tarmog‘iga ega bo‘lgan mustaqil strukturaviy va funksional birlik sifatida qaraladi. Limfa tizimining asosiy xususiyati uning ochiq tuzilishidir.

Limfa sistemasi to‘qimalararo suyuqlikning ortiqchasini chiqarish va uni venoz oqimga qayta o‘tkizishda, to‘qimalardan kapillyar qon tomirlarga so‘rilmagan oqsil moddalar, kolloid eritmalarining o‘zlashtirilishida qatnashadi. Limfa kapillyarlari bosh qismi berk sirtmoq va bo‘rtmalar hosil qiluvchi turli shakldagi naychalardan iborat. Ular bosh va orqa miya, taloq, tog‘ay, ko‘z oqi hamda gavhari va platsentadan tashqari barcha a‘zolarida mavjud.

Limfaning hujayra elementlari limfotsitlar, monotsitlar va bir ozgina donali leykotsitlardan iborat. Limfa sistemasining organlarida qonning limfoid elementlari hosil bo‘ladi va barer funksiyasini o‘taydi, ya‘ni organizmga kirib qolgan yot jism va bakteriyalarni zararsizlantiradi. Rak o‘smalari limfa yo‘llari orqali tarqaladi (metastaz beradi).

Limfotsitlar (LYM) haqli ravishda inson immunitet tizimining asosiy figurasi deb ataladi. Ular gomeostazning (ichki muhit) genetik barqarorligini saqlab, o‘zlariga ma‘lum bo‘lgan belgilar bo‘yicha "o‘z" va "begona" ni taniy oladilar. Inson tanasida ular bir qator muhim vazifalarni bajaradi:

Antikorlarni sintez qilish.

Chet el hujayralarini lizing.

Ular transplantatsiyani rad etishda katta rol o‘ynaydi, ammo bu rolni ijobiy deb atash qiyin.

Immunitet xotirasini bajarish.

Ular o‘zlarining nuqsonli mutant hujayralarini yo‘q qilish bilan shug‘ullanadilar.

Ular sezgirlikni ta‘minlaydi (sezuvchanlikni oshiradi, bu ham organizm uchun juda foydali emas).

Limfotsitlar jamoasi ikkita populyatsiyaga ega: hujayra immunitetini ta‘minlaydigan T-hujayralar va gumoral immunitetni ta‘minlash funksiyasi yuklangan B-hujayralar, ular immunoglobulinlar sintezi orqali immun javobini amalga oshiradilar. Populyatsiyalarning har biri, maqsadiga qarab, navlarga bo‘linadi. Turdagi barcha T-limfotsitlar morfologik jihatdan bir xil, lekin sirt retseptorlari xossalari bilan farqlanadi.

Vazifasi: Limfotsitlar — odam va umurtqali hayvonlar oq qon hujayrasi — leykotsitlarning bir turi (agranulotsitlarga kiradi). Ular ayrisimon bez, limfa tugunlari, taloq va ko‘mikda ishlab chiqariladi. Limfotsitlar kichik (4,5—6,5 mkm), o‘rta va yirik diametrli (10—18 mkm) xillarga bo‘linadi. Limfotsitlar amyobasimon harakatlanish, shuningdek, monotsitlar, makrafaglar, fibroblastlar (fagotsitoz qiladigan yirik hujayralar) va boshqalarga aylanish xususiyatiga ega; u himoya vazifasini bajaradi; antitelolar hosil bo‘lishida (plazmatik hujayralarga aylanib) ishtirok etadi, boshqa hujayralarga oziq moddalar yetkazib beradi va h.k. Qonda limfotsitlar sonining kamayishi limfotsitopeniya, ortishi esa limfotsitoz deyiladi.

Lenfotsit – immunitet tizimida immunitet hujayrasi vazifasini bajaradi. T - limfotsitlar, B -limfotsitlar va tabiiy o‘ldiruvchi hujayralar kabi uchta turdagi limfotsitlar mavjud. Tabiiy qatil hujayralar o‘zgartirilgan hujayralarni yoki viruslar yuqtirgan hujayralarni taniydi va yo‘q qiladi. B hujayralari antigenlarni ishlab chiqaradi, ular begona antijenlarni taniydi va ularni zararsizlantiradi. B hujayralari ikkita turga ega: xotira B hujayralari va tartibga soluvchi B hujayralar. T-limfotsitlarning asosiy vazifasi patogen mikroorganizmni yoki begona zarrachani aniqlash va yo‘q qilishdir.

T hujayralarining ikki turi mavjud. Bir turdagi T hujayralari immunitet reaksiyasini keltirib chiqaradigan sitokinlarni ishlab chiqaradi, ikkinchi turi esa zararlangan hujayralarning o‘limiga javob beradigan granulalarni ishlab chiqaradi. Lenfotsitlar, asosan, T va B hujayralari, ma’lum patogenlarga qarshi uzoq muddatli immunitetni ta’minlaydigan xotira hujayralarini ishlab chiqaradi. Lenfoid ildiz hujayrasi limfoblastlar hosil qiladi va limfoblastlar limfotsitlarni keltirib chiqaradi.

Amalga oshirilgan funktsiyaga qarab, T-yordamchilar 2 turga bo‘linadi: birinchi va ikkinchi. Birinchisi o‘simta nekrozi omilini (neoplazmalarga qarshi kurash), gamma-interferonni (virusli agentlarga qarshi kurash), interleykin-2 (yallig‘lanish reaksiyalarida ishtirok etish) ishlab chiqarishni amalga oshiradi. Bu funktsiyalarning barchasi hujayra ichidagi antijenlarni yo‘q qilishga qaratilgan.

XULOSA

Tanadagi barcha limfotsitlar uchun maxsus normalar mavjud, ularni o'rganish immunogramma deb ataladi. Har qanday og'ish, hujayralarning ko'payishi yoki kamayishidan qat'i nazar, g'ayritabiiy hisoblanadi, ya'ni qandaydir turdagi patologik holat. Agar T-yordamchilari tushirilsa, u holda tananing mudofaa tizimi o'z harakatlarini to'liq amalga oshira olmaydi. Bu holat immunitet tanqisligi bo'lib, homiladorlik va laktatsiya davrida, kasallikdan keyin, surunkali infeksiyalar bilan kuzatiladi. Ekstremal ko'rinish - OIV infeksiyasi - hujayra immuniteti faoliyatining to'liq buzilishi. Agar T-helperlar ko'tarilgan bo'lsa, u holda organizmda antigenlarga haddan tashqari reaksiya kuzatiladi, ya'ni ularga qarshi kurash oddiy jarayondan patologik reaksiyaga o'tadi. Bu holat allergiyada kuzatiladi.

Ayollardagi me'yorga kelsak, ular fiziologik jihatdan ko'proq hujayralarga ega, shuning uchun hayz ko'rish yoki homiladorlik bilan bog'liq qondagi limfotsitlarning ko'payishi (50 - 55% gacha) patologiya deb hisoblanmaydi. Jins va yoshga qo'shimcha ravishda, limfotsitlar soni insonning psixo-emotsional holatiga, ovqatlanishiga, atrof-muhit haroratiga, bir so'z bilan aytganda, bu hujayralar ko'plab tashqi va ichki omillarga javob beradi, ammo limfotsitlar darajasining o'zgarishiga bog'liq. 15% klinik ahamiyatga ega.

Bolalardagi norma kengroq qiymatlarga ega - 30-70%, bu bolaning tanasi faqat tashqi dunyo bilan tanishishi va o'z immunitetini shakllantirishi bilan bog'liq. Timus bezi, taloq, limfa tizimi va immunitet reaksiyasida ishtirok etuvchi boshqa organlar bolalarda kattalarnikiga qaraganda ancha faol ishlaydi (timus odatda keksa yoshda yo'qoladi va limfoid to'qimalardan tashkil topgan boshqa organlar uning vazifasini bajaradi).

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. N.H. Abdullayev, H. Yo. Karimov, B.O‘. Irisqulov Patologik fiziologiya -2008. 227-b.
2. I.Muhammedov, E. Eshboyev, N. Zokirov, M. Zokirov Mikrobiologiya, immunologiya va virusologiya -2006. 151- b
3. Axmatova, N.K. Tumovga qarshi va infeksiyaga qarshi tug‘ma immunitet / N.K. Axmatova, M.V. Kiselevskiy. -M.: Amaliy tibbiyot, 2012.
4. Dressler, Karl Immunologiya. Lug‘at / Karl Dressler. -M.: O‘rta maktab, 1988.
5. Agafonova. I. M. Kuchli immunitet / IIM. Agafonov. - M. Miklosh, 2010.-483 b.
6. Allen, K. Kardiologiya. Gematologiya / K. Allen. -M.: GEOTAR-Media, 2009.- 867 b.
7. O. V. Baroyan, Regularities va paradokslar. Epidemiyalar va immunitet, olimlar taqdiri va ularning faoliyati haqida mulohazalar / O.V.Baroyan, - M .: Bilim. 1986, - 144 b.
8. Bobkova, M.R. Immunitet va OIV infeksiyasi / M.R.Bobkov. - M.: Olympia Press, 2006.-240 b.
9. <https://trainingtools.ru/uz/herpes/limfocity-helpery-killery-supressory-funkcii-limfocitov-t-limfocity-b-limfocity/>

O‘QUVCHILARDA TARIX FANIGA OID KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHDA MUZEYLARNING O‘RNI

Xo‘jayeva Charos Shuhratovna

Samarqand viloyati Paxtachi tumani 1-umumiy o‘rta ta’lim
maktabining tarix fani o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada muzeylar milliy istiqlol mafkurasini xalqimiz qalbiga va ongiga singdirishda, milliy o‘zligimizni anglashda, ijtimoiy faollikni o‘rgatishda, komil insonni tarbiyalashda juda katta ahamiyatga ega ekanligini ochib berish asosiy maqsad qilib olingan.

Tarixiy mazmundagi muzeylarning tarbiyaviy potentsialini o‘ziga xos xususiyatlari asosida xalqning ko‘p qirrali tarixini aks ettiruvchi bevosita guvohliklar, asl yodgorliklariga o‘quvchilar e’tiborini qaratish va targ‘ib qilish lozimligiga to‘xtalib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: muzey, Muzeobus yoki vagondagi muzey, predmetlilik prinsipi, fanga oid kompetensiyalar,

Bugun jamiyatimizda yuz berayotgan tub ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar, xalqning madaniy darajasini o‘sib borishi, tarixga, tarixiy yodgorliklarga qiziqishni ortib borishi, oxir-oqibat muzeylarning ommalashuviga olib kelmoqda. Shu bilan birga jamiyatchilikda axborotni boshlang‘ich maktabdan olishga bo‘lgan intilish kuchaymoqda. Muzeylar- tarixning sirli xilqatlarini o‘zida mujassam etgan holda xalqlar madaniyatini, qadriyatlarini tarannum etuvchi maskan va davlatlarni bir-birlariga yaqinlashtiruvchi ko‘prik hisoblanadi. Shu bilan birga, xalqning ma’naviy dunyosini boyitish, yosh avlodni Vatanga muhabbat va sadoqat ruhida tarbiyalashda ham muzeylarning o‘rni beqiyos. Muzeylar har bir xalq tarixi, madaniyati, turmush

tarsi, milliy an'ana va qadriyatlarni o'rganish, ularni targ'ib etish va kelgusi avlodlarga yetkazishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Biroq bu obyektiv jarayonlar, muzeyni ommaviylashtirishga qo'shimcha kuch sarflashdan ozod qilmaydi. Muzeyning ilmiy nashrlari uning maktab ta'limida ommaviylashuviga katta hissa qo'shadi. Kataloglar fondlar haqida ma'lumot beradi, muzey predmetlarini tushunishga yordam beradi.

Muzeylarning o'quvchilar orasida ommaviylashtirishda va reklamasida ommaviy axborot vositalarining o'rni juda ham katta. Ular o'z dasturlarida va sahifalarida muzey ishini yoritishadi, muzey ekspozitsiyasini, ularda saqlanayotgan predmet va kolleksiyalarini ko'rsatishadi, ular haqida hikoya qilishadi, reklama ma'lumotlarini berishadi.

Muzeylarning ommaviy-g'oyaviy, ta'limiy ishi kommunikatsiyasining muhim elementini tashkil qilgan holda, kamolotga yetgan, ijtimoiy faol shaxsni shakllantirishga, uni g'oyaviy, axloqiy, estetik tarbiyalashga, bilimdonligini, axborotlilikini chuqurlashtirishga yo'naltirilgan.

Tarix darslarida olib boriladigan ko'rgazmali jarayondagi o'quvchilarda mustaqil ish doirasi muzey faoliyatining boshqa yo'nalishlari bilan yaqindan aloqadorlik asosida ko'rib chiqilmog'i lozim.

Muzeylar o'quvchilarga fan nuqtai nazaridan kompetensiyalarni singdirishda va maqsadga erishishda g'oyaviy-tarbiyaviy, ta'limiy ishi, ilmiylik, hayot bilan aloqadorlik kabi prinsiplarga tayanadi.

Muzeylar milliy istiqloq mafkurasini xalqimiz qalbiga va ongiga singdirishda, milliy o'zligimizni anglashda, ijtimoiy faollikni o'rgatishda, komil insonni tarbiyalashda juda katta ahamiyatga ega.

Tarixiy mazmundagi muzeylarning tarbiyaviy potentsialini o'ziga xos xususiyatlari asosida xalqning ko'p qirrali tarixini aks ettiruvchi bevosita guvohliklar, asl yodgorliklardan foydalanish yotadi.

Predmetlilik prinsipi, nafaqat tarixiy bilimlar targ'ibotining o'ziga xosligini ta'minlaydi, balki yuqori darajadagi isbotlilik, ta'sirchanlik va tabiiyki "tarix bilan

tarbiyalash”ning faolligini ta’minlaydi. Fan o’qituvchilari o’quvchilar tarixni mukammal va ko’rgazmali o’rganishlari uchun muzeylar targ’ibotiga qo’yilayotgan zamonaviy talablarga amal qilib bilimlarni yanada ishonchliroq, imkon qadar ko’rgazmali va xotirada mustahkam qoladigan qilib yetkazishga intiladilar.

Zamonaviy ta’lim tarix fanidagi fanga oid kompetensiyalarni 5-sinf darsligidagi “Muzeylar” mavzusiga va yuqori sinflardagi bu tushunchalarni boyitishga qaratilgan mavzularga singdirishda muzeyning g’oyaviy-tarbiyaviy va ta’limiy imkoniyatlaridan mumkin qadar samarali foydalanishdan manfaatdordir. Muzey faoliyatining bu yo’nalishini nazariy va ilmiy-metodik asoslash zaruriyati yangi uslub va ekskursiya darslari sonini ko’paytirish jararayonini vujudga kelishini belgilaydi.

Muzeyning pedagogik ta’sirini mazmuni, metodlari va shakllari, aholining turli kategoriyalarga ta’sirining xususiyatlari, shuningdek, muzeyni madaniy muassasalar tizimidagi o’rnini belgilash bilan bog’lik muammolar bartaraf etilib obodonlashtirish ishlari ko’lami kengaydi. Muzeyda pedagogik tadbirlarni tashkil etish, ularni boshqarish, yangi shakllarni aniqlash va joriy qilish tomoshabinlarni qiziqishlarini, muzey axborotini o’zlashtirishini o’rganishga tayanadi

Tarix o’qitishda muzey va sayohatlar tarix usullaridan foydalanish tarixiy bilimlarni mustahkamlashda ahamiyatga ega. Eng qulay tomoni bu maktabda muzey tashkil qilish va eksponantlardan tarix darsida foydalanishdir. O’lkaning va undagi mavjud bo’lgan tarix va madaniyat yodgorliklarini muhofaza qilish, o’rganish va ulardan foydalanish har bir fuqaroning muqaddas burchidir. Tarixchilarga bu qonun muqaddas dasturulamal bo’lib xizmat qiladi. Biz yoshlarni tarixiy yodgorliklarni avaylab saqlashga, tarixiy obidalarga mehr-muhabbat bilan qarashga o’rganib, bu yodgorliklar faqat o’tmishni o’rganish uchungina emas, shu bilan birga ilm-fanni, xalq maorifini va madaniyatini yanada rivojlantirish uchun ham bebaho ekanligini singdirish ruhida tarbiyalashimiz kerak. Bunda choraklikda bir marta bo’lsa-da, mahalliy muzeylarga ekskursiya darslarini tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

Ekskursiyadan olinadigan xulosalar keying darsda muhokama qilinadi. Bu esa o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish, faol hayotiy pozitsiyani ishlab chiqish kabi shaxs shakllanishining turli jarayonlarini faollashtirish ham kiradi.

Tarix darslarida qo‘llaniladigan shakl va metodlar turli-tumandir. Ular ichida ekskursiya ishi metodi ayni muzeylarni tanishtirish va o‘quvchilarda bilim, ko‘nikma, malakalarni oshirishda juda samarali metod hisoblanadi.

Ekskursiya deb muzey va muzey tashqarisidagi obyektlarni bilish va tarbiyaviy maqsadlarda mutaxassis-ekskursovod rahbarligida belgilangan mavzu va yo‘nalish bo‘yicha jamoaviy tomosha qilishdir. Bu ta’rifga ikki o‘zaro bog‘liq tushuncha kiradi: ekskursiya muzeyni yoki muzeydan tashqari obyektini ko‘rgani kelgan odamlar guruhi va ekskursiya ilmiy pedagogik mehnat turi, u muzey ekspozitsiyasini, vistavka, obyektini namoyish qilish tizimini ishlab chiqish va amalga oshirishdan iborat bo‘ladi.

Pedagoglar tomonidan muzeylarga tashkil qilinadigan ekskursiyalar bir-biridan mavzusining xarakteri, vazifasi, guruh tarkibi, uning istaklari va muzey madaniyatiga oshnoligiga qarab farqlanadi, lekin bu ekskursiyalarning barchasi bitta umumiy belgiga ega ular yagona metodik asos-ekskursion metod asosiga quriladi.

Muzeyga kelgan o‘quvchilar bilan ekskursovodning bevosita muloqoti ekspozitsion metodning asosiy xususiyati hisoblanadi. Bu muloqot jarayonida, muzey ekspozitsiyasi bazasida muzeyning ta’limiy va tarbiyaviy vazifasi amalga oshiriladi. Ekskursion metod asosida ko‘rgazmali idrok, muzey obyektining jonli ifodasi yotadi. Ekskursiyaning sifati ko‘p jihatdan uni ilmiy va metodik tayyorlashni tashkil etishga bog‘liq bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 14 avgustdagi PQ-3907-sonli «Yoshlarni ma’naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta’lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi Qarori;

2. T. Rahmatullayev. “O‘zbekiston xalqlari tarixini o‘rganishda muzeylar materiallaridan foydalanish” T.-O‘qituvchi. 1999

3. J. Rahimov “O‘zbekiston tarixini o‘rganishda arxiv manbalaridan foydalanish” T.;- O‘qituvchi. 1995

4. G`.Yo`ldoshev. Ta`lim yangilanish yo`lida.-T.: O`qituvchi. 2000.

5. S. Baxtiyorov “Muzeylar- tarixning sirli xilqatlarini o‘zida mujassam etgan ko‘zgu” “Xalq so'zi ‘gazetasi 2020-yil 18-may

PECULIARITIES OF METAPHORS IN NOVELS

Babjanova Yulduz Igorovna

Student, Foreign Philology Faculty,
Urgench State University, Uzbekistan,
Urgench

Email: bobojonovayulduz52@gmail.com

ABSTRACT

This article considers meaning and the characters of metaphor in writing like novels and stories. Its specific features are given. It also discusses the purpose of metaphors and its important role in writing.

Key words: characters, effect, literally device, allegory.

Metaphor is a common literary device that allows a writer to create a comparison between two unlike objects, ideas or situations by activating preexisting knowledge and describing one as actually being the other. Metaphors are used in poetry, fiction and nonfiction alike. They can be used to make a simple point -- "My father was boiling mad,"-- or drawn out into an extended form, also known as allegory.

Metaphor, which allows writers to convey vivid imagery that transcends literal meanings, creates images that are easier to understand and respond to than literal language. Metaphorical language activates the imagination, and the writer is more able to convey emotions and impressions through metaphor.

We can see the characters of metaphors below.

Here are the basics:

A metaphor states that one thing is another thing.

It equates those two things not because they actually are the same, but for the sake of comparison or symbolism.

If you take a metaphor literally, it will probably sound very strange.

Furthermore, metaphors effect readers in writing like novels, stories and fairy tales. One effect of metaphors on the reader is that it creates connection and empathy because they deliver more than literal significance and let understand something at a deeper level than any literal description.

They provide new insight and can even change the way we think. Metaphors are more than devices; they're central to how we understand the world. They don't belong solely to language, but help us to reason and understand what's around us.

We can also discuss the effect of a metaphor. The Metaphor Effect is the way in which we tend to understand and remember more easily such metaphorical language as it activates our imagination. Metaphors engage the right hemisphere of the brain, which controls our mental imagery.

While the most common metaphors use the structure “X is Y,” the term “metaphor” itself is broad and can sometimes be used to include other literary terms, like similes.

One of the most famous examples of metaphor in the English language comes from William Shakespeare’s *As You Like It*. In it, the playwright writes:

All the world’s a stage, And all the men and women merely players.

Shakespeare is comparing the world to a stage by saying one is the other. However, he doesn’t believe the world is a literal stage; the comparison is rhetorical. By comparing the world to a stage, and the people in the world as players on it, he is inviting us to think about the similarities between the two, and by extension, the meaning of human nature and our place in the world.

Purposes of Metaphor in Writing

At their most basic, metaphors are used to make a direct comparison between two different things, in order to ascribe a particular quality to the first. But beyond simple comparison, metaphors have two clear purposes that will strengthen your writing:

1. To paint a picture—fast. Sometimes, what you need the reader to understand can't be described in a few sentences—you just need to show them what you mean. In such instances, a metaphor works best. For example, you might want to show why your main character is frustrated with his wife. Instead of spending time describing her tedious behavior, you can have your character compare her to the lights in their apartment—easily switched on and off.

2. To infuse some uncertainty into a situation. As much as a metaphor can help illuminate a thought or scene, it can also help to give it a touch of mystery. For example, if you'd like to hint to the reader that there's something ominous about a location, you could use a metaphor: “The forest at night was beautiful. The trees were black knife-slices, the moon a bone rising in the sky.”

REFERENCES:

1. Wales, Katie. "A Dictionary of Stylistics." Routledge, 1990, New York.
2. Burke, Michael, editor. "The Routledge Handbook of Stylistics." Routledge, 2014, New York.
3. Barry, Peter. “Beginning Theory: An Introduction to Literary and Cultural Theory.” Manchester University Press, Manchester, New York, 1995.
4. Goatly, Andrew. 1997. The Language of Metaphors. London: Routledge.
5. Johnson, M. 1993. Moral imagination: Implications of cognitive science for ethics. Chicago: University of Chicago Press.

ПОМОЩЬ ИНТЕРНЕТ МЕМОВ В ОБЪЯСНЕНИЕ ЗАКОНОВ НЬЮТОНА

Мирзамахмудов Бобурмирзо Бахромжон угли
Андижанский область Андижанский района 54 школа
E-mail: mirzamakhmudovbmb@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Данная статья посвящена вопросу использования интернет-мемов как вспомогательный предмет в объяснение законов физики в среднеобразовательных школах. Автором рассматривается перспективность интернет-мемов в процессе получения новых знаний и закреплении старых.

Ключевые слова: интернет, интернет мем, социальная сеть, инстаграм, гиф

Всем преподавателям всегда хочется, что бы ученики смогли понять суть физических законов и самостоятельно найти способы применение этих законов в повседневной жизни или хотя бы понимать где обычно встречаются эти законы в природе. Но в наши с учётом развития IT-технологий, и особенностей нового поколения учеников в школе, появляется потребность в усовершенствовании образовательных процессов. Я думаю одним из решений этого вопроса могут стать интернет-мемы, которые имеют своё место в современной культуре. Мемом является любая каким бы она не было идея, символ, или образ действия, осознанно или неосознанно передаваемые от человека к человеку посредством речи, письма, видео, фото, и т. д. Термин «мем» и его понимание были введены эволюционным биологом Ричардом Докинзом в 1976 году в книге «Эгоистичный ген»[1]. По данным GoogleTrends[2], последние 4 года популярность запроса «анекдот» в русском интернете снизилась вчетверо по сравнению с запросом «мем». Одним из преимуществ интернет мемов это

живучесть в социальных сетях. Интернет мем как правило бывает остроумная и ироническая, спонтанно приобретающая популярность, распространяясь в интернете разнообразными способами обычно в виде фото или коротких видео (гиф).

Как мемы могут помочь в объяснение темы, сочетание визуального образа и текста всегда воспринимается мозгом эффективнее. В картинке наш мозг видит отсылки к окружающей его реальности - и реагирует на это позитивно. Считывает смысл и готов с ним работать.

Первый закон Ньютона гласит: Каждое тело, на которое не действуют другие тела, сохраняет свое состояние покоя или прямолинейного равномерного движения[3]. Этот закон можно объяснить мемов ниже более не научным а простым языком на картинке можно увидеть спящего человека если его не разбудить то он будет и дальше спать то есть "Не пнешь не полетит".

Пока нее пнешь не полетит.

Первый закон Ньютона

Тело, находящееся в состоянии покоя . . . хочет оставаться в покое.

Второй закон Ньютона: Ускорение, которое приобретает тело в результате взаимодействия с другими телами, прямо пропорционально действующей на него силе и обратно пропорционально массе этого тела. $a = F/m$

Посмотрев на мем можно заметить сила делённая на массу даёт ускорения то есть в картинке ускорения говорит “yes” да как бы подчеркивая своё существование.

Как пнешь так и полетит.

Твоя сила \div на массу

Третий закон Ньютона: Тела действуют друг на друга с силами, равными по модулю и противоположными по направлению. $F = -F$

Если ты ударишь что то то она и тебя ударит с такой же силой.

Как пнешь, так и получишь.

Никто:
Третий закон Ньютона:

REFERENCES:

1. Докинз Р. Эгоистичный ген. М.: Мир, 1993. -- С. 512.
2. <https://trends.google.com/trends/explore?date=all&q=%D0%9C%D0%B5%D0%B%D0%90%D0%BD%D0%B5%D0%BA%D0%B4%D0%BE%D1%82%D1%8B>
3. Физика 7 класс «O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi» Ташкент, 2017 - С. 176

ISHLAB CHIQRISH KORXONALARIDA O‘LCHOV TIZIMI TAXLILI

Tursunov Botirjon Tolibjon o‘g‘li

Andijon mashinasozlik instituti stajyor o‘qituvchisi

E-mail: tursunovbotirjon51@gmail.com

Xolmatov Asilbek Asatillo o‘g‘li

Andijon mashinasozlik instituti talabasi

E-mail: asilbekxolmatov727@gmail.com

ANNOTATSIYA

Bugungi kunda ishlab chiqarish korxonalarida o‘lchov ma’lumotlari mahsulot va jarayon bo‘yicha qaror qabul qilish uchun foydalanilganda o‘lchov ma’lumotlarining to‘g‘ri bo‘lishi juda muhimdir. Agar o‘lchov tizimimizda xatolar bo‘lsa, biz noto‘g‘ri ma’lumotlarga asoslanib qaror qabul qilamiz. Shuning uchun o‘lchov tizimining tahlili (MSA) har qanday ma’lumotlarga asoslangan qaror qabul qilish jarayoni uchun mustahkam poydevor yaratishga imkon beradi.

Kalit so‘zlar: MSA, o‘lchov, o‘lchash jarayoni, takrorlanuvchanlik

MEASUREMENT SYSTEM ANALYSIS IN MANUFACTURING ENTERPRISES

ABSTRACT

In today’s manufacturing plants, measurement data accuracy is critical when measurement data is used to make product and process decisions. If there are errors in our measurement system, we make decisions based on incorrect information. Therefore, measurement system analysis (MSA) provides a solid foundation for any data-driven decision-making process.

Key words: MSA, measurement, measurement process, reproducibility

O‘lchov tizimining tahlili (MSA) nima. MSA - o‘lchov tizimining o‘zgarishi va aniqligini baholaydigan ilmiy va statistik jihatdan asoslangan jarayon. MSA o‘lchov tizimi takrorlanuvchanligi, takrorlanuvchanlik moyilligi, barqarorligi, ruxsati va chiziqililigini o‘lchaydi. MSA o‘lchov jarayonida mavjud bo‘lgan o‘zgarishlar miqdorini aniqlashning eksperimental va matematik usuli sifatida aniqlanadi. O‘lchov jarayonidagi o‘zgarishlar bizning umumiy jarayon o‘zgaruvchanligiga bevosita hissa qo‘shishi mumkin. MSA tizimning aniqligi va barqarorligini baholash orqali o‘lchov tizimini takomillashtirishga erishamiz. MSAGA kirishdan oldin, biz o‘lchov tizimining ta’rifini va ba’zi umumiy o‘zgaruvchanlik manbalarini ko‘rib chiqishimiz kerak. O‘lchov tizimi ma’lum xususiyatlarning miqdorini aniqlashga imkon beruvchi tegishli o‘lchovlar tizimi sifatida tavsiflangan. Shuningdek, u muayyan o‘lchov birligini tasdiqlash yoki o‘lchanayotgan xususiyat yoki xarakteristikani baholash uchun zarur bo‘lgan o‘lchagichlar, moslamalar, dasturiy ta’minot va xodimlar to‘plamini o‘z ichiga olishi mumkin. O‘lchov jarayonida o‘zgaruvchanlik manbalari quyidagilarni o‘z ichiga olishi mumkin:

Jarayon - sinov usuli, spetsifikatsiya

Xodimlar - operatorlar, ularning malaka darajasi, tayyorgarligi va boshqalar.

Asboblar / Uskunalar - o‘lchagichlar, moslamalar, ishlatiladigan sinov uskunalari va ular bilan bog‘liq kalibrlash tizimlari

O‘lchov qilinadigan narsalar - o‘lchangan qism yoki material namunalari, namuna olish rejasi va boshqalar.

Atrof-muhit omillari - harorat, namlik va boshqalar.

Ushbu mumkin bo‘lgan o‘zgaruvchanlik manbalarining barchasi o‘lchov tizimini tahlil qilishda hisobga olinishi kerak. O‘lchov tizimini baholash o‘zgarishlarning eng ehtimoliy manbasini aniqlash uchun maxsus sifat vositalaridan foydalanishni o‘z ichiga olishi kerak. Ko‘pgina MSA tadbirlari ikkita asosiy o‘zgaruvchanlik manbasini, qismlarni va bu qismlarni o‘lchashni tekshiradi. Ushbu ikki qiymatning yig‘indisi o‘lchov tizimidagi umumiy o‘zgarishlarni ifodalaydi.

O‘lchov tizimini tahlil qilish (MSA) qanday amalga oshiriladi

MSA o‘lchov tizimining qobiliyatini, ishlashini va o‘lchangan qiymatlarga nisbatan noaniqlik miqdorini baholash uchun o‘tkazilgan tajribalar va tahlillar to‘plamidir. Biz to‘plangan o‘lchov ma’lumotlarini, ma’lumotlarni yig‘ish va yozib olish uchun foydalaniladigan usullar va vositalarni ko‘rib chiqishimiz kerak. Bizning maqsadimiz o‘lchov tizimining samaradorligini aniqlash, ma’lumotlardagi o‘zgarishlarni tahlil qilish va uning ehtimoliy manbasini aniqlashdir. Ma’lumotlariga ko‘ra, o‘lchov tizimining maqbulligi uchun umumiy qoidalar:

1-qadam: Namuna yig‘ish va operatorni tanlash

Keyingi qadam, har qanday ishlab chiqarish jarayonida mahsulotdan namuna olishdir. Kamida 10 ta namunani olish muhimdir. Namunalar tasodifiy tanlanganidan so‘ng, tadqiqotda ishtirok etish uchun o‘lchov tizimi jarayonini muntazam ravishda yakunlaydigan uchta operatorni jalb qiling. Operatorlar o‘lchov natijasidan xabardor bo‘lmashliklari shart.

2-qadam: O‘lchash jarayoni

Tasodifiy tanlab olingan 10 ta namunalarni o‘z ichiga oladi. Har bir operator namuna korpuslarini o‘lchaydi va ularning ma’lumotlarini yozib oladi. Har bir operator o‘nta tasodifiy namunani uch marta, jami o‘ttiz marta o‘lchaydi.

3-qadam: Hisob-kitoblar

Operatorlar o‘lchash ishlarini tugatgandan so‘ng, tadqiqot tashkilotchisi MSA metodi orqali operatorlarning o‘lchov tizimini baholaydi. Agar o‘lchash natijalari orasidagi o‘zgarish juda katta bo‘lsa, bu o‘lchov tizimidan foydalanib bo‘lmaydi yoki aksincha ya’ni o‘zgarish katta farq qilmasa bu o‘lchov tizimidan foydalanish mumkin. Tashkilotchi o‘lchovlarni solishtirgandan so‘ng, u quyidagi ma’lumotlarni aniqlash uchun hisoblash jarayonini boshlaydi: Bu yerda tashkilotchi ma’lumotlarning taqsimlanishiga qaraydi. Agar barcha raqamlar kerakli o‘rtacha qiymatga yaqin bo‘lsa, operator, o‘lchash jarayoni va o‘lchash asboblari to‘g‘ri ishlayotganligini anglatadi. Bu aniqlik deb ataladi va odatda hamma narsa to‘g‘ri yo‘lda ekanligini anglatadi. Bu hisob-kitoblarning barchasi takrorlanuvchanlik qismini aniqlashga yordam beradi.

Takrorlanuvchanlik sizga o‘lchov tizimining qay holatda ekanligini ko‘rsatib beradi. Ya’ni takrorlanuvchanlik 10 foizdan kam bo‘lsa o‘lchov tizimi a‘lo darajada ekanligini. Agar 10 foizdan 30 foizgacha holatda tizimning maqbul ekanligini ko‘rsatadi. Bundan tashqari, bu dasturning ahamiyatiga, o‘lchash moslamasining narxiga, ta’mirlash qiymatiga va boshqa omillarga bog‘liq. Takrorlanuvchanligi 30 foizdan ortiqni ko‘rsatsa o‘lchov tizimini qabul qilib bo‘lmaydi. Siz bor e’tiboringizni o‘lchash tizimini takomillashtirishga qaratishingiz kerak. Bunda bizga o‘lchash tizimi tahlili (MSA) metodi orqali xatolikni nima sababdan yuzaga kelayotganligini aniqlash imkonini beradi.

Xulosa: O‘lchov tizimining tahlili (MSA) Ma’lumotlari Tashkilotlarning o‘lchov ma’lumotlariga asoslangan yaxshiroq qarorlar qabul qilish uchun ma’lumotlarni yig‘ish, tahlil qilish va ulardan foydalanish uchun eng yangi texnologiyalardan foydalanmoqda. MSA yondashuvidan foydalanib, siz qo‘lga kiritilgan va tahlil qilinayotgan ma’lumotlarning haqiqiyiligini va haqiqatni ifodalovchi ekanligini aniqlashingiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Mamajonov A, Monografiya. Avtomobilsozlikda mahsulot ishlab chiqarishni kelishish, 2020-yil.
2. Mamajonov A, O‘lchash tizimini tahlillash (MSA) o‘quv qo‘llanma.
3. Tursunov B. Mashinasozlikda innovasion o‘lchash (MSA) o‘lchashlar tizimi tahlilidan foydalanishning ilmiy asoslari.
4. Tursunov B, Abdujabborov O. Shup lineyka orqali bajarilgan o‘lchash jarayonini siljishining chiziqliligini hisoblash.
5. В.А.Лапидус, Measurements Statistical Process (MSA), 1999-yil.
6. IATF 16949:2015 Quality management systems for automotive production and relevant service parts organizations.
7. Mamajonov A, Abdujabborov O, Tursunov B. Tuzatuvchi va oldini oluvchi choralarni boshqarish

LOW-DOSE ASPIRIN DID NOT REDUCE DEMENTIA RISK IN TYPE 2 DIABETES ADULTS

Saddam Shiekh

Faculty of MBBS, 3rd Course, 5th semester, the student of 3M10 group

Samarkand state medical university

dr. Imran Aslam phd

Department of Pharmacology

E-mail: saddamshaikh6@gmail.com

ABSTRACT

This study examined the effects of long-term low-dose aspirin use in Type 2 diabetics on dementia risk. Dementia causes memory loss, but the causes vary. Memory loss is generally the first sign of dementia. Aspirin reduces dementia risk in type 2 diabetics. Type 2 Diabetes persons over 50 Years with decreased aspirin intake do not develop dementia. Taiwan was studied. Type 2 Diabetes patients were given long-term low and high aspirin to develop dementia.

Keywords

Intake of aspirin, type 2 diabetes, risk of developing Dementia in adults

INTRODUCTION

Any cognitive region that impairs social or occupational function is dementia. Alzheimer's and cerebrovascular disease cause most dementia. (Arvanitakis, 2019) The WHO estimates 415 million people have diabetes. One projection predicts 82 million dementia sufferers in 2030 and 152 million in 2050. The Alzheimer's Association estimated the 2015 global dementia management expenditure at \$818 billion USD, a severe social and economic burden. (Matsumoto, 2019)

Dementia symptoms impair memory, thinking, and social abilities sufficiently to disrupt daily life. Dementia can be caused by many conditions. Memory loss is generally the first sign of dementia. Although several factors cause dementia in adults, Alzheimer's disease is the main cause. The cause of dementia may reverse certain symptoms. Mayo Clinic (2021)

90% of diabetics have type 2, which causes a variety of microvascular and macrovascular issues that harm patients and caregivers. Early detection, screening, and safe, effective medications can prevent or delay consequences. (2017) As recorded, diabetes prevalence has gradually increased in developed and developing nations during the past four decades. Due to meal amount, dietary changes, and inactivity. One in seven pregnancies have gestational diabetes, and 542,000 children worldwide have type 1 diabetes. Trikkalinou et al.(2017) Aspirin's anti-inflammatory properties cause several illnesses. Aspirin decreases brain inflammation and oxidative stress in preclinical humans. Aspirin's pleiotropic actions may prevent dementia. Veronese et al.(2017) Brazier (2020) Type 2 diabetes is caused by insulin resistance, inadequate insulin release, and excessive or inappropriate glucagon secretion. Hyperglycemia in type 2 diabetics is caused by insulin resistance, inadequate insulin secretion, and excessive or inappropriate glucagon production. (2019)

Low-dose aspirin has not caused type 2 diabetic dementia. Long-term low-dose aspirin use by diabetics did not raise their risk of dementia. Aspirin did not affect Dementia risk. Low-dose aspirin really increased dementia risk in Type 2 diabetics, according to a new study. Aspirin daily to prevent heart attack and cardiac blockage does not raise dementia risk.

Literature review

In 2015, Mitchell found no solution for dementia, a degenerative disease. Memory loss, minimal linguistic skills, difficulty to walk, and inability to perform many daily tasks (Mitchell, 2015). Prasad & Groop examined the complex relationship between genetic, epigenetic, and environmental factors in type 2 diabetes. T2D is genetically

complicated. Existing methods for determining its mysterious unknown heritability may be too broad, making genetic factors hard to pinpoint. (2015)

Diabetes increases heart disease. Platelet initiation and aggregation increase cardiovascular events in type 2 diabetes. Low-dose aspirin was indicated for prime avoidance in diabetics over a certain age or with other cardiovascular risk factors in the early 2000s. Low-dose aspirin helped healthy volunteers, hypertensives, and myocardial infarction patients in randomized clinical trials. (2017)

NSAIDs and aspirin do not prevent cardiovascular disease, according to other studies. After these controversial results, aspirin's effects on older individuals and the best dosage should be investigated. (2016) Low-dose aspirin is often used for secondary cardiac inhibition. Research suggests that aspirin, an anti-inflammatory and antiplatelet drug, may prevent or delay dementia. Aspirin may reduce inflammation and discomfort by reducing amyloid plaque development. Aspirin reduces cerebrovascular disease, including strokes, which may prevent vascular dementia. (Ryan, 2020)

Relevance

The cited literature comprises papers and reviews relevant to the study's goal. The results conveyed by these publications and thoughts are that a low amount of aspirin intake on a long-term basis does not increase the risk of developing Dementia in adult individuals who have Type 2 Diabetes.

Purpose of the study

This research aims to investigate the effects of long-term usage of aspirin in adult Type 2 Diabetes patients to develop Dementia, which is memory loss and disability to perform different daily activities. This study is carried to understand that low dosage long term use of aspirin by Type 2 Diabetic patient have potential to develop dementia or not.

Material or Methods of research

A retrospective cohort study with one key outcome measure was planned. Aspirin use and dementia risk are studied in many cohort studies. Taiwan National Health

Insurance Study Database collected research samples from 1997 to 2008. This study used Research Database secondary data. Our study recruited 50-year-olds with type 2 diabetes and no dementia history. 876 took aspirin regularly. The subjects received either 40mg or 80mg aspirin to assess their health over time.

All statistical investigations and technique programming used SAS (9.2). T2D patients who used aspirin consistently and those who didn't were compared demographically using the T-test and Pearson 2 test. Dementia risk increases with aspirin use, type 2 diabetes, and continuous use.

Results

A new study suggests that type 2 diabetics who take aspirin under 40 mg may be less likely to acquire dementia. Aspirin users over 80 mg per day with type 2 diabetes are more likely to develop dementia. Aspirin may reduce dementia in the elderly, according to our research.

This study examined Cox proportional hazard model outcomes for various aspirin doses. Aspirin-taking type 2 diabetics had no statistically significant risk of Alzheimer's disease. In the subgroup of patients given aspirin at an average daily dose of less than 40 mg, dementia risk was generally lower. This study found that patients taking more than 80 mg of aspirin daily were more likely to develop dementia.

Conclusion

This study shows that diabetics who use aspirin regularly don't develop dementia. Aspirin at 40mg per day may reduce the risk of dementia in type 2 diabetic patients. Aspirin use over 80 mg per day increased dementia in type 2 diabetics. This study found that long-term low-dose aspirin reduces dementia risk in adult type 2 diabetics

REFERENCES:

1. Arvanitakis, Z., Shah, R. C., & Bennett, D. A. (2019). Diagnosis and Management of Dementia: Review. *JAMA*, 322(16), 1589. <https://doi.org/10.1001/jama.2019.4782>
2. Brazier, Y. (2020, September 29). *Aspirin: Health benefits, uses, and risks*. [Www.medicalnewstoday.com. https://www.medicalnewstoday.com/articles/161255](https://www.medicalnewstoday.com/articles/161255)

3. Chang, C.-W., Horng, J.-T., Hsu, C.-C., & Chen, J.-M. (2016). Mean Daily Dosage of Aspirin and the Risk of Incident Alzheimer’s Dementia in Patients with Type 2 Diabetes Mellitus: A Nationwide Retrospective Cohort Study in Taiwan. *Journal of Diabetes Research*, 2016, 1–8. <https://doi.org/10.1155/2016/9027484>
4. Chatterjee, S., Khunti, K., & Davies, M. J. (2017). Type 2 diabetes. *The Lancet*, 389(10085), 2239–2251. [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(17\)30058-2](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(17)30058-2)
5. Li, H., Li, W., Zhang, X., Ma, X.-C., & Zhang, R.-W. (2021). Aspirin Use on Incident Dementia and Mild Cognitive Decline: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Frontiers in Aging Neuroscience*, 12. <https://doi.org/10.3389/fnagi.2020.578071>
6. Mayo Clinic. (2021, June 17). *Dementia - Symptoms and causes*. Mayo Clinic. <https://www.mayoclinic.org/diseases-conditions/dementia/symptoms-causes/syc-20352013>

1. F.IO of the author and co-authors (in full)	SADDAM SHIEKH
2. Name of the faculty, course and group, direction of magistracy, clinical residency, place of work (for young scientists)	Faculty of MBBS, 3rd Course, 5 th semester, the student of 3M10 group
2. Name of the faculty, course and group, direction of magistracy, clinical residency, place of work (for young scientists)	SAMARKAND STATE MEDICAL UNIVERSITY, 140101, www.sammi.uz
4. Title of work	Low-dose Aspirin Did Not Reduce Dementia Risk in Type 2 Diabetes Adults
5. Form of participation in the conference (it is necessary to indicate	Publication of thesis
6. Full name scientific supervisors of the work or consultants (in full) indicating the position, academic degree, academic title;	Dr. IMRAN ASLAM PhD Department of Pharmacology
7. Full name, postal address, telephone, fax, E-mail of the author with whom the correspondence will be conducted	SADDAM SHIEKH, saddamshaikh6@gmail.com Telephone number: +998 994110786

OILA – SHAXS AXLOQIY QIYOFASINI SHAKLLANTIRUVCHI MASKAN

Vaxobov Ulug‘bek bahodir o‘g‘li

JDPU Tarix fakulteti “Falsafa, tarbiya va huquq ta’limi” kafedrası o‘qituvchisi

E-mail: uvaxobov70@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada oilaning shaxs tarbiyasida hal qiluvchi asosiy maskan ekanligi takidlanib, uni qanday axloqiy vositalar bilan yurgizish zarurligi ta’kidlangan.

Kalit so‘zlar: Oila, turmush tarzi, ota-ona mas’uliyati, ota-ona burchi, farzand tarbiyasi, qalb iymoni, davlat g‘amxo‘rliqi.

FAMILY – A PLACE THAT BUILDS THE ETHICAL SHAPE OF A PERSON

ABSTRACT

This article discusses the importance of family as an important place in upbringing of a person and how it should be managed using what kind of moral devices.

Keywords: Family, lifestyle, parents’ responsibility, parents’ duty, upbringing of a child, faith of heart, care of government.

Har bir insonning ma’naviy qiyofasining, jumladan ahloqining shakllanishi va takomillashuviga ijtimoiy-iqtisodiy sharoit hal qiluvchi ta’sir ko‘rsatadi. Jamiyatning ma’naviy hayoti, ya’ni ijtimoiy g‘oya va qarashlar, tasavvurlar va tushunchalar, his va tuyg‘ular jamiyat moddiy hayoti sharoitlarini aks ettiradi. Chunki, kishilarning ma’naviy hayoti ham jamiyat taraqqiyotida muhim rol o‘ynaydi.

Jamiyat a’zolarining ma’naviy fazilatlari, ularni shakllantirish vazifalari, ta’lim-tarbiyaning yo‘llari va usullariga kishilarning milliy jihatlari, yashash va mehnat qilish sharoitlari, turmush tarzi, diniy e’tiqodlari ham kata ta’sir ko‘rsatadi.

Dunyoda davlatlar borki, barchasi oila deb atalmish kichik davlatga g‘amxo‘rlik qilish, uni qo‘llab-quvvatlash uchun byudjetining kattagina qismini sarflashadi. Buning asosiy sabablariga to‘xtaladigan bo‘lsak, birinchidan bu maskanda jamiyat ertasi bo‘lgan yoshlar voyaga yetadi va shu jamiyat ertasini belgilab beradi. Xalqimizda orasida qalbning iymonli va rahmonliligi yoki, aksincha, bag‘ritoshlik va iblislik ham oilada shakllanadi deyilishi bejiz emas.

Ma‘lumki, oila tarbiya maskani bo‘lib, shaxsning kelajagi shu maskandagi tarbiyaning qanday amalga oshirilishiga, tarbiyachi hisoblanganmish ota-onaning o‘z burch va vazifalarini qay darajada uddalay olishlariga bog‘liqdir. Masalan, atrofga nazar soladigan bo‘lsak, ziyoli, or-nomusli, mehnatkash insonlarning farzandlari ham shu hislatlarni o‘zida aks mujassamlashtirgan bo‘ladi. Ya‘ni oila xushxulqli, iymonli solih kishilarni, ibratli insonlarni tarbiyalaydi.

Oila institutini takomillashtirish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish, bu jarayonda davlat organlari, fuqarolik jamiyati institutlari va fuqarolarning yaqin hamkorligini hamda faol rolini ta‘minlash maqsadida hukumat tomonidan ko‘pgina ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, 2018-yil 27-iyun O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori qabul qilindi.(1)

Aytib o‘tish kerakki, oilada kattalarning obro‘si qo‘rqitish asosida emas, balki samimiylik, o‘zaro hurmat-ehtirom zamiriga qurilishi maqsadga muvofiqdir. Oila a‘zolarining inoqligi, o‘zaro hamjihatligi, kiyinish madaniyati, mehnat faoliyati, o‘zga kishilar to‘g‘risidagi mulohazalari va ularning boshqa sifat hamda fazilatlarini bolaning murg‘ak tasavvuriga yangi timsollarni olib kiradi. Ota-ona ham farzand tarbiyasida har doim hushyor va sergak bo‘lish lozim. O‘zbeklar asrlar davomida ayol kishini qadrlashni, uni hurmat qilib, shirin muomalada bo‘lishni erkak uchun zarur bo‘lgan yuksak axloqiy fazilat deb qaraganlar. “Doimo kulib turadigan erlarning xotini dunyodagi eng baxtli ayoldir”, - degan hikmatli so‘z yuqoridagi fikrimiz isbotidir.

Psixologlar fikriga ko‘ra o‘g‘il bola o‘z umr yo‘ldoshini xurmat qilishni otasidan, qiz bola o‘z eriga qanday munosabatda bo‘lishni onasidan o‘rganadi. Xadislarda: “Iymon jihatidan mo‘minlarning komilrog‘i - hulqi yaxshi bo‘lgani, xotinlariga yaxshi

muomala qilganidir” – deyiladi. Oilada er va xotin o`rtasidagi munosabatga asos bo`lgan axloqiy qadriyatlarining mazmunini shu fikrlardan bilsa bo`ladi. Oilada er bilan xotinning munosabatlariga farzandlari tarbiyasiga jamiyatda mavjud bo`lgan ijtimoiy, iqtisodiy-siyosiy munosabatlar ham ta'sir o`tkazadi.

Oila buyuk ne'mat hisoblangani uchun ham juda ko'p donishmandlar oila qurishni mamlakatni tashkil qilish kabi muhim deb biladilar. Uning barqarorligi va baxtli hayoti – shu mamlakatning yuzi, obro'yi deb qaraladi. Mahmud Qoshg'ariy ham o'zining asarida uylanadigan yigit nikohdan oldin uylanmoqchi bo'lgan qizini ko'rishi, uylanadigan qizining bokira bo'lmog'i hamda to'rt narsa umrda, qomatda, molda va nasabda erdan past bo'lishi, to'rt narsada, husn-jamolda, hulqda, adabda va iffatda erdan yuqori bo'lishi zarurligini ta'kidlaydi. Bular er-xotin munosabatlarida katta ahamiyat kasb etishini ta'kidlab o'tgan.

Har bir yosh avlod oila to'g'risidagi yaxshi ko'rsatma, yo'riq, tuzuk, qonun-qoidalarni yaxshi bilishi lozim. Chunki, ana shu bilim va ko'nikma ularning o'z oilalarini ko'rkam bo'lishiga, shu kichkina mamlakatlarni to'g'ri boshqaruvlariga yordam beradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, farzand tarbiyasi oilaviy muhitga bogliqdir. Shuning uchun ham hamma asrlarda, hamma xalq va millatlarda dunyoning buyuk olim va fuzalolari, taniqli adiblari umrlarining oxirigacha qimmatli soatlarini oilani yaratish, uni barqarorlashtirish, insonni eng noyob farog'atdan bahramand qilish baxtiga muyassar etish ustida bosh qotirib o'tkazadilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 27-iyundagi Qarori.
2. Amonlaev A, Vaxobov U. Peculiarities of Formation of Exemplary Skills in Young People in the Conditions of Globalization, In volume 15, of Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences (EJHSS) December, 2022

ИҚТИСОДИЙ СУДЛАР ТОМОНИДАН ҲАКАМЛИК МУҲОКАМАСИГА ОИД ИШЛАРНИ КЎРИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Толлибаева Малика Улмасжон қизи

Самарқанд давлат университети “Адвокатлик фаолияти”

мутахассислиги магистранти

E-mail: malikaxonsamarqand@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада иқтисодий процессда ҳакамлик судларига оид бўлган ҳуқуқий муносабатларни ҳал этишнинг аҳамияти ва бунда адвокатнинг ҳуқуқий табиати, унинг судгача ва суд муҳокамасидаги иштироқи, ҳакамлик судининг ҳал қилув қарорини бекор қилиш ҳамда мазкур суднинг ҳал қилув қарорини мажбурий ижро этиш учун ижро варақасини бериш тўғрисидаги ишларни кўриб чиқишнинг назарий-амалий жиҳатлари тадқиқ қилинди.

Калит сўзлар: ваколатли суд, иқтисодий судда ҳакамлик суди низолари, ҳал қилув қарори, адвокатнинг ҳакамлик билан боғлиқ низолардаги иштироқи, ижро варақаси, келишув битими.

SPECIFIC FEATURES OF ADMINISTRATION CASES WHICH IS RELATED TO ARBITRATION BY ECONOMIC COURTS

Toliboyeva Malika Ulmasjon Kizi

Master of Samarkand State University,
the speciality of “Activity Attorney”

E-mail: malikaxonsamarqand@gmail.com

ABSTRACT

In this article, the importance of resolving legal relations related to arbitration courts in the economic process, and the legal nature of the attorney, participation of in pre-trial and trial proceedings, consideration of the cases of annulment of the decision of the arbitration court and the issuance of an executive document for the compulsory execution of the decision of this court theoretical and practical aspects were studied.

Keywords: a competent court, arbitration disputes in the economic court, a settlement resolution, attorney's participation in arbitration disputes, an executive document, an amicable agreement.

ОСОБЕННОСТИ РАССМОТРЕНИЯ АРБИТРАЖНЫХ ДЕЛ ХОЗЯЙСТВЕННЫМИ СУДАМИ

Толлибаева Малика Улмасжон кизи

Магистрант Самаркандского государственного
университета по специальности «Адвокатура»

E-mail: malikaxonsamarqand@gmail.com

АННОТАЦИЯ

В данной статье раскрывается значение разрешения правоотношений, связанных с третейскими судами в хозяйственном процессе и правовая природа адвоката, его участие в досудебном и судебном производстве, рассмотрение дел об отмене решения третейского суда и выдачи исполнительного листа на принудительное исполнение решения данного суда теоретические и практические аспекты.

Ключевые слова: компетентный суд, арбитражные споры в хозяйственном суде, решение, участие адвоката в арбитражных спорах, исполнительный лист, мировое соглашение.

Демократик ислоҳотларнинг кенг кўламда жорий этилиши, фуқаролик жамиятида пайдо бўлаётган янги ҳуқуқий муносабатлар, дунёнинг жадал суръатларда глобаллашуви ижтимоий муносабатларнинг тенг ҳуқуқли қатнашчилари бўлган фуқаро ва юридик шахсларнинг иқтисодий ва ижтимоий ҳолатига сезиларли таъсир кўрсатиб келмоқда. Бугунги замонавий тенденциялар асосида ривожланиб бораётган, бюрократизмдан буткул ҳоли фуқаролик жамиятининг асосий мақсади ҳам фуқаролар ва юридик шахслар ўртасида келиб чиқадиган иқтисодий низоларни муқобил ҳал этишда давлат органлари иштирокини камайтириш орқали кўплаб тадбиркорлик субъектлари ўзлари учун қулай бўлган фуқаровий шакл ва усуллар ёрдамида, қисқа муддат ва камҳаражатлилик эвазига “айбдорлик презумпцияси”ни қўллаш орқали ўзларининг шартномавий-ҳуқуқий муносабатлар доирасида бузилган ҳуқуқларини тиклаш имкониятига эга бўлишмоқда. Ана шундай низоларни муқобил усулда ҳал этишнинг самарали усули сифатида ҳакамлик судлари муҳим ҳуқуқий институтлардан биридир.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 17 июндаги “Низоларни муқобил ҳал этишнинг механизмларини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4754-сонли Қарори¹³ ҳамда 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сонли Фармони¹⁴да ҳакамлик судлари ҳамда халқаро арбитражларни фуқаролар ҳамда тадбиркорларнинг ишончига сазовор бўладиган низоларни ҳал этувчи самарали муқобил институтларга айлантириш лозимлиги белгиланган.

Ҳакамлик судларининг афзаллик томонларидан бири шундаки, ушбу нодавлат суди шартнома шартларига мувофиқ ва иш муомаласи одатларини ҳисобга олган ҳолда ҳал қилув қарорини қабул қилади. Яъни ҳакамлик битимининг мавжуд бўлишигина низо ҳакамлик судининг ҳал қилувиغا

¹³ <http://lex.uz/docs/4859436>

¹⁴ <http://lex.uz/docs/5841063>

топширилишини тақазо этади. Бинобарин, 2006 йил 16 октябрда қабул қилинган “Ҳакамлик судлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни¹⁵ мамлакатимизда ҳакамлик судлари фаолиятини қонунга мувофиқ йўлга қўйилишига ва суд-ҳуқуқ соҳасида муҳим ислоҳатлар амалга оширилишига тўртки бўлди. Мазкур Қонун ҳакамлик суди юрисдикциясига тааллуқли бўлган ҳуқуқий муносабатларни ифодалашидан ташқари, иштирокчиларнинг ўзига тегишли фуқаролик ёки иқтисодий муносабатлардан келиб чиқадиган низоларини нодавлат судига мурожаат қилиш ҳуқуқи ваколатли судларга мурожаат қилиши каби конституцияда белгиланган ҳуқуқига ҳеч қандай тўсқинлик қилинмаслиги билан аҳамиятлидир. Бу ҳуқуқ ҳакамлик муҳокамаси тарафи ҳакамлик судининг ҳал қилув қарорини олган кундан эътиборан ўттиз кун ичида ваколатли судга ҳакамлик судининг ҳал қилув қарори юзасидан низолашишида намоён бўлади, яъни ҳакамлик судларида апелляция инстанцияси мавжуд бўлмаганлиги сабабли нодавлат суд томонидан чиқарилган ҳал қилув қарори устидан шикоят агар иқтисодий муносабатларга оид бўлса, Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий процессуал кодекси¹⁶нинг 25-моддаси 5-бандига асосан иқтисодий судга тааллуқли бўлади. Мазкур кодекснинг 28-моддасига кўра, Ҳакамлик муҳокамаси билан боғлиқ бўлган ишлар жумласига қуйидагилар киради ва улар алоҳида тоифадаги иш ҳисобланади:

- 1) даъвони таъминлаш юзасидан чоралар кўриш тўғрисидаги аризалар бўйича ишлар;
- 2) ҳакамлик судларининг ҳал қилув қарорлари юзасидан низолашиш ҳақидаги аризалар бўйича ишлар;
- 3) ҳакамлик судларининг ҳал қилув қарорларини мажбурий ижро этиш учун ижро варақалари бериш тўғрисидаги аризалар бўйича ишлар.

Юқорида санаб ўтилган ишлардан фақат даъвони таъминлаш тўғрисидаги ариза алоҳида тоифадаги ишлар тоифасига кирмаслиги Қонунда белгилаб

¹⁵ <http://lex.uz/docs/1072079>

¹⁶ <http://lex.uz/docs/3523891>

кўйилган бўлсада, мазкур иш иқтисодий суд томонидан кўрилиши Ўзбекистон Республикаси Олий Хўжалик суди Пленумининг 2012 йил 15 июнда қабул қилинган “Иқтисодий судлар томонидан ҳакамлик муҳокамаси билан боғлиқ ишларни кўришда қонун ҳужжатларини қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида”ги Қарори¹⁷да кўрсатиб ўтилган.

Ваҳоланки, юқорида санаб ўтилган ҳакамлик муҳокамасига оид ишларни кўришда судда ишончнома орқали тарафларнинг вакили сифатида адвокат уларга юридик ёрдам кўрсатади. Эътиборли жиҳати шундаки, 1996 йил 27 декабрда қабул қилинган “Адвокатура тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни¹⁸нинг 5-моддасида ҳакамлик судида ва халқаро тижорат арбитражида (судида) вакилликни амалга ошириш адвокатлик фаолиятининг турларидан бири сифатида кўрсатилган. Бундан ташқари, мазкур Қонуннинг 3-моддасининг учинчи қисмига 2018 йил 11 октябрдаги киритилган ўзгартиришга мувофиқ, адвокат ҳакамлик судларида ва халқаро тижорат арбитражларида (судларида) судья сифатидаги фаолият билан шуғулланиши белгиланди. Юқоридаги фикрларни умумлаштирадиган бўлсак, адвокат ҳам иқтисодий ишларни юритишда тарафларнинг вакили сифатида, ҳам ҳакамлик суди судьяси сифатида, ҳам ҳакамлик судида вакилликни амалга оширадиган шахс сифатида тавсифланган. Ҳолбуки, Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий процессуал кодексининг 20-моддасига кўра, мазкур иш илгари кўрилганда унда ҳакамлик суди судьяси, арбитр, прокурор, эксперт, мутахассис, таржимон, суд мажлиси котиби, вакил ёки гувоҳ сифатида иштирок этган бўлса судьяни рад қилиниши мустаҳкамлаб кўйилган.

Шунингдек, иқтисодий судлар томонидан ҳакамлик судига оид ишлар Ўзбекистон Республикаси Олий Хўжалик суди Пленумининг 2012 йил 15 июнда қабул қилинган “Иқтисодий судлар томонидан ҳакамлик муҳокамаси билан боғлиқ ишларни кўришда қонун ҳужжатларини қўллашнинг айрим

¹⁷<http://lex.uz//docs/2483046>

¹⁸ <http://lex.uz//ru/docs/-54503>

масалалари тўғрисида”ги Қарорига мувофиқ ҳал этилади. Яъни ҳакамлик судининг ҳал қилув қарорини бекор қилиш ҳамда ҳакамлик ҳал қилув қарорини мажбурий ижро этиш учун ижро варақасини бериш тўғрисидаги ишларни кўришда иқтисодий судлар “Ҳакамлик судлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни, Ўзбекистон Республикасининг Иқтисодий процессуал кодекси ва бошқа қонун ҳужжатларига амал қилишлари лозим. Бундан ташқари, Ҳакамлик судининг ҳал қилув қарорини бекор қилиш тўғрисидаги ариза ҳакамлик судининг ҳал қилув қарори қабул қилинган жойдаги иқтисодий судга, ҳакамлик судининг ҳал қилув қарорини мажбурий ижро этиш учун ижро варақасини бериш тўғрисидаги ариза эса ҳакамлик суди жойлашган ердаги ёки қарздор давлат рўйхатидан ўтган жойдаги ёхуд, агар қарздор давлат рўйхатидан ўтган жой номаълум бўлса, унинг мол-мулки турган жойдаги иқтисодий судга берилади.

Ҳакамлик судининг яна бир ўзига хос хусусияти шундаки, унинг қарорлари давлат кучи ва обрўси томонидан ҳакамлик судига давлат судлари томонидан ижро варақаларини бериш орқали таъминланади. Бир сўз билан айтганда, ижро варақаларни беришга оид ваколатни иқтисодий ва фуқаролик судлари амалга оширишга ҳақлидирлар. Ушбу ҳолат ҳакамлик судларнинг давлат томонидан қўллаб-қувватланишига жонли мисол бўла олади.

Келишув битими ҳакамлик судида ҳал қилувчи аҳамиятга молик бўлган ҳуқуқий ҳужжат ҳисобланади. Ҳакамлик судларида келишув битимининг тузилиши ҳакамлик муҳокамасининг тугалланиши ва мазкур битимни тасдиқлаш тўғрисида ҳал қилув қарори қабул қилинишига олиб келади. Келишув битими шартларининг ихтиёрий ижро этилмаганлиги манфаатдор тарафнинг аризаси бўйича ваколатли суд томонидан ижро варақаси бериш учун асос бўлади¹⁹. Яъни келишув битимида кўзда тутилган талаблар бажарилмаслиги оқибатида фуқаролик ёки иқтисодий суд томонидан ижро варақаси берилади.

¹⁹ Борзенко Ю.А. Арбитражное процессуальное право (Арбитражный процесс). М., 2014. <http://be5.biz/pravo/a027/index.html>

Хулоса ўрнида айтганда, ҳакамлик судлари фаолияти кўлами фуқаролик ва иқтисодий муносабатлардан келиб чиқадиган низоларни тарафларнинг хоҳиш ва истакларини инобатга олиб муқобил ҳал этадиган, шу қаторда давлат ва бошқа институтлар учун бир қатор афзалликлар яратиб берадиган нодавлат органдир. Иқтисодий судлар томонидан ҳакамлик судига оид муносабатдан келиб чиқадиган низоларни биргаликда ҳал этиш, қонуний ва асосли ечим топишнинг мақсади ҳам фуқаролар ва юридик шахсларни судлар томонидан чиқарилган ҳужжатлар орқали жазолаш мақсадида эмас, балки ҳар икки томоннинг шартномавий-ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиққан мажбуриятларини бажаришда кўмаклашишдан иборатдир.

Фойдаланилган адабиётлар: (REFERENCES)

1. Ўзбекистон Республикасининг Иқтисодий процессуал кодекси. – Тошкент: Yuridik adabiyotlar publish, 2021. – 432 б
2. Ибратова Ф.Б. Экономическое процессуальное право Республики Узбекистан. Учебник. Т., 2020
3. Иқтисодий процессуал ҳуқуқ. Дарслик. – Тошкент.: ТДЮУ, 2020
4. Blackaby N., Partasides C., Redfern A., Hunter M. Redfern and Hunter on International Arbitration. Oxford University Press, 2015.
5. Борзенко Ю.А. Арбитражное процессуальное право (Арбитражный процесс). М., 2014. <http://be5.biz/pravo/a027/index.html>

KELING QAROVSIZ HAYVONLARGA HAYOT BERAYLIK

A'zamova Moxlaroy Bobir qizi

Samarqand Davlat Veterinariya Meditsinasi,
Chorvachilik Va Biotexnologiyalar Universiteti Talabasi

Raxmataliyev Zufarbek Zafarjon o'g'li

Samarqand Davlat Veterinariya Meditsinasi,
Chorvachilik Va Biotexnologiyalar Universiteti Talabasi

E-mail: moxlaroyazamova@gmail.com rahmataliyevzufarbek@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ba'zi insonlar uchun eng yaqin do'sti va ba'zilar uchun esa e'tiborsiz nazar bilan past darajada qaraladigan, hayotimiz davomida har joyda ko'cha kuyda har xil vaziyatda uchratadigan hayvonlar aslida biz uchun chin ma'noda do'st bo'la olishliklari, bizdan mehr va shafqat kutishlarini har qanday inson ham anglay olmaydi. Shunday ekan insonlarning hayvonlarga bo'lgan fikr-mulohazasini, ularga qaratilgan dunyoqarashlarini o'zgartirishimiz uchun targ'ibotlar olib borishimiz kerak. Zero hayvonot olamiz bizlarning e'tiborimizga va g'amxorligimizga muhtojdir

Kalit so'zlar: konteyner, populyasiya, modernizatsiya, boshpana, avtohalokat

LET'S GIVE LIFE TO STRAY ANIMALS

ABSTRACT

For some people they are the best friend and for others they are neglected, the animals that we meet everywhere in the streets are actually our friends in the true sense of the word. Any person cannot understand the tests of love and compassion they

receive from us. Therefore, we need to carry out propaganda in order to determine people’s opinions and self-dependent worldviews towards animals. Because animals need our attention and care

Key words: container, population, modernization, shelter, accident

Bu muammo bizning shahrimizda ham juda keng tarqalgan muammolardan biri deb atasak adashmagan bo‘lamiz. Va biz buni deyarli har kuni, masalan, uyga qaytayotganimizda, avtomobil yo‘llarida, turli xil it va mushuklarni uchratamiz. Uysiz hayvonlar (asosan itlar va mushuklar) ko‘pincha shahar va qishloqlarning chekka hududlarida uylarning hovlilarida, axlat konteynerlari yonida (oziq-ovqat izlashda), do‘konlarning ayvonlarida, ular ko‘pincha yashaydigan avtomobil garajlari yaqinida uchratamiz. Bu vaziyatda hamma odamlar uchun, ayniqsa, mening fikrimcha, ko‘chada ko‘p vaqtini tengdoshlari bilan o‘tkazishni yaxshi ko‘radigan bolalar uchun xavf tug‘diradi. Ko‘pchilik boshpana egalari hukumat moddiy yordam ko‘rsatishi, boshpanalar yaratish va sterilizatsiya dasturlarini joriy etishi kerak deb hisoblayman. Biz hozirgacha faqat modernizatsiya yo‘lida ekanligimizni ko‘rmoqdamiz. Ular uchun vaksinatsiyalar joriy qilinib turli xildagi yuqumli kasalliklar oldi olinishi kerak

Albatta, bu boshpanalar ular hayoti xavfsizlashtirish va turlarning saqlanib qolishiga yo‘l ochib beradi. Iloji bo‘lsa, albatta, ularni borib ko‘rishga, oziq-ovqat yig‘ishda va boshpanalarini tozalashda yordam beradigan ko‘ngillilarni yog‘ish katta ahamiyatga ega. Axir, moddiy yordam ma’naviy jihatdan muhim emas. Asosiysi, bu muammoga befarq bo‘lmagan odamlarni topishdir. Birgalikda biz hech bo‘lmaganda ularning yashash sharoitlarini yaxshilashimiz, mehr va g‘amxo‘rlik bilan bo‘lishishimiz mumkin. Bu albatta biz uchun samimiy va haqiqiy do‘st bo‘ladigan hamrohlarimiz uchun deb atashimiz mumkin.

Biz bu muammoni hal qilishimiz uchun oson va innovativ loyihalar amalga oshiriliahi kerak. Masalan, rivojlangan mamlakatlarda uy hayvonlarining ko‘chada yashashi qarovsiz qolishi mumkin emas, chunki bu hayvonlarning azoblanishi va o‘limiga olib keladi va ularga nisbatan shafqatsizlik hisoblanadi. Bu aqli raso insonlar

uchun tushunarli aksioma. Rossiyada it va mushuklarning asli yovvoyi populyatsiyalari yo‘q, faqat uy itlari va mushuklari egalari yoki ularning avlodlari tomonidan tashlab ketilgan. Har bir jonivor uchun pasportlar joriy qilingan va o‘z vaqtida emlamalar qildiradilar. Bizning yurtimiz hududida ko‘proq shahar qatlamlari aholisi o‘rtasida bu tizim endi tarqalmoqda. Chekka hududlarda esa bu ko‘rsatkich pastroq. Bundan tashqari juda ko‘p uchratadigan va biz uchun tobora odatiy holdek bo‘lib borayotgan holatlardan birini aytishimiz va bu holatga o‘zingiz ham bir marta bo‘lsa ham guvohi bo‘lganligingiz mumkin.

Ko‘p sonli haydovchilar mushuk yoki itni urib yuborib, shunchaki ketishadi va hech narsa bo‘lmagandek o‘zlarini tutishadi va yo‘llarida davom etadilar. Hayvon yo‘lda qolib ketadi va azob chekadi, jarohatlanadi, unga hech qachon kelmaydigan yordamni kutadi atrofga yordam nigohi ila vafot etishlari mumkin. Va keyin savol tug‘iladi: “Bu holda kimni hayvon deb atash mumkin: butun umri davomida azob chekayotgan adashgan itmi yoki tirik va bir paytlar suyuqli mavjudotni azobga soladigan odammi?” Bu albatta ko‘pchilik uchun yoqimsiz bo‘lishi mumkin va bu insonlar uchun tabiiy holdek. Vaholanki ana shunday vaziyatda inson bo‘lsa nima qilgan bo‘lardilar. So‘nggi vaqtda bunday vaziyatlar ko‘p sodir bo‘lmoqda.

Ko‘chalarda o‘layotgan, uysiz hayvonlar butun mamlakat bo‘ylab sodir bo‘layotgan achinarli voqealarning bor qismi bo‘lganligi haqida tasavvurga ega bo‘lish hissini insonlarda uyg‘otish katta oldimizda turgan vazifalardan biri hisoblanadi. Kelajakda odamlarning bundanda og‘ir bo‘lgan shunday vaziyatlar bo‘lmasligiga kafolat qayerda? Biz bu muammoni hal qilishimiz kerak VA albatta yechim topishimiz zarur.

Btun insoniyatning maqsadi qarovsiz hayvonlarni qutqarish, mamlakatda hayvonlarni saqlab qolish va buning uchun, birinchi navbatda oson yechim izlab sababini tushunish kerak.

Qarovsiz hayvonlar bizning shaharlarimizdagi eng himoyasiz hayvonlardir. Ular har qanday hayvonning hayotining mazmunini tashkil etuvchi eng muhim narsadan – iliqlikdan, insoniy sevgidan va g‘amxo‘rlikdan mahrum. Ular odamlarga to‘la ko‘chalarda intiqlik bilan kezishadi, lekin hech qayerda o‘z xo‘jayinini topa

olmaydilar. Ular umid bilan o‘tayotganlarning ko‘zlariga qarashadi va uzoq vaqt davomida odamga o‘z fikrini o‘zgartirish va mumkin bo‘lgan uy hayvoniga e‘tibor berish uchun vaqt berish uchun ergashadilar. Albatta, ko‘pchilik boshqa hayvonni olishi mumkin emas, boshqa uy hayvonlari va divanda yoki kresloda issiq joy allaqachon olingan, ammo hech bo‘lmaganda har birimiz adashgan hayvonga bir daqiqalik baxtni berishimiz mumkin. Buning uchun ularni erkab, bulochka yoki sosiska bilan muomala qilishimiz, ular uchun qulay va shinam boshpanalar olib borishimiz mumkin. Va bu ko‘p insonlar qo‘lidan keladigan va ko‘p vaqt talab qilmaydiganish deb hisoblayman

Kimdir ularga ovqat berishi mumkin, kimdir kelib, odamlarga ishonadigan va ulardan hech bo‘lmaganda yordam kutadigan hayvonlar bilan ko‘ngillilik asosida ishlashi mumkin. Siz yerto‘laning panjaralari orqali dunyoga qaraganmisiz va mushuklar qanday his qilishlarini bilasizmi? Qanday iztirob ularning yuraklarini siqib

chiqaradi va ular qanchalik yomon his qiladilar, hatto shamollatgich yaqinidagi plastinkada ovqat bo‘lsa ham. Shunday ekan, keling, birga bo‘laylik va hech bo‘lmaganda bu dunyoni yaxshiroq joyga aylantirishga yordam beraylik, hech bo‘lmaganda kimgadir bir tomchi yaxshilik bering, bizda juda ko‘p. Ishonamanki. Bu har bir o‘zini inson deb bilgan mavjudot uddalay oladigan va mehr bera oladigan ishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. <https://ie.kazgau.ru>

TA'LIM SOHASI RIVOJLANISHIDA INNOVATSION YONDASHUVLARNING O'RNI

Tolipova Zebuniso Ulugbek qizi

Andijon davlat chet tillar instituti,

tolipovazebuniso814@gmail.com

ANNOTATSIYA

Yurtimizning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, madaniy sohalarda bo'layotgan tezkor o'zgarishlar ta'lim tizimini ham tubdan isloh qilishni taqozo etmoqda, chunki mukammal ta'lim tizimi orqali respublikamizning kelajak intellektual imkoniyatlarini va uni gullab yashnashi hamda rivojlanishini belgilab beruvchi yoshlarni har tomonlama ijodkor, mustaqil faoliyat yuritadigan qilib tarbiyalashda hal qiluvchi ro'l o'ynaydi.

Kalit so'zlar: innovatsion texnologiyalar, ta'lim, taraqqiyot, ko'nikma, malaka

Hozirgi rivojlanib borayotgan, har qanday davlatning barqaror taraqqiyoti asosini innovatsion faoliyat tashkil etadi. Insoniyatning davlat va jamiyat qurilishiga doir asriy tajribalari ijtimoiy munosabatlarni yangicha yondashuvlar asosida tartibga solish borasidagi ilg'or yondashuvlarning qaror toptirilishiga olib keldi(1)

Shu bilan birga intellektual salohiyatning o'sishi, sifat darajasida rivojlantirish nafaqat ta'lim samaradorligining oshishiga, shu sohadagi tizim takomillashuviga o'z ta'sirini o'tkazibgina qolmay, balki mazkur ijtimoiy tizimning barcha sohalarini o'sishiga ham sezilarli darajada ta'sir etadi. Shuning uchun ham bugungi kunda ta'limdagi strategik yo'nalishlardan biri ta'lim muassasalarining innovatsion faoliyati asosiy omil sifatida belgilab berilayapti. Shuning uchun ta'limda eng muhim strategik yo'nalish bo'lib, ta'lim muassasalarini innovatsion faoliyati hisoblanadi. Bu esa barcha

ta’lim muassasalarida, ayniqsa ijodkor, yuqori salohiyatli mutahassis pedagog kadrlarni

tayyorlovchi oliy ta’lim orqali intellektual mulkni tayyorlash va intellektual mulk tizimini innovatsion faoliyat ko‘rinishida amalga oshirish bugungi kunning dolzarb masalasi hisoblanadi. Rivojlantiruvchi maqsad: egallangan bilim ko‘nikma va malakalarni ijodiy qo‘llash, mustaqil ishlash, ko‘nikmalarini rivojlantirishdan iborat.

Yurtboshimiz ta’kidlagandek:”Bugun biz davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan yangilashga qaratilgan innovatsion rivojlanish yo‘liga o‘tmoqdamiz.Bu bejiz emas,albatta.Chunki zamon shiddat bilan rivojlanib borayotgan hozirgi davrda kim yutadi?Yangi fikr,yangi g‘oyaga,innovatsiyaga tayangan davlat yutadi.Innovatsiya-bu kelajak degani.Biz buyuk kelajagimizni barpo etishni bugundan boshlaydigan bo‘lsak,uni aynan innovatsion g‘oyalar,innovatsion yondashuvlar asosida boshlashimiz kerak”.

Davlatimizda bu kabi islohotlarni yanada qo‘llab-quvvatlash maqsadida yana bir qator hujjatlar qabul qilindi.Bunday hujjatlar,islohotlar ayniqsa,ta’lim sohasida ham ulkan burilishlarga keng-ko‘lamli yo‘l ochdi va ta’lim sohasida davlatimizda birinchilardan bo‘lib faol innovatsion harakatni boshlashga turtki bo‘ldi.

Jahon tajribasi shuni ko‘rsatmoqdaki,har tomonlama rivojlangan innovatsion tizimga ega mamlakatlardagina innovatsiya jarayonlari samarali amalga oshirilib,mamlakatning har bir sohasida zafarli cho‘qqilarni zabt etishida ulkan poydevor bo‘lib xizmat qilmoqda.Shuning uchun bu sohaga yurtboshimiz tomonidan ham alohida kata e’tibor berib kelinmoqda.Yoshlarga imkoniyatlar yaratib berish uchun barcha shart-sharoitlar yaratilmoqda.Natijada,biz talabalar,professor-o‘qituvchilar,rahbarlarning rivojlanishiga,ijobiy natijalarga erishishiga turtki bo‘ladigan yangi maqsadlarni vujudga kelishiga imkon yaratmoqda.Shu o‘rinda O‘zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.A.Karimovning quyidagi fikrlarini keltirib o‘tish joizdir:”Kelajagimiz poydevori bilim dargohlarida yaratiladi,boshqacha aytganda,xalqimizning ertangi kuni qanday bo‘lishi farzandlarimizning bugun qanday ta’lim va tarbiya olishiga bog‘liq”.

Darhaqiqat, kelajak yoshlarning qo‘lidadir. Shuning uchun, ularning yuqori bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lib voyaga yetishi eng muhim omildir. Shunga binoan, hozirgi kunda o‘qituvchilardan ham innovativ malaka va yuksak mahorat talab qilinmoqda. Ular hozirda boshqaruvchi, muloqot qiluvchi, yo‘naltiruvchi, tashkil etuvchi, baholovchi rollarni amalga oshirishlari kerak bo‘lmoqda. Ulardan kasbiy mahoratlarini o‘z ustasi bo‘lish zaruriyati tug‘ilmoqda.

Bunday ulkan tashabbus va talablardan so‘ng, hozirgi davrda yurtimizda ta‘lim jarayonida innovatsion g‘oyalar va axborot texnologiyalarini o‘quv jarayonida qo‘llashga bo‘lgan qiziqish, e‘tibor kuchaygan. Buning isbotini barcha bilim yurtlarida, o‘qitish jarayonlarida va darslarda ko‘rish mumkin. Ya‘ni, o‘tgan davr mobaynidan farqli o‘laroq hozirgi kunda dars o‘tish rejim va tizimlari tubdan yangilangan. Har bir darslar yuqori, so‘nggi texnologiyalar va qarashlar asosida bo‘lmoqda.

Keling, bu yondashuvlarning samarasini o‘quv jarayonlariga, o‘tilayotgan darslarga nazar solgan holda ko‘rib chiqsak.

Eng avvalo, dars deganda ko‘z oldimizga o‘quv xonalari, auditoriyalar namoyon bo‘ladi. Ta‘lim dargohlari, auditoriyalar hozirgi kunda navbatma-navbat barchasi zamon talablariga javob beradigan holatda ta‘mirlanmoqda va qayta rekonstruksiya qilinmoqda. Hozirgi o‘quv dargohlarini, oliygohlarni ko‘rib ko‘zi quv naydi kishini. Bu yerlarda barcha o‘quvchi talabalar uchun imkoniyatlar yaratilmoqda va bunday auditoriyalarda zamonaviy texnika va jihozlardan foydalangan holda sifatli, innovativ darslar o‘tish uchun sharoitlar yanada yaxshilanmoqda, bilim yurtlarida yuqori malakali o‘qituvchilar tomonidan darslar berilmoqda. Hozirgi o‘quv jarayonlari oldingi o‘qitish tizimidan butunlay farq qilmoqda. Ta‘lim jarayonlariga eng so‘nggi o‘qitish uslublari, texnologiyalar (interaktiv doskalar, so‘nggi modeldagi proyektorlar, kompyuter va televizorlar va h.k) va albatta, internet tizimi kirib kelgan. Bular orqali ta‘lim berish va ilm olish sifati yanada ortgan va ancha qulayliklar yaratilgan.

Bundan tashqari, hamkorlikka asoslangan o‘quvchilarning faolligini oshirishga mo‘ljallangan, o‘quvchilarni boshqalarning fikrini eshitish, tushunish, hurmat qilish,

o‘zgaralar manfaatlarini bilan hisoblashish, ulardan o‘rganish, ularga o‘rgatish, ta’sir qila olish, o‘zining va boshqalarning “men”ligini sezish, his qilish, o‘zini boshqarish, fikrini lo‘nda, puxta va aniq bayon qila olishga o‘rgatishga qaratilgan interfaol o‘qitish usullari tez rivojlanib, ijobiy samara bermoqda.

Albatta, bularning hammasi ta’lim tizimida olib borilayotgan innovativ harakatlardir. Zero, ilm-fan davlatning texnik taraqqiyoti va jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta’minlaydigan mustahkam tayanch hisoblanadi.

XULOSA

Barchasini inobatga olgan holda, bugungi kun innovatsion texnologiyalarni ilm-fan va ta’lim sohasida muvaffaqiyatli qo‘llanilsa, yangi yosh avlod ana shu jahon tajribasi asosida saboq olib, ulg‘aysa, davlatimizning ertangi istiqboli, kelajagi yorqin va porloq bo‘lishiga shak-shubha yo‘q.

Bunday yurtning farzandlari esa, yurtimiz nomini jahonga tanitadigan, bayrogimizni ko‘klarga ko‘taradigan, buyuk marralarni zabt etadigan barkamol shaxs bo‘lib yetishishi shubhasizdir. Zero, yoshlar kelajak bunyodkorlaridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Boshlang‘ich innovatsion g‘oyalari.
2. Shavkat Mirziyoyev, 2017-yil, 22-dekabr, Oliy Majlisga murojaatnomasidagi nutqidan.
3. //www.ziyonet.uz.
4. <http://ipb.uz/post/luighghfgncghc>
5. <https://hozir.org/orta-osiyo-xalqlari-manaviy-madaniyat>

FLORISTIC WORLD RELATED PHRASEOLOGICAL UNITS: BASIC CONCEPTS

Mirzasobirov Muxriddin Adxamjon o‘g‘li

Farg‘ona davlat universiteti, Lingvistika (ingliz tili) 2-bosqich magistranti

Nurmatova Munisxon Mashrabovna

Farg‘ona davlat universiteti, ingliz tili kafedrasida o‘qituvchisi

Yusupova Sabohat A‘zamjonovna

Farg‘ona Davlat Universiteti, ingliz tili kafedrasida o‘qituvchisi

ABSTRACT

The following article discusses the primary concepts related to the phraseological units that reflect the floristic world and emphasizes the importance of the usage of such phraseological units in linguistics and human life in general. Moreover, the paper presents information on approaches to the study of floristic world related phraseological units and their characteristics.

Key words: phraseological units, phraseology, flora, floristic, phytonyms, concept, translation, connotative

Phraseology (from the Greek phrasis, “expression,” and logos, ‘teaching,’) is a branch of linguistics that analyzes the phraseological composition of a language (that is, the whole of all phraseological units). Although phraseological units are made up of numerous words, they are comparable to words in terms of meaning (the full phraseological unit, not its component words) and usage in speech (the phraseological unit is one of the sentences), hence they are studied under lexicology. A free phrase’s meaning is made up of the meanings of its constituent words, which may be swapped

out or substituted with terms that have similar meanings. A phraseological unit's meaning is not determined by the meanings of its constituent words, and the components of a phraseological unit are rarely interchangeable or replaceable.

An essential property of the structure is semantic integrity, component consistency, and structural consistency. Phraseological units are ready-made units in the language system; they are not formed during the speaking process, but are recovered from memory in a final state.

In modern linguistics, the practical, theoretical, cultural knowledge, and experience encoded in the language are now widely acknowledged and important. This scientific paradigm presents new problems in the study of language, necessitating new ways for describing it, as well as new approaches to analyzing its units, categories, and rules. Language is thought to be a powerful tool.

Plants are the universal emblem of the living earth and the cyclical process of birth, death, and rebirth in all civilizations. Plants represent life, the circle of life, sustenance, plenty, passivity, and immobility. So, in the process of investigating the phraseological units that represent the world's floristic image, it's vital to understand the particular and fundamental notions linked with this field of phraseology. The fact that the great majority of the analyzed units are anthropocentrically oriented, that is, they define one or more aspects of human existence and activity, determines the first point.

A metaphorical reinterpretation of the floristic component is also one approach to establish the phraseological meaning of units of a particular group. There is a replacement of classes, a weakening of differential semes, reflecting their general qualities, and a simultaneous actualization of prospective semes in their meaning throughout the metaphorization process. A nominative function is actively performed by floral metaphor. Many physical items' fundamental names are derived from it, including human and animal bodily parts, artifacts, and inanimate nature objects. Furthermore, the floristic metaphor generates a large number of secondary metaphorical names for people, animals, and inanimate objects that express a quality.

Evaluation, which is required, develops a qualitative attribute of a person, is one of the primary aspects of the phraseological meaning of floristic units. Researchers are now defining the nature of this category, its structure, the distinction of forms of evaluation, and the systematization of methods of expression in many ways, recognizing the status of an independent language category for evaluation. Indeed, even in the definition of the category, the issues of the category's relationship to modality, expressiveness, emotionality, and pragmatic potential, in other words, the problem of distinguishing it from borderline, that is, related categories and defining inventory actual estimated values, remain unclear enough. The evaluative connotation is subject to occasional changes under the influence of the context.

It's worth noting that the phraseological units linked with the floristic world serve as markers of the national worldview, allowing for the identification of the linguistic community's universal and distinctive characteristics. Phraseological units represent man's centuries-old observations of the world of flora, express people's attitudes toward this region of reality, and so serve as each language's cultural and national resource.

When discussing the process of floristic phraseological unit translation, it's vital to remember that semantic isomorphism between phraseological units should always be attained. As a result, resolving grammatical discrepancies between languages results in semantic-component isomorphism of speech meanings. The effect of eliminating systemic lexical-syntactic disparities between languages is semantic-referential isomorphism of speech. In the great majority of situations, full semantic isomorphism is only accomplished by using the combined technique of translation when translating floristic phraseological units from one language to another. Combined translation is the use of phraseological analogues, descriptive, lexical translation, and/or tracing to combine two or more forms of translation in the presence of phraseological matches. Certain shades of meaning may be lost if this is not done. Despite the presence of identical denotative (and, in some circumstances, connotative) features of meaning, the

two languages' phraseological units have differing text-forming potencies, resulting in the development of semantic analogues on occasion.

REFERENCES:

1. Alekseeva L.M., Mishlanova S.L. Metaphorical model "plant" in medical texts. // Anthropocentric approach to language. Sat. scientific works. Perm, 1998, 4.2, pp. 120-130.
2. Blinova Olga Iosifovna, Razina Anastasia Stepanovna Two-word phytonyms in linguoculturological coverage // Vestn. Volume. state university Cultural studies and art history. 2011. №1.
3. Gak V.G. On the typology of linguistic nominations. // Language nomination. General issues. Rep. ed. B.A. Serebrennikov and A.A. Ufimtsev. M., 1977. - S. 230-293.
4. J.Arnold I.V. The semantic structure of the word in modern English and the methodology for its study (on the material of the noun). Abstract Ph.D. thesis Sciences. - L., 1966. - 33 p.
5. Jackendoff R. Semantics and Cognition. Cambridge (Mass), 1993. -273 p.
6. Lakoff J., Johnson M. Metaphors we live by. Per. from English. / ed. and with a preface by A.N. Baranov. M.: Editorial URSS, 2004. - 252 p.
7. Azimjon Latifjon ogli Melikuziev. (2022). HISTORICAL AND MODERN CLASSIFICATION OF PARALINGUISTICS. *Academicia Globe: Inderscience Research*, 3(10), 126–128. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/UAH57>
8. Khakimov, M. K., & ugli Melikuziev, A. L. (2022). The History of Paralinguistic Researches. *International Journal of Culture and Modernity*, 13, 90-95.
9. ogli Melikuziev, A. L. (2022). HISTORICAL AND MODERN CLASSIFICATION OF PARALINGUISTICS. *Academicia Globe: Inderscience Research*, 3(10), 126-128.
10. Mukhammad, K. K., & ogli Melikuziev, A. L. (2022, December). THE ESSENCE OF NONVERBAL COMMUNICATION. In *INTERNATIONAL CONFERENCES* (Vol. 1, No. 19, pp. 91-93).

EKOLOGIK TARBIYA BERISH UZLUKSIZLIGINI TA'MINLASH

Ortiqova Dildora Begmirzayevna

Toshkent viloyati Chirchiq pedagogika universiteti

Ta'lim muassasalarini boshqaruv yo'nalishi

2-bosqich magistranti

ANNOTATSIYA

Butun dunyoda ekologik vaziyatning tobora yomonlashib borayotganiga jiddiy tashvish bu masalada qo'shni davlatlar va jahon jamoatchiligi bilan birgalikda Orol dengizi ekologik fojiasi ta'sirini yumshatishga qaratilgan sa'yohatlar. Yurtimizda boshqa sohalar qatori ekologik barqarorlikni ta'minlash, aholining qulay tabiiy muhitga ega bo'lishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, tabiiy resurslardan oqilona va samarali foydalanish, yuzaga kelayotgan ekologik muammolarning oldini olishva ularning salbiy oqibatlarini bartaraf etish masalalari va ta'lim muassasalarida nazariy bilimlarini amaliy ko'nikmalar mustaxkamlash jarayonida biogeotsenozga extiyotkorlik bilan yondashishi to'g'risida.

Kalit so'zlar: ekologik madaniyat, ekologik ta'lim-tarbiya, ekologik ma'rifat, ekologik xavf-xatar, antropogen o'zgarishlar, Ekologik ta'lim konsepsiyasi va tabiatdan foydalanish.

Yurtboshimiz Orolbo'yi mintaqasini ekologik innovatsiya va texnologiyalar hududi, deb e'lon qilish haqida Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining maxsus rezolyutsiyasini qabul qilish, ushbu muhim hujjat tasdiqlangan sanani esa Xalqaro ekologik tizimlarni himoya qilish va tiklash kuni sifatida nishonlash taklifini bildirganlari bejiz emas. Prezidentimiz olib borayotgan siyosatning izchil va mantiqiy davomi bo'lib, so'nggi to'rt yilda dengiz tubining qurigan qismida bir yarim million gektarga yaqin erlarda o'rmon va butazorlar tashkil etilgan. Sobiq ittifoq davrida ilgari

ko‘chmanchi chorvachilik va sug‘oriladigan dehqonchilik mavjud bo‘lgan Orolbuyi, jadal sug‘orishga asoslangan, ko‘p tarmoqli qishloq xo‘jalik ishlab chiqarish o‘lkasiga aylandi.

Ayniqsa, mustaqillikgacha bo‘lgan chorak asr mobaynida sug‘orish va sanoatni rivojlantirish uchun qaytarilmas suv iste‘molining o‘sishi, shuningdek qator yillardagi qurg‘oqchilik Orol dengiziga daryo suvlari quyilishining asta-sekin kamayishiga, xatto butunlay to‘xtab qolishiga olib keldi. Paxta va boshqa ekin maydonlarini sug‘orish uchun suvdan betartib foydalanish, keyingi yillarda, Orol dengiziga Amudaryo va Sirdaryo suvlari kelib quyilishining keskin qisqarishiga olib keldi. Dengiz sathi 16 metrdan ziyod pasaydi. Suv maydoni 1960-yillar boshlaridagiga nisbatan uch barobarga qisqarib, suv hajmi 60% kamaydi. 1911-1960 yillar davomida Orolga har yili o‘rtacha 52 kub km suv quyilib kelgan va uning sathi muntazam ravishda 53 m mutloq balandlikda, akvatoriyasi 66 ming kv.km, suv hajmi 1061 kub km ga teng edi, suvning o‘rtacha sho‘rlik darajasi har litr suvda 9,5-10 g atrofida bo‘lib, dengizning o‘rtacha chuqurligi 16 m ni tashkil qilgan. Ta‘kidlanganidek, Orol sathi 1961 yildan pasaya boshladi. 1961-1970 yillar mobaynida pasayish o‘rtacha 21, 1971-1980 yillarda 68, 1981-1985 yillarda 80 sm.ni tashkil qildi. Ayrim yillarda suv sathining pasayishi hatto 1 m ga etdi. 1960-1993 yillarda dengiz suv rejimining o‘zgarishi 2-jadval ma‘lumotlarida keltirilganidek bo‘lgan. Dengiz suvining sho‘rlik darajasi barqaror ortib bormoqda. Hozirda (2010 y) bu miqdor har litr suvda 45-47 g ni tashkil qiladi. Suvning faqat bug‘lanishga sarf bo‘lishi, daryolar orqali kelayotgan suv miqdorining nihoyatda kamligi Orol suvida tuz miqdorining muntazam ko‘payishiga sabab bo‘lmoqda.

Ekologik muammolarning tobora global ahamiyat kasb etib borayotganligi inobatga olinib, so‘nggi yillarda muhim ustuvor vazifalar bilan bir qatorda atrof muhit muhofazasi, ekologik madaniyat, ekologik ta‘lim-tarbiya, ekologik ma‘rifat masalalariga alohida e‘tibor berilmoqda. Ekologik ta‘limning dolzarbligi mamlakatimiz tabiati, ekotizimlari, atrof muhitni beqarorlik va izdan chiqishdan asrash, aholining ekologik madaniyatini oshirish, ushbu o‘ta jiddiy, hayotiy

masalalarga aholining barcha qatlamlari, ayniqsa, yoshlar hissa qo‘shishi zarurligi bilan belgilandi.

Ammo ekologik ta’limni amalga oshirish jarayonining tizimli tahlili ekologik ta’limni tashkil etishda bu boradagi islohotlarni to‘liq ro‘yobga chiqarishga to‘sqinlik qiluvchi jiddiy muammo va kamchiliklar saqlanib qolayotganligini ko‘rsatmoqda:

Professional ta’lim muassasalarida O‘zbekiston Respublikasining «Tabiatni muhofaza qilish to‘g‘risida»gi Qonuni 4-moddasida nazarda tutilgan ekologiya o‘quvining majburiyligiga oid talablar etarli darajada bajarilmayapti.

Amaldagi davlat ta’lim standartlari va o‘quv dasturlari mazmunan ekologik bilim, ko‘nikma, malaka va kompetensiyalar bilan zarur darajada boyitilmagan.

Ekologik ta’lim yo‘nalishida ilg‘or milliy va xorijiy tajribani o‘rganish, ular asosida ta’lim oluvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirishning aniq parametrlari ishlab chiqilmagan.

Ta’lim tizimining barcha bosqichlarida amalda bo‘lgan ta’lim dasturlari bugungi kundagi global ekologik muammolarni bartaraf etish, mavjud (Orolbo‘yi) ekologik xavf-xatar darajasini kamaytirish, tabiiy muhitni qayta tiklashga qaratilgan umummilliy tadbirlar mohiyati bilan muvofiqlashtirilmagan.

Ekologiyaning maqsadi – hozirgi va kelajak avlodlarning barqaror rivojlanishini ta’minlovchi ekotizimlar xavfsizligiga erishish uchun ekologik ta’lim, tarbiya va amaliyot birligini ta’minlash. Ushbu maqsadga erishmoq uchun milliy miqyosda quyidagi ekologik tushdagi vazifalarni bajarish talab etiladi:

Ekologiyaning umume’tirof etilgan ilmiy-nazariy asoslarini ishlab chiqish; uning tarixi, hozirgi holati va kelajak istiqbollari turli ekotizimlar doirasida uzviy bog‘lash.

Ekologik konsepsiya va harakatlar dasturini ishlab chiqish.

Taktik va strategik ekologik rivojlanish rejalarini qabul qilish.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 27 maydagi «O‘zbekiston Respublikasining Ekologik ta’limni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi 434-sonli qarori qabul qilindi. Qarorda O‘zbekiston

Respublikasining Ekologik ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi, Konsepsiyani amalga oshirish bo'yicha yo'l xaritasi tasdiqlanishi mumkin.

Quyidagilar konsepsiyaning asosiy vazifalari etib belgilanadi.

"Ta'lim to'g'risida" va "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi O'zbekiston

Respublikasi Qonunlariga muvofiq uzluksiz ta'lim tizimida ekologik ta'limni rivojlantirishning asosiy prinsiplarini (tamoyillarini) belgilash, ularni izchillik bilan bosqichma-bosqich ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq qilish va buning asosida ekologik ta'limning samaradorligini oshirish.

Ta'lim dasturlarini mavjud ekologik muammolar va ularni bartaraf etish, maishiy chiqindilar bilan bog'liq ishlarni amalga oshirishga doir faoliyatdan kelib chiqib, takomillashtirish.

Ta'lim oluvchilarning e'tiborini umumbashariy ekologik muammolarga qaratish orqali ona tabiatning qayta tiklanmas manbalarini saqlab qolishga bo'lgan mas'uliyatini kuchaytirish.

Ta'lim oluvchilarga ekologik ta'lim va tarbiya berishning va bu boradagi ma'rifiy ishlarning samarali shakllari hamda uslublarini ishlab chiqish va joriy etish.

Yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda ekologik ta'limning talab qilinadigan darajasi va sifatini, kadrlar tayyorlash tizimining amalda faoliyat ko'rsatishi va barqaror rivojlanishining kafolatlarini, ustuvorligini ta'minlovchi normativ, moddiytexnika va axborot bazasini yaratish.

Ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish bo'yicha davlat boshqaruvi organlari va ta'lim sohasida o'zaro manfaatli hamkorlikni rivojlantirish vazifalari belgilab berilgan.

O'zbekiston Respublikasining ekologik ta'lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasiga ko'ra, o'sib kelayotgan yosh avlodda ekologik bilim, ong, madaniyat va tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish hamda ekologik ta'lim-tarbiya jarayonini tizimli va samarali tashkil etish, ekologiya sohasidagi ilm-fanni jahonning ilg'or innovatsion texnologiyalarini jalb etgan holda yanada takomillashtirish O'zbekiston Respublikasining ekologik ta'lim konsepsiyasining asosiy maqsadidir.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi asosiy vazifalarni amalga oshirish talab etiladi.

"Ta'lim to'g'risida" va "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunlariga muvofiq uzluksiz ta'lim tizimida ekologik ta'limni rivojlantirishning asosiy prinsiplarini (tamoyillarini) belgilash, ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq qilish va buning asosida ekologik ta'limning samaradorligini yangi bosqichiga olib chiqish.

Aholini ekologik jihatdan tarbiyalash va unga ekologik ta'lim berish, ekologik bilimlarni targ'ib qilish, ko'rik-tanlovlar o'tkazishni.

Ta'lim dasturlarini mavjud ekologik muammolar va ularni bartaraf etish, maishiy chiqindilar bilan bog'liq ishlarni amalga oshirishga doir faoliyatdan kelib chiqib muvofiqlashtirish.

Ta'lim oluvchilarning e'tiborini ekologik muammolarga qaratish orqali ona tabiatning qayta tiklanmas manbalarini saqlab qolishga bo'lgan mas'uliyatini kuchaytirish.

Ta'lim oluvchilarga ekologik ta'lim va tarbiya berishning va bu boradagi ma'rifiy ishlarning samarali shakllari hamda uslublarini ishlab chiqish va joriy etish.

Yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda ekologik ta'limning talab qilinadigan darajasi va sifatini, kadrlar tayyorlash tizimining amalda faoliyat ko'rsatishi va barqaror rivojlanishining kafolatlarini, ustuvorligini ta'minlovchi normativ, moddiytexnika va axborot bazasini yaratish.

Konsepsiya ekologik ta'lim va tarbiyaning yagona tizimda turuvchi ajralmas vositalar majmuasi.

Koinotdagi yagona hayot mavjud bo'lgan er sayyorasi haqidagi tasavvurlar.

O'z o'lkasi va vatanining ekologik tizimlari, ularning paydo bo'lishi, evolyusion rivojlanishi, antropogen o'zgarishi, makon va maydon bo'yicha tarqalish qonuniyatlari.

Atrofdagi olam, tabiat va insonlarni o'zaro uzviy bog'langanlik haqidagi ilmiynazariy dunyoqarashlar hamda mamlakatimizning tabiiy boyliklari, ularning

holati, kelajak istiqbollari, milliy, mintaqaviy va global miqyosdagi tabiat va jamiyat munosabatlari, tabiatni asrab-avaylash, ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish, ona zaminning boylik-laridan oqilona foydalanish haqidagi bilimlarni shakllantiradi.

Orol fojiasi oqibatlarini yumshatish, hudud aholisi salomatligini muhofaza qilish, ularning turmush darajasini yanada yaxshilash, hududning ijtimoiy-iqtisodiy, ekologik barqarorligini ta'minlashga yo'naltirilgan chora-tadbirlarni amalga oshirishda ham harakat va uning deputatlar guruhi faollik ko'rsatmoqda.

2018 yil 7-8 iyun kunlari "Orol fojiasi oqibatlarini yumshatish bo'yicha hamkorlikdagi harakatlar: yangicha yondashuvlar, innovatsion echimlar va investitsiyalar" mavzuida xalqarokonferensiya o'tkazildi va Toshkent rezolyusiyasi qabul qilindi, Orolbo'yi mintaqasining ekologik hamda ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatini yaxshilashga yo'naltirilgan loyihalar to'plami ma'qullandi.

Oldimizda esa hali vazifalar ko'p. Ekologik ta'lim-tarbiyani rivojlantirishga qaratilgan "Ekologik ta'lim konsepsiyasi"ning qabul qilinishi orqali chiqindilar bilan bog'liq ishlarni amalga oshirish bo'yicha huquqbuzarliklar uchun javobgarlikni yanada kuchaytirishni nazarda tutuvchi "O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksiga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish haqida"gi, suv zaxiralarini muhofaza qilish, suv iste'moli, suvlarning davlat hisobotini yuritish, suv xo'jaligi inshootlariga zarar etkazganlik uchun jismoniy va yuridik shaxslar mas'uliyatini oshirish.

Bundan tashqari, Orol muammosining salbiy ta'sirlarini bartaraf etish, hudud aholisining yashash sharoitini yanada yaxshilash, bu boradagi mavjud kamchiliklarni xalqaro hamjamiyat va hamkor davlatlar moliyaviy ko'magini jalb etgan holda hal etish istiqboldagi faoliyatimizda muhim yo'nalishlar hisoblanadi.

XULOSA

O'quvchilarga har qanday ishni sifatli bajarishning ahamiyati va u mas'ul bo'lgan masalada vakolatning ahamiyati, tabiatga, resurslarga, odamlarga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishning asosiy prinsipi sifatida etkazish.

Ijtimoiy ahamiyatga ega (ekologik) faoliyatda ishtirok etish quvonchini his qilish imkoniyatini berish (iste'mol qilishdan ko'ra, orqaga qaytish quvonchi) O'quvchilarda ekologik kompetensiya va kommunikativ ko'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirish, aniq maqsadlarga erishish uchun jamoada ishlash, qishloq bolalarining dunyoqarashini kengaytirish, ularning ijtimoiy faolligini oshirish.

Ko'rinib turibdiki, oldimizda turgan vazifalar nihoyatda muximdir. Ularni muvaffaqiyatli tarzda amalga oshirish har birimizdan bor bilim va mahoratimizni ishga solishni, yanayam aniqroq aytadigan bo'lsak, Vatanimiz taraqqiyoti yo'lida yonib yashashni talab etadi. Ana shunda xalqimizning bizga bildirgan ishonchini ma'lum darajada oqlagan bo'lamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentning 30.10.2019 yildagi «2030 yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining Atrof muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi PF-5863-son Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 27 maydagi 434-son “O'zbekiston Respublikasida Ekologik ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi”
3. N. D. Andreeva Teoriya i metodika obucheniya ekologii: uchebnik dlya akademicheskogo bakalavriata. / N.D. Andreeva, V.P. Solomin, T.V. Vasileva. – Rejim dostupa: www.biblio-online.ru/book/F28FD397-56DE-4853-B921-09BB6CB171DD
4. Etnopedagogicheskie osnovy ekologicheskoy kultury, uchebnoe posobie dlya vysshix uchebnykh zavedeniy. http://libweb.ksu.ru/ebooks/02_IEG/02_128_A5m000535128.pdf.
5. Maksimova, I. M. Ekologicheskoe vospitanie studentov pedagogicheskix vuzov na osnove sistemno-deyatelnostnogo podxoda Tekst. : dis.. kand. ped. nauk : 13.00.01 / Maksimova Inna Mixaylovna. Kazan, 2000.
6. B. N. Mirkin Populyarniy ekologicheskii slovar Tekst. / B. N. Mirkin, JI. G. Naumov; pod red. A. M. Gilyarova. M. : Ustoychiviy mir, 1999

7. Uzbekskaya model obrazovaniya – zalog dostijeniya seley ustoychivogo razvitiya. [Elektronnyy resurs]. – Rejim dostupa: <http://www.uzbekistan.de/ru/nachrichten/nachrichten> (data obrasheniya 05.03.2018).

8. Ekologicheskoe obrazovanie i vospitanie. Obrazovanie v selyax ustoychivogo razvitiya. [Elektronniy resurs]. – Rejim dostupa: <http://uznature.uz/node/680> (data obrasheniya 20.02.2018).

FERMENTATIV KATALIZ VA UNING QISHLOQ XO‘JALIGIDAGI AHAMIYATI

Sevinch Adahamjonova

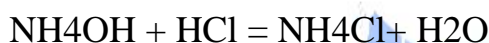
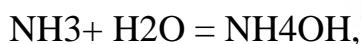
Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotehnologiyalar instituti Agrobiologiya fakulteti

Agronomiya ta‘lim yo‘nalishi 1-bosqich 11-guruh talabasi

Analitik Fizkolloid va Biokimyo

Kimyoviy reaksiya tezligini oshirishning eng muhim yo‘llaridan biri reaksiya aralashmasiga katalizator qo‘shishdir. Katalizatorlar reaksiya tezligini o‘zgartirib, o‘zlari reaksiya jarayonida sarflanmaydigan va oxirgi mahsulotlar tarkibiga kirmaydigan moddalardir. Katalizatorlar ishtirokida boradigan kimyoviy reaksiyalar katalitik reaksiyalar deyiladi. Katalizatorlar qattiq, suyuq va gaz moddalar bo‘lishi mumkin. Katalizning ikki xil turi bor – gomogen (bir jinsli) va geterogen (turli jinsli) kataliz.

Gomogen katalizda reaksiyaga kirishuvchi moddalar bilan katalizator bir xil fazada (gaz yoki eritma holatda) bo‘ladi. Masalan, ammiak NH_3 (gaz) bilan vodorod xlorid HCl (gaz) o‘zaro ta’sir etib, ammoniy xlorid NH_4Cl hosil qiladi. Bu reaksiyada suv bug‘i katalizator vazifasini o‘taydi.

Gomogen katalizda katalizator (H_2O) reaksiya uchun olingan (NH_3) modda bilan birikib, reaksiyaga oson kirishadigan oraliq modda (NH_4OH)ni vujudga keltiradi. So‘ngra u ikkinchi modda (HCl) bilan reaksiyaga kirishib, oxirgi moddani hosil qiladi. Umumiy holda

Birinchi va ikkinchi reaksiyalarning aktivlanish energiyalari kichik bo‘lganligi uchun bu reaksiyalar tez boradi.

Geterogen katalizda reaksiyaga kirishuvchi moddalar bilan katalizator har xil fazada bo‘ladi. Geterogen katalizda katalizator sifatida, ko‘pincha, qattiq modda ishlatiladi. Masalan, sulfat angidridning oksidlanib sulfat angidridga o‘tishida qo‘llaniladigan katalizator vanadiy (V) oksid (V_2O_5) qattiq moddadir. Yoki vodorod peroksidning (suyuq) marganes (IV) oksidi (qattiq faza) ishtirokida parchalanishini olishimiz mumkin. Geterogen katalizda barcha reaksiyalar katalizator sirtida sodir bo‘ladi. Geterogen katalizning mohiyati – oraliq mahsulotlar hosil bo‘lishi va reaksiya uchun olingan moddalarning avval katalizator sirtida (aslida esa sirtning aktiv markazlari deb yuritiladigan nuqtalarida) yig‘ilishi (adsorbsiyalanishi) bilan izohlanadi. Reaksiya uchun olingan moddalar tarkibidagi ayrim atomlarga katalizator atomlari ta’sir etishi ba’zi bog‘lanishlar uzilishi mumkin. Erkin atomlar reaksiyaga tezroq kirishganligidan katalizator ishtirokida reaksiya tez boradi. Katalizator ta’siridan reaksiyaning aktivlanish energiyasi pasayib, uning tezligi ortadi.

Katalizator jarayoni birin – ketin boradigan bir necha bosqichli jarayon bo‘lib, har qaysi bosqichning aktivlanish energiyasi jarayonning umumiy aktivlanish energiyasidan kichik bo‘ladi. Shuning uchun musbat katalizatorlar kimyoviy reaksiyani tezlashtiradi. Tirik organizmlarda sodir bo‘ladigan turli – tuman reaksiyalar ham maxsus katalizatorlar – fermentlar ishtirokida boradi.

Kataliz (yun. Katalysis – buzilish, parchalanish)

Katalizator sifatida atomlar, ionlar, molekular ishtirok etishi mumkin. Bunday katalitik jarayon mexanizmini sharhlash uchun oraliq moddalar nazariyasi ishlab chiqilgan. Bu nazariyaga asosan, reagentlar katalizatorlar bilan beqaror oraliq moddalar hosil qiladi. So‘ngra bu moddalar parchalanib katalizator qayta tiklanadi (regeneratsiya). Suyuq fazadagi kislotaasosli Kataliz mexanizmi reagentlar bilan katalizator o‘rtasidagi proton almashinishiga asoslangan.

Gomogen katalitik jarayonning tezligi juda ko‘p omillarga, xususan, reagentlar va katalizatorlar konsentratsiyasi, temperatura, bosim va aralashirish darajasiga bog‘liq. Bu jarayonning asosiy kamchiligi mahsulot tarkibidan katalizatorni ajratib olish (tozalash) zarur bo‘ladi.

Geterogen katalizda katalizator sifatida qattiq moddalar ishlatiladi. Ularning sharsimon, granulasimon, spiralsimon turlari mavjud bo‘lib tarkibiga ko‘ra, bir, ikki yoki ko‘p komponentli, holatiga qarab oksidsimon, metalsimon bo‘ladi. Geterogen kataliz sanoatda keng qo‘llaniladi.

Mikrogererogen katalizda reksiya sovuq fazada boradi, katalizator sifatida kolloid zarrachalar ishtirok etadi.

Fermentativ kataliz o‘simlik yoki hayvon to‘qimalarida sodir bo‘ladi, bu reaksiyada katalizator sifatida kolloid holdagi oqsil zarrachalari – fermentlar xizmat qiladi. Ba’zi moddalar kimyoviy reaksiya tezligini susaytiradi yoki to‘xtatadi. Bunday moddalar antikatalizatorlar yoki ingibitorlar deb ataladi. Bu holat manfiy kataliz deyiladi. Sanoatda, asosan, musbat kataliz katta ahamiyatga ega. Katalizator qo‘llanganda bir vaqtda borishi mumkin bo‘lgan parallel reaksiyalardan faqat birining tezligi ortadi. Boshqalari esa to‘xtaydi. Kimyoviy reaksiyalar tezligi, asosan, shu energiyaning miqdoriga bog‘liq bo‘lib, unga teskari proporsionaldir. Katalitik jarayonning aktivlanish energiyasi qancha kam bo‘lsa, reaksiya tezligi shuncha yuqori bo‘ladi.

Kataliz jarayonida qo‘llaniladigan katalizatorning ro‘li kimyoviy reaksiyalar aktivlanish energiyasini kamaytirishdan iborat bo‘lib, buning natijasida reaksiya yo‘lini o‘zgartiradi yoki uni zanjirsimon mexanizmga o‘tkazadi. Kataliz borish mexanizmiga qarab, asosan ikkiga bo‘linadi: kislota – asos katalizi va oksidlanish – qaytarilish katalizi.

Kislota – asos katalizda kislota va asoslar katalizator bo‘ladi. Bu reaksiyalarda proton almashinishi ro‘y beradi, ya’ni proton katalizatoridan reagentga yoki, aksincha, reagentdan katalizatorga o‘tadi.

Kataliz jarayoni keyingi bosqichda polimerlanish, izomerlanish: kreking jarayonlari alyuminiy silikat ta’sirida shu kislota – asos katalizi mexanizmi bilan boradi.

Oksidlanish – qaytarilish katalizida metall, metall oksidlari, tuzlar katalizator bo‘lib xizmat qiladi. Bunday katalizda elektron almashadi, elektron katalizatoridan

reagentga yoki, aksincha, reagentdan katalizatorga o‘tadi. Shunday qilib oksidlanish – qaytarilish jarayoni sodir bo‘ladi. Ma’lum katalizatorlar yoki katalizatorlar guruhi kimyoviy reaksiyaning ma’lum yo‘nalishinigina o‘zgartiradi, tezlatadi, holos. Shunga ko‘ra, muayyan reaksiya uchun katalizator tanlash amaliy ahamiyatga ega bo‘lgan asosiy va muhim vazifadir. Hozirgi vaqtda katalizning umumlashgan yagona nazariyasi mavjud bo‘lmasada, uning ba’zi tomonlarini e‘tiborga olgan ayrim nazariyalar bor. Rus kimyogarlari N.I. Kobozevning faol ansambl, A.A.Balandinning multipllet, katalizning elektron va zanjir nazariyalari shular jumlasidandir.

Insoniyat ko‘p yillardan buyon oziq-ovqat mahsulotlarini olishda fermentlardan foydalanib kelgan. Misol uchun pishloq olish uchun tarkibida fitsin fermentini tutuvchi o‘simlik sharbatidan yoki qushlar va hayvonlarning oshqozon to‘qimasining renin fermentini saqlovchi sharbatidan foydalangan. Go‘shni tendirizatkilash muskul to‘qimasi yumshatish uchun papayi fermentini tutuvchi papayi sharbatidan foydalaniladi.

XVIII asrda ovqat hazm qilishda ishtirok etuvchi fermentlarni o‘rganish qizg‘in davom etdi. Biologik moddalardan turli xil fermentlar olindi. Xrendan periksidaza, donlardan amilaza va boshqalar olindi. XIX asrga kelib esa fermentlar birinchi marta sof holda ajratib olindi va ularga “ Enzim “ deb nom berish tavsiya etildi. Zamonaviy Enzimologiya yutuqlari birinchi navbatta tibbiyotning a-Amioza va gulukolamilazalar krahmalning fermentativ parchalanishini ta‘minlaydi. Bu jarayonda hosil bo‘lgan gulukoza hisobda tibbiyotda va boshqa sohalarda ishlatiladigan gulukoza mahsulotlarini olish mumkin. Bu jarayonda gulukozani turli moddadan olish mumkin: kartoshka krahmal, bug‘doy va makkajo‘hori donlari. Bunda krahmalning yo‘qolish darajasi pasayadi. Qayta ishlangan makkajo‘horidan olinadigan oqsilning sifati ortadi.

Shakar ishlab chiqarish texnologiyasi: fruktofuranozida fermentini qo‘llab sahara yuqori temperaturada kislotali gidrolizaskda hosil bo‘ladigan zararli oksimetifuza yuqori darajada gidrolizlashda erishish mumkin. Hozircha bu metodda Moskvadagi “ Mantulina” shakar tozalash zavodida tajriba sifatida juda ham ko‘p darajada qo‘llanilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

Ad: Geyts B., Ketsir D., Shuyt G., Ximiya kataliticheskix protsessov, per. s angl. M., 1981; Problemi kinetiki i kataliza, t. 1-19; L.- M., 1935-85.

LINGUISTIC INNOVATIONS IN LYDIA DAVIS’S SHORT STORIES

Mirmuhsin Yuldashev Munavvarjon o‘g‘li

Teacher of Kokand state pedagogical institute

E-mail: mirmuxsin.93@list.ru

ABSTRACT

The author of this thesis reviews the genre of flash fiction in Lydia Davis’s works. The thesis covers a wide determination of the term flash fiction and gives an explanation Lydia Davis’s flash fiction style in her short stories with textual examples, taken from short stories of Lydia Davis. She has 5 books of collections of stories. Her stories are extremely short even some of her stories consist of several words. This paper also tries to place Lydia Davis as a great example of flash fiction within Modern American short story genre. Totally, this thesis studies short stories of Lydia Davis on the characteristics of selected stories from her books which depict the categorization of her stories.

Key words: Flash fiction, sudden fiction, pieces, letter of complaints, stories from Flaubert.

Short stories date back to ancient times. Most short stories we know start from with the phrase: “Once upon a time” and has standard structure and elements. Throughout time short stories didn’t lose actuality in literature. Modern short stories become even shorter because of innovation, discovery of new styles, development of society and technologies. These very short stories are called also pieces. Today the form of writing modern short stories can be categorized into 6 categories: flash fiction (maximum word limit 2000), sudden fiction (maximum 750 words), drabble (maximum 100 words), dribble (50 words), twitterature (maximum 280 and six-word

stories). Lydia Davis as the author of prolific number of modern short stories has already been recognized as an innovator of flash fiction. The first examples of flash fiction date back to Grimm’s Fairy tales and Aesop’s Fables. These masterpieces of world literature made flash fiction popular. This form “flash” may not focus on a plot, characters or structure, but it must emphasize on movement. Each sentence must reveal new layer of information about characters, actions, movement and appearance that wasn’t visible at previous sentences. Besides having several features, flash fiction often offers a “play” of words. Every short story can be written directly from author’s real-life experience and style.

Lydia Davis had great influence from translating Gustave Flaubert, Marcel Proust’s works, and reading Samuel Becket’s works and other representatives of French literature. It took a few years from her to try a traditional way of writing short stories. When she first started, she worked very hard, copying sentences out of favourite writers and trying to use them on her stories. These were years of struggling how to set the theme, and start the dialogue, how to introduce characters, how to make time pass and all these things she found as burden. It is natural to go straight from first sentence to the end for Lydia Davis. Eventually, finding her own peculiar form led to long-lasting pleasure for writing short stories.

Lydia Davis’s most short stories are extremely short. Even some of her short stories are shorter than their title. For example: Lydia Davis’s story 'Example of the Continuing Past Tense in a Hotel Room' consists of 5 words: Your housekeeper **has been** Shelly. She has 6 books of short stories: *Break it Down* (1986), *Almost No Memory* (1997), *Samuel Johnson Is Indignant* (2001), *Varieties of Disturbance* (2007), *Can’t and Won’t* (2015) and a novel called *The End of the Story* (1995).

There are a lot of creativities in her writing style. In addition to distinctive structure, her stories are so specific, that we can put them into several categories: In her biggest book *Can’t and Won’t* 27 stories out of 137 are “dream” stories –stories from night dreams and also dream-like experiences. She calls them “dream pieces”, they were written in the midst of her literary career. They are stories that shaped from

either her dreams and life-dreams and friend's dreams or strange parts from possible dream. Bringing dream-related issues into short stories is utterly innovative way. For example, in *The Piano Lesson*: “I am with my friend Christine. I have not seen her for a long time, perhaps seventeen years. We talk about music and we agree that when we meet again she will give me a piano lesson. In preparation for the lesson, she says, I must select, and then study, one Baroque piece, one Classical, one Romantic, and one Modern. I am impressed by her seriousness and by the difficulty of the assignment. I am ready to do it. We will have the lesson in one year, she says. She will come to my house. But then, later, she tells me she’s not sure she will be returning to this country. Maybe, instead, we will have the lesson in Italy. Or if not Italy, then, of course, Casablanca”the author shares with her personal dream experience. In the beginning of the story tells about her friend Christine, whom she has not seen for seventeen years. They talk about music, and they agree that when they meet again she will give lesson to her. She gets an assignment to select and study one Classical and one Modern piece. Impressed by friend’s seriousness, she is ready to do it. They should have the lesson in one year whether in Italy or Casablanca, which is situated in Morocco. In the end the author surprises the reader, as Casablanca is mentioned here. Lydia Davis spent some school years in Europe where she met friend from Morocco.

In her *Can’t and Won’t*, fourteen stories called *Stories from Flaubert* is the fruit of her translating career. When she was translating *Madame Bovary* she read Flaubert’s letters from the time she was working on the novel in order to learn and to get to know him better and to ease the translation process. So, as she read the letters she started finding stories that he was telling. Lydia Davis regarded worthy to find stories of Flaubert and she decided to publish them. And *Stories from Flaubert* were shaped out of anecdotes that Flaubert utilized in his letters. As Lydia Davis said they are nice stories, so she extracted them, she didn’t add fictional elements or another literary material to Flaubert’s language, but she could change sense. If we take some examples of these stories: *The Execution*, *The Visit to the Dentist* or *Washerwomen*,

we can see historical background, compassion, philosophical value of the time. In the Execution the author pulls our attention to the execution of a young man, who murdered a banker and his wife, and raped the servant girl and drank all the wine in the cellar. He was tied and found guilty. There was such interest in seeing this fellow die on guillotine that ten thousand came night before. And because the inns were full, people spent the night outside to see this man die, they slept in the snow. As we see there, some phrases were remarked to emphasize the extract of the story. Reader can be surprised to face the word “guillotine” in modern short story Here, translation resources are signed with her name and contain her authorial intervention linking them to the main part of the text that she has signed as an author. There were some texts, she translated that have no apparent connection to her work, to her stories, but she managed to get an extract or the meaning of them and published some parts of Flaubert’s letters under her authorship with the category “stories from Flaubert”

There is also another type of her stories. There are 6 short stories “letters of complaints” in her story collection Can’t and Won’t. They are Letter to a Frozen Peas Manufacturer, Letter to a Marketing Manager, Letter to a Peppermint Company, The Letter to the Foundation, Letter to A Hotel Manager and Letter to the President of the American Biographical Institute, Inc. They are intellectual stories with abrupt ending. If we analyze Letter to a Peppermint Candy Company we can see a relatively long story about purchasing a can of the peppermint candies. It is slightly ironical and politely expressed complaint with the play of words. The author emphasizes her ideas shortly with some phrases after seeing this bright red canister of candies: “When I went to pay, though, I was shocked at the price, which was \$15 for the canister of peppermints, net weight 13 ounces (369grams). After a moment of hesitation, I bought it anyway, partly out of embarrassment in front of the impatient and unsmiling young woman at the cash register and partly because I did not want to give up those peppermints.” Lydia Davis shows a detail of her purchase with these words. But the main aim of writing of the letter, addressing the manufacturer was shown in next some sentences: “When I got home, I read your tongue-in-cheek warning on the can

about letting the peppermint soften in one’s mouth before biting down. You said: “Your teeth will thank you!” Well, it is quite true that the peppermints appear soft but then have an iron grip when one bites down.” The author continues in detailing the purchase, making it up story from it. She also prepared readers to read the main idea of the letter, which is a flash point of the short story: “Frankly, I did not think there were 74 pieces of candy inside. After I pointed this out to my family, we decided to place bets on how many candies there were and then count them. My bet was 64 pieces. My husband, being more trusting of your claims, bet that there were 70. My son, being a teenager and more daring, bet that there were only 50 pieces. Well, I counted them out there on the dining table and who do you think won the bet? I’m sorry to say it was my son. There were only 51 pieces in the can (or tin)!” Lydia Davis somehow approaches to the complaint literally by giving detailed information. She also describes the package that is filled to the top. You will continue reading without expecting the ending of the story. Even if you have some expectation after reading till the mid of this story, like many of her “letters of complaint” your expectation will be defeated. The defeated expectation we will try to show in the next example: “I cannot verify this estimate by weighing the candies because by now we have eaten them all. They were delicious, but we are feeling shortchanged, or should I say ... cheated? Can you please explain this discrepancy?”

Yours sincerely.

If we take her “letters of complaint”, we can see there: intellectual approach, ironical elementsexpressing ideas through optimistic vision. This makes reader get aesthetic pleasure after reading her stories.

The last category stories are the creativities after a long period of observation. For example, Lydia Davis spent three years to complete *The Cows*. This story is the fruit of a long-time observation. Lydia Davis wrote the story in a funny way. As this story is quite long, she started giving the description of cows: as if nobody doesn’t know about cows or just as a funny description. “Their bodies are entirely black, but they have white on their faces. On the faces of two of them, there are large patches of

white, like a mask”.The next sentences, taken from this story makes people smile or just get an aesthetic pleasure: “They are motionless until they move again, one foot and then another – fore, hind, fore, hind – and stop in another place, motionless again.

So often they are standing completely still. Yet when I look up again a few minutes later, they are in another place, again standing completely still”.The story is written in descriptive way with some ironical elements: “Just because they are so still, their attitude seems philosophical.” This given phrase from cows shows us how the story was written in a funny and positive way. Lydia Davis also enriched the story with different stylistic devices and contradictions: “She moos towards the wooded hills behind her, and the sound comes back. She moos again in a high falsetto. It is a very small sound to come from such a large, dark animal”.

So Lydia Davis’s short stories are so distinctive among modern American short stories. Her short stories are funny, very short and sometimes full of the play of words. Even though she writes her short stories in the form of poem, they are the reflection of her translation career, family life, her influencing parents and bright education.

REFERENCES:

1. Davis, Lydia. 2009. Collected Stories (New York: Farrar Strauss Giroux)
2. Davis, Lydia. The Collected Stories of Lydia Davis. London: PENGUIN, 2010.
3. Ergasheva, M. "Local valence and its semantic correspondence in eventuality." Сборник конференций. 2018.
4. Ergashevna, Ernazarova Hilola. "Analysis of the Linguoculturologic Characteristics of Prefaces and Entries." European journal of innovation in nonformal education 2.2 (2022): 115-117.
5. <http://zorosko.blogspot.com/2014/03/lydia-davis-body-of-work-probably.html>
6. <https://medium.com/@joannasmith008/everything-you-need-to-know-about-flash-fiction-29e2513b4f4a>

7. Ikhtiyorov, A. "MORPHOLOGICAL METHOD OF EXPRESSING THE SEMANTICS OF SUBJECTIVE RELATIONS IN ENGLISH AND UZBEK." EPRA International Journal of Research and Development (IJRD) 7.6 (2022): 81-85.
8. Jonathan Evans, "Translation in Lydia Davis's work, Portsmouth University Press, Portsmouth, 2011
9. Mamajonov, Alijon. "Allegoriya haqida umumiy tushunchalar. allegorik vositalar dunyo tilshunoslari talqinida." yangi O'zbekistonda milliy taraqqiyot va innovasiyalar (2022): 124-126.
10. Mirmuhsin Yuldashev. Modern tendencies in american short story genre. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. 2021, Volume : 11, Issue : 6. Pp. 918-919.
11. Solijonov, Mukhammadjon. "On the linguocultural analysis of the conceptual field in the text." European Journal of Molecular & Clinical Medicine 7.3 (2020): 3656-3660.
12. Usmonov, Y. M., and Z. Sh Jurayeva. "BASIC PRINCIPLES OF RESEARCH OF TOURISM TERMS." Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 10.4 (2022): 137-141.
13. Исакова, Шохидахон Икрамовна, and Мукаддам Ахмедовна Курбанова. "К проблеме передачи национального своеобразия пословиц, поговорок и других единиц в художественном переводе." Вестник науки и образования 5-2 (83) (2020): 12-14.
14. Исмаилов, К. А. "Преподавание английского языка в узбекистане (на примере Кокандского государственного педагогического института)." Страны. Языки. Культура. 2020.
15. Yuldashev M. Writing intellectual stories as a personal style of Lydia Davis. Экономика и социум. 2021. № 2-1 (81). С. 413-415.
16. Исматова, Нодира Махмудовна, and Мухлиса Ахадовна Йигиталиева. "Предложения в языке и речи." Молодой ученый 11 (2016): 1696-1698.

17. Исмоилов, Қахрамон. "Шарқий туркистондаги тасаввуф тариқатларига муносабат." *Oriental Art and Culture III* (2020): 187-193.
18. Насирдинов О.А. Aspects of the tenses in the Uzbek and in the English languages. *Молодой ученый*. 2017. № 27 (161). С. 172-173.
19. Yuldasheva, Diloram. "Philosophy of life-as a driving force." *Theoretical & Applied Science* 6 (2021): 633-635.
20. Олимов, Хуршид Юнусалиевич, and Ойбек Абдубаннонович Насирдинов. "The role of Information technology in teaching English." *Молодой ученый* 12 (2016): 904-905.
21. Solijonov, Mukhammadjon. "On the linguocultural analysis of the conceptual field in the text." *European Journal of Molecular & Clinical Medicine* 7.3 (2020): 3656-3660
22. Хасанова, Дилфуза Одиловна. "Заимствованные лексические единицы как база словообразования." *Филологические науки. Вопросы теории и практики* 3 (2010): 164-166. Насирдинов, Ойбек Абдубаннонович. "The role of authentic materials in teaching foreign languages." *Вестник науки и образования* 13-3 (2020): 50-52.
23. Пармонов, Алишер Абдупаттоевич. "Isomorphic and Allomorphic Features of the Interrogative Pronouns in Modern English and Uzbek Languages." *Молодой ученый* 13 (2016): 703-704.
24. Alimsaidova S. A. Comparison of spatial constructions in the Russian and Uzbek languages in the formation of sociolinguistic competence // *Scientific Bulletin of Namangan State University*. – 2019. – Т. 1. – №. 7. – С. 204-214.
25. Solijonov, Muhammadjon Zokirjonogli. "Conceptual field analysis sample of the text (on the example of parable)." *Актуальные вопросы современной науки и образования*. 2021.
26. Тиляходжаева, Фазиля Мухамеджановна. "Задания для работы с кинофильмами в преподавании иностранных языков." *Молодой исследователь: вызовы и перспективы*. 2019.

27. У. Ахмедов, Н. Каримова Kasb-hunar kollejarida ingliz tili o‘qitishning hozirgi ahvoli. - Молодой ученый, 2017. С.9-10.
28. Эрназарова, Хилола Эргашевна, and Муяссар Иномовна Абдуллаева. "История развития периодов социальной педагогики." Исследование инновационного потенциала общества и формирование направлений его стратегического развития. 2014.

CHET TILLARINI O‘QITISHDA PEDAGOGIK MAHORAT VA UNING AHAMIYATI

Saidnazarova Nodira Otaxon qizi

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

E-mail: saidnazarova1997@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada bugungi kunda chet tillarini o‘qitishda pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalarning ahamiyati va qo‘llanilishi haqida fikr yuritilgan. Ta’lim jarayonida turli interfaol usullarni qo‘llashda o‘qituvchida mavjud bo‘lishi kerak bo‘lgan kompetensiyani shakllantirish bo‘yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: pedagogik mahorat, pedagogik texnologiyalar, ta’lim jarayoni, kompetensiya, innovatsiya, metod, ta’lim mazmuni.

«ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ МАСТЕРСТВО И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ»

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается важность и использование педагогических навыков и педагогических технологий в обучении языкам на сегодняшний день. Даны рекомендации по формированию компетентности, которой должен обладать педагог при использовании различных интерактивных методов в образовательном процессе.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, педагогические технологии, образовательный процесс, компетентность, инновация, метод, содержание образования.

“PEDAGOGICAL SKILLS AND ITS IMPORTANCE IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES”

ABSTRACT

This article discusses the importance and use of pedagogical skills and pedagogical technologies in language teaching today. Recommendations are given on the formation of competence that the teacher should have when using various interactive methods in the educational process.

Key words: pedagogical skills, pedagogical technologies, educational process, competence, innovation, method, educational content.

O‘zbekiston Respublikasida o‘qituvchi kadrlarning ma’naviy qiyofasiga, aqliy salohiyatiga hamda kasbiy mahoratiga nisbatan alohida mas’uliyat yuklangan. Chunonchi, bu borada O‘zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.A.Karimov quyidagilarni qayd etadi: «Biz yurtimizda yangi avlod, yangi tafakkur sohiblarini tarbiyalashdek mas’uliyatli vazifalarni ado etishda birinchi galda ana shu mashaqqatli kasb egalariga suyanamiz va tayanamiz, ertaga o‘rnimizga keladigan yoshlarning ma’naviy dunyosini shakllantirishda ularning xizmati naqadar beqiyos ekanini yaxshi tasavvur qilamiz». Ushbu fikrlardan bugungi kun o‘qituvchisiga nisbatan qo‘yilayotgan talablarning mazmun va mohiyati anglaniladi.

O‘zbekiston mustaqillikka erishganidan buyon barqaror ijtimoiy yo‘naltirilgan bozor iqtisodiyotiga ega yangi demokratik huquqiy davlat qurilishini amalga oshirishda o‘z yo‘lini tanladi. Mamlakatimizda ta’lim tizimini isloh qilish, yangi, eng samarali ta’lim usullari, axborot texnologiyalari va yangicha imkoniyatlarni izlashni nazarda tutadi. O‘zbekistonda yangi pedagogik va axborot texnologiyalari ta’limning barcha sohalariga – o‘quv jarayoni, ma’muriy boshqaruv, ilmiy sohaga joriy etilmoqda. Yangi pedagogik va axborot texnologiyalari sohasidagi yutuqlar uzluksiz ta’limning barcha bosqichlarida samarali o‘qitish usullaridan foydalanish imkonini

berdi. O‘zbekistonda innovatsion yutuqlar uchun barcha darajalarda sifatli ta’lim tizimi bo‘lishi kerak. O‘qitish va o‘rganish tizimini kengaytirish va yangi o‘qitish usullaridan foydalanish nuqtai nazaridan yangi pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanishning past darajasi hali ham mavjud. Pedagogik va axborot texnologiyalaridan keng foydalanish o‘rganuvchiga ko‘proq moslashuvchanlik va kam xarajatlilik, ta’lim olish uchun yaxshi kurslarni erkin tanlay olish, oliy ta’lim muassasalari tomonidan taqdim etilgan tegishli mutaxassisliklar mazmunini kengroq o‘rganish imkonini beradi.

Chet tillarini o‘qitishning asosiy maqsadi - talabalarning kommunikativ madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish, chet tilini amaliy o‘rganishga o‘rgatishdir. O‘qituvchining vazifasi har bir talabaga tilni amaliy o‘rganish uchun sharoit yaratish, har bir talabaning o‘z faoliyatini, ijodkorligini namoyish etishiga imkon beradigan ta’lim usullarini tanlashdir. O‘qituvchi zimmasidagi asosiy ma’suliyat xorijiy tillarni o‘qitish jarayonida talabaning bilim faoliyatini faollashtirishdir. Talabalarga xorij tillarini o‘qitishda quyidagi metod va usullarni tavsiya qilish mumkin: hamkorlikda o‘qitish, “loyiha” metodi, yangi axborot texnologiyalari va internet - resurslardan foydalanish, masofaviy o‘qitish (yoki chet ellik mutaxassislarni jalb qilish – online shaklda). Bular kabi bir qator zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalari shaxsiy yo‘naltirilgan, sifatli ta’lim yondashuvini amalga oshirishga va ta’lim jarayonining sifatini yanada oshirishga yordam beradi. Hamkorlikda o‘qitishning asosiy tamoyillari shulardan iborat bo‘ladiki, bunda talabalar guruhleri shakllantiriladi hamda har bir guruhda bilimi kuchli, o‘rta va zaif talabalar bo‘ladi. Guruhga bitta vazifa beriladi, ammo u bajarilganda guruh a’zolari o‘rtasida ro‘llar taqsimlanadi. Bir talabaning emas, balki butun guruh ishi baholanadi ya’ni, butun guruh uchun bitta ball beriladi. O‘qituvchi topshiriqning bajarilishi bo‘yicha hisobot berish uchun guruhdan bitta talabani tanlaydi. Agar bilimi nisbatan zaifroq talaba guruhning birgalikdagi ish natijalari haqida batafsil ma’lumotga ega bo‘lsa va topshiriq natijalarini batafsil tushuntirib bersa, boshqa guruhlarining savollariga javob bera olsa, demak, maqsadga erishilgan va guruh vazifani bajargan hisoblanadi, chunki har qanday topshiriqning

maqsadi uning rasmiy bajarilishi (to‘g‘ri/ noto‘g‘ri qaror) emas, balki har bir guruh talabasi tomonidan materialning o‘zlashtirilishidir. Hamkorlik texnologiyasidan foydalangan holda talabalarga grammatik vazifalarni bajarishni, uy vazifasini tekshirishni, o‘qib tushunish uchun berilgan matn ustida ishlashni, imlo ko‘nikmalarini tekshirishni, so‘z birikmalari ustida ishlashni o‘rgatish mumkin. Talabalarning mustaqil ta‘lim faoliyatini rag‘batlantirish ham juda muhimdir. Hamkorlikda ishlash esa bilim olishlari uchun, muloqot qilish uchun ajoyib rag‘bat beradi, chunki bu uslubda talaba har doim do‘stlarining yordamiga tayanadi va bilim olishda bir-biriga yordam berishadi. Ushbu texnologiyaning asosiy prinsipi: biz o‘zimiz bilim olishimiz uchun mas‘uliyatni o‘z zimmamizga olamiz.

Har bir inson nafaqat o‘z muvaffaqiyati uchun, balki jamoa a‘zolarining muvaffaqiyati uchun ham mas‘uldir. Yana bir zamonaviy usullardan biri “loyiha” metodi hisoblanadi. Bu metodda, o‘qituvchi talabalar o‘rganayotgan tilda ular oldiga birorta muammoli mavzu yoki vaziyatni tashlaydi va uni yechishni, shunga mos birorta loyiha ishlab chiqishni yoki boshqa birorta yechim berishni aytadi. “Loyiha” metodi ijodiy qobiliyatlarni, kognitiv faollikni va mustaqillikni rivojlantiradigan, shaxsga yo‘naltirilgan ta‘limni ta‘minlaydigan texnologiyalardan biridir. “Loyiha” metodi talabalarning muloqot qobiliyatlari, muloqot madaniyati, fikrlarni qisqacha va osonlik bilan bayon etish qobiliyati, hamkorlar bilan fikr almashish, turli manbalardan ma‘lumotlar olish qobiliyatini rivojlantirish, shuningdek zamonaviy kompyuter texnologiyalari yordamida qayta ishlash qobiliyatini shakllantiradi. “Loyiha” metodi talabalarga o‘zlari to‘plagan bilimlarni mavzu bo‘yicha qo‘llash imkonini beradigan eng dolzarb texnologiyalardan biridir. Bu bilan talabalar o‘z tafakkurlarini va til bilish chegaralarini kengaytirib boradilar. Ular adabiyotlar, lug‘atlar va kompyuterlar bilan ishlaydi. Loyiha ustida ishlash ijodiy jarayon bo‘lib, talaba mustaqil ravishda yoki o‘qituvchi rahbarligida muammoni hal qilish bilan shug‘ullanadi, bu nafaqat til bilishni, balki katta hajmdagi bilimlar, ijodiy, kommunikativ va intellektual ko‘nikmalarga ega bo‘lishni ham talab qiladi. Loyihalar ustida ishlash tasavvur, ijodiy fikrlash, mustaqillik va boshqa shaxsiy fazilatlarni ham rivojlantiradi. Ta‘limda yangi

axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish deganda, nafaqat yangi texnik vositalar, balki ta'limning yangi shakllari va usullari, ta'lim jarayoniga yangicha yondashuv ham tushuniladi. Ingliz tilini o'rganishda yangi axborot texnologiyalaridan foydalanish bizga darsni yanada qiziqarli qilish imkonini beradigan metodik vositalar va texnikani tanlashga yordam beradi. Til o'qitishda AKTdan foydalanish quyidagi afzalliklarni beradi: ta'lim jarayonining doirasi kengayadi, uning amaliy yo'nalishi faollashadi, talabalarning o'qishga motivatsiyasini oshiradi, fanga bog'liqlikni rivojlantiradi va kuchaytiradi, talabalarning ijodiy qobiliyatlarini, ularning mustaqilligini rivojlantiradi, mavzu bo'yicha bilim sifatini oshiradi.

Pedagogik mahoratga ega bo'lish o'qituvchi uchun ta'lim-tarbiyaning samaradorligini ta'minlovchi zamin bo'libgina qolmasdan, ayni vaqtda uning jamiyatdagi obro'-e'tiborini ham oshiradi, o'quvchilarga nisbatan hurmat yuzaga keladi.

Chet tillarini o'qitishda "Pedagogik mahorat" fanining asosiy maqsadi bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy mahorat, ijodkorlik ko'nikmalarini hosil qilish, muomala madaniyati, pedagogik texnika malakalarini shakllantirish, o'qituvchilik, tarbiyachilik mahoratining dastlabki malakalarini tarkib toptirishdan iboratdir. "Pedagogik mahorat" fani kuzatuvchanlik, ijodkorlik, ilg'or pedagogik tajribalarni mustaqil o'zlashtirish sirlarini o'rgatadi. Talabalar o'qish va o'qitish jarayonida diqqatni taqsimlash, bilim, ko'nikma va malakalar, psixik holatlarni boshqara olish va pedagogik texnika madaniyatini mustaqil o'zlashtirish malakalarini shakllantirishga e'tibor qaratadilar. Bolalarning aqliy va nutqiy qobiliyatini muvaffaqiyatli o'stirish kelgusida fanlarni puxta o'zlashtirishga imkoniyat yaratadi. Chet tillarini o'qitish orqali o'quvchilarda mustaqil va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda ilg'or pedagogik texnologiyalar o'ziga xos ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda o'qituvchiga qo'yiladigan muhim talablardan biri ham ilg'or pedagogik texnologiyalar bilan tanishish, amalda qo'llash va shular orqali bolalarni mustaqil fikrlashga o'rgatishdan iborat. Uzlüksiz ta'lim tizimining hamma bo'g'inlarida ham

o‘qituvchi dars jarayonida noan’anaviy darslarda pedagogik texnologiyalardan foydalanadi, lekin boshlang‘ich sinflarda xorijiy tillarni o‘quvchilarga o‘rgatishda xorijiy til o‘qituvchisi o‘quvchilarning psixologik, pedagogik va fiziologik rivojlanish qoidalarini bilib, o‘rganib darsning maqsad va mazmunidan kelib chiqib, pedagogik texnologiyalarni darsda qo‘llashi maqsadga muvofiqdir.

Chet tillarini o‘qitishda pedagogik mahorat nima? Uning mohiyati nimalardan iborat? Ularni egallash uchun nimalarni bilish kerak? Hozirgi zamon pedagogikasi va psixologiyasi «pedagogik mahorat» tushunchasiga turlicha izoh beradi. Jumladan, “Pedagogik ensiklopediya”da quyidagicha izohlangan: “O‘z kasbining mohir ustasi bo‘lgan, yuksak darajada madaniyatli, o‘z fanini chuqur biladigan, yondash fanlar sohaslarini yaxshi tahlil eta oladigan, tarbiyalash va o‘qitish uslubiyatini mukammal egallagan mutaxassis”. Ushbu ta’rifning mohiyatidan kelib chiqib o‘qituvchining pedagogik mahorati tushunchasi mazmunini shunday izohlash mumkin:

1. Madaniyatning yuqori darajasi, bilimdonlik va aql-zakovatning yuksak ko‘rsatkichi ega bo‘lish.
2. O‘z faniga doir bilimlarning mukammal sohibi yoki sohibasi.
3. Pedagogika va psixologiya kabi fanlar sohasidagi bilimlarni puxta egallagan bo‘lishi, ulardan kasbiy faoliyatida foydalana olishi.
4. O‘quv - tarbiyaviy ishlar metodikasini mukammal bilishi.

Pedagogik mahorat tizimi quyidagi o‘zaro bir-biri bilan bog‘liq bo‘lgan asosiy komponentlardan iborat:

1. Pedagogik insonparvarlik talablariga bo‘ysunish.
2. Kasbga oid bilimlarni boshqa fanlar bilan aloqadorlikda mukammal bilish.
3. Pedagogik qobiliyatga ega bo‘lish.
4. Pedagogik texnika sirlarini puxta egallash.

Ushbu kompetensiyalar umumiy holda tavsiya etilgan bo‘lib, ularni «Klaster» usuli orqali qismlarga bo‘lib o‘rganish mumkin. Kompetensiyaviy yondashuvni amaliyotga tatbiq etish uchun tajribali mutaxassislarning 1-, 2- va 3-sinflarda xorijiy tillarni o‘rgatishining ahvolini o‘rganish, monitoring qilish yoki ularning faoliyatini

o‘rganish va ularga metodik yordam berish bugungi asosiy vazifalardan biridir. O‘yinli texnologiyalardan foydalanishning asosini talabalarni faollashtiruvchi va jadallashtiruvchi maqsad tashkil etadi. Psixologlarning ta’kidlashicha, o‘yinli faoliyatning psixologik mexanizmlari shaxsning o‘zini namoyon qilishi, hayotda o‘z o‘rnini barqaror qilish, o‘zini-o‘zi boshqarish, o‘z imkoniyatlarini amalga oshirishning fundamental ehtiyojlariga tayanadi. Talaba yoki o‘quvchilarni darslarga qiziqtirish uchun o‘qitishning boshqa shakllaridan, ya’ni rebus va boshqotirmalardan ham foydalanish yaxshi samara beradi. Ushbu qiziqtiruvchi metodlardan foydalanganda, o‘qituvchi darsni maqsadli tashkil qilishni rejalashtiradi, ya’ni krossvord, rebus, boshqotirmalarni fanning mazmuniga mos tayyorlaydi. Darsning maqsadini aniqlaydi va kutilayotgan natijani loyihalaydi. Rebus, krossvordlar o‘yinli texnologiyalar sirasiga kiradi. Hozirgi kunda darsliklar, kommunikatsion axborot texnologiyalari qanchalik rivojlangan bo‘lmasin, pedagogik amaliyot, ta’lim - tarbiya ishlarining muvaffaqiyati baribir o‘qituvchining bilimiga, uning kasbiy mahoratiga bog‘liq. Pedagogik mahorat doim o‘qituvchi uchun muhim omillardan biri bo‘lib qolaveradi. Ayniqsa, chet tili o‘rgatuvchi o‘qituvchi qanchalik pedagogik mahoratga, qobiliyatga ega bo‘lsa, shunchalik darsi sifatli bo‘ladi va har bir darsdan ko‘zlangan maqsadga erishiladi. Talabalarning bilimida ham o‘qituvchining kasbiy mahorati ko‘rina boshlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Abasov, ZA. A disciple as a subject of pedagogical technology / ZA Abasov // School technologies. - 2001. - № 2. - C. 39-44.
2. Ashurova D.P. Preparation of linguist disciplines in the Language University. The scientific labor of the materials of the fourth international scientific and practical conference (Voronezh, 19-20 February 2019)
3. Volkov, Yu. Traditional and new technologies of study: " In addition," Volume / OU. Volkov // Higher education in Russia. - 2003. C.35-43.

4. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. - Cambridge: Cambridge University Press, 2001
5. Otaboyev, M. R. Chet tilini o‘qitishda zamonaviy innovatsion texnologiyalar samaradorligi // Young scientist. - 2017. - No. 4.2 (138.2). - C. 36-37.
6. Aripov M.M., Muhammadiyev J.O‘. Informatika, informatsion texnologiyalar // Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik. –T.: TDYI, 2004.
7. Axmedov A., Tayloqov N. Informatika // Akademik litsey va kasb–hunar kollejlari uchun darslik. –T.: “O‘zbekiston”, 2001
8. Kenjaboyev A. Pedagogik texnologiyalar – dars samaradorligining muhim omili. – T.: «Navro‘z», 2012.
9. Kenjaboyev A. Pedagogik mahorat asoslari. – T.: «Navro‘z», 2012.
10. Kenjaboyev A., Salomova G., Sohibov B. Masofaviy o‘qitishning pedagogik asoslari. // «Zamonaviy ta’lim», 2014, 10-son. -3–7-b.
11. Kenjaboyev A., Kenjaboyev J. Tarbiya texnologiyasi va uning dolzarbligi. // «Zamonaviy ta’lim», 2015, 4-son. -61–64-b.
12. Saidaxmedov N. Pedagogik texnologiyalar. – T.: «Fan», 2006.
13. Tolipov U.K., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyaning tatbiqiy asoslari. – T.: «Fan», 2006.
14. Feberman B. Ilg‘or pedagogik texnologiyalar. – T.: «Fan», 2000.

**BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MATEMATIKA FANINI
O‘QITISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN
FOYDALANISH SAMARADORLIGI**

Raximova Ra’no Xayrullayevna

Buxoro shahar 30-maktab boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada boshlang‘ich sinflarda matematika fanini o‘qitish jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish samaradorligi haqida so‘z yuritilgan. Dars jarayonida foydalanish mumkin bo‘lgan innovatsion texnologiyalardan namunalar keltirilgan. Boshlang‘ich sinflarda matematika fanini o‘qitish jarayonida didaktik o‘yinlardan foydalanish masalasi tahlil qilingan. Darslarning qay darajada tashkil etilishi bu o‘qituvchining ijodkorlik qobiliyatiga ham bog‘liqligi qayd qilingan. Didaktik o‘yinlar darsda ishni individuallashtirish, har bir o‘quvchining kuchiga mos topshiriq berish, uning qobiliyatlarini maksimal o‘stirish imkoniyatini berishi qayd qilingan. O‘yin orqali o‘quvchilar darsdan olgan bilimlarini mustahkamlab, ularni hayotga tadbiiq eta olishga tayyorlanashi haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Innovatsion texnologiya, “Juft-juft muloqot” usuli, “Matematik bozor” o‘yini.

**EFFECTIVENESS OF USING INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN
TEACHING MATHEMATICS IN PRIMARY GRADES**

Raximova Ra’no Xayrullayevna

Bukhara City Primary School Teacher No. 30

ABSTRACT

This article talks about the effectiveness of using innovative technologies in the process of teaching mathematics in elementary grades. Examples of innovative technologies that can be used in the course of the lesson are presented. The issue of using didactic games in the process of teaching mathematics in elementary grades was analyzed. It is noted that the level of organization of lessons depends on the teacher's creativity. It is noted that didactic games provide an opportunity to individualize the work in the lesson, assign tasks to the strengths of each student, and develop his abilities to the maximum. It is said that through the game, students will consolidate the knowledge they have learned from the lesson and prepare to apply it to life.

Key words: Innovative technology, “Pair-to-couple communication” method, “Mathematical market” game.

Hozirgi paytda an’anaviy ta’lim bo’yicha katta tajriba to’plangan va an’anaviy ta’lim usulini takomillashtirish sohasida izlanishlar davom etmoqda, lekin uning obyektiv imkoniyatlari cheklangan. Amalga oshirilayotgan ta’lim sohasidagi islohotlar, tez sur’atda rivojlanayotgan fan-texnika talablari ta’lim usuli bilan jamiyatning raqobatbardosh yuqori malakali kadrlarni tayyorlashga, barkamol avlodni shakllantirishga bo’lgan ehtiyoji tafovudni vujudga keltirdi. Uni ta’limda boshqa yondashuvlarni qo’llash yo’li bilan hal etish lozim.

Mutaxassislarning ta’kidlashlaricha, matematikani yaxshi o’zlashtirgan o’quvchining tahliliy va mantiqiy fikrlash darajasi yuqori bo’ladi. U nafaqat misol va masalalar yechishda, balki hayotdagi turli vaziyatlarda ham tezkorlik bilan qaror qabul qilish, muhokama va muzokara olib borish, ishlarni bosqichma-bosqich bajarish qobiliyatlarini o’zida shakllantiradi. Shuningdek, matematiklarga xos fikrlash uni kelajakda amalga oshirmoqchi bo’lgan ishlar, tevarak-atrofdagi sodir bo’layotgan voqea-hodisalar rivojini bashorat qilish darajasiga olib chiqadi.

Matematikaning hayotimizda tutgan beqiyos o’rni inobatga olingan holda mazkur fan birinchi sinfdanoq maktab darsliklariga kiritilgan bo’lib, yurtimizda barcha aniq fanlar qatori matematika ta’limini zamon talablari asosida takomillashtirib borish, uni

o‘qitishda eng so‘nggi pedagogik va innovatsion usullar, multimedia vositalari hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishga katta e‘tibor qaratilmoqda.

Innovatsion texnologiyalarni amaliy mashg‘ulot darslarida qo‘llash ham o‘qituvchidan katta mahorat va bilim talab qiladi. Innovatsion texnologiya o‘z o‘rnida qo‘llansa qo‘yilgan maqsadiga erishiladi. O‘qituvchi dars davomida darsning mavzusiga qarab innovatsion texnologiyalarni qo‘llab yuqori natijalarga erisha oladi.

“Juft-juft muloqot” usuli – Biror mavzu bo‘yicha yonma-yon o‘tirgan o‘quvchilarga biror topshiriq (yoki alohida-alohida topshiriqlar) berish va ularni birgalikda topshiriqda keltirilgan muammo (masala) yechimini topishga chorlash, yechimlarni eshitish va baholash.

Ba‘zi hollarda o‘quvchilar bir-birlariga navbatma-navbat savol (masala) bilan yuzlanishlari ham mumkin. Bunday holda savol javobi (masala yechimi) savol (masala) bergan o‘quvchi tomonidan tinglanishi (tekshirilishi) va baholanishi lozim bo‘ladi.

Juftlikda ishlash mavzusini tanlayotganda alohida ehtiyot bo‘lish zarur. Bu mavzu ko‘pchilik tomonidan o‘zlashtirilgan bo‘lishi lozim, aks holda juftlarda ish ketmasligi mumkin.

Topshiriqlardan namunalar:

a) Har bir o‘quvchi 1 minut davomida “O‘nli kasrlarni 10, 100, 1000 va hokazo sonlarga bo‘lish” mavzusiga oid 3 ta misolni tuzsin va o‘z partadoshi bilan almashsin. 3 minutdan keyin misollarga javobni qaytarib olsin va javoblarni 1 minut ichida tekshirib, baholasin.

b) Har bir o‘quvchi 1 minut davomida “O‘nli kasrlarni 10, 100, 1000 va hokazo sonlarga ko‘paytirish” mavzusiga oid 3 ta misolni tuzsin va o‘z partadoshi bilan almashsin. 3 minutdan keyin misollarga javobni qaytarib olsin va javoblarni 1 minut ichida tekshirib, baholasin.

c) Har bir o‘quvchi 1 minut davomida “O‘nli kasrlarni 0,1, 0,01, 0,001 va hokazo sonlarga ko‘paytirish” mavzusiga oid 3 ta misolni tuzsin va o‘z partadoshi bilan

almashsin. 3 minutdan keyin misollarga javobni qaytarib olsin va javoblarni 1 minut ichida tekshirib, baholasin.

d) Har bir o‘quvchi 1 minut davomida “O‘nli kasrlarni 0,1, 0,01, 0,001 va hokazo sonlarga bo‘lish” mavzusiga oid 3 ta misolni tuzsin va o‘z partadoshi bilan almashsin. 3 minutdan keyin misollarga javobni qaytarib olsin va javoblarni 1 minut ichida tekshirib, baholasin.

“Matematik bozor” o‘yini – Bu mashg‘ulotni odatda biror katta bo‘lim yoki bobning oxiridagi takrorlash darslarida o‘tkazish mumkin. Biror bob yakunlangandan keyin o‘qituvchi shu bobda o‘rganilgan materiallarga taalluqli misollarni kartochkalarga yozib tayyorlaydi. Har bir kartochkada 2-3 tadan turli qiyinlikdagi misollar yoziladi va har bir misolga qiyinlik darajasiga qarab “narx” belgilanadi (masalan 50 so‘m, 100 so‘m, 200 so‘m,...). Kartochkalar soni sinfdagi o‘quvchilar soniga qarab tuziladi. O‘quvchilar 4 tadan qilib guruhlariga bo‘linadi, bunda sinfda o‘rtacha 8-10 ta guruh tashkil qilish mumkin. Demak, har bir kartochkadan guruhlar soniga mos ravishda 8-10 tadan tayyorlash kerak bo‘ladi. Kartochkalarining turi esa 4-5 xil bo‘lsa yetarli bo‘ladi (jami 32-40 ta kartochka). Har bir guruh kartochkalardan bittadan oladi, ya‘ni har bir guruhda 4 yoki 5 xil kartochka bo‘ladi, “narxlar” kartochkalarda har bir misol (savol) to‘g‘risida ko‘rsatilgan bo‘lishi kerak.

1-variant	
1. Topshiriq	100s.
2. Topshiriq	150s.
3. Topshiriq	200s.

Biror guruh 1-variantdagi topshiriqlarni birinchi bo‘lib bajarsa, o‘qituvchiga ko‘rsatadi va o‘qituvchi yechimni tekshirib shu guruh ishlagan pulni doskada tayyorlab qo‘yilgan jadvalga yozib qo‘yadi. Shu 1-variantni keyingi bo‘lib ishlagan guruhga har bir topshiriqdan 25 so‘mdan chiqarib tashlanadi. Shu tariqa guruhlar har bir variantdagi topshiriqlardan iloji boricha ko‘proq va tezroq yechishga va ko‘proq pul to‘plashga harakat qiladilar. Variantlardagi topshiriqlar xilma-xil va har xil narxli bo‘lishi mashg‘ulotlarni qiziqarli bo‘lishiga yordam beradi.

Ma'lum vaqtdan so'ng (masalan 30 minutdan keyin) “bozor” to'xtatiladi va o'qituvchi guruhlar to'plagan pullarni jadval yordamida hisoblaydi. Guruhlarni nomerlash yoki ularning o'zlari guruhga nom tanlashlari mumkin. Qaysi guruh ko'proq pul to'plagan bo'lsa, shu guruh g'olib topiladi, qolgan guruhlarga ham o'rinlar beriladi. O'qituvchi guruhlarining bajargan ishlarini kuzatib, qaysi guruh biror topshiriqni bajarishga qiynalgan yoki bajara olmagan bo'lsa, shu topshiriqni bajargan guruhlar yechimini doskada namoyish qilib berishlari mumkin. Biror topshiriqni har bir guruh bajara olmagan bo'lsa, o'qituvchining o'zi shu topshiriqni yechish yo'llarini ko'rsatib berishi mumkin va shu kabi misollar ustida ishlash zarurligini bilib olishi mumkin.

So'ngra o'qituvchi guruhlarining to'plagan pullariga qarab o'quvchilarni baholaydi. Besh balli tizimda eng ko'p pul to'plagan guruh o'quvchilariga 5 ball, keyingi 2 ta guruhga 4 balldan, keyingi 3 ta guruhga 3 balldan va hokazo, qo'yish mumkin.

Yakuniy jadval

	1-V	2-V	3-V	4-V	5-V	Jami	O'rin	Ball
1-G	500	425						
2-G	425	350						
3-G	350	500						

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, bugungi kun o'quvchisini bugungi zamonning talablari asosida o'qitish lozim. Zero, yangi texnologiyalar zamonida dunyoga kelayotgan o'g'il-qizlar o'zining bir qator umumiy sifatleri bilan ajralib turadi. Zamon bilan hamqadam rivojlanib borgandagina yuksak intellektual avlodni tarbiyalash imkoniga ega bo'lamiz. Innovatsion texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish asosida ta'lim samaradorligini oshirish va ta'lim jarayoniga texnologik yondashish mumkin. Hamda bu usulning afzalligi shundaki, butun faoliyat o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatib, mustaqil hayotga tayyorlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Толипов Ў., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг тадбиқий асослари. Ўқув қўлланма. Т.: 2006. – 163 б.
2. Н.А.Муслимов, М.Усмонбоева, М.Мирсолиева. Инновацион таълим технологиялари ва педагогик компетентлик. Ўқув-услубий мажмуа.
3. Boboyeva M.N., Qutliyeva Z.O. Formation of elementary mathematical concepts in preschool children. Journal of Global Research in Mathematical Archives. 11:6 (2019), p. 10-12.

YUNUS EMRE VA PANTEIZM

Quvatov Javohir Umar o‘g‘li

Sharq falsafasi va madaniyati yo‘nalishi

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

E-mail: javohir_ibn_umariy@mail.ru

Jasur Sulaymonov Bahtiyor o‘g‘li

Ilmiy rahbar: Sharq falsafasi va madaniyati kafedrasida katta o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola Yunus Emrening ijodiga panteistik jihatdan qarash, uning fikrlarida tabiat falsafasini o‘rni haqida.

Kalit so‘zlar: Yunus Emre, panteizm, tasavvuf, vahdat ul-vujud, tavhid, tabiat falsafasi, yangi Aflotunchilik, Spinoza, Gegel, zamonaviy turk falsafasi

АННОТАЦИЯ

Эта статья о пантеистическом взгляде на творчество Юнуса Эмре и месте натурфилософии в его мыслях.

Ключевые слова: Юнус Эмре, пантеизм, мистицизм, монотеизм, монотеизм, натурфилософия, неоплатонизм, Спиноза, Гегель, современная турецкая философия

ABSTRACT

This article is about a pantheistic view of Yunus Emre's work and the place of the philosophy of nature in his thoughts

Keywords: Yunus Emre, pantheism, mysticism, monotheism, monotheism, philosophy of nature, neo-Platonism, Spinoza, Gegel, modern Turkish philosophy

Yunus Emrening ijodida tabiat va Alloh masalalari juda ko‘p uchraydi. Shu boisdan bazi olimlar uni panteist bo‘lgan deb ham fikr bildirishgan. Yunus Emrening panteist ekanligi haqidagi da‘voni birinchi bo‘lib Fuat Ko‘prulu aytgan. Bundan tashqari, Rizo Tevek Bo‘lukbashi, Sofi Huri, Talat Sait Xalman, Adnan Sayg‘un, Sabahattin Eyyubog‘lu, Abdulla Rizo Erguven kabilar ham Yunus Emreni panteist sifatida ko‘rishgan.²⁰

Xususan, Rizo Tevfik: “Yunus Emre va uning mukammal ijodiy namunalarini falsafiy nuqtai nazardan ko‘rib chiqilsa, biz uning qarashlarini panteistik idealist tarafdori sifatida olishimiz mumkin. Nima bo‘lganda ham tasavvufda falsafiy qarash bo‘lgan borliq bilan umumiylik xosil qilish nazariyasi bunga ishora qilmoqda. Yunus Emre yangi Aflotunchilik yo‘nalishini ikkinchi yoki uchinchi tomondan olgan; aynan shu sababdan unda falsafiy qarashlarni o‘zgargan islomiy ko‘rinishda qabul qilishiga sabab bo‘lgan. Uning sherlaridagi ma’nolar asosga ega. Yunus Emre hech narsani o‘z-o‘zidan ijod qilmadi, uning barcha falsafiy satrlari va aqidalari yangi Aflotunchilik natijasidir.²¹ Rizo Tevfik panteizmni modda birligi bilan tenglashtirib, quyidagi fikrlarni aytadi: “Panteist ya’ni moddaning birligiga, hamma narsada yaratuvchi borligiga ishonch hosil qilgan inson “idealizm” tarafdoridir. Aynan Yunus Emreni panteist deyishning asosi ham shu yerda akslangan desak bo‘ladi. Qaysiki, Yunus Emre o‘z ijodida yaratganni jamiki mavjudlikda akslanishiga, unda uning bir bo‘lagini ko‘rishga intilishi ortidan uning olam podshosi sifatida tasvirlanishi bu uni moddiyat bilan bir joyga qo‘yadi: “Soyamda akslangan sifatsan, bog‘ingdan bog‘imga kelgan ey gul”

Sofi Huri shunday deydi: «Yunusning tabiat kuchlari va inson hayoti bilan panteizmga e‘tiqodi u boshidan kechirganlarini o‘zida his qilishi va shu orqali o‘zligini topgani bilan o‘lchanadi.²²

²⁰ Nurullah ÇETİN DTCF Dergisi Yunus Emre Özel Sayısı | 2021

²¹ Uchman, bilgili kitabi 1982, 37-bet).

²² Nurullah ÇETİN DTCF Dergisi Yunus Emre Özel Sayısı | 2021

Aynan insonni ilohiylikka da’vosi sifatida ko‘riladigan ruhning birligi g‘oyasi, ba’zida borliqni ham ilohiy qilib qo‘yadi. Qaysi ma’nodaki, mavjudlikning asosi dastlabki substansiya bilan uyg‘un ekan, demak u ham o‘zida ilohiylik kasb eta oladi degan qarashni yuzaga keltirib qo‘yadi. Ayni shu kabi qarashni turk olimi Ta’lat Sait Xalman quyidagicha keltiradi: “Turk she’riyatida ilk bor Xudo va insonni umumiyashtirish va shu orqali uni ya’ni insonni ilohiy qilgan shoir Yunus Emredir”.²³

Yana bir turkolimi Abdulloh Rizo Erguven ham aynan Yunus Emre ijodini alohida o‘rganishi ortidan uning qarashlarida panteistik mohiyat ustun degan xulosa keladi. Uning fikricha panteizmni o‘zi bu zaruratdir. Ayni so‘z yuritilayotgan davrda hali bu dunyoqarash vakillari bo‘lmagan, ammo ushbu qarashni ma’lum bir elementlarini o‘zida akslantirgan yunon falsafasi bor edi. U aynan shunga urg‘u bergan holda Yunus Emreni qisman qadimgi yunon falsafasidan xabardor bo‘lgan degan qarashni ilgari suradi. “Bu ijod bevosita Yunusda rivojlanib o‘sgan xudoning ramzlari. Xudo sizning butun borlig‘ingizni qamrab oladi. Sizning borligingiz hamma narsani qamrab oladi Bu esa har bir kukunda siz borligingizni bildiradi. Qismlari bir-biriga bog‘liqligi kabi bu ijod koinotda mavjud bo‘lgan udir va o’sha Yunusning bir qismidir!”²⁴

Yunus Emreni panteist deb ta’riflaganlarni Anqara universiteti professori Nurulloh Chetin shartli ravishda ikki guruhga bo‘ladi.

1. Mahalliy sharqshunoslar: Bular sharqshunoslikni zamonaviy dunyo o‘lchamlariga moslashtirish va shu orqali turk-islom madaniyatini yoyishni maqsad qilganlar. Ular ayni voqeyliklarni zamonaviy dunyoga yaqinlashtirishni yo‘li qadriyatlarini g‘arbliklar nuqtai nazaridan baholash, g‘arb terminologiyasidan foydalanuvchilardir. Masalan, tasavvufdagi vahdat ul-vujud masalasini, yani tananing birligi tushunchasini ular panteizm atamasi bilan ifodalab, bu ikki tushunchani tenglashtiradilar va ayni mantiqdan kelib chiqib Yunus Emreni pantiest sifatida tasvirlashadi. Yunus Emreni panteist sifatida talqin qilishdan maqsad, turk-islom

²³ Nurullah ÇETİN DTCF Dergisi Yunus Emre Özel Sayısı | 2021

²⁴ Nurullah ÇETİN DTCF Dergisi Yunus Emre Özel Sayısı | 2021

madaniyati, e'tiqod tizimi va qadriyatlar tizimini g'arb tushunchalari bilan tushuntirish va G'arb tafakkuriga integratsiya qilishdir.

2. Taqlidchilar: Ikkinchi guruh Yunus Emreni panteist deganlarni fikri ularoq o'ylashadi va o'zlari mushoxada qilishni xohlamaydi yoki qilolmaydiganlardir. Shuning uchun ham bu toifa jiddiy qabul qilinmaydi.

Panteizmga ko'ra, Xudo va borliq birdir. Yaratilish yoki yaratilish yo'q. Gegelga ko'ra koinot yaratilmaydi, u tabiat qonunlariga muvofiq davrdan davrga o'zgaradi. Sabab oqibat kategoriyasi orqali biri o'z vaqtida ikkini ta'lab qilib kelaveradi. Uning fikricha, Xudo ham sodir bo'ladigan sababdir. Panteizmning yana bir namoyondasi Spinozaning fikricha, Xudo yaratuvchi emas. Xudo borliq bilan birga deterministik tuzilishga aylanish jarayonini boshdan kechiruvchi haqiqatdir. Spinozaning qarashlarida mavjud bo'lgan hamma narsa biron sababga ko'ra mavjud bo'lishi kerak va uning aytishicha, hamma narsa bir-biriga sabab-oqibat munosabatlari bilan bog'liqdir.²⁵ Biroq, bu yondashuv dunyo dinlari tomonidan ta'riflangan "Xudo" tushunchasiga to'g'ri kelmaydi. Tasavvufda, tavhid masalasida, Xudo avval va doim mavjuddir deb qaraladi. Bu boshqa sababga bog'liq emas, ya'ni avval dastlabki u. Qolgan harakatlar esa yaratiladi va ularning yaratilishi, yaratuvchisi Allohning sababiga bog'liq, ya'ni ular Yaratuvchi bilan doimiydir. Yunus Emre esa islomiy e'tiqodga ko'ra ijodni qabul qilgan. Shu boisdan uning so'zi bu islom orqali baholanishi kerak, agar ayni shu tarzda yondashilsa Yunus Emre ulug'lagan inson obrazi ramziylik kasb etadi. O'z-o'zidan tabiat va borliq umumiyliги nazariyasini Yunus Emre ijodidan izlash va uni sharxlash ko'proq legizm maktabi vakillarining yondashuvi kabi xarakterlanishi mumkin. Umumiy olib qaraganda Yunus Emre o'rtasidagi bahslar markazida ham uning aynan fikriy mansubligi asosiy o'rin egallaydi. Qaysi ma'nodaki, mavjud realliklar bilan taqqoslaganda Yunus Emre anchayin edialist ijodkor. Shu boisdan uning shariyatida biz bevosita sufistik mavhumliklarni anchayin sodda shaklda ko'ramiz. Ammo bu degani uning ijodi badiiy buyoqdorlikdan holi degani emas. Yunus Emreni biz naturalist sifatida ham tasavvur qilishimiz mumkin bo'ladi, qaysiki

²⁵ Erdem, H. (1990). Panteizm ve Vahdet-i Vücut Mukayesesi. Ankara: Kültür Bakanlığı.

mavjudlik va atrof haqidagi qarashlari bizni shu xukmni berishga undaydi. Ammo bunda ham bir g'alizlik bor, yani undagi naturalistic ko'proq majoz bilan o'ralgan. Bu esa o'z o'rnida umuman boshqa xukmning tushunchasi bo'lib xizmat qiladi.

Islom falsafasi bilan shug'ullanuvchi professor Remzi Demir fikricha, "Tusavvufiy dunyoqarashga oid asarlarda so'fiylik paydo bo'lgan davrdan to hozirgi kungacha, falsafiy dunyo bilan son-sanoqsiz qarama-qarshiliklar ko'zga tashlanadi. Bu qarama-qarshiliklarning eng muhimi so'fiylik falsafasining bir tomondan panteizm, ikkinchi tomondan islom bilan bog'liqligidir. Bu borada Yunus Emre merosiga murojaat qilsak yechimga biroz yaqinlashganday bo'lamiz. Bugungi madaniyat va falsafiy tadqiqotlarda panteizm haqidagi turli fikrlarga duch kelamiz. Bizningcha, sharq va g'arb panteizmi deb tushuniladigan panenteizm, teofanizm kabi tushunchalar so'fiylik panteizmini tushunishga yordam berishdan ko'ra to'sqinlik qiladi. Avvalo, "panteizm" ilmiy kategoriya sifatida dunyoning barcha geografik mintaqalarida umumiy ma'noga ega bo'lishi kerak. Sharq va g'arbiy panteistik ta'limotlarni tipologik taqqoslash buni yaqqol ko'rsatadi. Biroq, taqqoslashda o'sha davr vakillarining asarlaridan foydalanish kerak. XII-XIII asrdagi Sharq panteistlarining asarlarini Spinoza asarlari bilan taqqoslash, odatda, ilmiy ahamiyatga ega emas."²⁶ Yuqoridagi fikrning qiymati davrlar o'rtasidagi va ayni tushunchalarning makon va zamonda farqlanishini hisobga olishni ta'kidlamogda. Bu nima degani? Remzi Demirning fikricha Yunus Emre yashagan zamon va makonda uning qarashlari ayni uning diniy mansubligi ortidan bo'lgan. Bu esa uni biz panteist deb hisoblasakda aynan uning o'zi borliqni anglashda o'z damenanti hisoblanmish dindan foydalangan. Natija biz uning fikriy qarashlaridagi ma'nolarni tabiat falsafasiga yo'naltirsakda, mohiyatan u islomda akslangan. Bu munozarada eng asosiy bo'g'in shundan iboratki, Yunus Emre o'z qarashlarida ikki qirg'oqqa ham joy tashlab ketgan va hosila o'laroq bugun bu qirg'oqning qaysi birida Emrening o'zi borligi hamma uchun ochiq bo'lib qolmogda.

²⁶ Prof. Dr. Remzi Demir – Muhalif filozof Yunus Emre ve Türk panteizm

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI: (REFERENCES)

1. Prof. Dr. Remzi Demir – Muhalif filozof Yunus Emre ve Türk panteizm Bilim ve Utopya jour.
2. Erdem, H. (1990). Panteizm ve Vahdet-i Vücut Mukayesesi. Ankara: Kültür Bakanlığı.
3. Nurullah ÇETİN DTCF Dergisi Yunus Emre Özel Sayısı | 2021 Ankara ins.
4. Mustafa Tadcı. "Divan-ı Yunus Emre" (PDF). Kültür ve Turizm Bakanlığı, E-Kitap. Erişim tarihi: 11 Ocak 2014
5. Yunus Emre ve Mistizm, İBRAHİM SAĞIR .2021
6. "Yunus Emre Divan ve Risaletü'n-Nushiyye", Mustafa Tadcı 1994.

BADIIY ADABIYOTDA MANQURT OBRAZI

Mirolimbek Xamidov

adabiyotshunoslik kafedrası katta o‘qituvchisi (PHD)

E-mail: mirolimbekxamidov@gmail.com

Robiyaxon Odiljonova

FarDU filologiya fakulteti 2-kurs talabasi

E-mail: dosfar9799@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada yosh avlodni ham jismonan, ham ma’nan jihatdan manqurtga aylanishi mumkinligi, shu tufayli manqurtlikka chek qo’yish va sog‘lom avlodni tarbiyalashda asosan nimalarga e’tibor berish haqida umumiy fikr yuritilgan. Bundan tashqari, Abduqayum Yo‘ldoshevning manqurt obrazini yaratishdagi badiiy mahorati ham yoritilgan.

Kalit so‘zlar: manqurt, ma’naviyat, kompyuter o‘yinlari, xotira, sog‘lom avlod, kelajak, tarbiya.

IMAGE OF MANQURT IN FICTION LITERATURE.

ABSTRACT

In this article, a general opinion is given about the fact that the young generation can become mentally and physically stunted, and because of this, what should be paid attention to in order to put an end to stunting and raise a healthy generation. In addition, the artistic skill of Abduqayum Yoldoshev in creating the image of manqurt is also covered.

Keywords: mangurt, spirituality, computer games, memory, healthy generation, future, education.

“Manqurt” so‘zi ko‘chma ma’noda o‘z tarixini, o‘z naslini, o‘zining tomirlarini unutgan kishiga nisbatan ishlatiladi. Manqurt so‘zi publitsistikaga urf bo‘lgan laqabga, o‘z qadriyatlarini, o‘zining aslini, o‘zligini unutgan, yo‘qotgan odamning ramziga aylanib qoldi. Shu so‘zdan olingan manqurtlik (mankurtizm) atamasi ham muomalaga kirib qoldi. Bu atama ayniqsa Qozog‘iston, Qirg‘iziston, Tatariston, Boshqirdistonda o‘z milliy madaniyatiga beparvo bo‘lganlar uchun haqoratli laqabga aylandi. Chingiz Aytmatovning “Asrga tatigulik kun” romaniga ko‘ra, manqurt — asirga olingan, ruhsiz qul bo‘lib, xo‘jayiniga so‘zsiz itoat qiluvchi, xotirasidan mahrum qilingan odamdir. Chingiz Aytmatovning aytishiga ko‘ra, asirga tushgan tutqun sochini qirtishlab olib tashlab, uning boshiga hozirgina so‘yilgan tuyaning bo‘yin terisi kiydirilgan. Shundan so‘ng uning qo‘l-oyog‘i bog‘lanib, boshini yerga tekkiza olmasligi uchun bo‘yniga kattakon taxtakach kiydirilgan va shu ahvolda bir necha kun cho‘lning o‘rtasiga tashlab qo‘yilgan. Sahroning ayovsiz quyoshi ostida tuyaning terisi qotib, tirishib, bechora tutqun boshini siqa boshlar, uning tikandek o‘sa boshlagan sochlari terisiga qadalib, misli ko‘rilmagan og‘riq berar, buning ustiga tashnalik azobi chidab bo‘lmas qiynoqqa solar edi. Ma’lum vaqt o‘tgach, tutqun o‘lib ketar yoki xotirasidan butkul mahrum bo‘lib, ideal qulga aylanib qolar edi. Irodasiz, xo‘jayiniga itdek itoatkor manqurt qullar oddiy qullardan bir necha baravar qimmat turar edi. Romanda aytilishicha, manqurtga «nimani istaysan?» deyishsa, «Osmondagi oyni» deydi. Kim birinchi borib, qo‘l-oyog‘ini bo‘shatib, boshidagi tuya terisini yechib olib, o‘rniga qalpoq bersa, manqurtga aylangan tutqun o‘sha odamni o‘zining xo‘jayini deb eslab qoladi va unga umr bo‘yi itdek sodiq qulga aylanadi. Uning uchun dunyoda eng dahshatli narsa – ana shu qalpog‘idan ayrilish. “Asrga tatigulik kun” romanida Jo‘lamon manqurt sifatida tasvirlandi. Lekin asardagi o‘zligini, ruhiyatini, ajdodlari udumini yo‘qotgan o‘zicha bilimdon shaxs Sobitjon ham bir manqurtdir. Manqurtga aylangan Jo‘lamon juanjuanlarning hamma aytgan gaplariga ishonadi. Hatto o‘z

onasini ham eslay olmaydigan darajada xotirasini yo‘qotadi. Qon-qarindoshi hisoblangan onasini tanimaslik bu qanday ayanchli holat. Juanjuanlar Nayman ona kelayotganini ko‘rib, Jo‘lamonga shunday deb qo‘rqitishadi: “Anavi seni izlab kelib, yig‘lab, atrofingda girdikapalak bo‘layotgan xotin sening qalpog‘ingni olib qochmoqchi”. Bu gaplardan ko‘zlari ola-kula bo‘lgan Jo‘lamon Nayman onaga nafrat bilan qaray boshlaydi va o‘z onasidan qo‘rqa boshlaydi. Shunda xo‘jayinlari uning qo‘liga o‘q-yoy berib, o‘zining qalpog‘ini osmonga otadi, manqurt qalpoqni bexato nishonga oladi. Demak, uning xotirasi o‘chgani bilan, qo‘lidagi qobiliyati, iste’dodi saqlanib qoladi.²⁷ Buyuk adib Chingiz Aytmatov bugungi avlodning ana shunday o‘zligini yo‘qotgan, lekin qo‘lidan hamma ish keladigan vakillarini manqurtlarga o‘xshatadi. Bu romanda Jo‘lamon xotirasini yo‘qotishi bilan birga o‘zligini ham yo‘qotadi. Bu esa o‘z-o‘zidan qondosh bo‘lgan onasini ham tanimasdan uni otib tashlashga ham sabab bo‘ladi. O‘zligini bilmaydigan bu avlod romanda o‘z millatdoshlarini “xalq dushmani” sifatida qamab, o‘ldirib yuborib, huzur qiladi. Unga bu vakolatni, bu mansabni kim bersa, o‘sha inson u uchun xo‘jayindir. Xo‘jayinlari unga nimani buyursa, faqat u shuni qiladi. Erta-yu kech o‘sha xo‘jayinlarining aytgan topshiriqlarini bajarish hamda ularga yoqish dardida bo‘lishadi.

Endi biz Abduqayum Yo‘ldoshevning “Samo elchisi” deb nomlangan hikoyasidagi kompyuter o‘yinlariga haddan ortiq berilib, tashqi dunyodan ancha uzoqlashgan Abdurayim obraziga e’tibor bersak. Hikoyada qahramon ongini yo‘qotgan bir manqurt sifatida tasvirlangan. Kompyuter o‘yinlari yoshlarning vaqtini o‘g‘irlamoqda. Abdurayimning ham ayni o‘qib, ilm hosil qiladigan paytida vaqtini bekorchi o‘yinlarga sarflayotgani achinarli holat. Chunki hozirgi kunda kompyuter o‘yinlari orqali o‘smir yoshlarga salbiy ta’sir qilib, ular ongiga o‘z buzg‘unchi g‘oyalarini singdirish yoki ularni to‘g‘ri yo‘ldan ozdirishga urinadigan yashirin kuchlar juda ko‘p. Abdurayim kabi bolalarning bu o‘yinlarga haddan ortiq berilishi jamiyat uchun ham bir fojeadir. U kompyuter o‘yinlarini juda ko‘p to‘xtovsiz o‘ynaganligi sababli tashqi dunyodan uzilib qoladi. Atrofda nima bo‘lyapti, qanday

²⁷ Xabar.uz Adham Otajonov

o‘zgarishlar bo‘lyapti bularning barchasi u uchun farqsizdek tuyuladi. Shu sababli ham samoviy mehmonni unga xalaqit berayotganligini ko‘rib, unga zarar yetkazishga tushadi. Bu ham uning ongini yo‘qolganligiga misol bo‘la oladi. Mana shu o‘yinlar natijasida ko‘plab Abdurayim kabi bolalar o‘z ongini yo‘qotib kompyuterga asirlikka tushishmoqda. Abdurayim kabi kompyuterga asirlikka tushgan, ya’ni manqurt bolalarning kelajagi qanday bo‘lishini o‘ylash ham qo‘rqinchlidir. Kompyuter o‘yinlariga mukkasidan ketgan o‘smirlar o‘zlari bilmagan holda yashirin kuchlarning qo‘g‘irchog‘iga aylanadi. Kompyuterga mute’ bo‘lgan yoshlarning fikri-xayoli, butun vaqti, hatto uyqusi ham bemani o‘yinlar bilan band bo‘ladi. Oxir-oqibat bunday manqurt yoshlar tengdoshlari, yaqinlari va hatto ota-onasiga ham qo‘l ko‘tarishgacha, agar mubolag‘a bo‘lmasa qurol o‘qtalishgacha borib yetadi. Bu esa jamiyatda ilmsizlik, johilikning tomir yoyishiga alal oqibat yurt parokanda bo‘lishiga olib keladi. Yoshlarning bunday g‘oyalarga aldanmasligi, zalolat botqog‘iga botmasligini ta’minlash niyatida zarur tavsiyalarni bayon qilamiz. Maqsadimiz yoshlarni internetga in qurib, o‘zlarining vayronkor g‘oyalarini virus kabi butun dunyoga tarqatayotgan jinoyatchilarning asl basharasidan ogoh etishdir. Sog‘lom aql egalari internet qulayliklaridan o‘z bilimlarini oshirish yo‘lida oqilona foydalanadi.²⁸ Lekin ba’zi Abdurayim kabi yoshlar esa ushbu tarmoqdagi yovuzlikka va o‘yinlardagi buzg‘unchi g‘oyalarga aldanib o‘zini va atrofdagilarni ongini zaharlayotgani aniq. Abduqayum Yo‘ldoshev Abdurayim obrazi orqali kompyuterdan noto‘g‘ri foydalanish oqibatida manqurt bolalarning yuzaga kelishi va ularning jamiyat uchun ayanchli bir holat ekanligini, kelajakda shu holatlar tufayli ayanchli manzaralar yuzaga kelishini oldini olish maqsadida o‘z hikoyasiga shu g‘oyani ilgari surgan. Shunday qilib Chingiz Aytmatovning “Asrga tatigulik kun” romani va Abduqayum Yo‘ldoshevning “Samo elchisi” hikoyasida ham bir mavzu yetakchilik qiladi. Ya’ni ikkala asarning asosiy g‘oyalari ham bir xil. Bu ikki asarda ham yosh avlodning ongini va o‘zligini yo‘qolishi, ularning tashqi dunyodan uzoqlashib, faqat ongini asir qilib olgan tom ma’noda yangi xo‘jayinlarini gaplariga so‘zsiz quloq solib, jamiyatda bir manqurt sifatida

²⁸ Naqshband.uz Sh.Rahmonov

shakllanishiga sabab bo‘layotganliklari achinarli tarzda yoritib berilgan. Chingiz Aytmatov “Asrga tatigulik kun” romanida Jo‘lamonni har xil qiynoqlar yordamida xotirasida ayrilgan bir manqurt sifatida tasvirlagan bo‘lsa, Abduqayum Yo‘ldoshev esa “Samo elchisi” hikoyasidagi Abdurayim obrazi orqali hozirgi kundagi bolalarning kompyuterdan noto‘g‘ri foydalanish oqibatida ularni kompyuterga mute’ bo‘lish oqibatida bir manqurt sifatida shakllanishini o‘z asarida tasvirlashgan. Ko‘rinib turibdiki, manqurt inson faqat xotiradan ayrilib yoki biror inson tomondan berilgan qiynoqlar oqibatida manqurtga aylanmas ekan, ular g‘ayrioddiy oqimlar yoki yashirin kuchlar orqali ham manqurtga aylanishi mumkin ekan. Yozuvchilar manqurtga aylanayotgan yoshlarni ko‘rib, shu manqurt yoshlarning qo‘lida yurt kelajagi turganligini o‘ylab juda qo‘rqishadi. Chunki sog‘lom kelajak qurish uchun, eng avvalo, sog‘lom kelajak avlod bo‘lishi zarur.

Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov “Sog‘lom avlod - bizning kelajagimiz” asarida shunday deydilar: “Sog‘lom avlod deganda, shaxsan men, eng avvalo sog‘lom nasilni, nafaqat jismonan baquvvat shu bilan birga ruhi, fikri sog‘lom, imon e‘tiqodi butun, bilimli, ma‘naviyati yuksak, mard va jasur vatanparvar avlodni tushunaman. Buyuk davlatni nafaqat sog‘lom millat, sog‘lom avlodgina qura oladi”²⁹.

Xulosa qilib shuni aytishimiz kerakki, kelajakda manqurt yosh avlod yetishib chiqmasligi uchun biz hozirdan yosh avlodni yaxshi narsalar bilan tarbiyalamog‘imiz kerak. Uydagi yoki tashqaridagi muhitning yaxshi yoki yomon bo‘lishi ham bolaga o‘z ta‘sirini o‘tkazmasdan qo‘ymaydi. Yaxshi muhitda tarbiya olgan yoshlar esa hech qachon manqurtga aylanmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI: (REFERENCES)

1. Abduqayum Yo‘ldoshev “Samo elchisi”
2. Chingiz Aytmatov “Asrga tatigulik kun”
3. Xabar.uz Adham Otajonov

²⁹ “Ta‘lim bosqichlarida Chingiz Aytmatov hayoti va ijodini o‘rganish”. Bitiruv malakaviy ishi G.Jo‘rayeva Toshkent-2019

4. “Ta’lim bosqichlarida Chingiz Aytmatov hayoti va ijodini o‘rganish”. Bitiruv malakaviy ishi - G.Jo‘rayeva Toshkent-2019
5. Naqshband.uz Sh.Rahmonov

ENERGIYA VA UNING TURLARI HAQIDA TUSHUNCHA

To‘rayev G‘aybullo Umurzoq o‘g‘li

Buxoro viloyat Shofirkon tumani

32-maktab fizika fani o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Tabiatdagi energiya va uning turlari haqida ma’lumot berish, ulardan qanday foydalaniladi.

Kalit so‘zlar: energiya, atom, kinetik energiya, potensial energiya, quyosh elektr stansiyalari.

UNDERSTANDING OF ENERGY AND ITS TYPES

ABSTRACT

To provide information about energy in nature and its types, how they are used.

Keywords: energy, atom, kinetic energy, potential energy, solar power plants.

Energiya (“yun”-harakat, faoliyat) — har qanday ko‘rinishdagi materiya, xususan, jism yoki jismlar tizimini tashkil etuvchi zarralar harakatining hamda bu zarralarning o‘zaro va boshqalar zarralar bilan ta’sirlarining miqdoriy o‘lchovi. Xalqaro birliklar sistemasida energiya xuddi ish kabi joulda; atom fizikasi, yadro fizikasi va elementar zarralar fizikasida esa elektronvoltda o‘lchanadi. Energiya yo‘qdan bor bo‘lmaydi va mavjud energiya yo‘qolmaydi, faqat u bir turdan ikkinchi turga o‘tadi.

Fizika materiya o‘zaro bog‘langan modda va maydon shaklida o‘rganiladi. Materiyaning harakatlariga mos holda energiya shartli ravishda mexanik, ichki, elektromagnit, kimyoviy va boshqalar turlarga bo‘linadi. Masalan, kimyoviy energiya elektronlarning kinetik energiyasi hamda elektronlarning bir-biri va atom yadrolari bilan o‘zaro ta’sirlari natijasida vujudga kelgan energiyalar yig‘indisiga teng. Muayyan tizimning holatini ifodalovchi parametrlarga bog‘liq bo‘lib, tizimning har bir holatiga aniq bir energiya qiymati to‘g‘ri keladi. Tizimning istalgan holatidagi energiya qiymati tizim bu holatga qanday usul bilan kelganligiga bog‘liq emas. Binobarin, energiya tizim holatining funksiyasidir. Tutash muhit yoki maydon uchun energiya zichligi va energiya oqimi tushunchalari qo‘llaniladi. Birluk hajmdagi energiya energiya zichligi va energiya zichligining uning tarqalish tezligiga ko‘paytmasiga teng kattalik esa energiya oqimi deb ataladi. Tartibsiz harakatlanuvchi juda ko‘p zarralardan iborat tizimlarning, ya’ni makroskopik jismlarning o‘zaro ta’sirida issiqlik miqdori muhim rol o‘ynaydi. Tizimning mexanik harakatlanishi uchun tashqi kinetik energiyasini, boshqa tizimlar bilan maydonlarning o‘zaro ta’siri tashqi potensial energiyasini hosil qiladi. Tizimning tashqi energiyasi tashqi kinetik va tashqi potensial energiyalari yig‘indisiga teng. Makroskopik harakatsiz, boshqa tizimlar va maydonlar bilan o‘zaro ta’sir qilmagan tizim energiyasi uning ichki energiyasi bo‘ladi. Tizimning har qanday holatidagi ichki energiyasi aniq qiymatga ega, ya’ni ichki energiya holat funksiyasidir. Tizimni tashkil qilgan atomlar va molekulalarning energiyalari, ular tarkibidagi elektronlar, yadrolarning o‘zaro ta’sir energiyalari va hokazolar, ichki energiya tarkibiga kiradi.

Termodinamikada erkin energiya va bog‘langan energiya tushunchalari qam keng qo‘llaniladi. Ba‘zan energiya turlari ichida issiqlik energiyasi ham mavjud. Tizim zarralarining betartib harakat energiyasi issiqlik energiyasi deb ataladi. Har qanday jism yoki elementar zarra energiyaga ega ekan, u massaga ham ega. Ammo shunday zarralar ham mavjudki, ularning tinch holatdagi massasi nolga teng, binobarin tinch holatdagi energiyalar ham nolga teng.

Fotonlar va neytronlar shular jumlasiga kiradi. Atom yadrosi nuklonlardan tashkil topgan. Yadroning tinch holatdagi massasi nuklonlarning tinch holatdagi massalari yig‘indisiga teng emas. Bu ikki massa ayirmasi Δm yadroning massa defekti deyiladi. Klassik fizika tushunchalariga asosan har qanday tizimning holatlari uzluksiz ravishda o‘zgarib, energiyasi uzluksiz qiymatlarga ega bo‘lishi mumkin. Ammo kvant nazariyasiga asosan harakatlari chegaralangan hajmdagi fazoda sodir bo‘layotgan mikrozarralar har qanday holatlarda bo‘la olmaydi, u faqat maxsus holatlardagina bo‘lishi mumkin, binobarin bu holatlarga tegishli energiya uzlukli qiymatlarga ega bo‘ladi. Tashqaridan energiya kvantini qabul qilgan tizim ko‘proq energiyali holatga o‘tadi. Energiya kvantini tashqariga chiqarish natijasida tizim kamroq energiyali holatga qaytadi.

Barcha tabiat hodisalari, insonning butun hayoti va faoliyati energiya bilan bog‘liq. Keng ko‘lamli energetika sohasi energiya tushunchasiga asoslangan. Energiya shakllarini o‘zaro almashtirish, energiyani uzoq masofalarga uzatish, uning ma‘lum manbalaridan foydalanish, yangi energiya manbalarini qidirish kabi masalalar fan va texnika uchun asosiy muammolardan biri hisoblanadi. Suv, shamol, o‘rmon, ko‘mir, neft, gaz kabi cheklangan yer boyliklaridan katta sur‘atlar bilan foydalanilishi natijasida ular tobora kamayib bormoqda, binobarin kishilik jamiyati oldida turgan dolzarb masala yangi energiya manbalarini qidirib topish. Hozirgi kunda diqqatga sazovor bo‘lgan yangi energiya manbalari quyosh va atom yadrosi hisoblanadi. Og‘ir element yadrolarining parchalanishidan hosil bo‘ladigan energiyadan xalq xo‘jaligida tobora keng foydalanilmoqda. Bunga misol qilib Atom reaktorlari, Atom elektr stansiyalarini aytish mumkin. Yengil element yadrolari qo‘shilishidan og‘irroq element

yadrolari paydo bo‘lishida ajralib chiqadigan energiyadan foydalanish eng muhim masalalardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI: (REFERENCES)

1. Wikipediya.uz elektron sayt manzili
2. Fizika darslik A.Turdiyev
3. www.orbita.uz elektron sayt manzili

OTTO SIKLI VA UNI O‘QITISH METODIKASI

Abdullayev Boburjon Bahromjon o‘g‘li

Nizomiy nomidagi TDPU ikkinchi bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada aylanma jarayonlar, Otto sikli, Otto siklidagi jarayonlar, jarayonlarda bajarilgan ish, berk sikl va Otto sikli F.I.K haqida ma’lumotlar berib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: aylanma jarayon, sikl, Otto sikli, berk sikl, foydali ish koefitsiyenti, Otto siklida foydali ish koefitsiyenti

ЦИКЛ ОТТО И МЕТОДИКА ЕГО ПРЕПОДАВАНИЯ

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлена информация о круговых процессах, цикле Отто, процессах в цикле Отто, работе, проделанной в процессах, замкнутом цикле и цикле Отто Ф.И.К.

Ключевые слова: круговой процесс, цикл, цикл Отто, замкнутый цикл, коэффициент полезной работы, коэффициент полезной работы в цикле Отто.

OTTO CYCLE AND ITS TEACHING METHODOLOGY

ABSTRACT

This article provides information about circular processes, Otto cycle, processes in Otto cycle, work done in processes, closed cycle and Otto cycle F.I.K.

Keywords: circular process, cycle, Otto cycle, closed cycle, useful work coefficient, useful work coefficient in Otto cycle

Fikrlash – bu inson hayotida ko‘p narsani belgilaydigan asosiy bilim jarayoni hisoblanadi. Assotsiativ fikrlash esa assotsiatsiyalardan foydalanishni aks ettiruvchi tushuncha bo‘lib, harakatlar va tasavvurlarning barcha aloqalari miyada iz qoldirishi hisobiga paydo bo‘ladi. Assotsiatsiya – bu anglash jarayonida paydo bo‘ladigan tushunchalar va tasavvurlar o‘rtasidagi bog‘liqlikdir. G‘oyalardan biri inson ongida boshqasini uyg‘otadi, natijada assotsiatsiya yuzaga keladi.

O‘quvchilardan mavzuni yahshi o‘zlashtirish uchun quyidagilarni amalga oshirish talab qilinadi:

5. O‘qituvchi tomonidan yangi mavzu tushuntirilayotganda diqqat bilan tinglash
6. Mavzuda berilgan ta’rif va qonunlarni tushinib yodlash mazmunini anglash
7. Mavzuda berilgan formulalarni diqqat bilan kuzatish va ularni tushunish
8. Mavzuga doir savolar bilan ishlash va masalalar yechish

O‘quvchilar tomonidan masalalarni yechish ko‘nikmasini o‘zlashtirishini quyidagi bosqichlarga bo‘lish mumkin:

1. Masala shartini tahlil qilish ko‘nikmasini hosil qilish.
2. Umumiy masala yechish amallarining alohida elementlarini bajara olish ko‘nikmasini hosil qilish.
3. Ma’lum mavzu bo‘yicha muayyan masalalarni yechish ko‘nikmasini hosil qilish.
4. Miqdoriy, mantiqiy va eksperimental masalalar yechish algoritmlarini tuza olish ko‘nikmasini hosil qilish.
5. Fizika masalalarini yechish bo‘yicha umumiy algoritmlarni shakllantira olish ko‘nikmasini hosil qilish.

Bunday ko‘nikmalarni o‘quvchi va talabalarda shakllantirish juda murakkab jarayon hisoblanadi.

Fizika “Tabiat” degan ma’noqa ega bo‘lib, u tabiatdagi barcha jarayonlarni ya’ni materiyadagi ko‘zga ko‘rinadigan va ko‘rinmaydigan harakatlarni o‘rganadi. Bizning idrokimiz orqali tasavvur qila oladigan istalgan narsamiz materiya bo‘la oladi va harakat bo‘lmay turib hech qanday jarayon sodir bo‘lmaydi.

Shunday ekan har bir otgan qadamimiz fizika emasmi?

Biz Otto sikli haqida gapirishdan oldin aylanma jarayonlar haqida bilishimiz kerak. Jism bir qancha o‘zgarishlarga uchrab ish bajarib yana o‘zining avvalgi holatiga qaytishi aylanma jarayon deyiladi. Aylanma jarayon bu – sikl deb ataladi.

Masalan biz o‘qishga borib keyin yana dastlabki o‘rnimizga, uyimizga qaytamiz va bunda biz mexanik ish bajarishimiz hisobiga energiya yo‘qotamiz. Ya’ni har qanday aylanma jarayonda ish bajariladi.

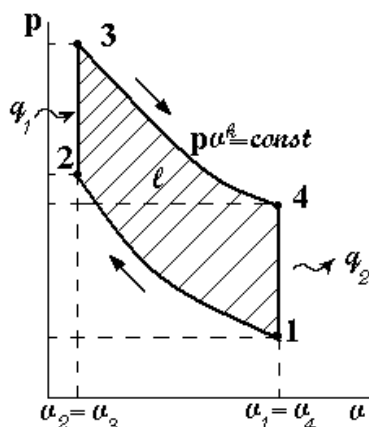

Nikolaus Avgust Otto

Otto sikli ham ana shunday aylanma jarayonlardan biri bo‘lib unda ham ish bajarilib energiya yo‘qotilib boriladi. Bu sikl issiqlik mashinalarida qo‘llanilib, mashinalarning foydali ish koeffitsientini oshirish uchun xizmat qiladi.

Bu sikl **Nikolaus Avgust Otto** tomonidan yaratilgan aylanma jarayon bo‘lib, bu sikl ikkita izoxora va ikkita adiabata jarayonlaridan tashkil topgan. Otto sikli bo‘yicha ishlaydigan dvigatel silindiridagi porshen bir sikl davomida to‘rtta yurish (takt) bajaradi –so‘rish, siqish, aralashma yonib tugagandan keyin kengayish, yonish mahsulotlarini atmosferaga chiqarish.

Ichki yonuv dvigatelining sikli berk sikl, siklning ishchi jismi ideal gaz, uning

miqdori dvigatelda o'zgarmasdan qoladi deb faraz qilamiz. U holda ishchi jismga issiqlik q_1 ning keltirilishi esa tashqi qizigan manbadan izoxorik protsess (2-3) da silindrning devorlari orqali bajariladi va mos ishchi jismdan sovuq manbaga issiqlik olinishi izoxorik protsess (4-1) da amalga oshiriladi deb hisoblash mumkin. Bu siklda siqish (1-2) va kengayish (3-4) protsesslari juda qisqa vaqt ichida sodir bo'lishi tufayli, bu vaqt ichida ishchi jism atrofidagi muhit bilan sezilarli darajada issiqlik almashmaydi va shu sababli bu protsesslarni adiabatik protsess deb hisoblash mumkin. (Rasmga qarang)

Siklning xarakteristikasi :

$$\varepsilon = \frac{V_1}{V_2} \quad \text{— Siqish darajasi (0)} \quad \lambda = \frac{P_3}{P_2} \quad \text{— Bosim ortish darajasi}$$

Siklning termik F.I.K i esa

$$\eta = 1 - \frac{1}{\varepsilon^{k-1}} \quad (\text{k- adiabata ko'rsatkichi})$$

Ya'ni

Ishchi jismga beriladigan umumiy issiqlik miqdori:

$$q_1 = \Delta U_1 = c_v(T_3 - T_2) \quad (1)$$

Ishchi jismdan olingan issiqlik miqdori

$$q_2 = \Delta U_2 = c_v(T_1 - T_4) \quad (2)$$

Adiabatik jarayonlarda berilgan issiqlik miqdori hamisha 0 ekanligini inobatga olsak siklning bajargan foydali ishi

$$A = q_1 + q_2 \quad (3)$$

ga teng bo‘ladi. Ba’zi adabiyotlarda foydali ishni topish uchun issiqlik miqdorlari ayirilgan. Aslida ayirish qo‘shishning xususiy holdir. Berilgan issiqlik miqdorlarini topishda doim ikkinchi holatdan birinchi holatni ayirish lozim. Agar issiqlik berilgan bo‘lsa uning miqdori musbat “+” va agar olingan bo‘lsa qiymati manfiy “-” kelib chiqadi.

Endi adiabatik jarayonlar uchun ham holatlarni ko‘rib chiqaylik

(1-2) holat uchun

$$\left(\frac{V_2}{V_1}\right)^{k-1} = \frac{T_1}{T_2} \quad (4)$$

(3-4) holat uchun

$$\left(\frac{V_2}{V_1}\right)^{k-1} = \frac{T_4}{T_3} \quad (5)$$

Endi (3) fo‘rmulani joy joyiga qo‘ysak

$$A = c_v(T_3 - T_2 + T_1 - T_4) = c_v(T_3 - T_4) + c_v(T_1 - T_2) = c_v T_3 \left(1 - \frac{T_4}{T_3}\right) + c_v T_2 \left(1 - \frac{T_1}{T_2}\right) \quad (6)$$

(4) bilan (5) fo‘rmuladan ma’lumki $\frac{T_1}{T_2} = \frac{T_4}{T_3}$ ga teng. Bu natijamizni oxirgi keltirib chiqargan (6) fo‘rmulaga qo‘ysak

$$A = c_v T_3 \left(1 - \frac{T_1}{T_2}\right) + c_v T_2 \left(1 - \frac{T_1}{T_2}\right) = c_v (T_3 - T_2) \left(1 - \frac{T_1}{T_2}\right)$$

Foydali ish koeffitsienti (F.I.K) esa foydali ishning umumiy berilgan issiqlik miqdoriga nisbatiga teng.

$$\eta = \frac{A}{q_1} = \frac{c_v (T_3 - T_2) \left(1 - \frac{T_1}{T_2}\right)}{c_v (T_3 - T_2)} = 1 - \frac{T_1}{T_2} = 1 - \left(\frac{V_2}{V_1}\right)^{k-1}$$

Bu fo‘rmulani (0) bilan birlashtirsak

$$\eta = 1 - \frac{1}{\epsilon^{k-1}}$$

kelib chiqadi.

Otto sikli η ning qiymati, siqish darajasi ϵ va adiabata ko‘rsatkichi k ga bog‘liq.

ϵ a k ning qiymati qancha katta bo‘lsa ning qiymati ham shuncha katta bo‘ladi.

Shunday qilib ni oshirish nuqtai nazaridan siqish darajasini qanday yo‘l bo‘lmasin oshirish foydali. Lekin amalda ning juda yuqori qiymatigacha erishilgandan so‘ng ko‘pincha porshen hali chap chekka holatiga kelmasdan yonuvchi aralashma o‘z-o‘zodan alanganib ketadi. Shuning uchun odatdagi karbyuratorli dvigatellarda siqish darajasi 7-12 dan ortiq bo‘lmaydi,

Otto sikli bo‘yicha ishlaydigan karbyuratorli dvigatellard texnikada keng tarqalgan ular yengil mashinalarda va ko‘pchilik yuk avtomobillarida, samoliyotlarda qo‘llaniladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI: (REFERENCES)

1. B.F.Izbosarov, I.R.Kamolov “Molekulyar fizika va termodinamika asoslari” Toshkent: YURIST-MEDIA MARKAZI. 2008-288b
2. A.K.Kikoin, I.K.Kikoin “Molekulyar fizika”. Toshkent: O‘qituvchi 1978- 509b
3. M.M.Alimova, Sh.S.Mavjudova, S.R.Axmetova “ Termodinamika asoslari”. Toshkent: “IQTISOD-MOLIYA” 2018-168b
4. www.ziyouz.com kutubxonasi

**O‘ZBEKISTON VA QIRG‘IZISTON MUNOSABATLARI TARIXINI
YORITISHDA “XALQ SO‘ZI” GAZETASI MUHIM MANBA
(1991-2022-yillar)**

N.A. Subxonova

Buxoro davlat universiteti

I bosqich magistrant,

E-mail: n.a.subxonova@buxdu.uz

O. Klichev

ilmiy rahbar: t.f.f.d, (PHD)

ANNOTATSIYA

Maqolada “Xalq so‘zi” gazetasi sahifalarida yoritilgan O‘zbekiston bilan Qirg‘iziston o‘rtasidagi siyosiy, savdo-iqtisodiy va madaniy-gumanitar sohalardagi aloqalar tarixi, hamkorlikning ustuvor yo‘nalishlari, erishilgan yutuqlar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: hamkorlik, sammit, rasmiy tashrif, tashqi siyosat, Abadiy do‘stlik shartnomasi, siyosiy jarayonlar, delegatsiya.

АННОТАЦИЯ

В статье на основе объективности анализируется история связей между Узбекистаном и Киргизистаном в политической, торгово-экономической и культурно-гуманитарной сферах, приоритетные направления сотрудничества, достигнутые успехи, освещенные на страницах газеты Народное слово.

Ключевые слова: сотрудничество, саммит, официальный визит, внешняя политика, договор о вечной дружбе, политические процессы, делегация.

ABSTRACT

On the basis of objectivity, the article analyzes the history of relations between Uzbekistan and Kyrgyzstan in the political, trade, economic, cultural and humanitarian spheres, priority areas of cooperation, progress achieved, highlighted on the pages of the newspaper People Word.

Key words: cooperation, summit, official visit, foreign policy, Treaty of Eternal Friendship, political processes, delegation.

O‘zbekiston xalqaro munosabatlarda teng huquqli subyekt sifatida mintaq va global darajada faol tashqi siyosatni yo‘lga qo‘yib, xorijiy hamkorlar bilan o‘zaro manfaatli munosabatlarni rivojlantirmoqda. Bunday izchil, aniq va konstruktiv tashqi siyosatni xalqaro ekspertlar va kuzatuvchilar ham e’tirof etmoqda. Ma’lumki, O‘zbekiston tashqi siyosiy faoliyatining asosiy vazifalaridan biri – o‘z hududi atrofida tinchlik, barqarorlik va xavfsizlik muhitini shakllantirish hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, Prezident Shavkat Mirziyoyev qo‘shnilarimiz – Markaziy Osiyo davlatlari bilan do‘stona, yaqin qo‘shnichilik va o‘zaro manfaatli aloqalarni rivojlantirish va mustahkamlashni asosiy ustuvor tashqi siyosiy yo‘nalish sifatida belgilab berdi. Bu jarayonda “xalq diplomatiyasi” amalda juda faol bo‘lgani kuzatildi. O‘zbekiston Respublikasi va Qirg‘iziston hamkorlik aloqalari dinamikasini “Xalq so‘zi” gazetasi nashrlari tahlili misolida ko‘rib chiqish, to‘plangan ma’lumotlarni tahrir qilish, davlatlar hankorligini yanada mustahkamlash yo‘lida madaniy-gumanitar aloqalarning tutgan o‘rni va ahamiyati, do‘stlik jamiyatlari faoliyatini kuchaytirish, hamda madaniy tadbirlarni tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

Davriy matbuot davlatlar tashqi siyosati va hamkorlik aloqalari tarixini tadqiq etishda, hamda obyektiv tarixiy bilimlarni takomillashtirishda muhim manba sifatida foydalanishga xizmat qiladi. Buning yorqin dalili sifatida O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, Qirg‘iziston davlati bilan 1993-yil diplomatiya munosabatlari o‘rnatilganligi gazeta sahifalarida bayon qilindi[1]. 1992-yil iyuldan Toshkentda Qirg‘iziston elchixonasi [2], 1998-yil oktabrdan Bishkekda O‘zbekiston elchixonasi

faoliyat yuritib kelayotganligi maqolalarda izohlandi. 2000-yil sentabrda O‘zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.Karimovning Bishkekka, 1996-yil dekabr va 1998-yilda Qirg‘iziston Prezidentining O‘zbekistonga tashrifi bo‘lib o‘tganligiga sharhlar bayon qilindi[3].

“Xalq so‘zi” gazetasining 13-sonida 1996-yil 24-dekabr ikki davlat o‘rtasida imzolangan “Abadiy do‘stlik to‘g‘risida”gi shartnoma davlatlar o‘rtasidagi munosabatlarning shartnomaviy-huquqiy asosi hisoblanganligi qayd etildi[4]. Davlatlar o‘rtasida gumanitar sohadagi hamkorlik mana shu shartnoma, 1994-yil 16-yanvarda imzolangan Madaniyat, sog‘liqni saqlash, fan, ta’lim, turizm va sport bo‘yicha hamkorlikni chuqurlashtirish to‘g‘risidagi hukumatlararo bitim, 1996-yil 24-dekabrda imzolangan Madaniy hamkorlik to‘g‘risidagi muassasalararo bitimga muvofiq amalga oshiriladi. 2005-yilgacha ikki davlat o‘rtasida ikki tomon uchun ahamiyatli bo‘lgan 181 hujjat imzolangan[5].

2004-yil O‘zbekiston Respublikasi bilan Qirg‘iziston o‘rtasidagi tovar aylanmasi 68,1 mln. AQSH dollarini, jumladan, eksport 43,6 mln. AQSH dollarini, import 24,5 mln. AQSH dollarini tashkil etdi. Shunday ekan, qo‘shni davlatlar bilan O‘zbekistonning munosabatlari izchil ravishda har bir mavzu doirasida davom etib kelmoqda. Har qanday vaziyat bo‘lishiga qaramasdan o‘zaro do‘stona munosabatda bo‘lgan davlatlar bir-birlariga hamisha yelkadosh bo‘lib kelgan. Jumladan, 2021-yil mart oyida Qirg‘iziston Prezidentining O‘zbekistonga tashrifi chog‘ida qirg‘iz xalqiga o‘zbek xalqi nomidan 10 dan ortiq tez yordam mashinalari topshirildi [6]. Ikki davlat rahbarlari va delegatsiyalari ishtirokidagi muzokaralarda kapitali 200 million AQSH dollari bo‘lgan O‘zbekiston - Qirg‘iziston investisiya jamg‘armasi tashkil etilishi belgilangan hamda ikki mamlakat hukumatlariga uning faoliyatini yo‘lga qo‘yish bo‘yicha topshiriqlar berilgan. O‘zbekiston - Qirg‘iziston sherikligining deyarli barcha yo‘nalishlarini qamrab olgan 22 ta hujjat imzolandi.

“Xalq so‘zi” gazetasining 71-sonida 2021-yil 26-mart kuni Toshkentda O‘zbekiston va Qirg‘iziston delegatsiyalari o‘rtasida uchrashuv bo‘lib o‘tganligi bayon qilingan[7]. Uchrashuvda qirg‘iz-o‘zbek chegaralarida bundan so‘ng bahsli hududlar

bo‘lmasligi, chegara masalalarini hal qilishda tomonlarning hech biri yutmagan va yutqazmaganligi ta’kidlangan. Tomonlar loyiha chizig‘ining Kampir-Obod (Andijon) suv ombori hududida 900 gorizontal ostidan 312-raqamli chegara nuqtasidan 312/3-raqamli chegara nuqtasigacha o‘tishi to‘g‘risida kelishib olgan. Kelishuv natijalariga ko‘ra, ayrim shartlar bajarilsa, to‘g‘on O‘zbekiston hududida qolishi belgilangan. Demarkasiya jarayonida O‘zbekiston Andijon viloyatining O‘sh viloyati Uzgen tumani va Jalol-Obod viloyatining So‘zak tumanlari bilan chegaradosh hududdagi 304- va 312-raqamli chegara nuqtalari oralig‘idagi 1000 gektar yerni tovon sifatida Qirg‘izistonga topshiradi. Shu munosabat bilan tomonlar O‘zbekiston va Qirg‘iziston suv xo‘jaligi tashkilotlariga Kampir-Obod suv omborining suv resurslaridan birgalikda foydalanish va boshqarish bo‘yicha hukumatlararo kelishuv loyihasini ishlab chiqish topshirig‘ini bergan. Shuningdek, tomonlar Shahrixonsoy kanalining hududlarini (chap tomoni), 312 va 312/3 chegara nuqtalari hududidagi Andijon suv ombori to‘g‘onini, kanaldan to‘g‘on o‘rtasigacha, O‘zbekistonga 50 gektar yerni qoldirib, xatlovdan o‘tkazishga kelishib olgan.

O‘zbekiston – Qirg‘iziston o‘rtasidagi munosabatlar nafaqat siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, balki, madaniy sohada ham yetarli darajada rivojlangan. O‘zbekiston hududida yashayotgan 271 mingdan ortiq qirg‘izlarning istiqomat qilishi ularning madaniyati va urf-odatiga bo‘lgan hurmatni bildiradi. Birinchi viloyatlararo qirg‘iz madaniy markazi 1991- yili Jizzax viloyatida tashkil etilgan edi. Andijon, Jizzax, Sirdaryo, Namangan, Farg‘ona viloyatlarida va ularning faoliyatini muvofiqlashtiruvchi O‘zbekiston qirg‘iz milliy madaniy markazlari faoliyati yo‘lga qo‘yildi [8]. Bugungi kunga kelib jami oltita markaz faoliyat ko‘rsatmoqda. Bu markazlarda milliy madaniyat, an’analar, urf-odatlar va tilni rivojlantirish bilan birga xalq og‘zaki ijodiyoti, milliy va jahon madaniyatining gavhari bo‘lmish “Manas” dostoniga katta e’tibor qaratiladi: muntazam ravishda oqinlar o‘rtasida musobaqalar, O‘zbekiston va Qirg‘izistonning taniqli fan va san’at arboblari bilan uchrashuvlar, kitoblar taqdimotlari o‘tkaziladi.

O‘zbekiston va Qirg‘iziston mustaqillik kunlari esa haqli ravishda o‘zbek-qirg‘iz do‘stligining yorqin namoyishi sifatida nishonlanadi. Ommaviy xalq sayillari va bayramlarda markazlar qoshida tashkil etilgan milliy folklor ansambllari ijrosidagi qadimgi va zamonaviy qo‘shiq raqslar ijro etilib, ular tomoshabinlar tomonidan iliq kutib olinadi. Qirg‘izlarning O‘zbekistondagi hayoti to‘g‘risida O‘zbekiston milliy teleradiokompaniyasining qirg‘iz, o‘zbek va boshqa tillarda uzatiladigan “Aychurek” va “Yagona oilada” teleko‘rsatuvlarida, shuningdek, “Eleman”, “Min kiyal” radioeshittirishlarida hikoya qilinadi.

Xulosa o‘rnida shuni qayd etish mumkinki, “Xalq so‘zi” gazetasi sahifalarida bayon etilgan O‘zbekiston – Qirg‘iziston munosabatlari, mintaqaviy muammolar, savdo-iqtisodiy gumanitar sohalar bo‘yicha amalga oshirilgan hamkorlik aloqalari sharhi muhim manba hisoblanadi. Gazeta mustaqillik yillari boshlab muhim siyosiy voqealar bilan bir qatorda respublikaning barcha viloyatlarida iqtisodiy, madaniy-marifiy jahada olib borilayotgan ishlarni keng va muttasil yoritib borishi bilan birga qo‘shni davlatlar bilan, aniqrog‘i Qirg‘iziston bilan olib borayotgan har qanday uchrashuvlarni toki bugungi kungacha muntazam ravishda yoritib bormoqda.

Keyingi yillarda ikki tomonlama munosabatlarda ulkan o‘zgarishlar ro‘y berib, ularni o‘zbek va qirg‘iz xalqi kundalik hayotida his etmoqda. Xalqlarimiz o‘rtasida ming yillar davomida rivojlanib kelgan madaniy-gumanitar aloqalar va insonparvarlik g‘oyalari boshqa sohalaridagi aloqalarni chuqurlashtirishda ishonchli asos vazifasini o‘taydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. O‘ZA. Toshkentga Qirg‘iziston Respublikasi delegatsiyasi tashrif buyurdi. Xalq so‘zi //1993-yil 28-may.103-son,1-b.
2. O‘ZA. I.Karimov Bishkekka jo‘nab ketdi.Xalq so‘zi//1992-yil 9-oktabr, 197-son (448),1-b.
3. O‘ZA. Hamjihatlik – taraqqiyot sari yo‘l.Xalq so‘zi//1998-yil 27-mart,64-son (1845),1-b.

4. O‘zA. Munosabatlarning yangi bosqichi. Xalq so‘zi//1996-yil 18-yanvar, 13-son (1266),1-b.
5. Jahon A.A. O‘zbekiston Markaziy Osiyoda tinchlik va barqarorlik o‘rnatishga intilmoqda. Xalq so‘zi//2005-yil 27-iyun,133-son (3245) 1-b.
6. Jonibekov Z., Elmurodov M. O‘zbekiston- Qirg‘iziston: sifat jihatidan yangi strategik hamkorlik davri. Xalq so‘zi//2021-yil 13-mart, 52-son (7832), 1-b.
7. Xonnazov G‘. Qirg‘iziston bosh vaziri Toshkentdagi sanoat korxonalarini bilan tanishdi. Xalq so‘zi//2021-yil 26-mart,61-son (7841),1-b.
8. O‘zA. Madaniyat adad bilmaydi. Xalq so‘zi//1998-yil 16-aprel, 77-son (1858) 1-b.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MEHNAT TA‘LIMIDAN AMALIY MASHG‘ULOTLAR

Baylepesova Gulmira

Qoraqalpog‘iston Respublikasi Nukus shahri
42-sonli maktab texnologiya fani o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Boshlang‘ich sinflarda mehnat ta‘limi darslarini olib borish jarayoni, mashg‘ulotlarni tashkillashtirish va amaliy darslarni yuritish haqida.

Kalit so‘zlar: mehnat ta‘limi, qo‘l mehnati, texnologiya.

Ta‘lim muassasalarida tashkil etiladigan ijtimoiy-foydali mehnatning turlari xilma-xildir. O‘quvchilarning ijtimoiy foydali ishlari asosan sinfdan va maktabdan tashqari sharoitlarda tashkil etiladi. O‘quvchilarning ta‘lim muassasalaridagi ijtimoiy foydali mehnatlari ta‘lim muassasasi binosi va hovlisini ozoda saqlash, ta‘lim muassasasi o‘quv anjomlarini ta‘mirlash, ko‘kalamzorlashtirish va obodonlashtirish ishlarini, jonli tabiat burchaklarini tashkil etishdan boshlanadi. O‘quvchilar boshlang‘ich sinflardan oq ijtimoiy foydali mehnatga jalb etiladilar. Biroq, bu vaqtlarda ular asosan o‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsatadilar. Shunga qaramay, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ham o‘zlarining mehnatlari umum foydasiga qaratilganligini, ijtimoiy ahamiyat kasb etishini anglay boshlaydilar.

Mazkur faoliyatga o‘quvchilarni jalb etishda ularning qiziqishlari, imkoniyatlari, yosh xususiyatlari hamda jismoniy quvvati hisobga olinadi. Ijtimoiy foydali mehnat yosh avlodni jamiyat hayotini tashkil etish jarayonida faol ishtirok etishga tayyorlaydi.

Boshlang‘ich sinflarda mehnat ta‘limiga tayyorlash dasturi bolalarni har tomonlama kamol toptirishga, aqliy va jismoniy, axloqiy va estetik, iqtisodiy va ekologik bilimlarini shakllantirishga va tarbiyalashga qaratilgan bo‘lib, o‘z oldiga

quyidagi maqsadlarni qo‘yadi: a) o‘quvchilarning mehnat ko‘nikmasi va malakalarini oshirish, ularda kishilarning ishlab chiqarish faoliyati to‘g‘risidagi bilimlarni kengaytirish, mehnatsevarlik, mehnatga va mehnat kishilariga mansublik ruhida tarbiyalash; b) mehnat malakasi, mehnat madaniyati asoslarini, o‘z ishi va o‘rtoqlari ishini rejalashtirish va tashkil qilish malakalarini rivojlantirish vazifalarini qo‘yadi; (II. 33-34 b)

Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarni mehnatga tayyorlash ularning qiziqishlari, moyilliklari va imkoniyatlariga asoslangan qo‘l mehnati hisoblanadi. SHu munosabat bilan Mehnat tahlimi jarayoni o‘quvchilarda ushbu yosh uchun bilim, mehnat, ahloqiy,estetik, iqtisodiy-ekologik va aqliy imkoniyatlarni aniq, mehnat jarayonlarida rivojlantirishga qaratilgan, natijada ularni mehnatga tayyorlashning keyingi sinflarda davom ettirilishi uchun zarur aloqadorlik hosil qilinadi. Qo‘l mehnati jarayonida bolalar asosan ishlab chiqarish texnologiya chiqindilari (qog‘oz, karton, yumshoq sim, yog‘och, gazmol va boshqalar) bilan; tabiiy va sung‘iy xomashyolar (maxsus loy, yog‘och va plastmassalar, plastelin, yelim vaboshqalar) bilan, keng istehmol mollari va xalq hunarmandchiligi mahsulotlari, tayyorlash uchun mahalliy xom-ashyolar bilan elektr, radiotexnika to‘plamlari va hakazolar bilan ishlashga o‘rganadilar. Bularning hammasi o‘quvchilarga qo‘l asboblari bilan ishlash, har xil xom ashyolardan foydalanishning mahlum tajribasini tuplashga imkon beradi, bu esa mehnatning qadrini va mahnosini tushunishga, mehnat kishilariga hurmatda bo‘lishga, mehnatning va kasbning u yoki bu turiga qiziqishlarini shakllantirishga yordam beradi. tahlil qilar ekanmiz, barcha sinflardagi ish turdaridan biri “Qog‘oz va karton bilan ishlash” ekanligini ko‘ramiz. Birinchi sinfda o‘quvchilar eng avvalo faqat mehnat darsi mashg‘ulotlaridagina emas, balki boshqa darslarda ham to‘qnash keladigan materiallar bilan tanishadilar. Bu barcha o‘quv anjomlari dafgarlar, kitoblar, o‘quv qo‘llanmalari, bosiladigai qog‘oz turlari: yoziladigan, muqova qilinadigan, bosma, rasm solinadigan, kitob va oynoma qog‘ozlaridir. Talim jarayonida o‘quvchilar turli qog‘ozlarning asosiy jismoniy xususiyatlari;

rangi, qalinligi, zichligi siyohni shimish xususiyati, sathining xarakteri – siliq g‘adir-budirligi bilan tanishadilar. O‘quvchilar mashg‘ulotlarda qog‘oz varaqlarini buklaydilar va to‘g‘rilaydilar, ularni qismlarga bo‘lib yirtadilar va qirqadilar, bo‘yaydilar. SHu bilan birga qog‘ozni buklash yo‘li bilan turli xil narsalarning shaklini yasaydilar.

Applikatsiya - badiiy asarlar yaratishning eng sodda va oson usulidir. Bu applikatsiyadan faqat bezash maqsadlaridagina ko‘rgazmali qog‘ozlar turli o‘yinlar uchun qo‘llanmalar, uyinchoqlar, bayroqchalar, suverinlar, devoriy ro‘znomalar, stendlar, ko‘rgazmalar va kostyumlarni tayyorlashdagina emas, balki kartina, pano naqshlarni va shu kabilarni yaratishda ham keng qo‘llash imkonini beradi. Applikatsiya tasvirlash texnikasining turli formalarini qirqish va ularni fon tarzida qabul qilingan materiallar hisobiga mustahkamlashga asoslanuvchi turidir. Applikatsiya 2500 yil muqaddam ko‘chmanchi xalqlarda paydo bo‘lgan. Applikatsiya bilan kiyim-bosh, turar joylar bezatilgan. Applikatsiya ishida asosiy material qog‘ozdir, dazmollangan va kraxmallangan gazlama bulakchalaridan ham foydalanish mumkin. Bu materiallar bilan bir qatorda samon qo‘ritilgan o‘simliklar urug‘i -danak, barglar shu kabilardan ham foydalanadilar. Qog‘ozning yaltiraydigan marmar, bosma gul tushurilgan- barxat, kumush va bronza, rasm solish va chizmachilik qog‘ozi navlari applikatsiya uchun yaroqlidir. Applikatsiya ishlari doimo xotirada saqlanishi haqida majburiy qoida sifatida bajarilishi lozim bo‘lgan izchillikda ado etiladi. Eng oddiy applikatsiyalar bu goemetrik figuralardan qilingan applikatsiyalardir. Applikatsiyada avval eskizi tuziladi, so‘ngra kerakli detallar o‘lchami va miqdori hisoblanadi. Detailarni tayyorlab mahlum tartibda joylashtiriladi va yopishtirishni qaysi detaldan boshlash kerakligi

aniqlanadi. So‘ngra tayyorlangan materiallar bir-biriga yopishtiriladi. Bajarilish texnikasiga ko‘ra applikatsiyaning eng oddiy turlaridan biri geometrik shaklli applikatsiyalardir. (I. b77-78,87-88)

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Mehnat uni o‘qitish metodikasi. O‘quv qo‘llanma. Prof. Mavlonova R.A.
P.f.n dotsent Sanaqulov.H.R O‘qituvchi Xodiyeva.D.P .Toshkent-2007

2.Sanaqulov X.R, Xodiyeva D.P. Satbayeva “Mehnat va uni o‘qitish metodikasi”.

Darslik. – T.: TDPU.2015-yil

CHET TILINI O‘QITISH METODLARI VA PRINSIPLARI.

Sultamuratova Nargiza.

Qoraqalpog‘iston Respublikasi Nukus shahri 42-sonli maktab
ingliz tili fani o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Chet tilini o‘rgatish va o‘qitish metodikasi, metod va prinsiplar rivojlanish tarixi, qo‘llash usullari haqida.

Kalit so‘zlar: metodika, chet tili, uslublar, audiolingval, audiovisual.

РЕЗЮМЕ

Об истории развития методики преподавания и изучения иностранных языков, методах и принципах, способах применения.

Ключевые слова: методика, иностранный язык, методы, аудиоязык, аудиовизуальный.

SUMMARY

About the history of the development of foreign language teaching and learning methodology, methods and principles, methods of application.

Keywords: methodology, foreign language, methods, audio language, audiovisual

Chet til o‘qitishdagi ilg‘or tajribalami o‘rganish, umumlashtirish va yoyishdan ko‘zlanadigan maqsad ham ijobiy natijalarni qo‘lga kiritishga qaratiladi. Ilg‘or ish tajribasi umumiy tarzda (chet til o‘qitish tajribasi) yoki ayrim kichik soha (mas. dars boshlanishida til muhitini yaratish, murakkab Grammatik hodisani amaliy o‘rgatish kabi)lami analiz-sintez metodi yordamida tadqiq qilishdan iborat.(I. 20 b)

Tarixan metodlar to‘rt guruhga birlashtirilib, ulaming nomlariga „tarjima“, „to‘g‘ri (yoki tarjimasiz)“, „qiyosiy (yoki ongli-qiyosiy)“, „aralash“ so‘zlarini aniqlovchi sifatida qo‘shib aytiladi. Shunday qilib, chet til o‘qitishning bir necha asrlik tarixidagi barcha metodlar ushbu to‘rt toifaga to‘plangan. Ulaming har birini qisqacha tahlil qilish talab etiladi, chunki bugungi metodikada ulaming ayrim xususiyatlari muayyan shaklda qo‘llanilmoqda.(I. 75 b)

Tarjima metodi. Ushbu metodning nomi, odatda, „tarjima metodlari“ termini bilan ko‘plikda ishlatiladi. Nomiga ko‘ra ma’nosini bilib olish qiyin emas: chet til materiali ona tiliga tarjima qilinadi. Yevropada, avvalo, yunon tili, keyinchalik lotin tili o‘rgatilganda tarjima tushunish usuli qilib olingan. XVIII asming ikkinchi yarmi va XIX asr davomida fransuz tili, XX asrda esa ingliz tili va, nihoyat, nemis tili, tarjima orqali o‘rganib kelindi. Musulmon dunyosida esa asosan arab tili, qisman fors tili chet tillar sifatida o‘rganilar edi. o‘lik (mas. lotin) va jonli tillar tarjima metodi bilan o‘rgatilib, bu jarayon mantiqiy tafakkumi pvojlantirish omili hisoblab kelindi. Arab tili esa islom dini asarlarini o‘rgatish vositasi bo‘lib, uni ko‘pchilik talabalar quruq yodlash orqali o‘rganishar edi. Oliy diniy o‘quv yurtlarida arab, fors, turkiy va b. tillar o‘rganilgan.(I. 76 b)

To‘g‘ri metodi. Metod nomining kelib chiqishiga asosiy sabab shundan iboratki, to‘g‘ri metodda o‘qitish chog‘ida ona tilini chetlab o‘tib, chet til so‘zi bilan predmet orasida bevosita assotsiatsiya (fikran bog‘lanish) o‘rnatishga urinib ko‘rilgan. Chet til grammatikasini o‘rgatishda ham xuddi shunday metodik yo‘l tutilgan: grammatik ma’no bilan forma o‘rtasida bevosita bog‘lanish hosil qilmoqchi bo‘lishgan. To‘g‘ri metodning dunyoga kelish sababini chet tillarni amaliy o‘rganish maqsadidan qidirish joizdir. o‘tgan asrning oxirlariga kelib, G‘arbiy Yevropa mamlakatlari va Amerika Qo‘shma Shtatlarida chet til o‘qitishni isloh qilish natijasida ushbu metod kashf etilgan. Keyinchalik bu metod Osiyo, Afrika va boshqa qit‘alarga ham tarqalgan. Ona tili ishtirokisiz chet tilni o‘rgatishga intilishlar to‘g‘ri metod, induktiv metod, tabiiy metod kabi terminlar bilan yuritila boshlangan. Ushbu metodlardan ko‘zlanadigan asosiy maqsad chet tilni amaliy jihatdan o‘rgatishdir. Ona

tilini o‘rganish shartsharoitlari bu metodda o‘zgarishsiz qabul qilina bergan. To‘g‘ri metodning zamonaviy ko‘rinishlaridan ikkitasi — audiolingval va audiovizual metodlari ko‘p tarqalgan. Audiolingval metodning asoschilari (mashhur Amerika metodistlari Charlz Karpenter Friz va Robert Lado) fikrlariga binoan chet til amaliy va ta‘limiy maqsadda o‘rganiladi. Til materiallaridan chet til jumalari (nutq namunalari)ni tanlash va o‘rgatishga muhim o‘rin beriladi. Nutq faoliyati turlarini o‘rganish tartibi quyidagicha kechadi: tinglab tushunish—gapirish—o‘qish— yozuv. Og‘zaki nutq chet tilda aloqa vositasi sifatida, yozma nutq esa og‘zaki nutq materiali asosida o‘rgatiladi. (I . 76-77 b)

To‘g‘ri metodning zamonaviy ko‘rinishlaridan ikkitasi-audiolingval va audiovizual metodlari ko‘p tarqalgan. Audiolingval metodning asoschilari (mashhur Amerika metodistlari Chariz Karpenter Friz va Robert Lado) fikrlariga binoan xorijiy amaliy va ta‘limiy maqsadda o‘rganiladi. Til materiallaridan xorijiy jumalari (nutq namunalari)ni o‘rganish va o‘rgatishga muhim o‘rin beriladi. Nutq faoliyati turlarini o‘rganish tartibi quyidagicha kechadi: tinglab tushunish-gapirish-o‘qish-yozuv. Og‘zaki nutq xorijda aloqa vositasi sifatida, yozma nutq esa og‘zaki nutq materiali asosida o‘rgatiladi. Muallimlar audiolingval metodning bir qancha ijobiy xossalarini maktab tajribasidan biladilar. Chunonchi, nutq namunalarining til o‘rgatish birligi darajasiga qo‘llanilishi, og‘zaki nutqning ilgirilashi, og‘zaki nutqning materialida o‘qish va yozuvning o‘rganilishi V-VII sinflarda tegishli o‘zgarishlar bilan qabul qilingan. Audiolingval metodning ayrim qonuniyatlari bizning sharoitga to‘g‘ri kelmasligi maktab darsliklariga xisobga olingan. masalan: nutq namunalari ong ishtirokisiz va hech qanday qoidalar berilmasdan o‘rgatilishi undagi g‘ayri ilmiy ko‘rsatmalardir. Faol va passiv til materialini farqlagan xolda ularning o‘zlashtirilishiga befarq qarashadi .Bu ham noto‘g‘ri metodik yo‘l-yo‘riqdir. Audiolingval metodni olib ko‘raylik. Bu metodning yuaga kelishiga lingvistika fanidagi o‘zgarishlar , yani structural oqimni ta’siri bo‘ldi. (II . 25 b)

Adabiyotlar:

1. J.Jalolov”Chet tili o‘qitish metodikasi”-Toshkent 2012
2. Dj.Shabanov”Chet tilini o‘qitish metodikasi va zamonaviy texnologiyalari”-Toshkent 2009.

CHIZIQLI ALGEBRA ELEMENTLARI

Utewliyeva Zarafshan

Qoraqalpog‘iston Respublikasi Nukus shahri 42-sonli maktab
matematika fani o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA:

Chiziqli algebra haqida tushuncha va qisqacha tarixi, matritsa tushunchasi ilim fanga kirip kelishi va amaliy qo‘lanilishi.

Kalit so‘zlar: chiziqli algebra, matritsa, determinant, diogonal.

Chiziqli algebraning daslabki masalasi chiziqli tenglamalar haqidagi masala hisoblanadi. Bunday tenglamalarni yechish jarayonida determinant tushunchasi paydo bo‘ldi. Chiziqli tenglamalar sistemasi va ularning determinantlarini o‘rganish natijasida matritsa tushunchasi kiritildi. G.Frobennus tomonidan matritsaning rangi tushunchasi kiritilishi chiziqli tenglamalar sistemasining birgalikda va aniq bo‘lshi shartlarini olish imkonini berdi. Shu zaylda XIX asrning oxirlariga kelib, chiziqli tenglamalar sistemasi nazariyasini barpo qilish jarayoni tugatildi.(I, 5b)

Matritsa tushunchasi 1850-yilda *James Joseph Sylvester* tomonidan kiritilgan. *Kelmmg* 1858-yilda chop etilgan «*Matritsalar nazariyasi haqida memuar*» asarida matritsalar nazariyasi mufassal bayon qilingan. Daslabki vaqtlarda matritsa geometric obyektlarni almashtirish va chiziqli tenglamalarni yechish bilan bog‘liq holda rivojlantirildi. Hozirgi vaqtda matritsalar matematikaning muhim tatbiqiy vositalaridan biri hisoblanadi. Matritsalar matematika, texnika va iqtisodiyotning turli sohalarida keng qo‘llaniladi. Masalan, ulardan matematikada algebraik va differensial tenglamalar sistemasini yechishda, kvant nazariyasida frak kattaliklarni oldindan aytishda, aviatsiyada zamonaviy samolyotlarni yaratishda foydalaniladi.(I, 5-6b)

Matritsalar sonlar, algebraik belgilar va matematik funksiyalarning katta massivlarini yagona obyekt sifatida qarash va bunday massivlarni o‘z ichiga olgan masalalarni qisqa ko‘rinishda yozish va yechish imkonini beradi. *Matritsa* - bu elementlar (sonlar, algebraik belgilar, matematik funksiyalar) massivining satr hamda ustunlarda berilgan va kichik qavslarga olingan to‘g‘ri burchakli jadvalidir. Matritsaning o‘lchami uning satrlari soni va ustunlari soni bilan aniqlanadi. Matritsaning o‘lchamini ifodalash uchun $m \times n$ belgi ishlatiladi. Bu belgi matritsaning m ta satr va n ta ustundan tashkil topganini bildiradi. Matritsa lotin alifbosining bosh harflaridan biri bilan belgilanadi. Masalan,

3×2 o‘lchamli matritsa	2×3 o‘lchamli matritsa	2×2 o‘lchamli matritsa
$A = \begin{pmatrix} 2 & 5 \\ 0 & 7 \\ 3 & 1 \end{pmatrix}$	$B = \begin{pmatrix} -1 & 4 & 7 \\ 2 & 5 & 6 \end{pmatrix}$	$C = \begin{pmatrix} \sin x & -\cos x \\ \cos x & \sin x \end{pmatrix}$

matritsaning i -satr va j -ustunda joylashgan elementi a_{ij} bilan belgilanadi.

$A = (a_{ij})$, $i = \overline{1, m}$, $j = \overline{1, n}$ yoki $A = \|a_{ij}\|$, $O = \|0\|$, $Y = \|y_i\|$ yozuv A matritsa ij elementlardan tashkil topganini bildiradi:

$$A = (a_{ij}) = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{pmatrix}; \quad A = \|a_{ij}\| = \begin{vmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{vmatrix}$$

$1 \times n$ o‘lchamli $A = (a_{11} \ a_{12} \ \dots \ a_{1n})$ matritsaga *satr matritsa* yoki *satr-vektor* deyiladi.

$$A = \begin{pmatrix} a_{11} \\ a_{21} \\ \dots \\ a_{m1} \end{pmatrix}$$

$n \times 1$ o‘lchamli $A = \begin{pmatrix} a_{11} \\ a_{21} \\ \dots \\ a_{m1} \end{pmatrix}$ matritsaga *ustun matritsa* yoki *ustun-vektor*

deyiladi. $n \times n$ o‘lchamli matritsaga «*- tartibli kvadrat matritsa*» deyiladi. Kvadrat matritsaning chap yuqori burchagidan o‘ng quyi burchagiga yo‘nalgan $a_{11}, a_{22}, \dots, a_{nn}$ elementlaridan tuzilgan diagonaliga uning *bosh diagonal*, o‘ng yuqori burchagidan chap quyi burchagiga yo‘nalgan $a_{1n}, a_{2(n-1)}, \dots, a_{n1}$ elementlardan tuzilgan diagonaliga

uning *yordamchi diagonali* deyiladi. Bosh diagonalidan yuqorida (pastda) joylashgan

$$A = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ 0 & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & 0 & \dots & a_{nn} \end{pmatrix} \quad \left(A' = \begin{pmatrix} a_{11} & 0 & \dots & 0 \\ a_{21} & a_{22} & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{pmatrix} \right)$$

barcha elementlari nolga teng bo'lgan

matritsaga *yuqoridan uchburchak* (*quyidan uchburchak*) *matritsa* deyiladi. Bosh diagonalda joylashmagan barcha elementlari nolga teng bo'lgan

$$A = \begin{pmatrix} a_{11} & 0 & \dots & 0 \\ 0 & a_{22} & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & 0 & \dots & a_{nn} \end{pmatrix}$$

matritsaga *diagonal matritsa* deyiladi. Barcha elementlari birga teng boigan diagonal matritsaga *birlik matritsa* deyiladi va I (yoki E) harfi bilan belgilanadi. Barcha elementlari nolga teng boigan ixtiyoriy oichamdagi matritsaga *nol matritsa* deyiladi va O harfi bilan belgilanadi. A matritsada barcha satrlarni mos ustunlar bilan almashtirish natijasida hosil qilingan AT matritsaga A matritsaning *transponirlangan matritsasi* deyiladi: $(a_{ij})^T = (a_{ji})$. Agar $A = AT$ boisa, A matritsaga *simmetrik matritsa* deyiladi. (I, 7b)

a_{ij} , $i=1,2,,m$, $j=1,2,,n$ sonlarning muayyan tartibda yozilgan quyidagi jadvali

$$A = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{pmatrix}$$

m ta satr, n ta ustundan tuzilgan $m \times n$ o'lchamli matritsa, deb ataladi. Bunda a_{ij} sonlar matritsaning elementlari deyilsa, uning birinchi indeksi i shu element joylashgan satr raqamini, ikkinchi indeksi j esa u joylashgan ustun raqamini bildiradi. Matritsa qisqacha, $A = //a_{ij}//$ ko'rinishda ham yozilishi mumkin. Agar $m=n$ bo'lsa, A kvadrat matritsa deyiladi. Agar barcha $i=1,2,,m$, $j=1,2,,n$ lar uchun $a_{ij}=b_{ij}$ bo'lsa, bir xil o'lchamli $A = //a_{ij}//$ va $B = //b_{ij}//$ matritsalarini teng deymiz, ya'ni $A=B$. Matritsalar uchun ular ustida bajariladigan arifmetik amallar: qo'shish, ayirish va ko'paytirish amallarini kiritish mumkin. (II, 4 b).

Adabiyotlar:

1. SH.R.Xurramov’’Oliy Matematika’’I jild, Cho‘Ipon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyiToshkent-2018
2. D.G‘.Rahimov’’Oliy MAtematika’’ “IQTISOD-MOLIYA” Toshkent-2006

ЭФТАЛИЙЛАРДА ДАВЛАТ МАФКУРАСИ ВА ҲУҚУҚ ТИЗИМИ

Камолов Жаҳонгир Мамасидиқович

Рахматова Малика Шерзодовна

Тошкент Давлат Педагогика Университети

E-mail: jahongir.kamolov.88@gmail.com

Аннотация. Ушбу мақолада илк ўрта асрларда давлатчилигимиз тарихида ўзига хос ўрин тутган Эфталлийлар давлати мафкураси ва ҳуқуқчилигига оид, хусусан, жинойтчилик ва жазо чоралари ҳақидаги маълумотлар акс этган.

Калит сўзлар. Мафкура, ҳуқуқ, жинойтчилик, жазо, тангри, маросим, кўчманчилик, урф-одат, анъаналар, йилномалар, хокимият, қонун-қоидалар.

STATE IDEOLOGY AND LEGAL SYSTEM OF THE NEPHTHALITES

Abstract. This article contains information about the ideology and legal system of the Nephthalian state, which occupied a special place in the history of our statehood in the early Middle Ages, in particular, information about crimes and punishments.

Keywords. Ideology, Law, Crime, Punishment, God, Ritual, Nomadism, Tradition, Legends, Chronicles, Power, Laws.

Эфталлийлардаги давлат мафкураси ва ҳуқуқ тизими бўйича кенг маълумотлар ёзма манбаларда ўрин олмаса-да, улардаги жинойт ва жазо масаласи, кўмиш маросимлари бўйича хитойча «Бэй-ши» ва «Вей-шу» ҳамда элчи Сун Юн келтирилган қуйидаги маълумот бу борада бирмунча тасаввурлар беради:

«Ўғирлик учун миқдорига қарамасдан жинойтчининг боши кесилади; ўғирланган мол-мулкларнинг ўн миқдори ундириб олинади»; «Уларда камбағаллар ва бойларнинг кийимларида фарқлилик кўзга ташланади»;³⁰

³⁰ Гафуров Б.Г. Таджики, древнейшая, древняя и средневековая история. Кн.1. – Душанбе: Ирфон, 1989. – С. 265-266.

Эфталийларда давлат мафкуриси бевосита уларнинг диний қарашлари билан боғланиб кетган бўлиб, уруғ-қабилачиликка асосланган анъаналардан иборат бўлган, дейиш мумкин. Хўш, кўчманчиларга хос анъаналар моҳиятан қандай бўлган. Бу масалада аниқроқ тасаввурга эга бўлиш учун ўз анъаналарининг кўпчилигини Жуан-жуанлар орқали Хун салтанатидан олган Турк хоқонлиги мисолида кўриш мумкин.

Маълумки, қадимги туркларда қонунлар «тўру» (*тўру*) ёки «тўра» деб аталган. Ўрхун битиктошларда *тўру* ҳақида кўп маротаба эслатилган бўлса-да, қонунларнинг мажмуа ҳолида йиғилиб, ёзувда ифодалангани ҳақида маълумотлар учрамайди. Кўпчилик тадқиқотчиларга кўра, қадимги туркий қонунлар – *тўру* оғзаки бўлиб, ҳеч қачон ёзувга кўчирилмаган³¹. Демак, қадимги туркий урф-одатларга асосланган ушбу ибора остида анъанавий расм-русумлар, яъни «одат ҳуқуқи» тушунилади. Битиктошларда «*турк тўрусини йўқотган халқни ота-боболарим тўрусини бўйича тартибга солибди, бошқарибди*» мазмунида жумлалар учрайдики³², бу эса жамият аъзолари наздида қонунларнинг «аждодлар мерос» эканлигидан ва халқнинг барча қатламига тегишли деб билинганидан дарак беради.

Турк хоқонлигидан олдинроқ ҳам *тўру* тушунчаси мавжуд бўлганини тасдиқлайдиган маълумотлар Жуан-жуанлар билан алоқали равишда учрайди. Жумладан, 510- йиллар атрофида хоқон бўлган Чоуну ўзига *Доу-ло фу-ба-до у-фа кэ-хан* унвонини қабул қилгани ва у Вэй сулоласи тилида³³ «бошқарувни ёритувчи» маъносини билдириши хитой йилномаларида қайд этилади³⁴. Япон тадқиқотчиси Ширатори фикрича, ушбу унвоннинг биринчи қисми *до-уло*,

³¹ Коса А. Eski Türklerde Devlet Geleneği... – S. 834.

³² Абдурахмонов Ғ., Рустамов А. Қадимги туркий тил... – Б. 105.

³³ “Вэй сулоласи тили” – милодий 385–556 йилларда Хитойда ҳукм суриб, хитой йилномаларида “Тоба сулоласи” ёки “Шимолий Вэй сулоласи” деб номланган ва келиб чиқиши марказий осиелик кўчманчи қабилаларга бориб тақаладиган сулола асосчиларининг тили. Ушбу тилни айрим тадқиқотчилар туркий ҳисобласа, айрим тадқиқотчилар мўғулча бўлган, деб талкин қиладилар (Boodberg P. A. The Language of the T'o-Pa Wei // Harvard Journal of Asiatic Studies. – 1936. – Vol. 1. No. 2. – P. 167–185).

³⁴ Материалы по истории древних кочевых народов группы дунху / Введение, перевод и комментарии В. С. Таскина. – М.: Наука, 1984. – С. 279.

аслида мўғулча *türi* – «бошқарма/махкама», «давлат бошқаруви» деган маънони англатади³⁵. Демак, Турк хоқонлиги давлат бошқарувиغا хос бир қатор анъаналарни жуан-жуанлардан қабул қилиш баробарида мазкур давлат жамиятига хос айрим ҳуқуқий анъаналарни ҳам ўзлаштирган. Тадқиқотчиларга кўра, ўз навбатида жуан-жуанлар ҳам марказий осиёлик қадимги кўчманчилар, шу жумладан, хунлардан бир қатор анъаналарни қабул қилиб олишган³⁶. Масалан, Хун, Жуан-Жуан, Турк хоқонлигида «Тангри, яъни Осмон» бош илоҳ бўлиб, у барча жонли ва жонсиз нарсаларнинг яратувчиси, деб талқин қилинган. Шунга ўхшаш тушунча Эфталийларда ҳам мавжуд бўлганини хитой элчиси Сун Юн (520- йй.) ўзи гувоҳ бўлиб ёзиб қолдирган «*Эфталийлар ҳар куни эрталаб чодирларидан ташқарига чиқиб, худоларга ибодат қилишади ва шундан сўнггина нонушта қилишади*» мазмунидаги қайдлар ҳам тасдиқлайди. Шунга ўхшашроқ маълумот Турк хоқонлиги билан боғлиқ равишда шу тариқа учрайди: «*Ўтоғ*»нинг эшиги ҳам шарққа қаратилган бўларди. Хоқон ҳар тонгда «*ўтоғ*»нинг эшигидан чиққанда муқаддас ҳисобланувчи қуёшга салом беради»³⁷.

Агар Эфталийлар давлатининг Жуан-жуанлар билан деярли бир вақтда яшаб ўтган ўзаро кўни-кўшни бўлганлигини эътиборга олдайган бўлсак, шунингдек, айрим ёзма манбаларда «*Кўплаб одатлари тукюэ (Турк хоқонлиги) одатлари билан бир хил*»³⁸ мазмунидаги маълумотларнинг учраши ушбу давлатларнинг давлат мафқураси ва ҳуқуқ тизимида бирмунча ўхшашликлар бўлганлигидан дарак беради. Бу борада қуйидагича ўхшаш омилларни келтириб ўтиш мумкин:

- «Осмон худоси», яъни кўплаб кўчманчи давлатларда мавжуд бўлган ибора билан айтиладиган бўлса «Тангри» тушунчаси бу уччала давлатда ҳам мавжуд бўлиб, бошқарувчи тоифа томонидан бу эътиқод билан боғлиқ маросимлар амалга оширилган;

³⁵ Материалы по истории древних кочевых народов... – С. 413, к. 51.

³⁶ Бобоёров Ф. Ғарбий Турк хоқонлигининг давлат тузуми. – Тошкент: Yangi nashr, 2018. – Б. 319.

³⁷ Коса А. Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı // TÜRKLER. – Ankara, 2002. – Cilt 2. – S. 833.

³⁸ Бичурин Н.Я. (Иакинф). Собрание сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена. В 3-х томах. – М.- Л.: Изд. АН СССР. – том II. – 1950. – С. 268.

- Кўплаб урф-одатлари, хусусан, ҳуқуқ, жиноятчиларни жазолаш масалаларида умумийлик бор. Айниқса, ўғрилиқ жинояти ушбу жамиятларда қаттиқ қораланиб, энг катта жазолар уларга нисбатан қўлланилган;

- *türü / törü*, яъни «қонун» сўзи Жуан-жуанлар ва Турк хоқонлигида мавжуд бўлиб, бу сўз кўчманчи жамиятида ўзаро мувозанатни сақлаш, ҳокимият ва аҳоли орасидаги муносабатларни тартибга солиш ишлари у орқали амалга оширилган. Жуан-жуанларга бир қатор жиҳатлардан ўхшашликка эга бўлган Эфталийларда ҳам шундай қонун-қоидалар бўлган дейиш мумкин.

«Бей-ши» ва ҳоказо хитой йилномаларида Эфталийлардаги жиноятчиларни жазолаш бўйича *«Ўғирлик учун миқдорига қарамасдан жиноятчининг боши кесилади; ўғирланган мол-мулкларнинг ўн миқдори ундириб олинади»* мазмунида маълумотлар келтирилса, «Тун-дян» асарида Турк хоқонлигида жиноят қилганлар ва уларга нисбатан кўриладиган чоралар ҳақида *«Улар (турклар)нинг қонуни бўйича исён кўтарган, одам ўлдирган ҳар қандай кишига ўлим жазоси буюрилади. ... от ўғирлаганлар ўн мисли тўлов тўлаш мажбуриятидадир»*³⁹ деган маълумот келтирилади. Шунингдек, «Це-фу Юан-куи» йилномасида эса хоқонликда жиноят ва унинг жазоси ҳақида *«Уларнинг одатига кўра исён кўтарган, одам ўлдирган, зино қилган, боғлоглиқ отни ўғирлаганлар ўлим жазосига тортиларди ... От ва мол-ашё ўғирлаган киши барчасининг ўн баравардан кўпрогини тўлаши шарт эди»*⁴⁰. Бундан кўринадики, Эфталийлар давлати билан хоқонлик қонун-қоидаларида умумийлик мавжуд бўлган. Айниқса, ўлим жазоси ва бировларнинг мол-мулкани ўғирлаганда «10 баравар тўлов тўлатиш» каби амалиётлар бу фикрни тасдиқлайди.

Қисқаси, Эфталийларнинг давлат мафкураси билан боғлиқ масалаларни ёритар экан бир қатор омилларга эътибор қаратиш керак бўлади. Биринчидан, давлат чегаралари кенгайиб, турли дин, мафкура, маданият, хўжалик тарзи ва ҳоказоларга эга элатлар ўзаро битта сиёсий тузумда яшай бошлагач, бу каби

³⁹ Таşağıл А. Gök-Türkler. I, 2. Baskı. – Ankara, 2003. – S. 98.

⁴⁰ Бичурин Н. Я. Собрание сведений... I. – С. 230; Таşağıл А. Gök-Türkler. I. – Ankara, 2003. – S. 112.

масалаларда тобора яқинлашув, умумлашув кузатилган. Айниқса, турли элатлар маданиятлари учрашуви юз берадиган шаҳарларда бу ҳолат яққол кўзга ташланади. Демак, бошланғичда Марказий Осиё кўчманчиларига хос анъаналар устуворлик килган бўлса, кейинчалик вақт ўтиши билан ўзаро қоришув жараёнлари юз берган. Бу ҳолат ёзма манбалардан англашилганидек, Эфталлийлар ҳақида бир-биридан фарқли маълумотлар жой олишига сабаб бўлган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Гафуров Б.Г. Таджики, древнейшая, древняя и средневековая история. Кн.1. – Душанбе: Ирфон, 1989.
2. Коса А. Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı // TÜRKLER. – Ankara, 2002. – Cilt 2.
3. Абдурахмонов Ф., Рустамов А. Қадимги туркий тил. - Тошкент: Ўқитувчи. 1982.
4. Материалы по истории древних кочевых народов группы дунху / Введение, перевод и комментарии В. С. Таскина. – М.: Наука, 1984.
5. Бобоёров Ф. Фарбий Турк хоқонлигининг давлат тузуми. – Тошкент: Yangi nashr, 2018.
6. Бичурин Н.Я. (Иакинф). Собрание сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена. В 3-х томах. – М.- Л.: Изд. АН СССР. – том II. – 1950.
7. Taşağıl A. Gök-Türkler. I, 2. Baskı. – Ankara, 2003.

TURIZM TARAWLARINIŃ GEOGRAFIYALÍQ TIYKARLARI

Egamberdiev Farrux Baxtiyarovich,

Eshiniyazov Berdiniyaz Ańsatbay ulı.

Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı

berdiniyaz.eshiniyazov@mail.ru

Annotatsiya: Adamlardıń migraciyalıq háreketi nátiyjesinde sayaxatshılıqtıń dáslepki formaları júzege kelgen. Geografiyanıń rawajlanıwı – bul turizmniń rawajlanıwı dep esaplanadı.

Kalit so‘zlar: turizm, geografiya, turizm geografıyası, regional hám global, demografiya.

GEOGRAPHER BASICS OF TOURISM

Abstract: Due to the migration of people, the first forms of tourists appeared. The development of geography is the development of tourism.

Key words: tourism, geography, geography of tourism, regional and global, demography.

Turizmniń payda bolıwı hám rawajlanıwı geografiya pání menen tikkeley baylanıslı. Adamzat tariyxındaǵı dáslepki sayaxatlar qorshaǵan ortalıqtı úyreniw, jańa jerlerdi ashıw, qolaylı jasaw orınların izlep tabıw maqsetlerinde ámelge asırılǵan. Adamlardıń migraciyalıq háreketi nátiyjesinde sayaxatshılıqtıń dáslepki formaları júzege kelgen. Geografiyanıń rawajlanıwı – bul turizmniń rawajlanıwı dep esaplanadı.

Ásirese, «Ullı geografıyalıq ashılıwlar» dáwirinde dúnya júzi boylap sayaxat etiwler júdá tez pát penen rawajlandı. Bul dáwirdegi sayaxatshı-ilimpazlar qatarına

XV-XVI ásirlerde jasaǵan Fernan Magellan, Vako da Gama, Xristofor Kulumb, Abel Tasman, Jeyms Kuklardı kirgiziw múmkin.

Geografiya ilimi turizmnıń izertleniwindegi dominant ilim bolıp esaplanıp kelinmekte. Sebebi geografiya ilimi hámde turizm bir-biri menen tıǵız baylanıslı. Turizm geografiyası – bul mámlekettiń sırtqı hám ishki turistik imkánıyatların analiz etiwshi hám bulardan durıs paydalanıwdı úyretiwshi pán. Bul pán turistik resurslardıń jaylasıwı, olardıń rawajlanıwına tásir etiwshi faktorlar, turistik rayonlastırıwdıń tiykarların úyrenedi.

Turizm geografiyası pániniń wazıypası turistik resurslardı bahalaw, olardıń ekonom-geografiyalıq imkánıyatlarınıń rawajlanıwın úyreniwden ibarat. Bul pániniń izertlew obyektı turistik ornlardıń geografiyalıq jaylasıwı bolıp esaplanadı.

Turizm geografiyası pániniń tiykarǵı wazıypaları tómendegilerden ibarat:

- turistik oray hám zonalardıń júzege keliw nızamlıqların úyreniw;
- olardıń regional hám global qánigelesiwın anıqlaw hám bahalaw;
- olardıń rawajlanıwındaǵı tiykarǵı faktorlardı anıqlaw.

Orın resurslarınıń turistik imkánıyatların bahalaw geografiyalıq kózqarastan kelip shıǵadı. Geografiya – tábiyiy-klimatlıq, demografiyalıq, maǵlıwmatlar, olardıń ózgeriw tendenciyaları hám perspektivaları, turizmnıń regionlararalıq hám region ishinde rawajlanıwın tolıq rejelestiriw, obyektler, turistik sanaat, turizm tarawın investiciyalawdı rawajlandırıwdı rejelestiriw, turistik aǵımlardı, xalıqtıń bántligin hám turizmnen túsiwshi dáramattı rejelestiriw ushın júdá zárúr esaplanadı.

Turizmnıń geografiyalıq úyreniliwi degende turistik obyektlerdiń geografiyalıq tarqalıwı, dúnya kóleminde hárekettegi turistlerdiń sanı, turizm túrleri hám maqsetleriniń aymaqlıq ózgeshelikleri, turizmnıń mámleket ekonomikasında tutqan ornı h.t.b. belgilerdiń úyreniliwi túsiniledi.

Turizm geografiyası páni geografiyanıń iliminiń tómendegi tarawları menen baylanıslı túrde rawajlanadı:

- demografiya – xalıqtıń demografiyalıq hám social-ekonomikalıq evolyuciyası haqqındaǵı ilim;

- ekonomikalıq geografiya – dúnya júzi regionlarınıń ekonomikalıq resursları haqqındaǵı ili;

- mámlekettanıw – Jer sharı regionları hám kontinentlerdiń xojalıǵı haqqındaǵı ilim;

- tábiyiy geografiya – turizmniń rawajlanıwına tásir etiwshi tiykarǵı faktorlar bolǵan, tábiyiy, klimatlıq, salamatlandırıw resursları haqqındaǵı ilim;

Tariyxıy geografiya – turizmniń rawajlanıwındaǵı tiykarǵı faktor bolıp esaplangan tariyx, mádeniyatlar tariyxı haqqındaǵı ilim;

Turizm geografiyası pání geografıyalıq, social-ekonomikalıq hám jámiyetlik ilimler – siyasattanıw, socialogiya, ekonomika, ekologiya, psixologiya, medicina menen tıǵız baylanıslı.

Turizm xızmet kórsetiw quramına qaramastan, xızmetler kórsetiw ornına hám bul xızmetlerden paydalanıwshı turistler toparına: ishki hám xalıqaralıq turizm kategoriyalarına bólinedi.

Ishki turizm – degende belgili bir mámlekettiń óz aymaǵı sheńberinde xalıq tárepinen turistlerge xızmet kórsetiwi túsiniledi. Bunday turistler jergilikli turistler kategoriyasına kiredi.

Xalıqaralıq turizm – degende bolsa, qandayda bir mámleketke basqa mámleket turistleriniń barıwı hám olarǵa xızmet kórsetiliwi túsiniledi. Bunday turisler xalıqaralıq turistler dep ataladı.

Basqa bir mámleket aymaǵında turistlerge turizm boyınsha xızmet kórsetiw shıǵıwshı turizm dep ataladı. Usı sıyaqlı turistik xızmetlerdi óz mámleketi aymaǵında shet ellik turistlerge kórsetilse bunday turizm kırıwshı turizm delinedi.

Turizm statistikasında tranzit turist túsiniǵi de bar bolıp, onda turistlerdiń óz mámleketi aymaǵınan ekinshi bir mámleketke baratırǵanda ortadaǵı mámlekette toqtap ótiwi túsiniledi. Bunday xalıqaralıq tranzit turist bolıw ushın arnawlı tranzit vizalar bolıwı zárúr. Tranzit turistlerdiń mámlekette bolıw múddetleri shegaralangán. Mısalı, evropalı turistlerdiń Hindstanǵa yamasa Qıtayǵa sayaxatlarında Ózbekstan tranzit aymaq (mámleket), turistler bolsa tranzit turistler bolıp esaplanadı. Bunday

sayaxatta turistler qisqa waqit ishinde Ózbekstanda boladı. Usı waqit ishinde miymanxanalarda bolıwı, awqatlanıwı, mámlekettegi tariyxıy estelikler menen tanısıwı, bazarlarda sawda islewi múmkin.

Ádebiyatlar dizimi:

1. Iskenderov A.B. hám basqalar. Turizm hám rekreaciyalıq georafiya. NDPI baspaxanası. Nókis.2019. 128.
2. Tuxliev I., Qudratov G‘., Pardayev M. Turizmni rejalishtirish. Darslik. – T.: Iqtisodmoliya, 2010.
3. Царфус П.Г. Рекреационная география. -М., Мысль. 2012.

TURIZMNIŃ RAWAJLANIWINDAĖI GEOGRAFIYALÍQ KÓRSETKISHLER

Egamberdiev F., Eshiniyazov B.A.

Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı

berdiniyaz.eshiniyazov@mail.ru

Annotatsiya: ÓzbekstanniŃ tariyxı hám mádeniyatı júdá bay hám turizm tarmaĖınıŃ rawajlanıwı ushın joqarı potensialǵa iye. Aymaq “Ullı Jipek Jolı”nda jaylasqanlıǵı sebepli, tariyxta sawda hám mádeniy baylanıslardıń orayı sıpatında jáhán mámleketleri ishinde ajralıp turadı.

Kalit so‘zlar: turizm, turizm geografıyası, Jáhán turizm shólkemi, Ullı Jipek Jolı, mádeniy baylanıslar.

GEOGRAPHICAL VIEWS ON TOURISM DEVELOPMENT

Abstract: the history and culture of Uzbekistan is very rich and has a high potential for the development of the tourism network. Since the territory is located on the “Great Silk Road”, Historia stands out within the countries of the world as the center of trade and cultural ties.

Key words: tourism, geography of Tourism, World Tourism Organization, Great Silk Road, Cultural Relations.

ÓzbekstanniŃ aymaĖında 4000 ǵa jaqın arxitekturalıq estelikler bat bolıp, olardıń ayırımları 2500 jıllıq uzaq tariyxqa iye. Samarqand, Buxara, Xiywa, Shahrısabz sıyaqlı qalalardaǵı tariyxıy orınlar dúnya tariyxshıları hám sayaxatshılarınıŃ itibarında bolıp kelgen.

Jáhán turizm shólkeminiń (VTO) maǵlıwmatlarına kóre, dúnya júzi boyınsha jumıs penen bánt xalıqtıń 8 payızǵı turizm ushın xızmat kórsetiwshi mákemelerdiń jumısshılarınıń úlesine tuwrı keledi. Sonday-aq, islep shıǵarıw hám xızmet kórsetiw tarmaqlarına ajratılǵan investiciyalardıń 7 payızǵı, ulıwma tutınıw qarjılarınıń 11 payızǵı turizmniń úlesine tuwrı keledi. Búgingi kúnda turizm mámleketler qaznasına joqarı dáramat keltiriwshi tarmaq sıpatında qalıplesip kelmekte. Eger 1950-jıllarda dúnya júzi boyınsha turizm keltiretuǵın ulıwma dáramat 2,1 mlrd. AQSh dolların quraǵan bolsa, 1970-jıllarda onıń kólemi 17,9 mlrd. dollarga hám 2000-jılda 176,1 mlrd. dollarga jetti.

Rawajlanǵan mámleketlerde turizm kompleksli túrde rawajlanadı, ishki hám qabıl qılıw turizmde balans boladı. Ishki turizm milliy turistik resurslardan únemli paydalanıw hám turizm industriyası hám infrastukturasın rawajlandırıwǵa járdem beredi.

Biraq, ámelde barlıq mámleketler de buǵan uqıplı emes. Álbette, bul mámleket ekonomikasınıń turizmge baylanıslılıǵında, yaǵniy turizmsiz jasay almaytuǵın, ekonomikası turizm menen baylanıslı bolǵan mámleketlerde ǵana ámel qıladı. Mısalı, 50-60 mın andorralıqlar hár jılı 12 mln. turistlerdi qabıl etedi. Olardıń ózleri mámleketinen shıǵıwına zárúrlik joq. Statistikalıq maǵlıwmatlarda usı mámleketten tek ǵana 3 adam 1997-jılı Rossiya Federaciyasında bolǵanlıǵı keltirilgen. Ayırım mámleketler bolsa, ishki mámleketlik dúzimin bánelep puqaralardıń shet elge shıǵıwın qadaǵan etip qoyadı hám turistik xızmetti mámleket tárepinen basqarıw ushın ilájlardı ámelge asıradı. Yaǵniy, mámleketniń ruxsatsız qanday da bir jerge shıǵıw qıyınlasadı, turizmdi basqarıw roli mámleket qolına ótedi.

Statistikalıq maǵlıwmatlarǵa jáne múráját etemiz: Vengriyalı kishi jastaǵılar hám pensionerlerdi esapqa almaǵanda hár bir puqara jılına eki márte shet mámleketlerge turizm maqsetinde sayaxatqa shıǵadı. Bul kórsetkish Rossiya xalqınıń tek ǵana 2 %in quraydı. Álbette, bul jerde turizm bolıwı ushın eki nárese bolıwı kerek: 1. Bos waqıt. 2. Qárejet.

Dúnya júzindegi kóplegen mámleketlerdiń xalqı turizm maqsetinde shet elge shıǵıw imkaniyatına iye emes. Buǵan tiykargı sebep alınatuǵın is haqınıń kem ekenligi

hámde xalıqtıń kámbaǵallıǵı bolıp tabıladı. Olar qatarında ĞMDA mámleketleri puqaraları da bar.

Keyingi jıllarda Tashkent, Samarqand, Buxara qalalarına húkimetimiz hám shet ellik investorlar tárepinen turizm infrastrukturası ushın qarjılar ajratıldı. Iri miymanxanalar qurıldı, modernizaciya qılındı, zaman talabına juwap beretuǵın avtobus hám avialaynerler satıp alındı. Iri turistik oraylar, estelik orınları támirlendi, jollar qurıldı. Jeke miymanxanalar hám milliy úylerdiń xızmeti jolǵa qoyılıp, jergilikli hám shet elli turistlerge xızmet kórsetip kelmekte. Rekreacion aymaqlar, mısalı, Charbaǵ-Chimyan aymaǵına respublik byudjetinen úlken qarjı ajratıldı. Biraq, respublikamızda ishki turizm máselesi kewildegidey bolmadı. Ótken dáwir ishinde respublikamız xalqınıń kópshilik bólegi dúnyaǵa belgili Samarqand, Buxara, Xiywa, Shahrısabz qalaların bir márte de barıp kórmegen. Sol sebepli ishki turizmdi rawajlandırıw, xalqımızdıń turizm hám dem alıw talapların tolıq qanaatlandırıw ushın turistik resurslardan maksimal túrde paydalanıw maqsetke muwapıq. Sonday-aq, respublikamızǵa shet ellerden turistlerdiń keliwine de ayrıqsha itibar beriwimiz kerek. Sonda ǵana mámleketimiz ǵaznası hám turoperatorlardıń banklerdegi esap betlerine milliy hám shet el valyutasınıń kelip túsiwine erisemiz. Bunıń nátiyjesinde mámleket ekonomikası rawajlanadı, isbilermenlik subyekteriniń imkánıyatları artadı, xalıqtıń turmıs tárizi joqarıladı.

Jáne bir áhmiyetli másele turistik statistika bolıp esaplanadı. Ótken dáwirler dawamında burińǵı «Ózbekturizm»MK qansha puqaranıń respublikamızǵa kelgenligi hám shıǵıp ketkenligi haqqında tolıq maǵlıwmat bere almadı. Hár bir shólkem óz statistikasını alıp baradı. Sırtqı isler ministrliǵı vizalar sanı menen, Ishki isler ministrliǵı dizimge alınǵan shet el puqaraları sanı menen, Bajxana komiteti deklaraciya toltırǵan puqaralar sanı menen, Mámleket shegaraların qorǵaw komiteti aeroport, temir jol vokzallarınıń kiriw punktlerinde keliwshiler hám ketiwshilerdi dizimge alıw menen shuǵıllanadı. Demek, bir turist bir qansha statistikalıq maǵlıwmatlarda esapqa alınadı. Usı sebepten bul másele menen shuǵıllanıwshı shólkem xızmetin jolǵa qoyıw maqsetke muwapıq boladı.

Ádebiyatlar dizimi:

1. Iskenderov A.B. hám basqalar. Turizm hám rekreaciyalıq geografiya. NDPI baspaxanası. Nókis.2019. 128.
2. Tuxliev I., Qudratov G‘., Pardayev M. Turizmni rejalishtirish. Darslik. – T.: Iqtisod-moliya, 2010.
3. Царфус П.Г. Рекреационная география. -М., Мысль. 2012.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ НЕФТЬ-ГАЗ ТАБИИЙ РЕСУРСЛАРИДАН КЕЛАЖАК ФОЙДАЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ

Искендеров Алишер Базарбаевич,
Длимбетов Қуандық Жумагалиевич.

Нукус Давлат педагогика институти

alisher-iskenderov@mail.ru

Annotatsiya: Мамлакатимиз иқтисодиёти барқарор тараққий этишида ёқилғи-энергетика комплекси ва хусусан Республика учун асосий соҳалардан бўлган нефть ва газ саноати катта аҳамиятга эгадир. Углеводород ресурсларининг базаси — нефть ва газ соҳасини ривожини белгилайдиган омил бўлиб, нефть ва газ қазиб чиқариш ҳамда қайта ишлаш саноатларини таъминлайди.

Kalit soʻzlar: иқтисодиёт, нефть, табиий газ, Устюрт, Бухоро-Хива, Жануби-Ғарбий Ҳисор, Сурхондарё ва Фарғона.

PROSPECTS OF FUTURE USE OF OIL AND GAS NATURAL RESOURCES OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Abstract: In the stable development of the economy of our country, the fuel and energy complex and, in particular, the oil and gas industry, which is one of the main sectors for the Republic, is of great importance. The base of hydrocarbon resources is a factor determining the development of the oil and gas sector, which provides oil and gas production and processing industries.

Key words: economy, oil, natural gas, Ustyurt, Bukhara-Khiva, Southwest Hisar, Surkhandarya and Fergana.

“Ўзбекнефтегаз” МХК таркибида 5 акционерлик компанияси жамланган бўлиб, булар нефть ва газга тегишли — геологик разведкадан бошлаб, тайёр маҳсулотни сотишгача бўлган ҳамма жараёнларни қамраб олган. Геологик разведка ишлари бунда алоҳида ўрин эгаллаган, чунки шуларнинг натижасида янги конлар очилиб, саноат миқёсидаги углеводород захиралари орттирилиб бормокда.

Ҳозирги вақтда Ўзбекистон худудида нефть-газга маҳсулдорлиги исботланган бешта регион маълум: Устюрт, Бухоро-Хива, Жануби-Ғарбий Ҳисор, Сурхондарё ва Фарғона. Бундан ташқари, тўртта потенциал нефть-газли регионлар ҳам ажратилади – Хоразм, Ўрта Сирдарё, Зарафшон ва Марказий Қизилқум. Республика худудининг 63% дан кўпроғи нефть ва газга истиқболли ҳисобланади.

Нефть-газли регионлардаги маҳсулдор комплекслар палеозой эрасидан неоген давригача бўлган жинсларда учрайди. Нефть ва газ уюмлари бир неча юз метрдан 6000 метргача бўлган чуқурликларда ётади.

Ўзбекистон Республикасида саноат миқёсидаги маҳсулдорлиги белгиланган истиқболли ерларнинг жами майдони 203,7 минг кв.км га тенг.

Ўзбекистон Республикасида геологик-разведка ишларини бажариши бошланганидан ҳозиргача жами 260 углеводород хом ашёси конлари очилган, жумладан, Мустақиллик даврида 125 кон очилган. Фаза ҳолатига кўра конлар қуйидагича тақсимланади: 14 - газ, 118 - газ конденсати; 76 - нефть-газли ва нефть-газ-конденсатли; 52 - нефтли. Ўзлаштириш даражасига кўра улар қуйидагича бўлинади: ишлатилаётган конлар - 105, ишлатишга тайёрланиб, вақтинча тўхтатилган (консервация қилинган) - 86, разведка қилинаётган конлар – 69 та.

Нефть-газли регионларда конлар сони қуйидагича тақсимланади: Устюрт - 21, Бухоро-Хива - 176, Жануби-Ғарбий Ҳисор - 18, Сурхондарё - 14 ва Фарғона - 31.

Саноат аҳамиятига молик углеводород хом ашёсининг бошланғич қазиб олинадиган захираси 01.01.1991 й. санасига — 3,5 млрд. тонна шартли ёқилғига тенг бўлган бўлса, Мустақиллик йилларида уларнинг миқдори 1,5 баробарга кўпайди ва 5,3 млрд. тонна шартли ёқилғини (т.ш.ё.) ташкил қилди.

Сўнги 7 йил ичида (2010-2016 йиллар) Республикада 33 та кон очилиб, углеводород захираларини орттириш 372 млн.т.ш.ё. ташкил қилиб, чуқур излов-қидирув бурғилаш ҳажми 708 минг метрга етди.

Устюрт регионида истиқболли ерларнинг умумий майдони 113,1 минг кв.км. Нефть ва газларни излаш ишлари 50 йилдан кўпроқ вақтдан бери олиб борилади. Биринчи бўлиб, Шохпахта газ кони 1963 йилда очилган.

Саноат миқёсидаги маҳсулдорлик юра даври ва палеозой эраси ётқизиқларида аниқланган бўлиб, асосан газ конденсати уюмлари очилган. Нефть-газ уюмлари 1500 м дан 4500 м гача бўлган чуқурлик интервалларида жойлашган.

Геологик-разведка ишлари бошлангандан бери Устюрт регионида 21-нефть ва газ конлари очилган, улардан 1- газ кони, 1- нефть-газ-конденсат кони ва 19 - газ конденсати конлари.

Устюрт регионида саноат тоифасига мансуб, жорий УВ захирасининг улуши Ўзбекистон Республикасидаги конлар захирасига нисбатан 18,5 % га тенг.

Устивор йўналиш сифатида Устюрт регионининг марказий ва шарқий қисмини белгилаш мумкин. Углеводород хом ашёсини орттириш истиқболлари бу ерда юра даврига мансуб ётқизиқларга боғланиб келмоқда. Ҳозирга пайтда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 02.02.2017й. даги Қарори — №ПҚ-2755 асосида, Устюрт регионининг марказий қисмидаги остки юра даври ётқизиқлари бўйича геологик разведка ишларини кучайтириш дастури ишлаб чиқилди.

Юра даври ётқизиқларидан ташқари палеозой эраси ётқизиқларининг истиқболи ҳам юқори деб ҳисобланмоқда. Ҳозирги вақтда бу ётқизиқларда 2 газ конденсати конлари очилди: Қорачелак ва Кўкчелак. Шунингдек, углеводород

оқимлари Марказий Қўшқайр, Чибина, Шимолий Урга, Қорақудуқ ва бошқа майдонлардан ҳам олинди.

Ўзбекистон Республикасида бажарилган геологик-разведка ишларининг таҳлил натижалари шуни кўрсатадики, нефть-газли регионларнинг углеводородлилик потенциали ҳали жуда юқори. Шу сабабли нефть ҳамда газ уюмларини излаш бўйича тадқиқот ва бурғилаш ишларини олиб бориш мақсадга мувофиқ. Углеводород хом ашёсининг прогноз ресурслари салмоқли 8,6 млрд. тонна шартли ёқилғи миқдоридан мавжуд. Шунга кўра, углеводородларнинг ресурс базасини орттириш учун геологик-разведка ишларининг ҳажмини янада ошириш юқори самара беради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017-йил 2-февралдаги “Ўзбекистон Республикасининг нефть ва табиий газга бой Устюрт минтақасида геологик тадқиқот ишларини жадаллаштириш ҳақидаги” қарори.

2. Закиров С.Н., Индрупский И.М., Закиров Э.С. и др. Современные основы теории и практики разработки месторождений нефти и газа. Часть 1 // Георесурсы. Геоэнергетика. Геополитика. (электронный научный журнал). – http://oilgasjournal.ru/vol_2/articles/25.html

РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ ШАРОИТИДА АҲОЛИ БАНДЛИГИ, ФАРОВОНЛИГИ ВА ТУРМУШ ДАРАЖАСИНИ ОШИРИШДА ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАСИНИНГ АҲАМИЯТИ

Холмуродов Отабек Нормаматович,
Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти
otabekxolmurodov23@gmail.com

Аннотация: мақолада рақамли иқтисодиёт тушунчаси, рақамли иқтисодиётга берилган таърифлар, рақамли иқтисодиётга хос бўлган технологик ўзгаришлар, рақамли иқтисодиётнинг ривожланиши аҳоли бандлигига таъсири, ялпи миллий маҳсулотдаги ахборот коммуникация технологиялари соҳасининг улуши, тармоқ рақамли технологиялардан кенг фойдаланиши ва хизмат кўртиши соҳалари ёритиб берилган.

Калим сўзлар: рақамли иқтисодиёт, рақамли иқтисодиётнинг ривожланиши, хизмат кўрсатиши, мамлакат иқтисодий кўрсаткичлари.

Abstract: the article describes the concept of digital economy, definitions of digital economy, technological changes inherent in digital economy, the impact of digital economy development on employment, the share of information and communication technologies in GDP, the widespread use of digital technologies and services.

Keywords: digital economy, development of digital economy, services, economic indicators of the country.

Башарият иқтисодиёт тармоқлари ўзгариши, бу жараённинг рақамлашуви, мобиллашуви, соҳага сунъий интеллектнинг жорий этилиши билан боғлиқ муҳим даврни бошдан кечирмоқда. 2023 йилга келиб дунё ЯИМнинг қарийб

чорак қисми рақамли секторга тўғри келиши прогноз қилинаётган бир шароитда янги иқтисодий ривожлантириш зарурати янада ойдинлашади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2022 йил 20 декабрдаги Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига Мурожаатномасида таъкидлаганларидек: “Кенг кўламли ва самарали ислохотларимиз натижасида ялпи ички маҳсулот ҳажми илк бор 80 миллиард доллардан ошди. Иқтисодийимизга шу йилнинг ўзида 8 миллиард доллар тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар кириб келди, экспортимиз эса, 19 миллиард долларга етди”.

Ривожланган давлатларда рақамли иқтисодий жорий этишга аллақачон киришилган. Жаҳон иқтисодийнинг глобаллашуви ва технологияларнинг ривожланиши шароитида Ўзбекистоннинг иқтисодий тараққиётига рақамли иқтисодий ривожлантирмасдан эришиб бўлмайди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 28 апрелдаги “Рақамли иқтисодий ва электрон ҳукуматни кенг жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4699-сонли қарорида 2023 йилга келиб рақамли иқтисодийнинг мамлакат ялпи ички маҳсулотидеги улушини 2 бараварга кўпайтириш вазифаси қўйилди.

Кўпгина хорижий иқтисодчи олимлар рақамли иқтисодий яъни, бу давлат, ишбилармон доиралар ва фуқаролар ўртасидаги глобал ахборот маконида фаолият кўрсатадиган, ишлаб чиқариш ва чиқаришнинг рақамли турлари ва шакллари яратадиган, тармоқ рақамли технологиялардан кенг фойдаланиш орқали рағбатлантиручи ижтимоий, маданий, иқтисодий ва технологик муносабатлар тизимидир деб таърифлайдилар.

А.В.Кешелеванинг фикрича рақамли иқтисодийнинг асосий хусусиятлари қуйидагилар билан белгиланади:

- иқтисодий фаолият “рақамли” иқтисодий платформаларига қаратилган;
- шахсийлаштирилган хизмат кўрсатиш моделлари;

- ишлаб чиқарувчилар ва истеъмолчилар ўртасидаги тўғридан-тўғри ўзаро муносабатлар;
- баҳам кўриш иқтисодиётининг тарқалиши;
- алоҳида иштирокчилар ҳиссасининг роли.

Г.Г.Головенчикнинг таъкидлашича рақамли иқтисодиёт учта асосий таркибдан ташкил топади:

- ифратузилма, жумладан, ааппарат, дастурий таъминот, телекоммуникация ва бошқалар;
- виртуал бозор субъектилари ўртасидаги алоқалар доирасида компьютер тармоқлари орқали амалга ошириладиган бизнес жараёни қамраб олувчи электрон хўжалик операциялари;
- компьютер тармоқлари ёрдамида амалга ошириладиган барча молиявий ва савдо операцияларини, шунингдек, бундай операциялар билан боғлиқ бизнес жараёнларни ўз ичига олган электрон тижорат.

Қисқача айтганда, рақамли иқтисодиёт (веб, интернет иқтисодиёти, электрон иқтисодиёт) – бу электрон бизнес ва электрон тижорат билан боғлиқ рақамли технологияларга ва улар томонидан ишлаб чиқарилган ва сотиладиган рақамли товарлар ва хизматларга асосланган иқтисодий фаолиятдир.

Маълумки, Ўзбекистонда иқтисодиётни ислоҳ этиш, лебираллаштириш ва модернизациялаш, унинг таркибий тузилишини диверсификация қилиш бўйича ҳар томонлама чуқур ўйланган, узоқ истиқболга мўлжалланган сиёсат амалга оширилмоқда. Иқтисодиётни модернизациялаш ва рақамли иқтисодиёт шароитида хизмат кўрсатиш соҳаси иқтисодиётимизни барқарор ривожлантиришнинг энг муҳим манбаи ва омили ҳисобланади. Жаҳон тажрибаси бугун айнан ушбу соҳа ялпи ички маҳсулотни шакллантириш, аҳоли бандлигини таъминлаш, кишиларнинг фаровонлигини оширишда етакчи ўрин тутишини кўрсатмоқда.

Иқтисодиёти жадал суръатлар билан ривожланаётган Ўзбекистон Республикасида ҳам мазкур соҳага катта эътибор қаратилмоқда ва

тадбиркорликни қўллаб-қувватлашга йўналтирилган ижтимоий-иқтисодий устуворликларни босқичма-босқич амалга ошириш хизмат кўрсатиш соҳасининг ривожланишига асос бўлмоқда.

Шунинг учун рақамли иқтисодиёт шароитида ижтимоий хизматлар соҳасида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш ҳисобига оилалар фаровонлигини ошириш ва иш билан бандлик масаласини таъминлаш даркор.

Қашқадарё вилоятининг 2021 йилдаги иқтисодий фаолиятнинг асосий турлари бўйича кўрсатилган хизматлар турлари.(1-жадвал)

Қашқадарё вилоятининг 2021 йилда иқтисодий фаолиятнинг асосий турлари бўйича кўрсатилган хизматлар ҳажми
(млрд. сўм ҳисобида)

1-жадвал

	Хизматлар ҳажми млрд.сўм	Ўсиш сурати, %
Хизматлар – жами	13 262,4	118,4
жумладан асосий турлари бўйича:		
алоқа ва ахборотлаштириш хизматлари	599,1	120,0
молия хизматлари	2 153,8	127,1
транспорт хизматлари	2 929,6	122,8
шу жумладан: автотраспорт хизмати	2 794,5	119,9
яшаш ва овқатланиш бўйича хизматлар	361,6	107,4
савдо хизматлари	4 224,6	110,2
қўчмас мулк билан боғлиқ хизматлар	330,0	121,1
таълим соҳасидаги хизматлар	562,8	143,9
соғлиқни сақлаш соҳасидаги хизматлар	176,0	127,7
ижара хизматлари	343,2	122,3
компьютерлар ва маиший товарларни таъмирлаш бўйича хизматлар	450,0	118,1
шахсий хизматлар	430,7	117,6
меъморчилик, муҳандислик изланишлари, техник синовлар ва таҳлил соҳасидаги хизматлар	145,9	108,7
бошқа хизматлар	555,1	109,4

Манба: Қашқадарё вилоят статистика бошқармаси маълумотлари асосида тузилди.

Шу ўринда бизнинг фикримизча, рақамли иқтисодиёт шароитида хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш учун қуйидаги йўналишлар ҳаётга тадбиқ этилишини мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз:

- хизмат кўрсатиш соҳасида дастурий маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва технологик майдончалар яратиш орқали «рақамли тадбиркорлик»ни ривожлантириш;
- хизмат кўрсатиш соҳасида рақамли технологияларни қўллаш ва улардан фойдаланиш, уларнинг мавжудлиги ва сифати, уларга ўз фаолиятларини бошлаб олиши учун зарур бўлган бошланғич маблағ билан таъминлашда рақамли имтиёзли банк кредитларини йўлга қўйиш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2022 йил 20 декабрдаги “Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига Мурожаатномаси”. Халқ сўзи газетаси// 2022 йил 21 декабр №272.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 28 апрелдаги “Рақамли иқтисодиёт ва электрон ҳукуматни кенг жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4699-сонли қарори.
3. Головенчик, Г. Г. Цифровая экономика [Электронный ресурс] : учеб.-метод. комплекс / Минск : БГУ, 2020.
4. <https://stat.uz/>

КОНСОЛИДАЦИЯЛАШГАН МОЛИЯВИЙ ҲИСОБОТ ВА УНИНГ НАЗАРИЙ ЖИҲАТЛАРИ

Холмуродов Отабек Нормаматович,
Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти
otabekxolmurodov23@gmail.com

Аннотация: Мақолада консолидациялашган молиявий ҳисобот тузишининг назарий асослари, қўлланилиши, консолидациялашган молиявий ҳисоботни шакллантириши ва уни тақдим этишни тартибга солувчи стандартлар, капитал устидан назорат ва унга таъсир даражаси ва тартиби ёритилган.

Калит сўзлар: консолидация, консолидациялашган молиявий ҳисобот, капитал устидан назорат, бош ташкилот, шубба корхона, ҳаққоний қиймат.

Abstract: In the article the theoretical foundations of consolidated financial reporting, its application, standards governing the formation and presentation of consolidated financial statements, control over capital and the degree and order of its impact.

Keywords: consolidation, consolidated financial statements, capital adequacy, parent, subsidiary, fair value.

Мамлакатимизнинг жаҳон ҳамжамиятига интеграциялашувини таъминлаш ва бу жараёни янада мустаҳкамлашда миллий амалиётни халқаро стандартларга уйғунлаштириш муҳим роль ўйнайди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йилнинг 27 октябрдаги “Давлат иштирокидаги корхоналарни ислоҳ қилишни жадаллаштириш ҳамда давлат активларини хусусийлаштиришга оид чора-тадбирлар тўғрисида”[1] ПФ–

6096-сонли фармонида, давлат иштирокидаги корхоналарда истеъмолчига йўналтирилган замонавий бошқарув усуллари, очиклик, шаффофлик ва бозор тамойилларини жадал жорий этиш ҳамда 2020 йил 24 февралда ПҚ–4611-сон билан тасдиқланган “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”[2] ги қарорида, молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтишни жадаллаштириш орқали хорижий инвесторларни зарур ахборот муҳити билан таъминлаш ва халқаро молия бозорларига кириш имкониятларини кенгайтириш каби вазифалар қўйилган.

МҲХСнинг ривожланиши билан консолидацияланган молиявий ҳисоботларни тайёрлаш умумэтироф этилган жаҳон амалиётига айланди. Бир гуруҳ компанияларнинг ҳисоботлари манфаатдор фойдаланувчиларга ягона хўжалик юритувчи субъект сифатида бир неча ташкилот ҳақида маълумот олиш имконини беради. Биринчи, консолидациялашган ҳисоботларни тузиш компанияларда XX аср бошларида АҚШда тузила бошланди. Манбаларга қарайдиган бўлсак, биринчи йиллик ҳисоботлар General Electric компанияси томонидан 1893 йилда тузилган бўлиб, унда фақат бош компаниянинг маълумотлари киритилган, иккинчи ҳисоботи эса консолидациялашган молиявий ҳисобот бўлган. Бунда, фойда ва зарарлар ҳисоботида гуруҳнинг барча компаниялари маълумотлари ва тушумлари акс эттирилган[3].

U.S.Steel компанияси 12 март 1903 йилда биринчи мартаба ўзининг 31 декабр 1902 йил ҳолатидаги консолидациялашган молиявий ҳисоботини эълон қилди, яъни Price Waterhouse & Co аудиторлик компанияси томонидан “ҳисобот текширилди ва ижобий натижа берилди” деган хулоса олинди [4] 1903 йилда “Америкалик олимлар” журналида бу ҳисоботни “тўлиқ ва тушунарли ҳисобот” дея эътироф этишди[5]

Консолидациялашган ҳисоботни тузишнинг назарий ва методологик асослари кўпгина иқтисодчи олимлар томонидан ўрганилган.

Н.Ю.Жўраев фикрича консолидациялашган молиявий ҳисобот (консолидация инглизча *consolidate* – бирлаштирмақ, мустаҳкамламақ) ҳисобот

санасидаги молиявий аҳволни ва хўжалик юритувчи жамиятлар гуруҳининг ҳисобот даври учун молиявий натижаларни акс эттирувчи умумлаштирилган кўрсаткичлар тизими ҳисобланади. Консолидациялашган молиявий ҳисобот алоҳида молиявий ҳисоботлар, яъни хўжалик юритувчи жамиятлар гуруҳи ҳар бир аъзосининг умумлаштириш лозим бўлган ҳисоботларини умумлаштириш асосида тузилади [6].

Консолидациялашган молиявий ҳисоботлар тузиш кўпчилик йирик компаниялар ўзининг таркибига кирувчи корхоналарни ҳисобга олган ҳолда жамланма ҳисоботларни тузмокда, лекин уларни тузишда замонавий консолидациялаш механизмларини ҳисобга олмаслиги, ушбу компаниялар гуруҳининг ҳақиқий аҳволи кўринмай қолишига сабаб бўлмокда. МҲХС бўйича консолидациялашган ҳисобот молиявий ҳисоботнинг алоҳида махсус таркибий қисми ҳисобланади ва унга нисбатан махсус талаблар мавжуд.

Иқтисодчи олим С.Н.Ташназаровнинг таъкидлашича молиявий ҳисоботларни хусусан, консолидациялашган молиявий ҳисоботларни МҲХС бўйича трансформация қилиш зарурияти ошиб бормокда [7].

Жаҳон мамлакатлари тажрибасидан маълумки, корхоналарни самарали бошқаришда кўпроқ уларни йирик гуруҳларга бирлаштирган ҳолда тузиш мақсадга мувофиқдир. Бунда икки ёки ундан ортиқ компания молиявий-иқтисодий жиҳатдан бир компания ёки молия гуруҳлари остида бирлашади. Хўжалик юритувчи субъектлар гуруҳининг бош корхона назорати остида бирлашуви юз берса, консолидациялашган молиявий ҳисобот тузилади. Консолидацияланган молиявий ҳисоботни тузишнинг асосий мақсади – корпорация фаолияти натижаларини ва молиявий ҳолатини тўлиғича очиқ беришдан иборатдир [8].

Консолидациялашаган молиявий ҳисоботларни шакллантириш ва тақдим этишни тартибга солувчи стандартлар, хусусан:

- МҲХС (IFRS) 10 «Жамланган (консолидациялашган) молиявий ҳисоботлар»;

- МСФО (IAS) 28 «Қарам тадбиркорлик субъектларидаги ва қўшма корхоналардаги инвестициялар»
- МСФО (IFRS) 3 «Бизнес бирлашувлари»;
- МСФО (IFRS) 12 «Бошқа тадбиркорлик субъектларида иштирок этиш тўғрисидаги маълумотларни очиб бериш»;
- МСФО (IFRS) 11 «Биргаликдаги фаолият бўйича келишувлар»;
- МСФО (IAS) 27 «Алоҳида молиявий ҳисоботлар»;
- МСФО (IAS) 36 «Активларнинг қадрсизланиши».

Хулоса қилиб айтганда, консолидациялашган молиявий ҳисоботни халқаро стандартлар асосида тузиш ва халқаро тажрибалардан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Чунки, инвестор манфатларидан келиб чиққан ҳолда, консолидациялашган молиявий ҳисоботни корxonанинг ҳисоб сиёсатида қабул қилинган корхона активлари, мажбуриятлари ва молия-хўжалик операцияларини тан олишга ягона ёндашув республика ҳудудида ва ундан ташқарида жойлашган шўъба компаниялари томонидан тузиладиган молиявий ҳисоботларни, бош компаниянинг консолидациялашган молиявий ҳисоботни тузишга қаратилиши лозим. Яъни шўъба компанияларнинг ҳисоб сиёсати бош компаниянинг ҳисоб сиёсатига мувофиқ тузилиши зарур.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йилнинг 27 октябрдаги “Давлат иштирокидаги корхоналарни ислоҳ қилишни жадаллаштириш ҳамда давлат активларини хусусийлаштиришга оид чора-тадбирлар тўғрисида” ПФ–6096-сонли Фармони.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 февралда “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ–4611-сонли Қарори.

3. Daniels M.B. Corporation Financial Statements. N. Y., 1980. P. 23.
4. King T.A. More Than a Numbers Game A Brief History of Accounting. John Wiley & Sons Inc, 1992. P. 21.
5. Annual Report of the United States Steel Trust // Scientific American. 1903. 18 Apr. P. 294–295.
6. N.Yu.Jo‘rayev. Moliyaviy hisobot. O‘quv qo‘llanma. TDIU. -T.: 2010.160 bet 113-bet
7. Ташназаров С.Н. “Молиявий ҳисоботнинг МҲХС бўйича транс-формацияси зарурати, моҳияти ва босқичлари”, “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 3, май-июнь, 2017 йил
8. Ochilov.I.(2020) “Improving the preparation of consolidated financial statements in insurance companies in accordance with the requirements of IFRS” International Finance and Accounting. Vol.2020 : Iss.2, Article 26

THE WEDDING CEREMONY “GREETING” IN BUKHARA OASIS

Kurbanova Manzila Bakievna

Bukhara State University. Associate Professor of the “History of Bukhara”
department. PhD in history

Orzieva Kamola Sayidmurodovna

Bukhara State University. Master of Ethnography, ethnology and anthropology
c.orzieva@gmail.com

Abstract: Based on the ethnic analysis of Bukhara oasis wedding ceremonies, it is stated in the article that they are of great importance in the formation of feelings such as national identity, enjoyment of traditions, and pride. Also, the unique role of the greeting ceremony at the Bukhara oasis wedding is analyzed. The essence of the rituals performed during this ceremony is revealed. It is highlighted that the ceremony of “salomnomaxonlik” is of great importance in the social life of the oasis residents.

Key words: greeting, bibi khalfa, oyamullo, otinoyi, fire, candle, sarmo, chimildik, mashal, jar.

BUXORO VOHASI NIKOH TO‘YI MAROSIMIDA SALOMNOMAXONLIK

Kurbanova Manzila Bakiyevna

Buxoro davlat universiteti, “Buxoro tarixi” kafedrasida dotsenti

Orziyeva Kamola Sayidmurodovna

Buxoro davlat universiteti, Etnografiya, etnologiya va antropologiya yo‘nalishi
magistri, c.orzieva@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada Buxoro vohasi nikoh marosimlarini etnik tahlil qilish asosida ular orqali milliy o‘zlikni anglash, an’analaridan zavqlanish, faxrlanish singari hissiyotlarni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etishi bayon qilingan. Shuningdek, Buxoro vohasi nikoh to‘yida salomnomaxonlik marosimining o‘ziga xos o‘rni tahlil qilingan. Ushbu marosim jarayonida bajariladigan udumlar mazmun-mohiyati ochib berilgan. Salomnomaxonlik marosimining voha aholisi ijtimoiy hayotida muhim ahamiyat kasb etishi yoritilgan.

Kalit so‘z: salomnomaxonlik, bibi xalfa, oyamullo, otinoyi, olov, sham, sarpo, chimildiq, mash’al, jar.

INTRODUCTION

Bukhara oasis wedding ceremonies are a reality that embodies beautiful aesthetic values. Although marriage ceremonies originally appeared in archaic societies, they are one of the ceremonies embodying national and universal values, and moral and aesthetic feelings necessary for all nations are reflected in it. National wedding ceremonies have long been considered an example of faith in the strengthening of the family with their moral education and beautiful aesthetic aspects.

METHODS

Marriage ceremonies, acting as a tool in the society, formed a healthy family environment in people, and on the other hand, created ethno-cultural and ethno-aesthetic phenomena. It is analyzed on the basis of the evidence that marriage ceremonies have changed over time due to neighboring ethno-cultures, including traditions and food.

RESULTS

Marriage ceremonies have led to a systematic approach to social relations on the basis of ethical and aesthetic principles. Until today, marriage ceremonies regulate people’s socio-economic life and kinship relations. Wedding ceremonies also showed

the wonderful qualities of the people. In particular, it embodies human qualities such as hospitality, kindness. Also, a wedding is a means of strengthening relations between people and bringing relatives together.

DISCUSSION

The wedding ceremony of the residents of the Bukhara oasis consists of a set of traditions related to ancient beliefs and traditions. The main reason for the viability of these rituals and customs is that their essence is aimed at ensuring the continuity of the future generation. In the oasis of Bukhara, the greeting process is a ceremony organized to introduce the bride and groom to the “*chimildiq*”. Bringing the bride and groom into the marriage ceremony is actually a prelude to the future joint family life. Chimildiq is also known as “*go ‘shanga*” in the city of Bukhara and nearby areas. Elderly mothers have been sewing carpets as part of “*sarpo*” for a long time. The meaning of collecting chimildiq from the net of the house in forty days is to protect the new bride and groom from prying eyes, as well as to act as a boundary that malicious thieves cannot cross [1]. It is known that in ancient times, Bukhara weddings were not held without greeting, and this tradition continues to this day. “*Salomnomakhonlik*” takes a special socio-ethical place in the series of Bukhara weddings. This ceremony is a spiritual and religious lesson for young people who are building a new family, which represents the sanctity of family life. This, in turn, serves as a moral factor that ensures family strength [2].

In Bukhara, “*salomnoma*” is read mainly during the two times of the wedding, during the performance of two ceremonies, which are essentially the same, i.e., when the bride and groom are introduced in chimildiq to the bride house, and at the house of groom [3]. In ancient times, when the groom comes with “*jar*” in the bride’s house for the first time, the elders with religious knowledge greeted the groom. Now this tradition has been forgotten. On the way to the bride’s house, the gorses carry a “*mash’al*” in the presence of all his friends and observers. A group of gorses acted as heralds, they joined hands and circled around the bonfire three times. The second groups of gorses surrounded the groom and turned into a bonfire. The purpose of this custom is to protect

the bride-groom from all kinds of jealousy. The use of two torches at a wedding is believed to protect one of the torches from the bride and the other from evil spirits, and this tradition is still followed. The wedding torch is made of wood of a fruit tree, wrapped in a cloth and dipped in water and liquid fuel is poured into it and the groom is taken to the bride's house [4].

In some areas of the oasis, when greetings were over, the women of both sides formed “*yor-yor*” with the people of the circle. “*Salomnoma*” is one of the traditional songs of the wedding ceremony, and with its larger size, content and artistic sophistication, it occupies a great place among other songs of the wedding ceremony [5]. Zehnieva F. believes that “*salomnoma*” was created in Central Asia during the time when Islam was ruling. If you pay attention, you can see traces of Zoroastrianism (Zoroastrianism, fire worship) beliefs that were widespread in Central Asia before Islam in the manner of the ceremony. In this case, the episode of the introduction of the bride and the groom under the protection of candles (fire) can be shown as evidence [6]. The bride was first introduced to the *chimildiq* after reading a “*salomnoma*”. The breads are placed on his head. Earlier, her close relative (a woman have many children was chosen) lit the bride's path with two candles in a bowl full of flour. It is also noted that the matches used to light the candle are used in pairs and brought from the groom's side. A candle was inserted into the candle before the bride, the reason for this is that fire is a symbol of clarity, light, and flour is a symbol of purity. A woman holding a candle and behind her a family of greetings, and then three or four women and the bride in the line of aunts, and around them their closest relatives were slowly walked. The process of entering the bride and groom into the “*go'shanga*” is organized in the same composition.

“*Salomnoma*” is mainly religious in content, and the first prophet Adam, Eve, Muhammad (s.a.v.), Bibi Fatima Zahra, Imam Hasan and Imam Husain, Bahauddin Naqshband are mentioned on its text pages, and symbolic greetings are given to them, while giving wishes were expressed for their positive qualities to be passed on to the bride and groom. In the oasis, the bride and groom are greeted by religiously educated

“*Oyamullo-Otinoyi*”. “*Salomnomakhon*” people are called “*bibi khalfa*”, “*oyamullo*”, “*bibi oyamullo*” in Bukhara. The “*Oyamullo*”s recited the greeting in a melodious manner, looking at the text written in arabic spelling. At the end of greetings bride and groom enter the *chimildiq*, “*Otinoyi*” recite a short prayer for their parents, relatives and the whole crowd [7]. Boboev S, a folklorist, has extensively researched the specific features of greetings in comparative-historical methods.

CONCLUSION

The first stage of Bukhara wedding ceremony is explained by its several ceremonies in each period. Its unique and period-appropriate costumes are evidenced by the complexity and sophistication of the wedding ceremony.

There are various episodes related to the “protective power” of fire in Bukhara oasis weddings: the groom comes to the bride’s house with a torch, candles are lit during the greeting ceremony, and candles are lit in the bride and groom’s room for 40 days until they leave the house. Adoption of hospitality as a value in the lifestyle of the residents of the oasis allows young people to create mutual harmony, pure intention, moral and aesthetic qualities. Marriage is considered sacred in the minds of the residents of the Oasis they constitute happiness that is, the Uzbek people associate happiness with these. In turn, the people associate happiness with having a family based on marriage, having a feeling of love and having children.

REFERENCES

1. Safarov O.,Makhmudov M. Family spirituality.T.:Spirituality.2009.- 56 p.
2. Boboev S. Ustnaya poeziya na svadebnix obryadax tadjikov Buxari. Avtoref.dist.kand.fil.nauk. Dushanbe, 1997. – C 22.
3. Safarov O. Folklore - a priceless treasure. T.: Editor.2010. – 182 p.
4. Boboev S. Sacred fire. Science and Life. 1995. №3.
5. Mingboeva M.Chimildik is a fortress of happiness on the threshold of modesty.
<https://www.iqbol.uz/uz/n-ili-lar.htm>

“QOBUSNOMA” ASARI NASHRLARIGA DOIR BA’ZI MULOHAZALAR

To‘xtayeva Sojida Murot qizi

Buxoro davlat universiteti Matnshunoslik va adabiy manbashunoslik (tillar bo‘yicha)

2-kurs magistranti

E-mail: s.m.tuxtayeva@buxdu.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada Unsur al-Maoliy Kaykovusning “Qobusnoma” asari yaratilish tarixi, asarning nashrlari va nashrlar o‘rtasidagi ba’zi farqli jihatlar haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: "Qobusnoma", nashr, qo‘lyozma, tarjima, nusxa, sharh, tanqidiy matn.

Abstract: This article is about the history of the book and the publications and the difference between publications of the book which is named "Kobusnoma" by Unsur al-Maoliy Kaykovus.

Keys word: "Kobusnoma", press, handwritten, translation, copy, definition, critical text

O‘rta asr Sharq mutafakkirlarining yirik vakili bo‘lmish Unsur al- Maoliy Kaykovus o‘ziga xos yo‘nalishga ega ijodkor sanaladi. Kaykovusning hayoti va ijodi butun dunyo sharqshunoslarining, Sharq va G‘arb olimlari va pedagoglarining diqqatini hamisha o‘ziga tortib kelgan. A. Ye. Krimskiy, V. V. Bartold, Ye. E. Bertels va boshqa sharqshunos olimlar esa Kaykovusning "Qobusnoma " sini o‘rganish ustida tadqiqot ishlarini olib borganlar. Uning "Qobusnoma" kitobi hozirgi kunda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan, shu bois bu durdona asar turli yillarda turli tadqiqotchi va tarjimonlar tomonidan tarjima qilinib bir necha bor nashr qilingan. Fikrimizning dalili sifatida kitobning turli yillarda chop etilgan nashrlari nazar solsak:

Xususan, 1432-yilda Merjomak Ahmad ibn Ilyos tomonidan turk tiliga, 1702-1705-yillarda Hasan Poshsha Nazmizoda Murtozo tomonidan yana turkchaga, 1786-1787-yillarda Muhammad Siddiq Rashidiy tomonidan uygʻur tiliga, 1881-yilda esa Qayum Nosiriy tomonidan tatar tiliga tarjima qilingan. Bundan tashqari asar Gʻarb sharqshunoslarining ham diqqat markazida boʻlib, XIX asrdayoq ingliz, nemis, fransuz tillariga tarjima qilinib chop etildi. Natijada "Qobusnoma" 1881-yilda nemis tilida, 1886-yilda fransuz va rus tillarida kitobxonlar qoʻliga yetib bordi. Kitob Eronda sakkiz marta nashr etiladi. Manbalarda aytilishicha, ushbu nashrlarning eng mukammali mashhur olim Rizo Qulixon Hidoyat tomonidan 1890-1891- yillarda chop etilgan varianti hisoblanadi. 1935-yilga kelib Tehron universitetining professori, atoqli adib Said Nasafiy " Qobusnoma"ni Tehronda katta ilmiy sharh bilan nashrdan chiqaradi. Keyinchalik asar Bombeyda, Tehronda va Isfaxonda esa Fathulla ibn Amulla Vali Baxtiyoriy tomonidan chop tiladi. Shu tariqa "Qobusnoma" Gʻarb kitobxonlarining ham sevimli kitobiga aylandi. Endi asarning oʻzbek tilidagi nashrlariga eʼtibor qaratsak:

Asar oʻzbek tiliga birinchi marta buyuk oʻzbek shoiri va mutafakkiri Muhammad Rizo Ogahiy tomonidan 1860- yilda tarjima qilindi. "Qobusnoma "ning oʻzbek tiliga tarjima qilinishida oʻsha davr Xorazm shahzodasi boʻlgan 16 yoshli Muhammad Rahimxon Feruz (1844-1910) ning ham xizmatlari beqiyosdir. Ogahiy valiahd Muhammad Rahimxon haqida gapirib, ushbu "Nasihatnomani" shahzodaning topshirigʻi bilan tarjima qilganini mamnuniyat bilan izhor qilib: " ...ul shahzodayi ozodaning nazari anvori mutolaasiga yetishdi va musaffo xotirigʻa uni Turkiy til bila tarjima qildirmoq tamannosi tushdi. Bu bandai faqir Muhammad Rizo Ogahiy bir ul janob majlisigʻa borib, duo sharoitin taqdinigʻa yetkurdim va ul janobning lozimul bashorati bila ham ul majlisning bir goʻshagosida oʻtirdim. Darhol menga necha turlik mehribonliklar koʻrguzib, mazkur "Nasihatnoma"ni ilkinga berib dediki: "Bul nusxani turkiy til bila tarjima qil, toki turk tavoyifining avomi ham pandlardan bahra olgʻay va bizning otimiz, sening soʻzing olam inqirozigʻacha zamon avroqida voqe va yodgor qolgʻay"- deb yozadi.

Ogahiy tarjimasining 2ta qo‘lyozma nusxasi mavjud bo‘lib, hozirda ulardan biri O‘zbekiston Fanlar Akademiyasi Sharqshunoslik institutining qo‘lyozmalar fondida 1274/11 inventar raqam ostida, yana biri esa Sank-Peterburgdagi Saltikov-Shchedrin nomli Xalq kutubxonasida saqlanadi.

"Qobusnoma" ning o‘zbek tilida keng nashr qilinishiga atoqli olim, O‘zbekiston Respublikasida xizmat ko‘rsatgan fan arbobi Subutoy Dolimovning mehnati beqiyosdir. Olimning sa‘y -harakatlari tufayli asar ilk bor 1965-yilda uncha katta bo‘lmagan nusxada o‘zbek kitobxonlari qo‘liga yetib bordi. Shundan so‘ng ushbu kitobga bo‘lgan talab yanada ortdi. Natijada bu nodir asar 1965, 1973, 1986-yillarda olim S. Dolimov tomonidan 3 marta nashr qilindi. Ushbu nashrlarning barchasida Muhammad Rizo Ogahiy tarjimasi asosiy manba sifatida olingan va hozirgi o‘zbek tiliga tabdil qilinib, katta so‘z boshi, tarixiy va filologik sharhlar hamda izohli lug‘at bilan o‘quvchilarga taqdim etilgan edi. Ammo shuni alohida ta’kidlash kerakki asarning sho‘rolar davrida S. Dolimov bosmadan chiqargan uchala nashrida (1965, 1973, 1986) ham 1-, 2-, 3-, 4- boblar umuman kiritilmagan, muqaddima va ba’zi boblar katta qisqartirishlarga uchragan ya’ni davr mafkurasiga moslashtirilgan edi. Bu esa asar fazilatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi, shubhasiz. Umuman olganda olim S. Dolimov shunday qilishga majbur edi, chunki davr nuqtai nazaridan oladigan bo‘lsak, diniy xarakterdagi ushbu boblar ham nashrga kiritilganda kitob umuman nashr qilinmagan, o‘zbek kitobxonlari esa bu durdona asar bilan yaqindan tanishmagan bo‘lar edi. Mustaqillikka erishgandan so‘ng "Qobusnoma" ga bo‘lgan talabni inobatga olib pedagogika fanlari doktori Ulug‘bek Dolimov asarni qayta nashrga tayyorladi va 1994-yilda "Qobusnoma"ni muqaddima va hamma 44 bobnino‘z ichiga olgan holda nashrdan chiqardi. Ushbu nashrga ham Sharqshunoslik institutida saqlanayotgan Ogahiy tarjimasining qo‘lyozma nusxasi asos qilib olindi. Shu tariqa kitob to‘liq holda o‘zbek kitobxonlari qo‘liga yetib bordi. So‘nggi yillarda "Qobusnoma"ga bo‘lgan ehtiyoj sezilarli darajada kuchaydi. E’tiborli jihati shundaki, bu kitob yosh u-qarining sevimli kitobiga aylangan. Asarning bolalar uchun soddaroq tilda nashrdan chiqarilgan nusxalari ham mavjud. O‘quvchiga qulaylik yaratish maqsadida kitob deyarli har yili bir necha nusxalarda lotin hamda krill alifbosida nashrdan chiqariladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Unsur ul - Maoliy Kaykovus, "Qobusnoma". Toshkent "O‘qituvchi"-1986.
2. Kaykovus, "Qobusnoma". "Istiqlol", Toshkent -1994.
3. "Qobusnoma" , Kaykovus "Yangi asr avlodi" ,2016
4. K, "Qobusnoma". O‘qituvchi nashriyot matbaa ijodiy uyi, Toshkent- 2017.

Elektron saytlar:

w.w.w.arxiv.uz

w.w.w.kh-davron.uz

uz.wikipedia.org

O‘SMIRLIK DAVRIDAGI BOLALARDA JINSIY TARBIYANING PSIXOFIZIOLOGIK ASOSLARI

Saidova Nargiza Ismatulla qizi

Nizomiy nomidagi TDPU

Amaliy psixologiya kafedrası o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada jinsiy tarbiyaning psixofziologik asoslari hamda yoshlarga jinsiy tarbiya, jinsiy ko‘payish va gender farqlash bo‘yicha ma‘lumotlar berilishi keltirib o‘tilgan. Shuningdek, o‘smirlik davrida sodir bo‘ladigan fiziologik o‘zgarishlar va jinsiy salomatlik uchun o‘z ta‘sirini ko‘rsatadigan jarayonlar haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: orientatsiya, jinsiy ong, jinsiy rol sotsiolizatsiyasi, reproduktiv munosabat, jinsiy tarbiya.

Jinsiy tarbiya – bu ota - onalar, bolalar, o‘smirlar hamda yoshlarda gender masalalariga to‘g‘ri munosabatda bo‘lishga qaratilgan tibbiy - pedagogik tadbirlar tizimi. Bu o‘g‘il va qizlarning, erkaklar hamda ayollarning kiyim uslubi va xatti – harakatlari, ularning munosabatlari hamda huquqlari, qanday o‘yinlarni o‘ynash, qanday gaplashish va nima bilan shug‘ullanish masalalarini o‘z ichiga olgan juda keng maydon. Jinsiy tarbiyaning vazifasi o‘g‘il boladan erkakni tarbiyalash hamda qizni baxtli va muvaffaqiyatli ayolga aylantirishdir. Aniqroq aytganda, bu o‘g‘il bolalar uchun o‘zlarini o‘g‘il, qizlar esa qiz sifatida tan olishlari, to‘g‘ri jinsiy orientatsiyaga ega bo‘lishlari hamda erkak va ayol o‘rtasidagi munosabatlarda o‘zini adekvat tutishlari uchun vazifasidir. So‘nggi o‘n yil ichida jinsiy tarbiya haqidagi qarashlar yanada ziddiyatli tus oldi.

Jinsiy ta‘limning mohiyati o‘zlarining jismoniy hamda psixologik xususiyatlarini yetarli darajada tan oladigan, hayotning barcha sohalarida o‘z va

qarama-qarshi jinsdagi odamlar bilan normal munosabatlar o‘rnatishga qodir, sog‘lom erkaklar va ayollarni kattalar hayotiga tayyorlashdan iborat. Bu hissiy jihatdan yetuk insonni tarbiyalash demakdir. Jinsiy tarbiyaning asosiy vazifalari umumiy ta‘lim jarayoning ajralmas qismi bo‘lib, turli xil muloqot hamda qo‘shma faoliyat turlarida amalga oshiriladi. Insonning xatti – harakati muayyan hayotiy vaziyatga bog‘liq. Bu borada inson xatti – harakatlarini boshqaradigan moslashuvchan psixologik mexanizmlarni o‘rganish va targ‘ib qilish kerak, bu qarama – qarshi jins bilan to‘g‘ridan to‘g‘ri aloqada keraksiz azob uqubatlarni keltirib chiqarmaydi. V.E. Kogon ishlarida jinsiy tarbiyaning asosiy yo‘nalishlari shakllantirilgan:

- Psixologik erkaklikni(ayollik) shakllantirishga yordam beradigan jinsiy tarbiya. Qarama qarshi jinsdagi tengdoshlar bilan normal muloqot qilishni o‘rgatish.
- Jinsiy hamda erotik orientatsiya va jinsiy ongni shakllantirishni optimallashtirishga qaratilgan jinsiy tarbiya.
- Vijdonli hamda mas‘uliyatli nikohga tayyorgarlik
- Ongli hamda mas‘uliyatli ota-onalikka tayyorlash, optimal reproduktiv munosabatlarni rivojlantirish.

Balog‘atga yetish davridagi jinsiy tarbiya birinchi galda, shu davrda o‘smirning organizm hamda shaxsiyatida bo‘ladigan o‘zgarishlarni hisobga olishi lozim. Qizlar o‘n ikki, o‘n to‘rt yoshda, o‘g‘il bolalar esa o‘n uc, o‘n besh yoshda o‘smirlikka qadam qo‘yishadi, bu davrda ularning ichki dunyosi boyib, endokrin bezlari, ayniqsa, jinsiy bezlarining faoliyati kuchayadi hamda asta-sekin jinsiy mayl uyg‘ona boshlaydi. Balog‘atga yetish jarayonida jinsiy ong qaror topa boshlaydi. Onalar sharqona fe‘limizdagi qon-qoniga o‘tib kelayotgan oriyat tuyg‘usi, avlodlarning sha‘nini pok saqlash yo‘lidagi andisha tuyg‘usi qizlar uchun javohirlardan ham yuksakroq ekanligini yo‘l-yo‘lakay uqtirib borishlari lozim. Qizlarni ma‘naviy kamol toptirish uchun ular ruhiyatiga mas‘ullik, burch, uyat hamda vafo fazilatlarini singdirib borishlari lozim. Shuningdek, iffat, vijdoniy poklik, nomus, hayo qizlar tabiatiga xos fazilat ekanligini tushuntirib borish muhim ahamiyat kasb etadi. Tarbiyaning bu jihati

o‘ta nozik hamda mashaqqatli hisoblanadi. Chunki farzandning jajji, ko‘zni quvontiradigan go‘daklik harakatlari ortda qolib, endi u o‘smirlik yoshiga yetadi. Endi farzand har bir holatni ongli fikrlaydigan, ko‘z oldida kechayotgan har bir voqelik va jarayonlarga bolalarcha qiziquvchanlik bilan emas, aksincha, o‘zgacha e‘tibor bilan nazar sola boshlaydi. Shuning uchun ham ota-ona hamda murabbiylardan bunday tarbiya jarayonida juda katta mahorat talab etiladi. Jinsiy tarbiya o‘g‘il va qiz bolalarda jins masalalariga nisbatan to‘g‘ri munosabatni qaror toptirishni ko‘zda tutadi. Yosh avlodning yaxshi hamda sog‘lom o‘sib-unishiga, voyaga yetishiga, nasl qoldirish qobiliyatiga ega bo‘lishiga, nikoh va oilani mustahkamlashga yordam berish jinsiy-ahloqiy tarbiyaning asosiy vazifasi hisoblanadi.

Ota-onalar, tibbiyot xodimlari hamda murabbiylar faoliyatlarini uyg‘unlashtirib, bolalarning yoshi, jinsi, iqtidori hamda boshqa xususiyatlariga mos ravishda jinsiy hamda axloqiy tarbiyani bir-biriga bog‘lab olib borishlari darkor. Maktabgacha yoshdagi bolalar va kichik yoshdagi o‘quvchilar bilan ishlashda shunga alohida e‘tibor berish kerakki, ya‘ni : bunday tarbiya faqat jinsiy hayot asoslari bilan tanishtirish, bolalarga gigiyenik malakalar, erkak hamda ayol tanasi tuzilishi, uning rivojlanish qonunlarini singdirishdan iborat emas, balki axloqiy tarbiyaning ajralmas qismi hisoblanadi.

Jinsiy tarbiyaning pedagogik tizimining mazmuni muhim tarkibiy qism bo‘lib, uni batafsil o‘rganmasdan, bolalarning jinsiy rolini ijtimoiylashtirish muammolarini muvaffaqiyatli hal qilish mumkin emas. Jinsiy tarbiya bo‘yicha barcha pedagogik ishlar va usullarni 4 ta yo‘nalishga bo‘lish mumkin:

1. bolalarni tug‘ish jarayoni bilan tanishtirishga qaratilgan ishlar;
2. odamlarning oiladagi aloqalari hamda ularning ijtimoiy oilaviy rollari haqida g‘oyalarni shakllantirish ustida ishlash.
3. jinsiy-rol sotsializatsiyasining kognitiv komponentining diagnostikasi bo‘yicha ish;
4. gender-rol xulq-atvorini shakllantirish ustida ishlash;

Jinsiy tarbiyaning mazmuni - bu ayol hamda erkakning sog‘lom va yaxlit shaxsiyatini tarbiyalaydigan barcha narsa, ular o‘zlarining fiziologik hamda psixologik xususiyatlarini yetarli darajada anglab, his qila oladilar. Jamiyatda mavjud bo‘lgan ijtimoiy va axloqiy me‘yorlarga muvofiq va shu tufayli hayotning barcha sohalarida bir xil hamda qarama-qarshi jinsdagi odamlar bilan maqbul munosabatlarni o‘rnatish. Ushbu jarayonning ko‘p jihatlari psixoseksual farqlashning umumiy muammolari va jinsi hamda yoshi xususiyatlarini taqdim etish jarayonida ko‘rib chiqiladi.

Oddiy jinsiy hayotga ega bo‘lgan ota-onalar o‘z farzandlariga yaxshi maslahatchi bo‘lishlari mumkin, ammo bizning jamiyatimizda bunday ota-onalar kam uchraydi, shuning uchun jinsiy aloqa haqida bir qancha xavotirli vaziyatlar hamda tushunchalar paydo bo‘ladi. Ularni yashirishning ma‘nosi yo‘q chunki, tabiatan insonga berilgan jarayonlar tizimi hisoblanadi. Biz yaxshi tushunishimiz kerak bo‘lgan bu mavzu murakkab va noaniq hisoblanadi. Tabiiyki, bu borada ko‘plab yondashuvlar, keng ko‘lamli fikrlar mavjud. Jinsiy ta‘lim tufayli pedagogik yuk ko‘paymaydi, chunki uning asosiy qismini boshqa fanlarda yoritish mumkin. Rivojlanishning turli darajalari hamda shaxsning psixologik profilini hisobga olish lozim. O‘qituvchi tomonidan bolalarga kerakli umumiy ma‘lumotlarni uzatish professionallik bilan ajralib turishi kerak. Maktabgacha ta‘lim muassasalarida jinsiy tarbiya umuman amalga oshirilmaydi, faqat ba‘zi o‘qituvchilar o‘g‘il va qizlarga differensial yondashuvni intuitiv ravishda amalga oshiradilar, o‘g‘il bolalarning qizlarga yordam berish hamda ularga yon berish, ularni xafa qilmaslik, ularni himoya qilish majburiyatlariga e‘tibor berishadi. Shu bilan birga, shuni ta‘kidlash lozimki, o‘qituvchi oldida qiyin vazifa turibdiki, - o‘g‘il bolalar va qizlar o‘rtasidagi do‘stlikni rivojlantirish va shu bilan birga jinsiy farqlash jarayoniga to‘sqinlik qilmaslik yo‘llarini tushuntirib borish darkor.

Shunday qilib, jinsiy tarbiya masalalarida oilaning o‘qituvchilar hamda shifokorlar bilan hamkorligi bolaning qarindoshlarini gigiyena va profilaktika, o‘smirlar pedagogikasi va psixologiyasi asoslari bo‘yicha bilimlar bilan rivojlantirib boriladi, bola va ota-ona munosabatlarini optimallashtiradi hamda ularning nufuzini oshiradi. O‘smirlar nafaqat zarur ma‘lumotlarni olishlari, balki sog‘lom turmush

tarziga oid bilim hamda metodlarni amaliyotda, mustaqil faoliyat jarayonida qo‘llay olishlari, o‘z manfaatini his etishlari, ularga rioya qilishdan bahramand bo‘lishlari nihoyatda muhim ahamiyat kasb etadi. Jinsiy tarbiya haqidagi suhbatlar bolaga psixologik travma keltirmasligi uchun bunday suhbatlar davomida kuzatilishi kerak bo‘lgan ba’zi qoidalar haqida o‘ylash kerak deb o‘ylayman. Bu qoidalar qanday degan savol tug‘iladi albatta! Buni quyida keltirib o‘tganmiz:

1. Intim masalalarni o‘rganish dozali bo‘lishi kerak.
2. Bola bilan u nimaga tayyor emasligini muhokama qilmaslik lozim.

Jinsiy tarbiya taxminan uch yoshdan boshlanadi. Bu davrda bola jinslar orasidagi farq va qayerdan kelganligi haqidagi savollarga qiziq boshlaydi. Maktab yoshida o‘z jinsiyligi va jinsi o‘ziga xosligi haqidagi savollar birinchi o‘ringa chiqadi. Bolada birinchi (6-8 yoshda), keyin ikkinchi (11-16 yoshda) gormonal o‘zgarishlar sodir bo‘ladi. Uning tanasi o‘zgara boshlaydi. Bu o‘zgarishlar uni qo‘rqitishi mumkin albatta. Bu yoshda siz bolangiz bilan quyidagi mavzularda gaplashishingiz lozim deb hisoblayman:

1. gormonal o‘zgarishlar hamda fiziologik o‘zgarishlar;
2. rozilik masalalari hamda jinsiy zo‘ravonlik, shu jumladan uning xilma-xilligi;
3. tarmoq xavfsizligi bilan bog‘liq muammolar;

Xulosa o‘rnida shuni aytish lozimki, yoshlar o‘zlarida sodir bo‘ladigan gormonal o‘zgarishlar, jinsga bo‘lgan xohish istaklarini hamma vaqt ham jilovlay olishmaydi. Shu sababli ushbu holatlarning oldini olish chora tadbirlarini ishlab chiqish maqsadga muvofiq sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абраменкова В.В. Половая дифференциация и межличностные отношения в детской группе. «Вопросы психологии» № 5 , 1987.
2. Алексеева М.Н. Психологические аспекты половой идентификации детей младшего школьного возраста // Психология телесности: теоретические и практические исследования. Изд.: Пензенский государственный педагогический университет им. В.Г. Белинского, 2009
3. G‘.В. Shoumarov ‘Oila psixologiyasi’. Toshkent, 2005
4. ‘Семейная психология ‘ Шнайдер. Л.Б

ROBOTOTEXNIK MEXANIZMLARNING MAXSUSLIKLARINI IZLASH

Abdullayev Sarvar Anvar o‘g‘li

Buxoro davlat Pedagogika instituti o‘qituvchisi

E-mail: abdullayevsarvar@gmail.com

Annotatsiya. Mexanizmlarning erkinlik darajasi kattalashgani o‘z navbatida ularning maxsus holatlarinig ortishiga olib keladi. Mexanizmlar maxsus holatga tushganda erkinlik darajasining pasayishiga bu esa ularning ish bajarish funksiyasining buzilishiga olib kelishi mumkin. Mexanizmlarning maxsus holatga tushishini bartaraf etish uchun ularning strukturasi to‘liq o‘rganishga to‘g‘ri keladi. Ushbu ish shu muammoni o‘rganishga bag‘ishlangan.

Kalit so‘zlar: Tekis mexanizm, erkinlik darajasi, maxsuslik, Nyuton ko‘pyoqi, qisqartma konusi.

APPLICATION OF THE MATRIX METHOD IN SEARCHING THE CHARACTERISTICS OF ROBOTIC MECHANISMS

Abstract. The increase in the degree of freedom of mechanisms, in turn, leads to an increase in their special cases. When the mechanisms fall into a special state, the degree of freedom decreases, which can lead to a violation of their performance function. In order to prevent the mechanisms from falling into a special state, it is necessary to fully study their structure. This work is devoted to the study of this problem.

Key words: Planar mechanism, degrees of freedom, singularity, Newton’s polynomial, reduced cone.

Robototexnikaning ko‘pgina mexanizmlari yuqori erkinlik darajasiga ega. Bu holat esa o‘z navbatida mexanizmning harakatlanishi natijasida maxsus holatlarning paydo bo‘lishiga olib keladi. Maxsus holatlarning paydo bo‘lishi mexanizm xususiyatining o‘zgarishiga, yani uning buzilishiga olib keladi. Shuning uchun yaratiladigan robotexnik mexanizmlarning holat funksiyalarining maxsusliklarini o‘rganish dolzarb masaladir.

O‘rganilayotgan mexanizmlarning holat funksiyalari (bog‘lanishlar tenglamalari) quyidagi noxiziqli algebraik tenglamalar sistemasi ko‘rinishida ifodalanadi [1-3]:

$$F_i(U, V) \stackrel{\text{def}}{=} F_i(x_1, \dots, x_m, x_{m+1}, \dots, x_{m+n}) = 0, \quad i = \overline{1, m}, \quad n \leq m \quad (1)$$

Bunda, $U = (x_1, x_2, \dots, x_m)$ va $V = (x_{m+1}, \dots, x_{m+n})$ mos holda holat va boshqaruv koordinatalari, F_i -esa ko‘phadlar. Tenglamalar soni m , holat koordinatalar soni U bilan mos keladi, n esa mexanizmning erkinlik darajasi deb ataladi. Umumiy holda mexanizmning erkinlik darajasi $n = k - m$ tenglik bilan topiladi, bu yerda k -tenglamalar sistemasidagi noma'lumlar soni. Har bir V boshqaruv koordinatalarning qiymatlariga (1) sistemani qanoatlantiruvchi U ning chekli sondagi qiymatlari mos keladi. $U(V)$ ko‘p qiymatli vector funksiya deb aytiladi, ya’ni

$$x_i = x_i(x_{m+1}, \dots, x_{m+n}).$$

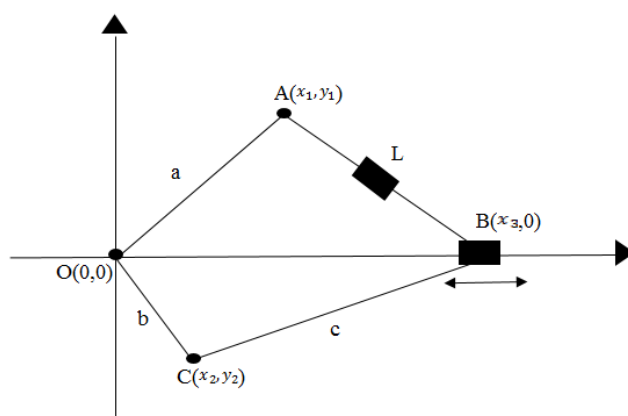
Oddiy nuqta atrofida (1) sistemasining yechimi oshkormas funksiyalar haqidagi Koshi teoremasiga asosan, absolut yaqinlashuvchi qatorlar ko‘rinishida tasvirlash mumkin:

$$x_i - x_i^0 = \varphi_i(x_{m+j} - x_{m+j}^0), \quad i = \overline{1, m}, j = \overline{1, n}, \quad (2)$$

Bunda, φ_i -darajali qatorlar. Mos ravishda mexanizmning holati bu nuqtada oddiy bo‘ladi. Birinchi va ikkinchi tur maxsus nuqtalar atrofida mexanizmning maxsus holatlari mos keladi. Maxsus nuqta atrofida $U(V)$ holat funksiyasi V boshqaruv koordinatalarining bir qiymatli analitik funksiya bo‘lmay qoladi. Ikkinchi tur maxsus nuqta (o‘lik holat) atrofida (1) sistemaning yechimi (2) ko‘rinishda ifodalab bo‘lmaydi, chunki bu holda oshkormas funksiyalar haqidagi teoremaning shartlari bajarilmaydi, lekin Nyuton ko‘pyoqliklari usuli yordamida quyidagi ko‘rinishdagi parametrik yechimlarni olish mumkin:

$$x_i = x_i^0 + \sum_{j=1}^{\infty} b_{ij} \tau^{p_{ij}}, i = 1, m \quad (3)$$

Misol-3 To‘rtburchakli gidrosilindirik mexanizimning maxsus nuqta atrofida asimtotik yechimini qaraylik. Bunda A, O, B, C nuqtalar quyidagi koordinatalarga ega: $O(0,0)$, $A(x_1, y_1)$, $B(x_3, 0)$, $C(x_2, y_2)$, va $OA = a$, $OC = b$, $BC = c$ ($b < a < c$) o‘zgarmas kattaliklar, L - musbat o‘zgaruvchi kattalik.

Qaralayotgan

mexanizmning

holat funksiyalarining bog‘lanish tenglamalarini tuzamiz:

$$\begin{cases} g_1 \stackrel{\text{def}}{=} x_1^2 + y_1^2 = a^2 \\ g_2 \stackrel{\text{def}}{=} (x_1 - x_3)^2 + y_1^2 = L^2 \\ g_3 \stackrel{\text{def}}{=} (x_2 - x_3)^2 + y_2^2 = c^2 \\ g_4 \stackrel{\text{def}}{=} x_2^2 + y_2^2 = b^2 \end{cases} \quad (4)$$

(4) sistemada 4 ta tenglama, 6 ta noma’lumdan iborat, bundan ko‘rinadiki, $n = 2$ erkinlik darajasiga ega, ya’ni 2 erkinlik darajasiga ega bo‘lgan mexanizmdan iborat.

(4) sistemaning quyidagicha 4×6 tartibli yakobi matritsasi quyidagi ko‘rinishga ega bo‘ladi.

$$J = 2 \begin{pmatrix} x_1 & y_1 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ x_1 - x_3 & y_1 & 0 & 0 & x_3 - x_1 & -L \\ 0 & 0 & x_2 - x_3 & y_2 & x_3 - x_2 & 0 \\ 0 & 0 & x_2 & y_2 & 0 & 0 \end{pmatrix}$$

Matritsaning 4-tartibli minorlari quyidagilar:

$$M_1 = -16x_3^2 y_1 y_2; \quad M_2 = 16x_2 x_3 y_1 (x_2 - x_3); \quad M_3 = 0;$$

$$M_4 = 16x_3 y_1 y_2 (x_2 - x_3); \quad M_5 = 0; \quad M_6 = 0; \quad M_7 = 16x_1 x_3 y_2 (x_1 - x_3);$$

$$M_8 = 16x_1x_3y_2L; \quad M_9 = 16x_1x_2L(x_3 - x_2); \quad M_{10} = 16x_1y_2L(x_3 - x_2);$$

$$M_{11} = 16x_3y_1y_2(x_1 - x_3); \quad M_{12} = 16x_3y_1y_2L; \quad M_{13} = 16x_2y_1L(x_3 - x_2);$$

$$M_{14} = 16y_1y_2L(x_3 - x_2); \quad M_{15} = 0;$$

Teorema. To‘rtburchakli gidrosilindirlik mexanizm ikkinchi tur maxsuslikka erishmaydi.

Isbot. Shartga ko‘ra mexanizm ikkinchi tur maxsuslikka erishishi uchun $\forall i$ lar uchun $M_i = 0$ ($i = \overline{1,10}$) sharti bajarilishi zarur. Lekin bunday holat yuz bermaydi, chunki aniqlanishiga ko‘ra $b \neq c$ va $L > 0$

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Баротов А.С. Алгоритм вычисления особенностей алгебраических кривых возникающих в робототехнике // Узбекский математический журнал.- Ташкент, 2011.-№ 1.-С.11-20.

2. Брюно А.Д. Солеев А. Локальная униформизация ветвей пространственной кривой и многогранники Ньютона // Алгебра и анализ Т. 3, вып. 1, (1991), С. 67-102.

3. Брюно А.Д. Солеев А. Классификация особенностей функции положения механизмов // Проблемы машиностроения и надежности машин. № 1, 1994.С.102-109.

ВОЗНИКНОВЕНИЕ ДРЕВНЕРУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Хасанова Дильдора Дилмуроджон кизи

Студентка, «Кокандский государственный педагогический институт имени
Мукими», г. Каканд

E-mail: xasanovad244@gmail.com

АННОТАЦИЯ.

В статье основное внимание процесс становления и развития древнерусской литературы, хронологические границы древнерусской литературы и ее специфические особенности. Автор стремился показать основную художественную специфику древнерусской литературы и ее жанров и стилей.

Ключевые слова: анонимность, гимнография, локонизм, историзм, извод, словесность, периодизация.

THE OCCURRENCE OF ANCIENT RUSSIAN LITERATURE

Khasanova Dildora Dilmurodjon kizi

student, Kokand SPI.

ABSTRACT.

The article focuses on the process of formation and development of the Russian-old literature, the chronological boundaries of the Russian-old literature and its specific features. The author was sought to show the main artistic specifics of the ancient Russian literature and its genres and styles.

Key words: anonymity, hymnography, localoonism, historicalism, delight, literature, periodization.

Возникновению литературы предшествовало крещение Руси 988 году. Древнерусская литература (XI- XVII) - это мир, особая система художественных ценностей, свои законы литературного творчества, непривычные формы произведения. Необходимыми предпосылками ее возникновения и развития является образование государства, появление письменности, существование высокоразвитых форм устного народного творчества. Возникновение древнерусской литературы связано с процессом формирования раннефеодального государства.

Характерной особенностью древнерусской литературы является рукописный характер ее бытования и распространения. При этом то или иное произведение существовало не в виде отдельной, самостоятельной рукописи, а входило в состав различных сборников, преследовавших определенные практические цели. « Все, что служит не ради пользы, а ради прикрасы, подлежит обвинению в суетности ». Эти слова Василия Великого которая во многих определяли отношения древнерусского феодального общества к произведению письменности. То есть значение той или иной рукописной книги оценивалось с точки зрения ее практического назначения, полезности.

Другой особенностью нашей древней литературы это является анонимность, памятников Средневековья следует рассматривать не только как проявление монашеской скромности, но и как стремление древнерусского книжника придать своему произведению вечное и общечеловеческое звучание. Писание книг на Руси считалось святым делом, плоды которого пожинает не одно поколение людей. В большинстве случаев автор произведения почитает оставаться неизвестным, а порой и скрыться за авторитетным именем того или иного, например " отца- церкви " - Василия Великого, Иоанна Златоуста и др. Преимущественно рукописный характер бытования памятников древнерусской литературы (книгопечатание на Руси появилось только в XVI веке) заставляет ее исследователей обращаться за помощью к палеографии — науке, в задачи

которой входят датировка рукописей и определение места их написания на основе анализа бумаги, типа письма и украшений которых встречающихся в книге.

Характерная особенность древнерусской литературы это - историзм . Ее героями являются преимущественно исторические личности, она почти не допускает вымысла и строго следует факту . Даже многочисленные рассказы о "чудесах" - явлениях кажется средневековому человеку , не столько вымысел древнерусского писателя, то сколько точные записи рассказы либо очевидцев , либо самих лиц , с которыми произошло " чудо".

Историзм древнерусской литературы носит специфически средневековый характер.Ход и развитие исторических событий объясняется с провиденциалистской , религиозной точки зрения. Героями произведений являются князья , правители государства, стоящие наверху иерархической лестнице феодального общества. Однако , отбросив религиозную оболочку , современный читатель без труда обнаруживает ту живую историческую действительности , подлинным творцом которой был русский народ.

Литература древней Руси выражала и защищала интересы верхов феодального общества. Однако она не могла не показать острой классовой борьбы , которая выливалась либо форму открытых стихийных восстание, либо в формы типично средневековых религиозных ересей.В литературе ярко отразилась борьба прогрессивных и реакционных группировок внутри господствующего класса , каждая из которых искала опоры в народе.И поскольку прогрессивные силы феодального общества отражали интересы общегосударственные , а эти интересы совпадали с интересами народа .

Начиная с XV века в истории литературного дела на Руси проявляется тенденция к объединению творческих сил, и литературное развитие XVI—XVII веков идет под знаком возвышения нового духовного центра — Москвы.Исходя из особенностей исторического пути, пройденного русским народом, в литературе Древней Руси долгое время выделяли три основных периода:

1. Литература Древнерусского государства XI — первой половины XIII века, или литература Киевской Руси.

2. Литература периода феодальной раздробленности и борьбы за объединение Северо-Восточной Руси второй половины XIII—XV века.

3. Литература периода создания и развития централизованного Московского государства XVI—XVII веков.

В последнее время многие ученые высказываются за пересмотр этой периодизации, она не учитывает в полной мере внутренних, собственно литературных факторов развития, хотя должна основываться на учете присущих данному периоду принципов художественного творчества, круга идей, актуальных проблем, повторяющихся мотивов и образов, устойчивых жанрово-

стилевых примет произведений.

В XI-XII вв. путем обработки хроники Георгия Амартола и Иоанна Малалы на Руси была создана первая редакция "Еллинского и Римского летописца", вторая редакция которого XIII веке явилось основной древнерусских хронографов. Своеобразной средневековой "естественнонаучной" энциклопедией были "Шестоднев" и "Физиолог". Сообщая сведения о растительном мире и животном царстве, эти произведения включали много баснословного, фантастического и вместе с тем поэтического.

Так, например, "Физиолог" сообщал о чудесной птице феникс, превосходящей своей красотой павлина и всех пернатых. Она носит на своей голове венец и "сапоги на ногу, якоже царь". Живёт эта прекраснейшая птица в Индии близ Солнечного града.

"Физиолог" не ограничивается простым описанием животных, он даёт символическое толкование их свойства. Так, феникс - это образ праведника, свидетельство воскресения Христа. Описываемые свойства животных "Физиолог" объясняет как определенные состояния человеческой души.

Возникновение древнерусской литературы было вызвано потребностями политической и религиозной жизни древнерусского государства. Опираясь на устное народное творчество и усваивая художественные традиции христианской литературы, русские писатели середины IX - начало XII в. создают самобытные произведения.

Список литературы

1. Кусков В.В История древнерусской литературы: Учеб. для филол. спец. вузов. Высш. шк., 1989- 304с.: ил.
2. Травников, С. Н. Т65 История русской литературы. Древнерусская литература : учебное пособие для вузов / С. Н. Травников, Л. А. Ольшевская. — М. Дрофа, 2007. — 510, [2] с.
3. Лихачев Д. С. Развитие русской литературы X—XV вв.: Эпохи и стили. — JL, 1973.
4. Робинсон А. Н. Литература Древней Руси в литературном процессе Средневековья XI—XIII вв.: Очерки литературно-исторической типологии. — М., 1980.
5. Кириллин В. М. Символика чисел в литературе Древней Руси (XI—XVI века). — СПб., 2000.
6. Бычков В. В. Русская средневековая эстетика. XI—XV вв. — М., 1992.

TARBIYA VA UNING METODLARI

Tursunxo‘jayeva Sug‘diyona Talantbek qizi

Nizomiy nomidagi TDPU 2-bosqich talabasi

Ushbu maqolada tarbiya tushunchasi mohiyati, tarbiya metodi va ularning turlari, tarbiya metodini to‘g‘ri tanlash, shakllantiruvchi metodlar, faoliyatni tashkil etish va xulq-atvor tajribalarini shakllantirish metodlari, xulq-atvor va faoliyatni rag‘batlantirish metodlari bo‘yicha ma‘lumotlar keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: tarbiya, tarbiya jarayoni, tarbiya metodi, tushuntirish, o‘git, rag‘batlantirish, nasihat, hikoya, tanbeh berish, uyaltirish, hikoya, mashq.

ВОСПИТАНИЕ И ЕГО МЕТОДЫ

В данной статье представлена информация о сущности понятия воспитания, методе воспитания и их видах, правильном выборе метода воспитания, формирующих приемах, приемах организации деятельности и формирования поведенческих переживаний, приемах поощрения поведения и активности.

Ключевые слова: воспитание, воспитательный процесс, воспитательная методика, объяснение, обучение, поощрение, совет, рассказ, упрек, стыд, рассказ, упражнение.

EDUCATION AND ITS METHODS

This article provides information on the essence of the concept of education, the method of education and their types, the correct choice of the education method, formative methods, methods of organizing activities and forming behavioral experiences, and methods of encouraging behavior and activity.

Key words: education, education process, education method, explanation, training, encouragement, advice, story, rebuke, shame, story, exercise.

Tarbiya nazariyasi pedagogika fanining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, tarbiyaviy jarayonning mazmuni, shakl, metod, vosita va usullari hamda uni tashkil etish muammolarini o‘rganadi. Hayotga yangicha siyosiy va iqtisodiy nuqtai nazardan yondashish o‘ziga kelayotgan yosh avlod tarbiyasi bilan bog‘liq jarayonni ham qaytadan ko‘rib chiqishni taqozo etmoqda. Tarbiya nazariyasi Sharq mutafakkirlari va xalq pedagogikasining tarbiya borasidagi boy tajribalariga tayanadi. Tarbiya nazariyasi o‘z qoidalarini asoslash uchun falsafa, sotsiologiya, etika, estetika, fiziologiya, psixologiya kabi fanlarning ma’lumotlaridan foydalanadi. Tarbiya nazariyasi pedagogikaning boshqa bo‘limlari: pedagogikaning umumiy asoslari, ta’lim nazariyasi hamda xalq ta’limi tizimini boshqarish bilan uzviy bog‘liq.

Tarbiya – muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida shaxsni har tomonlama o‘stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni. Boshqacharoq talqin etilganda, tarbiya yosh avlodni muayyan maqsad yo‘lida har tomonlama voyaga yetkazish, unda ijtimoiy ong va xulq-atvorni tarkib toptirishga yo‘naltirilgan faoliyat jarayonidir. Shuningdek, tarbiya mazmunini Qur’oni Karim oyatlari, Muhammad payg‘ambarimiz (a.s.) Hadislari, milliy va madaniy qadriyatlar, xalq pedagogikasi, mutafakkir va olimlarning tarbiyaga oid asarlari kabilar tashkil etadi. Turli zamon va makonda ijtimoiy tarbiya mohiyati turlicha bo‘lib, uning mazmuni ijtimoiy maqsadlardan kelib chiqib asoslangan. Tarbiya g‘oyasi turlicha ifodalangan bo‘lsada, ammo yo‘naltiruvchanlik xususiyati hamda ob’ektiga ko‘ra yakdillikni ifoda etadi.

Amaldagi Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev "Ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash, muqaddas dinimizning sofligini asrash – davr talabi" mavzuidagi anjumanda so‘zlagan nutqida yosh avlod tarbiyasi haqida alohida to‘xtalib o‘tdi.

"Bizni hamisha o‘ylantirib keladigan yana bir muhim masala – bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, bir so‘z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog‘liq. Bugun zamon shiddat bilan o‘zgaryapti. Bu o‘zgarishlarni hammadan ham ko‘proq his etadigan kim – yoshlar. Mayli, yoshlar o‘z davrining talablari bilan uyg‘un bo‘lsin. Lekin ayni paytda o‘zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug‘

zotlarning avlodimiz, degan da'vat ularning qalbida doimo aks-sado berib, o'zligiga sodiq qolishga undab tursin. Bunga nimaning hisobidan erishamiz? Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidan", deya ta'kidladi Prezidentimiz.

h

haxsning ko'pdan-ko'p xislatlari bir-biridan ajratilgan emas, balki o'zaro mustahkam bog'langan. Tarbiya jarayonida o'quvchining shaxsiyati ayrim-ayrim emas, balki yaxlit ravishda rivojlanadi. Bundan tashqari tarbiya va ta'lim ham uzviy

b

o

g Keng ma'noda tarbiya shaxsga jamiyatning ta'sir etishi, ijtimoiy hodisa sifatida qaraladi. Mazkur holatda tarbiya ijtimoiylashtirish bilan uyg'unlashadi.

l

Tor ma'nodagi tarbiya deganda, pedagogik jarayon sharoitida ta'lim maqsadini amalga oshirish uchun pedagog va tarbiyalanuvchilarning maxsus tashkil etilgan faoliyati tushuniladi. Ushbu holatda pedagoglarning tarbiyaviy faoliyati tarbiyaviy ish deb ataladi. Har bir jarayonda bo'lganidek tarbiya ham o'zining metodlariga egadir.

b

Tarbiya metodi (yunoncha «metodos» - yo'l) tarbiya maqsadiga erishishning yo'li. Tarbiya amaliyotiga tatbiq etilganda, metodlar - bu tarbiyalanuvchilarning ongi, irodasi, tuyg'ulari va xulqiga ta'sir etish usullaridir.

i

Tarbiya metodlari tarbiyalanuvchilarning ongi, irodasi, tuyg'ulari va xulqiga ta'sir etish usullari yig'indisidir.

a

Tarbiyalanuvchilarga ta'sir etishi natijalariga ko'ra metodlarni ikki guruhga bo'lish mumkin:

r

• Axloqiy me'yorlar, motivlarni hosil qilishga, tasavvur, tushuncha, g'oyalarni shakllantirishga ta'sir etuvchi.

•

Xulq-atvorning u yoki bu turini aniqlaydigan odatlarni hosil qilishga ta'sir etuvchi.

o

Hozirgi vaqtda o'zida tarbiya metodlaridagi yagona maqsad, mazmun va tartiblilikni aks ettiruvchi ko'proq ob'yektiv va qulay metodlar qo'llaniladi. Ana shunday tavsif bilan bog'liqlikda tarbiya metodlari uch guruhga bo'linadi:

a

t

- Shaxs ongini shakllantiruvchi metodlar.
- Faoliyatni tashkil etish va xulq-atvor tajribalarini shakllantirish metodlari.
- Xulq-atvorni va faoliyatni rag‘batlantirish metodlari.

1. Shaxs ongini shakllantirish metodlari o‘quvchilarda ma’naviy-axloqiy sifatlar, e’tiqod hamda dunyoqarashni shakllantirish maqsadida ularning ongi, his-tuyg‘usi va irodasiga ta’sir ko‘rsatish usullari sanaladi.

Shaxs ongini shakllantirish (ishontirish) metodlariga quyidagilar kiradi: hikoya, tushuntirish, izohlash, ma’ruza, etik suhbat, nasihat, o‘git, ko‘rsatma, munozara, namuna.

Bu guruhga mansub metodlarning mohiyati shundaki, ular orqali o‘quvchilar ongiga jamiyatda ustuvor o‘rin tutuvchi ijtimoiy g‘oya va maqsadlar singdiriladi. O‘quvchilarda g‘oyaviy onglik va ijtimoiy faollik, ya’ni, davlatning ichki va xalqaro siyosati mazmunini tushunish va idrok qilish ko‘nikmalarini tarbiyalash lozim.

Tushuntirish ijtimoiy ongni shakllantirishda eng ko‘p ishlatiladigan metoddir. Tushuntirishning vazifasi o‘quvchilarni yuksak madaniyatli, milliy g‘urur tuyg‘usiga ega bo‘lib voyaga yetishlarini tarbiyalashga yordam berishdan iborat.

Suhbat. O‘quvchi shaxsini g‘oyaviy va ma’naviy-axloqiy jihatdan shakllantirishda o‘qituvchining jonli so‘zi eng ta’sirchan metod hisoblanadi. Suhbat uchun mavzu tanlashda uning mazkur sinf o‘quvchilari uchun dolzarbligi, o‘quvchilarning suhbat mazmuniga bo‘lgan munosabatlari va suhbatdan kutilayotgan natijani hisobga olish zarur.

Hikoya. O‘quvchilar odatda hayot va turli adabiyotlardan olingan aniq misollar bilan boyitilgan hikoyalarni katta qiziqish bilan tinglaydilar. Ularga axloq me’yorlari, xalq o‘tmishi, tabiiy boyliklar, qahramonlar hayoti va jasorati, shuningdek, tarix, adabiyot va san’at haqida hikoya qilib berish mumkin.

Namuna. O‘quvchilar o‘z atrofidagi kishilarda hamma yaxshi axloqiy sifatlarni ko‘rishlari va ibrat olishlari nihoyatda muhim.

O‘qituvchining shaxsan o‘zi namuna bo‘lishi, ayniqsa, yoshlarga katta ta’sir ko‘rsatadi. Ular o‘qituvchining darsda va hayotda o‘zini qanday tutishini, atrofidagi

kishilar bilan qanday muomala qilishini, o‘z vazifalarini qanday bajarishini kuzatib yuradilar.

2. Faoliyatni tashkil etish va ijtimoiy xulq-atvor me’yorlarini shakllantirish.

Faoliyatni tashkil etish va xulq-atvor me’yorlarini shakllantirish (mashq) metodlari: mashq, pedagogik talab, ijtimoiy fikr, topshiriq, tarbiyalovchi vaziyat.

Mashq va o‘rgatish metodlari muayyan mashq yordamida bolalar faoliyatini oqilona, maqsadga muvofiq va har tomonlama puxta tashkil qilish, ularni axloq me’yorlari va xulq-atvor qoidalarini bajarishga odatlantirishdir. Odatlar bolalikdan tarkib topadi va shaxs rivojlanishining keyingi bosqichlarida mustahkamlanib boradi.

O‘qituvchi hamda ota-onalar bolalarda ijobiy odatlarning tarbiyalanib borayotganligini kuzatib borishlari kerak. O‘quvchilar odatlarni o‘z yaqinlaridan meros qilib olmaydi, balki ular atrofdagilar bilan faol muloqotga kirishishlari tufayli taqlid qilish, uzluksiz tarbiyani yo‘lga qo‘yish asosida tarkib toptiriladi. Natijada odat xarakterga aylanadi.

Mashq muayyan xatti-harakatlarni ko‘p marotaba takrorlashni o‘z ichiga oladi. Mashq va odatlantirish o‘quvchi uchun ongli, tjobiy jarayondir. Mashq natijasini ko‘nikma, odat, yangi bilimlar hosil qilinadi, o‘quvchining aqliy qobiliyati rivojlanadi, ma’naviy-axloqiy sifatleri boyiydi, hayotiy tajribasi ortadi.

O‘rgatish tarbiyalanuvchilar ijtimoiy xulq-atvor ko‘nikmalari, odatlarini shakllantirish maqsadida rejali va izchil tashkil qilinadigan turli harakatlar, amaliy ishlardir.

Topshiriq o‘quvchilarda mehnat, ijtimoiy xulq va hayotiy tajriba ko‘nikmalarini shakllantirish maqsadida qo‘llaniladigan usul. O‘quvchilarning topshiriqlarni jamoa bo‘lib bajarishlari ularda ijtimoiy xulq tajribalarini shakllantirishda alohida ahamiyatga ega. O‘quvchilar o‘z kuchlarini umum ishiga sarflashga, jamoa uchun mas’uliyatni his etishga o‘rganadilar, mehnat qilish o‘quvchilarning harakatlarini shakllantiradi, mustahkamlaydi.

Pedagogik talab turli xatti-harakatlarni bajarish hamda faoliyatda ishtirok etish jarayonida o‘quvchi tomonidan amal qilinishi zarur bo‘lgan ijtimoiy xulq-atvor

me'yorlari. Pedagogik talab tarbiyaning eng muhim usullaridan biridir. Pedagogik talab ma'lum harakatlarni rag'batlantiruvchi yoki to'xtatuvchi hamda o'quvchini oqilona harakatlarni bajarishga undovchi xarakterga ega bo'lishi mumkin.

3. Xulq-atvorni va faoliyatni rag'batlantirish metodlari

Faoliyatni rag'batlash va motivatsiyalash metodlari: rag'batlantirish, tanbeh berish, uyaltirish.

Rag'batlantirish tarbiyalanuvchining xatti-harakati va faoliyatiga ijobiy baho berish asosida unga ishonch bildirish, ko'ngilini ko'tarish va uni qo'llab-quvvatlash usulidir. O'qituvchi har bir o'quvchi shaxsida ro'y berayotgan ijobiy o'zgarishlarni anglash olishi zarur.

Tanbeh berish - eng muhim jazo chorasi. O'qituvchi o'quvchiga yuzma-yuz turib tanbeh beradi, buni kundaligiga yozib qo'yish mumkin.

Uyaltirish - o'quvchining ma'lum xatti-harakatlariga jamoa yoki uning tarbiya uchun mas'ul bo'lgan subyektlar (ota-onalar, vasiylar, jamoatchilik vakillari va boshqalar) oldida baho berish. Odamning eng nozik sezgilaridan biri uyat, or-nomus va sharm- hayodir. Odamda insonda izzat-nafs, odamiylik qancha kuchli bo'lsa, avvalo, o'zini hurmat qilsa, unda or-nomus, uyat shunchalik kuchli bo'ladi. Bolalarni tarbiyalashda shu his-tuyg'ularni ehtiyotkorlik bilan o'stirish lozim, lekin hadeb uyaltiraverish va qizirtiraverish yaramaydi. Bundan oqilona va o'z o'rnida foydalanish kerak, shundagina ijobiy natijaga umid qilish mumkin.

Tarbiya metodlarini tanlab olish shartlari. Metodning ijobiy va salbiysi bo'lmaydi, tarbiya jarayonida ma'lum yo'lni yuqori darajadagi samarali va samarasiz deya baholash mumkin emas. Metodning samaradorligini u qo'llanilayotgan sharoit nuqtai nazaridan baholash mumkin.

Tarbiya metodlarini maqsadga muvofiq tanlash bir qator omillarga bog'liq:

Tarbiyaning maqsad va vazifalari. Tarbiyaning maqsad va vazifalari. Maqsad nafaqat metodlarni oqlaydi, balki ularni aniqlab beradi. Maqsad qanday bo'lsa, unga erishish metodlari unga muvofiq bo'lishi zarur.

Tarbiya mazmuni. Unutmaslik kerakki, aynan bitta vazifa turli xil fikrlar bilan to'ldirilgan bo'lishi mumkin. Shuning uchun metodlarni umuman mazmun bilan emas, balki aniq fikr bilan bog'lash g'oyat muhimdir.

Tarbiyalanuvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olish. U yoki shunga o'xshash vazifalar tarbiyalanuvchilarning yoshi bilan bog'liqlikda amalga oshiriladi. Yosh bu oddiygina qara yashaganligi son ko'rsatkichi emas. Unda egallangan ijtimoiy tajriba, psixologik va ahloqiy sifatlarning rivojlanganlik darajasi o'z aksini topadi. Aytaylik, mas'uliyat tuyg'usini boshlang'ich ta'lim, o'rta ta'lim va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida ta'lim olayotgan o'quvchilarda hai shakllantirish mumkin. Biroq ha8 bir bosqichda mazkur sifatni shakllantirish borasida turli metodlar qo'llaniladi.

Jamoaning shakllanganlik darajasi. O'zini o'zi boshqarishning jamoa shaklining rivojlanishi bilan bog'liqlikda pedagogik ta'sir ko'rsatish metodlari hai o'zgarmasdan qiyoiayoayo. Bizga ma'lumki boshqaruvning moslashuvchanligi tarbiyachining tarbiyalanuvchilar bilan muvaffaqiyatli hamkorligining zaruriy sharti.

Tarbiyalanuvchilarning individual o'ziga xosliklari. Umumiy metodlar, umumiy dasturlarning o'zi tarbiyaviy o'zaro ta'sir etishning asosi bo'la olmaydi. Ularga individual va shaxsiy tuzatishlar kiritish zarur. Insonparvar pedagog har bir shaxs o'ziga xosligini rivojlanishiga, o'ziga xosligini saqlashga, o'zining "Men"ini ro'yobga chiqarishga imkon beradigan metodlarni qo'llashga harakat qiladi.

Tarbiyaviy shart-sharoitlar. Unga moddiy, psixofiziologik, sanitar-gigienikdan tashqari sinfda yuzaga keladigan munosabatlar: jamoadagi iqlim, pedagogik rahbarlik usuli va boshqalar tegishlidir. Ma'lumki, mavhum shart-sharoitlar bo'lmaydi, ular hamisha aniq. Ularning birlashuvi aniq holatlarda ko'rinadi. Tarbiya amalga oshadigan sharoit pedagogik vaziyatlar deb ataladi.

Tarbiya jarayonida barcha tarbiya metodlari turlarining ahamiyati juda katta, ya'ni har birini biz tarbiya uchun muhim deb atay olamiz. Faqatgina bu metodlarni to'g'ri vaziyatda to'g'ri qo'llay olish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. M.To‘xtaxo‘jayeva “Pedagogika” Toshkent:”O‘zbekiston Faylasuflari Milliy jamiyati”, 2010. Darslik-85b
2. Ibragimov X.I Abdullayeva Sh.A “Pedagogika nazariyasi” Toshkent: “Fan va texnologiyalar”nashriyoti,2008. Darslik-100b
3. O‘.J.Yo‘ldashev tahriri ostida. “Umumiy pedagogika” Toshkent:”Fan va texnologiyalar” nashriyoti,2017. O‘quv qo‘llanma- 376b

KO‘KAT - SABZAVOTLAR TUZILISHI VA TURLARI

Qodirova Shahlo Ilhomjon qizi

Farg‘ona politexnika instituti Kimyo-texnologiya fakulteti 3-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: **Ibragimov Odiljon Olimjonovich**

Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini saqlash va
dastlabki ishlash texnologiyasi kafedrası professori

Annotatsiya. Sabzavotchilik dehqonchilikning ko‘kat-sabzavot ekinlarini yetishtirish bilan shug‘ullanadigan tarmog‘i. Sabzavotchilik dehqonchilikning boshqa tarmoqlaridan ko‘p jihatdan farq qiladi, jumladan, Sabzavotchilikda ekinlar ochiq va himoyalangan (yopiq) yerlarda yetishtiriladi, aksariyat bir mavsumda hosil beradigan ekinlar ekiladi. Mazkur maqolada ko‘kat-sabzavotlarni tuzulishi, turlari va inson iste‘mol qilish foydali tomonlari yuzasidan fikr-mulohazalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: oziq-ovqat xavfsizligi, vitaminlar, organik kislotalar, efir moylar, mineral tuzlar, biologik moddalar, xlorofil va xolesterin moddasi.

*Qishloq xo‘jaligini ilmiy asosda yo‘lga qo‘ymas ekanmiz,
sohada rivojlanish bo‘lmaydi.*

SH. MIRZIYOYEV.

KIRISH

Jahon miqyosida aholining oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlashda agrar sohaning o‘rni va ahamiyati kundan-kunga oshib bormoqda. Jumladan, mamlakatimizda ham mavjud resurs va imkoniyatlardan oqilona foydalanib, aholini qishloq xo‘jalik mahsulotlari bilan kafolatli ta‘minlash, hosildorlik va manfaatdorlikni yanada oshirish, sohaga ilm-fan yutuqlari hamda zamonaviy yondashuvlarni joriy etish dolzarb masaladir.

Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev 2020-yil 29-dekabr kuni Oliy Majlisga yo‘llagan Murojaatnomasida, kambag‘allikni qisqartirish va qishloq aholisi daromadlarini ko‘paytirishda eng tez natija beradigan omil bu – qishloq xo‘jaligida hosildorlik va samaradorlikni keskin oshirish ekanligini alohida ta‘kidlab o‘tdilar.

Ko‘kat-sabzavot ekinlari assortimentining ko‘pligi, mahsulotning turli muddatlarda chiqishi ularni yil davomida ochiq va himoyalangan yerlarda mavsumdan tashqari vaqtlarda yetishtirish hamda aholining ko‘katlarga bo‘lgan talabini qondirish imkonini beradi. Ko‘kat o‘simliklar inson hayoti uchun zarur turli vitaminlar, organik kislotalar, efir moylar, mineral tuzlar va boshqa biologik faol moddalar bilan ta‘minlaydigan manba hisoblanadi.

Ko‘kat-sabzavotlarning ayrimlari ovqat sifatida yangiligida (salat, ismaloq, rediska, ukrop, petrushka), ovqatlarga ziravor sifatida (selder, ukrop, petrushka), qaynatilgan (ismaloq, shavel) va konservalangan (pomidor va bodring tuzlamalarida) ziravor sifatida foydalaniladi. Sabzavot sho‘rvalarini, sous va pyurelarni tayyorlashda ham ko‘katlardan foydalaniladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Olimlar tadqiqotlar natijasida ko‘kat-sabzavotlar eng ko‘p tarqalgan xulosaga kelishdi. Ko‘k rang ishtahani uyg‘otish nuqtai nazaridan yoqimsiz deb hisoblanadi. Biroq, yashil mevalar tanaga qanday foyda keltirishini bilsangiz, fikringiz o‘zgaradi:

- Yurak ishini qo‘llab-quvvatlaydi. Yashil rang - bu tanadagi asosiy "motor" ishini qo‘llab-quvvatlaydigan, shuningdek, mushak tizimini oshiradigan magniy miqdori ortib borayotganining belgisi.
- Tomirlarni tozalaydi. Ko‘kat-sabzavotlar tarkibidagi moddalar qon aylanish tizimini "yomon" xolesterindan ozod qiladi. Shunday qilib, xolesterin blyashka hosil bo‘lish xavfi kamayadi.
- Ichak motorikasini normalizatsiya qilish. Suv va oziq-ovqat hazm qilish trakti orqali oziq-ovqatning faol targ‘ib qilinishiga yordam beradi.
- Yonayotgan kaloriyalar. Suvli yashil sabzavotlar "salbiy" kaloriya tarkibi bilan ajralib turadi. Ular hazm qilish uchun tanaga kirgandan ko‘ra ko‘proq kaloriya sarflaydi. Shunday qilib, ushbu mahsulotlarni dietaga kiritish orqali uyg‘unlikka erishish osonroq bo‘ladi degan xulosaga kelishgan.

NATIJALAR

Ko‘kat-Sabzavotlar yashil rangini asosiy moddasi - xlorofildir. Ko‘kat-sabzavotlar Xlorofil kuchli antioksidant xususiyatlarga ega va saratonga olib keladigan erkin radikallarni bog‘laydi. Shuningdek, u qizil qon tanachalarini ishlab chiqarishga yordam beradi va qonni tozalaydi, ishtahani kamaytiradi, xolesterinni kamaytiradi va terining erta qarishi bilan kurashadi.

Bundan tashqari, ko‘kat-sabzavotlarni quyidagi foydali tomonlari bor:

- foliy kislotasi, muhim B vitamini;
- anemiya bilan temir;
- yurak-qon tomir tizimi uchun zarur bo‘lgan kaliy;
- vitaminlar C, A, E, B vitaminlari, selen, fluor, kaltsiy va boshqa mikro va makro elementlar.

Ovqat hazm qilish tizimining normal ishlashi uchun zarur bo‘lgan ko‘plab yashil sabzavotlar va ko‘katlar: ichak faoliyatini yaxshilaydi va vazn yo‘qotishga yordam beradi. Vaznni yo‘qotish uchun yashil sabzavotlarni kunlik ovqatlanish iste‘mol qilish darkor.

MUHOKAMA

Hech kimga sir emaski, ko‘kat-sabzavotlarni iste‘mol qilish organizm uchun juda foydali. Past kaloriyali mahsulotlar bo‘lib, lekin ayni paytda yoqimli ta‘mga ega bo‘lgan bargli sabzavotlar va ko‘katlar ko‘plab taomlarning, shu jumladan vegetarian va parhez taomlarning ajralmas qismidir. Yashil sabzavotlar oz miqdorda uglevodlarni o‘z ichiga oladi va ko‘p miqdorda tolalar hajmi va sekin hazm bo‘lishi tufayli uzoq davom etadigan to‘yinganlik tuyg‘usini ta‘minlaydi. Ko‘kat-sabzavotlarni bir necha xil turlari mavjud:

Bodring. Yashil sabzavotlar orasida suvli tetiklantiruvchi bodring eng mashhur hisoblanadi. Bu yozgi salatlarning o‘zgarmas komponenti va ajoyib ta‘mga ega. Sabzavotlar tanaga quyidagi foyda keltiradi:

✓ Suvsizlanish bilan kurashadi. Bodring 95% suvdan iborat. Sabzavot ichki organlarning ishlashiga va biriktiruvchi to‘qimalarning holatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadigan hayot beruvchi namlik yetishmasligini to‘ldirishga yordam beradi.

✓ Semirib ketishning oldini oladi. Tatronik kislotalar uglevodlarning yog‘ to‘qimalariga aylanishiga to‘sqinlik qiladi.

✓ Buyrak toshlarining shakllanishiga to‘sqinlik qiladi. Tuzlar kislota-baz muvozanatini tiklaydi, siydik pufagi va buyraklardagi barcha ortiqcha narsalarni olib tashlaydi.

✓ Qalqonsimon bezni davolaydi. Bu funksiya yodning yuqori miqdori bilan ta’minlanadi.

Bodringning suvli tuzilishi sabzavot uchun ham afzallik, ham xavf hisoblanadi. Bodiriny tuproqdan va atrof-muhitdan zararli moddalarning to‘planishiga moyil. Shuning uchun siz faqat o‘zingizning bog‘ingizdan yoki ishonchli aholidan sotib olingan bodringdan foydalanishingiz kerak.

Qalampir. Qalampir O‘rta yer dengizi mamlakatlarida keng tarqalgan. Agar siz doimo o‘zingizni yaxshi his qilishni istasangiz, yashil qalampirni iste’mol qilishni unutmang, chunki ular shunday foydali xususiyatlarga ega:

- ovqat hazm qilish jarayonlarini rag‘batlantiradi;
- oshqozon osti bezining normal ishlashini qo‘llab-quvvatlaydi;
- ishtahani ochadi;
- qon bosimini normallashtiradi;
- qonni suyultiradi;
- sochlar, tishlar va tirnoqlarni mustahkamlaydi;
- qondagi qand darajasini normallashtiradi;
- immunitet tizimini mustahkamlaydi.

Yashil qalampirni iste’mol qilishdan angina pektorisidan aziyat chekadigan odamlardan voz kechishi kerak. Bundan tashqari, asab kasalliklari uchun tavsiya etilmaydi.

Yashil no‘xat. Yashil sabzavotlar ro‘yxati shirin va xushbo‘y yashil no‘xat bilan davom ettirilishi kerak, ular ham kattalar, ham bolalar tomonidan sevib iste‘mol qilinadi. Sabzavot birinchi marta Hindistonda 5000 yil oldin o‘stirilgan va bugungi kunda u butun dunyoda iste‘mol qilinadi. Va nafaqat gastronomik xususiyatlar uchun, balki quyidagilar bilan ifodalangan istisno imtiyozlar uchun ham:

No‘xat foliy kislotasi, K va B6 vitaminlari va luteinga boy. Ushbu "mexnat" yurak mushaklarini yaxshi holatda ushlab turadi va qon tomirlari devorlarini mustahkamlaydi.

Elyaf metabolizm tezligini tartibga solishga qodir. Ushbu modda toksinlarni olib tashlashga yordam beradi va ichak motorikasini yaxshilaydi.

No‘xatda marganets ko‘p, shuningdek K vitaminining kunlik qiymatining yarmi. Bu kombinatsiya suyaklarni mustahkamlashga yordam beradi va kalsiyni yuvishning oldini oladi.

O‘simlik pigmenti lutein A vitamini bilan birgalikda ko‘rish keskinligining pasayishiga to‘sqinlik qiladi. No‘xatni muntazam iste‘mol qilish retinani shikastlanishdan himoya qiladi.

Afsuski, hamma ham shirin yashil no‘xatni iste‘mol qilish tavsiya etilmaydi. Uning tarkibida gut belgilarini kuchaytirishi mumkin bo‘lgan moddalar mavjud. Buyrak toshlari bilan og‘rigan odamlar uchun bu sabzavot tavsiya qilinmaydi.

Kashnich. Dorivor o‘simlik sifatida maydanoz o‘ziga xos ixtisoslikka ega bo‘lib, genitouriya tizimi, oshqozon-ichak traktining tiqilishi va terining holati uchun foydalidir. Kashnichni Efir moylari va maydanoz mevalari hatto giyohvand moddalarni nazorat qilish orqali ham taqiqlangan. Va shunga qaramay, butun dunyo olimlari o‘simlik urug‘i ekstraktini o‘rganishda, ularning dorivor salohiyatini kashf qilishda davom etmoqdalar.

Salat bargi. Bir yillik o‘simlik, yozda u unib chiqadi, o‘sadi va urug‘ beradi. Salat bargi asosan, sirka va yog bilan yangi yoki boshqa turdagi sabzavotlar bilan birgalikda iste‘mol qilinadi. Go‘sht, baliq va kartoshka idishlariga salat bargi qo‘shish nafaqat ularning ta‘mini yaxshilaydi, balki ularning hazm bo‘lishini sezilarli darajada oshiradi.

Salat bargi tarkibida juda ko‘p turli xil vitaminlar, minerallar va organik moddalar mavjud.

Salat bargi erta pishgan ekin bo‘lib, ko‘pincha xalqimiz dasturxonida birinchi bo‘lib paydo bo‘ladi. Iste‘molchining pishib yetish shartlariga ko‘ra, salat bargi bahor, yoz va kuzga bo‘linadi. Bog‘bonlar asosan to‘rt turdagisini yetishtirishadi: barg, bosh, romaine va qushqo‘nmas.

Ukrop. Ziravor sifatida har bir milliy oshxonada ishlatiladi va an‘anaviy ravishda Sharqiy slavyanlar orasida eng mashhurdir. Ammo ba‘zi mamlakatlarda o‘simlikning ta‘mi va hidini yoqtirmaslik unga dori sifatida qiziqishning yetishmasligini anglatmaydi. Xushbo‘y o‘t butun dunyo bo‘ylab olimlar tomonidan birinchi navbatda ovqat hazm qilishni normallashtirish va diabetga yordam berish vositasi sifatida o‘rganilmoqda.

Ismaloq. Ismaloqni "aristokratik o‘simlik" deb atash mumkin va barcha ko‘katlar orasida rekord darajadagi ozuqaviy tarkib va "yuqori jamiyatda" hayratlanarli mashhurligi uchun. Dastlab u Sharq va Yevropa davlatlarining zodagonlari tomonidan qadrlanib, iste‘molga kiritildi va XX-asrda ommaviy madaniyat ismaloqni ommalashtira boshladi. Olimlar tomonidan kitoblarda o‘simlikning dorivor xususiyatlari bilan bog‘liq ko‘plab taxminlar tasdiqlangan va muhim tafsilotlar bilan to‘ldirilgan.

XULOSA

Muxtasar qilib aytganda, Ko‘kat-sabzavotlardan petrushka va ukrop vitamin S ga boy. Petrushka, salat bargi va ismaloqda fosfor ko‘p. Ismaloq va salat bargida temir va boshqa barcha bargli sabzavotlarda kaliy ko‘pligi bilan ahamiyatli. Ularda olma, limon hamda aromatik moddalar mavjudligi ishtahani yaxshilashga va ovqat hazm qilish imkonini beradi. Tarkibidagi fitonsidlar, antibakterial xususiyatiga ega bo‘lgan moddalar, inson oshqozon-ichak yo‘llarini zararsizlantirishda, organizmni yuqumli kasalliklarga chidamliligini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Shavkat Mirziyoyev 2020 yil 29-dekabr kuni Oliy Majlisga yo‘llagan Murojaatnomasi
2. Agrobank 100 kitob to‘plami "KO‘KAT SABZAVOTLAR YETISHTIRISH" 18-kitob
3. Zuyev V. Abdullayev A. Sabzavot ekinlari va ularni yetishtirish texnologiyasi. – T.: O‘zbekiston, 1997. – b. 213-229.
4. Шуваев Ю. Зеленые культуры. В кн. Ранние овощи из теплицы. – М.: Новая волна, 2001. – с. 280-290.
5. <https://syl-ru.turbopages.org/turbo/syl.ru/s/article/382019/zelenyie-ovoschi-vidyi-nazvaniya-foto-i-opisanie-polza-zelenyih-ovoschey-v-ratsione>
6. <https://edaplus-info.turbopages.org/turbo/edaplus.info/s/directory-grasses.html>
7. «ЗДОРОВОЕ ПИТАНИЕ» (<https://здоровое-питание>).

“YOSH” KONSEPTINING AKSIOLINGVISTIK TAHLILI

O‘tkirova Fotima Baxtiyor qizi

ToshDO‘TAU O‘zbek filologiyasi fakulteti, 4-kurs

fotimaotkirova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada “yosh ” konsepti o‘zbek tilidagi paremiyalar kesimida aksiolingvistik tahlil qilinadi. O‘zbek madaniyatida yoshning aksiologik xususiyatlarini o‘rganadi. Tadqiqotning muhimligi shundaki, bugungi kunga qadar tilimizda “yosh” konsepti aksiolingvistik jihatdan o‘rganilmagan. Ushbu maqolada yosh bilan bog‘liq qadriyat va aksqadriyatlar paremiyalar kesimida tahlil qilinadi. Tadqiqot ishida tilshunoslikning antinomiya metodi, tavsifiy metodlaridan foydalanildi. Ishning maqsadi – o‘zbek maqollarida insonning yoshi bilan bog‘liq bo‘lgan aksiologemalarni aniqlash; yoshlik va keksalikni ma’lum aksiologik belgilar bilan bog‘lash xususiyatlarini o‘rganish.

Kalit so‘zlar: Aksiologiya, aksiolingvistika, aksiologema, konsept, qadriyat, aksqadriyat, “yosh” konsepti, ijobiy baho, salbiy baho.

Abstract. Conception of “age” will be axiolinguistically analyzed in the content of paremies of the uzbek language and axiological peculiarities of the “age” in the uzbek culture will also be discussed through the article. The importance of the article is that until today the concept of “age” has not been studied axiolinguistically in our language. In the article age-related values and antivalues are analyzed in the section of paremies. The antinomy method and descriptive methods of linguistics were used in the article. The purpose of the work is to identify axiologemes related to the age of a person in Uzbek proverbs; to study the characteristics of connecting youth and old age with certain axiological signs.

Keywords: Axiology, axiolinguistics, axiologemes, concept, value, antivalue, conception of “age”, positive assessment, negative assessment.

Aksiologiya ijtimoiy fanlarning maxsus sohasi sifatida shakllangan bo‘lib, bir necha yillar davomida falsafaning tarkibiy yo‘nalishi sifatida o‘rganilgan. Aksiologiya yunoncha *axios*-qadr-qiyamat, *logos*-fan degan ma’noni anglatadi. Biroq, bilamizki, til madaniy hodisa sifatida qadriyatlarni ham o‘zida namoyon etadi. Bu esa tilshunoslik va aksiologiya aloqadorligidagi aksiolingvistika fanining shakllanishiga olib keldi. (O‘zME, 2000-yil)

Qadriyat aksiologiya sohasining obykti hisoblanadi. Har qanday tilda qadriyatlar tizimini paremiyalar, barqaror birikmalar ifodalaydi, chunki ularda til egalari uchun muhim haqiqatlar ifodalangan bo‘ladi. Inson va inson uchun qadrlı bo‘lgan barcha narsalar, masalan, erkinlik, tinchlik, adolat, ijtimoiy tenglik, ma’rifat, haqiqat, yaxshilik, go‘zallik, moddiy va ma’naviy boyliklar, an’ana, urf-odat va boshqalar qadriyat hisoblanadi. P.S.Gurevichning fikriga ko‘ra, "qadriyat - bu odamlarning dunyoqarash yo‘nalishining alohida turi, ma’lum bir madaniyatda xatti-harakatlarning ideal, axloqiy me’yorlari haqidagi g‘oya. (Karaylov, 2017, 52-53)

Jamiyatda mavjud qadriyatlarni o‘rganish falsafa va mantiq fanlarining asosiy vazifasi edi. Biroq qadriyatlarda mavjud til xususiyatlarini o‘rganishga qiziqish, insonning olamga munosabati tilshunoslikni aksiologiya bilan yaqinlashtirdi.

Jamiyatdagi qadriyatlar o‘z navbatida aksqadriyat deb nomlanuvchi zid ko‘rsatkichga ham ega. Aksiologiyistikada qadriyat va aksqadriyat aksiologema termini bilan ifodalanadi (Komilova, 2022, 12).

Aksiologiyistika sohasida o‘zbek tilshunosligida bugungi kunga qadar “hayot” va “o‘lim”, “yaxshilik” va “yomonlik”, “Oqillik” va “nodonlik” (Komilova, 2022) kabilar aksiologik tadqiq qilindi. Bundan tashqari, antroposentrik maqollar ham aksiologik tadqiq qilingan (M.R.Urishevna, 2020). Biroq aksiologiyistikada “Yosh ” konsepti o‘rganilmagan.

Iroda Bahronova (Bahronova, 2020) hamda Nigoraxon Qodirovalar (Qodirova, 2022) yosh konseptini monografik jihatdan o‘rgandilar. Biroq o‘zbek tilshunosligida yosh aksiologiyasi to‘liq yoritilmagan.

Tilda, xususan, o‘zbek tilida yosh ma’nosini anglatuvchi leksik birliklarning shakllanishi uzoq tarixiy shakllarni bosib o‘tgan. Ayni davrda o‘zbek tilida inson umrining tug‘ilgandan boshlab o‘tkazgan vaqti, bu davrdagi har bir yil “yosh” so‘zi bilan nomlanadi. O‘zbek tilidagi frazeologizm va paremiyalarda, badiiy adabiyotlarda “yosh” konsepti chaqaloq, bola, o‘smir, o‘spirin, ayol, er, xola, amaki, kampir, chol, doda, momo leksemalari bilan ifodalanadi. Albatta, ularning orasidagi asosiy tafovutlardan biri “yosh” masalasidir.

O‘zbek maqollarida yoshlik va qarilik quyidagi xususiyatlariga ko‘ra taqqoslanadi:

-jismoniy holat, salomatlik (*Yigitga og‘ir narsa ham yengil tuyular, keksaga yengil narsa ham og‘ir tuyular; Yigitlik-mastlik, Qarilik-sustlik; Yo‘tal-keksaning hamrohi.*)

-tajriba, donolik (*Olti yashardan so‘rama, oltmish yashardan so‘ra; Qarilikni donolik bezar, yoshlikni- kamtarlik.*)

-ijtimoiy yetuklik (*Yosh – bilmaydi, katta – qiymaydi; Kichikdan – xato, kattadan – ato.*)

-mehnatsevarlik (*Keksaning yoshini so‘rama, ishini so‘ra; Tinmas kampir oyog‘i, oydinda charx yigirar.*)

“Yosh” konseptini aksiolingvistik tahlil qilish davomida shuni xulosa qilish mumkinki, ijtimoiy va jismoniy xususiyatlarni tavsiflovchi paremiyalar guruhi katta bo‘lib chiqdi.

O‘zbek tilidagi maqollarda yosh semasi, asosan, bola, yoshlik, keksalik, qarilik, yosh-qari, chol-kampir shaklida ifodalangan. Bundan tashqari, manbalarda katta-kichik (*Kichikdan -xato, kattadan-ato*), bahor-xazon (*Avval-bahor, oxir-xazon*), qish-yoz (*Qarilik davri-qishday, yoshlik davri-yozday*), olti-oltmish (*Olti yashardan so‘rama, oltmish yashardan so‘ra*), ho‘kiz-buzoq (*Ho‘kizga tuqqan kun, buzoqqa ham tug‘adi*)kabi antinomiyalar kesimida ifodalangan.

Yosh semasi bilan farqlanuvchi xalq maqollarining katta qismida qarilik aqllilik, donishmandlik, boyluk kabi qadriyatlar bilan namoyon bo‘ladi.: *Qari bor uyning zari bor; Qari uyning farishtasi, Saranjomi, sarishtasi; Qarida xislat ko‘p; Qarisi bor uyning parisi bor, parisi bor uyning barisi bor.* Biroq kasallik, baxtsizlik kabi salbiy bahoga ega paremiyalarni ham ko‘rishimiz mumkin: (*Qarilik - davosiz dard; Yigitlik- bir guliston, Qarilik- bir zimiston.*)

Maqollarni kuzatish natijasida shu aniq bo‘ldiki, o‘zbek paremiyalarida yoshlik xarakterlidir. Yoshlik davri tajribasizlik va yetuklik bosqichi bilan bir vaqtda faollik, qobiliyatlarning namoyon bo‘lishi davri sifatida namoyon bo‘lgan. Yoshlik, kichiklik

bilan bog‘liq maqollarda tajribasizlik, uquvsizlik, qaysarlik, isrof kabi salbiy bahoga ega paremiyalar nisbatan ko‘p hajmli: *Kichikdan-qusur, kattadan-uzr; Yoshlik-beboshlik*. Biroq g‘ayrat-shijoat, mardlik, mehnatsevarlilik kabi maqollar kesimida yoshlikning ijobiy bahoga ega ekanligini ham uchratamiz: *Yoshlikdagi g‘ayrat-keksalikdagi rohat; Yosh kelsa- ishga, qari kelsa – oshga*.

Yoshlik va qarilik paremiyalarida nafaqat taqqoslash, balki dinamik rivojlanishni ham uchratamiz.. Ya’ni kamchiliklar vaqt o‘tishi bilan ortib boradi degan fikr bor (*Yoshlikda bergan ko‘ngil, ayrilmas balo bo‘lur*). Yoki, aksincha, yoshlikdan ilm-hunar o‘rgansa, kelajakda, albatta, foyda ko‘rishi aytilgan (*Yoshlikda eksang, qarilikda o‘rasan; Yoshlikda o‘rgangan hunar, o‘zingga o‘ljaga qolar.*)

Ko‘rilgan paremiyalardan shuni xulosa qilish mumkinki, inson hayotining muayyan bosqichlari bilan bog‘liq aksiologemalar uning yoshi bilan bog‘liq emas. O‘zbek xalq maqollarida “yosh” konsepti boylik, mehnatsevarlilik, donolik, hurmat, mardlik, sarishtalilik, kuchlilik kabi qadriyatlarni hamda dangasalik, shoshqaloqlik, beboshlik, qaysarlik, mas’uliyatsizlik, qashshoqlik, kasallik kabi aksqadriyatlarni ifodalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Маслова, В.А. (2001) Лингвокультурология. Москва: Издательский центр «Академия».
2. Алефиренко, Н.Ф. (2010) Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка: учебное пособие. Москва: Флинта, Наука.

3. Голембовская, Н.Г. (2014) Лингвокультурные антиномии в русских и литовских поговорках. Волгоград: ВГУ.
4. Komilova, G.R. (2022) O‘zbek tilidagi maqollarning aksiologik tahlili. Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti.
5. Бочина, Т.Г. Сян Цюнь. (2013) АКЦИОЛОГИЯ ВОЗРАСТА В РУССКОЙ ПАРЕМИКЕ. - ФИЛОЛОГИЯ И КУЛЬТУРА. PHILOLOGY AND CULTURE. №3(33).
6. Байрамова, Л.К. (2014) ПОСЛОВИЦЫ В АКЦИОЛОГИЧЕСКОМ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОМ СЛОВАРЕ РУССКОГО ЯЗЫКА:
7. СЛОВАРЕ ЦЕННОСТЕЙ И АНТИЦЕННОСТЕЙ. Казань: ВЕСТНИК НОВГОРОДСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА №77.
8. Культурология. Краткий тематический словарь. (2001) Ростов Н/Д: “Феникс”.
9. Qodirova, N.U. (2022) O‘zbek tilida “Farzand” konsepti va uning maqollar orqali voqelanishi. AQSH: Innovative Developments in Sciences, Education and Humanities.
10. Bahronova, I. (2020) Tohir Malikning “Alvido, bolalik” asarida “Farzand” konsepti. Belarusiya. INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE.

JAMOAT XAVFSIZLIGINI TA’MINLASHDA MILLIY Gvardiyaning O‘RNI

Xotamov Zoirjon Toxir o‘g‘li

Milliy gvardiya harbiy xizmatchisi, kapitan

zoirjonxotamov994@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada Jamoat xavfsizligini ta’minlashda Milliy gvardiyaning o’rni hamda bu sohani takomillashtirish bo‘yicha qabul qilinayotgan huquqiy asoslar haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Milliy gvardiya, jamoat xavfsizligi, jamoat tartibini saqlash, el-yurt tinchligi, qonun ustuvorligi.

THE ROLE OF THE NATIONAL GUARD IN PUBLIC SAFETY

Abstract: This article discusses the role of the National Guard in ensuring public safety and the adopted legal basis towards its improvement.

Keywords: National Guard, public safety, maintaining public order, national peace, putting an end to riots.

Davlatimizda olib borilayotgan keng ko‘lamli islohotlar doirasida aholining tinch va osoyishta hayotini ta’minlash, shuningdek jamiyatimizda qonun ustuvorligi, unga itoatkorlik hamda jamoat xavfsizligi madaniyatini shakllantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Jumladan, jamoat xavfsizligini ta’minlash yo‘nalishidagi ishlarni “Xalq manfaatlariga xizmat qilish” tamoyili asosida tashkil etishning mutlaqo yangi mexanizm va tartiblari joriy etilib, davlat organlarining jamoatchilik tuzilmalari bilan o‘zaro maqsadli hamkorligi yo‘lga qo‘yildi.

Avvalo jamoat xavfsizligi tushinчасiga ta’rif bersak. jamoat xavfsizligi – jamiyatning qonunga xilof tajovuzlar, ijtimoiy va millatlararo nizolar, favqulodda vaziyatlar va boshqa tahdidlardan himoyalanganlik holati bo‘lib, u jamiyatning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi hamda insonning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlari ro‘yobga chiqarilishini ta’minlaydi.

Jamoat xavfsizligini ta’minlash esa, davlat tomonidan jamiyatni tahdidlardan himoya qilish uchun belgilanadigan hamda doimiy ravishda takomillashtirib

boriladigan siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy, huquqiy va boshqa kompleks tashkiliy chora-tadbirlarni qamrab oluvchi yaxlit tizim.

Globalashuv jarayonida tobora kuchayib borayotgan turli xavf-xatar va ziddiyatlar, el-yurt tinchligi va osoyishtaligiga tahdidlar, pandemiya, tabiiy va texnogen ofatlar mas’ul davlat tuzilmalariga o‘z faoliyatini “Barcha sa’y-harakatlar inson qadri uchun” degan ustuvor g‘oya asosida yanada takomillashtirish vazifasini yuklamoqda.

Bu kabi vazifalarni to‘g‘ri va samarali olib borish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 29-noyabrda “O‘zbekiston Respublikasi jamoat xavfsizligi konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” Farmoni, 2021-yil 26-martda “Jamoat xavfsizligini ta’minlash va jinoyatchilikka qarshi kurashish sohasida ichki ishlar organlari faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6196-son Farmoni, 2021-yil 15-apreldagi “Jamoat xavfsizligini ta’minlash sohasida professional kadrlarni tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-5077-son qarori, shuning bilan birga Jamoat xavfsizligini ta’minlashdagi ilg‘or xorijiy va milliy tajribalar asosida ishlab chiqilgan hamda aholini har qanday tahdidlardan kafolatli himoya qilishga qaratilgan:

- O‘zbekiston jamoat xavfsizligi konsepsiyasi;
- 2022-2025-yillarda O‘zbekistonda jamoat xavfsizligini ta’minlash tizimini rivojlantirish strategiyasi;
- 2022-2025-yillarda O‘zbekistonda jamoat xavfsizligini ta’minlash tizimini rivojlantirish strategiyasini 2022-yilda amalga oshirish bo‘yicha “yo‘l xaritasi” tasdiqlandi.

Bugungi kunda jamoat tartibini saqlash, aholi tinchligi xavfsizligini ta’minlash, jinoyatchilikka qarshi kurashish hamda ichki qo‘riqlash kabi vazifalarni amalga oshirayotan O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi tarixi jamoat tartibini saqlash sohasiga oid faoliyat bilan shug‘ullanuvchi boshqa kuch tuzilmalari va huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyati tarkibida boshlangan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yilning avgust oyida tegishli farmoni asosida O‘zbekiston Respublikasi hududiy yaxlitligi va davlat suverenitetini himoya qilish, fuqarolarning Konstitutsion huquq va erkinliklarini ta’minlash maqsadida, O‘zbekiston Respublikasi IIV Ichki vazifalarni bajaruvchi bo‘linmasi va O‘zbekiston Respublikasi Milliy xavfsizlik xizmatining maxsus brigadasi bazasida O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi tashkil etildi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 3-iyuldagi O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi qo‘riqlash xizmatining faoliyatini tashkil etish to‘g‘risidagi 555-sonli Qaroriga asosan, O‘zbekiston Respublikasi Ichki Ishlar vazirligining Qo‘riqlash bosh boshqarmasi va uning hududiy bo‘linmalari O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi tarkibiga o‘tkazildi.

Shundan so‘ng, O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi faoliyatini tartibga solish maqsadida 2020-yil 18-noyabrda O‘zbekiston Respublikasining “O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi to‘g‘risida”gi 647-sonli Qonuni qabul qilindi va 2021-yilning 17-may kundan rasman kuchga kirdi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi jamoat xavfsizligi konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” Farmoniga muvofiq Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar markazlari va Toshkent shahrida ommaviy tadbirlarni o‘tkazishda hamda istirohat bog‘lari, xiyobonlar va bozorlarda jamoat tartibini saqlashni tashkil etish bevosita Milliy gvardiya bo‘linmalari tomonidan amalga oshiriladi.

Mana shu Farmonga asosan O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi quyidagi vazifalarni amalga oshiradi:

- jamoat xavfsizligini ta’minlashga qaratilgan maqsadli idoraviy dasturlarni ishlab chiqadi, tasdiqlaydi va amalga oshiradi;
- jamoat xavfsizligiga tahdid soluvchi ommaviy tartibsizliklarga chek qo‘yish bo‘yicha tadbirlarni amalga oshiradi;

- o’ziga biriktirilgan jamoat joylarida, shu jumladan Toshkent, Nukus shaharlari va viloyatlar markazlaridagi ommaviy tadbirlarda, istirohat bog’lari, xiyobonlar va bozorlarda jamoat tartibini saqlashni tashkil etadi;
- vakolati doirasida favqulodda vaziyatlarda va favqulodda holat e’lon qilingan hududlarda jamoat xavfsizligini ta’minlaydi;
- terrorchilikka qarshi operatsiyalarni o’tkazishda vakolatli davlat idoralari bilan hamkorlikda ishtirok etadi;
- davlat ob’ektlarini, o’ta muhim, toifalangan ob’ektlarni hamda boshqa ob’ektlarni, jismoniy va yuridik shaxslarning mol-mulkini qo’riqlaydi;
- qo’riqlash faoliyati sohasidagi davlat siyosatini amalga oshiradi;
- jamoat xavfsizligini ta’minlash sohasida ilmiy-tadqiqot va tashkiliy-uslubiy ishlarni amalga oshiradi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, Milliy gvardiya Jamoat tartibini saqlash va xavfsizligini ta’minlash bo’yicha ko’pgina ishlar amalga oshirmoqda. Shuning bilan bir qatorda soha vakillariga ko’pgina imkoniyatlar yaratib berilmoqda. Xususan, Milliy gvardiya xodimlari xizmatni o’tash vaqtida daxlsizlik huquqiga egadirlar. Ular tegishincha Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar prokurorining roziligisiz jinoiy javobgarlikka tortilishi, ushlab turilishi, qamoqqa olinishi mumkin emas

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 29-noyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi jamoat xavfsizligi konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 18-noyabrda “O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi to‘g‘risida”gi 647-sonli Qonuni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 3-iyuldagi “O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi qo‘riqlash xizmatining faoliyatini tashkil etish to‘g‘risidag”i 555-sonli Qarori.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 26-martda “Jamoat xavfsizligini ta‘minlash va jinoyatchilikka qarshi kurashish sohasida ichki ishlar organlari faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6196-son Farmoni
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 15-apreldagi “Jamoat xavfsizligini ta‘minlash sohasida professional kadrlarni tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-5077-son qarori.
6. O‘zbekiston Yuridik ensiklopediyasi

**QALQONSIMON BEZ FA‘OLYATINING O‘ZGARISHI TUFAYLI KELIB
CHIQUADIGAN DIFFUZ TOKSIK BUQOQ**

Muxtorov Anvar Alisher o‘g‘li, Ziyodullayeva Munisa Sobirjonovna
Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti

Stomatologiya fakulteti 406-guruh talabalari.

E-mail: anvarmuxtorov35@gmail.com

E-mail: munisaziyodullayeva9501@gmail.com

Annotatsiya: Diffuz toksik buqoq kasalligi (tireotoksikoz, tireotoksik buqoq) endokrin kasallik hisoblanib, tireoid gormonlar sekretsiasining haddan ziyod ortishi natijasida paydo bo‘ladi, u turli a‘zolar hamda sistemalarda og‘ir buzilishlar bilan kechadi. Bu kasallik xalq orasida kam e‘tibor beriladigan, ammo og‘ir asoratlar bilan kechadigan kasallik bo‘lib, unga alohida to‘xtalish muhim ahamiyatga egadir.

Kalit so‘zlar: buqoq, tireotoksikoz, tireotoksik buqoq, endokrin.

Abstract: Diffuse toxic bull disease (thyrotoxicosis, thyrotoxic Bull) is considered an endocrine disease and occurs as a result of an excessive increase in the secretion of thyroid hormones, which is accompanied by severe disorders in various organs and systems. This disease is a disease that is given little attention among the people, but is accompanied by severe complications, to which it is important to dwell separately.

Key words: Bull, thyrotoxicosis, thyrotoxic bull, endocrine.

Ma‘qola mazmuni: Diffuz toksik buqoq kasalligining kelib chiqishi haqida ko‘p sonli qarashlar mavjud. Davlatimizning ko‘pchilik olimlari neyrogen nazariyani qo‘llab-quvvatlashadi va bu kasallikning paydo bo‘lishida ruhiy shikastlanish (stress) ning katta ahamiyati borligini ta‘kidlaydilar. Bu nazariyaning asoschisi S.P. Botkin (1884): “Ruhiy holatlar – Bazed kasalligining kechishigagina emas, balki rivojiga ham ta’siri borligi shak-shubxasizdir. Kulfat, turli xil yo‘qotishlar, qo‘rquv, g‘azab, vahima Bazed kasalligiga xos simptomlarning tez, bir necha soat ichida rivojlanishiga ko‘p marta sabab bo‘lgan”, – deb yozgan edi. S.A. Ma‘sumov, M.S. Astrov buqoq ekspeditsiyalari va kuzatuvlardan olingan materiallarni analiz qilib, diffuz toksik

buqoq etiologiyasida ruhiy shikast (stress) ning katta ahamiyati borligini (40-60% gacha) ta’kidlab o‘tganlar.

Ayollar jinsiy kasalliklari va gormonal faoliyatining buzilishlarining nisbatan ko‘p uchrashi jihatidan (33,6%), ikkinchi omil hisoblanadi (xomiladorlik hayz ko‘rishning buzilishi, farzand ko‘rish orzusi bo‘lgan holda bo‘yida bo‘lmaslik, yolg‘izlik va b.). Diffuz toksik buqoq etiologiyasida infektsiyaning ahamiyati katta emas, biroq bemorlarning kamida 5-6% o‘z xastaligini asosan og‘ir gripp yoki angina bilan bog‘laydilar. Diffuz toksik buqoqqa moyillik qiladigan konstitutsional va genetik omillar – endokrin sistema a‘zolari faoliyati buzilishlari mavjud bo‘lgan holda organizmga ekzogen omillar ta’siri sabab bo‘lishi ham isbotlab berilgan. Diffuz toksik buqoqli bemorlarda qonda uzoq muddat ta’sir qiladigan stimulyator – LATS aniqlangan bo‘lib, bu qalqonsimon bezga nisbatan spetsifik antitelo vazifasini o‘tab, qalqonsimon bezning tireotropin ta’siridagi kabi qo‘zg‘alishini yuzaga keltirishi ma’lum bo‘lgan. Organizmda T3 va T4 to‘planishining oshishi, to‘qimalarda oksidli fosforillanish jarayonlarini buzadi, bu hol modda almashinuvining barcha turlarini buzilishida, markaziy nerv sistemasi, yurak, jigar va boshqa a‘zolar faoliyatini izdan chiqishida yaqqol namoyon bo‘ladi.

Diffuz toksik buqoq bilan, ko‘pincha hollarda 20 dan 50 yoshgacha bo‘lgan ayollar kasallanadilar. Bemor ayollar sonining erkaklarga nisbati $\approx 10:1$. Kasallikning ayollarda ko‘p uchrashiga ularda jinsiy bezlar va gipotalamo-gipofizar sistema faoliyatidagi o‘zaro normal munosabatlarning birmuncha ko‘p buzilishi sabab bo‘ladi va bu qalqonsimon bez gormonlari jadal sintez qilinishi bilan o‘tadi.

Ilmiy adabiyotlarining guvohlik berishicha kasb-kor nuqtai nazaridan diffuz toksik buqoq bilan ko‘proq aqliy mehnat xodimlari kasallanadilar. Qishloq joylarda yashovchi aholi tireotoksikoz bilan 3- 5 marta kamroq kasallanadi. Aftidan, bunda birmuncha tinch va qulay bo‘lgan atrof muhitning (tabiiy omillar, ochiq havoda ishlash) ahamiyati katta bo‘lsa kerak.

Diffuz toksik buqoqda, qalqonsimon bezni O.V. Nikolaev taklif etgan usul bo‘yicha – subtotal subfastsial strumektomiya amaliyotini bajarish – eng radikal usullardan biri hisoblanadi. Bunda bez to‘qimasining traxeya oldidagi har bir

bo‘lagidan \approx 4-8 grammacha kattalikdagi qismi qoldiriladi. Qolgan ko‘pchilik usullar (Drachinskaya, Breydo usullari va b.), ushbu operatsiyaning takomillashtirilgan turlaridan bo‘lib, bez to‘qimasidan qaerda va qancha qoldirilishi bilangina farqlanadi. Jarrohlik amaliyoti jarayonida qon ketish xavfi bo‘lganda, avvalo qalqonsimon bez arteriyalari Koxer usuli bo‘yicha bog‘lanishi, so‘ngra mo‘ljallangan operatsiya bajarilishi maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Buqoqning tugunli va aralash turlarida ilgari ”enukleatsiya” (tugunni to‘qimadan sidirib olish) operatsiyasi bajarilib kelinar edi. Operatsiyadan keyingi davrda, bu toifa bemorlarning ba’zilarida tugun yonidagi bez to‘qimasida joylashgan, ko‘zga ko‘rinmaydigan (mayda) tugunchalarning keyinchalik rivojlanib, kasallik retsidivini (qaytalanishi) yuzaga keltirishi mumkinligi aniqlandi. Buni hisobga olgan holda, keyingi yillarda qalqonsimon bez tugunini yon to‘qimalari bilan Mikulich usuli bo‘yicha rezektsiya qilish operatsiyasini qo‘llash, yaxshi natijalar bermoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. B.X Shagzatova „, Endokrinologiya”
2. S.I Ismailov „, Endokrinologiya”
3. Maia AL, Goemann IM, Meyer EL, Wajner SM (iyun 2011). "Deiodinazalar: qalqonsimon bez gormoni muvozanati: odam fiziologiyasi va kasalligida 1-tur yodotironin deiodinazasi".
4. SY, Leonard JL, Davis PJ (aprel 2010). "Qalqonsimon bez gormoni harakatlarining molekulyar jihatlar". Endokrin Sharhlar. **31** (2): 139–70.
5. A, Abalovich M, Aleksandr E, Azizi F, Mestman J, Negro R, Nixon a, Pirs EN, Soldin OP, Sullivan S, Wiersinga W (2011 yil oktyabr). "Homiladorlik va tug‘ruqdan keyingi davrda tiroid kasalligini tashxislash va boshqarish uchun Amerika tiroid uyushmasi ko‘rsatmalari".
6. M, MacIsaac RJ, Grossmann M (avgust 2012). "Gipotireoz" (PDF). Avstraliya Oila Shifokor.

OG‘IZ BO‘SHLIG‘I INFEKSIYALARI

Muxtorov Anvar Alisher o‘g‘li, Ziyodullayeva Munisa Sobirjonovna

Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti

Stomatologiya fakulteti 406-guruh talabalari.

E-mail: anvarmuxtorov35@gmail.com

E-mail: munisaziyodullayeva9501@gmail.com

Annotatsiya: Og‘iz infeksiyalari og‘iz bo‘shlig‘i atrofida yuzaga keladigan infeksiyalar guruhidir. Ularga tish infeksiyasi, tish xo‘ppozi va Lyudvig anginasi kabi kasalliklar kiradi. Og‘iz infeksiyalari odatda tish kariesi natijasida kelib chiqqadi. Og‘iz infeksiyalari tish ildizida va ildiz atrofi qo‘shni tuzilmalarga tarqaladi. Sog‘lom bemorlarda drenajni ta‘minlash uchun kasallangan tishni olib tashlash odatda infeksiyani tarqalishini oldini oladi.

Kalit so‘zlar: Infeksiya, tish xo‘ppozi, drenaj, populyatsiya, tish, og‘iz bo‘shlig‘i.

Abstract: Oral infections are a group of infections that occur around the oral cavity. These include diseases such as tooth infection, tooth abscess and Ludwig angina. Oral infections are usually caused by dental caries. Oral infections spread to adjacent structures at the tooth root and around the root. Removing an infected tooth to provide drainage in healthy patients usually prevents the spread of infection.

Key words: Infection, tooth abscess, drainage, population, tooth, oral cavity.

Ma‘qola mazmuni: Og‘iz bo‘shlig‘i infeksiyalari qo‘shni tuzilmalarga tarqaladigan holatlarda yoki immunitet tanqisligi bo‘lgan bemorlarda (saraton, diabet, transplantatsiya immunosupressiyasi) tish chiqarishdan tashqari jarrohlik drenaj va tizimli antibiotiklar talab qilinishi mumkin. Odatda og‘iz bo‘shlig‘ida yashovchi bakteriyalar og‘iz infeksiyasini keltirib chiqarganligi sababli, to‘g‘ri tish gigienasi infeksiyaning ko‘p holatlarini oldini oladi. Shunday qilib, og‘iz infeksiyalari stomatologik parvarish qilish imkoniyati past bo‘lgan populyatsiyalarda (uysiz, sug‘urtalanmagan va hokazo) ko‘proq uchraydi. Yoki tish va og‘iz mukozasiga zarar etkazadigan zararli odatlarga ega populyatsiyalar (tamaki, nos va boshqalar zararli

odatlar.). Bu tez-tez uchraydigan muammo bo‘lib, shoshilinch tibbiy yordam bo‘limidagi barcha murojatlarning deyarli 36 foizini tish sharoitlari bilan bog‘liq. Og‘iz orqali yuqadigan kasalliklar bilan kasallangan bemorlar odatda ta’sirlangan tish og‘rig‘idan, isitma bilan yoki isitmasiz shikoyat qiladilar. Trismus deb ham ataladigan og‘zini to‘liq ocholmaslik infeksiyaning jag ‘ va mastatsiya mushaklari orasidagi bo‘shliqlarga tarqalishini ko‘rsatadi.

Agar xo‘ppoz shakllangan bo‘lsa, shish, qizarish va noziklik mavjud bo‘ladi. Xo‘ppozning joylashishiga qarab, u intraoral, ekstraoral yoki ikkalasi ham bo‘lishi mumkin. Jiddiy shishgan og‘ir infeksiyalar yumshoq to‘qimalar tuzilmalarini (og‘iz, til va boshqalar) siljitish ,kattalashtirish orqali nafas yo‘llarining obstruksiyasiga olib kelishi mumkin) yoki tupurikning etarli darajada tozalanishiga to‘sqinlik qiladigan disfagiyaning keltirib chiqaradi. Bu shoshilinch tibbiy yordam va nafas olish yo‘llarini himoya qilish uchun endonazal intubatsiya yoki traxeotomiya talab qilinishi mumkin.

Belgilari va alomatlari:Tish og‘rig‘i va shishishi og‘iz infeksiyasining ikkita o‘ziga xos alomatidir. Isitma ba’zida mavjud, ammo tish og‘rig‘i yoki doimiy shish kabi tez-tez emas. Shish tish ildizida yoki infeksiya egallagan joylarda paydo bo‘ladi. Odatda yurak urish tezligining oshishi, kam energiya, titroq va terlash kabi infeksiyaga hamroh bo‘ladigan boshqa alomatlar ham bo‘lishi mumkin. Agar infeksiya mastatsiya mushaklari orasidagi bo‘shliqqa tarqalsa, trismus, og‘zini to‘liq ocholmaslik ham mavjud bo‘ladi.

Og‘izning og‘ir infeksiyalari nafas olish yoki yutish buzilganda xavfli bo‘ladi. Birlamchi va ikkilamchi bo‘shliqlar tomoqning orqa tomoniga cho‘zilganligi sababli, sezilarli shish nafas yo‘llarining obstruksiyasiga olib kelishi mumkin. Nafas olish yo‘llarining obstruksiyasining belgilari va alomatlari nafas olish qiyinlashuvi, stridor, puls oksimetri bilan o‘lchanadigan kislorodning past to‘yinganligi, terining yoki lablarning siyanozlarni paydo bo‘lishini ko‘rishimiz mumkin. Xuddi shunday, qo‘shni tuzilmalarga tarqaladigan infeksiyalar ham yutishni buzishi yoki yutish bilan sezilarli og‘riq keltirishi mumkin.

Og‘iz infeksiyasidan kelib chiqadigan asoratlarning infeksiyaning qancha davom etganiga va infeksiyaning qaerga tarqalishiga bog‘liq. Og‘iz infeksiyasining uchta asosiy, kamdan-kam hollarda osteomiyelit, kavernozi sinus trombozi va chuqur bo‘yin kosmik infeksiyalariga sabab bo‘lishi mumkin.

Osteomiyelit: Bir necha oy davom etadigan og‘iz infeksiyalari osteomiyelit deb ham ataladigan atrofdagi suyakning surunkali infeksiyasini keltirib chiqarishi mumkin.

Kavernozi sinus trombozi Kamdan kam bo‘lsa-da, og‘iz infeksiyalari burun va yuz tomirlari orqali ham tarqalishi mumkin, ular kavernozi sinus deb ataladigan kislorodsiz qon deposiga quyiladi. Infeksiya kavernozi sinusga tarqalgandan so‘ng, bu bo‘shliq ichida muhim nervlarni (III, IV, V1, V2 va VI kranial nervlar) siqib chiqarishi va yuqori yuzdan venoz drenajga to‘sqinlik qilishi mumkin. Asosiy alomatlar-ikkala ko‘zning shishishi va og‘rig‘i, isitma, ko‘rishning o‘zgarishi va bosh og‘rig‘i. Tekshiruvda ko‘zning qizarishi va harakatlanish diapazonining pasayishi taxminan 90% hollarda kuzatiladi. Infeksiyani va qon trombozini davolash uchun antibiotiklar va antitrombotiklarni o‘z ichiga oladi. bu alomatlarning birinchi haftasida tashxis qo‘yilmasa, o‘limga yoki jiddiy kasallikka olib keladigan xafli asorat hisoblanadi.

Chuqur bo‘yin kosmik infeksiyasi: Chuqur bo‘yin kosmik infeksiyalari-bu bo‘yin bo‘linmalarini ajratib turadigan biriktiruvchi to‘qima orasidagi bo‘shliqlarga tarqalgan og‘iz infeksiyalari. Infeksiyon chuqur bo‘yin bo‘shliqlarini o‘z ichiga olganda, bemorlar isitma, yutish bilan og‘riq, yuta olmaslik, chalkashlik, bo‘yinning harakatchanligi pasayishi, ko‘krak og‘rig‘i, nafas qisilishi va boshqa ko‘plab xafli alomatlar to‘g‘risida xabar berishlari mumkin. Agar infeksiya davolanmasa yoki to‘g‘ri tashxis qo‘yilmasa, unda nekrotizan mediastinit (yurakni o‘rab turgan yumshoq to‘qimalarning infeksiyasi) va servikal nekrotizan fasiit kabi yanada jiddiy asoratlarning paydo bo‘lishi mumkin. Chuqur bo‘yin bo‘shlig‘iga ta’sir qiladigan va nekrotizan mediastinit yoki nekrotizan fasiitga olib keladigan og‘iz infeksiyalarining o‘lim darajasi 40-60% atrofidan yuqori.

Sabablari:Og‘iz infeksiyalari ko‘pincha og‘iz bo‘shlig‘ini to‘ldiradigan bakteriyalarning ko‘payishi tufayli yuzaga keladi. Sog‘lom katta yoshdagi odamlarda milliardlab bakteriyalar, viruslar va zamburug‘lar og‘iz bo‘shlig‘ida yashaydi va 500 dan ortiq turli xil turlarni ifodalaydi. Ular birgalikda og‘iz mikrobiomasi sifatida tanilgan. Sog‘lom bo‘lsa, og‘iz mikrobiomasi dinamik muvozanatda bo‘ladi. Biroq, chirigan tish ildizi yoki jag‘ suyagidan penetratsion ponksiyon yarasi kabi ba‘zi holatlar normal og‘iz mikrobiomasini buzadigan va patogen bakteriyalarning ko‘payishiga yordam beradigan muhitni yaratishi mumkin. Tomoq og‘rig‘i (faringit) viruslar va og‘iz achitqi infeksiyalari (kandidoz) zamburug‘lar tomonidan qo‘zg‘atilgan bo‘lsa-da, shish va xo‘ppozlarga olib keladigan og‘iz infeksiyalarining aksariyati bakteriyalar tomonidan kelib chiqadi.

Og‘iz mikrobiomasining bakteriyalari turli xil gramm musbat kokklar va tayoqchalar, gramm manfiy kokklar va tayoqchalar, majburiy anaeroblar va fakultativ anaeroblardan iborat. Og‘iz infeksiyasini keltirib chiqaradigan eng keng tarqalgan bakteriyalar streptokokk turlari hisoblanadi. TishLarni to‘ri parvarish qilmaslik bu bakteriyalarning tish ildizida to‘planishiga yordam beradi va natijada bo‘shliq yoki tish kariesiga olib keladi. Chirigan tish ildizi bakteriyalarni kislorod miqdori past bo‘lgan yopiq muhit bilan ta‘minlaydi. Binobarin, og‘iz bo‘shlig‘ida mavjud bo‘lgan fakultativ anaeroblar gurkirab rivojlanishiga va tishlarning yemirilgan joyidagi boshqa bakteriyalardan ustun bo‘lib, tish kariesining og‘iz infeksiyasiga aylanishiga olib keladi. Anaerob bakterialar tomonidan chiqarilgan korroziv fermentlar atrofdagi suyakni yemiradi va infeksiyani atrofdagi tuzilmalarga kirib borishiga imkon beradi. Og‘iz infeksiyasining tabiiy tarixini hisobga olgan holda, klinik davolangan og‘iz infeksiyalarining aksariyati bir vaqtning o‘zida bir nechta turli xil bakteriyalar turlari tomonidan kelib chiqadi. Infeksiya manbai drenaj va antibiotiklarning biron bir shakli bilan nazorat qilinmaguncha, og‘iz infeksiyasi o‘z-o‘zidan tuzalmaydi. Shunday ekan og‘iz bo‘shlig‘ini to‘g‘ri parvarish qilish nafaqat tish kasalliklarini balki organizimning boshqa kasalliklarini oldini olish uchun muhim hisoblandi.

Foydalanilgan manbalar:

1. Rajendran, Arya; Sivapathasundharam, B. (2014). Shaferning og‘iz patologiyasi darsligi. Elsevier Sog‘liqni Saqlash Fanlari. p. 503.
2. Flint, Pol (2010). Cummings Otorinolaringologiya-Bosh va bo‘yin jarrohligi, 5-nashr. Elsevier. 177-190 betlar.
3. Vytla, S; Gebauer, D (2017-07-24). "Uchinchi darajali sharoitda odontogen infeksiyalarni boshqarish bo‘yicha klinik qo‘llanma". Avstraliya Stomatologiya Jurnal. **62** (4): 464–470.
4. Ballenger otorinolaringologiyasi: bosh va bo‘yin jarrohligi. Qor, Jeyms B. (Jeyms Bayron), 1932 -, Vakim, Filipp A., Ballenger, jon Yoqub, 1914- (17-nashr.). Shelton, Conn.: Xalq tibbiyot Pub. Uy / B C Qavatli. 2009. p. 779.
5. Bali, Rishi Kumar; Sharma, Parveen; Gaba, Shivani; Kaur, Avneet; Ghanghas, Priya (2015). "Odontogen infeksiyalarning asoratlarini ko‘rib chiqish". Yuz-yuz jarrohligi milliy jurnali. **6** (2): 136–143.

ОНАЛАР ХАКИДА МАФТУНКОР АСАР

Тошпулатова Шахрибону Нодир кизи

Кузон Давлат Педагогика Институти

Рус тили ва адабиёти факултети 2-боскич талабаси

Аннотация. *Мазкур маколада узбек адабиётида уз урнига эга булган Узбекистон халк ёзувчиси Уткир Хошимов ижоди хакида фикрлар берилган. Хусусан унинг ижодида Она образи яратиш махорати тадқиқ этилади. Бу мавзунини жахон ва миллий адабиётдаги ахамияти киесланади. Ёзувчининг кисса ва романларидаги Она образи атрофлича урганилади.*

Калит сузлар: *узбек миллий адабиёти, Уткир Хошимов, кисса, роман, Она образи.*

Дунёда канча миллат булса, унинг шунча онаси бор. Хар бир миллатнинг фарзанди уз онасини яхши курмаслиги, уни кадрламаслиги ва хурмат килмаслиги мумкин эмас. Дунё халклари ичида оналарни севиш, кадрлаш ва улуглаш борасида узбеклар хамиша энг олдинги сафларда бораётгани, бошка миллатларга уртак булиб келайотгани калбимизни фахр ва ифтихорга тулдириб келмокда. Онажонларимизни таърифлаб, улуглаб ва уларни мадх этиб йозилган асарларни, чоп этилган китобларни жамласак, улкан тог булиши табиийдир. Жумладан, Уткир Хошимовнинг “Дунёнинг ишлари” асарини оладиган булсам, энг эзгу, энг самимий туйгулар хакида, энг эъозли зот- Она тугрисида хикоя килади.

“Бу кисса катта-кичик новеллалардан иборат. Бирок уларнинг барчасида мен учун энг азиз одам-Онам сиймоси бор,” - дея эътироф этади ёзувчи Уткир Хошимов.

Ким учундир таниш, ким учундир хали уқилмаган киссадир, мен хам бу асарни 19 ёшимда уқигандим. Асардаги “Алла” деб номланувчи боби ниҳоятда таъсирчанлиги билан кишини ром этади. Алла инсон боласи хаётда тинглайдиган илк кушиги хисобланади, у вужудимизга она сути билан сингган ва умрбод унитилмасдир. Онажонимларимиз керак булса, фарзанд учун жонини хам аргумон кила олади. Турли миллатлар тилини тушунмасак хам, боласини

кучоклаб, кушик куйлайотган онани курсак, ҳеч шубҳасиз алла айтайотганини хис киламиз ва беихтиёр уз онамизни куз унгимизга келтирамиз. Адиб айтганидек, она алласи тил ва чегара танламайди.

Асарни айнан бадий жихатдан эмас, балки чуқур ижтимоий-психологик жихатдан таҳлил киладиган булсак, замоннинг атроф-муҳитнинг ва ҳаёт тарзининг таъсири инсонга канчалик кучли булмасин, жамиятнинг фазилатлари урганишсиз қолишига гувоҳ булишимиз мумкин. Аёл барча кийинчиликларни йенгади. Ҳа бу ҳаёт ҳақиқати. Бу ҳақиқатни ҳеч ким рад этолмайди. Аёлнинг оиладаги урни ҳақида канча гапирсак ҳам шунча оз деб уйлайман. Оила бир кема булса, уни бошқарувчиси эса аёл ҳисобланади. Одамзот онгли ҳаёт бошлагандан буён, аёлларга кучли ихлос куйилиб, уни севиб, ардокланиб келинмоқда.

Ёзувчи Уткир Хошимовнинг “Дунёнинг ишлари” асари орқали дунёда ҳеч кандай чегарани тан олмайдиган ва куёш каби мутассил нур сочиб турадиган, сеҳрли куч борлигини, бу куч эса, она меҳри эканлигини яна бир бор қалбдан хис этамиз-деб ҳисоблайман.

Ёзувчи Уткир Хошимовнинг “Дунёнинг ишлари” асари ҳақида Ўзбекистан халқ ёзувчиси Саид Аҳмад шундай деганди: “Дунёнинг ишлари” асарини қисса эмас, дoston деб аташни истардим. У кушиқдай уқилади. Уни уқиб туриб, уз оналаримизни уйлаб кетамиз. Шу мушфик, шу жафоқаш оналаримиз олдида бир умр узиб булмас қарзларимизнинг ақалли биттасини уза олдикми? – деган бир андиша, бир савол куз олдимизга қундаланг туриб олади. Қисса бизни инсофга, инсонни кадрлашга, ҳурмат қилишга чақиради.

Биз қачон қитобни севиб уқиймиз? Унда таниш қисматлар ақс этган булса, қахрамонлар билан дардқаш, бахтдош була олсаккина.

Дарҳақиқат аёл- она, аёл-рафика, аёл-сингил. Бу муқаддас зотки, унинг билан олам мунаввар, унинг билан оила, Ватан, хонадон оводдир. Аёл-бу садокатли ёр, қунгилларга завқ-шавқ бағишловчи, ҳаётни гузал қилувчи, ибo-ҳаёни узида мужассам этган бир хилқатдир. Мумлақатимизда хотин-қизларнинг жамиятжағи мавқеини юксалтириш, ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоялашга

алохида эътибор қаратилмоқда. Уларнинг юртимиз сийосий-ижтимоий, иқтисодий ва маданий ҳаётида фаол иштирокини таъминлаш, маънавий ва интеллектуал савиясини юксалтириш давлат сиёсатининг муҳим юналишларидан эътиб белгиланди. Аёл- бу тўрт ҳарфдан иборат суз бўлиб, унинг замирида қанчадан-қанча маъно бор. Аёлларни қанча мактасак ҳам барибир оз. Аёлларга тенг келадиган зот йўқ. Аёл – мутабар ва мунис инсондир. Аёлнинг таъриф- у таснифи йўқдек. Ҳозирги кунда аёллар юртимизда, жамиятда ва оилада қатта рол уйнайди. Халқимиз таъбири билан айтганда- “ Аёл бир қулида бешиқни, бир қули билан дунёни тебратди” - деганлари рост экан. Аёл деганда бизнинг қуз олдимизда онажонимларимиз, устозларимиз, опа-сингилларимиз намоён бўлади.

Олам ва одам яралибдики, оламдаги барча яхшилик ва эзгуликларни, ҳаёт сир-у асрорлари ва сабоқларини онанинг меҳр-у саховати туфайлигина урганади. Онани эъзозлаш- бизнинг мамлакатимиз, халқимиз учун олий кадрият даражасига қутарилган фазилатдир. Чунки аёлларни қанча улугласак, ҳаётимизни чирोगи, умримизнинг гули дўп эъзозласак, демакки , оиламизни, Ватанамизни эъзозлаган бўламиз – деб ҳисоблайман.

Умуман олганда “ Дунёнинг ишлари” асаридаги замон ва атроф-муҳитнинг мантикий маҳсули сифатида қараш ҳатоликка йўл қўйишга сабаб бўлиши мумкин. Замоннинг муаллиф онасига бўлган муносабати, муҳаббатининг тўртқиси бўлмаган бўлиб, қиссанинг асосий ички маъноси сифатида нафақат муаллиф онасини ҳислат ва фазилатлари балки, атрофдаги инсонларнинг фазилатларини таърифлаш, уларнинг ички қуниқмалари орқали узининг ҳатоларини қурсатишга бағишланганлиги ҳақиқатнинг бир томонидир.

Фойдаланилган адабиётлар;

1. Уткир Хошимов “ Дунёнинг ишлари”- Тошкент: Шарқ, 2005

PRACTICAL DESCRIPTION OF THE IMPORTANT STAGES OF PERFORMING WORKS WRITTEN FOR THE “CHOIR” UNDER THE ACCOMPANIMENT OF A CONDUCTOR AND CONDUCTING WHILE LISTENING TO THE ACCOMPANIMENT PART.

Salimov Sherzod Shozargarovich,

Teacher of Navoi Specialized Culture School

Normuminova Gulmira Komiljonovna,

Teacher of Navoi Specialized Culture School

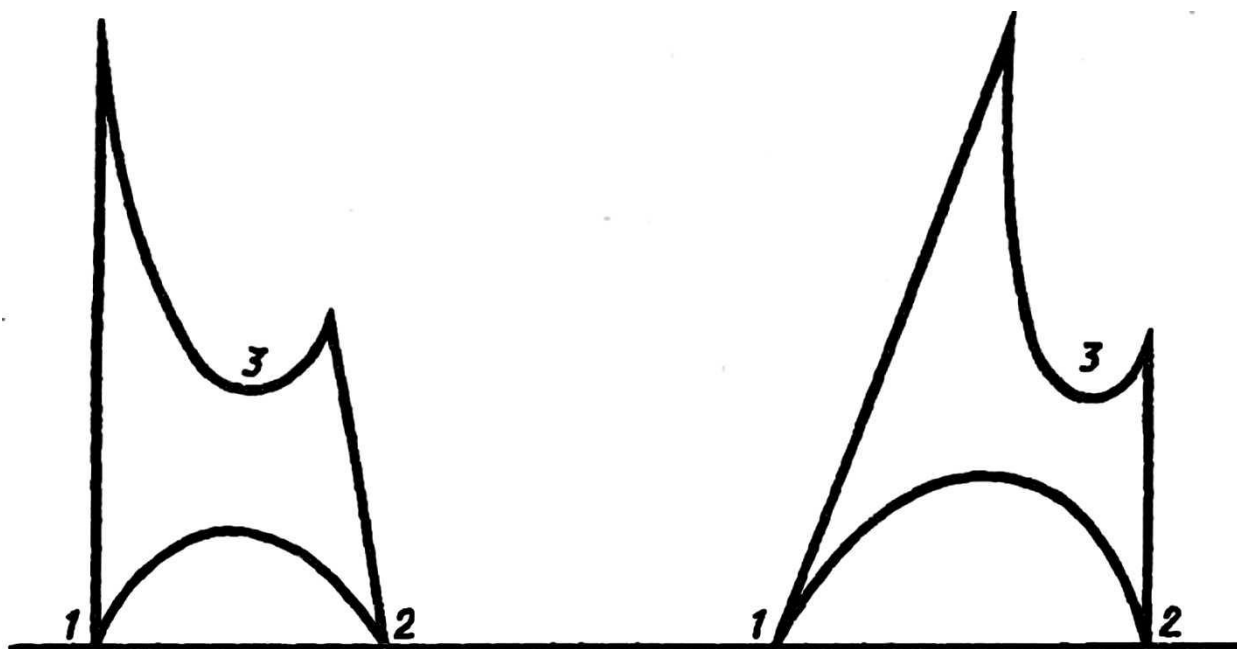
E- mail: normuminovagulmira@gmail.com

***Annotation:** The basic harmonic basis of the works written for the choir is the advanced methods of interpreting the color of the accompanying sounds in full performance, which show a strong interdependence through the melody, scale, rhythm of the piano part.*

***Key words:** Choir, conductor, articulation, dynamics, accompaniment, tempo, genre, form.*

Today, conditions and conditions are being created in our country that can fully respond to the requirements of the time, on the basis of comprehensive measures aimed at forming the innovative education system in a qualitative and comprehensive manner. Choral art, which was formed in the 20th century in the Uzbek music culture as a folk art and rose from a simple musical style to a perfect genre, now has a great educational potential in the development of young people. Uzbek and world composers, who have been effective in all genres of choral art, have created acapellas, enriched with elements of simple and understandable musical expressiveness, reworked works of folk character (based on folk tunes of different nations) for the Children’s Choir. The formation and evolution of choral art goes back to certain historical periods and is aimed at the collective performance of emotional feelings in words and music. Church tunes, which have been refined for centuries, are the foundation of professional choral art. In the process of working with choirs, one of the duties of the conductor is to first tell the story of the origin of the piece, its composer, content, educational significance,

and what it is being sung about. In the process of conducting the work, it is important to know the words and their meaning well and master the interpretation while controlling the dynamic signs. In conducting, listening to the texture of the accompaniment in the piano part lays the groundwork for the perceptive continuation and formation of conducting. In the process of conducting, it is important to use the ability of hearing and use the capabilities of hearing. Because mistakes, rhythmic and melodic errors that can occur in many cases are inextricably linked with hearing perception (hearing ability). In conducting, it is important to work the accompaniment part on a three-part grid⁴¹:

Since the fundamental harmonic basis of the piano part shows a strong interdependence through melody, key, rhythm, texture, genre, form, attention is paid to the unity of the color of sounds formed as a result of the harmony of horizontal and vertical movements between them. It is necessary to work on developing a sense of rhythm by performing it at a slow tempo on the full character theme of the piece. In the following stages, advanced methods of studying the work with the chornavoz are presented:

⁴¹ Bezbordova L. «Dirijirovaniye», -M., «Prosveshsheniye», 1990, 50- p.

1. Repetitive performance aimed at correction - it is wrong to continue the performance skills without correcting the mistakes made in the parts during the study of the work. Because it is difficult to correct errors that have not been processed in the parts in the full performance. Therefore, it is necessary to eliminate these mistakes during the study period.

2. A process related to performance that slows down and tends to stop, preventing proper playing skills. It is necessary to pay attention to the emphasis on light rhythmic performance.

3. The process of basing the vertical and horizontal texture and structure of the furniture materials into a single execution is extremely important. In this case, following all the dynamic signs of the work, it is shown that the character of the work is illuminated in the process of performance from memory, preparation for concert performance and improvement of performance skills.

References:

1. Ro‘ziyev R. «Xorshunoslik», -T., 1987.
2. Mansurova G. «Xorshunoslik va xor jamoalari bilan ishlash uslubiyoti», -T., 2016.
3. Qodirov R. «Musiqa psixologiyasi», -T., 2005.
4. Neygauz G. «Ob iskusstve fortepiannoy igri»,- M., «Muzika», 1988.
5. Bezborodova L. «Dirijirovaniye» , -M., «Prosveshsheniye», 1990.

RINOLALIYA NUTQ NUQSONI HAQIDA BILASIZMI?

Nizamova Malika Ravshan qizi.

Nizomiy nomidagi TDPU maxsus pedagogika va
inklyuziv ta’lim fakulteti 3-kurs talabasi
E-mail: malikanizomova47@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada rinolaliya nutq nuqsoni va uning o‘ziga xos xususiyatlari va uning kelib chiqishi;

Kalit so‘zlar: Rinolaliya nutq nuqsoni va bolalarda nutqning kuzatilishi, Ochiq rinolaliya, yopiq va aralash rinolaliya.

DO YOU KNOW ABOUT RHINOLALIA SPEECH?

Abstract: In the article, rhinolalia speech and its characteristics and its origin.

Key words: Rhinolalia speech disorder and observation of speech in children’s, open-closed mixed rhinolalia.

Rinolaliya-(grekcha so‘zdan olingan bo‘lib, rhinos-burun, lalia-nutq nutq apparatining anatomik va fiziologik kamchiliklari sababli ovoz tembri va tovushlar talaffuzidagi kamchiliklar sababli ovoz va tempning buzulishidir. Rinolaliyani o‘rganish tarixi juda uzoq va mashaqqatli yo‘lni bosib o‘tdi. Lab va tanglay yoriqlari bilan izohlanadigan rinolaliya tibbiyot va logopediyaning turli tarmoqalari uchun xirurg-stomotologlar, ortodontlar, psixonevrologlar uchun muammo bo‘lgan. Rinolaliyada nutq kechikib rivojlanadi, ya’ni birinchi so‘zlar ikki yoshda va undan keyin paydo bo‘ladi. Nutq o‘ziga xos sifatli xususiyatlarga ega bo‘ladi. Impressiv nutq nisbatan normal rivojlanadi, ekspressiv nutqda ahamiyatli o‘zgarishlar bo‘ladi. Birinchi navbatda bemorlar nutqining kam tushunarligini ta’kidlash lozim. Og‘iz bo‘shlig‘ida tilning nuqsonli holati natijasida undosh tovushlar til uchi holatining o‘zgarishi va yuz muskullarining ortiqcha faollashuvi hisobiga hosil bo‘ladi. Til uchi holatini bu kabi o‘zgarishlar nisbatan doimiy, bo‘lib, ma’lum bir tovushlarning artikulyatsiyasi bilan o‘zaro munosabatda bo‘ladi. Bemorlar uchun ba’zi undosh

tovushlarning talaffuzi katta qiyinchilik tug‘diradi, ya’ni l,t,o,ch,sh,j,r tovushlari uchun yuqori tishlar alveollar oldida zaruriy to‘siq yarata olmaydilar va s,z tovushlarning talaffuzi uchun pastki tishlar oldida to‘siqni hosil qilmaydilar va og‘izdan nafas chiqara bilmaydilar. Shuning uchun rinolalikalarda sirg‘aluvchi va shovqinli undosh tovushlar talaffuzi o‘ziga xos jaranglashga ega bo‘ladi. K,g tovushlari umuman nutqida yo‘q bo‘ladi. Rinolalik nutqning tinglovchi uchun umumiy xarakteristikasi-burun ottenkasi xirillashgan bo‘ladi. Ba’zida rinolaliyalar nutqidagi artikulemlar normaga juda yaqin bo‘ladi lekin shunga qaramay ularning talaffuzi eshituvchi tomonidan nuqsonli deb idrok qilinadi, chunki nutqiy nafas buzilgan bo‘ladi, artikulatsiya va tovush effektiga ta’sir qiluvchi yuz muskullarining ortiqcha kuchlanishi paydo bo‘ladi. Rinolaliyada tovushlar talaffuzi total buzilgan bo‘ladi. Rinolaliyada nutq faoliyati strukturasi fonetiko-fonematik tizim nuqsoni buzilishining asosiy bazasi bo‘lib xizmat qiladi. Rinolaliyada nutqning to‘liq bo‘lmaganligi bemorning barcha psixik funksiyalarining shakllanishiga va birinchi navbatda shaxsning kamol topishiga ta’sir qiladi. Kommunikatsiya vositasi sifatida nutqning buzilishi bemorlarning jamoadagi holatini qiyinlashtiradi. Bolalarda psixik rivojlanishlarning buzilganligi uyulish, ta’sirlanish odamlarga aralashmaslik, shaxslararo munosabatlarning buzilganligi kuzatiladi. Bolada umuman rinolaliya borligini aniqlash qiyin emas. Avvalo, talaffuzning noaniq bo‘lib, bolaning manqalanib gapirishi unda rinolaliya borligini ko‘rsatadi. Biroq, rinolaliya ochiq yoki yopiq, yo bo‘lmasa, ikkalasi birga qo‘shilgan aralash holda bo‘lishi mumkin. Uning xilini aniqlash uchun og‘zini ochib, artikulyatsion nutq apparati ko‘zdan kechiriladi. Ochiq rinolaliya tanglayda yoriq borligi darhol ko‘zga tashlanadi. Agar bolada yopiq rinolaliya alomatlari birga ko‘shilgan bo‘lsa, aralash rinolaliyadir. Rinolaliya xillarini aniq bilib olish uni bartaraf etishning yo‘llarini to‘g‘ri belgilab olishga imkon beradi. Uning xillarini aniq ajratmay turib chora ko‘riladigan bo‘lsa, bu bolaga foyda berishi o‘rniga zarar keltirishi mumkin. Rinolaliya qaysi holda bo‘lishidan qat’iy nazar, u tabiatdan organik va funksional bo‘ladi. Bu holatlarni biz quyida alohida-alohida ko‘rib chiqamiz. Ochiq, yopiq va aralash rinolaliya.

Ochiq rinolaliya. Rinolaliyaning bu xili ham boshqa nutq kamchiliklari singari tabiatan organik, ya'ni artikulyatsion apparatning tuzilishidagi nuqsonga bog'liq bo'lgani holda, funksiyasi yetishmasligiga ham bog'liq bo'ladi. Organik ochiq rinolaliya artikulyatsion apparatdagi tug'ma yoki xayotda orttirilgan nuqson, yetishmovchilik tufayli yuzaga keladi. Tug'ma xillarining sababalari har xil, chunonchi yuqori jag' suyakning tish qatorlariga taqalib, yumshoq tanglay, lab kemptikligi, yumshoq tanglay yoki tilcha (laq-luq)ning kattaligi va boshqalar ana shunday nutq kamchiligiga olib keladi. Hayotda orttirilgan ochiq rinolaliya sabablari ham ko'p. Ularning ko'proq uchraydiganlari tomoq, burun, xalqum bo'shlig'ining o'pkadan chiqayotgan havo burun bo'shlig'iga o'tib ketaverishiga olib boradigan o'zgarishlardir (masalan, bodomcha bezi shishib, yumshoq tanglayning yuqori ko'tarilishiga halal berishi). Difteriya, gripp, tif kasalliklari munosabati bilan yumshoq tanglay qisman yoki butunlay falajlanib qolishi mumkin. Bunda yumshoq tanglay yaxshi ko'tarila olmasligi yoki butunlay ko'tarilmasligi natijasida burun – xalqum teshigi to'la yopilolmaydigan bo'lib qoladiki, bu ham rinolaliyaga sabab bo'ladi. Agar falaj barham topib ketsa, manqalik ham o'z-o'zidan yo'qoladi. Ochiq rinolaliya burun-halqum yo'lidagi adenoid va boshqa o'smalar olib tashlangandan keyin ham paydo bo'ladi. Artikulyatsion apparatning turli xil travmalar yoki zahm tufayli shikastlanishi ham ochiq rinolaliyaga olib keladi.

Funksional ochiq rinolaliya. Bu xildagi rinolaliya sog'lig'i yaxshi bo'lmagan, zaif bolalarda muskul nerv apparatining yaxshi ishlamasligi natijasida yumshoq tanglayning kam harakatchanligi, ya'ni gipokinez hollarda bo'lishiga, nafas olish jarayonining buzilganligiga bogliq bo'ladi. Eshituv funksiyasining buzilishi, qulog'i og'ir bolalarda o'z nutqini nazorat qilolmaslik, duduqlanuvchilarda og'iz brshlig'idagi o'zgarishlar tufayli yumshoq tanglayning ko'tarila olmasligi ham shunday rinolaliyaga olib keladi.

Yopiq rinolaliya. Rinolaliyaning bu turi ham tug'ma va hayotda orttirilgan bo'lishi mumkin. Yopiqrinolaliyaning tashqi belgilaridan biri shuki, bunday kamchiligi bor bola doimo og'zi ochiq yuradi. Yopiq rinolaliyaning ikkita shaklini:

organik, funksional xillarini farqlash zarur. Organik yopiq rinolaliya tomoq, burun-xalqum bo'shlig'i, burun bo'shliqlaridagi turli xil o'simtalar, shishlar, absesslar va boshqa xil kasalliklar natijasida kelib chiqadi.

Funksional yopiq rinolaliya. Ba'zi ma'lumotlarga ko'ra bu xildagi manqalik ayrim tovushlarni o'zlashtirish vaqtida paydo bo'ladi-da bola o'sha tovushlarni o'zlashtirib, ularning talaffuzini o'rganib olganidan keyin bolaning atrofdagilarga yoki ajnabiy tildagi (masalan, fransuz tilidagi) nutq talaffuziga taqlid qilish ham funksional rinolaliyani keltirib chiqarishi mumkin. Funksional yopiq rinolaliyaning odat bo'lib qolgan xili ham uchraydi. Bu aksari yumshoq tanglayni doimo ko'tarib turgan adenoidlar operatsiya yo'li bilan olib tashlanganidan so'ng yumshoq tanglayning avvaldagidek ko'tarilib turaverishiga o'rganib, odatlanib qolganiga bog'liq bo'ladi. Yopiq rinolaliyada burun rezonatorlik vazifasini bajara olmaganligi sababli, ovoz tembrini buzilib, odam tumov bo'lgan kasalga o'xshab, dimoq bilan manqalanib gapiradi, bunda unlilar ancha jonsiz chikadi. Burunlik undosh «M», «N» tovushlar esa yopiq Rinolaliyada havo burunga kira olmaydigan bo'lgani uchun boshqacha M-B, N-D bo'lib talaffuz etiladi.

Aralash rinolaliya. Aralash rinolaliyada ham ochiq ham yopiq rinolaliyani belgilari birga qo'shilgan, ya'ni bunda burun yo'li to'silib qolgan, ustiga tanglay-halqum pardasida yetishmovchilik ham bo'ladi. Burun tovushlari yopiq rinolaliya singari, boshqa tovushlar esa ochiq rinolaliya singari talaffuz qilinadi. Aralash rinolaliya ham organik yo funksional bo'lishi mumkin. Organik xiliga yumshoq tanglayning kaltaligi yoki falajligi sabab bo'lsa, funksional xilga tanglay-halqum yorig'ining funksiyasi o'zgarishi natijasida burun yo'lining to'silib qolishiga sabab bo'ladi.

Davolashdan oldin, qaysi bir kamchilik ovoz tembrini ko'proq buzib manqalikka ko'proq sabab bo'layotganini aniqlash zarur. Masalan, bemor burun tovushlari bilan unlilarni boshqa tovushlarga qaraganda yanada ko'proq manqalanib-talaffuz etayotgan bo'lsa, demak, unda yopiq rinolaliya ustun bo'ladi. Va davolash chorasini shunga qarab belgilanadi. Rinolaliklar nutqini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, birinchi galda

sirg'aluvchi tovushlar talaffuzi buziladi, chunki rinolaliyada havo og'izdan emas, balki burundan chiqadi. Bunda sirg'aluvchilar o'rniga kirish, hirlinglashga o'xshagan tovushlar paydo bo'ladi (V. Verdyu, 1929). Til orqa undoshlari talaffuz etilmay, nutqda umuman eshitilmaydi yoki portlovchilar bilan almashinadi. Xavo burundan chikadigan bo'lgani uchun unlilar talaffuzi ham buzilib, bu tovushlar bilan undosh tovushlar bir-biridan farq qilmay qoladi. Og'ir darajadagi rinolaliyada nutqni kasalning atrofidagi kishilar, xatto, ota-onalari ham tushunmasligi mumkin.

Rinolaliyaning yengil darajasida esa tovushlar talaffuzi jihatidan ham, ovoz jihatidan ham normalar nutqi tovushiga yaqin bo'ladi, lekin talaffuz bir oz manqali tus oladi. Nutq jarayonida rinolalik bolalar tegishli tovushni bir qadar to'g'ri talaffuz etishga harakat qilib burun, artikulyatsion apparatga ortiqcha zriqish beradilar. Natijada ularning nutqi yuz muskullari, ayniqsa burun muskullarining ortiqcha harakatlari bilan birga davom etib boradi. Rinolalik bolada periferik nutq apparatidagi organik yetishmovchilik bolaning jismoniy taraqqiyotiga ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Tanglay, lab kemtiklari bilan tug'ilgan bola ovqatlanishda qattiq qiyinchiliklarga uchraydi. Bunday bola odatda oldin tomizg'ichdan, qoshiqdan sut berib, ovqatlantirilib boriladi. Shunda ham ovqatlanish vaqtida ko'pincha sut burun bo'shlig'iga o'tib, bola qalqib ketadi, ba'zan esa sut yuqori nafas yo'llariga tushib qoladi. Bu esa nafas organlari shilliq qavati yallig'lanishiga olib keladi. Bundan tashqari, tanglay kemtik bolalarda nafasga olinadigan havo yetarli isimay va tozalanmay o'tgani uchun, ko'pincha, o'rta quloq yallig'lanadi. Shunday qilib, bunday bolalar jismoniy jihatdan ham zaif bo'lib o'sadilar. Bu esa bola nutqining rivojlanishiga yana salbiy ta'sir etadi. Ularning nutqlari ancha kech va fonetik tomondan noto'g'ri rivojlana boshlaydi. Tovushlarni noto'g'ri talaffuz etish esa-tovushlarni analiz qilishni qiyinlashtiradi. Tug'ma manqa bolalar o'zlarining manqaliklaridan yetarli rivojlanmagan bo'ladi. Natijada ular so'zlarning ma'nosini ham buzib noto'g'ri idrok etadilar.

Rinolalik bolalarning fonetik rkuvi ham yetarli rivojlanmagan bo'ladi. Natijada ular o'xshash so'zlarni ma'nosini ham buzib noto'g'ri idrok etadilar. Ularning lug'at

boyligi cheklangan bo'lgani uchun mantiqiy fikrlashlari ham qiyinlashadi, logik xotiralari ham birmuncha past bo'ladi. Rinolalik bolada uchraydigan aql – idrok kamchiligi, odatda, ikkilamchi hodisa bo'lib, nutq rivojlanishi yo'lga tushib ketganidan keyin rinolalik aqliy jihatdan o'z tengdoshlariga yetib oladi. Biroq rinolaliya ba'zan aqliy qoloqlik bilan birga uchraydi va bolaning rivojlanishida ancha qiyinchilik tug'diradi. Bunday bolalar yordamchi maktab dasturini ham qiyinchilik bilan o'zlashtiradilar. Nutqni rivojlantirish bog'chasidan olingan ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, bog'chaga kelgan 3-4 yasharli rinolalik ham jismoniy, ham ruhiy tomondan rivojlanishda birmuncha orqada qolgan bo'ladi. Keyinchalik esa tegishli dori-darmon va logopedik yo'l bilan ko'rsatiladigan yordam natijasida o'z tengqurlariga yetib oladi va 7-8 yoshdan ommaviy maktabga borishi mumkin.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, tug'ma yoriqliklar bola organizmining shakllanishi va ruhiy jarayonlarining rivojlanishiga ta'sir qiladi va bu ta'sir salbiy xarakterda bo'ladi. Bemorlar nuqsonining bartaraf etish yo'llarini izlaydilar, natijada artikulatsion apparat muskullarining noto'g'ri o'zraro bog'likligi shakllanadi. Bu narsa birlamchi nuqson nutqni fonetik tomondan jihozlanishining buzulishi sababi hisoblanib, nuqson strukturasi yetakchi buzilish sifatida joy egallaydi. Rinologik bo'lgan bolalarda shaxslararo munosabatni tekshirish va o'rganish xususiyatlari shaxslararo munosabatda har bir bola erkin fikrlash va o'z nutqini atrofdagilarga yetkaza bera olish qobiliyatlariga ega agar bolada nuqson paydo boldimi, demak u bilan atrofdagi odamlar bilan muloqotga kirishlari birmuncha qiyinlashtiradi. Biz nuqsonni korreksiyalash uchun turli xil metodikalardan foydalanamiz. Bu bizga bolani nuqsonini psixologik holatini, nutqini shakllanishiga erishishimiz mumkin bo'ladi. Bolada nuqsonlar qancha abilitatsiya, va realibitatsiya qilinsa, shuncha yaxshi va yengil bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mo'minova L.R “Logopsixologiya”
2. M.Y. Ayupova Toshkent 2007-yil

TALABALARNING MUSTAQIL ISHI XUSUSIYATLARINI O‘RGANISH

D.A.Xalilov*, G.M.Qurbonova**

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi

Toshkent axborot texnologiyalari universiteti Farg‘ona filiali

*-dotsenti, **-1-bosqich magistranti

E-mail: murodk943@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalar mustaqil ishi tahlili berilgan. Mustaqil ishda elektron texnologiyalardan foydalanish natijalari keltirilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim, talabalarning mustaqil ishi, elektron texnologiyalar.

THE INVESTIGATION OF CHARACTERISTICS STUDENTS’ INDEPENDENT WORK

Abstract: In this article, the independent work of students is analysed. The results of utilization of electronic technologies in independent work are given.

Keywords: education, independent work of students, electronic technologies.

Universitetda tahsil oluvchi talabalarning mustaqil ishi ta’lim jarayonlarini tashkil etish shaklida ko‘rib chiqiladi va ularning muhim qismini ifodalaydi. U talabalarning ijodiy salohiyatini rivojlantirishga, ularda ma’lum fanlar sohasidagi bilim, ko‘nikma va malakalarni, shuningdek, shaxsiy bilimlarni rivojlantirishga qaratilgan [1, 2]. Ushbu ishda talabalar mustaqil ishlardan foydalanishining o‘ziga xos xususiyatlari o‘rganiladi.

Talabalarning mustaqil ishlarining tarkibiy qismlarini tahlil qilish. Mustaqil ish turli nuqtai nazar orqali tahlil qilinishi mumkin: faoliyatning alohida turlari, o‘qitishdagi yondashuvlar, faoliyatni tashkil etish shakllari va boshqalar. Mustaqil ish rejalashtiriladi, bu amaliyotda qo‘llaniladigan nazariy bilim va ko‘nikmalarni tizimlashtirish, birlashtirish, chuqurlashtirish bilan bog‘liq. Bu jarayonda kasbiy kompetensiyalar, fikrlashdagi mustaqillik shakllanadi. [3].

Mustaqil ishlash tufayli aqliy mehnat madaniyati oshadi. Ijodiy faoliyat turlari rivojlanadi, dunyoqarash kengayadi, ma’lum motivlar mavjudligi sababli ta’lim olishga rag‘batlantirilish sodir bo‘ladi [4].

Mustaqil ish turlari orasida quyidagilarni ajratish mumkin:

1. Rejalashtirilgan auditoriya mashg‘ulotlari davomidagi mustaqil ish (ma‘ruzalar o‘tkazishda, amaliy va laboratoriya ishlarini bajarishda);
2. Konsultatsiyalar davomidagi mustaqil ish;
3. Uy vazifalar, shuningdek, rejadan tashqari ishlarni hal qilish.

Mustaqil ishni tashkil qilish shakllari va usullari:

1. Ijodiy vazifalarni tayyorlash.
2. O‘quv jarayonida o‘rgatuvchi o‘yinlardan foydalanish.
3. Vizual audio, video materiallar va qo‘llanmalardan foydalanish.
4. Muayyan vaziyatlarni tahlil qilish.
5. Talabalarni olimpiada va musobaqalarga jalb qilish.
6. Kutubxonalar va Internet tarmoqlarida ma‘lumot to‘plash.

Talabalarning AKT kompetensiyasining asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

- 1) ishlarni turli xil axborot tashuvchi elektron vositalar bilan o‘tkazish;
- 2) ofis dasturlari asosida ish olib borish;
- 3) tarmoq axborot resurslaridan foydalanish;
- 4) turli multimediyalar vositalaridan ma‘lumot olish;
- 5) masofaviy yondashuvlar yordamida o‘qitish.

Kompetensiyalar asosiy, texnologik va kasbiy turlarga bo‘linadi. Birinchisida AKT asoslaridan foydalanadi. Ikkinchisi dasturiy ta‘minot va tarmoq resurslarini tahlil qiladi. Uchinchisida ish va dasturlar uchun yangi vositalarni yaratiladi.

Mustaqil ishda elektron texnologiyalardan foydalanish natijalari. Elektron texnologiyalar talabalarning mustaqil ishlarining sifatini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Masalan, laboratoriya mashg‘ulotlarida turli xil tajribalarni o‘tkazishda asboblarni qo‘llaniladi, ularning asosida tegishli ma‘lumotlarni qayta ishlash va namoyish qilish mumkin. Toshkent axborot texnologiyalari universiteti Farg‘ona filiali tajribalar uchun zarur bo‘lgan laboratoriyalardan foydalanadi; tajribalar maydon sharoitlarida amalga oshirilishi mumkin.

Uskunalar turli laboratoriyalarda o‘rnatilgan: fizika, elektrotexnika, robototexnika va boshqalar. Talabalar o‘lchovlarni avtomatlashtirish, natijalarni tekshirish va tuzatish imkoniyatiga ega.

Xulosa.

Shunday qilib, axborot texnologiyalari o‘quv jarayonlarini takomillashtirishda yangi imkoniyatlarga yo‘l ochmoqda, talabalarning kognitiv faolligini oshirmoqda va yuqori ijodiy darajadagi talabalarning mustaqil va jamoaviy ishlarini tashkil etish imkoniyatlarini bermoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. T.A.Tsepkovskaya, V.N,Kostrova Universitetda tahsil oluvchi talabalarning asosiy xususiyatlari // To‘plamda: Antroposentrik fanlar: ta’lim va shaxs shakllanishiga zamonaviy nazar tashlash. VII Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari 2018. 132-133-b.

2. D.Y.Djulyabin, A.P.Stepanchuk Universitetda tahsil oluvchi talabalar xususiyatlarining rivojlanishi // To‘plamda: Antroposentrik fanlar: ta’lim va shaxs shakllanishiga zamonaviy nazar tashlash. VII Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari 2018. 138-139-b.

3. M.N.Gladkova, M.A.Karpova, M.P.Proxorova Kasbiy ta’limda fikrlarni realizatsiya qilishning shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvi // Ijtimoiy muammolarning zamonaviy tadqiqotlari (elektron ilmiy jurnal). 2018. № 8-2. 19-22-b.

4. Y.P.Preobradjeskiy Gumanistik yondashuvlar asosida mutaxassisning ajralmas shaxsiyatini shakllantirish // To‘plamda: Antroposentrik fanlar: ta’lim va shaxs shakllanishiga zamonaviy nazar tashlash. VIII Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. 2018. 149-151-b.

AMPROVET-25 EYMERIOSTATI JO‘JALAR EYMERIOZIDA SAMARALI VOSITA

Po‘latova Navbahor Muhammad qizi.

O‘qituvchi: **Xudjamshukurov A. N**

Samarqand Davlat Veterinariya meditsinasi,
Chorvachilik va Biotexnologiyalar universiteti

Izoh: Preparat bilan tovuqlarda eimeriozning oldini olish va davolashda amprovet-25 samaradorligi yuqori. Preparat qushlarning vaznini sezilarli darajada oshiradi va anti-eimerioz indeksi, eymeria ootsistlarining ko‘payishini deyarli 4-5 marta kamaytiradi, yo‘q qushlar organizmida amerikaga qarshi immunitetning shakllanishiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi, bu madaniyat bilan maxsus profilaktika uchun koksidiy foydalanish imkoniyatini ochadi.

Kalit so‘zlar: Eksperiment, amprovet-25, parranda, transovarial, alimantar, eymeriya, ootsist, intensivlik, invaziya, immunitet.

Mavzuning dolzarbligi: Parrandachilikda xavfli parazit kasalliklardan biri bo‘lgan eymeriozning besh turi Respublikamiz tovuqchilik xo‘jaliklarida tez-tez uchrab katta iqtisodiy zarar yetkazib kelmoqda, kasallik bilan asosan, yosh va o‘sovchi jo‘jalar kasallanib, ko‘pchiligi nobud bo‘lishi, qolganlari esa o‘shish va rivojlanishdan orqada qolishi kuzatiladi. Tuxum va Go‘sh t yo‘nalishidagi tovuqlarning mahsuldorlik hamda sifat ko‘rsatkichlari pasayadi.

Jo‘jalarda eymeriozni davolash va oldini olishda kimyoviy dori vositalari keng qo‘llanilib, ularning samaradorligini oshirish, turli sxemalarda qo‘llash, yangilarini ishlab chiqish hamda amaliyotga joriy etish ishlari soha mutaxassislarining dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi [1; 2; 3; 4].

Respublikamizda ishlab chiqarilayotgan amprovet-25 preparati jo‘jalar eymeriozini davolashda qator tajribalar, uning samaradorlik ko‘rsatkichlari respublikamizning tovuqchilik xo‘jaliklarida kasallikni oldini olish hamda davolash maqsadida sinovdan o‘tkazilgan [2; 5].

Materiallar va usullar. Tajribalar o‘tkazish uchun “Ross-308” broyler zotiga mansub bir kunlik 60 bosh jo‘ja olib kelindi va ular eymerioz qo‘zg‘atuvchilari bilan yuqish ehtimolidan toza joyga toshamalar ustiga umumiy guruh qilib asraldi. Jo‘jalar 14 kunligida 15 boshdan qilib tirik vaznlari tarozida o‘lchanib 4 ta guruh tuzildi.

Birinchi- sog‘lom nazorat jo‘jalar guruhi bo‘lib xizmat qildi va tajriba oxirigacha preparatsiz oziqa bilan asraldi. Ikkinchi – guruh jo‘jalari esa kasallik qo‘zg‘atuvchilarining o‘ldirish dozasi ($O'D_{50-75}$) titrlangan va sporulyatsiyalangan ootsislari (*E. acervulina* – 200 ming, *E. maxima* – 15 ming, *E. tenella* – 40 ming dona 1 ml³ suspenziyada) shpris zond orqali har bir jo‘janing jig‘ildoniga 1 ml dan zararlantirilib, preparatsiz asraldi. Uchinchi – tajriba guruhi jo‘jalari 1ml³ kasallik qo‘zg‘atuvchilari bilan zararlantirilib birdaniga 10 kun davomida amprovet-25 eymeriostati 500 mg/kg oziqa bilan berib borildi. To‘rtinchi – tajriba guruhidagi jo‘jalar ham 1 ml³ miqdorida qo‘zg‘atuvchilar bilan zararlantirilgan kundan boshlab amprol plyus 500 mg/kg yemga 10 kun davomida qo‘llanmaga asosan berildi. Qo‘llanilgan eymeriostatlarning kasallikka qarshi samaradorlik ko‘rsatkichlari jo‘jalarning saqlanuvchanlik foiziga, tajriba oxiridagi bir bosh jo‘ja tirik vaznining o‘shish foiziga hamda eymeriozga qarshi indeksiga (EQI) qarab baholandi.

Tirik vaznning o‘shishi va EQI M.V.Kr‘lovning takomillashgan usulida aniqlandi. Qo‘llanilgan eymeriostatlarning kasallikka qarshi organizmda hosil bo‘ladigan immunitetga ta‘sir qilish ko‘rsatkichlari tajribaning 21- kuni sporulyatsiyalangan ootsislarning o‘ldiruvchi doza – $O'D_{100}$ dozasi bilan qayta yuqtirish orqali aniqlandi. Invazyaniyning intensivligi tajribaning 5, 7, 10, 15 va 20 - kunlari aniqlandi [6;7].

Olingan natijalar va ularning tahlili. O‘tkazilgan tadqiqotlar natijalari shuni ko‘rsatadiki, Ikkinchi –yuqtirilib davolanmagan qiyosiy nazorat guruhidagi jo‘jalarning saqlanuvchanligi 46% ni, bir bosh jo‘ja tirik vaznining o‘shishi o‘rtacha 37,1 % ni va EQI – 55,0 ballda aniqlandi. Uchinchi – tajriba guruhidagi jo‘jalar amprovet-25 eymeriostati 500 mg/kg oziqa bilan 10 kun davomida qo‘llanilganida eymeriozdan 100% gacha saqlanib, tirik vaznning o‘shishi 139,8% ga va EQI 196,5 ballga tengligi aniqlandi. To‘rtinchi – tajriba guruhi jo‘jalariga amprol plyus

eymeriostati qo‘llanilganda saqlanuvchanlik 100% gacha bo‘lib, tirik vazn o‘sishi 137,1% ni, EQI esa 190,2 ballni qayd etdi.

Jo‘jalar eymeriozida eymeriostatlar samaradorligi

Jadval № 1

T/r	Guruh nomi	Preparat nomi	Preparat miqdori (mg/kg oziqa bilan)	Jo‘jalar bosh soni	Saqlani shi (%)	Tirik vazn o‘sishi (%)	EQI (ball)
1	Sog‘lom nazorat	-	-	15	100	145,5	200
2	Zararlantirib davolanmagan qiyosiy nazorat	-	-	15	46	37,1	55,0
3	Tajriba	Amprovet-25	500	15	100	139,8	196,5
4	Tajriba	Amprolyus	500	15	100	137,1	190,2

Invaziyaning intensivlik darajasini bilish uchun tajribaning 5, 7, 10, 15 va 20-kunlari 1 gramm axlatdagi ootsistalar soni Goryaev sanoq to‘rida sanash orqali aniqlanganda eng maksimal ootsistlar reproduksiyasi tajribaning 5 va 7- kunlari ikkinchi qiyosiy yuqtirilib davolanmagan guruh jo‘jalari axlatida kuzatildi ya’ni 5- kun 1,117 ming, 7- kun 1,914 ming, 10-kun 255 ming, 15-kun 44 ming va 20- kuni 4 ming nusxa ootsistlar tashqi muhitga ajraldi.

Xulosa. Jo‘jalar eymeriozida amprovet-25 eymeriostatini samaradorligi yuqori bo‘lib, jo‘jalarni kasallikdan saqlanuvchanlik darajasi - 100% ni qayd etdi, kasallikka

qarshi organizmda hosil bo‘ladigan immunitetga salbiy ta’sir qilmaydi va invaziya intensivlik darajasini 4-5 barobarga kamaytirdi.

Yuqoridagilarni inobatga olib amprovet-25 eymeriostatini 500 mg/kg oziqa bilan 10 kun davomida berib eymeriozdan profilaktika qilish maqsadida broyler va naslchilik parrandachilik xo‘jaliklarida kimyo va immunokimyoprofilaktika maqsadida qo‘llash mumkinligi e’tirof etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Davlatov R.B, Xudjamshukurov A.N. “Jo‘ja eksperimental eymeriozida qo‘llanilgan eymeriostatlar”, International scientific-practical online conference on “Emergency management and public health research in asia” – ISBN: 978-83-956810-3-5/ may 23, 2020.

2. Davlatov R, Ruzikulov N, Xudjamshukurov A.N. “Comparative efficacy of anticoccidic preparations in experimental eimeriosis in fowl”, International Journal of Applied Research 2018, № 4 (7): 319-321 Research Journal Delhi, India.

3. R.B.Davlatov, Xudjamshukurov A.N. “Eksperimental tovuq eymeriozida sinovdan o‘tkazilgan preparatlar samaradorligi”, Toshkent davlat agrar universiteti “O‘zbekiston respublikasi qishloq xo‘jaligi sohasi samaradorligini oshirishda ilmiy tadqiqot institutlari va oliy ta’lim muassasalarining rolini oshirishning dolzarb masalalari” mavzusidagi ilmiy amaliy konferensiya materiallari to‘plami/ 2-kitob 22-23 fevral 2018 yil. 7-9 betlar.

4. Xudjamshukurov A.N. “Improvement Of Chemoprophylaxis Of chicken Eimeiosis” .Nat.Volatiles & Essent. Oils, 2021;8(6): 884-887.

5. Xudjamshukurov A.N., Xo‘jaxonov Sh. “Effests of drugs on blood indicators in mixing chicken eimeriosis and pullorosis”, ACADEMICIA An International Multidisciplinary Research Journal// [https:// saarj.com](https://saarj.com), Impact Factor: SJIF 2021 = 7.492 // Vol.11,Issue 5, May 2021.

6. Разбицкий В.М. и др. “Никарбазин препарат для профилактики кокцидиозов бройлеров и ремонтного молодняка кур”. Болезни птиц в промышленном птицеводстве. Современное состояние проблемы и стратегия борьбы. Ст. Петербург –2007. С. 282-285.

7. Хованских А.Е. и др. “Кокцидиоз сельскохозяйственных животных”. Ленинград. ВО, Агропромиздат. 1990. С. 16-108.

8. Mirsaidova, R., & Abdullaev, S. (2021). Vaccinal function of pathogenic bacteria in chickens inactivated with antibiotics in immunoprophylaxis of salmonellosis in industrial poultry.

LITOSFERA. TUPROQ IFLOSLANISH MUAMMOLARI.

Sobirov Azamat Farxodjon o‘g‘li

Talaba, Farg‘ona Politexnika insituti

Farg‘ona shahar

Litosfera yuzasi kuchli antropogen ta’sirga ega: eroziya, sho‘rlanish, qazib olish, sanoat va maishiy chiqindilar bilan ifloslanishi, sirtga mexanik shikastlanishlar va boshqalar.

Tuproq ifloslanishining asosiy manbalari - litosferaning yuqori qatlami quyidagilar:

1. *Uy-joy kommunal xo‘jaligi boshqarmasi* (maishiy axlat, oziq-ovqat chiqindilari, qurilish va boshqa axlat),

2. *Sanoat chiqindilari*: rangli va og‘ir metallar, siyanidlar, mishyak, berilliy, benzol va fenol birikmalari (plastmassa va sun‘iy tolalarni ishlab chiqarishda), fenollar, metanol, turpentin (pulpa va qog‘oz sanoatida)

3. *Issiqlik energetikasi*: yondirilgan ko‘mir, kuyikish, oltingugurt oksidi (tuproqda),

4. *O‘g‘itlar va pestitsidlar*,

5. *Transport* - moddalar aylanishida ishtirok etadigan azot va qo‘rg‘oshin oksidlari, uglevodorodlar tuproq va o‘simliklarga intensiv ravishda ajralib chiqadi;

6. *Foydali qazilmalar* tabiiy ekotizimlar buziladi, er yuzasi mexanik ravishda buziladi, ko‘mir chiqindilari va chiqindilarning yonishi sodir bo‘ladi, o‘n minglab gektar unumdor erlar nobud bo‘ladi.

Moddalar - tuproq ifloslantiruvchi moddalar quyidagi guruhlariga bo‘linadi.

- metallar va ularning birikmalari;
- qishloq xo‘jaligida o‘g‘itlar,
- qishloq xo‘jaligidagi pestitsidlar.

Metallar va ularning birikmalari. Ishlab chiqarish faoliyati jarayonida inson er qobig'ida to'plangan temir, mis, qo'rg'oshin, simob va boshqa metallarning zahiralarini ishlab chiqadi va tarqatadi, bu esa püsürtme natijasida tarqaladi.

Har yili 4 ming kub kilometrdan ko'proq qazib olinadi. tarkibida metall bo'lgan jinslar va yillik o'sish 3%. Tuproqqa kiradigan boshqa metall manbalar: korroziyasi tuproqdagi 10% metalning tarqalishiga olib keladigan tayyor metall konstruksiyalarning aşınması. Mutaxassislarning fikriga ko'ra, 21-asrning o'rtalarida yuz bergan bu jarayonlar tuproqdagi ba'zi metallarning tarkibini 10-100 baravar yoki undan ko'proq ko'payishiga olib keladi. Minimal hisob-kitoblarga ko'ra, har yili 122 ming tonna rux, 89 ming tonna qo'rg'oshin, 12 ming tonna nikel, 1,5 ming tonna molibden, 765 tonna kobalt, 30,5 tonna simob sayyora yuzasiga tashlanadi. Atmosfera va gidrosferadan farqli o'laroq, o'z-o'zini tozalash jarayoni litosferada deyarli sodir bo'lmaydi, toksikantlar asta-sekin tuproqda to'planib, uning kimyoviy tarkibini o'zgartiradi va litosfera va biosfera o'rtasidagi munosabatlarni buzadi. Masalan, o'tgan asrning o'zida qishloq xo'jaligida ilgari ishlatilgan 20 million kvadrat kilometr er yo'qolgan. Ekologik muammoni hal qilish usullari qanday? Birinchidan, chiqindilar va sanoat chiqindilarini kamaytirish kerak. Ikkinchi yechim ifloslantiruvchi moddalarni oqilona yo'q qilishdir.

- Bugungi kunda, maishiy chiqindilarni eritilgan metall ustiga yoqish orqali yo'q qilish taklif etiladi. Zaharli moddalarni kamroq darajada chiqarilishi ishoniladi.

Kauchuk shinalarni yo'q qilish yechimi ularni qayta ishlashdir.

- Kam zaharli pestitsidlar va mineral o'g'itlarni ishlab chiqish davom etmoqda.
- Radioaktiv chiqindilar tashlanmaydi, lekin azot kislotasi suyuqligi shaklida maxsus idishlarda saqlanadi. Idishning muddati tugaganidan so'ng, radioaktiv suyuqlik yangisiga joylashtiriladi.
- Qayta ishlash mumkin bo'lgan barcha chiqindilar.
- Barcha o'simliklarni chiqindisiz ishlab chiqarishga o'tkazish masalasi ko'rib chiqilmoqda.

Litosferaning ifloslanishini kamaytirishga har kim yordam berishi mumkin. Buning uchun axlatni maxsus ajratilgan idishlarga solib qo‘yish kifoya. Har xil turdagi axlat uchun maxsus idishlar mavjud axlatni turiga qarab ajratib tashlash zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Myagkov M.S., Gubernskiy Yu.D., Konova L.I., Litskevich V.K. Shahar, arxitektura.Inson va iqlim. - M.: "Arxitektura -C",
2. QMQ 2.01.05-2019 Tabiiy va sun'iy yoritish
O‘zbekiston Respublikasi Qurilish Vazirligi. Toshkent 2019

IJTIMOIIY HAYOTDA LIDER SHAXSINING PSIXOLOGIYASI

Murodova Maftuna Orif qizi

O‘zbekiston Respublikasi Jamoat Xavfsizligi Universiteti

E-mail: maftunamurodova721@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada lider shaxsining psixologiyasi va ijtimoiy hayotdagi ahamiyati va rahbar shaxsi bilan lider o‘rtasidagi farqlar hamda bugungi kunda liderga quyiladigan zamonaviy talablar ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: psixologiya, temperament, emotsional holat, lider, rahbar.

THE IMPORTANCE OF A LEADER IN SOCIAL LIFE

ABSTRACT

This article reveals data regarding the psychology of the leader, its importance in a social life, the differences between a manager and a leader, and the modern day demands placed on a manager today.

Key words: psychology, temperament, emotional state, chief, leader.

Liderlik-(ingilizcha; leader-yetakchi boshlovchi so‘zidan)- Umumiy bir ishni bajarishda boshqalarning yordami va harakatini birlashtiruvchi ijtimoiy ta’sir jarayoni hisoblanadi. Lider guruhning aksariyat a’zolari tomonidan tan olingan shaxsdir. Psixologiyada esa, jamoaning rasmiy tizimida yuqori mavqeini egallovchi xodim rahbar bo‘lib hisoblansa, norasmiy tizimda yuqori mavqeili shaxs –liderlikdir. Lider hech qachon yolg‘iz qolmaydi, u doimo guruh a’zolari bilan birga bo‘ladi va guruh a’zolarini harakatlarga chorlaydi. Chunki lider shu guruh a’zolarining psixologiyasi, ularning kayfiyatlari, temperamenti, qiziqishlari, intilishlari, va boshqa fazilatlarini

juda yaxshi biladi. Bundan tashqari har qanday lider guruh a'zolari ichida obro'ga ega bo'ladi. Obro'liylik shaxsning shunday xususiyatiki, u boshqa shaxslarga ham hissiy-emotsional, ham irodaviy ta'sir ko'rsata olish qobiliyatiga egadir. Xodimlarko'ngliga yo'l toppish, ularni turli vaziyatlarda tushuna olish, ularni ishonchiga kirish va shunga o'xshash bir qancha omillar obro' orttirish mezonlaridir. Lider aslida, tashkelotchi, tashabbuskor, jamoaning his-hayajon holatini boshqaruvchi, bilag'on, har tomonlama yetuk va eng asosiy jamoani ergashtira biladigan shaxs hisoblanadi. Har bir tashkelotta yoki guruhda liderlar mavjud. Guruh rahbarlari doimo liderlar bilan hamkorlikda ish ko'radilar. Har qanday rahbar lider bo'laolmaydi, lekin liderlik xususiyatlarini o'zida mujassam qilgan shaxs rahbar lavozimida ishlay oladi. Lider guruh a'zolari har doim nima istayotganini va xohishlarini biladi. Lider ayniqsa, jamoada axloq normalari saqlanishiga e'tibor berishi va guruh a'zolari sha'niga biron nojo'ya gap tekkizmaslikka e'tibor beradi. Liderda o'z o'zini boshqarish xususiyati yuqori sanaladi. Lider guruhda ham guruhdan tashqari holatta ham mustaqil fikrga ega bo'gan shaxsdir. Liderning boshqa guruh a'zolaridan eng katta farqi uning guruh a'zolarini psixologiyasini bilishi va hodimlarni boshqara olish qobiliyati mavjudligidir. Lider tushunchasiga ta'rifdan keyin lider bilan rahbar shaxs o'rtasidagi farqni ham ajrata olish lozim hisoblanadi. Lider asosan guruhdagi shaxslararo munosabatlarni boshqarsa, rahbar esa shu guruhdagi rasmiy munosabatlarni boshqaradi. Liderlik betartib jarayon hisoblanadi, rahbarlik maqsadlarga qaratilgan jamiyatda ishlab chiqilgan normalar asosida sodir bo'ladigan jarayon hisoblanadi. Liderlik rahbarlikka nisbatan vaqtinchalik hodisa hisoblansa rahbarlik esa faoliyat yo'nalishiga qarab uzoqroq davom etishi mumkin. Rahbarning liderdan farqi yana shundaki, u liderda yo'q rag'batlanish va jazolash tizimiga ega bo'lib, shu asosda xodimlarga o'z ta'sirini o'tkazishi mumkin. Bularidan tashqari rahbar va lider o'rtasida yana bir qancha farqlar mavjuddir. Har bir lider yoki rahbar o'zicha individual va takrorlanmasdir. Buning boisi har bir zamonaviy boshliq faoliyatini o'ziga xos tarzda tashkel etishidadir. Lider bosh bo'lgan ishlarning samaradorligi yuqori bo'lib, ishlab chiqarishlari ham oshib boradi. Lekin jamoadagi ma'naviy-psixologik muhit og'ir, tang bo'lib, bu narsa odamlarning

jamoadan, ishdan qoniqmaslik hislarini ortishiga olib keladi. Shunday ekan har qanday lider rahbar lavozimida ish olib borganda ham, rahbarda bor xusiyatlarni ham liderda bor xusiyatlarni o'zida mujassamlashtirishi lozim hisoblanadi. Taraqqiyot ehtiyoji inson va tabiat uchun xos xusiyatlardan sanaladi. Mustaqillikning dastlabki yillaridanoq O'zbekistonda inson omili, shaxs taraqqiyoti masalasiga katta ahamiyat berilmoqda. Bugungi kunda liderga qo'yiladigan zamonaviy talablarni shunday ifodalasak joiz hisoblanadi. Mustaqil fikrlash salohiyatiga ega bo'lishi va xalq va davlat manfaatlarini bilan uyg'unlasha olishi. Mas'uliyatli va chuqur bilimga ega bo'lishi. Vatanni chin dildan sevishni namoyon etisha olishi lozim hisoblanadi. Bundan tashqari eng asosiysi jadal o'zgarayotgan dunyoning xarakatlantiruvchi kuchlarini teran anglashi va ijtimoiy voqeilik jarayonlarini oldindan ko'ra bilishidir. Rahbar yoki lider jamiyat oldidagi burch hamda vazifalarini chin dildan his etishi, o'z-o'zini ijtimoiy ma'naviy anglashi, buyuk maqsadlar, bunyodkorlik ishlariga qalban tayyor turishi lozim hisoblanadi.

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz lozimki, haqiqiy lider bu doimo jamoada faol o'z manfaatlaridan ko'ra ko'proq guruh a'zolari yoki xodimlar manfaatlarini ustun qo'yadigan, ularni ko'ngliga qarab ish tuta oladigan, so'zini o'tkaza oladigan qisqa so'z bilan aytganda jamoani ergashtira oladigan shaxsga aytiladi. Tashkelotda har qanday rahbar lavozimida ishlayotgan shaxs har doim liderlar bilan jamoani boshqaradilar. Demak ijtimoiy hayotda liderning ahamiyati juda katta hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati (REFERENCES)

1. X. A. Muxitdinov "Boshqaruv Nazariyasi" Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi Toshkent -2012
2. Karimova V.M. Xayitov O.E. Djalolova S.M "Boshqaruv psixologiyasi" fan va texnologiya nashriyoti - 2008

INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH ASOSIDA TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI.

Xudaibergenova Dilnoza Ulug'bek qizi

Toshkent viloyati, Zangiota tumani 14-IDUM maktabi o'qituvchisi

E-mail: dilush0619@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish va shu asnoda ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari, zamonaviy o'qitish usullari hamda ta'limda yangi texnologiyalarning o'rni haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Innovatsion pedagogika, ta'lim, tarbiya, metod, talaba, interfaol, bilim, ko'nikma, zamonaviy, ijobiy, fan, *zamonaviy texnikalar*, texnologiya.

THE WAYS TO IMPROVE EDUCATIONAL EFFICIENCY BASED ON THE OF INNOVATIVE PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES.

Abstract: This article gives some information about the use of innovative pedagogical technologies and ways to increase the effectiveness of education, modern teaching methods and the role of new technologies in education.

Key words: Innovative pedagogy, education, method, student, interactive, knowledge, skills, modern, science, modern techniques, technology.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalari dars jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish kudan – kunga ortib bormoqda. Bunga asosiy sabablardan biri shundan iboratki, shu paytgacha an'anaviy ta'limda o'qituvchi pedagoglar talaba va o'quvchilarni faqat tayyor bilimlarini egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil ta'lim olishlariga, olgan

bilimlarini taxlil qilishlariga, xulosalarni ham o‘zlari keltirib chiqarishga o‘rganadilar. [1] Ta’limning samardorligini oshirish, o‘quvchining ta’lim markazida bo‘lishini va talabalarning mustaqil bilim olishlarini ta’minlash uchun ta’lim muassasalariga yaxshi tayyorgarlik ko‘rgan, yuqori bilim va malakaga ega bo‘lgan, o‘z sohasidagi bilimlarni mustaxkam egallashdan tashqari zamonaviy pedagogik texnologiyalarni va interfaol usullarni biladigan, ulardan o‘quv va tarbiyaviy mashg‘ulotlarni tashkil etishda foydalanish qoidalarini biladigan o‘qituvchi va murabbiylar kerak.

Ta’lim jarayonida yangi axborot texnologiyalaridan foydalanish masalasi tobora ko‘payib bormoqda. Va bu o‘qitishning yangi shakllari va usullari, umuman ta’lim jarayoniga yangicha yondashuvni talab etadi.

O‘quv jarayonining samaradorligi o‘qituvchining darsni to‘g‘ri tashkil etish va darsning to‘g‘ri shaklini tanlash qobiliyatiga bog‘liq. Darslarni o‘tkazishning noan’anaviy shakllari talabalarning ijodiy mustaqilligini rivojlantirish, turli xil bilim manbalari bilan ishlashga o‘rgatish imkonini beradi. Ammo shuni ta’kidlash kerakki, darslarni shunga o‘xshash shakllarga tez-tez qo‘llash maqsadga muvofiq emas. Bu talabalarning fanga qiziqishini pasayishiga olib keladi. So‘nggi o‘n yilliklarda ta’lim rivojlandi va o‘quvchilar qanday o‘rganayotgani, o‘qituvchilar o‘zlarining potentsiallariga erishishga imkon beradigan usullar to‘g‘risida chuqurroq bilimga ega bo‘lishlari va bunga erishish uchun zarur bo‘lgan qo‘llab-quvvatlash va rahbarlik barchamiz uchun qiziqarlidir. Masalan, o‘qish va adabiyotni o‘qitish sohasida juda katta o‘zgarishlar bo‘ldi. Avvallari maktabda o‘qitish tizimida ijtimoiy fanlarni o‘qish asosan kitob o‘qish imkoniyatiga ega bo‘lish va boy matn madaniyati va hikoyalar, she’rlar, xatlar, tarjimai hollar, yo‘riqnomalar va yozma so‘zlarning boshqa shakllaridan foydalanish orqali o‘qitilgan.

Zamonaviy pedagogika o‘qituvchi va o‘quvchi munosabatlariga va o‘qituvchi tomonidan qo‘llaniladigan usullarga va ushbu ijobiy tashabbusni davom ettirishga va o‘quv dasturi tegishli, qiziqarli va to‘liq tushunarli bo‘lishini ta’minlash uchun olingan bilim va ko‘nikmalarni qo‘llash uchun yo‘naltirilgan. Zamonaviy o‘qitish usuli o‘quvchilarni to‘liq jalb qilish uchun foydalaniladigan o‘quvchilarga yo‘naltirilgan va

faoliyatga asoslangan o‘qitish usuli hisoblanadi. Ushbu yondashuv o‘quvchini o‘quv dasturlarini rejalashtirish va o‘qitishning asosiy sababi sifatida tan oladi. Bu konstruktivistik yondashuv deb ataladi, chunki u o‘quvchiga o‘quv-tarbiya jarayonida faol ishtirok etish orqali o‘z bilim va ko‘nikmalarini shakllantirishga imkon beradi. O‘qituvchi faqat qo‘llanma vazifasini bajaradi, o‘quvchilarni darslar va o‘zaro mashg‘ulotlar davomida shug‘ullanadigan harakatlar orqali mavzularning o‘quv maqsadlariga erishishga olib keladi. Raqobatni kamaytirgan holda o‘quvchilar o‘rtasidagi hamkorlikni rag‘batlantiradi. Shuning uchun zamonaviy ta‘lim berish texnologiyalarida o‘quv dasturining asosiy qismi sifatida maqsadga erishish uchun eng muhim uslublardan biri bo‘lib xizmat qiladi. So‘nggi yillarda fan va texnologiyalar sohasidagi bilimlarning ko‘lami sezilarli darajada oshdi va odamlarning yangi ma‘lumotlarga va fan va texnikadagi o‘zgarishlarga moslashish qobiliyati ham ushbu bilim va texnologiya amalda qo‘llanilishiga mos ravishda oshdi. Shunday qilib, rivojlanayotgan dunyoda noma‘lum sohalarni o‘rganish, bilimlarni, g‘oyalar va usullarni zamonaviy rivojlanishga mos ravishda tanqidiy fikrlarga ijodiy va innovatsion javob topa oladigan o‘qitish usullaridan foydalanish zarur. Bu ilm-fan va texnologiyalar tomonidan boshqariladigan globallashuv jarayonida rivojlanish va o‘z o‘rnini topishning asosiy yo‘lidir. Shu sababli o‘quvchilar, ularni XXI asr dunyosiga tayyorlaydigan tarzda o‘qitilishi kerak, bunda innovatsiya va ijodkorlik individual va milliy taraqqiyotga erishishga asosiy omil bo‘la oladi. O‘quvchilarga berilgan bilim va ko‘nikmalar orqali imkoniyatlar yaratib berish kerakki, ularda globallashuv jarayonida yetuk mutaxassis bo‘la olishga yetarlicha qobiliyat va bilim ularda ijodkorlik va bandlikni ta‘minlashga zamin yarata olsun. [2] Ko‘p o‘qituvchilar tomonidan asosiy fan va texnologiyada dars o‘tishda qo‘llaniladigan bir nechta o‘qitish usullari eskirgan. Ko‘p o‘qituvchilar tomonidan qo‘llaniladigan bo‘r-talk usuli endi qabul qilinmaydi. O‘qituvchilarga asoslangan ushbu usullar nafaqat bitiruvchilarga, balki umuman millatga muvaffaqiyatsizlikka uchradi. Agar fan o‘qituvchilari zamonaviy o‘qitish usullaridan foydalangan holda darslarni yanada mos ravishda olib borsalar, mamlakatda ishsiz maktab bitiruvchilarining muammosi bartaraf etilishi

mumkin. Buning yordamida o‘quvchilar o‘zlariga bog‘liq, mehnatga yaroqli va millat iqtisodiyotini boshqarish uchun samarali bo‘lish uchun zarur bo‘lgan bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘ladilar. Fan o‘qituvchilari asosiy fan va texnologiya sinflarida nutqiy yoki xotirani o‘rganishni rag‘batlantiradigan o‘qitish usullarini yanada interfaol, vazifalarga asoslangan va o‘quvchilarga yo‘naltirilgan usullarga o‘tishdan uzoqlashishlari kerak. Asosiy fan va texnologiyalarni o‘qitishning an’anaviy usullaridan foydalanishning zamonaviy o‘qitish usullariga o‘tish hozirgi kunda mamlakatlarda oldinga qo‘yilgan vazifalardan biri hisoblanadi. Xususan, zamonaviy o‘qitish uslubining xususiyatlari quyidagilardan iborat: [3]

O‘quvchilarga yo‘naltirilgan: Asosiy fan va texnologiyada zamonaviy o‘qitish usullari o‘quvchilarga yo‘naltirilgan bo‘lib, o‘quvchilar o‘quv jarayonida faol qatnashishlari va dars davomida yangi mavzularni o‘qituvchi sifatida tengdoshlariga o‘rgatish orqali bilimlarini mustaxkamlaydilar.

Vazifaga asoslangan yoki faoliyatga asoslangan: zamonaviy o‘qitish usuli bu faoliyat yoki vazifaga asoslangan. Bu shuni anglatadiki, o‘qituvchi va o‘quvchilar orasida dars davomida o‘zaro aloqa almashiniladi, fikrlar orqali bilimlar yanada yodda qolarli bo‘ladi. Resursga asoslangan: samarali o‘quv mashg‘ulotlarini o‘tkazish uchun ko‘plab o‘quv resurslari o‘quvchilar ixtiyorida bo‘lishi zarur. Bunda pedagog tomonidan o‘quvchilarga yangi mavzuni yanada o‘rganish uchun turli materiallar tarqatiladi. Bu esa o‘quvchilarga dars jarayonida vaqtlarini mazmunli o‘tkazish va yetarlicha bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishlariga yordam beradi. Tabiatda interaktiv: interaktiv zamonaviy o‘qitish usulidir. Bu ko‘pincha o‘quv vazifalarini bajarayotganda kichik guruhlarda yoki alohida shaxs sifatida ishlashni talab qiladi. Bu o‘quvchilarni bir-birlaridan o‘rganishga majbur qiladi, shuningdek, zarur bilim va ko‘nikmalarni, maqbul munosabatlarni va shaxslararo ko‘nikmalarni egallashga harakat qilishda bir-biri bilan hamkorlik qilishni o‘rganadi. Tabiatda integrativ: zamonaviy o‘qitish usulidan yana biri tabiatan integrative usuldir. bu o‘qitiladigan fanlarni boshqa fanlar bilan bog‘lash orqali o‘rgatilishini nazarda tutadi. Masalan, ba’zi mavzularni talabalarga ijtimoiy fanlar va jarayonlar bilan o‘rgatish,

yoki muammoli vaziyatlarni boshqa fanlarda uchragan yechimlar orqali hal qilish orqali erishiladi. Tengdoshlar bilan hamkorlik: asosiy fan va texnologiyalarni o‘qitish jarayonida o‘quvchilar savollariga javob berish yoki o‘quvchilar tashabbusi hamda g‘oyalaridan foydalanish va ularni rag‘batlantirish o‘qitishda samara beradi. O‘qitish jarayonida o‘quvchilarning ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda javob berish ta’limda foydalidir. O‘quvchilarga guruhda ishlashni o‘rgatish uchun ularni guruhlarga bo‘lish va o‘quv mashg‘uloti vazifalarini birgalikda bajarishlarida rag‘batlantirilishlari ham ta’limda yuqori samaradorlikga erishish uchun asosiy yo‘l bo‘la oladi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak ta’limda samaradorlikga erishish uchun o‘quvchilarda zamonaviy texnologiyalardan: kompyuter texnologiyalari, internet ma’lumotlaridan foydalanish ko‘nikmasini yaratish zarur. hamda o‘quvchilarda mustaqil o‘quv tizimini to‘g‘ri shakllantirish ham bilim va ko‘nikmaga erishish uchun eng maqbul yo‘llardan hisoblanadi. Masofadan turib o‘qitish tizimini joriy qilish esa o‘qituvchilarda mavzu doirasida yanada kengroq bilimga va ko‘proq ma’lumotga ega bo‘lishlariga, o‘quvchi-talabalarga esa o‘z ustilarida ko‘proq ishlashlariga yanada ko‘proq yordam beradi. Bu yo‘l orqali ta’lim tizimi yanda rivojlanib, taraqqiy eta boshlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. G.Karimova Ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish. XXIII Международная научно-практическая интернет-конференция.
2. Раджабова Д. К. The effect of modern pedagogical technologies in teaching foreign languages // Молодой ученый. — 2018. — №19. — С. 228-230. —URL <https://moluch.ru/archive/205/49952/> (дата обращения: 05.03.2020).
3. M.G.Salnikova -The interactive teaching methods application as a factor of student’s motivation to successful studying at university.

LABORATORIYA TADQIQOTLARINING ZAMONAVIY NOMENKLATURASINI O‘RGANISH

Nishonov A.A., Nuriddinova N.F.

Toshkent tibbiyot akademiyasi

Klinik laborator diagnostikasining rivojlanishi uchun laboratoriya tadqiqotlarini qo‘llashning ilmiy asoslilikiga va belgilangan vazifalarga to‘g‘ri keladigan ehtimolliq talqin vositalaridan foydalanish zarur. Laboratoriya tadqiqotining klinik ko‘rsatmalarga kiritilishi, ushbu tadqiqotning bemorga tanlanishi va tayinlanishi kasallikda laboratoriya ko‘rsatkichining ko‘payishi yoki kamayishi to‘g‘risidagi fikrlar pozitsiyasidan emas, balki laborator diagnostika biomarkeri sifatida ilmiy jihatdan isbotlangan ma‘lumotlar asosida amalga oshirilishi kerak. Shu qatorida usul va reagentlarning sezgirligi, aniqligi, prognostik qiymatigi kai ko‘rsatkichlar ham ahamiyatli.

Hozirgi kunda ilmiy va laborator tadqiqotlarini amalga oshirish va baholashga bo‘lgan ehtiyoj kuchayib bormoqda. Laboratoriya usullaridan foydalanish natijasida mustahkam o‘rnatilgan an’anaviy tibbiyot nazariyasi va amaliyotini ishlab chiqish bilan ularning roli ortmoqda. Laboratoriya tadqiqotlarining zamonaviy nomenklaturasini o‘rganish, laboratoriya diagnostikasining oldindan analitik bosqichini ta‘minlashga qo‘yiladigan me‘yoriy talablar, sifat menejmentini ta‘minlash orqali klinika va laboratoriya o‘rtasida samarali dialogni shakllantirishning xalqaro tamoyillarini ishlab chiqarish laboratoriya sohasini yana jadallashtirish imkonini beradi.

Yurak-qon tomir tizimi kasalliklarini laboratoriya diagnostikasi algoritmlari bilan tanishish, qandli diabet kasalliklarini davolash kursini nazorat qilish, immun tizimi buzilishlarini laborator diagnostika qilish imkoniyatlari, onkologik kasalliklar, buyrak kasalliklari, oshqozon-ichak trakti, ichak, endokrin tizimi, qon tizimi, tizimli

kasalliklar, allergik kasalliklar terapiyasini laborator nazorat qilishni malakali amalga oshirish bilan birga, klinik muammolarni hal qilishda ularning diagnostik axborotini ta'minlash uchun laboratoriya texnologiyalarining analitik xususiyatlari bilan tanishish muhim ahamiyatga egadur.

Xulosa. Tadqiqot usullarining analitik xususiyatlarini hisobga olgan holda diagnostik laboratoriyalar algoritmi qurilishini yo'lga qo'yish maqsadga muvofiqdir. Bu esa klinik laborator tadqiqotlariga texnologik imkoniyatlar oshishiga yordam beradi.

Adaviyotlar. (Literature)

1. Abdiyatov Sh.Z. Kurbonova Z.Ch. Nanotexnologiya bilan davolash imkoniyatlari // Tibbiy ta'lim transformatsiyasi: megatrendlar. – Toshkent, 2021. – B. 164-168.
2. Babadjanova S.A. Kurbonova Z.Ch. Sitologik tashxisga kirish: o'quv qo'llanma. Toshkent, "Hilol nashr", 2021. 152 b.
3. Kurbonova Z.Ch., Babadjanova Sh.A. Laboratoriya ishi: o'quv qo'llanma. Toshkent, 2022. 140 b.

ERKIN VOHIDOVNING 86 YILLIGIGA BAG‘ISHLOV

Boboxo‘jayeva Malika Nodir qizi

PTMA tasarrufidagi Buxoro viloyat Jondor tuman ixtisoslashtirilgan maktab

E-mail: malikabobokhujaeva@gmail.com

Annotatsiya: Erkin Vohidov hayoti va ijodi; Inson qasidasi; Nido dostoni; Shoirga bo‘lgan e‘tibor.

Kalit so‘zlar: shoir hayoti, tarjima, qasida, doston, bag‘ishlov.

A DEDICATION TO ERKIN VOHIDOV’S 86th BIRTHDAY

Abstract: Erkin Vohidov’s life and work; The ode «Inson»; The epic «Nido»; Attention to the poet.

Key words: poet’s life, translation, ode, an epic, a dedication.

1936-yil Farg‘ona viloyatida hayotini ijodga, Vatan rivojiga bag‘ishlaydigan bir farzand muallimlar oilasida dunyoga keladi. Bir kam dunyoda har bir insonning hayotida qiyinchilik yuz bergani kabi, 10yoshga yetmagan Erkin Vohidov ham otadan, ham onadan ajrab qoladi. So‘ng Toshkentda yashab, ijod davriga ham ilk qadam qo‘yadi. «Tong lavhasi», «Sevgi», «Buloq», «Ona tuproq» kabi chuqur ma’noga ega she‘rlar yozadi. 1964-yilda dostonlar yozishga kirishgan Erkin Vohidov ilk dostoniga «Nido» deya nom beradi.

Har o‘z ishini sevgan inson o‘zi ustida qattiq ishlashga va serqirraligini namoyon etishga tirishadi. Shu qatori Erkin Vohidov ham she‘r va dostonlar yozish bilan chegaralanib qolmay, chet tilida yozilgan durdona asarlarni vatandoshlari bilan bo‘lishish uchun ularni tarjima qila boshlaydi. U Aleksandr Tvardovskiy, Muhammad Iqbol va Sergey Yeseninning bir qancha asarlarini va nemis shoiri Gyotening «Faust»

asarini o‘z ona tilisiga o‘giradi. Shu bilan birga o‘zining ham ko‘plab she‘rlari fransuz, nemis, ingliz, arab va rus tillariga tarjima qilinadi.

Serqirra ijodkor dramaturgiya sohasida ham qalam tebratadi. Uning «Oltin devor» va «Istanbul fojiasi» kabi dramalari teatr sahnalaridan necha yillardan beri tushmay keladi. Oltin teng asarlari, drama va she‘rlari sabab ko‘zga ko‘ringan mashhur ijodkor Erkin Vohidov sovet shoiri Robert Rojdestvenskiy tomonidan maqtovlarga sazovor bo‘lgan.

Mash‘ali fikrat-sening, ham changali vahshat sening,
G‘ayrat-u g‘aflat sening, javlon o‘zing, uryon o‘zing.
Qilding-u oyda xirom, ham yerda qon to‘kding harom,
Ushbu holingdan mudom xandon o‘zing, giryon o‘zing.

Yuqoridagi birlik dunyoga mashur, 8 ta tilga tarjima qilingan Erkin Vohidov qalamiga mansub «Inson» she‘ri edi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti tuzilganligining 75 yilligiga bag‘ishlab qasidaga kuy bastalangan va xorijiy xonandalar tomonidan 8 ta tilda ijro etilgan. G‘ij-g‘ij ma‘noga ega bu parchaga e‘tibor qaratsak, inson zotining oyga qadam qo‘ygani va shu bilan birga, yerda urushib, bir-birining qonini to‘kkani aytilmoqda. Yutuqlarga erishib turgan bir paytda vahshiylar chiqib yerda harom qonlar to‘kayotganligi va bu urush rivojlanishga katta to‘siq bo‘layotganini tushunish qiyin bo‘lmasa kerak. Shunga qaramay, shu holatda ham xandon otib, o‘z ustidan o‘zi kulayotgan inson «Ushbu holingdan mudom xandon o‘zing, giryon o‘zing» misrasida yaqqol namoyon etilgan.

Erkin Vohidovning ham bolaligi urush davriga to‘g‘ri kelgan, shu sababli u «Inson» she‘rida ham, «Nido» dostonida ham urushni qoralagan. Nido dostonidan quyidagi parchaga e‘tibor qilsak:

Xol aka qaytganda uyga to‘satdan,
O‘g‘li: «Dadajon», - deb chopib kelibdi.
Ota quchay desa qo‘li yo‘q ekan,
Tik turgan joyida yig‘layveribdi.

Erkin Vohidov tomonidan yozilgan bu parchada ham urushdan keying davr ko‘rsatilgan. Bu misralarni o‘qib ko‘ziga yosh oladi kishi. Xol aka-ku nogiron bo‘lsa-da urushdan oilasi bag‘riga qaytibdi, urushdan qaytmay halok bo‘lib, nom-nishonsiz yo‘qolganlar qancha?!.... Akasidan, eridan, otasidan qora xat olganlar qancha?!... Erkin Vohidov ularni ham tasvirlashni unutmagan, albatta:

Darsga kelmay qoldi tunov kun Tal’at,

Muallim urishsa, turaverdi jim.

Dadasidan kelgan ekan qoraxat,

Hammamiz yig‘ladik, hatto muallim.

Inson bu misralarni o‘qir ekan, ko‘zida yosh aylanadi. Shu darajada ta’sirli qilib yozgan Erkin Vohidovning ham boshidan shu kunlar o‘tgan. Shu sababli shoir «Nido» dostonini otasiga bag‘ishlov sifatida yozgan.

Erkin Vohidov-o‘tkir qalam sohibi, har bir yigit havas qilsa arziydigan o‘zbek siymosi. Erkin Vohidov - el-yurt rivoji va adabiyotga qo‘shgan hissasi uchun «O‘zbekiston qahramoni» unvoni va «Buyuk xizmatlari uchun» ordeni sohibi, biz, yoshlar xotirasida mangu joy olgan o‘zbek yozuvchisi.

O‘zbek farzandlari Erkin Vohidovning she’rlarini yod olib, uning hayoti va ijodini o‘rganishlari maqsadida u haqidagi barcha ma’lumotlar maktab adabiyot fani darsliklariga kiritilgan va bu uning yorqin xotirasi o‘chmasligidan kafolat beradi. Shu bilan birga, shoirga ehtirom sifatida vafotidan 2 yil o‘tib 2018-yilda uning nomiga Farg‘ona viloyatida ijod maktabi ochilgan. Erkin Vohidov xotirasi biz farzandlar yodida mangu saqlanib qoladi.

Kuy avjida uzilmasin tor,

She’r yarmida sinmasin qalam.

Yashab bo‘lmay umrini zinhor

Bu dunyodan ketmasin odam.

Qo‘ldan tushib sinmasin qadah,
Lab tegganda to‘kilmasin may.
To‘xtamasin urib turgan qalb
Boshlab qo‘ygan qo‘shig‘i bitmay.

Erkin Vohidov

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. <https://www.wikipedia.org>
2. <https://portal.piima.uz>
3. 5-sinf adabiyot darsligi
4. Erkin Vohidov she’riy to‘plami.

GISSEN SHAXS SO‘ROVNOMASINING PILOTAJ TAJRIBA-SINOV BOSQICHIGA TAYYORLASH VA TADBIQ ETISH XUSUSIYATLARI

Rasulova Guliniso Anvar qizi

Mirzo Ulug‘bek nomidagi

O‘zbekiston Milliy universiteti

Psixologiya (Faoliyat turlari bo‘yicha) II bosqich magistranti

ANNOTATSIYA

O‘zbekistonda 2023 yil «Insonga e‘tibor va sifatli ta‘lim yili» deb e‘lon qilinishi ilm-fan va raqamli iqtisodni rivojlantirish, yoshlarni qo‘llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash hamda inson manfaatlarini ta‘minlash va mahallani mustahkamlash kabi ezgu maqsadlar qo‘yilganligi sababli “Gissen shaxs so‘rovnomasining pilotaj tajriba-sinov bosqichiga tayyorlash va tadbqiq etish xususiyatlari” amalga oshirilmoqda. Klinikada psixodiagnostik usullarni qo‘llashga bo‘lgan an’anaviy yondashuv o‘zining shaxsiy ilmiy ko‘nikmalaridan tashqari differensial- diagnostik vazifalar yechimlarini taxmin qilishni ham o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar: So‘rovnoma, test, diagnostika, psixoterapiya, introsixika, taxlil, tadqiqot, ijtimoiy munosabat.

Psixoterapiyaning o‘shishi va undan bemorlardagi turli kasalliklarni davolashda keng foydalanishda qayta ishlashga bo‘lgan extiyojning kelib chiqishi, psixologik diagnostikaning yangi usullarga moslashish jarayoni, shaxsiy xarakterni ifodalovchi ma‘lumotlar, psixoterapiya jarayonidagi hisob-kitoblar samaradorlik darajasini oshirishga o‘z xissasini qo‘shgan bo‘lar edi. Buning uchun psixodiagnostika usullari psixologik tavsiflarga yo‘naltirilgan bo‘lishi, faqatgina ichki shaxsiy jihatlarni tushunishgagina yordam berib qolmasdan, shaxslararo o‘zaro ta‘sir va ulardagi munosabatlar, yetarli ob‘ektiv ma‘lumotlarni berish, nafaqat sinovdan

o‘tayotganlarning xulosasiga asoslangan, balki atrofdagilarning ham xulosasiga tayangan holda, shuningdek, psixoterapiya va uning samaradorligi bo‘yicha tadqiqotlar jarayonida psixologik o‘zgarishlar dinamikasini o‘rganish maqsadida takroriy foydalanish uchun yaroqli bo‘lishi kerak. Shunday usullardan biri bu Gissen shaxs so‘rovnomasidir.

Gissen shaxs so‘rovnomasi (Gissen test – GT) 1968 yilda ishlab chiqilgan. Gissen psixosomatik klinika universiteti nemis olimlari ishtirokida tashkil etildi va klinikada diagnostika vositasi sifatida juda tez shuhrat qozondi. Ushbu test individual va guruh diagnostikasining turli masalalarini hal etish uchun juda qulay. Gissen testi nafaqat klinikaviy keng foydalanishga balki ijtimoiy- psixologik tadqiqotlar natijasida keying yillarda (1975) testni yangi ma’lumotlar asosida qayta standartlashtirishga olib keldi. (Beckman D. et al., 1983). GTning boshqa psixologik testlardan asosiy farqi shundaki, u nafaqat shaxsiyatni tadqiq qilishda, asosan kichik guruhlarda shaxslararo munosabatlarni tahlil qilishda, xususan, shaxsning ijtimoiy munosabatlari va reaksiyalarini hisobga olishda juda qulay hisoblanadi.

GTni ishlab chiqishda qo‘yilgan asosiy talablar:

- Test sinovdan o‘tayotgan shaxsga o‘z ichki dunyosi va atrofdagilar bilan munosabatlari aks etgan psixologik avtoportret yaratishga imkon berishi;
- Bu avtoportret sinovdan o‘tayotgan shaxsning shaxsiy xususiyatlarga asoslangan, ichki tarkibga xoslangan va mavzuning ijtimoiy-psixologik aloqalari bo‘lishi (so‘rovnoma punktlari unda sinovdan o‘tayotgan shaxs asosan o‘zini boshqa odamlar bilan munosabatlarida tavsiflaydigan qilib tuzilgan);
- So‘rovnoma turli yosh guruhlari uchun mos bo‘lishi;
- So‘rovnomani amalga oshirish vaqti 10-15 daqiqadan oshmasligi kerak, bu so‘rovnomani diagnostika vositasi sifatida konsultatsiyalarda, klinik amaliyotlarda, shuningdek, o‘tkazilayotgan guruh tekshiruvlarida oson qo‘llash imkonini beradi;
- GT bir xil 40 ta bipolyar bayonotning 2 ta variantini o‘z ichiga oladi (“men”, “u”)

GT variantlari sinovdan o‘tayotgan shaxsning mustaqil xarakteristikasini olish uchun mo‘ljallangan;

O‘ziga xos bo‘lgan ma’lumotlarni mustaqil xarakteristikalar bilan solishtirish individual diagnostika imkoniyatlarini kengaytirib beradi. (masalan, bemorning o‘ziga xos xususiyatlariga tuzatuvchi qo‘shimcha sifatida shifokorning fikrini olish); ayniqsa ijtimoiy-psixologik tadqiqotlar uchun qulay bo‘ladi. (masalan, er-xotinlar, oilalar, psixoterapiya guruhlari tekshiruvi).

Har bir GT bayonoti 7 balli tizimda baholanadi. Qabul qilingan ballar MMPI ga o‘tkazishga o‘xshash boshqa standart ballarga o‘zgartirilishi mumkin. Ushbu 6 ta standart GT tizimining asosi Gissen psixosomatik klinikasida nevroz bilan og‘rigan 236 bemordan iborat guruhda o‘tkazilgan so‘rovnomaning natijasidan olingan tahlildir. Omillardan biri eng katta vazifa yuklatilgan dastlabki 6 ta element shkalalariga birlashtirilgan.

Umuman olganda, GT mualliflari tomonidan tuzilgan 6 ta standart shkalaning mazmuni zamonaviy psixoanalitik diagnostika uchun markaziy bo‘lgan ichki shaxsiyat va ijtimoiy-psixologik o‘zgaruvchanlikni qamrab oladi. Biroq, ma’lumotlarni bu usulda talqin qilish shart emas, "diagnostik profil o‘zi uchun hech qanday kontseptual talqinlarni talab qilmaydi, bu faqat matematik tahlil bilan tasdiqlangan individual belgilar o‘rtasidagi bog‘lanishlar zanjirini namoyish etadi" (Bleyxer V.M, Kruk I.V, 1986), turli nazariy yo‘nalishlar doirasida keyingi talqinlarni sodir qilishga imkon beradi.

Sinov natijalarini 6 ta standart shkala bo‘yicha tahlil qilishdan tashqari, GTning barcha 40 savolga asoslangan murakkabroq, lekin tabaqalashtirilgan diagnostikani ham amalga oshirish mumkin.

So‘rovnomani mahalliy muhitga moslashtirish maqsadida rus tilidan o‘zbek tiliga ilmiy tilda tarjima qilindi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Е. А. Голынкина., гиссенский личностный опросник (использование в психодиагностике для решения дифференциально-диагностических и психотерапевтических задач) Методическое пособие СПб., 1993.
2. Beckman D., Brahler E., Richter H.-E. Der Giessen-test (GT). Handbuch. - Bern; Stuttgart; Wien: Verlag Hans Huber. -1983. -133 S.
3. Rasulov A. I. Psixodiagnostika O‘quv-metodik qo‘llanma Toshkent-2009 B.76
4. Rasulov A. I. Psixodiagnostika O‘quv-metodik qo‘llanma Toshkent-2019 B.78-80.
5. Гиссенский тест-метод исследования личности и межличностных отношений// Психологическая диагностика отношения к болезни при нервно-психической и соматической патологии. - Л., 1990. - С. 121-126.

BOLALARDA QORINCHALAR ARO TO‘SIQ DEFEKTLARINING D-EXOKG IMKONIYATLARI

Qahhorov Shavkat Ibrohim o‘g‘li

Norqobilov Shahobiddin Yo‘lchiyevich

Toshkent Tibbiyot Akademiyasi Termiz Fililali

E-mail : drshakhabiddin07@gmail.com

Annotatsiya: Qorinchalar aro to‘siq nuqson bolalarda ko‘p uchraydigan tug‘ma yurak nuqsonlari bo‘lib, kattalarda esa ikkinchi o‘rinda turadigan eng ko‘p tarqalgan tug‘ma anomaliya hisoblanadi, ikki tomonlama aorta qopqog‘idan keyin ikkinchi o‘rinda turadi. dextra va sinstra qorinchalar o‘rtasidagi to‘siqning bo‘lmasligi. Qorinchalar aro to‘siq nuqson gemodinamik buzilishning asosiy mexanizmi hisoblanadi. Ko‘pgina Qorinchalar aro to‘siq nuqson o‘z-o‘zidan yopilsa-da, agar ular yo‘q bo‘lsa, katta nuqsonlar o‘pka arterial gipertenziyasi qorincha disfunktsiyasi va aritmiya xavfini oshirish kabi zararli asoratlarga olib kelishi mumkin. Bolalarda qorinchalar aro to‘siq defektlarining D-ExoKG orqali tashxislash kasallikni erta aniqlash imkoniyatlarini oshiradi.

Kalit so‘zlar: D-ExoKG, tug‘ma yurak nuqsonlari, fallo tetradasi, gemodinamika

D-EXOKG POSSIBILITIES OF VENTRICULAR SEPTAL DEFECTS IN CHILDREN

Abstract: Ventricular septal defect is the most common congenital heart defect in children and the second most common congenital anomaly in adults, second only to bicuspid aortic valve. stands in line. absence of a barrier between the right and left ventricles. Interventricular barrier defect is the main mechanism of hemodynamic disturbance. Although most ventricular septal defects close spontaneously, if they do

not, large defects can lead to harmful complications such as pulmonary arterial hypertension, ventricular dysfunction, and an increased risk of arrhythmias. Diagnosing ventricular barrier defects in children using D-ExoKG increases the chances of early detection of the disease.

Key words: D-ExoKG, congenital heart defects, tetrad of Fallot, hemodynamics.

Dolzarbliigi: Embrion yurakning morfogenezi jarayonida yuqorida ko‘rsatilgan komponentlardan birining rivojlanishi yoki sintezining buzilishi tegishli komponentda qorinchalar aro to‘siq nuqsoni paydo bo‘lishiga olib keladi. qorinchalar aro to‘siq nuqsoni larning turli xil anatomik joylashuvi va gistologik o‘zgarishlari bir nechta tasniflash va nomenklatura tizimlariga olib keldi. qorinchalar aro to‘siq nuqsoni va bir nechta sinonimlarni tavsiflashda murakkabliklar yangi yagona tasnif o‘rnatilgandan so‘ng yaxshilandi va qorinchalar aro to‘siq nuqsoni larni to‘rtta asosiy guruhga ajratdi:

- 1-toifa: Bu qorinchalar aro to‘siq nuqsoni yarim oy klapanlari ostida (aorta va o‘pka) o‘ng qorinchaning chiqish septumida crista supraventricularis ustida joylashgan, shuning uchun uni ba‘zan suprakristal deb ham atashadi. Bu eng kam uchraydigan tur bo‘lib, barcha qorinchalar aro to‘siq nuqsonlarning atigi 6% ni tashkil qiladi, Osiyo aholisi bundan mustasno, bu erda taxminan 30% ni tashkil qiladi. Aorta qopqog‘ining prolapsasi va regürjitatsiyasi o‘ng va/yoki aorta qopqog‘ining koronar bo‘lmagan cho‘qqilarini qo‘llab-quvvatlashning yo‘qolishi tufayli keng tarqalgan. Bu nuqsonlarning o‘z-o‘zidan yopilishi odatiy holdir.

- 2-toifa: Bu qorinchalar aro to‘siq nuqsoni eng keng tarqalgan turi bo‘lib, barcha nuqsonlarning 80% ni tashkil qiladi. U membranoz septumda crista supraventricularisdan pastda joylashgan. Odatda perimembranoz deb ataladigan bo‘lsa, ko‘pincha mushak septumini o‘z ichiga oladi. Trikuspid qopqog‘ining septal varag‘i ba‘zan shuntni kamaytiradigan va o‘z-o‘zidan yopilishiga olib keladigan "xalta" hosil qiladi.

- 3-toifa: Bu o‘ng qorincha septumining kirish qismida kirish klapanlaridan (triküspid va mitral) pastroqda joylashgan. Bu barcha nuqsonlarning atigi 8% ni tashkil qiladi. Daun sindromi bo‘lgan bemorlarda kuzatiladi.

• 4-toifa: Bu mushak septumida joylashgan bo‘lib, odatda interventrikulyar septumning apikal, markaziy va chiqish qismlarida mushak bilan chegaralanadi.

Qorinchalar aro to‘siq nuqsonlari joylashuviga ko‘ra tasniflangan bo‘lsa-da, ularni o‘lchamlarga ham ajratish mumkin. Hajmi aorta halqasining diametriga nisbatan tasvirlangan. Agar ular aorta halqasi diametrining 25% dan kam yoki teng bo‘lsa, kichik, 25% dan ortiq, lekin 75% dan kam bo‘lsa, o‘rtacha va aorta halqasi diametrining 75% dan katta bo‘lsa, katta hisoblanadi.

Material va uslublar

D-ExoKG yurak tuzilmalarining morfologiyasini ko‘rsatishdan tashqari, ularning harakati va olingan parametrlari haqida ma’lumot beradi. Qon oqimi tezligini doppler yordamida o‘rganish qopqoq va tug‘ma nuqsonlar, LV to‘ldirish haqida juda muhim ma’lumotlarni beradi. Doppler o‘lchovlari aks ettirilgan signalning chastotasini o‘zgartirish orqali ob’ekt tezligini hisoblashga asoslanadi. Odatda, Doppler chastotasining siljishi inson qulog‘i tomonidan qabul qilinadigan diapazonda bo‘ladi va uni D-ExoKG tomonidan tovush sifatida takrorlash mumkin.

Doppler rejimlari:

1. Pulse Doppler rejimi ma’lum bir hududda qon oqimini nazorat qilish hajmini joylashtirish orqali baholash imkonini beradi.

2. Doimiy to‘lqinli Doppler rejimi qon oqimi tezligining har qanday qiymatini aniqlash imkonini beradi, ammo bu maksimal tezlik o‘lchanadigan ultratovush nuri bo‘ylab joyni aniq aniqlashga imkon bermaydi. Shunday qilib, doimiy to‘lqinli va impulsli Doppler rejimlari bir-birini to‘ldiradi: birinchisi, ularning lokalizatsiyasini aniqlamasdan juda yuqori tezliklarni aniqlash imkonini beradi; ikkinchisidan foydalanib, aksincha, tezliklarning lokalizatsiyasini o‘rnatish mumkin, ammo yuqori tezlikdagi oqimlarni taxmin qilish mumkin emas.

3. Rangli Doppler xaritasi - qon oqimining tezligi turli ranglarda kodlangan va rangli xarita 2D yoki 3D tasvir ustiga qo‘yilgan rejim. Odatda, sensorga yo‘naltirilgan qon oqimining tezligi qizil rangda, sensordan esa ko‘k rangda kodlanadi. Keyinchalik ma’lum bir rangda kodlangan tezliklarni aniqlash avtokorrelyatsiya deb ataladigan

soddalashtirilgan tahlil usuli yordamida impulsli Dopplerni eslatuvchi rejimda bir nechta o‘lchovlar bilan amalga oshiriladi.

Yurak to‘qimalaridan yuqori amplitudali, past tezlikda ultratovush impulslarining doppler tahlili to‘qimalarning Doppleri deb ataladi. U asosan miyokard funksiyasini baholash uchun ishlatiladi. LV bazal segmentlarining bo‘ylama (cho‘qqidan poydevorgacha) tezligini o‘lchash uning umumiy sistolik va diastolik funksiyasi haqida ma’lumot beradi. Bundan tashqari, fazoviy tezlik gradienti s-1 yoki gertsda o‘lchangan mintaqaviy deformatsiya tezligini ("deformatsiya tezligi") hisoblash uchun ishlatilishi mumkin va vaqt o‘tishi bilan deformatsiya tezligini birlashtirish haqiqiy deformatsiyani ("deformatsiya") hisoblash imkonini beradi.), foiz sifatida o‘lchanadi. Deformatsiya - miokardning apikal kesmalarda bo‘ylama yo‘nalishda qisqarishi va cho‘zilishi, shuningdek parasternal kesmalarda qisqa o‘q bo‘ylab qalinlashishi yoki yupqalashishi. Deformatsiyani baholashning afzalligi uning haqiqiy mahalliy tabiatidir, miyokard harakatining tezligi esa har doim qo‘shni segmentlar va butun yurakning harakatidan ta’sirlanadi. So‘nggi paytlarda Doppler bo‘lmagan va shuning uchun skanerlash burchagidan mustaqil bo‘lgan diffraksiya nuqtalarini kuzatish texnikasi yordamida kuchlanishni baholash mumkin bo‘ldi. Ushbu usul har qanday yo‘nalishda mintaqaviy to‘qimalar tezligini, kuchlanish va kuchlanish tezligini o‘lchash imkonini beradi. To‘qimalarning tezligi, kuchlanish va kuchlanish tezligi ekranda 2D rang rejimida va grafik (vaqt bo‘yicha tezlik) ko‘rsatilishi mumkin.

Xulosa: Bolalarda qorinchalar aro to‘siq defektlarining D-ExoKG imkoniyatlari juda keng hisoblanadi. Chunki D-ExoKG yurakda kechadigan barcha gemodinamik o‘zgarishlarni va qanaqadir patologiya mavjud bo‘lsa aniqlash imkoniyati juda yuqori hisoblanadi. Bolalarda bu kasallikni erta aniqlash va tashxis qo‘yish kasallikni optimallashtirishga erishish imkoniyatlarini juda ham oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ghosh S, Sridhar A, Solomon N, Sivaprakasham M. Aorta qopqog‘ining prolapsasi va aorta etishmovchiligida qorincha septal nuqsonining transkateter bilan yopilishi. Hindiston yuragi J. 2018 yil iyul-avgust; 70 (4): 528-532. [[PMC bepul maqola](#)] [[PubMed](#)]
2. Xopkins MK, Goldstein SA, Ward CC, Kuller JA. Onaning tug‘ma yurak kasalligini baholash va boshqarish: ko‘rib chiqish. Obstet Gynecol Surv. 2018 yil fevral; 73 (2): 116-124. [[PubMed](#)]
3. Kenny D. Konjenital yurak kasalliklari uchun intervension kardiologiya. Korean Circ J. 2018 yil may; 48 (5): 350-364. [[PMC bepul maqola](#)] [[PubMed](#)]
4. Ammash NM, Warnes CA. Kattalardagi qorincha septal nuqsonlari. Enn Intern Med. 2001 yil 06 noyabr; 135 (9): 812-24. [[PubMed](#)]
5. Muthialu N, Balakrishnan S, Sundar R. O‘ng atriyal yondashuv orqali bir nechta VSDlarning bitta yamoq bilan yopilishi. Hindiston yuragi J. 2018 yil iyul-avgust; 70 (4): 578-579. [[PMC bepul maqola](#)] [[PubMed](#)]
6. Durden RE, Turek JW, Reinking BE, Bansal M. Yuqumli endokardit tufayli orttirilgan qorincha septal nuqsoni. Ann Pediatr Kardiol. 2018 yil yanvar-aprel; 11 (1): 100-102. [[PMC bepul maqola](#)] [[PubMed](#)]

JAMIYATDA PEDAGOGLARNING FAOLIYATIGA KREATIV YONDASHUV

Gapparov Behzod Ne'matillayevich

Jizzax politexnika instituti katta o'qituvchisi

Email: bexzodgapparov132@gmail.com

O'rozmatov Eldor Suvonqul o'g'li

Jizzax Politexnika Instituti 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada hozirgi kun talabidan kelib chiqqan holda individning yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi shu bilan birgalikda mustaqil omil sifatida iqtidorlilikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati ma'nosini ifodalaydi metodlar xususida fikr va mulohazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: kreativlik, ijodiy, stimuly, intellektual, ravonlik, moslashuvchanlik, o'ziga xoslik, yaratuvchanlik, yondashuv, metodlar, kreativ fikirlash.

CREATIVE APPROACH TO THE ACTIVITY OF PEDAGOGICS IN SOCIETY

Annotation: In this article, based on today's request, opinions and comments are given on methods that describe the readiness of an individual to generate new ideas, and at the same time express the importance of creativity, which is part of talent as an independent factor.

Key words: creativity, creative, stimulus, intellectual, fluency, flexibility, originality, creativity, approach, methods, creative thinking.

Biz yashayotgan olam kundan–kunga tanib bolmas darajada o‘zgaryabti, rivojlanib borayapti. Har bir sohada kun talabiga mos holda ish yuritish talab etilmoqda. Shu jumladan o‘sib kelayotgan avlod bilan ishlaydigan o‘qituvchilarga ham ko‘plab talablar va masulyat yuklanmoqda. O‘qituvchi zamonaviy o‘quvchilar nima bilan yashayotganini tushinishi hamda ularga mos holda bo‘lishi darkor.

Kreativlik (lot., ing. “create ”–yaratish, “creative ” yaratuvchi, ijodkor) – individning yangi g‘oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi hamda mustaqil omil sifatida iqtidorlilikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati ma’nosini ifodalaydi.

Oliy ta’lim tizimida faoliyat yuritayotgan pedagoglarning kreativlik sifatlariga ega bo‘lishlari ularda o‘quv va tarbiya jarayonlarini tashkil etishga an’anaviy yondashishdan farqli, yani yangi g‘oyalarni yaratish, bir qolipda fikrlamaslik, o‘ziga xoslik, tashabbuskorlik, noaniqlikka toqat qilmaslikka yordam beradi. Binobarin, kreativlik sifatlariga ega hozirgi kunda pedagog kasbiy faoliyatini tashkil etishda ijodiy yondashish, yangi, ilg‘or, bolalarning o‘quv faoliyatini, shaxsiy sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladigan g‘oyalarni yaratishda faollik ko‘rsatish, shu bilan birga ilg‘or pedagogik yutuq va tajribalarni mustaqil o‘rganish, shuningdek, hamkasblar bilan pedagogik yutuqlar xususida doimiy, izchil fikr almashish tajribasiga ega bo‘lishga e’tibor qaratadi. Odatda pedagoglarning kreativlik qobiliyatiga ega bo‘lishlari pedagogik muammolarni hal qilishga intilish, ilmiy-tadqiqot ishlari yoki ilmiy loyihalarni amalga oshirish va o‘zaro ijodiy hamkorlikka erishishlari orqali ta’minlanadi, shakllantiriladi va u asta-sekin takomillashib, rivojlanib boradi. Har qanday sahada, yani mutaxassisda bo‘lgani kabi bo‘lajak pedagoglarning kreativlik qobiliyatiga ega bo‘lishlari uchun talabalik yillarida poydevor qo‘yiladi va kasbiy faoliyatni tashkil etishda izchil rivojlantirib boriladi. Bunda pedagogning o‘zini o‘zi ijodiy faoliyatga yo‘naltirishi va bu faoliyatni samarali tashkil eta olishi muhim ahamiyatga ega.

Shu o‘rinda shuni alohida ta’kidlash joizki, pedagog ijodiy faoliyatni tashkil etishda muammoli masalalarni yechish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish,

shuningdek, pedagogik xarakterdagi ijod mahsulotlarini yaratishga alohida e'tibor qaratishi zarur. Muammoli masala va vaziyatlarni hal qilar ekan, pedagogning masala yechimini topishga ijodiy yondashishi unda hissiy-irodaviy sifatlarning rivojlanishiga yordam beradi.

Pedagog o'z oldiga muammoli masalalarni qo'yish orqali mavjud bilimlari va hayotiy tajribalariga zid bo'lgan dalillar bilan to'qnash keladi. Buning natijasida o'z ustida ishlash, mustaqil o'qib o'rganishga nisbatan ehtiyoj sezadi. Pedagogning ilmiy-tadqiqot ishlari va ilmiy yoki ijodiy loyihalarni amalga oshirishi unda kreativlik potensialini yanada rivojlantiradi. Bunda pedagog o'z-o'zidan ijodkor bo'lib qolmaydi. Uning ijodkorlik qobiliyati ma'lum vaqt ichida izchil o'qib o'rganish, o'z ustida ishlash orqali shakllanib boradi.

Hozirgi davr talabidan kelib chiqib aytadigan bo'lsak, zamonaviy ta'lim barcha turdagi ta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan tarbiyachi, pedagoglarning ijodkor bo'lishlarini taqozo etmoqda. "Kreativlik" tushunchasi o'zida madaniy xilma-xillikni aks ettiradi. G'arb kishilari uchun kreativlik, umuman olganda, yangilik sanaladi. Ular kreativlik negizida noan'anaviylik, qiziquvchanlik, tasavvur, hazil-mutoyiba tuyg'usi va erkinlik mavjud bo'lishiga e'tiborni qaratadilar. Sharqliklar esa, aksincha, kreativlikni ezgulikning qayta tug'ilish jarayoni, deb tushunadilar. Garchi g'arblik va sharqliklarning kreativlik borasidagi qarashlari turlicha bo'lsada, biroq, har ikki madaniyat vakillari ham mazkur sifat va unga egalikni yuqori baholaydilar.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, o'quv mashg'ulotlarining avvaldan rejalashtirilishidan voz kechish, bo'lajak pedagoglarda tanqidiy, kreativ tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish, ularni ijodiy fikirlash, yangi g'oyalarni o'ylab topishga majbur qilish ta'lim olishga bo'lgan munosabatni o'zgartirish, ularni yutuqlarga erishishga rag'batlantirishda asosiy omil bo'ladi. O'qituvchining ijodkor va kreativ bo'lishi yoki bo'lmasligi emas, balki darslarni ijodkorlik, kreativlik ruhida tashkil etish, yangi g'oyalarni ta'lim jarayonida sinab ko'rishga intilishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Muslimov N.A. "Bo‘lajak kasb ta’lim o‘qituvchilarini kasbiy shakllantirish" /Monografiya. - T.: Fan, 2004.
2. Muslimov N.A. "Kasb ta’limi o‘qituvchilarining kasbiy kompotentligini shakllantirish texnologiyasi" /Monografiya. -T.: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2013.
3. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem soving). - Alexandria - Virginia, USA: ASCD, 2014.
4. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. "Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot". - T.: "Fan", 2005.
5. Sayidahmedov N. "Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya". - T.: 2003.

LINGVISTIKADA TEONIMIYANING TADQIQI

Xolbekova Munisa Sobirovna

Termiz davlat universiteti

O‘zbek lingvistikasi I kurs magistranti

E-mail: umarmunisa0518@gmail.com

Annotatsiya: *ushbu maqolada lingvistikadagi turli sohalarga izohlar keltirilib, shulardan teonim tushunchasiga to‘xtab o‘tilgan. Teonimlarning yuzaga kelishi, uning lingvistikadagi o‘rni va masalalari yoritilgan hamda ayrim teonimik tushunchalar: Dev, pari, jin, ajdarho, payg‘ambar kabilarning umumiy nomlari, personajlarining Orta Osiyo demonologiyasidagi ijobiy yoki salbiy qahramonlar teonimlar sifatida akslanishi keltirilgan.*

Kalit so‘zlar: *teonim tushunchasi, onomastika, antroponimika teonomika, kosmonimika, zoonimika, astronomika, Axuramazda, Ahriman.*

Abstract: *this article provides comments on various areas of linguistics, and among them, the concept of theonym is discussed. The emergence of theonyms, their role and issues in linguistics are highlighted, and some theonymic concepts are presented: common names of giants, fairies, demons, dragons, prophets, etc., and their characters are reflected as theonyms of positive or negative heroes in Central Asian demonology.*

Key words: *concept of theonym, onomastics, anthroponymics, theonomics, cosmonymics, zoonymics, astronomy, Ahuramazda, Ahriman.*

Lingvistikda teonimikaning kelib chiqishi qadim-qadimlarga borib taqaladi va bu boradagi izlanishlar hali-hanuz olib borilmoqda va o‘z qiymatini, dolzarbligini yo‘qotgani yo‘q. Taxminan, inson o‘zini anglashga bo‘lgan ehtiyojlar kelib chiqishi bilan bog‘liq zamonlardan buyon ilohiy, xayoliy mavjudotlarga sig‘inish, tabiatdagi

mavjud yaratqilardan kuch olishga intilish hozirgidan birmuncha yuqori darajani egallagan. Buning isboti sifatida tarixga nazar tashlasak, mezolit davri mil.avv 12-7 ming yilliklar - muzlik davrida odamlar tirik qolish chun ov oldi tayyorgarligida o'sha davr ongi bilan har xil suratlar, toshlardan madad so'rashgan, cho'qinishgan. Ya'ni bu ovda katta yordam beradi deb hisoblashgan. Demak, diniy qarashlar inson bilan birga tug'ilgan va yashashda davom etyapti.

Teonim yunon tilidan olingan bo'lib θεός —“Xudo” + ὄνομα — “Ism, nom”) — ayni ilohiyot ma'nosini ifodalovchi bir tushunchaning mifonimik bir ko'rinish hisoblanadi. Shunday qilib teonim tushunchasiga o'tishdan oldin uning aslida qaysi soha tarkibida o'rganilishini ko'rib chiqish maqsadga muvofiq. Onomastika bu (yun. onomastike — nomlash, nom qo'yish san'ati) — tilshunoslikning har qanday atoqli nomlarni, ularning paydo bo'lish va o'zgarish tarixini o'rganuvchi bo'limi, shuningdek, barcha atoqli nomlar yig'indisi. Ayrim tadqiqotlarda "Onomastika" termini antroponimika ma'nosida ham qo'llangan⁴². Onomastika mavjud onomastik tizimlarni aniqlash va o'rganishni maqsad qilib qo'yadi. Onomastika atoqli nomlarni olgan obyektlarning toifalariga muvofiq quyidagi bo'limlardan iborat:

antropnimika — kishilarning atoqli nomlarini;

toponimika — geografik obyektlarning atoqli nomlarini;

teonimika — turli diniy tasavvurlar bo'yicha xudolar, ma'budlar, diniy-afsonaviy shaxs va mavjudotlarning nomlarini;

zoonimika — hayvonlarga qo'yilgan (shartli) atoqli nomlarni;

kosmonimika — fazoviy bo'shliq hududlari, galaktikalar, burjlar va boshqalarning ilmiy muomalada va xalq orasida tarqalgan nomlarini;

astronimika — ayrim osmon jismlari (planeta va yulduzlar)ning nomlarini o'rganadi. Onomastikaning yuqoridagilardan tashqari yana bir qancha bo'limlari bor. Onomastika atoqli nomlarni

realionimlar (avval yoki hozir mavjud bo'lgan obyektlarning nomlari) va

⁴² <https://uz.wikipedia.org/wiki/Onomastika>

mifonimlar (xayoliy-to‘qima ob‘yektlarning nomlari)ga bo‘ladi.⁴³ Ushbu atoqli otlar onomasiologiya tarkibida o‘rganiladi.

Onomastik birliklar lisoniy xususiyatlariga qarab adabiy va dialektal, odatdagi (amaliy) va poetik, zamonaviy va tarixiy, nazariy va amaliy turlarga bo‘linadi.

O‘zbekistonda onomastika o‘tgan asrning ikkinchi yarmidan rivojlana boshlagan sohalardan biri hisoblanib, uning negizidagi teonimlar ya’ni Alloh va ilohiy tushunchalarni bildiruvchi atoqli otlar ayni davrdan o‘rganila boshlandi. Prof. Sh.Maxmaraimova “Hozirgi o‘zbek adabiy tili” darsligida onomastic birliklarga keng to‘xtab o‘tib, teonimik hodisani deonimlashuv hodisasi sifatida e’tirof etib, o‘zga tildagi deonimlashuvdan ko‘p holatlarda nom hosil bo‘lishining referentativ asosiga ko‘ra farq qilishini, ya’ni o‘zbek tilidagi deonimlashgan birliklar kishilarning ichki va tashqi xarakter xususiyatini aks ettiruvchi belgilar orqali yuzaga chiqishini va asosan sifat turkumidagi so‘zlarda namoyon bo‘lishini ta’kidlaydi. Ammo hosila nominativlarning barchasini ham lisoniy jihatdan turg‘un deonimlar deb hisoblash to‘g‘ri emasligini, o‘zbek tilida mavjud deonimlashgan nominativlar lisoniy qiymatdan ko‘ra ko‘proq nutq vaziyatiga mos okkazonal qo‘llanish xususiyatiga ega hamda onomastikaning mustaqil obyekti bo‘la olmasligini e’tirof etadi⁴⁴. Masalan, Oshiq G‘arib nomining “g‘arib” so‘zida ‘musofir’, ‘bechora’, ‘kimsasiz’, ‘mushfiq’, ‘madadga muhtoj’ ma’nolari mavjud. Payg‘ambarimiz Muhammad Mustaf (s.a.v)ning e’tirof etishlaricha, “Ollohning eng sevimli qullari g‘ariblardir”.

Teonimning semantik ma’nosi yunoncha “teog” – xudo, “onoma” – atoqli ot degani. O‘zbek tilida atoqli otlarning ba’zi tiplari kam tadqiq qilingan sohalardan biri hisoblangan va bu borada R.Nuriddinova⁴⁵, F.Nurmonov⁴⁶, G.S.Senesarev⁴⁷, Sohib

⁴³ O‘zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil

⁴⁴ Sh.Maxmaraimova Hozirgi o‘zbek tili. (Leksikologiya) 2-qism. –T.:2021. – B.60.

⁴⁵ Nuriddinova R. O‘zbek teonimlari xususida.// Adabiyot gulshani. 2-qism – Navoiy, 2004. –B 91-93

⁴⁶ Nurmonov F. Xizr obrazi genezisiga doir ayrim mulohazalar. // O‘zbek tili va adabiyoti, 2004 – 2-son, -B. 51-54

⁴⁷ Г.С.Сенсарев. К истории некоторых категорий теонимов у народов Средней Азии и Казахстана // Ономастика Средней Азии.№2. – Фрунзе, 1980. – С.273-282.

Kamol⁴⁸, N.Uluqov⁴⁹, A.Xolmatov⁵⁰ kabi olimlarning izlanishlari diqqatga sazovordir. Ammo hali bu tadqiqotlar ushbu yo‘nalishning barcha jihatlarini ochib bera olmagan, yani ilmiy-nazariy asoslarini yetarlicha o‘z asoslarini topmagan deb ayta olamiz.

G.S.Senesariy islomdan oldingi va islom davridagi ba’zi teonimlar haqida so‘z yuritib, “Axuramazda, Axriman, Dev, Pari, Jin, Ajdarho kabi diniy nomlarni izohlagan. Olimning fikricha, bu nomlar O‘rta Osiyo va Qozog‘iston regionida keng tarqalgan to‘rtta mifologik obraz: Dev, Pari, Jin, Ajdarhoni – umumiy nomlari personajlarining O‘rta Osiyo demonolgiyasidagi salbiy qahramonlar nomlarini teonimlar qatoriga kiritish mumkin”, deydi.⁵¹

Tillayeva M.ning “Xorazm onomastikasi tizimining tarixiy-lisoniy tadqiqi” (“Avesto” onomastikasiga qiyoslash asosida) mavzusidagi filologiya fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiyasi ikkinchi bobining uchinchi bo‘limi “Tangri nomlari” deb nomlanadi. Dissertatsiyadagi qadimgi mifologik tasavvurlarga ko‘ra, insonga homiylik qiluvchi g‘ayrioddiy kuchlar turli xil ko‘rinishda namoyon bo‘lish xususiyatiga ega deb qaralganligi, shuningdek, Yashtlar turli ilohlarga bitilgan alqovlarda ajdodlarimizning turli tasavvurlarini o‘zida mujassamlashtirgan tangri nomlari o‘ziga xos tizimni tashkil qilishi haqida aytilgan. Tadqiqotchi “Avesto”dagi iloh nomlari, ko‘pincha yerdagi tushunchalar bilan bog‘lanishini ta’kidlaydi.⁵²

O‘zbek onomastikasi bo‘yicha olib borilgan nazariy tadqiqotlarda bir tushunchani ifodalovchi terminlar Oloh, Xudo, Tangri leksemalari Olohning sifatini bildiruvchi atamalar va ularning o‘zbek ismlarida zuhur bo‘lishi, islomgacha bo‘lgan xudolarning nomlari, afsonaviy maxluqotlar – ajdarho, dev, pari, shayton, jin, ot, bo‘ri yoki boshqa

⁴⁸ Sohib Kamol. 505 ism ma’nosi. Ismlar lug‘ati. – Qarshi, Nasaf, 2004. –B. 30.

⁴⁹ Uluqov N. O‘zbekcha diniy matnlarda teonimlar. // O‘zbek tilshunosligining va adabiyotshunosligining dolzarb masalalari. – Andijon, 2001, - B. 44-45

⁵⁰ Xolmatov A. Teonimiya haqida umumiy tushuncha. // O‘zbek tilshunosligiga oid tadqiqotlar, - Toshkent, 1993. –B. 83-84

⁵¹ Г.С.Снесарев. К истории некоторых категорий теонимов у народов Средней Азии и Казахстана // Ономастика Средней Азии.№2. – Фрунзе, 1980. – С.275

⁵² A.Primov, N.O‘rozova. O‘zbek tili teonimlarini o‘rganish masalalariga doir. Samarqand - 2009

mavjudotlar nomlari, payg‘ambar, pir va turli ilohiy tushuncha hamda tasavvurlarning nomlari teonimlar tizimiga kirib, o‘zbek nomlarining o‘ziga xos bir tarmog‘ini tashkil etishi xususida so‘z yuritiladi.⁵³

R.Nuriddinova diniy va afsonaviy tushunchalarni ifodalovchi terminlar haqida so‘z yuritar ekan, ismlarning tanlanishi va berilishida geografik obyektlar, turli mavjudotlarning u yoki bu tarzda nomlanishi har xil diniy, ilohiy, afsonaviy, shuningdek, etnografik tushuncha va tasavvurning sezilarli o‘rni borligini ta’kidlaydi. Bir qator onomastik terminlarning bo‘lishida qayd qilingan tushuncha va tasavvurlar motivlik rolini o‘ynaydi: diniy-afsonaviy tushunchalarni umumiy tarzda ifoda qiluvchi terminlar: teonimlar, teonimiya, teonimik nomlar, afsonaviy nomlar, diniy nomlar, mifik nomlar, diniy-afsonaviy antroponomiya, diniy ismlar, ilohiylashtirilgan nomlar, mifonimlar, xaoliy-faraziy nomlar, o‘zbek teonimiyasi kabi.⁵⁴

Diniy tushunchalar nomlari (teonimlar): bayat “Tangri, Xudo”, bacaq//bacag “ro‘za”, burxan (xit.) “budda; payg‘ambar, but”, yalabac // yalavac //yalafar “payg‘ambar”, savci “payg‘ambar” va shu kabilar⁵⁵. Shu kabi har bir onomastik tadqiqotchi o‘z qarashlarida teonim tushunchasiga bir-bir to‘xtalib o‘tgan, ammo bu nomning to‘liq tadqiq qilinganini anglatmaydi.

Xulosa qilib aytganda, teonim deyilganda faqat Alloh nomlari va ularning sifatlashlari nomi tushunilishi kerak.⁵⁶ Qolgan nomlar esa diniy-ilohiy tushunchalar bilan bog‘liq nomlar deb yuritilsa, aniq va tushunarliroq bo‘lard. Negaki, avvalgi va hozirgi diniy qarash bir-biridan tubdan farq qiladi. Bu esa teonimning turli davrda turli o‘rinlarda talqin qilinganligiga borib taqaladi. Misol tariqasida Dev, Parilar mavjudligiga ishonilgan zamonlarda bu ular chun topinish manbayi hisoblangan. Va

⁵³Begmatov E., Do‘simov, Nafasov T., Qorayev S. O‘zbek nomshunosligi: tadqiq yo‘nalishi va usullari. Urganch shahrida bo‘lib o‘tgan nomshunoslikka bag‘ishlangan sobiq ittifoq miqyosidagi ilmiy-amaliy konferensiyasi ma‘ruzalar, tezislari// Xiva, 1991, №1. –B.12.

⁵⁴ Nuriddinova R. O‘zbek teonimlari xususida, // Adabiyot gulshani. 2-qism. Navoiy, 2004. –B. 91-93.

¹⁴ Hamidulla Dadaboyev. O‘zbek Terminologiyasi: o‘quv qo‘llanma / Hamidulla Dadaboyev. - Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2020. 38-bet.

⁵⁶ A.Primov, N.O‘rozova. O‘zbek tili teonimlarini o‘rganish masalalariga doir. Samarqand – 2009

shuni ta’kidlash joizki, Xudo darajasigacha ko’tarilgan ayrim hollarda. Endi bu nomlarni o’sha davr qarashi bilan kelib chiqib teonim deb atashimiz tabiiy. Ammo hozirda bu nomlarga teonim emas diniy-ilohiy mavjudotlar deb qaralyapti. Mening nazarimda, teonim atamasini eng oliy nomga sazovor bo’lgan Alloh ismlariga qo’llanadigan “muborak nom” deb atasak, to’g’riroq bo’lardi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Onomastika>
2. O‘zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
3. Sh.Maxmaraimova Hozirgi o‘zbek tili. (Leksikologiya) 2-qism. –T.:2021. – B.60.
4. Nuriddinova R. O‘zbek teonimlari xususida.// Adabiyot gulshani. 2-qism – Navoiy, 2004. –B 91-93
5. Nurmonov F. Xizr obrazi genezisiga doir ayrim mulohazalar. // O‘zbek tili va adabiyoti, 2004 – 2-son, -B. 51-54
6. Г.С.Снесарев. К истории некоторых категорий теонимов у народов Средней Азии и Казахстана // Ономастика Средней Азии.№2. – Фрунзе, 1980. – С.273-282.
7. Sohob Kamol. 505 ism ma’nosi. Ismlar lug‘ati. – Qarshi, Nasaf, 2004. –B. 30.
8. Uluqov N. O‘zbekcha diniy matnlarda teonimlar. // O‘zbek tilshunosligining va adabiyotshunosligining dolzarb masalalari. – Andijon, 2001, - B. 44-45
9. Xolmatov A. Teonimiya haqida umumiy tushuncha. // O‘zbek tilshunosligiga oid tadqiqotlar, - Toshkent, 1993. –B. 83-84
10. Г.С.Снесарев. К истории некоторых категорий теонимов у народов Средней Азии и Казахстана // Ономастика Средней Азии.№2. – Фрунзе, 1980. – С.275
11. A.Primov, N.O‘rozova. O‘zbek tili teonimlarini o‘rganish masalalariga doir. Samarqand - 2009

12. Begmatov E., Do‘simov, Nafasov T., Qorayev S. O‘zbek nomshunosligi: tadqiq yo‘nalishi va usullari. Urganch shahrida bo‘lib o‘tgan nomshunoslikka bag‘ishlangan sobiq ittifoq miqyosidagi ilmiy-amaliy konferensiyasi ma‘ruzalar, tezislari// Xiva, 1991, №1. –B.12.
13. Nuriddnova R. O‘zbek teonimlari xususida, // Adabiyot gulshani. 2-qism. Navoiy, 2004. –B. 91-93.
14. Hamidulla Dadaboyev. O‘zbek Terminologiyasi: o‘quv qo‘llanma / Hamidulla Dadaboyev. - Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2020. 38-bet.
15. A.Primov, N.O‘rozova. O‘zbek tili teonimlarini o‘rganish masalalariga doir. Samarqand – 2009

РАЗВИТИЕ ТРАНСПЛАНТОЛОГИИ В УЗБЕКИСТАНЕ

Мелимуродова Маъсума Гиёсиддиновна,

студентка бакалавра, 2 курс

Самаркандский государственный медицинский университет

E-mail: melimurodovam@mail.ru

Аннотация: Трансплантология – раздел медицины, изучающая проблемы пересадки органов и тканей человека, перспективы создания искусственных органов, соблюдая законом и нормативами РУз. В частности в стране проводят трансплантации печени, почек. Развитие трансплантологии в Узбекистане решает проблем с лечением множество заболеваний печени, почек, сердца и других.

Ключевые слова: трансплантология, трансплантация, закон РУз «О трансплантации органов и тканей человека», донор, реципиент.

DEVELOPMENT OF TRANSPLANTOLOGY IN UZBEKISTAN

Abstract: Transplantology is a branch of medicine that studies the problems of transplantation of human organs and tissues, prospects for the creation of artificial organs, observing the law and regulations of the Republic of Uzbekistan. In particular, liver and kidney transplants are carried out in the country. The development of transplantology in Uzbekistan solves problems with the treatment of many diseases of the liver, kidneys, heart and others.

Key words: transplantology, transplantation, the Law of the Republic of Uzbekistan "On transplantation of human organs and tissues", donor, recipient.

Трансплантология – является отраслью медицины и биомедицинской науки, которая изучает проблемы пересадки органов и комплексов органов, а также клеток и тканей взамен необратимо утративших свою функцию и перспективы создания искусственных органов. Это направление медицины является одним из самых молодых, но, несмотря на это, трансплантология за короткое время сделала огромные шаги и достигла необычайных высот.

Основная цель развития трансплантологии как части современной клинической медицины — повышение доступности качественной медицинской помощи методом трансплантации органов в соответствии с реальной потребностью населения и донорским ресурсом.

Трансплантология помимо других стран и в нашей стране развивается год за годом. Особенно значительное внимание в эту область уделялось в 2022 году. В связи с этим был принят ЗАКОН РУз «О ТРАНСПЛАНТАЦИИ ОРГАНОВ И ТКАНЕЙ ЧЕЛОВЕКА» 26 апреля 2022 года Законодательной палатой и был одобрен Сенатом 28 апреля 2022 года. Закон состоит из 4 глав и 26 статей, где приведены общие положения о трансплантации; условия и порядок изъятия и трансплантации органов и тканей человека; права и обязанности живого донора и реципиента; заключительные положения. Действие Закона не распространяется на трансплантацию органов и тканей, которые имеют отношение к воспроизводству человека (яйцеклетка, сперма, яичники, яички или эмбрионы), аутогенную (живой донор и реципиент являются одним лицом) трансплантацию органов и тканей, а также отношения в области донорства крови и ее компонентов. Объектами трансплантации могут быть органы либо ткани человека, изъятые у живого донора или трупа человека, перечень которых определяется Кабинетом Министров РУз.

В настоящее время в Узбекистане прошли множество пересадок органов и тканей, в частности трансплантация печени, почек. Трансплантация печени в Узбекистане проводятся начиная с 2018 года. Проводятся операции по трансплантации в Республиканском специализированном научно-практическом медицинском центре хирургии имени академика В.Вахидова.

Список литературы:

1. Трансплантология и искусственные органы. Под редакцией академика РАН С.В.Готье.
2. lex.uz
3. yuz.uz

USMON AZIM IJODIDA TABIAT MAVZUSI VA UNING MAJOZIYLIGI

Boboxo‘jayeva Laziza Axtamovna,

Buxoro davlat universiteti talabasi

E-mail: boboxojaevalaziza@gmail.com

Annotatsiya: Xalqimizda shunday ulug‘ va donishmand, ko‘pni ko‘rgan insonlar borki, ular insonlar qalbiga o‘zlarining ijodlari, ko‘ngildan chiqqan she‘rlari, hayotiy asarlari bilan kirib borishgan. Usmon Azim o‘zbek adabiyotining ana shunday buyuk ijodkorlaridan biridir. Adibning ijodi ham o‘tmish, ham zamon bilan hamnafasdir. Uning she‘rlari qablarga oson kirib boradi. Ijodining mavzusi keng ko‘lamlidir. She‘rlarida inson, insoniylik tuyg‘ulari, jamiyat, Vatan, tabiat, mehr-muhabbat, tarixiy mavzularni yetakchi qilib olgan shoir soda va xalqona tilda yozadi. Ushbu maqolada shoirning tabiat mavzusiga aloqador ayrim she‘rlari va ulardagi majoziy ma’noda qo‘llangan birikmalar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: she‘riyat, tabiat, majoziylik, maysa, daraxt, kuz, yomg‘ir, hayotsevarlik.

Annotation: There are great wise people in our nation who have seen a lot, who have penetrated the hearts of people with their creativity, heartfelt poems, and works of life. Usman Azim is one of such great creators of Uzbek literature. The work of the writer is in tune with both the past and the present. His poems reach hearts easily. The subject of his work is wide-ranging. In his poems, the poet writes in simple and vernacular language, focusing on human, human feelings, society, Motherland, nature, love, and historical themes. This article analyzes some of the poet’s poems related to nature and the metaphorical combinations used in them.

Key words: poetry, nature, metaphor, lawn, tree, rain, love of life.

She'riyat insonning o'z-o'zi bilan, odamlar bilan, tabiat bilan, Xudo bilan ruhoniyligi bir aloqasidir. Bu aloqa-munosabatga qachon ehtiyoj tug'iladi deb o'ylaysiz? Odamzod bu yorug' olamga kelganida dunyoning pok tasviri qalbiga muxrangan bo'ladi – ota-ona, Vatan, do'st-qardondan tortib Yaratganga, mehr-muhabbat, adolat, iymon va e'tiqodgacha. Inson yuzma-yuz kelgan hayot ana shunday ta'riflangan kabi go'zal bo'lsa, qalbi cheksiz quvonchga to'lib zavqlanadi. Aksincha bo'lsa, ko'ngli iztirob chekadi. Shu onlarda ilohiy bir aloqa va suhbatga ehtiyoj tug'iladi. Qalbidagi so'zlarni o'zgacha bir uslubda satrlarga ko'chiradi. shu orqali nazm dunyoga keladi.

Nazm yaratishda aksariyat shoirlar she'rning vazni, qofiyasi va shakliga katta ahamiyat qaratishadi. Qoidalar bo'yicha ham shunday. Ammo o'ziga xos ijodkor – Usmon Azim she'riyatida shakl va qoidalarga qaraganda, ma'nolar va ijodkorga xos erkinlik holatlari yaqqol ko'zga tashlanadi. Ya'ni shoirning o'z uslub va mahorati bor. She'riyat uning uchun Yaratgan tomonidan ato etilgan ne'mat. Ko'ngilga kelganini yozmaslik esa – mumkin emas: “...Axir bu she'rni yozmasdan, Xudoning oldiga qanday boraman? Nima deyman Parvardigorga? Nima deyman?”

Ta'kidlab o'tganimizdek, shoir ijodining mavzu ko'lami keng. Ayniqsa, tabiat go'zalligi, unga oshnolik ruhidagi she'rlari yaqqol ko'zga tashlanadi. Shoir tabiat hodisalari va tabiatdagi mavjud narsalarni keltirish orqali hayotda bo'ladigan voqealarga shular asosida yondashadi, o'zining munosabatini bildiradi. Tabiatga munosabatini to'g'ridan-to'g'ri ifoda etibgina qolmay, majoziy tarzda misollar keltiradi. Majoz, allegoriya – adabiy-badiiy usul yoki obrazlilik turi; mavhum tushuncha yoki mulohazani aniq bir obraz vositasida ifoda etish. Majozda 2 tushuncha orasidagi yaqinlikka asoslanib, yangi shartli ifoda yaratiladi. Ma'naviy qadriyatlar (haqiqat, muhabbat, vijdon, imon kabi)ni anglatuvchi umumiy tushunchalar bilan birga ma'lum tipik hodisalar, xarakterlar, mifologik personajlar, hatto aniq shaxslar ham Majoz o'rnida kelishi mumkin. Majozning obrazli-predmetli va ma'noli kabi ikki tomoni mavjud bo'lib, ma'noli tomon birlamchi, obrazli-predmetlisi ikkilamchidir. Chunki obrazda hamisha oldindan ma'lum bo'lgan fikr qayd

etiladi. Shu tufayli majoziy obraz, oddiy badiiy obrazdan farqli ravishda, maxsus sharhni talab qiladi.

*“Maysaning boshiga egilaman jim –
Mehr-u muhabbatda to‘liqadi dil.
Nima demoqchiman? Bilmayman o‘zim.
Faqat takrorlayman: – Singiljon, singlim.*

Ko‘rinib turibdiki, shoir maysani “singlim” deya atamoqda. Yoki bo‘lmasa maysani ko‘rganda singlisi ko‘z oldiga kelmoqda. Bunda majoziylik ham bor: chunki maysa nozik, e‘tiborga muhtoj o‘simlikdir. Oilada singillar ham shunday. Shoir mehr-muhabbat istab singlining – maysaning oldiga kelganini ta’kidlaydi. Shunchaki, dunyo tashvishlaridan charchab, taskin izlab maysaning oldiga keladi.

*Daraxtning qoshida qotaman ziyod –
So‘z topishni arang etaman udda.
– Mevangu bargingda limmo-lim hayot –
Bunchalar mukammal bo‘lmasang, uka.*

Endi esa shoir daraxtga “uka” deya murojaat qilyapti. Hayot sinovlarida toblangan kishining irodasi baquvvat, sabr-bardoshli bo‘ladi, daraxt kabi ildizi mustahkam bo‘ladi. Shoir maysaning oldiga taskin izlab kelgan bo‘lsa, daraxtning oldiga najot tilab keladi. Daraxtda hayotning barcha darg‘alari mujassamdir.

*Dunyo xafa qilsa, maysaga aytgum,
Daraxtga suyangum yiqilsam magar.*

Kishi boshiga og‘ir vaziyatlar tushganda, avvalo, oiladan panoj topadi. Shoir Usmon Azim ham tabiatni o‘z oilasi sifatida ko‘rib, unga talpinadi. Tabiat ijodkorga ilhom beradi, shu bilan birga dalda ham beradi. Ya’ni “dunyo tashvishlaridan aziyat cheksam singlim bilan dardlashaman, agar hayot sinovlariga bardosh berolmasam, ukamga suyanaman!”, deydi shoir.

*Masalan, maysani egachi bilsang,
Daraxtni – birodar... Olam – guliston!*

Tabiatdagi har bir mavjudot, o‘simlikka ana shunday ko‘z bilan qararak, yashash yanada yaxshi bo‘ladi. Bu narsalarni tushunish uchun tabiat himoyachisi, biolog, zoolog, o‘qituvchi yoki tabiatdan ilhom oladigan shoir-yozuvchi bo‘lish shartmas, shunchaki oldimizdagi har qanday narsaning qadrini bilish – odamiylikdir.

Shoir she‘rlari bilan yaqindan tanishib chiqar ekanmiz, aksariyat she‘rlari kuz fasli tasviriga bag‘ishlanganligini sezamiz. Chindan ham, ushbu xazon fasli shoirning sevimli fasli: “Demak uch oydan so‘ng keladi bahor, So‘ngra yoz... Undan so‘ng sevimli kuzim!..” Ayrim insonlar kuz faslida ma‘yuslik, horg‘inlik, g‘am-g‘ussa, tushkunlikni his etsalar, Usmon Azim bu fasldan zavqlanib, ilhom ilgan. Ayniqsa, yomg‘ir, shamol, bulutlar, shabboda – eng ko‘p uchraydigan obrazlar. Yomg‘ir shunchaki tabiat hodisasi emas, balki zamin uchun to‘kin-sochinlik, baraka timsoli: *“Baraka yog‘adi! Yog‘adi najot! Qancha tasodifdan hatlab ko‘karar, Beminnat xizmatkor – mehnatkash hayot”*.

Usmon Azimning “Yomg‘irli kechada...” deb boshlanuvchi she‘rida lirik qahramon qalbida jo‘sh urgan iliq tuyg‘ular namoyon bo‘ladi. Yomg‘irli kun yoki tun shoirning qalbini junbishga keltiruvchi tabiat mo‘jizalaridan biri. Lirik qahramon sevimli faslining sevimli hodisasi bo‘lmish yomg‘irli kechada qanot bog‘lab ko‘kka parvoz qilgandek bo‘ladi. Shabadalar uning yuziga urilib tetiklashtiradi va hayotga muhabbat tuyg‘ularini yanada oshiradi. Bu hodisaning guvohi bo‘lgan yulduzlar lirik qahramonga havas ila boqib, kumush nurlarini boshi uzra sochishadi. Bu ular tomonidan lirik qahramonga ko‘rsatilgan mehr-muhabbatning belgisi. She‘rda hayotsevarlik tuyg‘ulari ham namoyon bo‘ladi:

Yomg‘irli kechada falakka uchdim,

Shamollar yuzimga yopishdi – ivib.

Yulduzlar armonli shivirga tushdi:

– Yomg‘irning hidi-ku...

– Yomg‘irning hidi!..

Shoir yaratgan lirik qahramon o‘zini olam ichidagi bir olam deb biladi. Shu bilan birga hamisha ziddiyatli kechinmalar qurshovida yashaydi. Shoir ayni kechinmani

ifodalash shakllarini qidiradi. Izlanish uni tashbeh, majoz va obrazlar sari yetaklaydi. Shu o‘rinda shoirning “Bir daraxtning so‘nggi qo‘shig‘i” she‘rini tahlil qilsak:

*Men shunday yaraldim: Sumbatim egri,
Gullarim qalblarga solmas hayajon.
Mevamga hech kimning tushmagan mehri,
Bargim chumoliga bo‘lmas soyabon.
Alvido! Men endi maqsadga yetdim
Bog‘doshlar, so‘ng yo‘lga kuzating, qani...
Men o‘tin bo‘lgani uzlatga ketdim,
Men ketdim, do‘stlarim, olov bo‘lgani!*

Ushbu she‘rda shoir yaratgan daraxt obrazi majoziy ma‘noga ega. Bu daraxtning sumbati egri, gullari hech kimni hayajonlantirmay, mevalariga hech kimning mehri tushmagan, barglari hatto chumoliga ham soya bermagan bo‘lsa-da, bular uning xohishi bilan emas, balki u yashagan muhitning illat va kirdikorlari bilan bog‘liq ekani anglashiladi. Hayoti mobaynida maqsadiga erisholmagan daraxtning hayot shomida favqulodda holatga tushishi va bu holat garchi uni yo‘qlik qa‘riga, adamga olib ketsada, bu ketishdan kimgadir nafi tegishi nazarda tutiladi. Uning yonishi, olov bo‘lishi zamirida shunday ma‘no mujassamlashgan. Darhaqiqat shoir ijodidagi o‘ziga xoslik kutilmagan tasvirlar yoxud obrazlar yaratish mahorati bilan namoyon bo‘lar ekan, bu o‘z o‘rnida shoir tomonidan yuksak mahorat bilan til va tasvirni uslubiy yuksalishga xizmat qildiradi.

Hayot ziddiyatlaridan, uning qora ranglaridan toliqqan shoir dunyoning bag‘ritoshligidan, insonning esa ba‘zan imkonsizligidan kuyadi. Va bu iztirob yaxlit bir kechinmaga aylanib, she‘r bag‘ridan o‘tadi. Gegel lirik kechinmaga xos bo‘lgan bu xususiyatni Gyote she‘riyati misolida juda o‘rinli ko‘rsatib bergan. «...lirik shoir, - degan u, - o‘z qalbi va ongida shoirona shakllangan hamma narsani qo‘shiqda ifodalashga ehtiyoj sezadi. Shu munosabat bilan boy hayotning turfa jarayonlarida hamisha shoir bo‘lib qolgan Gyoteni eslamoq joizdir. Bu jihatdan u eng mashhur insonlar safidan o‘rin oladi. Qiziqish doirasi shu qadar xilma-xil va benihoya keng

bo‘lgan kishi kam uchraydi, ammo shunga qaramasdan, u doimo ichkin hayot kechiradi va uning qalbiga to‘kingan hamma narsa she’riy obrazlar shaklini oladi». Usmon Azim lirikasida ham ana shunday iztirobli g‘alayonlarning ifodasini ko‘ramiz. Tanqidchi Ibrohim Haqqulov ham shoir she’riyatiga bag‘ishlangan bir maqolasida ruhning she’riyatdagi o‘rni haqida to‘xtalar ekan, uning ijodida ruhning erkinligi va latifligi miqyosining kengligini alohida uqtiradi. Tanqidchi nazaricha, ruh, insondagi idrok qiluvchi va biluvchi latiflikdir. I.Haqqulov ruhning erkinligi haqida quyidagi fikrni bayon etadi: «Ruh erkinligi insonni davru zamonning har qanday xavf-xatarlaridan muhofaza eta oladi. Ruhan va qalban ozod shaxs – yengish qobiliyati shakllangan shaxs».

Biz shoir ijodining birgina jihati, lirik kechinmaning obrazli ifodasi til va uslubiga hamda majoziy qarashlarga asoslangan ayrim she’rlariga nazar tashladik. Usmon Azim faqatgina kuz tasviri bilan cheklanib qolmay, barcha fasllar nomi bilan balladalar ham yaratgan. Uning boshqa nasriy asarlarida ham tabiat tasviri majoziy ko‘rinishda bo‘lsa-da, yoritilgan. Zotan, uning ijodidagi xalqona ohang, baxshiyona uslub, yuksak badiiy tafakkur tamoyillari shoir ijodining o‘ziga xos qirralarini yanada yorqinroq ochib berishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Адабий турлар ва жанрлар (Тарихи ва назариясига оид) III жилдлик. 2-жилд. Лирика. – Т.: Фан, 1992. – 246 б.
2. Усмон Азим "Сайланма" (шеърлар). Т.: Шарқ, 1995.- 282 б.
3. Бобоев Т. Адабиётшунослик асослари.–Т.: Ўзбекистон, 2001. – 560 б.
4. Усмон Азим “Бир парча осмон”. Т.: Factor Press, 2022. – 384 б.
5. Naim Karimov “Nekbin ruh, hayotsevar g‘oya” maqolasi.
5. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Allegoriya>
6. <https://zarnews.uz/uz/post/usmon-azim-bir-tosh-tushsa-tushibdi-togdek-boshimga-manim>

ОЧИСТКА ПРОМЫШЛЕННЫХ СТОЧНЫХ ВОД НА ОСНОВЕ ДЕФЕКТА

Салиханова Дилноза Саидакбаровна,

Азимова Дурдона Абдуллоевна

Институт общии и неорганической химии АНРУз

Email: salihanova79@mail.ru

Аннотация. В статье приведены результаты количественные и качественные характеристики сточных вод прудка хвостохранилища Навоинского горно-металлургического комбината. Определено загрязняющие вещества поступающие от переработки руд. Исследуемые стоки имели высокие концентрации растворенных солей и взвешенных веществ. Проведены лабораторные испытания по очистке сточных вод с использованием образцов термически переработанного дефеката и раствора дигидроаммония фосфата (ДАФ).

Ключевые слова: дефекация, дигидроаммония фосфата, сточные воды, очистка, рН, мутность, степень кратности, модификация.

PURIFICATION OF INDUSTRIAL WASTEWATER BASED ON DEFECATION

Annotation. The article presents the results of quantitative and qualitative characteristics of wastewater from the tailing pond of the Navoi Mining and Metallurgical Combine. Pollutants coming from the processing of ores were determined. The studied effluents had high concentrations of dissolved salts and suspended solids. Laboratory tests were carried out for wastewater treatment using samples of thermally processed defecation and monoammonium phosphate solution.

Keywords: defecation, dihydroammonium phosphate, wastewater, purification, pH, turbidity, modification.

Мировые запасы доступной пресной воды ограничены, в то время как спрос на неё растёт. Бережное обращение с водными ресурсами и очистка воды, сокращение сброса сточных вод промышленных предприятий и увеличение степени их очистки, является основной проблемой удовлетворения потребности промышленности и сохранения хрупкой экосистемы. Освобождение сточных вод от загрязнения должно осуществляться с учетом их состава. Реальные сточные воды – это гетерогенная смесь растворенных, коллоидных и взвешенных в воде примесей органического и неорганического происхождения. Методы очистки сточных вод можно разделить на механические, химические, физико-химические и биологические, когда же они применяются вместе, то метод очистки и обезвреживания сточных вод называется комбинированным. Применение того или иного метода в каждом конкретном случае определяется характером загрязнения и степени вредности выделяемых примесей [1].

В сахарном производстве в процессе дефекации образуется крупнотоннажный отход – дефекаат. Небольшая часть которого используется для минерализации почв, большая часть вывозится в отвалы. Дефекаат отличается своим составом, в зависимости от разновидности сырья и производства в основном в сухом сырье (при влажности 25-30%) содержится: известь – 60-70%; органические вещества – 10-15%; азот – 0,2- 0,7%; фосфор - 0,2 - 0,9%; калий 0,5-1%; незначительное количество серы, магния и другие микроэлементы [2-3].

В данной работе изучены влияния термически обработанного дефекаата и раствора дигидроаммония фосфата на степень очистки сточных вод от загрязняющих веществ.

Определены количественные и качественные характеристики сточных вод прудка хвостохранилища Навоинского горно-металлургического комбината.

После выполнения испытаний, как видно из таблицы 5, при использовании 2 % дефекаат и 0,4 % раствор дигидроаммония фосфата, содержания Ca, Mg, Cr, Ni, Zn, Mn, снижается от исходного 589,1 мг/л, 591 мг/л, 0,18 мг/л, 11 мг/л, 0,2 мг/л, 10,4 до 175 мг/л, 141 мг/л, 0,05 мг/л, 0,0 мг/л, 1,2 мг/л соответственно. На

основе проведенных исследований и испытаний был рассчитан материальный баланс очистки сточных вод и предложена принципиальная технологическая схема очистки сточных вод с использованием дефеката и ДАФ

Проведенные опыты по очистке сточной воды прудка прудка хвостохранилища Навоинского горно-металлургического комбината показала перспективность использования термически обработанного дефеката и раствора ДАФ. Особенно эффективное снижение отмечено с ионами таких тяжелых металлов, как Mn, Ni, Sr, Mo, U и Co, где степень очистки составила от 70 до 90% в воде прудка хвостохранилища, при этом расходы составил 2 % дефекат и 0,4 % раствор ДАФ. Также необходимо отметить что образующие осадки можно будить использовать для извлечения ценных металлов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аширов А.Г. Ионообменная очистка сточных вод, растворов и газов. Л.: Химия. 1983.- 295 с.
2. Amonova M.M., Ravshanov K.A. Polymeric composition for purification of wastewater from various impurities in textile industry. *Izv. Vyssh. Uchebn. Zaved. Khim. Khim. Tekhnol.* 2019. V. 62. N 10. P. 147–153
3. Благадырёва, А.М. Оценка эффективности применения термически модифицированного дефеката для очистки сточных вод от нефтепродуктов и объяснение механизма процесса водоочистки // Экология, энерго- и ресурсосбережение, охрана окружающей среды и здоровья человека, утилизация отходов: тез. докл. Международной научно-практической конференция, 2009 г. Харьков, Т.2. С.333 -334.

THE IMPACT OF INVESTMENT MECHANISMS ON THE DEVELOPMENT OF ELECTRIC NETWORKS

Sobirov Muzaffar Azatovich,

Tashkent University of Information Technologies named after Muhammad al-Khorazmi, senior lecturer of the "Computer Systems" department

muzaffarsobirov538@gmail.com

Abstract: *In this article, the need for the problem of forming a strategy for re-equipment of the electrical network complex is considered. Creating technologically and economically efficient power supply systems leads to the need to find an optimal plan.*

Keywords: *complex, integrative, optimal, scale, benchmark, operational, fundamental, forecast, investment, describing.*

The development of any complex production system, which may be related to the power supply system, goes through different periods, from initiation and growth to saturation and decline. These stages of activity are typical for describing the life cycle for basic electrical equipment as well as technological processes.

At the initial stage, the commissioning of new modern equipment is characterized by low reliability with a high probability of failure. Possible emergencies are related to the debugging process.

Develop fundamental approaches to electrical equipment and commissioning, operation and maintenance. The second stage is characterized by a decrease in the values of the parameters of the current that are not functioning due to the introduction of the elements of the electrical network into the technological process. The saturation stage is characterized by the most reliable mode of operation of the equipment as a result of the correction of production and technological processes. The stagnation

period is characterized by an increase in the number of failures associated with the wear and tear accumulated during the period of operation of the equipment.

Since any element of the power supply system inevitably enters the final stage and ends its existence, there is a need to update production capacities and the technological base - to form a technical re-equipment program. For example, innovative solutions should be financed from the funds obtained in stable operating phases - slowing down growth and reaching saturation. Such financing ensures the renewal of the technological base of the electricity supply system before the onset of recession.

Modern regulatory and production conditions change the requirements for the power supply system. There was a need for the main reconstruction of the network complex, the creation of new generation networks that meet economic and environmental requirements, as well as the modern technical level of transmission and distribution of electricity in accordance with consumer needs.

When assessing the feasibility of reconstruction or re-equipment of power supply system facilities using modern technological solutions, three main tasks must be solved:

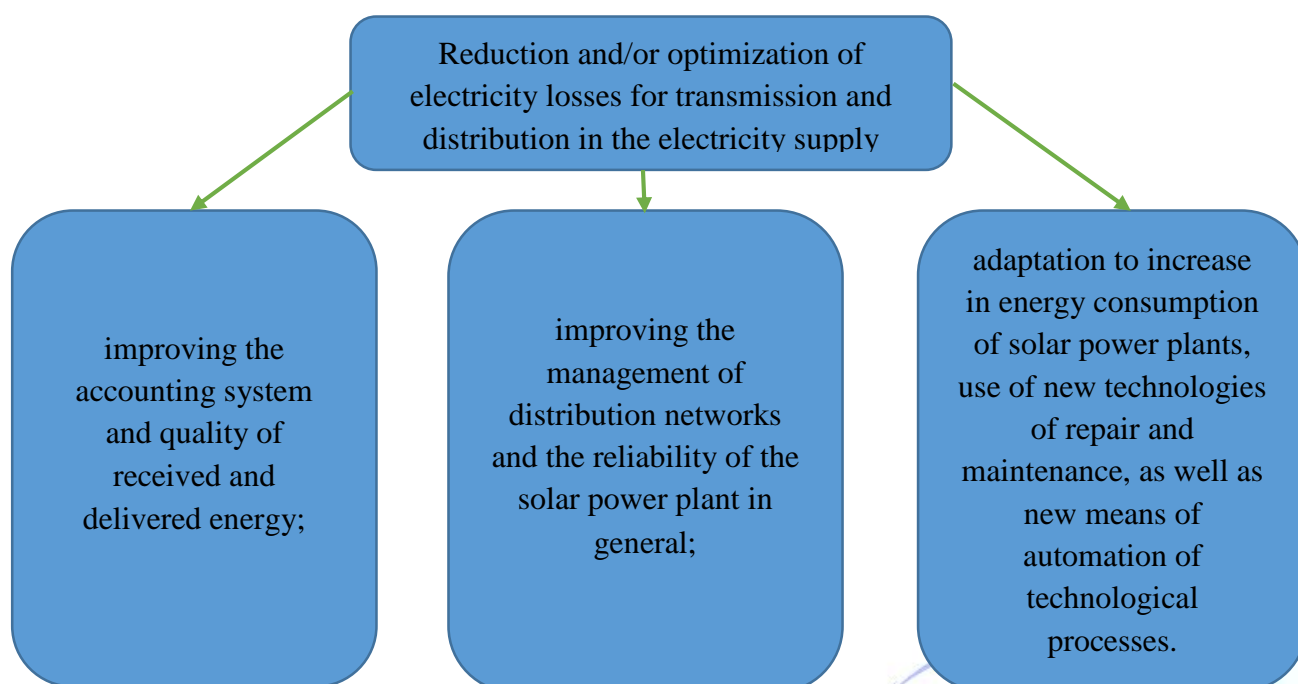
1. *Determination of the necessary rational parameters of electrical equipment* its technical condition, economic parameters, compliance with regulatory documents, their application helps to increase energy efficiency and, as a result, the economic efficiency of the power grid enterprise.

2. Optimum selection of SES electrical equipment among various technical offers of electric power equipment manufacturers.

3. Determining the effectiveness of technical modernization. The development of the personal computer puts new demands on the substation, the main switching circuits of the connections and the equipment mentioned above. Optimum use of power supply system equipment, taking into account the life cycle, forms the general parameters of the network and determines capital investments for modernization, as well as its payback period. The technical policy of power grid enterprises in the field of re-

equipment and reconstruction of solar power plants should be aimed at solving the following tasks:

- Necessary replacement of the physically and morally outdated elements of the solar power plant, which reduce the reliability and quality of the supply of electricity to consumers;
- timely replacement of direct current equipment whose parameters do not meet the voltage level, thermal and dynamic stability, as well as safety requirements;

It is worth saying that the reconstruction of facilities in the power supply system should be combined with the transfer of networks to a higher voltage class, if necessary: from 6 kV to 10 kV or 20 kV, from 35 kV to 110 kV, substation electric closer to energy consumers, reducing the length of power lines.

The evolutionary process of development can only be a development in the complex of electrical networks. Due to the large size of such systems, the power supply system networks must be monitored and managed.

Key decisions.

The experience of using electrical equipment shows that the service life of substation networks can be up to forty years or more with free maintenance according to the condition of the equipment in time. Overhaul or modernization of power supply

system facilities and increases the service life by 50% on average. This leads to a gradual decrease in the technical level of the power supply system.

It is not possible to implement the technological base using outdated technical solutions to increase the operational efficiency of the power supply system by retrofitting elements and local modernization of previously obsolete devices. Exclusive use of completely new solutions for automation of processes, management and protection of networks and systems, as well as the use of new generation electrical equipment, maintenance and repair will allow to achieve changes in the quality of reliability.

According to sanitary standards and regulations, Tashkent city with more than 1 million inhabitants is one of the largest cities. In accordance with the requirements, the following requirements are imposed on energy facilities:

During the reconstruction of cities, air with a voltage of 35-110 kV and higher should be removed from the residential area or replaced with an air cable. In the largest cities, it is necessary to ensure the replacement of existing open substations with closed ones;

Transformer substations with a capacity of 16 thousand kVA and more, as well as air-to-cable transition points located in residential areas should be closed;

For closed substations containing 110-220 kV power transmission equipment, the dimensions of land plots should not exceed 0.6, and for air-to-cable transitions, the dimensions should not exceed 0.1.

The above regulatory requirements and regulations recommend the use of closed type substations only in the development area of the city if it is desirable to vacate the areas or when installing transformers with a capacity of 16 MVA and more. It should be noted that the use of gas-insulated cells allows the use of simple electrical connection schemes without rotating devices. Therefore, it leads to a reduction of the occupied area of the electrical installation.

It is allowed to use external switches when installing transformers with a capacity of up to 16 MVA outside the area intended for residential construction or in

the residential area. It is not recommended to build 110 kV external power transmission equipment in prefabricated structures with independent equipment, because such solutions require a large area and cannot be used in cramped urban conditions.

It should be noted that only open substations are reasonable in terms of economic indicators, taking into account the standard service life of 25 years. Capital, maintenance and depreciation costs adjusted for the life of the equipment are typically 2-4 times lower for such solutions than for solutions using advanced equipment such as GIS.

List of used literature.

1. Е.П.Кугаенко. Опыт работы ОАО «Мосэнерго» по снижению потерь электроэнергии в электрических сетях / Е.П. Кугаенко, В. В. Кузьмин, Ю. Г. Мешман, П. А. Синютин // Энергосбережение, 2002. - № 5. - С. 52.

2. Шарифовна, Курбанова Ильмира. «ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНЫЕ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИЕ ТЕРМИНЫ И ИХ ОСОБЕННОСТИ НА РУССКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ».

3. Артюгина В.В., Дмитриев С.А., Кокин С.Е., Лысак С.А. Система комплексного анализа сети 0.4 кВ // Вестник УГТУ-УПИ, 2004. - №12 (42). - С. 410-412.

4. Кокин С.Е., Лысак С.А. Прогнозирование электрических нагрузок // Вестник УГТУ-УПИ, 2004. - №12 (42). - С. 145-147.

5. Дмитриев С.А., Кокин С.Е., Пыжьянова Н.Н., Мошинский О.Б. Оценка режима работы и износа изоляции силовых трансформаторов // Вестник УГТУ-УПИ, 2004. - №12 (42). - С. 397-399.

6. Siddikov I. K. The Electromagnetic Transducers of Asymmetry of Three-phases Electrical Currents to Voltage //Universal Journal of Electrical and Electronic Engineering. Horizon Research Publishing Corporation USA. – 2015. – Т. 3. – №. 5. – С. 146.

7. Дмитриев С.А., Кокин С.Е., Пыжьянова Н.Н., Мошинский О.Б. Оценка режима работы и износа изоляции силовых трансформаторов // Вестник УГТУ-УПИ, 2004. - №12 (42). - С. 397-399.

8. Кокин С.Е., Пыжьянова Н.Н. Основные требования к системе электроснабжения города // Вестник УГТУ-УПИ, 2004. - №12 (42). - С. 412-415.

9. Khakimovich S. I. MODELING OF THE PROCESSES IN MAGNETIC CIRCUITS OF ELECTROMAGNETIC TRANSDUSERS.

10. Ботирбоевна Ю. С., Янгибаевич И. Б., Озатовна С. З. Организация уроков путем создания образовательных проектов в малых группах //2021 Международная конференция по информатике и коммуникационным технологиям (ICISCT). – IEEE, 2021. – С. 1-3.

11. Сиддиков И. К., Саттаров К. А., Худжаматов К. Е. Моделирование трансформационных элементов управления источниками энергии // 2017 Международная конференция по информатике и коммуникационным технологиям (ICISCT). – IEEE, 2017. – С. 1-5.

12. Шарифовна К.И. ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНЫЕ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИЕ ТЕРМИНЫ И ИХ ОСОБЕННОСТИ НА РУССКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ.

TÓLEPBERGEN QAYIPBERGENOVTIŇ “TÚSINIKSIZLER” ROMANINDA NAQIL-MAQALLARDIŇ QOLLANILIW ÓZGESHELİKLERI

Kırkbaev Arıslanbay Sultanbay ulı

Berdaq atındağı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti

Shet tilleri fakulteti 1-kurs

E-mail: arislanbayk@gmail.com

ABSTARCT

This article is about the proverbs about animals, which were used in the novel “Tusiniksizler” by Tulepbergen Kayipbergenov. Proverbs about animals were used to express the symbolic meaning.

Key words: proverbs, word art, proverbs about animals, metaphor, characterization.

ANNOTACIYA

Bul maqala Tólepbergen Qayıpbergenovtıń “Túsiniksizler” romanında qollanılğan haywanatlarǵa baylanıslı naqıl-maqallarǵa arnalğan. Haywanatlarǵa baylanıslı naqıl-maqallar astarlı máni beriw ushın qollanılğan.

Gilt sózler: naqıl-maqal, sóz sheberligi, haywanatlarǵa baylanıslı naqıllar, metafora, xarakter jaratıw.

Qaraqalpaq xalqı áyyemnen sózge sheber xalıq bolıp hár sózine naqıl qosıp sóylewdi unatadı. “Naqıldı bir aytpasa, Aqılsız aytpaydı. Aqıllı adam ángimesin, Naqılsız aytpaydı” degen danalıq sóz de naqılǵa aylanıp, turmısımızda qollanılıwınıń ózi de xalqımızdıń sózge sheberlikti unatıp, danalıq penen ayılğan sózge qumar ekenliginen derek beredi. “...Naqıl-maqallar kúndelikli turmısta xalıq talabına ılayıqlı kelip shıqqan danalıq til óneriniń (sheberliginiń) kóp zamanlardan kiyatırğan tariyxıy

nusqalarınıń deregi” [1.18]. “...bir ǵana naqıl sózde sáwlelengen túsinik tutas bir kólemli shıǵarmanıń mazmunın beriwı múmkin.”[2.4]

Ájiniyaz shıǵarmalarında qollanılǵan naqıl-maqallar boyınsha prof. G.Qarlıbaeva bilayınsha pikir bildirgen: “Ájiniyaz dóretpelerinde naqıl-maqallar, obrazlı sózler tildiń sózlik quramınıń qaymaǵı, maǵızı bolıp esaplanatuǵın kúshli tásirlikke iye frazeologizmler sheber paydalanılǵan” [3.103]. Prof. Sh.Ábdimnazimov Berdaq shıǵarmalarında qollanılǵan naqıl-maqallar haqqında tómendegishe pikir bildiredi: “Shayır naqıl-maqallardı óz shıǵarmalarında kórkemlikti arttırıp, pikirdi jáne de tereńlestirip beriw ushın paydalanǵan” [4.219]

Tólepbergen Qayıpbergenov “Túsiniksizler” romanında personajlardıń xarakterin ashıp beriwde, olardıń bilim dárejesin kórsetiw maqsetinde naqıl-maqallardan jiyi paydalanǵan. Naqıl-maqallardıń arasında haywanatlar ataması qollanılǵan naqıl-maqallar kóbirek ushırasıp, ayılajaq pikirdi tımsallap, astarlap jetkerip beriwge hám personajdıń oy-órisin kórsetiwde áhmiyetli ról oynaydı. Biz sózimizdi mısallar menen dálillep ótsek: “-...**túlkiniń júni ózgerse de, ádeti ózgermeydi.**” [5.51], xalqımız burınnan túlkini hayyar, sumlıqlı dep bilgeni ushın astarlı túrde hayyar, tek ǵana óz mápin gózlewshi adamlardı ańlatıw ushın usı naqıldı qollaǵan. “-..., **qasqır menen joldas bolǵannıń qasınan tayaǵı qalmawı zárúr.**” [5.51] bul naqılда bolsa, qasqır sózi metafora bolıp, jaw, dushpan mánisin ańlatıp, saǵan jaw bolıwı múmkin adam menen joldas bolǵanıńda bárhama saq bolıw kerekligin uqtırıw ushın qollanılǵan. “-**Iytti qalay juwsań da batpaqqa batıp keledi**” [5.92], naqılında bolsa iyt sózi arqalı haslı zatı tómen, jaqsılıqqa túsinbeytuǵın insanǵa qansha jaqsılıq etseń de sol iytligin qıladı, úyrengen ádetin qoymaydı degen mánis-maǵana ańlatılǵan. “-**Pıshıqtıń murnına búрге kirse, tula bedenin tırnaydı.**” [5.97], bul mısalda áytewir zatqa tez hawlıǵıp ketiwshi insan obrazı pıshıq arqalı berilgen. “Qaraqalpaqlarda mınaday naqıl bar: “**Ájeline asıqqan ǵarǵa búrkit penen oynaydı**” [5.130], bul mısalda óz kúshine durıs baha bermey, kúshlilerge qarsı is leytuǵın adam obrası ǵarǵa metaforasında, búrkit metaforasında bolsa qúdiretli, kúshli adam obrazı ańlatılǵan. “-**Er jańlıssa qolǵa, qus jańlıssa torǵa túsedı,** deydi bunday jaǵdayda.”

[5.132], bul mısalda qus obrazı er adamǵa salıstırılıp ań qusların torǵa túsiriwge urnatuǵın jawı kóp bolǵanı sıyaqlı, haqıyqıy er azamattıń, aqıl-dana jigittiń de jawı kóp bolıwın, sonlıqtan bunday er jigitler hár qádemine saq bolıw kerekligi uqtırıldı. **“Той да, садақа да қойдың áжели, -dedi bir оуы.”** [5.161], bul mısaldaǵı qoy metaforası juwas, jumsawǵa qayım, shopan tayaǵın siltegen tárepke barıwshı adam sıpatında astarlı súwretlengen bolıp, bunday adamlardıń jamannıń sózine eriwi aqıbetinen basına jaqsı kúnde de, jaman kúnde de onıń xojeyini ushın ol ayrıqsha áhmiyetke iye bolmaǵanlıqtan ájel qáwipi bolıwı múmkinligi aytıladı.

Juwmaq retinde sonı aytıwımız múmkin, jazıwshı haywanatlarǵa baylanıslı naqıl-maqallardı jiyi qollanıw arqalı romannıń mazmunın ashıp beredi hám personajlardıń bilim dárejesin kórsetiwde nátiyjeli paydalana bilgen.

Paydalanılǵan ádebiyatlar dizimi:

1. Ешбаев Ж. Қарақалпақ тилиниң қысқаша фразеологиялық сөзлиги – Нөкис: 1985
2. Қарақалпақ фольклоры. Көп томлық. 88-100-томлар./ Бас редактор Н.Қ.Аимбетов; Жуўаплы редакторлар: А.И.Альниязов, Ж.Хошаниязов. ӨзИА қарақалпақстан бөлими, қарақалпақ гуманитар илимлер илимий-изертлеў институты. – Нөкис: «Илим». – 2015. – 544 б
3. Қарлыбаева Г. Әжинияз шығармалары тилиниң семантика-стилистикалық өзгешеликleri. –Нөкис: Қарақалпақстан, 2017
4. Абдиназимов Ш. Бердақ шығармаларының тили. – Ташкент: ФАН, 2006
5. Қайыпбергенов Т. Қарақалпақ дәстаны. Бахытсызлар. Нөкис, «Билим» баспасы, 2019-жыл. 440 бет

FILTER MODELING METHODS AND STABLE AND UNSTABLE BEHAVIOR OF GROUNDWATER IN AQUIFERS

Sabirova Zebunisa Ozatovna,

Chief specialist of the Education Quality Control Department,

Urganch branch of the Tashkent University of Information

Technologies named after Muhammad al-Khorazmi

sobirovazebiniso580@gmail.com

Abstract: *This article filtering modeling mainly used hydraulic and electrical analogies implemented in solid and lattice models. Rigid hydraulic models represented by various types of filter trays have been used in hydrogeological calculations.*

Keywords: *Hydroisogypsum, perpendicular, drainage, radius, aquicular, concentration, electrolytic.*

Hydroisogypsum maps are used to determine the direction of groundwater movement. They show the "relief" of the groundwater level in the form of isolations.

Flow lines - erpendiculars to the hydroisogypses directed to the direction of lower elevations are said to indicate the direction of movement of underground water.

Groundwater flows are divided into straight and radial according to the mutual location of hydroisogypses and flows. In a flat flow, hydroisogypses are parallel straight lines in plan and form a rectangular network when the flow lines intersect.

A flat stream may appear at intervals;

- between a parallel flowing river and a drain;
- treatment of underground water in horizontal ditches.

In radial flow, hydroisogypsums express their system of curves, and the flow lines have the shape of a radius. The most obvious example of radial flow would be the flow of water into a well or well during heavy mining. Radial flow can be divergent

and converging. The width of the diversion increases with the flow in the direction of its movement and decreases as it approaches.

A graph of changes in the content of chlorine ions in groundwater when determining the actual flow rate

The speed of movement of underground water can be determined in several ways. One of them is based on adding table salt to water. Before the start of the experiment, the amount of chlorine is determined in the experimental and observation work. Then a salt solution is introduced into the test case, in which the concentration of chlorine ions is 2000 times higher than that of underground water. Of course, the salt injection time (t_1) should be recorded. Water samples are taken from the observation well every 10 minutes and chlorine content is determined using silver nitrate. The analysis data is plotted on a graph and the peak transit time (t_2) is found.

Actual speed

$$\dot{v} = \frac{l}{t_2 - t_1} \quad (1)$$

Here l is the distance between works, m.

This method is very convenient, but it cannot be used when the natural amount of chlorine in the water is more than 500-600 mg/l and the waterproof layer is sharply uneven. In the first case, it is difficult to detect changes in the chlorine content by analysis, and secondly, a solution of table salt heavier than water can remain in the aquicular spaces.

You can also use organic dyes, whose presence in water is detected in insignificant concentrations (up to 10-6%). For this, use fluorescein, methylene blue dye, etc., which has a greenish-yellow color in low concentrations. To determine the content of dye in water, a fluoroscope is used - a set of glass tubes with different concentrations of dye. By comparing the color of the water in the samples with the color of the reference tubes, it is easy and quick to determine the dye content in the water sample. Then a graph of the time change of the dye content in the water is drawn

and the speed of movement of underground water is determined, similar to the method described above.

The rate of groundwater movement can also be determined by the electrolytic method. For this, an electrolyte is introduced into the test well and the change in electrical conductivity between the test and observation wells is observed. For this purpose, a milliammeter is used, according to which a graph of the change in current strength over time is drawn.

Recent advances in physics and chemistry allow the use of "labeled atoms" - isotope tracers. The high sensitivity and simplicity of radioactive measurements allow recording the minimum number of isotopes in groundwater.

Groundwater movement is considered stable if water table levels and all other elements are constant over time. If the water level at the same points changes over time, then such movement is called unstable.

Most formulas for calculating groundwater dynamics are based on the assumption that the conditions of groundwater recharge and drainage are constant. In fact, these conditions may vary depending on natural or artificial causes. Natural causes include changes in precipitation and evaporation, snowmelt, and floods. Among the artificial causes, water extraction, irrigation, construction of reservoirs, etc. are of great importance.

If the aquifer has the same lithological composition along its entire length, it is called homogeneous. If the lithological composition of the aquifer varies horizontally or vertically, then the aquifer is called heterogeneous.

The main role in the development of groundwater filtration modeling methods belongs to continuous and network electrical models based on the use of the method of electrohydrodynamic analogies, the essence of which is clearly expressed by comparing the basic laws of water flow. filtration current and electric current:

Darcy's Law and Ohm's Law

$$Q = K \hat{\sigma} F \frac{dH}{dx} \quad \text{and} \quad I = c S \frac{dU}{dl} \quad (2)$$

here

Q - flow rate; F - cross-sectional area of the flow;

H - pressure; x - distance; I - current strength; $c = \frac{1}{\rho}$; p - resistance; cross-sectional area of the conductor;

$SHE IS$ - electric potential, l - the length of the conductor.

The above formulation of Ohm's law is obtained by simple transformations

$$I = \frac{U}{R} ; \quad R = \frac{\rho l}{S} \quad (3)$$

where R is resistance.

The specificity of writing Darcy's and Ohm's laws is obvious. They correspond to physical properties - filtering coefficient and specific permeability c , power properties - head H - potential U - dynamic similarity, and finally, flow rate Q and flow power.

In continuous EGDA models, the filtration flow is modeled by a continuous electric field that is geometrically similar. Conductive paper and electrolytes are used for this. Conductors are produced with a resistance of 100 to 100,000 Ω/cm depending on the carbon black and graphite content of the paper.

Field areas of different rock permeability are modeled with pieces of paper of different specific permeabilities. Between them, sections of the model are attached with a special conductive adhesive.

Electrolytes are also widely used as sample materials and are usually salt solutions, with common salt and aqueous solutions of copper sulfate being the most common. In addition, superconductive paints, adhesives, superconductive cardboard, plaster, etc. can be applied.

In EGDA models, the detection of reduced potential is carried out using a bridge measurement circuit.

When compiling grid models, the current is divided into separate blocks, the centers of which are connected by electrical resistors. In such models, the geometric similarity of the model and the object is not maintained.

List of used literature:

1. Vsevolozhsky V.A. Basic hydrogeology. M.: Izdatelstvo MGU, 2007. – 448 p.
2. Kats D.M., Pashkosky I.S. Meliorativnaya hydrogeology. - M.: Agropromizdat, 1988. - 256 p.
3. Mironenko V.A. Dynamics of underground water. - M.: Izdatelstvo Moskovskogo gosudarstvennogo gornogo universiteta, 2005. - 520 p.
4. Khanto‘raev, Ikromjon Munavvarovich, and Abbas Nabijonovich Jumanov. "CALCULATION OF POWER WASTE IN ELECTRICAL NETWORKS." Academic research in educational sciences 2.5 (2021): 330-337.
5. Siddikov, I., Sobirov, M., Abdumalikov, A., & Sattarov, K. (2021, November). Equipment and Software for Energy Supply Monitoring and Control Process. In 2021 International Conference on Information Science and Communications Technologies (ICISCT) (pp. 1-6). IEEE.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINI KATTALARGA HURMAT RUHIDA TARBIYALASH.

Isakova Gulbahor Kabiljonovna

ADPI Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi fakulteti o‘qituvchisi

Jo‘rayeva Oydinoy

Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi fakul’teti

1- bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Tarbiya darsligi undagi mavzular va ma‘lumotlar o‘quvchilarni odobli axloqli bo‘lishi dunyo qarashi kengayishi, fikrlash doirasini o‘shishi aqlli inson bo‘lib shakllanishiga, ulg‘ayishiga sabachi mavzular haqida.

Kalit so‘zlar: Tarbiya, pedagogik, smurflar, motivatsiya.

Abstract: In this article, the educational textbook contains topics and information about topics that will help students to be polite and moral, to expand their worldview, to grow their thinking circle, to become intelligent people, and to grow up.

Key words: Education, pedagogy, smurfs, motivation.

Kirish: O‘zbekiston deya atalmish jannatmakon yurtimiz bugungi kunda tobora rivojlanib, yangi marralarni zabt etmoqda. Bunga, albatta, yurtboshimiz tomonidan maqsad qilib qo‘yilayotgan ishlar, harakatlar desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Har bir sohada turli islohotlar, yangilanishlar ro‘y berib, yangi innovatsiyalar kiritilmoqda. Xususan, ta‘lim sohasiga ham pedagogik innovatsiyalar kiritilib, amalda qo‘llanilmoqda. Qadimdan ma‘lumki, ta‘lim bilan

tarbiya yonma-yon bo‘lmog‘i lozim. Ushbu ikki tushunchani qushning ikki qanotiga o‘xshatsak, hech mubolag‘a bo‘lmaydi. Xuddi qush ham bir qanotida ucholmagani kabi ta‘limsiz tarbiyani, tarbiyasiz ta‘limni tasavvur qilib bo‘lmaydi. Yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoyevning fikrlarida ham ta‘lim-tarbiya haqida shunday deyilgandi: “Agar mendan sizni nima qiynaydi?“, -deb so‘rasangiz, farzandlarimizning ta‘lim va tarbiyasi deb javob beraman”. Bu ikki bir-biri bilan chambarchast bog‘langan yo‘nalishlarga e‘tibor boshlang‘ich ta‘limdan, qolaversa maktabgacha ta‘lim o‘quv bosqichlaridan boshlanmoqda. Kelajakning poydevori bo‘lmish yosh avlodning qay darajada bo‘lishi boshlang‘ich ta‘limga bog‘liq. Agar shifokor xato qilsa, bir insonning hayoti barbod bo‘lishi mumkin. Lekin boshlang‘ich sinflarga dars beruvchi o‘qituvchi xato qilsa, eng kami bilan 30 nafar insonning hayoti barbod bo‘ladi. Chunki, aynan boshlang‘ich ta‘lim kelajakning poy devoridir. Hozirgi kunda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini ta‘lim olishi bilan birgalikda tarbiyasiga ham e‘tibor berilib, “Tarbiya” darsliklari joriy etildi. Ushbu darsliklarda o‘quvchilarni tarbiyaga yo‘naltiruvchi, ularni odob-axloqi yaxshi inson qilib tarbiyalash, jamiyatga foydasi teguvchi shaxs qilib shakllantirish uchun turli mavzular, ibratli hikoyalar, motivatsiya beruvchi yangiliklar, fikrlash, dunyo qarash doirasini kengaytirish maqsadida turli matnlar berilgan tarbiya qoidalaridan biri yoshi kattalarni hurmat qilish, ularga xush muomala bo‘lishdan iborat edi. Ushbu mavzuni aynan ikkinchi sinf “Tarbiya” darsligidagi beshinchi mavzuda ko‘rishimiz mumkin. Ushbu mavzu “Qarisi bor uyning parisi bor”, -deb nomlanadi. Bu nom ostida o‘quvchilarga kattalarni hurmat qilish kerakligini tushuntirish lozim. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga bunday mavzuni ilmiy yo‘nalishda tushuntirilsa, albatta, o‘quvchida darsga bo‘lgan zerikish paydo bo‘ladi. Agar o‘quvchi qaysi sohani o‘rganishidan qat‘iy nazar berilayotgan ma‘lumotga qiziqmasa va undan zeriksa, u mavzuni o‘zlashtira olmaydi. Shuning uchun ayniqsa boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga mavzuni tushuntirayotganda turli qiziqtiruvchi vositalardan foydalanish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari endi o‘yindan dars mashg‘ulotlariga ko‘nikayotgan paytda ularga

yuqoridagi mavzu bo‘yicha turli multfilmlar qo‘yib berish ularni darsga qiziqishini oshiradi. Yana ularga multfilm qahramonlarini misol qilib ko‘rsatish orqali ham ularda tarbiyani shakllantirish mumkin. Masalan, kattalarni hurmat qilishni, aytganlarini bajarish kerakligini “Smurflar” yoki ”Kung Fu Panda” multfilmlarining qahramonlari orqali tushuntirish mumkin.

Darslikda esa shaxmat bo‘yicha Osiyo chempioni bo‘lgan Nodirbek Abdusattorov haqida ma’lumot beriladi. U matnda Nodirbek shaxmatni bobosidan o‘rganganligi va bobosi chempionga shaxmatni qadimda podshohlar ham o‘ynaganliklarini aytib bergani haqida so‘z yuritiladi. Ushbu fikrlarni eshitgan bolada shaxmatga bo‘lgan qiziqish paydo bo‘ladi, champion bo‘lishi, medallar olishi haqidagi orzular qila boshlaydi. Eng asosiysi bolani o‘z oilasi davrasida ham shu jarayonlarni ko‘rishni xohlaydi. Ya’ni bobosi yoki buvisi bilan suhbat qurgisi, ulardan tarix haqidagi turli ma’lumotlar olgisi, ular bilan birgalikda hatto shaxmat o‘ynagisi ham keladi. Birgina bu matn bolaga qay darajada ta’sir o‘tkazyapti, ya’ni o‘quvchiga motivatsiya berib, champion bo‘lish ishtiyoqini paydo qilyapti, bobosi va buvisi bilan munosabatlarini yanada yaqinroq bo‘lishiga yordam beryapti. Demak, darslikdagi mavzularni va ularga oid ma’lumotlarni o‘quvchilarni axloq-odobli bo‘lishi, dunyo qarashi kengayishi, fikrlash doirasining o‘sishi, maqsadli bo‘lishi, umuman olganda, inson bo‘lib ulg‘ayishida foydali ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. 1-2 sinf “Tarbiya” darsligi 2020-2021 yil.

BIOLOGIYA DARSLARINI YANGI INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TASHKILLASHTIRISH VA UNING SAMARADORLIGI

PhD: **U.B.Baxodirova,**

S.Navruzova

Navoiy davlat pedagogika instituti

E-mail: sevaranavruzova8@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada biologiya darslarida zamonaviy yondashuv orqali, yangi innovatsion texnologiyalarga asoslangan o‘qitish usullarini ishlab chiqish, ularni ta’lim jarayoniga keng tadbiiq qilish hamda o‘quvchilarda fanga oid bilim, ko‘nikma, malakalarni shakllantirishdan iborat.

Kalit so‘zlar

Innovatsion texnologiyalar, innovatsion faoliyat, zamonaviy pedagogik texnologiyalar.

ORGANIZATION OF BIOLOGY LESSONS ON THE BASE OF NEW INNOVATIVE TECHNOLOGIES AND ITS EFFECTIVENESS

Abstract

This article aims to develop teaching methods based on new innovative technologies in biology classes through a modern approach, to widely apply them to the educational process, and to form students’ science-related knowledge, skills, and abilities.

Key words

Innovative technologies, innovative activity, modern pedagogical technologies.

Har qanday fan insonning tadqiqot faoliyati bilan aloqador bo‘lib, u narsa va hodisalar to‘g‘risida bilimlar to‘plashga yo‘nalgan, hamda tadqiqot qilinayotgan narsa hodisalar to‘g‘risida to‘liq va chuqur bilim olishga qaratilgan. Qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni talabalarga yetkazib berish, ularda ma’lum faoliyat yuzasidan ko‘nikma va malakalarni hosil qilish, hamda talabalar faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan bilim, ko‘nikma va malakalar darajasini baholash o‘qituvchidan yuksak pedagogik mahoratni hamda ta’lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab qiladi.[1]

Ma’lumki, biologiyani o‘qitishda mavzu matnida ustunlik qiluvchi tushunchalarga ko‘ra, morfologik, anatomik, fiziologik, sistematik, immunologik, ekologik, embriologik, sitologik mazmundagi darslarga ajratiladi. Darslarning bunday guruhlariga ajratilishi talabalarda tushunchalarni shakllantirish va ko‘nikmalarni tarkib toptirish jarayonini uyg‘unlashtirish va ularni uzviy ravishda rivojlantirish imkonini beradi.

Ommaviy ravishda olib boriladigan mashg‘ulotlar boshqa turdagi mashg‘ulotlardan ko‘p sonidagi talabalarning ishtirok etishi bilan farqlanadi. Ommaviy mashg‘ulotlar o‘zining ta’limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi funksiyasi bilan talabalarning jamoasiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ommaviy mashg‘ulotlar mobaynida har-bir talaba o‘zining mustaqil fikrini bayon etishiga, o‘z fikrini himoya qila olishga, aqliy teranlikka erishadi. Shu sababli biologiya o‘qituvchisi ommaviy mashg‘ulotlarni talab darajasida tashkil etilishiga e’tiborini qaratishi lozim bo‘ladi. O‘qituvchining innovatsion faoliyati turli xildagi qarashlarning to‘qnashuvi va o‘zaro boyitilishi asosida amalga oshiriladi. O‘qituvchining innovatsion faoliyatini samarali tashkil etish va amalga oshirish bir qator shart-sharoitlarga bog‘liq. O‘qitilayotgan darslarga qanchalik ko‘p yangilik kiritilsa u shuncha qiziqarli va mazmunli o‘tadi.[2]

Har bir o‘tilayotgan mavzuni turli xil innovatsion texnologiyalar asosida tashkillashtirish mumkin. Masalan: Immunologiya darslarida “Fagositoz hodisasi. Fagositoz qiluvchi hujayralar” mavzusini o‘qitishda bumerang treningi metodidan foydalanib quyidagicha dars tashkillashtirishimiz mumkin. Bunda talabalar kichik

guruhlarga bo‘linadi va material tarqatiladi. Har bir guruh o‘z fikrlarini bayon qiladi va guruhlar o‘rtasida savol–javob olib boriladi hamda javoblar muhokama qilinadi. Guruhlarga topshiriqlar beriladi.

Birinchi guruh vazifasi.

1. Fagositoz haqidagi ta’limotning yaratilishi.
2. Fagositoz jarayonining ahamiyati.

Ikkinchi guruh vazifasi.

1. Fagositoz qiluvchi hujayralarning ahamiyati.
2. Fagositoz jarayoni amalga oshmaganda yuzaga keluvchi hodisalar haqida ma’lumot berish.

Uchinchi guruh vazifasi.

1. Qaysi kasalliklarda fagositoz jarayoni amalga oshmaydi?
2. Fagositoz jarayoni to‘liq amalga oshganida va amalga oshmaganida organizm immun sistemasidagi o‘zgarishlar qanday bo‘ladi?

Bumerang treningi metodidan foydalanishning samaradorligi shundaki, bu metod talabalarni o‘z fikrlarini mustaqil bayon etishga, guruhlarda ishlashga o‘rgatadi.

Biologiya darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanib darslarni innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etish, darslarda qiziqarli ma’lumotlardan foydalanish talabalarning mavzuga qiziqishi, darsdagi faolliklarini oshirish bilan birga, o‘z ustida mustaqil ishlash, qiziqarli ma’lumotlar to‘plashga, izlanishga undaydi. Talabalarning dunyoqarashini kengaytiradi, shu bilan birga ularga ekologik, estetik, axloqiy tarbiyani shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Tolipova J.O. Biologiyani o‘qitishda pedagogik texnologiyalar. Darslik. Cho‘lpon nomidagi nashriyot –matbaa ijodiy uyi. Toshkent -2011 yil.
2. www.ziynet.uz

**ХОТИРА ВА ТАСАВВУРДАН ИШЛАШНИНГ ТАЛАБАЛАР
ИЖОДКОРЛИК КЎНИКМАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ
АҲАМИЯТИ**

Султанов Хайтбой Эралиевич

Чирчиқ давлат педагогика университети

Маърифхўжаева Нозима Комил қизи

Бўка тумани 27- ИДУМ

тасвирий санъат ўқитувчиси

***Аннотация:** Мақолада ҳозирги глобллашув даврида вужудга келаётган муаммолар, хотира ва тасаввурдан ишлашнинг тасвирий санъатни ўқитиш, ўқувчи-ёшлардаги ижодкорлик кўникмаларини ривожлантириш ва маънавий дунёқарашини шакллантиришдаги аҳамияти асослаб берилган.*

***Таянч сўзлар:** маънавий тарбия, натура, перспектива, бадиий тафаккур, тасаввур, хотирадан расм ишлаш, композиция, натюрморт.*

**THE IMPORTANCE OF WORKING FROM MEMORY AND
IMAGINATION IN THE DEVELOPMENT OF STUDENT'S
CREATIVE SKILLS**

***Abstract:** In the article, the problems that arise in the are of globalization, the importance of working from memory and imagination in teaching visual arts, developing creative skills in students and forming a spiritual worldview are substantiated.*

***Key words:** spiritual education, nature, perspective, artistic thinking, imagination, painting from memory, composition, still life.*

Бугунги кун ёшларини янгича ижтимоий муҳитга тайёрлаш, давр руҳида тарбиялаш, таълим соҳасини ислоҳ қилиш, тизимни тубдан такомиллаштириш, хусусан, тизимга ривожланган хорижий мамлакатлар тажрибасини татбиқ этиш гоёси кун тартибидаги долзарб ва устивор вазифаларидан бири сифатида давлатимиз раҳбари томонидан кўп бора таъкидланиб келинмоқда. Шундан келиб чиқиб, миллий анъаналар, урф одатлар, турмуш тарзи каби ўзига хос шарт-шароитлари хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда таълим тизимининг бутунлай янги ўзига хос моделини ишлаб чиқиш вазифаси Республикамиздаги энг долзарб масалалардан бири сифатида кун тартибига қўйилди. Умумжаҳон меҳнат бозоридаги юзага келган янги бозор талаблари республикамиз таълим тизимини ривожлантиришнинг ҳам асосий йўналишларини белгилаб бермоқда.

Маънавий тарбия соҳасида ўқитувчиларнинг фаолиятини методик таъминловчи ўқув материаллари, шу жумладан, маънавий тарбия соҳасига оид методик қўлланмалар, ўқувчилар учун зарур дарсликлар етарли эмас⁵⁷лиги давлатимиз раҳбари томонидан алоҳида эътиборда эканлигини кўрмоқдамиз. Мана шундай муҳитда тарбияланаётган ёш авлоднинг кўп жиҳатдан миллий маданиятимиздаги классик асарларини тушуниб етмаслиги ва қадриятларимизга нисбатан безътиборлиги ачинарли ҳол. Аслида, биз маҳлиё бўлаётган илмий-техник тараққиётнинг замонавий шароитида илм-фан, таълим, маданият ва санъатнинг ўрни тобора ортиб бормоқда⁵⁸.

Тасвирий санъат ривожланиши тарихида натура расм ишлашнинг аниқ икки йўли белгилаб берилган. Масалан, Голландия ва Фландрияда алоҳида жанр мутахассислари бор эди, шу жумладан натюрмортда ҳам. Рассом Снейдерснинг натюрмортлари бунга яққол мисол бўлиб хизмат қилади. Айнан бир йўналишда, бир хил мавзуда кўп ишлайдиган рассомларда бир нарсани қайта-қайта ишлаш натижасида ушбу композицияни ёддан ишлаш кўникмалари ошиб боради. Лекин

⁵⁷ Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 31 декабрдаги “Узлуксиз маънавий тарбия концепциясини тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 1059-сонли қарори

⁵⁸ Алексеева С.О. Проблемы обучения изобразительному искусству в общеобразовательной школе/
<https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-obucheniya-izobrazitelnomu-iskusstvu-v-obscheobrazovatelnoy-shkole/viewer>

уларнинг ҳам эришган малака ва техник усуллари асосида натурани доимий кузатиш ва ўрганиш кўникмалари ётади. Бир хил жанрда ишлайдиган ўзига хос мутахассислар ичида рус rassomларидан Айвазовскийни мисол келтирса бўлади. У маринистик жанрда ишлашда шундай малакага эга бўлган эдики, асарларининг деярли барчасини устахонадан чиқмай ёддан ишлаган деса бўлади. Фақат бир хил жанрда сабот билан кўп ишлаган rassom, шундай маҳоратга эга бўладики минглаб картиналарни енгил қийналмасдан ишлаб ташлаши мумкин.

Тинимсиз меҳнат ва тажрибаси натижасидан келиб чиққан маҳорати эвазига у томашабинларни ҳайратга солишга қодир. Уларнинг ишларида бир-бирига ўхшашлик ва композиция қайтарилишини кузатиш мумкин. Тасвирий санъат тарихида бундай бир жанрни севиб, фақат унда ишлаган, ўзидан кейин кўп сонли асарларни меърос қилиб қолдирган rassomларни жуда кўплаб санаб ўтиш мумкин. Масалан: Рубенс.

Перспектива, пластик анатомия, рангшунослик ва бошқа бадиий ижодкорлик фаолияти билан боғлиқ билимларни яхши билиш хотирадан расм ишлаш кўникмаси ривожланишини таъминлайди. Бу билимлар тасвирий санъат йўналишида таҳсил оладиган талабаларнинг ўзлаштиришлари шарт бўлган, чизматасвир, рангтасвир ва композиция каби ўқув ижодий фаолиятлари билан чамбарчас боғлиқ ҳисобланади.

Талабалар тайёргарлиги дастурида хотирадан расм ишлашга оид бир неча вазифа ва машқларни ўз ичига олади. Дастурий вазифаларда кўпроқ хотирадан чизишни тез-тез такрорлаш машқлари амалда қўлланилади. Лекин бундай ранглавҳалар бажаришни такрорлаш машқлари учун ажратилган соатлар, натурадан ишлашга нисбатан анча кам. Хотирани кучайтиришга оид бундай вазифани такрорлашда талабаларга натурадан олган таасурот тафсилотларни тенглаштириш ҳисобига умумлаштирилган таасуротларни беришга интилишлари ҳақида йўл йўриқ берилади. Одатда ранглавҳаларда майда бўлақларни ифодалашдан воз кечиш, тасвирий санъатда оқлаб бўлмайдиган

осонлаштириш, яъни кейинги ўқув жараёнига салбий таъсир кўрсатадиган оқибатларни келтириб чиқаради.

Хотирани ривожлантириш учун дастурдаги натурадан бажарилган вазифани қайтадан тасаввурдан чизиш машқлари одатда натурадан расм ишлаш машғулотини тугатгандан бажарилади. Бундай ҳолларда ҳам хотирадан ишлаш машқларини бажариш мумкин, лекин фақат ўз ишининг иккинчи нусхаси бўлиб қолмаслиги учун натуранинг бошқа ракурсдан кўринишини, ёки орадан бир неча кун ўтгандан кейин хотирадан ишлаш янада фойдалироқ бўлади. Ўшанда талабалар кўпроқ шахсий хотираларига, яъни буюмнинг ранг тус хусусиятлари, шакл, нисбат, композициядаги пластик ҳаракатларни эслаб қолиш ва акс эттира олиш кўникмаларига таяниб ишлашга ҳаракат қилишади. Бундай машқларни натурадан қараб ишланган вазифа тугатилганидан кейин бажариш яхши фойда беради.

Агар рангтасвир машғулотини кўриб чиқар эканмиз, унда хотирадан ишлаш машқларида ранг хусусиятларини бериш ўта мушкул вазифа эканлигини кўришимиз мумкин. Натурадаги нозик ранглар кўламнинг ранг баранглигини бериш бошловчи рассом учун қийинчиликлар туғдиради. Натурадаги ранг муҳитини эслаб қолиш ва бера олиш жуда мураккаб ҳисобланади. Бу рангларни кўриш қобилиятларнинг қандай ривожланганлиги билан боғлиқ. Хотирадан ишлаш вақтида натурадаги ранглар тасвирчи томонидан ўзига тушунарлироқ бўлган бошқа ранглар билан тасвирланиши мумкин.

Масалан: ўт ўланлар, дарахт барглари ишлашда баъзан оддий яшил ранг туслар билан, ғиштли уйларни зарғалдоқ охра ранглар, осмонни мовийранг ва ҳ.к... ифодалаш мумкин. Фанни ўзлаштиришдаги перспектива қонун ва қоидалари, рангшуносликдан олган билимлари ва тўплаган тажрибалари натура образини хотирадан тиклашга ёрдам бериши лозим. Шунинг учун кузатиш вақтидаги ҳолат, натуранинг ёруғлик таъсиридаги ранглар кўлами хусусиятларини эса сақлаб қолиш ва тасаввурдан тасвирлаб бера олиш ўзига хос назорат ва хотиранинг асоси бўлиб хизмат қилади. Агар бу хусусиятларни

бера олмас экан, унда бажарилган ранглавха жозибадор ва ҳаётий чиқиши қийин. Ранг-тус яхлитлиги сезгисини ривожлантиришга оид доимий машқлар бажариб туриш керак, ўшанда ранглавҳалар мавҳум ва бир-бирига жуда ўхшаш бўлиб қолмайди. Кузатиш вақти ҳам тасвирни батафсилроқ эслаб қолиш сифатига таъсир этиши мумкин. Аммо натурани батафсил лекин қуруқ, жонсиз ўрганиш имконияти билан боғлаш керак эмас. Бизнинг эътиборимизни ўзига тортишга нима сабаб бўлса, диққатимиз ўша нарса атрофида тез-тез тўхталади. Натурадаги биз учун кўпроқ қизиқарли ва характерли нарсани кузатиш орқали эслаб қолиш кўникмалари тарбияланиб боради. Бу ёритилганлик, ранглар тарзи, об-ҳаво, буюмларнинг жойлашиш мароми, шакл хусусиятлари, композициядаги ҳаракат ёки турғунлик ҳолати, баъзан кўринишнинг қизиқарли бир бўлаги бўлиши мумкин. Шу фурсатдан (ёки ўқув ижодий дастур) натуранинг тузилиши, композиция мазмуни, унинг ўзига хос хусусиятлари ва қизиқарли бўлақларини эслаб қолиш ва таҳлил қилиш жараёни бошланади.

Натурани кузатиб ва таҳлил қилиб, талаба бажарадиган чизматасвир, рангтасвир композициясини имкони борича яққолроқ кўз олдига келтиришга ҳаракат қилиши, бунинг учун натурани синчиклаб кузатиши ва композицияни эсда сақлаб қолиши, уни рангда, чизикларда, тасаввурда жойлаштириш ҳамда хотирадан ишлаши керак. Қоғозда бошламасдан олдин талаба ўз ишининг тугалланган вариантыни яққол тасаввур қилиши лозим. Шундай қилиб натурани таҳлил қилиш ва эсда сақлаб қолиш хотирадан ишлаш жараёнида маълум бир тасвир шаклига айланиб боради. Механик “кўчириш”га нисбатан бундай эслаб қолиш енгил ва ишончлироқ. Вазифани тугаллаш арафасида ёки тугаллангандан кейин натурани хотирада текшириб, аниқлаштириб кўриш керак. Ҳар қандай кузатиш заҳираларидан, тажрибалардан кўра натура мазмунлироқ, бойроқ. Шунинг учун натура бўйича аниқлаштириш хотиранинг келгусидаги ривожланиши ва бойишига олиб келади. Агар натурадан таъсирланиб ишламасдан фақат хотира ва тасаввурдан ишланса бу бир хил қолипдаги, бир усулни такрорловчи, оддий ва стилизацияга монанд композиция бўлиб қолиши

мумкин. Рангтасвир сиртдан караганда чиройли, бўлиши мумкин, лекин рангтасвирнинг нозиклиги, жозибadorлиги, тозаллиги йўқолади. Бунда композиция ҳаддан ташқари йиғма, зерикарли ва совуқ кўринишга эга бўлади.

Агар хотира ва тасаввурдан график воситалар билан ишлаш чизматасвир нуқтаи назардан қаралса ишнинг моҳияти ўзгармайди, фақат техникаси ўзгаради. Композициянинг асосий ва ўзига хос хусусиятини очиб беришга мўлжалланган натурадаги мувозанат, ритм (маром), нисбатларни сезиш қобилиятлари график қораламаларда бир қатор машқларни бажариш мобайнида ривожланиб боради.

Кўрган нарсани эслаб қолиш ҳам юқоридаги рангтасвир қоидаларга асосланади, фақат бу ерда ранг орқа планга ўтиб кетади, биринчи планга тус чиқиб келади. Тусга чизиклар ва доғлар қўшилади. Тасвирий санъат йўналишидаги талабалар тайёргарлиги тизимида хотира ва тасаввурдан қораламалар ишлаш учун алоҳида вақт ажратилмаган, шунинг учун ўқитувчига машғулотлардаги у ёки бу постановка оралиғида қисқа муддатли алоҳида сеанслар ўтказиши мақсадга мувофиқ бўлади. Бундан ташқари талабалар ўзлари ҳоҳлаган усул ва техника танлаб мустақил ишлар бажариши ҳам жуда ҳам муҳим. Бу уларнинг мавзуни янада кенгроқ қамраб олиши, ишга ранг баранг ва ижодий ёндашиб вазифани бажаришига имкон туғдиради. Хаёлдан ва тасаввурдан мустақил ишлар бажариш босқичида талабаларнинг ижодий фаолиятлари билан бевосита боғлиқ қарор қабул қилишда маъсулият, дадиллик хусусиятлари тарбияланиб боради.

Аудиториядаги бевосита ўқитувчи раҳбарлигида вазифани бажаришга келсак бадий тафаккур ва тасаввурнинг янада фойдали ривожланиши учун талабанинг қараш нуқтаси ва жойлашган ўрни алмашиши зарур. Талабалар билан машғулотдаги натурани ўрганишда ўқитувчи ўқув жараёни нозорат қилиб туриши, талабалар жойини ўзгартириб туриши керак. Ишнинг бундай усулида натуранинг ҳар томондан ўрганилганлиги учун талабалар томонидан чизматасвир ва рангтасвирни янада самаралироқ ўзлаштиришларига сабаб бўлади. Энг муҳими талабалар бир хил жой ва ракурсдан ишлашга боғланиб

қолишмасдан, натуранинг хусусиятини очиб бериш учун тасвирлашнинг янги имкониятларни излашади. Шаклнинг тасвирини ҳар хил ракурслардан тасвирлаш орқали талаба қўйилган натюрморт қўйилмасини яхлит кўриш, унинг ўзига хос хусусиятларини англаш, ўқитувчи томонидан таклиф қилинган вазифанинг асосий мақсадини тушуниб етадилар.

Натуранинг баъзи бўлақларини, кузатиш ва таасуротлар асосида хотирадан қаламчизги, қораламалар, ранглавҳалар ишлаш жуда фойдали ҳисобланади. Бу ҳар хил шакл, характер, юзаларнинг ранг хусусиятлари (масалан: булутлар, шохчалар, ҳар хил буталар, дарахтлар барглари, гуллар, ўт ўланлар, мевалар ва ҳ.к...) бўлиши мумкин. Натуранинг алоҳида бўлақлари ҳақидаги тасаввур ва билимларни тўплаб, рассом натурага боғланиб қолмаслик учун керакли эркин ишлаш имкониятига эга бўлади. Бу унга келгусидаги ўқув ва ижодий фаолиятида асқотади, бадий тафаккур ва тасаввур чегараларини кенгайтиради, янги ижодкорлик сифатларини, ҳар томонлама ривожланган янги шахсни тарбиялайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 31 декабрдаги “Ўзлуксиз маънавий тарбия концепциясини тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 1059-сонли қарори;

2. KE Sultanov Cluster Approach in Fine Art Education as a Factor for Improving the Educational System /International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding// Volume 9, Issue 2 February, 2022 Pages: 585-593 2022;

3. Doston Abduvoitovich Berdiyev Maktablarda tasviriy san’at fanini o‘qitishda kelajak ta’limi steam interaktiv ta’limini rivojlantirish / "Science and Education" Scientific Journal/ ISSN 2181-0842 February 2022// Volume 3 Issue 2 Pages: 687-690;

4. Laylo Mirsoatova Use of innovative methods in the development of students’ creative abilities / Current research journal of pedagogics (ISSN –2767-3278) volume 03 issue 01Pages: 45-49;

5. Xusanov B. Эстетик тарбия кластерининг таълимий асослари Educational bases of aesthetic upbringing cluster /SCIENCE AND EDUCATION SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME #1 ISSUE #9 april 2020// -p.p. 561-566;

6. Sultanov Kh.E., Marasulova I.M., Bakhriev I.S. Ankabaev R..T. The Need for Creation of a Cluster of Pedagogical Innovations in the System of Continuous Education/International Journal of Psychosocial Rehabilitation// Vol. 24, Issue 05, 2020 ISSN: 1475-7192: -P.6586-6591.

7. Байметов, Б. Б., Султанов, Х. Э., & Муратов, Х. Х. (2019). Психологические основы активизации творческих способностей студентов в процессе практических занятий. Вестник науки, 1(7), 67-71.

8. Байметов, Б. Б., Султанов, Х. Э., Муратов, Х. Х., & Сабилов, С. Т. (2018). Научно-теоретические аспекты формирования композиционных способностей у студентов на занятиях по живописи. In Современная научная мысль (pp. 83-94).

15. Байметов

9. Султанов Х.Э., Маърифхўжаева Н.К., Юнусова К. Устоз – шогирд анъанаси бардавом: анъана янги кўринишда / Международный научно-технический конференции “Проблемы и решения интеграции изобразительного искусства и инженерной графики с другими дисциплинами” АДУ 2020, 1-том, №1: -248-251 б.;

10. Султанов Х.Э., Маърифхўжаева Н.К. Санъат – сеҳрли маънавий кўзгу /"Барқарор ривожланишда узлуксиз таълим: муаммо ва ечимлар" халқаро илмий амалий анжуман илмий ишлар тўплами// -2019: 2 том, -263-264 б.

11. Eralievich Sultanov Haytboy, Sultanovna Marasulova Izzat Muhammad Formation of students ‘spiritual education through creative circles in secondary schools /TRANS Asian Journal of Marketing & Management Research (TAJMMR) Year: 2020, Volume: 9, Issue: 6// First page: (53) Last page: (58) Online ISSN: 2279-0667;

12. Султанов Х.Э, Innovation technology clusters use of technology in illustration/ International Journal of Psychosocial Rehabilitation// - Vol. 24, Issue 04, 2020 ISSN: 1475-7192: -3876;

13. Султанов Х.Э., Маърифхўжаева Н.К. Отабоева Д. Тўғаракларда устоз шогирд тизимида машғулотлар олиб боришнинг тижобий жиҳатлари / “Замонавий архитектура ва қурилишнинг долзарб муаммолари” мавзусидаги архитектура қурилиш таълим соҳасидаги Республика илмий амалий конференцияси// Т.: -2018: -111-115 б.

14. Султанов Х. Э., Худайбердиев П. У., Собиров С. Т. Непрерывное образование в Узбекистане как требование времени / Педагогика «Молодой учёный» // № 4 (138) . - 2017.- С.388.

15. Султанов Х.Э., Пак В.Ш., Кукиев Б.Б. Использование новых информационных коммуникативных технологий на уроках изобразительного искусства // “Молодой учёный”, научный журнал, №4 2016. С. 833;

16. Алексеева С.О. Проблемы обучения изобразительному искусству в общеобразовательной школе/ <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-obucheniya-izobrazitelnomu-iskusstvu-v-obscheobrazovatelnoy-shkole/viewer>

Леонтьев А.Н. Проблемы психологии восприятия. – М., 1976.

17. Ростовцев Н.Н. Академический рисунок.- М.: Просвещение, 1995.

18. Теплов Б.М. Вопросы психологии восприятия и мышления. Труды института психологии. – М.- Л., 1948.

19. Якобсон П.М. Психология художественного творчества.- М.: Знание, 1971.

KOXLEAR IMPLANTLI BOLANING NUTQIY REABILITATSIYASI.

Gulshanoy Turg'unova Sharifjon qizi

E-mail: turgunovagulshanoy66@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola eshitishda nuqsone bo'lgan bolalarni koxlear implantatsiya jarayonidan keyin nutqiy faoliyati ustida reabilitatsiya qilish qanchalik ahamiyatli va samarasi husudidir. Unda turli fikrlar yuzasidan solishtirishlar ham mavjuddir. Shu o'rinda muallif to'plagan ma'lumotlari asosida o'z nuqtayi nazarini ham bayon qilgan. Nutq reabilitatsiyasi-qay tartibda amalga oshiriladi, uni qanday amalga oshirish samaraliroq degan savollarga javob beramiz.

Nutqiy reabilitatsiyani olib borishda nafaqat o'qituvchi balki bolani atrofidagi shaxslar ham alohida ahamiyatga egadir. Biz bolaga avvalo to'g'ri talaffuzni o'rgatishimiz va o'zimiz ham to'g'ri so'zlay olishimiz kerak. Muloqatga kiritish uchun esa kichik kichik dialoglardan foydalanishimiz maqsadga muvofiqdir. Bolalarga nutqiy mashg'ulotlarni iloji boricha ko'proq o'tishimiz ham katta ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: Koxlear implant, nutq, reabilitatsiya, kar bolalar, nutq o'stirish.

SPEECH REHABILITATION OF A CHILD WITH COCHLEAR IMPLANTS.

Abstract: This article is about the importance and effectiveness of rehabilitating hearing-impaired children after cochlear implantation on speech activity. It also contains comparisons of different opinions. Here, the author has expressed his point of view based on the information he has collected. We will answer the questions about how speech rehabilitation is carried out and how to implement it more effectively.

In conducting speech rehabilitation, not only the teacher, but also the people around the child are of special importance. We must first teach the child the correct

pronunciation and be able to speak correctly. It is appropriate to use small dialogues. It is also very important to give children speech exercises as much as possible.

Key words: Cochlear implant, speech, rehabilitation, deaf children, speech development.

Reabilitatsiya - (lot.rehabilitatio-tiklash) ma'nosini anglatadi. Tibbiyotda organizmning buzilgan funksiyasini va bemorlar hamda nogironligi bo'lgan shaxslarni mehnat qobiliyatini tiklashga qaratilgan tibbiy, pedagogic va ijtimoiy chora-tadbirlar majmuidir.

Nutq reabilitatsiyasi-qay tartibda amalga oshiriladi, uni qanday amalga oshirish samaraliroq degan savollarga javob beramiz.

Birinchi o'rinda koxlear implantatsiya nima ekanligini qisqacha aytib o'tsak. Koxlear implantatsiya-eshitmaydigan (kar, zaif eshituvchi) bolalar eshituvchilar dunyosiga kirish va dunyoni ovozlari, tovushlar orqali idrok imkoniyatini yaratuvchi xozirgi kunning eng samarali usullari hisoblanadi. Bunda bolalarning ovozlari, musiqa, nutq va boshqa tovushlarni eshitishi va o'zini jamiyatda, ijtimoiy hayotda erkin idora qilish imkoniga ega bo'lishiga misli ko'rilmagan yordam beruvchi bu vosita fan va texnika rivojidagi katta ahamiyatga ega kashfiyotdir.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturi O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" gi qonunining qoidalariga muvofiq, milliy tajribaning tahlili va ta'lim tizimidagi, jahon miqyosidagi yutuqlar asosida tayyorlangan hamda yuksak umumiy va kasb-hunar madaniyatiga, ijodiy va ijtimoiy faollikka, ijtimoiy-siyosiy hayotda mustaqil ravishda mo'ljalni to'g'ri o'qib bilish mahoratiga ega bo'lgan, istiqbol vazifalarini ilgari surish va hal etishga qodir kadrlarning yangi avlodini shakllantirishga yo'naltirilgandir.⁵⁹

Ushbu jummalarda ham avlodimizni har tomondan yetuk, kuchli va zehni qilib tarbiyalashimiz kerakligi ko'zda tutilgan. Bu qarashdan nafaqat eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar balki boshqa nuqsonlarga ega bo'lgan bolalar mustasno emas.

⁵⁹ Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi. -T.:Sharq, 1997. -B.20.

Koxlear implantatsiya- eshitishida koxlear muammosi bo‘lgan bolalarga atrofidagi barcha tovushlarni eshitish, farqlash, nutqni eshitish, o‘z nutqini eshitish va o‘qituvchining nutqi, talaffuzi bilan solishtirish orqali uni rivojlantirish imkoniyatini yaratadi. Lekin ushbu jarayon o‘z o‘zidan ro‘y bermaydi. Bunda ham albatta reabilitatsiya jarayoni kerak bo‘ladi.

Shu o‘rinda ta’kidlash lozimki, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev boshchiligida mamlakatimizda 2017-2021 yillarga mo‘ljallangan “Harakatlar strategiyasi” da ta’lim soxasidagi belgilab qo‘yilgan vazifalar mamlakatimizda yashovchi har bir shaxsni chuqur o‘ylashga, mulohaza va mushoxada qilishga undaydi. Chunki kelajak avlodga ularni ertangi kuniga befarq bo‘lishga haqqimiz yo‘q. Shuning uchun hozirdan ularni har tomonlama rivojlantirishimiz va qo‘llab quvvatlashimiz zarur.

Koxlear implantli bolalarni nutqini ravon qilishda, shu bilan birga jamiyatga to‘laqonli kirishiga yordam berish uchun harakat qilishimiz zarur. Biz bunda reabilitatsiyaning- nutq reabilitatsiyasi turidan foydalanamiz. Buning uchun bola bilan ishlashda kun davomidagi barcha faoliyatlar jarayonida uyushtirilgan muloqotda hamda maxsus nutq o‘stirish mashg‘ulotlarida shug‘ullanamiz. Kar bolalar nutqining rivojlanish saviyasiga ko‘ra bu yo‘nalishlarning ahamiyati va miqdori o‘zgarib boradi. Nutq o‘stirish ishlarini tashkil etish paytida so‘zli nutqning turli shakllaridan foydalaniladi. Kichik va o‘rta maktabgacha yoshdagi kar bolalarga ta’lim berish jarayonida og‘zaki va yozma nutq yozuvli kartochkalarda global ravishda o‘qish, ya’ni yaxlit qabul qilish uchun taqdim etiladi. Shuningdek bolalarni o‘qitishda daktildan ham foydalaniladi.

Koxlear implantatsiya yordamida eshitishni qayta tiklash uch bosqichda olib boriladi. Bulardan eng oxirgi bosqich operatsiyadan keying reabilitatsiya bosqichi bo‘lib, oldingi ikki bosqichning samarasini taminlovchi davr hisoblanadi.⁶⁰

Aynan shu bosqichdan boshlab surdopedagog va ota-ona bolaning nutqiy reabilitatsiyasini boshlashlari talab etiladi. Chunki, bola nutqiy ko‘nikmani boshqa

⁶⁰ U.Fayziyeva, D.Nazarova, F.Qodirova. ”Surdopedagogika”. Sano-standart. T.:2012. B.289

jarayonlardan ko‘ra oila davrasida yaxshi o‘zlashtiradi. Bundan tashqari bolani maktabgacha ta‘lim muassasasiga olib borganimizda ham u yerni ish jarayonini kuzatishimiz, bolalar bilan shug‘ullanish tartibiga e‘tibor berishimiz muhim sanaladi. Ye.I. Tixeyevaning fikricha, maktabgacha ta‘lim muassasasi bolalarning barcha qobiliyatlarini rivojlantirgan holda nutqni egallashning juda ahamiyatli va muhim qobiliyatiga e‘tiborni qaratishi darkor: “Chunki nutqni muntazam o‘rgatish, nutq va tilni metodik rivojlantirish maktabgacha ta‘lim muassasasidagi tarbiya ishlarining asosini tashkil qilmog‘i lozim”⁶¹.

Koxlear implant qo‘yilgan bolalarning eshitish qobiliyatini rivojlantirish va eshitish va eshitish orqali nutqni qabul qilish, tushunish, nutqiy muloqotni o‘rgatish o‘ta murakkab jarayon bo‘lib o‘ziga xos yondashuv, izchil va individual surdopedagogik yordam tashkillashni talab etadi.

Nutqni shakllantirish va rivojlantirish texnologiyasi, shu bolalar bilan ishlaydigan, barcha pedagoglar bilan hamkorlikda ishlab chiqilgan. Bunda ota-onalar ishtiroki ham ko‘zda tutilib, dam olish, bayram va ta‘til kunlarida ham rivojlantiruvchi ishning ota-onalar tomonidan davom ettirilishi ko‘zda tutilgan.

O‘quvchilarning so‘z boyligini rivojlantirib boorish maqsadida dastlab o‘quvchilarning o‘quv faoliyati uchun zarur bo‘lgan elementar mavzular kiritilgan va shu mavzular asosida dastlabki suhbat, o‘quv jarayoni, fanlarning o‘qitilishida tushunchalar majmuiga ega bo‘lish imkoniyati yaratilishi ko‘zda tutilgan. Bugungi kunda koxlear implantli bolalarda nutqiy rehabilitatsiya

Nutqiy rehabilitatsiyani olib borishda nafaqat o‘qituvchi balki bolani atrofidagi shaxslar ham alohida ahamiyatga egadir. Biz bolaga avvalo to‘g‘ri talaffuzni o‘rgatishimiz va o‘zimiz ham to‘g‘ri so‘zlay olishimiz kerak. Muloqotga kiritish uchun esa kichik kichik dialoglardan foydalanishimiz maqsadga muvofiqdir. Bolalarga nutqiy mashg‘ulotlarni iloji boricha ko‘proq o‘tishimiz ham katta ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib, aytganda koxlear implantli bolalarni shu jarayondan keyingi faoliyatini natijasini ko‘rsatish uchun biz bola bilan uzluksiz shug‘ullanishimiz

⁶¹ Тихеева Е.И.. Развитие речи детей. -М.: Просвещение, 1976.

kerak. Bundan tashqari bolalarni surdopedagog mashg‘ulotlariga borishlarini taminlashimiz kerak. Oilalarni barchasida ushbu jarayon uchun vaqt, moddiy mablag‘ yetishmasligi mumkin. Shularni bartaraf etish uchun turli chegirmalar tashkil etishimiz, bolalarga qulaylik yaratishimiz zarur.

Bundan tashqari kadrlarni ko‘paytirishimiz, ularni ish faoliyatini yaxshilashimiz ham alohida ahamiyat kasb etadi. Chet el malakasini o‘rganishimiz va o‘zimizga moslashtirishimiz ham muhim sanaladi. Har bir surdopedagog o‘zi ustida ko‘proq ishlashi talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi.-T.:Sharq,1997.-B.20.
2. U.Fayziyeva,D.Nazarova,F.Qodirova.”Surdopedagogika”.Sano-standart.T.:2012.B.289
3. Тихеева Е.И..Развитие речи детей.-М.:Просвещение,1976.

ORGANIZMDA LIPIDLAR ALMASHINUVI

Mo‘ydinova Dilnoza,

Hasanov G‘ayratjon Alisher o‘g‘li (talaba)

Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar instituti

hasanovgayratjon921@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu ishda lipidlar xaqida ma‘lumotlar keltirilib, ularning qo‘llanilishi va tabiatdagi roli, tirik sistemalardagi jarayonlarning o‘tishida ishtiroki va boshqa tomonlari yoritilgan. Lipidlarning turlari va o‘ziga xos xususiyatlari xaqida tuchuncha berilgan.

Kalit so‘zlar: hujjyra, muskul, organism, gidroliz, mum.

LIPID EXCHANGE IN THE BODY

ABSTRACT

This work provides information about lipids, their use and role in nature, participation in processes in living systems, and other aspects. Types of lipids and their specific properties are explained.

Key words: cell, muscle, organism, hydrolysis, wax.

Lipidlar- tirik hujayraning katta qismini tashkil qilgan turli xil tuzilishli va ba‘zi bir umumiy fizik-kimyoviy xossaga ega bo‘lgan organik moddalardir. Lipidlar yog‘lar hujayra membranalari uchun material sifatida xizmat qiladi.

Tirik organizm hayot faoliyatida Lipidlar muhim ahamiyatga ega. Lipidlar biologik membrananing asosiy komponentlaridan biri bo‘lib, hujayralarning o‘tkazuvchanligiga, ko‘pgina fermentlarning faolligiga ta’sir ko‘rsatadi, nerv

impulsini uzatishda, muskullar qisqarishida, hujjatlararo kontaktlarni yuzaga keltirishda va immunokimeviy jarayonlarda qatnashadi [1].

Lipidlar organizmlarga oziq moddalar bilan tushib turadi. Jumladan, odam organizmiga go'sht va go'sht mahsulotlari (5 - 20%), sut (3%), sut mahsulotlari (25%), baliq (5 - 10%), tuxum (10%), sabzavot va un mahsulotlari bilan tushib turadi. Lipidlarning hazm bo'lishi ichaklarda, asosan, o'n ikki barmoq ichakda o'tadi.

O't tarkibida xoleinat, dezoksixoleinat, litoxoleinat, xenodezoksixoleinat, tauroxoleinat va glikoxoleinat kislotalari churaydi. Ular kimyoviy tabiati jihatidan sirt-faol moddalar bo'lib, lipidlarni emulsiyaga, ya'ni kattaligi 0,5 mkm gacha bo'lgan zarrachalargacha parchalab yuboradi [2].

Biroq, gidroliz jarayoni bosqichma-bosqich o'tadi. Uni yog'lar - tristearat misolida yaqqol ko'rish mumkin. Dastlab lipaza ta'sirida 1- va 3- uglerod atomlaridagi efir bog'lar osonroq uziladi. Gidroliz natijasida hosil bo'lgan metabolitlar, jumladan, gliserin bilan stearat yog' kislotasi qonga suriladi va tegishli biologik oksidlanishlarga uchrab hazm bo'ladi.

Mumlarning hazm bo'lishi ham tristearidlarning hazm bo'lishiga o'xshaydi. Biroq mumni umurtqalilar ham, umurtqasizlar ham hazm kila olmaydilar. Faqat, mumlarning hazm bo'lishi dengiz plakton hayvonlari - qisqichbaqalar bilan oziqlanuvchi seld, sardina kabi baliqlarda kuzatiladi (hazm shirasi tarkibida lipaza fermenti uchraydi va mumlarni tarkibiy qismlarigacha parchalaydi) [2,3].

Steridlar hazm bo'lganda yog' kislotasiga va sterollarga parchalanadi. Ularning parchalanishini xolesterolesteraza fermenti katalizlaydi, bu ferment ham huddi lipazaga o'xshab, oshqozon osti bezi shirasi bilan ishlab chiqiladi.

Murakkab lipidlarning hazm bo'lishida turli xil hazm fermentlari ishtirok etadi. Jumladan, fosfolipidlarning hazm bo'lishida fosfolipaza A1, A2, S, D va lizofosfolipazalar qatnashadi. Fosfolipaza A1 I - S holatdagi bog'ni uzadi. Fosfolipaza A2 ta'sirida 2 - S bog'idagi yog' kislotasini ajratadi. Fosfolipaza S gliserin bilan fosfat kislota o'rtasidagi bog'ni uzadi va nihoyat fosfolipaza D kutubli x - bog'ni uzadi. Bu fermentlar, ya'ni xolesterazalar oshqozon osti bezi tomonidan ishlab chiqiladi va

tripsin ta'sirida faollashadi. Shunday qilib, gidrolizlangan fosfolipidlarning metabolitlari tarkibida yog' kislotalarining anionlarini, mono-, di- va trigliseridlarni, hamda xolin, etanolamin va boshqa kutbli majmuy birikmalarning qoldiqlarini uchratish mumkin. Bunda, mono-, di- va trigliseridlar o't kislotasining tuzlari ta'sirida emulsiyalangan holatda bo'ladi. Qolgan murakkab lipidlar - glikolipidlar, sfingolipidlar, diolipidlarning hazm bo'lishi **gidrolazalar** ta'sirida sodir bo'ladi.

Ular hosil qilgan metabolitlarning o'zgarishi, ularning tarkibiga hos bo'lgan karbonsuvlar, yuqori yog' kislotalarining o'zgarishi kabi biokimyoviy o'zgarishlarga uchraydi. Endi ma'ruza mavzusini, hazm fermentlari ta'sirida hosil bo'lgan metabolitlarning keyingi biokimyoviy o'zgarishlariga karatamiz.

Knoopning fikricha yog' kislotalarining b - oksidlanishi zanjirdagi b - uglerod atomining oksidlanishidan kelib chiqqan: unda quyidagi o'zgarishlar kuzatiladi:

b - oksidlanish yo'lini, keyingi yillarda Shonxaymer bilan Rittenberg degan olimlar izotoplar bilan o'rganib, tasdiqlaganlar, ularni amalga oshiruvchi fermentlar ham aniqlangan.

Hosil bo'lgan asil - KoA mitoxondriyaning ichki qobig'iga karnitin (vitamin Vt) bilan bog'langan holda kuchiriladi, ya'ni sitoplazmadan mitoxondriya matriksiga o'tadi. U yerda quyidagi o'zgarishlar bilan b - oksidlanishning oxirgi mahsuloti asetilkoenzim (CN3 - SO - s KoA) ga aylanadi.

Hullas, b- oyesidlanish jarayonida yog' kislota quyidagi umumiy uzgarishlar bilan *asyetil* - KoA ga aylanadi.

Lipidlarning biosintezi organizmlarda ularni tarkibiga kiruvchi tegishli monomerlarni sintezidan boshlanadi [4].

Xulosa shuki, ularning biosintezi o'simliklarda kechadi, manbai bo'lib valin, izoleysin, leysin kabi aminokislotalar hisoblanadi. Bunda aminokislotalarning KoA ta'sirida asillanishidan boshlangan o'zgarishlar yog' kislotalari biosintezini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Ibrohimjon Asqarov, Kamoliddin G‘opirov, Nozimjon To‘xtaboyev. Kimyo. 9-sinf.
2. <https://uzkhanacademy.org>
3. <https://www.litres.ru/a-d-strekalovskaya/belki-lipidy/chitat-onlayn/>
4. https://market.yandex.ru/product--a-k-aliev-religiozno-politicheskii-ekstremizm-i-etnokonfessionalnaia-tolerantnost-na-severnom-kavkaze/1775834716/-spec?was_redir=2&cpa=1

YUQORI MOLEKULYAR BIRIKMALAR VA ULARNING AXAMIYATI

Mo‘ydinova Dilnoza,

Mamatboyev Akbarjon (talaba)

Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar inistituti

ANNOTASIYA

Ushbu ishda yuqori molekulyar birikmalar xaqida ma’lumotlar keltirilib, ularning qo‘llanilishi va tabiatdagi roli, organizmda o‘tadigan jarayonlarning o‘tishida ishtiroki va boshqa tomonlari yoritilgan. Polimerlarning turlari va geometric shakli xam e’tibordan chetda qo‘ldirmasdan tushuntirilgan.

Kalit so‘zlar: modda tuzulishi, tarkib, kauchuk, polimer, chiziqli.

HIGH MOLECULAR COMPOUNDS AND THEIR SIGNIFICANCE

ABSTRACT

This work provides information about high molecular compounds, their use and role in nature, their participation in the processes occurring in the body, and other aspects are highlighted. The types and geometric shape of polymers are explained without neglecting them.

Key words: substance structure, composition, rubber, polymer, linear.

Tabiatda uchraydigan ko‘plab moddalar orasida boshqalaridan o‘zining fizikaviy xossalari bilan keskin farq qiluvchi, eritmalarining yuqori qovushqoqligi tufayli tolalar, pardalar va h.k. lar hosil qilaoladigan moddalar mavjud. Bu guruhga o‘simlik va hayvonot organizmi hayot faoliyatida hosil bo‘luvchi sellyuloza, lignin, pentozanlar, kraxmal, oqsillar va nuklein kislotalar kiradi. Tabiiy polimerlar deb ataluvchi turli xil tolalar, teri va kauchukdan foydalanib kelingan [1].

Barcha yuqori molekulyar birikmalar kelb chiqishiga qarab quyidagicha sinflanadi.

1. Sintetik polimerlar – quyi molekulyar birikmalardan sitez yo‘li bilan olinadi;
2. Tabiiy polimerlar –tabiiy materiallardan olinadi ;
3. Sun’iy polimerlar – tabiiy polimerlarni kimyoviy modifikatsiyalash orqali olinadi;
4. Biopolimerlar – biologik faollikka ega tabiiy polimerlar, oqsillar , nuklein kislotalar, ba’zi polisaxaridlar va arlash polimerlar.

Yuqori molekulyar birikmalar uchun polimerlar kimyosini alohida fan sifatida shakllantiradigan ba’zi umumiy xossalar mavjud. Bu xossalar klassik kimyo tasavvurlari yordamida tushunrilishi mumkin emas.

Yuqori molekulyar birikmalarning xossalarini tushuntirish uchun barcha sinf moddalari uchun umumiy bo‘lgan mutlaqo yangi tushunchalar kiritilishi lozim.

Bitta polimerning makromolekulalari bir xil kimyoviy tarkib, ya’ni bir xil elementar zvenolarga ega bo‘lib, bir–biridan o‘lchamlari bilan farqlanadi. Makromolekulalar o‘lchami bo‘yicha polimerning nojinsliliigi uning polidispersligi bilan xarakterlanadi [2].

Yuqori molekulyar birikmalar kimyosining eng avvalo, o‘ziga xos xususiyatli molekulyar massaning butunlay yangi tushuncha ekanligi.

Yuqori molekulyar birikmalar makromolekulasida monomer zvenolarining bir – biri bilan bog‘langanligiga ko‘ra chiziqli , tarmoqlangan va fazoviy to‘rsimon ko‘rinishda bo‘ladi. Yuqori assimmetrik darajali uzun zanjirsimon makromolekulalardan iborat polimerlar chiziqli polimerlar deyiladi va ulni quyidagi sxema bilan ifodalash mumkin.

1-rasm. Makromolekulalar tuzilishi

Yon tarmoqlarga ega bo‘lgan va bu tarmoqlar soni hamda uzunligi juda kata oraliqda o‘zgarishi mumkin bo‘lgan zanjirsimon strukturali polimerlar tarmoqlangan polimerlar deyiladi;

Bir – biri bilan fazoda ko‘ndalang kimyoviy bog‘lar bilan bog‘langan uzun zanjirsimon makromolekulalardan iborat polimerlar fazoviy yoki to‘rsimon polimerlar deyiladi. Makromolekula tuzulishiga ko‘ra bunday polimerlar bir xil yoki har xil monomerlardan hosil bo‘lishi mumkin [3, 4].

Qattiq jismlar orqali gazlar o‘tishining ikki asosiy mexanizmi mavjud - fazaviy va diffusion o‘tkazuvchanlik.

Fazaviy o‘tkazuvchanlik – bu gaz yoki bug‘ning qattiq jismdagi doimo ikki yoqlama qandaydir kapillyarlar, masalan ikki yoqla teshik Sistema orqali oqimidir. Bunda o‘tuvchi gaz yoki bug‘ o‘zining fazaviy holatini saqlab qoladi.

Diffuzion o‘tkazuvchanlik – bu polimer namunasi tomonidan gaz yoki bug‘ning sorbilanishi murakkab jarayon bo‘lib, sorbilangan modda atomlari yoki molekularining butunqalinligi orqali o‘tib qarama – qarshi tomondan chiqib ketishidan iborat.

Tirik organizmlar asosini ham yuqori molekulyar birikmalar tashkil etadi. Bular oqsillar bo‘lib, tirik organizmlarning deyarli barcha qismi – mushaklar, birlashtiruvchi to‘qimalar, miya, qon, teri, soch, jun, tirnoq, shox, tuyoq va boshqalarni tashkil etuvchi yuqori molekulyar birikmalardan iborat [4, 5].

Xulosa shuki, organik yuqori molekulyar birikmalar tirik tabiatda qanday muxim ahamiyatga ega bo‘lsa onorganik yuqori molekulyar birikmalar ham shunday ro‘l o‘ynaydi va minerallar dunyosida shunday tarqalgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Asqarov M.A., Yoriyev O.M., Yodgorov N. Polimer fizikasi va kimyosi. -T., 1993.
2. Аскарлов М.А., Гафуров Б. Л. Радикальная полимераз.- Т., 1992.
3. Тагэр А.А. Физико-химия полимеров. -М.: Научный мир, 2007.-576 с.
4. Babayev T.M.. Yuqori molekulyar birikmalar. –T.: "Fan va texnologiya", 2015.- 528 bet
5. https://www.rfbr.ru/rffi/ru/books/o_60856

TURON TEATR TRUPPASINING HUQUQIY ASOSLARI

Tursunboyev Yahyobek Mahmudjon o‘g‘li

Namangan davlat universiteti Tarix yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

E-mail: yahyobektursunboyev710@gmail.com

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada Turkiston o‘lkasi hududida jadidlarning tashabbuslari bilan tashkil etilgan ilk teatr truppasi bo‘lgan “Turon” truppasi haqida va uning huquqiy asoslari haqida ma’lumot beriladi.*

***Kalit so‘zlar:** Turon, Turkiston, teatr, truppa, nizom, spektakl, professional, drama.*

LEGAL BASIC OF THE TURON THEATER GROUP

***Abstract:** This article provides information about the “Turon” troupe, the first theater troupe founded on the initiative of the moderns in the territory of Turkestan, and its legal basis.*

***Key words:** Turan, Turkestan, theater, troupe, regulation, performance, professional, drama.*

Turkiston hududida jadidlar rahnamoligi ostida “Turon” teatr truppasining tashkil etilishi bilan Turkiston hududida ham milliy teatr keng yoyila boshladi. O‘zbek teatri bu – jadidlarning o‘ziga xos qarashlari asosida shakllangan ma’rifiy teatr edi. Truppa 1913-yildan shakllana boshlagani ko‘plab tadqiqotchilarning asarlarida keltirib o‘tiladi. 1914-yil 27-fevralda “Toshkent Yangi shaharidagi «Kolizey» teatrining 2000 kishilik tomoshaxonasida kech soat yettida “musulmon jamiyati imdodiyasi foydasiga” Toshkent teatr havaskorlari rasman o‘z spektakllari namoyishini boshlaydilar. “Turon” teatr truppasi ana shu zaylda faoliyati boshlanadi.

Truppa tashkil etilgandan so‘ng, uning oldida truppa tashkil etilganligini tasdiqlovchi huquqiy asos kerak edi. Bunday huquqiy asos sifatida esa truppa “Nizom”i yaratiladi. Truppaning huquqiy asosi, ya’ni “Nizom”ini shakllantirish masalasi “Turon” teatr trupпасi tashkil etilgandan biroz keyinroq, aniqrog‘i 1916-yilda hal etiladi. “Turon” trupпасi “Nizom”i 1916-yilning noyabrida notarius belgisi bilan tasdiqlangan. Uning umumiy hajmi 73 banddan iborat bo‘lib, unda truppada aktyor, rejissor va boshqa kasb egasi tarzida “Turon” jamiyati a’zosi bo‘lishlikning huquqiy asos va vazifalari, ishlash shartlari muttasil bayon qilinganki, bular truppani professional ijodiy jamoa tarzida muhim faoliyat ko‘rsatishiga qaratilganligini ko‘rsatadi. Nizomda ko‘rsatilganidek truppa professional ijodiy jamoa tarzida tashkil etildi. Truppaning tashkil etilishidan asosiy maqsad aholining o‘rtasida sahna ishlari va hayriyaga jiddiy munosabatni shakllantirish, xalq uchun spektakl ko‘rsatish va unga sog‘lom tomosha berish ekanligi truppa “Nizom”ida ham ta’kidlab o‘tiladi. “Turon” teatrining “Nizom”i nafaqat teatr ta’limi, ayni vaqtda yoshlarning umumiy savodini oshirish ishiga o‘zining ma’naviy, ham moddiy jihatdan hissa qo‘shishni maqsad qilib oladi, - deb ta’kidlab o‘tadi, san’atshunoslik fanlari doktori, professor, Toshpo‘lat Tursunov.

“Nizom”da professional teatr ijodiy va tashkiliy xususiyatlarining eng oddiy detallaridan tortib, murakkab jarayonlarigacha barcha-barcha jihatlari to‘liq aks etgan. “Turon” “Nizom”ini hozirgi professional teatrlarning shunday hujjatlari bilan solishtirganda ham 1916-yilda belgilangan qonun-qoidalar qat’iyroq va jiddiyroq ekanini anglash mumkin. Demoqchimizki, “Turon” trupпасi garchi 1916-yil noyabrida o‘ziga xos professional truppa ekanini rasmiy qayd ettirgan bo‘lsa-da, aslida 1914-yildayoq qat’iy ijodiy qonun-qoida va tartib-intizomda ish yurituvchi mustahkam negizdagi ijodiy jamoa edi.

Toshkent shahridagi “Turon” musulmon drama san’ati havoskorlari jamiyatining Nizomidan parcha:

1. Toshkent shahrida “Turon” nomli musulmon drama san’ati havoskorlari jamiyati tashkil etiladi, maqsadlari quyidagicha:

a) aholi o‘rtasida sahna ishlari va hayriyaga jiddiy munosabatni rivojlantirish;

b) xalq uchun spektakl ko‘rsatish, unga sog‘lom tomosha berish;

d) Turkiston o‘lkasi hududida yashovchi muhtoj ahli musulmining moddiy va ma‘naviy ahvolini yaxshilash uchun moddiy yordam berish.

2. Ko‘zda tutilgan maqsadlarni amalga oshirish uchun, Jamiyat kechalari, konsertlar, spektakllar va boshqa ommaviy tomoshalarni o‘tkazish huquqiga ega. O‘z nomiga klub va muzika kurslari ochadi, o‘z kutubxona va qiroat xonasiga ega bo‘ladi. O‘z nomiga boshlang‘ich maktablarni ochish va saqlash, muhtojlarga, jumladan, o‘quvchilarga yordam puli berish, o‘rta va oliy maktablarda o‘qishni davom ettirish uchun stipendiya to‘lash, shuningdek, davlatnikimi, xususiyimi, jamiyatnikimi, qanday tizimda bo‘lishidan qat’iy nazar mavjud xayriya va ma‘rifat muassasalarini moddiy quvvatlash.

3. Mavjud xayriya va ma‘rifat muassasalari, davlat, xususiy va jamiyatnikimi, baribir “Turon” jamiyati spektakllar, konsertlar va boshqa xalq sayllarini tashkil etish bilan bog‘liq xarajatdan tashqari sof foydaning 20 foizi ushlab qolinadi, bu summa mazkur Nizomning 42-moddasida ko‘rsatilgan sarfni qoplash uchun ishlatiladi.

4. Jamiyat Toshkent shahridagi “Turon” nomli musulmonlar drama san’ati havoskorlari Jamiyati” deb yozilgan o‘z muhriga egadir.

Truppaning g‘oyaviy-badiiy rahbari Avloniy edi. 1914-yilning 26-dekabrda truppa “Turkiston” nomi bilan Farg‘ona vodiysi bo‘ylab safarga chiqdi, bir qator shaharlarda gastrollarda bo‘ldi. Agar siz o‘sha yillari chiqib turgan vaqtli matbuot sahifalariga ko‘z tashlasangiz, truppaning Qo‘qon (1915-yil 7-yanvar), Namangan (21-24-yanvar), O‘sh (29-yanvar)da qo‘ygan spektakllari va ularda Avloniyning faol ishtiroki, xususan, ijrochilik mahoratiga oid ehtiros bilan yozilgan maqolalarga duch kelasiz. Ulardan ayrimlarini teatrshunos M.Rahmonov va adabiyotshunos Sh.Rizayev tadqiqotlarida keltirilgan. Adibning o‘zi ushbu safar munosabati bilan yozilgan “Sayohat samarasi” she‘rida, “Andijonu Marg‘ilonu O‘sh, Namanganu Xo‘jand yoshlari”ning “bir-birlari bilan sirdosh” bo‘lib, “milliy ishlarga tashabbuslar” qilayotganliklarini, “intihob” (uyg‘onish) davri” kelganini mamnuniyat bilan tilga

olgan edi. Bu Turkiston hududida uygʻonish davri kelgan ekanligini anglatar edi. Ana shunday ishlar bilan, albatta, jadidlar shugʻullanadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Tursunboyev S. Oʻzbek teatr tarixi. – T.: Yangi asr avlodi, 2007.
2. Қосимов Б. Миллий уйғониш: жасорат, маърифат, фидойлик. – Т.: Маънавият, 2002. – 400 б.
3. Турсунов Т. XX аср ўзбек театр тарихи. / Дарслик-монография. – Т.: «ART PRESS» Co.Ltd, 2010. – 586 б.
4. Ризаев Ш. Жадид драмаси. – Т.: Шарқ, 1997. – 320 б.

UYG‘ONISH DAVRINING MUHANDISLARI

Olimov Kozimjon Komiljon o‘g‘li,

Namangan davlat universiteti, Tarix yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada XIV-XVI asrlarda Movarounnahr va Xurosonda yuz bergan “Uyg‘onish davri”ning ko‘zga ko‘ringan eng mashhur muhandilari xususida ma‘lumotlar berib o‘tiladi. Ular qurilishiga boshchilik qilgan binolar jahon durdonalari sanaladi.

Kalit so‘zlar: muhandis, me‘moriy inshoot, madrasa, maqbara, ko‘prik, saroy, Muhammad ibn Dovud, Jamshid ali Koshiy.

ENGINEERS OF THE RENAISSANCE ERA

Annotation: This article provides information about the most famous engineers of the “Renaissance” who appeared in Movarounnahr and Khorasan in the XIV-XVI centuries. The buildings they led the construction of are world masterpieces.

Keywords: engineer, architectural structure, madrasa, mausoleum, bridge, palace, Muhammad ibn Dawud, Jamshid ali Kashi.

Xalq me‘morligida binokorlik ilmi va sa‘natini chuqur egallagan loyiha va naqshlar chizib ijod etadigan mohir mutaxassislarni me‘mor, boniy, muhandis deb ulug‘lashgan. Keng ma‘noda muhandis deb handasa-geometriya ilmining bilimdoni, geometriyani texnikaga, inshootlar konstruksiyasiga tatbiq etuvchi mutaxassis-injener nazarda tutilgan. O‘rta asrlar me‘morligida eng murakkab va muhtasham saroy va ko‘shklarni, madrasa va masjidlarni o‘z loyihasi asosida bunyod etgan muboshirlar ko‘pincha muhandis yoki me‘mor deb atalgani ma‘lum. Aslida muhandis va me‘mor unvonlari katta tajribali, ma‘lum va mashhur binokor ustalarga nisbatan ko‘proq qo‘llanilgan.

Ko‘hna Samarqand, Buxoro, Xiva kabi shaharlar me‘morligi haqida o‘ylar ekanmiz, dastlab o‘sha muqaddas manzillar ko‘ksidagi turli davrlarga mansub beqiyos va bebaho me‘moriy yodgorliklar ko‘z o‘ngimizdan o‘tadi. Xalq dahosining nodir namunalari o‘tmish zamonlar elchisi va guvohi sifatida qad ko‘tarib turibdi. Ana shunday go‘zallik olamini yarata olgan ustod muhandis va me‘morlar mahorati ta‘rifga sig‘maydi [1].

Mana ulkan va mahobatli Bibixonim masjid-madrasasi. Dilni lol etuvchi yuksak toq-u ravoqlar oldida beixtiyor savol tug‘iladi. Bunday beqiyos ulug‘vorlikning ijodkor-bunyodkorlari kim ekan? Tarixnavislardan G‘iyosiddin Ali, Ibn Arabshoh, Sharafiddin Ali Yazdiy, Abdurazzoq Samarqandiy kabi olimlarning xabar qilishicha, Bibixonim masjid-madrasasi qurilishida Ozarbayjon, Xalab, Kirmon, Basra, Fors, Hindiston, Bag‘dod kabi mamlakat va shaharlardan kelgan mohir hunarmand ustalar tinimsiz mehnat qilganlar [2]. Lekin ana shu ko‘pchilik ustalarni jamlab, yagona tarixiy loyiha asosida ishni boshqargan bosh me‘mor kim bo‘lgan? Tarixiy voqealarning bevosita guvohi bo‘lgan Ibn Arabshoh esdaliklarida ta‘kidlashicha, Amir Temur “Jom’e ishni o‘zining yordamchilaridan va devon boshliqlaridan biri bo‘lgan Muhammad Jald degan shaxsga topshirdi. Muhammad Jald jom’e binosi va uning ruknlarini pishiqlashda jiddu jahd ko‘rsatib, tartibi va ziynatiga husn berishda kamoli harakatini sarfladi...” Amir Temur olti yillik uzluksiz muhoriba safaridan Samarqandga qaytar ekan, o‘tgan muddat davomida qurib bitkazilgan ulug‘vor va beqiyos jom’e masjidini ko‘rishga oshiqqani tabiiy. Sharofiddin Ali Yazdiyning xabar qilishicha, Temur masjidning hovlisiga kirishi bilanoq, muboshir me‘morni o‘zboshimchalikda ayblaydi, asosiy bino dargohni tashqi darvoza joylashgan peshtoqqa nisbatan past va tor deb topadi, oqibatda Xo‘ja Mahmud Dovudni, ya‘ni bino muboshirini dorga osib o‘ldirdilar [3].

Ikki tarixchi Jom’e masjidi muboshirini ikki xil nomlaydi: biri Muhammad Jald deb, ikkinchisi Xo‘ja Mahmud Dovud deb yozadi. Shunga ko‘ra ko‘pchilik olimlar bir vaqtda ikki olim jazolangan degan xulosaga ham kelishgan. Gap shundaki, Ibn Arabshoh ham, Sharofiddin Ali Yazdiy ham o‘z tarixiy kitoblarini vaqea bo‘lib

o'tganidan 20-30 yil keyin yozganlar. Demak, tarixiy ma'lumotlarga biror xato kirib qolgan bo'lishi mumkin.

Muboshir me'morning to'liq nomini faqat bir tarixiy hujjatda uchratdik. Bu amir Temur saroyida munshiylik vazifasini bajargan, ko'pchilik voqealarning shaxsan shohidi bo'lgan Xofiz Abrunning tarixiy kitobidir. Qo'lyozmaning Istanbul shahrida saqlanayotgan nusxasida muboshirning nomi Xo'ja Jaloliddin Mahmud binni Dovud deb yozilgan ekan [4].

Bibixonim masjid-madrasasi kabi ulkan me'moriy ansambilni yaratgan ulug' me'morning nomi jahon me'morligining alloma arboblari qatoridan o'rin olsa arziydi.

Mirzo Ulug'bek davrida (1393-1449) poytaxt Samarqand fan va madaniyatning yirik markaziga aylandi. Tojkor olim homiyligida zamonasining fozil olim va shoirlari boshpana topdi. Fan sohasida Ulug'bekning hamrohi va hamkasbi bo'lgan qator olimlar matematika va astronomiyaning juda murakkab masalalari ustida barakali tadqiqotlar olib bordilar [5].

XV asrning birinchi yarmida Samarqand ustida porlagan yorqin fan yulduzlaridan biri, Ulug'bekning ilmiy tadqiqotlaridan eng yaqin safdoshi Samarqand rasadxonasining boshlig'i Said Jamshid ibn Mas'ud ibn Mahmud G'iyosiddin Koshiy edi. Mashhur "Ziji Ko'ragoniy" ning arabcha qo'lyozmalaridan birining oxiridagi bir qayd ayniqsa diqqatga sazovor. Unda Sulton Ulug'bek Samarqand shahrida kuzatishlar olib borib, risolani yozdi, uni arab tiliga tarjima va tahrir etgan G'iyosiddin Jamshid deb chekilgan ekan [6].

Ulug'bek astronomiya maktabining olimlaridan biri, qator ilmiy sharhlar muallifi Abdul Ali ibn Mahmud ibn Husayn al-Birjoniy o'z ustozini bo'lmish G'iyosiddin Jamshid Koshiyni „Sulton al-muhandisin“ deb yuksak ta'riflagan ekan. Bu ta'rif o'sha davr mutaxassis olimlarining yakdil fikrini ifoda etganiga hech shubha yo'q. Demak, G'iyosiddin Koshiy faqat matematika va astronomiya sohasidagina emas, balki me'morlik ijodining nazariy asoslari bilan bevosita shug'ullanib, olimlar, me'mor-muhandislar orasida obro' va shuhrat qozongan „muhandislarning sultoni“ sifatida gavdalanadi. Agar Ulug'bek davrida Koshiydan ulug'roq muhandis bo'lganida,

Birjoniy o‘z ustozinibunchalik yuksakka ko‘tarmagan bo‘lardi. G‘iyosiddin Koshiy haqida ma’lumotlar juda oz saqlanib qolgan. Koshiy (Koshoniy) nisbati olim Forsning Koshin shahrida tug‘ilganini bildiradi. Binokorlikda bezak uchun ishlatiladigan sopol-koshin nomi ham ana shu shahar nomiga nisbatan belgilangan deb taxmin etiladi. Lekin olimning Koshiy deb atalishini uning me’morlikdagi eng nozik va qiyin bezaklardan hisoblangan koshinkorlikning mohir ustasi bo‘lganligidan darak ma’nosida ham tushunish mumkin. G‘iyosiddin dastlab fors va Xurosondan temuriylar hizmatida bo‘lib, taxminan 1414-1416-yillarda Samarqandga taklif etilib, shu shaharda doimiy istiqomat etib qoldi. Ba’zi manbalarga ko‘ra G‘iyosiddin 1436-yilda, T.N. Qori-Niyoziyning fikricha 1429- yilda Samarqand shahrida vafot etgan.

G‘iyosiddin Koshiyning “Miftoh al-hussob fil-hisob” kitobi asosan arifmetika haqida bo‘lib, uning tarkibidagi bino va imoratlarni o‘lchash to‘g‘risidagi uch bo‘limdan iborat mahsus bobida butunlay me’morlik nazariyasi masalalari yoritilgan [7].

Muallifning aytishicha, me’morlik fanini “bilganlar ilgari inshoot va binolarni o‘lchash zarurati haqida asar yozishni o‘ylamaganlar. Shuni e’tiborga olib, men zarur bilimlar qatorida binolarni o‘lchash ilmini kiritdim”, - deb ta’kidlaydi.

Birinchi bo‘lim - toq va ravoqlarni o‘lchashga bag‘ishlangan. Olim ustuvon silindir shaklidagi devorli hajmning uch xil - falaqa, xalqa va daf kabi turlarini ta’riflab, qator me’moriy terminlarni tushuntiradi. So‘ngra toq va ravoq shakllari orasidagi farqni ko‘rsatib beradi. “Toq va ravoqning farqi shunday: toqning qalinligi (ard) kengligidan (vus) kichik, ravoqning qalinligi esa (ravoq) kengligidan katta. Toqning qalinligi, ravoq uzunligi – turli deb ataladi”. Koshiy toqning turli murakkablikdagi besh xil geometrik yasash usulini keltiradi. Mazkur shakllarning o‘zi usha davr me’morligida loyiha chizish san’ati qanchalik ilmiy asosda bo‘lganligini yaqqol ko‘rsatadi. G‘iyosiddin Koshiy toq va ravoqlarning tashqi sathini ularning qalinligiga ko‘paytirib hajmini aniqlash jadvalini ham keltirgan, hisoblash tartib va qoidalarini tushuntirgan. Hatto egri yo‘llar uzunligi bilan bog‘liq o‘lchamlarni trigonometrik funksiyalar (sinus, kosinus) yordamida toppish yo‘lini ko‘rsatgan. Ikkinchi bo‘lim

– qubba-gumbazlarining shakli va o‘lchash tartibiga bag‘ishlangan. Koshiy gumbazlarning to‘rt xil turini ta’riflab, ularning sirt yuzasini, hajmini tahminiy hisoblash yo‘llari ko‘rsatib beradi.

Uchinchi bo‘lim – muqarnaslar sirtini o‘lchash haqida. Muqarnas toq va ravoqlar ichki tomonidagi bezak tosak- kosachalar sistemasidan tashkil topib, ustma-ust joylashgan bezak naqshidir. U juda murakkab chizmalı loyiha asosida yasaladi. Koshiy muqarnasning tashkil etuvchi elementlari, ularning harakterli belgilari, nomlarini keltiradi. Koshiy muqarnas kosachasini – bayt, ustma - ust joylashgan har bir qatorini tabaqa, kosachaning eng katta va asosiy modulini – miqyos deb ataydi. Muqarnaslarning to‘rt xil turi haqida ma’lumot beradi. Koshiy muqarnas kosachasining takrorlanuvchi elementlarini yasash tartibini ham ko‘rsatib o‘tadi. “Bilginki, – deb yozadi olim, – binokor ustalar to‘g‘ri to‘rt burchakning asosini muqarnas miqyosiga (moduliga) teng olib, balandligini undan ikki hissa uzun belgilashadi” [8].

Koshiyning muqarnas yasashda miqyos – modul birligidan foydalanish haqidagi ma’lumoti ayniqsa qiziqarli va me’morlik tarixi uchun va me’morlik tarixi uchun muhim ahamiyatga ega. Ma’lumki, hozirgi zamon me’morligi va qurilish texnikasi taraqqiyoti moduli sistemasining naqadar zarur ekanligi taqozo etmoqda. Uni keng tatbiq qilish ustida ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Samarqand olimlari va me’mor-muhandislari moduli – miqyos ustida XV asrdayoq amaliy-nazariy ishlar qilib, ilmiy kitoblar yozgani yanada katta ahamiyat kasb etadi.

G‘iyosiddin Koshiy matematika sohasida juda ko‘p yangiliklar yaratdi. Aylana uzunligining diametriga bo‘lgan nisbati π sonining 17 xonalik qiymatini shu sohadagi Yevropa olimlaridan qariyb ikki yuz yil ilgari topdi. Koshiy dunyoda birinchi bo‘lib ulkan kasrni ilmiy ishlarga tatbiq etdi. Xuddi shu kabi ulug‘ matematik va astronom olim zamonasining yetuk me’mor va muhandisi sifatida me’morlik nazariyasi haqida kitob yozdi. O‘zi qayd etganidek, bu sohaning ba’zi qismlari haqida ungacha boshqa olim hech yozmagan ekan [9].

G‘iyosiddin Koshiyning o‘zi zamondoshlari tomonidan “Muhandislar sultoni” deb ulug‘lashganini nazarga olsak, mashhur olimning Ulug‘bek davrida qurilgan Samarqanddagi madrasa, xonaqoh va rasadxonalar qurilishida bevosita ishtiroki bo‘lmaganmikan, degan savol tug‘ilishi tabiiy.

Agar G‘iyosiddin Koshiyning Samarqandga 1414-1416- yillarda kelib, muqim joylashib qolganini eslasak, uning hayot vaqtida Ulug‘bek davrining dunyoga mashhur obidalari bunyod etilganini e‘tiborga olsak, „Muhandislar sultoni” degan sharafli unvonga muyassar bo‘lgan buyuk olimning mislsiz bunyodkorlik jarayonida g‘oyat mas‘uliyatli vazifalarni ado etganligiga hech shubha qolmaydi. G‘iyosiddin Jamshid Koshiyning me‘morlik sohasidagi merosi va amaliy ishlarini chuqur o‘rganishi olimlarimizning sharafli burchlaridir.

Samarqand shahridagi bir-biridan muhtasham va muazzam, beqiyos va Benazir ikki me‘moriy obida bunyodkorligi bilan bog‘liq zaminu zamonlar suronida deyarli unut bo‘lib ketgan ikki buyuk ijodkorning hayotiy taqdirlarini, muborak nomlarini aniqlash borasidagi dastlabki natijalar ana shunday.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Zohidov P. Sh. “Me‘mor olami”. – T.: “Qomus”. Toshkent – 1996. – B. 224.
2. Gonzales de Klavixo. “Samarqanddagi Temur qarorgohiga sayohat kundaligi”. Toshkent – 2010. – B. 137.
3. Bartold V. “Ulug‘bek va uning davri”. Sochi – 1978. – B. 131.
4. Abdurazzoq Samarqandiy. “Matlai sa‘dayn va majmai bahrayn”. Toshkent – 1969. – B. 255.
5. Bobur Mirzo. “Boburnoma”. Toshkent – 2004. – B. 105.
6. Abdurazzoq Samarqandiy. “Matlai sa‘dayn va majmai bahrayn”. Toshkent – 1969. – B. 277.
7. Alisher Navoiy. “Xazoyin ul-ma‘oniy”. 3-jild. Toshkent – 1997. – B. 146.
8. Zohidov P. Sh. “Me‘mor olami”. – T.: “Qomus”. Toshkent – 1996. – B. 225
9. Al-Koshiy. “Arifmetika kaliti”. Moskva – 1956. – B. 89.

O‘SIMLIKLARDA FOTOSINTEZ JARAYONIGA OID MASALALAR YECHISH METODIKASI

Hasanova Asilaxon Mustaqim qizi

Namangan davlat universiteti, Biotexnologiya yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola talabalarni “O‘simlik barglarida organik moddalarning hosil bo‘lishi” mavzusida olgan nazariy bilimlarni mustahkamlashda asos bo‘ladi. Bundan tashqari o‘quvchilarda ma‘lum qonuniyatlar va algoritmik izchillik orqali biologik masala va mashqlarning to‘liq idrok etishlari va biologiya fanining matematika, fizika va kimyo fanlari bilan integratsiyasi amalga oshishi bo‘yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: biologik masala, integratsiya, fotosintez, xlorofill, xloroplast, yorug‘lik energiyasi, ATF energiyasi, mitoxondriya, glukoza, fotoliz, simbioz, fosforlanish.

Abstract: This article serves as a basis for students to strengthen their theoretical knowledge on the topic “Formation of organic matter in plant leaves”. In addition, there are recommendations on how students can fully understand biological problems and exercises through certain laws and algorithmic consistency, and how to integrate biology with mathematics, physics, and chemistry.

Key words: biological matter, integration, photosynthesis, chlorophyll, chloroplast, light energy, ATF energy, mitochondria, glucose, photolysis, symbiosis, phosphorylation.

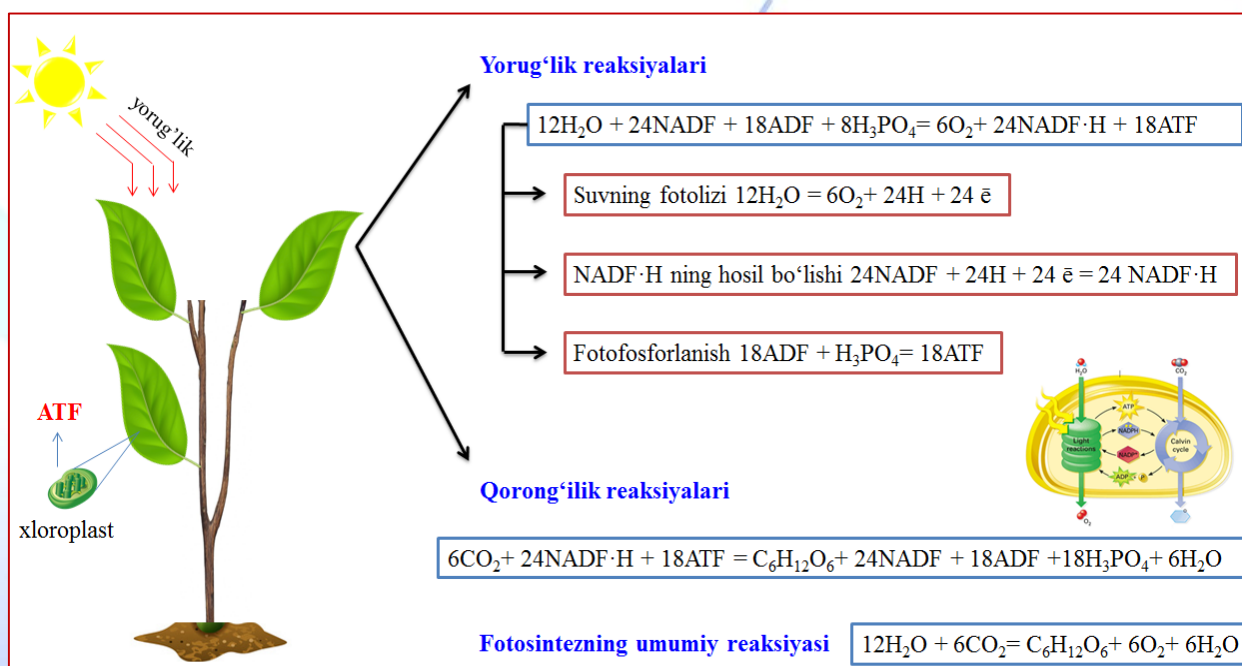
So‘nggi yillarda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida ulkan biologik o‘rish ko‘rsatkichlariga erishilayotganligi barcha sohalarda malakali kadrlar va yetuk mutaxassislariga bo‘lgan talabni yanada oshirmoqda. Bu o‘z-o‘zidan

o‘quvchilarimizning darslarga qiziqish xususiyatini oshirish va o‘qituvchilarning har tomonlama ta’lim-tarbiyaga e’tiborini kuchaytirishni talab etadi. Yuqoridagi talablarning ta’lim tizimi uchun juda muhim ekanligi, aksariyat xorijiy davlatlardagi kabi ta’lim va fan sohalari rivojlanishini baholash va monitoring qilish orqali ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan ilg‘or tajribalarni sohaga jalb qilish kerakligini anglatadi. Bilim olish jarayonida aksariyat talabalar fanning nazariy qismini o‘rganib, u bilan bog‘liq masala ishlash metodikasini keyinroq o‘rganaman deydi. Bu albatta noto‘g‘ri qaror. Bugungi kunda biologiya fanidan berilayotgan masalalar ko‘pchilikni o‘ylantirib qo‘ymoqda. Bunday biologik masalalarni yechish o‘quvchilarda ma’lum qonuniyat va algoritmik izchillik orqali masala-mashqlarni mazmun-mohiyatini to‘liq idrok etishni talab etadi. Bundan tashqari biologiyani matematika bilan integratsiyasi amalga oshadi. Bunday murakkab masalalarni yechishni o‘rganish har bir o‘quvchi va o‘qituvchidan qo‘shimcha shug‘ullanishni va matematik 1 va 2 noma’lumli tenglamalarni bilish va proporsiya tuza olish qisqacha qilib aytganda, kitobda o‘qigan nazariyasiga tayanib berilgan masalani ishlay olish kerak. Shunday o‘quvchilar borki, ular kitobni nazariy va amaliy (mashqlar bajarish, masala yechish) qismini teng olib ketadi. Shunday ekan o‘qituvchilar ham dars davomida biologik masalalar qismini o‘quvchilarga xar bir darsda sharxlab ketishi kerak. Chunki, o‘quvchi ham kirish imtixonda tushgan masalalarni nazariya bilimiga asoslanib yechishi kerak. O‘quv fanini o‘zlashtirilganlik darajasi nafaqat nazariy bilimlar bilan balki, olingan bilimlarni turli xil sharoitlarda qo‘llay olish orqali ham belgilanadi. Agar o‘quvchi matematikadan masala yechishni bilmasa, bu uni matematikani bilmasligini ko‘rsatadi. Hatto u barcha teorema va qonunlarni bilsa ham. Afsuski, ko‘pchilik bu biologiya uchun ham taalluqli ekanligini tushunib yetmaydi. Biologiyadan masalalar yechish o‘quvchilarning ilmiy dunyoqarashini, mantiqiy fikrlashlarini, barcha biologiya kursidan olgan bilimlarini mustahkamlash va rivojlantirish imkonini beradi.

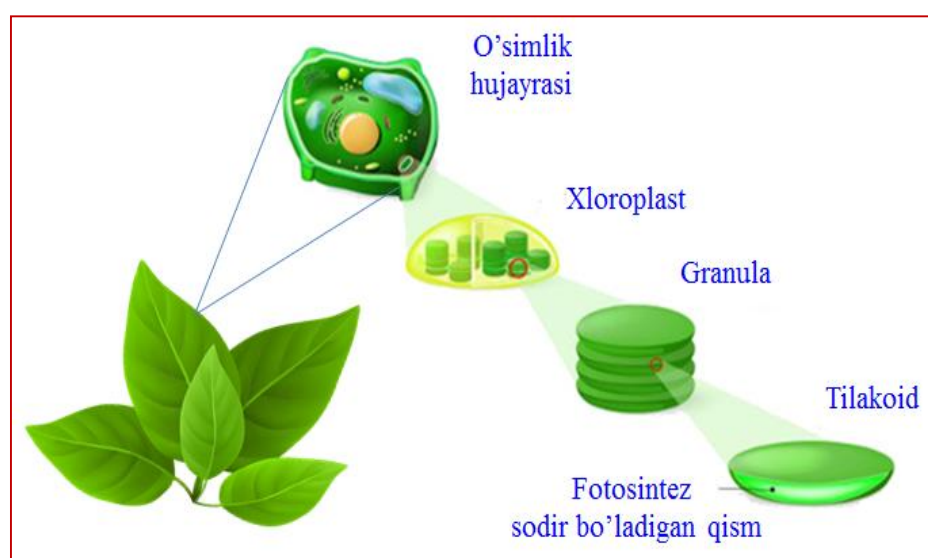
Biologiyadan masalalar yecha olish - o‘rta maktab o‘quvchilarini amaliy hayotda zarur bo‘ladigan eng muhim malakalaridan biridir. Ba’zan biologik

masalalar degan soʻzdan, asosan genetika mavzulari boʻyicha yechiladigan masalalar tushuniladi. Toʻgʻri, genetik masalalar biologiyani oʻqitish jarayonida test topshiriqlarini tuzishda ancha qulay va genetikani oʻqitish jarayoni ham muhim ahamiyatga ega hayotda ham shunday masalalarga duch kelinadi. Ammo biologiyaga oid masalalar-biologik tushunchalar, nazariyalar, qonun-qoidalarni mohiyatini ochib beradigan masalalar ham katta amaliy ahamiyatga ega. Bu masalalar oʻqituvchining oʻquvchilarning nazariy tayyorgarlik darajasini ancha oson bilishi oʻsimlik va hayvonot olami haqidagi tasavvurlarini chuqurlashtirishi, nazariy bilimlarni amaliyotga tadbiiq etishi, oʻquvchilarning ilmiy dunyoqarashini kengaytirish, oʻquvchilarda biologik tafakkurni hosil qilishi uchun imkon beradi. Oʻquvchilar biologiyadan masalalarni ayrim darslarda emas, balki doimo butun biologiya kursini oʻqitish davomida aniq maʼlum tartibda ishlab borgan taqdirdagina oʻquvchilar biologiyadan masala yechish malakalariga atroflicha ega boʻlib boradilar. Hozirgi vaqtda oʻrta maktab uchun biologik masalalarni uzil-kesil ishlab chiqilgan va tajribada toʻla sinovdan oʻtkazilgan sistemasi yoʻq. Biologiyadan masalalar klassifikatsiyasining taxminiy variantlaridan biri boʻlgan fotosintezga doir masalalar yechish usullarini koʻrsatib oʻtamiz.

Bilib oling! Fototrof organizmlarga xlorofill pigmentiga ega organizmlar, yashil oʻsimliklar, lishayniklar va ayrim bakteriyalar kiradi. Yashil oʻsimliklar

hujayrasidagi xloroplastlarda to‘plangan xlorofill pigmenti yordamida yorug‘lik energiyasi kimyoviy energiyaga aylanadi. Yorug‘lik energiyasi hisobiga organik birikmalar sintezlanishi fotosintez deyiladi. Xloroplastlarda kislorodning ishtirokisiz, shu o‘simlik mitoxondriyalariga nisbatan 30 marta ko‘p ATF sintezlanadi. Shu yo‘l bilan karbonat angidridni biriktirish jarayoni uchun energiya to‘planadi. Quyidagi reaksiyalarni yoddan bilish kerak.

1-rasm. O‘simlik hujayrasidagi xloroplastning tuzilishi.

1-maslala. Sebarga barglarida kun davomida tashqi muhitdan 45 mol CO_2 o‘zlashirilgan bo‘lsa, shu vaqt oralig‘ida uning barg hujayralarida sintezlangan $\text{C}_6\text{H}_{12}\text{O}_6$ (gr) miqdorini aniqlang. Ishlanish usuli.

Fotosintez reaksiyasiga e‘tibor bersak, 6 CO_2 dan 180 gr (1 mol) glukoza sintezlanayapti. Shunga quyidagicha proporsiya tuzamiz

$$\begin{array}{l} 6 \text{ CO}_2 \text{ -----} 180 \text{ gr C}_6\text{H}_{12}\text{O}_6 \text{ hosil bo‘lsa} \\ 45 \text{ CO}_2 \text{ -----} x \quad x = \frac{45 \cdot 180}{6} = 1350 \end{array}$$

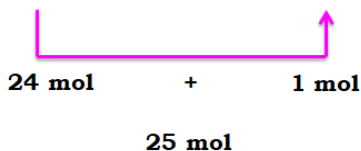
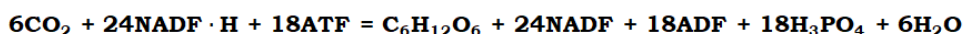
7,5 $\text{C}_6\text{H}_{12}\text{O}_6$ hosil bo‘ladi

Javob: sebarga barglarida kun davomida 45 mol karbonat angidrid o‘zlashtirilgan bo‘lsa, bu vaqt oraligida 1350 gr (7,5 mol) glukoza sintezlangan ekan

2-masala. Fotosintezning yorug‘lik bosqichida sintezlangan NADF·H va qorong‘ulik bosqichida hosil bo‘lgan glukoza umumiy 200 molni tashkil qilsa u holda organik modda sintezlanishi uchun qancha energiya sarflanadi.

Ishlanish usuli.

Qorong‘ilik reaksiyalari

$$25x = 200$$

$$x = 8$$

8 mol bu glukoza

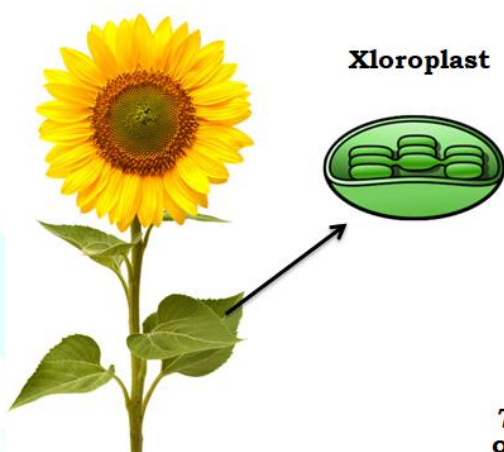
$$18\text{ATF} \times 40 \text{ kJ} = 720 \text{ kJ}$$

$$\begin{array}{l} 720 \text{ kJ} \text{ ----- } 1 \text{ mol glikoza sintezlanadi} \\ 5760 = x \text{ ----- } 8 \end{array}$$

Javob: organik modda sintezlanishi uchun 5760 kJ energiya sarflangan ekan.

3-masala. Fotosintez jarayonida xloroplastlarda 9360 kJ energiya ATFning energiyaga boy bog‘larida jamlandi. Shuncha ATF kJ dan necha mol glukoza sintezlash mumkin.

Ishlanish usuli.

9360 kJ ATF energiya ajralgan

1 mol ATF dan 40 kJ ajraladi.

$$\begin{array}{l} 720 \text{ kJ} \text{ ----- } 1 \text{ mol C}_6\text{H}_{12}\text{O}_6 \text{ sintezlansa} \\ 9360 \text{ kJ} \text{ ----- } x = 13 \end{array}$$

Javob: Shuncha ATF kJ dan 13 mol glukoza hosil bo‘lar ekan.

4-masala. Olma mitaxondriyasida 20 molekula ATF sintezlangan bo‘lsa, xloroplastlarda ATF da to‘plangan energiyani aniqlang.

Ishlanish usuli.

Xulosa. O‘simliklarning fotosintez jarayoni yer yuzida quyosh energiyasini organik birikmalarning kimyoviy energiyasiga aylantiruvchi birdan-bir vosita hisoblanadi. O‘simliklarning kosmik ahamiyati ham ana shundadir. Bu jarayonda hosil bo‘ladigan organik birikmalar tirik organizmlar uchun ozuqa va energiya manbai bo‘lib xizmat qiladi. Shu bilan birga fotosintez jarayoni atmosferani erkin kislorod bilan ham boyitadi. Fotosintez jarayonini o‘rganish qishloq xo‘jalik ekinlaridan mo‘l hosil olishga ham imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Sheraliyev O. Moddalar va energiya almashinuviga doir masalalar yechish metodikasi. Namangan – 2019.
2. Shaxmurova G., Azimov I., Raxmatov U. Biologiyadan masalalar va mashqlar yechish. Toshkent – 2017.
3. G‘afurov A., Abdulkarimov A., Tolipova J., Ishankulov O., Umaraliyeva M., Abduraxmonova I. 11 – sinf, Biologiya darsligi. Toshkent – 2018.

TOLMOZOR BUVA YODGORLIGI

Abdullayev Zohidjon Tolibjon o‘g‘li

Namangan davlat universiteti, Tarix yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada Namangan viloyati Uychi tumani Yorqo‘rg‘on qishlog‘i hududida joylashgan qadimiy qadamjolaridan bo‘lgan Tolmozor buva yodgorligi tarixi qisqacha yoritilgan. Bundan tashqari uning qurilish uslubi, Tolmozor buvaning kelib chiqishi haqida ham alohida ma‘lumot mavjud.*

***Kalit so‘zlar:** Yorqo‘rg‘on qishlog‘i, Fayziobod, Tolmozor buva, Madamin Normatov, Toshpo‘lat Mirzarahmonov, Uvays Qaraniy.*

MONUMENT OF GRANDMOTHER TOLMOZOR

***Annotation:** In this article, the history of Tolmozor Buva Monument, one of the ancient temples located in the territory of Yorkurgan village, Uychi district, Namangan region, is briefly covered. In addition, there is special information about its construction style and the origin of grandfather Tolmozor.*

***Key words:** Yorkurgan village, Fayziabad, Tolmozor buva, Madamin Normatov, Tashpolat Mirzarahmonov, Uvais Qarany.*

**SHU AZIZ VATAN – BARCHAMIZNIKI
I.KARIMOV**

Inson o‘zining tug‘ilib o‘sib Vatan ichida kichik Vatanga aylangan ona qishlog‘iga bo‘lgan mehr-muhabbati vatanparvarlik ruhida ulg‘ayish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir inson o‘z qindik qoni to‘kilgan zamin tarixi haqida yetarli ma‘lumotga ega bo‘lishi kerak. Zero donishmand xalqimizda shunday naql bor “Vatanparvarlik o‘z ona yurtini o‘rganishdan boshlanadi”- deb bejiz aytmagan. “Tadqiqotchi olimlarning fikricha, Sharq xususan IX-XII va XIV-XV asrlarda

bamisoli po‘rtanadek otilib chiqqan ikki qudratli ilmiy-madaniy yukslashning manbayi hisoblangan”.

Yorqo‘rg‘on qishlog‘i Uychi tumanidagi qadimiy, hamisha navqiron go‘zal qishloqlardan biri. Qishloq zaminida hayot qachondan boshlangani haqida aniq fikr bildirish qiyin. Chunki bu hudud va atrofdagi qishloqlarda hozirga qadar professional ilmiy-arxeologik qazishma ishlari olib borilmagan. Shunga qaramasdan, ba‘zi ma‘lumotlarda, Yorqo‘g‘on va yon atrofdagi Qizilrovot, Uychi, Fayziobod, O‘nhayot hamda qo‘shni Namangan tumanidagi ayrim qishloqlarda yashovchi aholi o‘rtasida bundan ming yillar avval Norin daryosi shu qishloq hududlaridan keng ko‘lamda yoyilib oqib o‘tganligi ta’kidlab o‘tilgan.

Yorqo‘rg‘on qishlogining Toshloq mahallasida joylashgan ushbu yodgorlik rivoyatlarga qaraganda IX asrda dafn etilgan Tolmozor buvaning qabri atrofida shakllantirilgan. Tolmozor buva Qora shayx buvaning og‘a-inilaridan biri bo‘lgan va bir davrda yashab o‘tgan. Qishloqning har ikki maskani yonma-yon joylashganligi bois aholining yashashi, islom dinini qabul qilishi, qabristonlarning paydo bo‘lib shakllanishi tabiiy hol. Tolmozor buva yodgorligida joylashgan qabristonning bunchalik qadimiy ekanligini eshitgan odam shubhaga borishi tayin. Lekin qabristonlarda har 300-400 yillar oralig‘ida tuproq sharoiti, atrof-muhit ob-havosiga bog‘liq holda qabrlar asta-sekin yemirilib tuproq ostida qolib ketadi. Tekislikka aylangan maydonga ikkinchi, uchinchi va shu zaylda marhumlar dafn etiladi. Hozirgi dafn etilganlar ehtimol, o‘ninchi, balki undan ham keyingi avlod bo‘lishi mumkin. Bunday masalalarda aniqlik faqatgina arxeologik tadqiqot ishlari orqali ta‘minlanishi mumkin. Yodgorlik Tolmozor buva deb atalishi xususida rivoyat saqlangan. Ulardan birinchisida aytilishicha, o‘n bir og‘a-ini diniy ulamolar bo‘lgan. Odamlarni hidoyat yo‘liga boshlash maqsadida ular safarga chiqadilar. O‘zaro kelishuvga ko‘ra, yo‘lda uchragan har qishloqda bittadan qolishadi. Navbatdagi qishloqda qolayotganga boshqa birodarlari: “Tepalik yoniga tol daraxtining bitta shoxini o‘tqazib, parvarish qilsang, bu daraxt katta bo‘ladi. Bizlarga nishona bo‘lib ko‘rinadi”, - deb o‘z yo‘llarida davom etishgan. Qoldirilgan kishini mahalliy aholi Tolmozor buva deb atagan. Keyinchalik

“Tolmozor” nomi kelib chiqqan. Tolmozor buvaning qabri tog‘risida aholi orasida ikki xil qarash mavjud. Ba’zilar qabrni Tolmozor buvaniki desa, ba’zilar Qayroq buvaniki deyishadi. Ko‘pchilik esa ular ikkovi ham biro dam deb ta’kidlaydi. Buning uchun quyidagi dalillarga e’tibor qarataylik: Payg‘ambarimiz Muhammad (s.a.v) o‘z yaqinlarining qabrlarini oson topilishi uchun qabr tepasiga tosh qo‘yganlar. Shundan so‘ng tosh qo‘yish sunnat amallardan biri bo‘lgan. Shunga muvofiq, Tolmozor buva qabriga ham atrofdagi tosh qo‘yilgan qablardan ajralib turishi 2 ta qayroq tosh qo‘yilgan bo‘lishi mumkin; Qayroq buva shaxsi haqida aniq ma’lumotlar yo‘q; Mozor va qabr, ya’ni Tolmozor buva qabristoni Qayroq buva qabri deb ikki xil nom bilan yuritilishi islom dini an’analariga to‘g‘ri kelmaydi; Ayrim kishilar qabrdagi qayroq toshlarning sirti oddiy tosh, ichki qismi esa sof tilla bo‘lgan deyishadi. Bir valiy insonning tushida shu qayroq toshlarni qabrdan olib qayergadir olib borish aytilgan. Shundan keyin asl qayroq toshlar yo‘qolgan. Hozirgi qabr ustidagi tosh oddiy qayroq toshligini, asl qayroq toshlar esa Baliqko‘ldagi Sulton Uvays Qaraniy qabriga olib ketilganini aytishadi;

“Namangan viloyatining madaniy merosi” kitobidagi Tolmozor buva yodgorligi haqidagi qismida Qayroq buva haqida ma’lumotlar uchramaydi.

Lekin Uvays Qaraniy majmuasiga tosh olib ketilganligi haqidagi fikrlar asossiz ekanligi ilmiy dalillar yordamida isbotlangan. Shundan kelib chiqib, qabr Tolmozor buvaniki ekanligiga shubha qolmaydi. Yaqin davrlarda amalga oshirilgan dastlabki qurilish qabriston xodimi Murodilla ota tomonidan 1932-yilda Tolmozor buva qabriga yaqin joyda ziyoratga keluvchilar uchun 10x4 metrli yozlik ayvon qurilgan. 1964-1965-yillarda mehnat faxriysi Ummatali ota Yo‘ldoshev rahbarligida oldi ayvonli 2 xona bino quriladi. Qabristondagi yer maydonlari va daraxtlardan olingan daromad hisobidan Davlatali Mirzajonov boshchiligida 2004-yilda sinchli 2 ta xona va yozlik ayvon ta’mirlangan. Ushbu binodan hozir ham samarali foydalaniladi.

2012-2013-yillarda yodgorlikning kichik qismida aka-uka Ahmadjon va Ma’rufjon Mamataliyev, Ulug‘bek Qoriyev, Dilmurod Jo‘rayevlar homiyligida xom g‘ishtli 3 ta xona qurib bitkazilgan. 1995- yilda Madamin Normatov homiyligida

tiklangan arkli darvoza 2015-yilga kelib aka-uka Akramjon va A'zamjon Ziyotovlar tomonidan zamonaviy ikki qanotli metall darvoza bilan to'ldirilgan. Tolmozor buva qabri 2016-yilda mehnat faxriysi Toshpo'lat Mirzarahmonov rahbarligida homiylik yordami bilan ta'mirlangan. Tolmozor buva yodgorligining umumiy maydoni 11 ga bo'lib, undan 1,1 ga. dafn etish uchun mo'ljallangan bo'sh maydondir. Yodgorlikda umumiy 7 bino bo'lib, ulardan 4 tasi sinchli, 3 tasi esa xom g'ishtlidir. Chegarasining umumiy uzunligi 850 metr bo'lib, asfaltlangan yo'laklar 956 m² ni tashkil etadi.

Maydoni to'rtburchak shaklda bo'lib, bir necha pasttekisliklardan iborat. Tuprog'i toza, mahalliy aholi turli yillarda tuproqdan teridagi toshmalarga shifo o'rnida foydalangan (bolalik paytimda tuproqdan toshmalarga qarshi foydalanilishini guvohi bo'lganman). Hududining tuzilishiga ko'ra katta va kichikka ajratish mumkin.

Ularni shimoldan janubga tomon uzunligi 100 m., balandligi 5-6 m. bo'lgan jarliklar bir-biridan ajratib turibdi. Bir necha yillar davomida mas'ul insonlar tomonidan ko'ngillilar jamoasi yordamida ko'plab obodonlashtirish ishlari amalga oshirildi va yangi obodonlashtirish ishlari rejasi belgilab olingan.

TOLMOZORTEPA – Uychi tumani Yorkatay kishlog'i sharqiy lududida tuproq tepalik. Balandligi 15-20 metr. Maydoni 9 gektar. Rivoyatlarga kura Qirg'izistonning Safed bulon va Tergachi qishlog'idagi «Oyimbuloq» mozori avliyolari ogaini bulishgaa Ulardan biri shu yerda vafot ettan va dafn qilingan. Avlodlari kidirib kelib kabrni kurgan va otasiga «Sizni topdik ota» («taptig' ota») deb aytgan emish. Shundan buyon qabristonning nomini «Toptig' ota» deydilar. Arxeolog AN.Bernshtam va yu.AZadneprovskiylar 1946-1951 yillarda qazishma ishlari olib borgan va sopol kuza, piyola, metall buyumlari, zebu ziynatlar topishgan. Ular qabristonning miloddan avvalgi I asrga oid ekanligini aniqlagan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ro‘zimov B., Rajabova S., Usmonov Y., Qosimov A. Namangan viloyati madaniy merosi. Namangan – 2013.
2. Абдулла Жаббор НАМАНГАН ВИЛОЯТИ (ихчам маълумотлар тўплами) «Наманган» пашриёти -2011 й.
3. Dala material: Uychi tumani Yorkatay qishlog‘ida yashovchi Abdullayev Tolibjondan olindi. 2021-yil 25-noyabr kuni suhbatlashildi.
4. Dala material: Uychi tumani Yorkatay qishlog‘ida yashovchi Yoqubjon Yusupovdan olindi. 2021-yil 28-noyabr kuni suhbatlashildi.

SHANXAY FORUMIDAN SHANXAY HAMKORLIK TASHKILOTINING SHAKLLANISH JARAYONI VA ISTIQBOLI

Toshqulova Shahnoza Safarboy qizi

Mirzo Ulugʻbek nomidagi Oʻzbekiston

Milliy universiteti Tarix fakulteti “Davlat va fuqarolik jamiyati institutlari boshqaruvi” mutaxassisligi II kurs magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolda Shanxay Hamkorlik Tashkilotining asosi boʻlgan Shanxay Forumining vujudga kelishi, uning maqsadi, gʻoyalari va birlashtirgan mamlakatlarning oʻzaro hamkorligi yakunda ularning yangi bosqichga qadam qoʻyishi asosida – Shanxay Hamkorlik Tashkilotining muhim ambitsiyalarga ega tashkilot sifatida shakllanish jarayonlari haqida fikrlar keltirilgan. Bundan tashqari bir qator sammitlarning tashkilot rivoji va salohiyatini oshirishda oʻrni xususida ham atroflicha maʼlumotlar berib oʻtilgan.

Kalit soʻzlar. Shanxay Hamkorlik Tashkiloti, “Shanxay beshligi”, “Sovuq urush”, “Xitoy moʻjizasi”, M.S. Gorbachyov, Szyan Szemin, Askar Akayev, Imomali Rahmon, Li Pen. “Almati bayonoti”, “Dushanbe deklaratsiyasi”.

THE ESTABLISHMENT PROCESS AND PROSPECTS OF THE SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION FROM THE SHANGHAI FORUM

Abstract. This article discusses the formation of the Shanghai Forum, which is the basis of the Shanghai Cooperation Organization, its purpose, ideas, and the mutual cooperation of its member countries, and the process of formation of the Shanghai Cooperation Organization as an organization with important ambitions. In addition, detailed information was given about the role of a number of summits in the development and capacity building of the organization.

Key words. Shanghai Cooperation Organization, “Shanghai Five”, “Cold War”, “China Miracle”, M. Gorbachev, S. Szemin, A. Akayev, I. Rahmon, Li Pen, "Statement of Almaty", "Declaration of Dushanbe".

SHHT ham boshqa tashkilotlar kabi o‘zining tarixi va shakllanish jarayonlariga ega. “Shanxay beshligi” sifatida dastlab o‘z faoliyatini boshlagan tashkilotga O‘zbekistonning qo‘shilishi bilan u bugungi Shanxay Hamkorlik Tashkilotiga aylandi[1]. Aslida SHHTning tarixiy ildizlari XX asrning 60-yillariga borib taqaladi. Chunki, Sobiq Ittifoq va XXR o‘rtasidagi hududiy muammolarni hal etish o‘sha davridayoq pishib yetilgandiki, unga barham berish esa ma’lum bir muddatni taqozo etardi[2:64]. Aynan shu davrdan tashkilotning kichik va ko‘z ilg‘amas tamal toshlari qo‘yila boshlangan edi.

“Shanxay beshligi” Rossiya, Qozog‘iston, Qirg‘iziston, Tojikiston va Xitoy Xalq Respublikalari o‘rtasidagi chegara hududlarida qurolli kuchlar sonini qisqartirish natijasida kelishuvga erishish jarayonida shakllandi. Shanxay Hamkorlik Tashkiloti xalqaro maydonda XXI asr boshida paydo bo‘ldi. Uning asosi 1996 yilning 26-27 iyun kunlari Xitoyda “Shanxay beshligi” – Xitoy, Rossiya, Qozog‘iston, Qirg‘iziston va Tojikiston Respublikalari davlat rahbarlari uchrashuvida qo‘yildi. Uchrashuv chog‘ida davlatlarning tutash chegaralariga doir masalalar ko‘rib chiqildi[3].

Umuman olganda, “Shanxay beshligi” va Shanxay Hamkorlik Tashkiloti shakllanishining 1997 yil aprel oyidan 2000 yilga qadar bo‘lgan davriga yakuniy va hal qiluvchi bosqich sifatida qaraladi.

➤ Aynan mana shu davrda tashkilotning besh a‘zosi Xitoy, Rossiya, Qozog‘iston, Qirg‘iziston va Tojikiston respublikalari o‘rtasida harbiy va boshqa sohalarga oid doimiy muzokaralar o‘tkazila boshlandi. Ayniqsa ular hududiy da’volardan voz kechib, mintaqaviy muammolarni hal etishga harakat qila boshlashdi. Harbiy sohadagi muzokaralarda bir tomondan Xitoy Xalq Respublikasi va ikkinchi tomondan Rossiya, Qozog‘iston, Qirg‘iziston va Tojikiston Respublikalari birgalikda

ishtirok etishdi[4]. Boshqa sohalarda besh davlat teng huquqli a'zo sifatida muzokaralarni ko'p tomonlama tartibda olib borishdi.

Umuman olib qaraganda “Shanxay beshligi”ning shakllanishi va uning Tashkilot maqomiga aylanishi ana shu o'n yillikda amalga oshdi. SSSR parchalangach, mustaqil Rossiya Federatsiyasi va Xitoy o'rtasida oldingi chegara masalasidagi muzokaralar davom etib, 1992 yil mart oyida Sharqiy hududlarda bir-birini anglashga oid kelishuvlar imzolanishi bilan tugadi[5]. Mazkur shartnomalar har ikki tomonda ratifikatsiya qilindi. 1994 yil sentabrda Xitoy rahbari Szyan Szemin rasmiy tashrif bilan Rossiyaga keladi. Mazkur safar chog'ida Rossiya va Xitoy o'rtasida chegara masalasida yana bir shartnoma imzolanib, shartnomaga ko'ra ikki davlat o'rtasidagi g'arbiy chegaralar masalasiga oydinlik kiritildi[6]. 1995 yil oktabrda har ikki mamlakat parlamenti tomonidan mazkur shartnoma ratifikatsiya qilinadi[7]. Shu tariqa birinchi bor Xitoy va Rossiya o'rtasidagi 4300 km.lik chegara o'zgarmasligi va qat'iyligi huquqiy jihatdan belgilab olindi [8].

Xitoy va Qirg'iziston o'rtasidagi chegara masalasidagi kelishuv 1996 yil iyul oyida Xitoy rahbari Szyan Szeminning Bishkekka amalga oshirgan safari paytida imzolandi [9:272]. Ammo bu shartnoma Xitoy, Qirg'iziston chegaralari muammosini to'la bartaraf etmadi. Keyinroq, chegara masalasidagi yana bir hujjat 1999 yil avgust oyida Xitoy va Qirg'iziston hukumatlari o'rtasida “Shanxay beshligi” tashkilotining davlat rahbarlari o'rtasidagi Bishkek uchrashuvi chog'ida Szyan Szemin va Askar Akayev o'rtasida imzolandi [10:18]. Ushbu “Qirg'iziston va Xitoy o'rtasidagi davlat chegaralari to'g'risidagi qo'shimcha kelishuv” [11] deb nomlanuvchi shartnoma Xitoy va Qirg'iziston o'rtasidagi 1000 km.dan ortiqroq chegara hududlarini huquqiy jihatdan tartibga soldi[7].

Bugungi kunda Tojikiston va Xitoy o'rtasidagi chegara masalasi hamon o'z yechimini topmagan bo'lsa-da, ammo shu yo'nalishdagi ilk muzokaralar uchun 1999 yil avgustda Xitoy rahbari Szyan Szemin va Tojikiston prezidenti Imomali Rahmon o'rtasida Dalyan shahridagi uchrashuv chog'ida olib borildi. Biroq masalaga amaliy yechim topilmadi[12:134].

2000 yil iyul oyida Dushanbe shahrida “Shanxay beshligi”ning bo‘lib o‘tgan navbatdagi sammitida Xitoy, Qirg‘iziston va Tojikiston o‘rtasida uch tomonlama kelishuv imzolanib, unda davlatlar o‘rtasidagi chegara masalasiga oid munozarali holatlar tahlil qilindi[5:17]. Aynan mana shu ikki kelishuv Xitoy va Tojikiston o‘rtasidagi chegara masalalarini hal etishdagi ilk qadam bo‘ldi[7], deyish mumkin.

Qozog‘iston va Xitoy o‘rtasidagi chegara masalalari bo‘yicha muzokaralar olib borish uchun 1994 yil aprel oyida Xitoy Xalq Respublikasi Davlat kengashi kotibi Li Pen Qozog‘istonga rasmiy tashrif bilan keladi. Shu uchrashuv paytida Qozog‘iston va Xitoy o‘rtasidagi chegaralarga oid kelishuv imzolandi[13]. 1997 yil sentabrda Xitoy vaziri Li Pen yana bir bor Qozog‘istonga rasmiy tashrif bilan keldi. Muzokaralar yakunida “Qozog‘iston va Xitoy o‘rtasidagi davlat chegaralari to‘g‘risidagi qo‘shimcha kelishuv” [14] shartnomasi imzolandi[7].

1996 yil 26 aprelda Xitoyning Shanxay shahrida birinchi marta sobiq SSSR parchalangach, Xitoy, Rossiya, Qozog‘iston, Qirg‘iziston va Tojikiston davlat rahbarlarining uchrashuvi bo‘lib o‘tdi va unda harbiy sohada o‘zaro ishonch to‘g‘risidagi shartnoma imzolandi[3:476]. Unga ko‘ra, barcha tomon chegara hududlarda qurolli kuchlar miqdorini kamaytirish, bir-biriga qurolli tahdid solmaslik, boshqa mamlakatlar bilan ham bir-biriga tahdid solmaslik, zarur holatlarda harbiy mashg‘ulotlar o‘tkazib turish, biror-bir tomonga harbiy xavf yuzaga kelgan holatda shartnomani imzolayotgan mamlakatlar armiyalari bir-biri bilan ma’lumot almashishga va hamkorlik qilishga kelishib olishdi[7].

Ana shu uchrashuvda 1996-yil 26-aprelda Rossiya, Xitoy, Qozog‘iston, Qirg‘iziston va Tojikiston o‘rtasida “Shanxay beshligi”ni tashkil etish to‘g‘risidagi bitimni imzolashdan boshlangan, uning maqsadi – tashkilotning a‘zo-davlatlari o‘rtasidagi chegarada qurolli kuchlarni qisqartirish va harbiy ishonchni o‘rnatish bo‘yicha choralarni qabul qilish bo‘ldi[15]. Mazkur sammitda uchrashgan davlat rahbarlari harbiy sohada bir-biriga ishonch, chegara hududlarida qurolli kuchlar miqdorini qisqartirish, boshqa bir uchinchi davlat tomonidan yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan xavf sharoitida bir-biriga qarshi chiqmaslik, dushmanga qarshi kurashga

mo‘ljallangan harbiy mashg‘ulotlar o‘tkazib turish, harbiy xizmatchilar o‘rtasida do‘stona munosabatlar o‘rnatish, chegarachilarning doimiy maslahat va tajriba almashuvini yo‘lga qo‘yish kabi masalalar ko‘rib chiqildi[16:4].

Forum ishtirokchilarining ikkinchi uchrashuvi 1997 yil 24-25 aprel kunlarida bo‘lib o‘tdi. Unda bir tomondan Xitoy Xalq Respublikasi va ikkinchi tomondan o‘zaro hamkor davlatlar sifatida Rossiya, Qozog‘iston, Qirg‘iziston va Tojikiston respublikalari ishtirok etishadi[17:38]. Uchrashuv chog‘ida XXR, Rossiya Federatsiyasi, Qozog‘iston, Qirg‘iziston va Tojikiston Respublikalari o‘rtasidagi davlat chegaralarida qurolli kuchlarni qisqartirish borasidagi qo‘shma shartnoma imzolandi. Shartnomaga binoan har bir davlat chegarasidan 100 km. ichkarigacha bo‘lgan hududlar geografik makon sifatida tan olinadi[18].

Davlatlar o‘z chegaralarida faqatgina chegara qo‘shinlarini saqlash bilan birga boshqa harbiy kuchlar turlarini, xususan, harbiy havo kuchlari, quruqlik qo‘shinlari va boshqa og‘ir texnikalarni faqatgina chegaradan 100 km. ichkarida saqlashi mumkin bo‘lishi belgilandi[19:63].

Besh davlat o‘rtasidagi 7000 km.lik umumiy chegara (shartnomada ko‘rsatib o‘tilgan) hududlarida joylashtirilgan harbiy xizmatchilar, quruqlikdagi qo‘shinlar va boshqa harbiy qismlarning umumiy soni 1.304000 kishidan oshmasligi kerak edi[20].

Mazkur uchrashuvda ham asosiy e‘tibor chegara hududlaridagi qurolli kuchlar miqdorini qisqartirish masalasiga qaratiladi. Faqatgina bu safar chegara hududlaridagi harbiy xizmatchilarning soni, qurolli kuchlarning miqdori ham aniq ko‘rib chiqiladi. Ammo mazkur sammitda imzolangan shartnomalar doimiy ahamiyatga ega bo‘lmay, 2010 yil 31 dekabrga qadar bo‘lgan muddatgacha deb belgilandi.

1997-yil aprel oyidagi uchrashuvlardan keyin “Shanxay beshligi” doirasidagi hamkorlik faqatgina chegara masalasi yoki chegara hududlardagi qurolli kuchlar miqdorini qisqartirishgina borasida bo‘lmay, boshqa sohalarda ham amalga oshirildi. Ayniqsa, aloqalar keng miqyosli ravishda siyosat, diplomatiya, harbiy masalalar, xavfsizlik masalalari va iqtisodiy sohalardagi muzokaralar e‘tiborga olingan.

Shu tariqa rasman “Shanxay beshligi”ning tarixi chegaradosh besh davlatning chegara hududlaridagi xavfsizlikni ta’minlash borasidagi kelishuvlardan boshlandi, deb hisoblash o‘rinli.

1998 yil 3-4 iyul kunlari Almati shahrida “Shanxay beshligi” forumi doirasidagi uchinchi uchrashuv bo‘lib o‘tadi. Beshala ishtirokchi davlat rahbarlari mazkur uchrashuv doirasida “Almati bayonoti”ni qabul qildi. Unga ko‘ra, barcha tomonlar 1997-yil 24 aprelda imzolangan chegara hududlarida qurolli kuchlarni qisqartirishga doir shartnoma shartlarini bajarish majburiyatini o‘z zimmalariga olishdi[21:251]. Shu majburiyatlarni bajarish bilan birga barcha respublikalar ikki tomonlama va ko‘p tomonlama munosabatlarni yanada rivojlantirish uchun barcha imkoniyatlarni ishga solishga, mintaqaviy muammolarni hal etishda doimiy ravishda muzokaralar va kelishuvlar asosida davlatlararo qiziqishlar hisobga olingan holda amalga oshirishi zarur edi[22]. Tomonlar har qanday separatizm, etnik ziddiyatlar, diniy ekstremizm, diniy fundamentalizm terrorchilikka qarshi chiqishga, ularni oldini olish, bartaraf etishga kelishib olishdi[23].

Forum ishtirokchilari asosiy e’tiborni global darajaga ko‘tarib ulgurilgan xalqaro terrorizm, narkotik moddalarning noqonuniy aylanishi, jinoyatchilikning tashkiliy, uyushgan shakllariga qarshi kurashishga qaratishdi.

“Shanxay beshligi” forumiga a’zo davlatlar rahbarlarining doimiy uchrashuvining yo‘lga qo‘yilishi natijasida hamkorlik doirasi ham doimiy ravishda kengayib bora boshladi.

2000 yil 9 iyulda Dushanbe shahrida “Shanxay beshligi”ning navbatdagi sammiti bo‘lib o‘tdi. Sammitda ishtirokchi davlatlar tomonidan “Dushanbe deklaratsiyasi” qabul qilindi. Deklaratsiyaga muvofiq, tomonlar kelajakda bir-biriga ishonch, do‘stona hamkorlikni besh davlat o‘rtasida saqlab qolish, munosabatlarni yanada rivojlantirish, davlatlar o‘rtasidagi harbiy aloqalarni yanada chuqurlashtirish maqsadida mudofaa vazirlari doirasidagi doimiy munosabatlarni yo‘lga qo‘yish, bir-biri bilan maslahatlashish, ma’lumot almashishga kelishib olishdi[13:24]. Shu tariqa “Shanxay beshligi” davlatlarining mudofaa strukturasi ishlab chiqildi.

2000 yil iyulida Tojikiston Respublikasi poytaxti Dushanbe shahrida “Shanxay beshligi” tashkilotiga a’zo davlatlar rahbarlarining beshinchi uchrashuvi tashkilot tarixida muhim o‘rin tutadi. Sammitning bosh mavzusi diniy ekstremizm va xalqaro terrorizmga qarshi kurashda yagona dastur ishlab chiqish birgalikda harakat qilish haqida bo‘ldi. Birinchi marta mazkur sammitda O‘zbekiston Respublikasi rasman kuzatuvchi sifatda ishtirok etdi. 2001 yil iyunda Rossiya, Xitoy Xalq Respublikasi, Qozog‘iston, Qirg‘iziston, Tojikiston va O‘zbekiston boshliqlarining Shanxaydagi uchrashuvida sodir bo‘ldi. O‘zbekiston tashkilotga yangi a’zo sifatida kirdi[24].

2001 yil tashkilotning rivojlanishidagi ikkinchi bosqichning boshlanishi bo‘ldi. Bir qator ekspertlarning fikricha, O‘zbekistonning SHHTdagi ishtiroki bu tashkilotning faoliyatini kelgusida faollashtirishda juda katta rol o‘ynadi. 2001 yil 15 iyunda sammitda SHHTni tuzish haqidagi Deklaratsiya qabul qilindi[25].

Uchrashuv davomida qabul qilingan SHHTni tuzish haqidagi Deklaratsiya, shuningdek, terrorizm, separatizm va ekstremizmga qarshi kurash to‘g‘risidagi Konvensiya[26] BMTning rasmiy hujjatlari sifatida tarqatilgan edi. Konvensiyaga muvofiq SHHT a’zolari qonunga zid bo‘lgan qilmishlarni oldini olish, bartaraf etish, aniqlash va ko‘rsatish ishida o‘zaro hamkorlik qilishlari kerak edi.

SHHT a’zo mamlakatlarni xavfsizlik orqali hamkorlik sari boshlaydigan tashkilotdir. Iqtisodiy hamkorlik borasida oldinda transport infratuzilmasini rivojlantirish, tabiiy, mineral xom ashyo zaxiralarini o‘zlashtirish, suv energetika zaxiralaridan unumli foydalanish, ekologiyaga oid va boshqa masalalar bor.

Tashkilotga a’zo davlatlar o‘rtasida o‘zaro ishonch va yaxshi qo‘shnichilik munosabatlarini mustahkamlash hamda siyosiy, savdo-iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy, madaniy, shuningdek, ta’lim, energetika, transport, turizm, atrof-muhitni muhofaza qilish va boshqa sohalarda samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yish, mintaqaviy xavfsizlikni ta’minlash, terrorizm, ekstremizm va ayirmachilikka qarshi kurashish SHHTning asosiy maqsad va vazifasi hisoblanadi. Bugungi kunda tashkilot a’zolari barcha sohalarda rivojlanish uchun birdek harakat olib borishmoqda. Jumladan, O‘zbekiston mintaqadagi qo‘shni-hamkorlari va boshqa mamlakatlar bilan to‘xtovsiz aloqalarni rivojlantirib, faollikni amalga oshiryapti.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. <https://xs.uz/uz/post/ozbekiston-shht-tinchlik-va-taraqqiyot-jolidagi-samarali-hamkorlik>
2. Бекмуротов И. Шанхай Ҳамкорлик Ташкилоти // Жамият ва бошқарув. №2, 2004. 64-бет.
3. <https://pravacheloveka.uz/oz/news/shht-haqida-nimalarni-bilasiz>
4. История пограничного вопроса между Россией и Китаем. Справка. <https://ria.ru/20080721/114550501.html>
5. <https://tnu.tj/index.php/ru/shanhajskaia-pjaterka-kak-osnova-stanovlenija-shos/>
6. Сборник российско-китайских договоров 1949-1999. С.458
7. Становление и развитие ШОС. С.5. // <http://www.SCO.ru>
8. Границы Китая: история формирования / под ред. В. С. Мясникова и Е.Д. Степанова. М.: Памятники исторической мысли, 2001. С. 272.
9. Бишкекская Декларация // Дипломатический вестник. 1999. № 9. С. 18.
10. Ратифицировано Законом КР от 25 мая 2002 года № 88, г. Бишкек от 26 августа 1999 года “ДОПОЛНИТЕЛЬНОЕ СОГЛАШЕНИЕ между Кыргызской Республикой и Китайской Народной Республикой о кыргызско-китайской государственной границе”.
<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/17375>
11. Соглашение о взаимном сокращении вооруженных сил в приграничных районах. Москва, 24 апреля 1997 г. // Сборник российско-китайских договоров 1949-1999 гг. Москва, 1999. С. 134.
12. Душанбинская Декларация // Дипломатический вестник 2000. № 8. С. 17.
13. О ратификации Дополнительного Соглашения между Республикой Казахстан и Китайской Народной Республикой о казахстанско-китайской государственной границе. Закон Республики Казахстан от 24 марта 1999 года № 352-1. совершенное в Алматы 24 сентября 1997 года.
<https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z990000352>

- 14.Соглашение между Российской Федерацией, Республикой Казахстан, Киргизской Республикой, Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой об укреплении доверия в военной области в районе границы («Шанхайская Декларация»). Шанхай, 26 апреля 1996 г. // Внешняя политика и безопасность современной России. 1991-2002 гг. Хрестоматия в 4 т. / сост. Т.А. Шаклеина. Москва: МГИМО(У) МИД России, 2002. Т.4, С. 476.
- 15.Соглашение между РФ Республикой Казахстан, Киргизской Республикой, Республикой Таджикистан и КНР о взаимной сокращении вооруженных сил в районе границы. С.4. // [http: www.impravo.ru](http://www.impravo.ru)
- 16.Шанхайская организация сотрудничества: к новым рубежам развития / Сост.: А.Ф. Клименко. 1-ое. Москва: ИДВ РАН, 2008. С. 38.
- 17.Писарев А. «Два берега Китая» и интересы России // Pro et Contra, Том 3, № 1, 1998.
- 18.Арбатов А.Г. Российская национальная идея и внешняя политика. Москва: МОНФ, 2002.
- 19.Комиссина И. Н., Куртов А. А. Шанхайская организация сотрудничества // Кокарев К. А. Россия в Азии: проблемы взаимодействия: сборник статей. Москва: РИСИ, 2006. С. 251.
- 20.https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1035651
- 21.Совместное Заявление участников Алма-атинской встречи – Республики Казахстан, КНР, Кыргызской Республики, РФ и Республики Таджикистан // [http: www.impravo.ru](http://www.impravo.ru)
- 22.https://uz.wikipedia.org/wiki/Shanxay_hamkorlik_tashkiloti
- 23.Декларация о создании «ШОС» // Дипломатический вестник. 2001. № 7. С. 23.
- 24.Шанхайская конвенция о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом. <http://medialaw.asia/document/-2056>

ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR G‘AZALLARINING NASHRLARIGA DOIR MULOHAZALAR.

Shomurodova Dilshoda Ilyos qizi,

Buxoro davlat universiteti, matnshunoslik va adabiy manbashunoslik II bosqich magistranti, Buxoro viloyati Jondor tumanidagi 46-maktabning ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi.

Annotatsiya: Maqolada Zahiriddin Muhammad Boburning ayrim g‘azallari matnidagi mulohazali o‘rinlar tahlilga tortilgan.

Kalit so‘zlar: Abdurashid Abdug‘afurov, Saidbek Hasan, Vahob Rahmonov, nashr, bayt, devon, qiyoslash.

Zahiriddin Muhammad Bobur o‘zbek mumtoz adabiyotining yirik namoyondasidir. Uning ijodiy merosini nashr qilish borasida anchagina ishlar qilingan. Jumladan, V. Rahmonov va N. Hotamov tomonidan “Bobur. Tanlangan asarlar” 1976-yil, Saidbek Hasan tomonidan “Mahrami asror topmadim...” 1993-yil, Abdurashid Abdug‘afurov tomonidan “Zahiriddin Muhammad Bobur. Devon” 1994-yil, Hasanxo‘ja Muhammadxo‘ja o‘g‘li tomonidan “Shoh va shoir Zahiriddin Muhammad Bobur. Nazm durdonalari” 1996-yil. Shafiqa Yorqin tomonidan “Kobul nashriga takmila.” 2004-yil, V. Rahmonov tomonidan “G‘aribing andijoniydur” 2008-yil nashri kabi asarlar nashr qilingan. Ushbu nashrlar juda katta mehnat mahsuli natijasida yuzaga kelgan. Ammo bu nashrlarda yutuqlar bilan birga ayrim tafovutli o‘rinlar borligi ham ko‘zga tashlanadi. Quyida Saidbek Hasan tomonidan 1993-yilda, Abdurashid Abdug‘afurov tomonidan 1994-yilda hamda Vahob Rahmonov tomonidan 2008-yilda amalga oshirilgan nashrlar o‘rtasidagi matniy farqlarga doir mulohazalarni o‘rtaga tashlamoqchimiz. Ushbu nashrlarda so‘z almashishi, so‘z yoki baytning tushishi bilan bog‘liq o‘zgarishlar ko‘zga tashlanadi.

Jumladan:

“*Ochilib ikki sochi yuziga yoyilmishlar*”

deb boshlanadigan gʻazalning Saidbek Hasan tomonidan 1993-yilgi nashrida gʻazalning birinchi bayt, ikkinchi misrasidagi soʻz “qorongʻu” tarzida boʻlsa, Abdurashid Abdugʻafurov tomonidan 1994-yilgi nashrda esa “qorongʻu” tarzida keltirilgan, Vahobjon Rahmonov tomonidan 2008-yilgi nashrda ham “qorongʻu” shaklida keltiriladi.

Lugʻatda ushbu soʻzning har ikkala varianti ham mavjud boʻlib, “qorongʻi” maʼnosini ifodalaydi.

Gʻazalning ikkinchi baytida farqli jihatlar talaygina:

“*Chagʻir bagʻri qopidur barcha ishq ahligʻa
Zihi alarki, bu maydin dame oyilmishlar*”

(Saidbek Hasan 1993-yilgi nashr)

“*Chogʻir bagʻir qonidur barcha ishq ahligʻa,
Zihi alarki, bu maydin dami oyilmishlar*”

(Abdurashid Abdugʻafurov 1994-yilgi nashr)

“*Chogʻir bagʻir qonidur barcha ishq ahligʻa,
Zihi alarki, bu maydin dame oyilmishlar*”

(Vahob Rahmonov tomonidan 2018-yilgi nashr)

Gʻazalning ushbu baytida har uchala nashrida ham farqlarni kuzatishimiz mumkin:

Chagʻir, bagʻri, qopidur, dame

Chogʻir, bagʻir, qonidur, dami

Chogʻir, bagʻir, qonidur, dame

soʻzlarida farq boʻlib, lugʻatga yuzlanganimizda “*chagʻir*” soʻzi berilmagan, “*chogʻir* – ichkilik, may, sharob” maʼnolarini ifodalaydi.

Gʻazalning nasriy bayoniga eʼtibor beradigan boʻlsak,

May bagʻirdagi qondur, barcha ishq ahliga, Ajab, ularki, bu maydin bir nafas yiroqlashganlar, degan maʼno anglashiladi.

Gʻazalning 4-baytida esa ,
Salohgʻa xirad ahli meni yovuq derlar,
Koʻrungki ushbu chechanlar yiroq yangilmishlar

(Saidbek Hasan 1993-yilgi nashr)

Salohqa xirad ahli meni yovuq derlar,
Koʻrungki, ushbu chechanlar yiroq yengilmishlar

(Abdurashid Abdugʻafurov 1994-yilgi nashr)

Salohqa xirad ahli meni yovuq derlar,
Koʻrungki, ushbu chechanlar yiroq yongilmishlar

(Vahob Rahmonov tomonidan 2018-yilgi nashr)

Ushbu baytda

Salohgʻa, yangilmishlar

salohqa, yengilmishlar

salohqa, yongilmishlar

ana shu soʻzlarda farqlar mavjud.

Lugʻatda: *saloh— parhezkorlik*

yongilmish— yanglishgan

Tahlillardan koʻrinib turibdiki, mumtoz ijodkorlarning asarlari nashridagi birgina soʻzning tushib qolishi yoki almashishi maʼnoga salbiy taʼsir qilishi bilan birga, muallifning asl maqsadidan oʻquvchini yiroqlashishiga sabab boʻladi. Albatta, Bobur devonlarining keying nashrlarida bunday nuqsonlarning oldini olish matnshunosligimiz oldidagi muhim muammolardan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Saidbek Hasan . Zahiriddin Muhammad Bobur. Mahrami asror topmadi.... - Toshkent: Yozuvchi, 1993.- 36 b.
2. Abdurashid Abdug‘afurov . Zahiriddin Muhammad Bobur.Devon. -Toshkent: Fan,1994.- 19b.
3. Vahob Rahmonov.Zahiriddin Muhammad Bobur.G‘aribing andijoniydur. - Toshkent: Sharq, 2008.-30b .
4. Alisher Navoiy asarlarining izohli lug‘ati, I tom .Toshkent :Fan nashriyoti, 1983.
5. Alisher Navoiy asarlarining izohli lug‘ati, II tom .Toshkent : Fan nashriyoti, 1983.
6. Alisher Navoiy asarlarining izohli lug‘ati, III tom .Toshkent : Fan nashriyoti, 1983.
- 7.Alisher Navoiy asarlarining izohli lug‘ati, IV tom .Toshkent : Fan nashriyoti, 1983.

BUYRAK KASALLIKLARI VA ULARNING KELIB CHIQISH SABABLARI.

Rustamova Madina Rustam qizi

Toshkent Tibbiyot Akademiyasi Termiz filiali Davolash fakulteti talabasi,

Islomov Ravshan Sherali o‘g‘li

Toshkent Tibbiyot Akademiyasi Termiz filiali Davolash fakulteti talabasi,

Qo‘ziboyeva Aziza Ibrohim qizi

Toshkent Tibbiyot Akademiyasi Termiz filiali Davolash fakulteti talabasi.

E-mail: ravshanislomovv6734@gmail.com

Annotatsiya: Insonlarni qiynab kelayotgan kasalliklar orasida buyrak kasalligilari muhim o‘rinda turadi. Bunga sabab sovuq, nam va noqulay sharoitda muntazam ravishda ish faolyatini olib borishdir. Bundan tashqari turli xildagi zararli odatlar ham buyrakka salbiy ta‘sir ko‘rsatadi ya‘ni chekish va spirtli ichimliklarni suiste‘mol qilish. Odam organizmiga ba‘zi infoksiyalar tushishi natijasida ham buyraklar zararlanishi mumkin. Bunda piyelonefrit va (yoki) glomerulonefrit rivojlanadi. Piyelonefrit – surunkali buyrak kasalligi. Glomerulonefrit – buyrak koptokchalarini har xil infeksiya, vaksina va kimyoviy dorilar natijasida yallig‘lanishu. U vaqt o‘tib buyrakning boshqa qismlariga ham tarqalishi mumkin.

Kalit so‘zlar: buyrak, buyrak kasalliklari, piyelonefrit, glomerulonefrit, filtrlash, glyukozuriya.

Maqsad: Ko‘pincha bemor o‘zida buyrak kasalligining o‘tkazib yuborilgan bosqichi mavjudligini tasodifan bilib qoladi, u shifokor huzuriga mutlaqo boshqa muammodan shikoyat qilib kelgan bo‘ladi. Shifokorlar buyraklarni hatto o‘zaro «soqov a‘zolar» deb ham atashadi, chunki kasallikning dastlabki belgilari ayrim holatlarda buyrak ishdan chiqqanidagina paydo bo‘ladi.

Albatta, shifokorlar kasallik mavjudligidan qon tahlilini ko‘rish vaqtida shubha qilishlari mumkin, ammo buning uchun bu tahlil nefrologning qo‘liga tushishi kerak, bu esa juda kamdan-kam hollarda sodir bo‘ladi. Aksariyat hollarda bemorlar bunday turdagi shifokor mavjudligini birinchi marta miokard infarkti tashxisi bilan kasalxonaga tushganda bilishadi.

Gap shundaki, buyraklar normal ishlamay qo‘yganda, qonda kalsiy miqdori keskin ravishda oshadi, kalsiy esa qon tomir devorlarida cho‘kib, to‘planish xususiyatiga ega.

Buyrak patologiyasi bilan og‘rigan bemorlarda kasallik o‘z vaqtida aniqlansa, davolash ham samarali, ham arzonroq bo‘ladi, shuning uchun yiliga bir marta buyraklar ultratovushli tekshiruvini o‘tkazish, tegishli tahlillar topshirib turish tavsiya etiladi. Ayniqsa, xavf guruhida bo‘lgan shaxslar, xususan gipertonik bemorlar, qandli diabet bilan kasallanganlar, semizlik va aterosklerozdan aziyat chekadiganlar bunga qat’iy rioya qilishlari kerak.

Buyrak kasalliklari:

Piyelonefrit - buyrak kanalchalari va jomchalarining surunkali yallig‘lanishi bilan kechuvchi kasallik. Piyelonefrit aholi orasida uchrashi bo‘yicha o‘tkir respirator infeksiyalardan keyin ikkinchi o‘rinda turadi. Kasallik urologik amaliyotda keng tarqalgan. Urologga qilingan barcha tashriflar holatlarining 2/3 qismi o‘tkir yoki surunkali piyelonefrit kasalligiga tashxis qo‘yish bilan yakunlanadi.

Glomerulonefrit — bu asosan buyrak ko‘ptokchalarining shikastlanishi bilan kechadigan immunoyallig‘lanishli kasallik. Patologik jarayonga shuningdek buyrak naylari va interstiyalar ham jalb etiladi. Patologiya ham birlamchi bo‘lishi, ham boshqa tizimli kasalliklar fonida rivojlanishi mumkin.

O‘tkir buyrak yetishmovchiligi — bu buyrak faoliyatining buzilishi bo‘lib, ba’zi hollarda bu jarayonni ortga qaytarish mumkin. Kasallik a’zoning jiddiy darajada yoki to‘liq ishdan chiqishi bilan tavsiflanadi. Buyraklar bajaradigan barcha funksiyalar buziladi: ajratuvchi, sekretor, filtrlash.

Semizlik - ortiqcha yog‘ buyrakka bosim o‘tkazib, uning ishini yomonlashtiradi. Bundan tashqari, semizlikda qon tomirlar tonusi yomonlashadi. Yuqori qon bosimi buyrak tomirlariga zarar yetkazadi va ularning faoliyatini buzilishiga sabab bo‘ladi.

Vazifasi: Sog‘lom inson siydigi bilan glyukoza minimal miqdorda (0,03-0,15 g/l ga mos bo‘lgan 0,16-0,83 mmol/l) ajraladi va uni oddiy sifatli sinamalar yordamida aniqlab bo‘lmaydi. Siydikda glyukozaning paydo bo‘lishi (glyukozuriya) ayrim hollarda fiziologik holat bo‘lishi mumkin. Sog‘lom buyraklar orqali glyukozuriya faqat qonda glyukoza konsentratsiyasi oshgan holatlarda ya’ni, giperglikemiya paydo bo‘lganda kuzatiladi. Glyukozaning qondagi miqdori 9,9 mmol/l (1,8 g/l) dan yuqori bo‘lganda u buyrak orqali ajrala boshlaydi.

Fiziologik glyukozuriya ovqat mahsulotlari bilan uglevodlarni organizmga ko‘p miqdorda tushishida (alimantar), his-hayajondan va zo‘riqishdan so‘ng (his-hayajonli), ayrim dori vositalarini qabul qilishdan (kofein, steroid gormonlar) keyin kuzatiladi.

Patologik glyukozuriya ko‘p hollarda qandli diabet, ba’zan tireotoksikoz, gipofiz (Isenko-Kushing) va jigardagi o‘zgarishlarga bog‘liq (jigar sirrozi) bo‘ladi. Bundan tashqari buyrakka bog‘liq (renal) glyukozuriya kuzatilib, kanalchalarda uning reabsorbsiyasini buzilishi bilan izohlanadi. Bunda glyukozuriya qonda glyukoza miqdorining me’yoriy konsentratsiyasida paydo bo‘ladi (renal diabet). Ikkilamchi renal glyukozuriya surunkali nefritlarda, nefrotik sindromda, amiloidozda uchraydi. Siydikda glyukoza miqdorini aniqlashda qo‘llaniluvchi ko‘p miqdoriy sinamalarni o‘tkazishda glyukozani redutsiyalash qobiliyatidan foydalaniladi.

Siydikda keton tanachalari ham bor va uning bo‘lishi ketonuriya deb ataladi. Unga quyidagi uchta birikmalar kiradi: atseton, atsetosirka kislota va 3-oksimoy kislota. Ketonuriya keton tanachalari hosil bo‘lishining oshishi (oqsil va yog‘lardan) hamda parchalanishining buzilishi oqibatida kuzatiladi. Ko‘p hollarda ketonuriya og‘ir qandli diabetda kuzatilsa ham ba’zan ochlik natijasida (och qolish yoki keskin ozish, og‘ir toksikozlar, uzoq davom etuvchi oshqozon-ichak buzilishlari, jarrohlik amaliyotidan

keyingi holatlar va boshqalar) kelib chiqishi mumkin. Me'yorida siydik bilan keton tanachalari juda kam miqdori ajraladi.

Xulosa: Chekish va tarkibida alkogol mavjud bo'lgan mahsulotlarni iste'mol qilish kabi zararli odatlar tobora yoshlar orasida avj olib bormoqda va buning natijasida spirtli ichimlik suvsizlanishiga olib kelgani uchun qon quyushadi, tamaki tutuni esa eng kuchli kanserogen hisoblanadi. Bularning hammasi buyraklarning ishiga salbiy ta'sir qiladi.

Erkaklar va ayollarda buyrak kasalliklari — siydik tizimining ushbu a'zolari normal faoliyatiga to'sqinlik qiladigan turli patologiyalarni o'z ichiga oladi. Buyrak kasalliklarining har birini o'ziga xosligi, turli klinik ko'rinishi va davolash usullari mavjud. Aslida ko'plab buyrak kasalliklari asimptomatik, ya'ni alomatlarisiz kechadi va bemorlar o'z salomatliklari bilan mavjud muammolar haqida bilishmaydi. Shuning uchun, inson o'z organizmini tinglashi va salomatligiga jiddiy e'tibor qaratishi kerak. Har yili hech bo'lmaganda 1 marotaba tibbiy ko'rikdan o'tishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ichki kasalliklar propedevtikasi, A.G. Gadayev, M.SH. Karimov, X.S. Axmedov 2018-y
2. Patologik Anatomiya M.S Abdullaxo'jayeva Toshkent-2012
3. Patologik Fiziologiya N.H Abdullayev H.Yo. Karimov B.O'. Irisqulov Toshkent „Yangi asr avlodi” 2008
4. <https://mymedic.uz/kasalliklar/urologiya/buyrak-kasalliklari/>
5. <https://avitsenna.uz/buyrak-kasalliklari/>
6. <https://www.vondt.net/uz/qayerda-xafa-qilding/buyrak-buyragi-og%27rig%27i/>

«МИРҚОТУЛ МАФОТИХ» АСАРИ ЭНГ МУКАММАЛ ШАРҲ

Маҳмудов Калимуллох

Ўзбекистон халқаро ислом академияси 2-курс «Исломшунослик»

мутахассислиги магистранти

“Мирқот ал-мафотих” Мулла Алий ибн Султон ал-Қорий (раҳматуллоҳи алайх)нинг шох асари бўлиб, ислом оламида маълум ва машҳурдир. Асар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатлари, у кишидан ривоят қилинган ҳадислар ва уларга ёзилган шарҳлардан иборат.

"Мирқот ал-мафотих" Хатиб ал-Умарий ат-Табризий (раҳматуллоҳи алайх) (ваф.741/1340) томонидан ёзилган "Мишкот ал-масобих" асарига ёзилган шарҳдир. Ўз навбатида ат-Табризий (раҳматуллоҳи алайх)нинг "Мишкот ал-масобих" асари ҳам Имом ал-Бағавий (раҳматуллоҳи алайх)нинг (тав.436/1044 ваф.516/1122) қаламига мансуб бўлган "Масобих ас-сунна" тўплами асосида ёзилган асардир. Аммо ушбу асарларнинг ҳар бири, "Мирқот ал-мафотих" ёки "Мишкот ал-масобих" бўлсин, уларда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳадисларининг турига қараб ажратилганлиги ва муттасил равишда фикҳий йўналиш билан баён қилинганлиги диққатга сазовордир.

Аллома Абу-л-Ҳасан (раҳматуллоҳи алайх)нинг "Мирқот ал-мафотих" асари "Мишкот ал-масобих" асарининг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам суннатларидан жамиятда мавжуд бўлган ҳукмларни фикҳий услуб, умумий ҳолатдан хусусий хулоса чиқариш, яъни дедуктив услуб асосида ёзилган шарҳдир.

Мулла Алий ал-Қорий томонидан бошланган ушбу ҳаракат бир мунча машаққатли ва мураккаб бўлса ҳам, бироқ таҳсинга сазовор ва машҳурдир, унинг меvasи бўлмиш ушбу асар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам умматлари ва уларнинг ичидан чиқиб, жамиятда мусулмон ҳуқуқшунослиги бўйича етакчи

мутахасис бўлиб хизмат қилаётган шахслар ва илми толиблар учун фойдали илм хазинасидир.

"Мирқот ал-мафотих" асарининг манбаи бўлмиш "Мишкот ал-масобих" асарининг муаллифи Валийуддин Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Абдуллоҳ ал-Хатиб ал-Умарий ат-Табризий (раҳматуллоҳи алайх)дир. Муҳаддис ҳижрий VIII аср уламоларидан бўлиб, биз унинг илм ва эзгу амаллари борасида зикр қилинган маълумотлардан бошқа ҳаёт йўли ҳақида тўлиқ маълумот топа олмадик. Аллома (741/1340) йилда вафот этган.

Хатибнинг устози, "Мишкот ал-масобих" нинг шарҳловчиларидан бири, аллома Ҳусайн ибн Муҳаммад ат-Тоййибий шундай дейди: "Олим "Масобих ас-сунна" асаридаги ҳадисларини янада бойитди, ҳадисларни ривоят қилувчи саҳобийлар зикр қилинган бобларни тўлдирди, ҳадисни ихрожи ҳисобланувчи олимларнинг бошланғич мактаби ҳақида маълумот берди, шунингдек, учинчи фаслдан ташқари барча бобларни саҳиҳ ва ҳасан ҳадислар сонини кўпайтирди ва яна улар жамланган тўпламини "Мишкот ал-масобих" деб номлаб, мукаммал китоб ҳолига келтирди".

Дарҳақиқат, Мулла Алий ал-Қорий (раҳматуллоҳи алайх) "Мирқот ал-мафотих" нинг муқаддимасида шундай дейди: "Асарнинг асоси бўлмиш "Мишкот ал-масобих" асарини буюк услуб асосида давом эттириб, сўзларининг ҳаракатларини қўйсам ва ривоятларини маънолари билан биргаликда шарҳласам деган фикрга келдим".

Мулла Алий ал-Қорий (раҳматуллоҳи алайх) бу асарда ҳадислар борасида айтилган жамики шарҳлар ва изоҳларни бир ерга жамлайди, шунинг учун ҳам "Мирқот ал-мафотих" ни том маънода унеча ёзилган ҳадис шарҳларининг жамланмаси десак муболаға бўлмайди.

"Мирқот ал-мафотих" асари ҳозирги давр олимларининг диққат марказида турувчи асарлар сирасига киради. Улар томонидан асарнинг қадимги қўлёзма нусхалари қайта ўрганилиб чиқилган ва янги нашр ҳолида чоп этилган.

"Мирқот ал-мафотих" асарининг янги нусхаси барча масалаларни сўзма-сўз

таърифлаган ҳолда чоп этилган. Ушбу икки йирик нашриёт маркази "Мирқот ал-мафотиҳ" асарининг асл нусхасини таҳрир қилиш ва қайта кўриб чиқиш билан китобнинг асл нусхасига мувофиқ ҳолдаги янги замонавий нусхасини дунё илм аҳлига тақдим қилдилар. Яратилган замонавий нусхаларнинг аҳамиятли жиҳати шундаки, улар асарнинг қадимги асл нусхасида қўлланилган илмий структурани ўзида сақлаб қолган ва сўзларининг замирида ётувчи ҳар бир маънони ва унинг фойдасини оммабоп тарзда баён қилади.

Шу ўринда, янги нашрда "Мирқот ал-мафотиҳ" соҳиби Мулла Алий ал-Қорий (рахматуллоҳи алайҳ)нинг ҳадисларни келиб чиқиши ҳақидаги унинг бошқа асарларида баён қилган қарашлари ҳам зикр қилинади, шунингдек, ровий ва бошқа имомлар ўртасидаги ҳадис ифодасининг турли туманлигини очиб берилади. Бунда муҳаррир ушбу ҳадисларнинг баъзиларини илм аҳли учун қимматли ҳисобланмиш аввалги имомлар китобларидан олиб, рақам ва қисмларга мувофиқлаштирган ҳолда ажратади.

REFERENCES:

1. Аллома Али ибн Султон Муҳаммад ал-Қори. Мирқотул Мафотиҳ шарҳ Мишкот ал-Масобих - Байрут. Дорул фикр, 1994
2. Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф. Тафсири Ҳилол. Т.: Шарқ-2007
3. Хатиб ал-Умарий ат-Табризий «Мишкотул Масобих» «Дорул Ихё ат-Турос ал-Арабий» Байрут 2001

CHALLENGES IN BUILDING WRITTEN AND SPOKEN COMPARABLE CORPORA IN CORPUS LINGUISTICS

Turakulova Dilafuz Muxammadsoli qizi

Uzbekistan State World Languages University

E-mail: dilimturaulova1309@gmail.com

Abstract: This article covers challenges while creating written and spoken comparable corpora. Moreover, it suggests possible solutions to some problems on the creation and use of various linguistic corpora.

Keywords: ICC corpus; contrastive linguistics; comparable corpus; ICE corpus; data sustainability; copyright.

Even though translation (parallel) corpora make up the majority of corpus-based contrastive studies, similar data is also being used more and more frequently (see, e.g., Mauranen 1998; Aijmer and Altenberg 2013). The International Comparable Corpus (ICC), a collaborative project of currently twelve national teams, aims to provide highly comparable datasets of spoken and written registers across a range of carefully matched text categories. This contrasts with extensive comparable corpora mined from the web which are used in natural language processing for the development of machine translation and crosslingual information retrieval systems (Sharoff et al. 2013). The ICC begins with the notion of linguistic data reuse and so contributes to the topic of data sustainability on the one hand, and the current dearth of comparable datasets for contrastive investigations on the other. The contemporary landscape of contrastive studies is largely centered on linguistic comparisons between pairs, with English being used as one of those languages quite frequently. A brief scan of the last five volumes (15–19) of *Languages in Contrast*, the premier publication in contrastive linguistics, swiftly confirms this trend. With the exception of two special issues, 39 of the 47

research articles that were published contained comparisons of two languages, and 38 of them involved English. There is no question that a lack of appropriate linguistic resources is one of the reasons for this two-language, English-focused study. Another interesting finding is that, with a few significant exceptions, all the study is virtually restricted to written language.

The ICE family corpora project was established in the early 1990s, when corpus linguistics research was only beginning to intensely examine issues of data sampling and data comparability and when huge corpora like the British National Corpus started to be generated (McEnery and Hardie 2013). The ICE sampling frame is composed of 15 spoken discourse scenarios and 17 written text kinds, and it is based on identical-length extracts (2,000 words) arranged according to text type categories (for more details see Greenbaum 1996: 3). The proportion of spoken to written languages represented in the ICE corpus has been maintained for the ICC, but a few text categories have been changed to allow for cross-linguistic comparison. Comparability of texts between languages is a challenging problem (see, e.g., Granger 2010). Contrastive cross-linguistic comparisons are based on the idea of "comparability," a "background of sameness" (James 1980: 169) that allows for a comparison of language differences. Therefore, it follows that comparison is always a matter of degree and, as James (1980: 168) notes, "does not imply absolute identity, but merely a degree of shared similarity." Practically speaking, the ICC attempts to create data comparability by matching different text properties, such as time of generation or text type, with varying degrees of success. The matching of text kinds across languages is far more difficult, even when parameters like the year of publication may be rather straightforward. Other corpus projects have demonstrated that certain text kinds may be very culturally distinctive. For instance, it proved impossible to discover science fiction texts in the Nepali National Corpus (Yadava et al. 2008), while McEnery and Xiao (2004) explain how to match FLOB corpus text genres to the Lancaster Corpus of Mandarin Chinese. This also applied to the ICC; for instance, the national teams

elected not to include the two text categories contained in the spoken component of the ICE corpora, legal cross-examinations and legal presentations.

The ICC employs the written text types of the ICE-Ireland corpus for its English component (Kallen and Kirk 2007, 2008). In addition to these written writings from 1990 to 1994 (Kallen and Kirk 2008: 65–79 provides a bibliography), it was deemed desirable to include texts that are mostly contemporaneous, i.e., texts produced after 2000 whenever possible (see Section 3.1). It was also determined that an element of online texts should be incorporated to reflect the evolving nature of contemporary communication (see, for example, Crystal 2004). In light of this, ICC corpora will no longer include the non-printed texts category (existing in ICE) in favor of including blogs, which will be gathered for all relevant languages, including English.

Languages with extensive national corpora are in a comparably better position to construct the ICC written components as they already have data to draw from. As opposed to web-crawled corpora, the SYN-series corpora of modern written Czech being created at the Czech National Corpus (CNC) can be classified as traditional, with clearly specified composition, reliable annotation, and high-quality text processing. SYN2015, a representative reference corpus with a solid balance of fiction, non-fiction, newspapers, and periodicals, is another entry in the SYN series. It was put together with diversity in mind, thus in addition to including all the registers used frequently in written (printed) Czech, each register also includes a wide range of texts from different authors, publishers, etc. In June 2019, the institute’s corpus query engine Kontext made the Czech written component of the ICC (ICC-CZ) internally accessible based on SYN2015 .

One instance where it is difficult, or even impossible, to reuse already existent resources is the compilation of the Finnish component of the ICC. In Finland, a 2017 study into the data that already existed and matched was conducted. The Language Bank of Finland corpora were determined to be the most promising source of data for the ICC corpus. The Language Bank of Finland, run by the FIN-CLARIN consortium, has been collecting and providing centralized access to various corpora compiled by

consortium members for the past ten years. These members include the majority of Finnish academic institutions dealing with linguistic data. A CC-BY or CC-BY-NC license was intended to be used to collect a separate collection for the ICC corpus. With such licenses, some of the recognized corpora from the Language Bank of Finland were in fact easily downloadable and distributable. However, the remaining texts that were determined to be appropriate for the ICC are only accessible through a variety of more stringent permissions that have been granted by the many universities, research institutions, private businesses, or even private persons who control the relevant rights. Most attempts to renegotiate the stricter licensing with the owners of those rights were fruitless. As a result, many of the current appropriate corpus materials cannot be reused because of the severe permissions and distribution restrictions. The distribution of the ICC corpus will need to be reviewed because a similar scenario has occurred with other languages as well. Making the data accessible through the relevant institutional corpus query interfaces, such as the Korp15 provided by the Language Bank of Finland, is one of the alternatives suggested. In general, spoken language is frequently underrepresented in collections of linguistic resources, and some categories are not even present in the major national corpora, necessitating collection and transcription. The standard procedure while transcribing spoken data is to protect the anonymity of participants by obscuring personal and identifiable references in the transcriptions and, when necessary, bleeping the pertinent audio files. This is now a compulsory requirement under the new General Data Protection Regulation (GDPR) of the European Union, and care must be made to not hold any unneeded personal or identifiable information. The human voice itself can be regarded as a distinguishing characteristic in a spoken corpus.. Therefore, this matter must be addressed in new consent agreements with participants for the newly acquired data, and it may also need to be taken into account in the case of earlier recordings.

In a way, the ICC represents a special "grassroots" collaboration of national teams and individuals. The ICC's original, straightforward notion of data sustainability has proven to be much more difficult to implement than anticipated. Although there are

many different language resources that were amassed over time and space and frequently paid for using public funds, their limited user licenses frequently prevent their wider use. Even while the one million words per language ICC sub-corpora are little by today’s standards and the text samples are brief, this is frequently shown that this is not a strong enough argument for exemption. Since gathering linguistic data outside of web harvesting is an expensive and time-consuming process, it is important to ensure that the data are accessible and sustainable beyond the lifespan of the specific projects for which they were gathered. There is little doubt that efforts in this area have come a long way. Modern linguistic infrastructures like CLARIN make it simple and enduring to access digital language data. Their aim does not include the coordinated creation of linguistic materials, nevertheless. Therefore, an intricate undertaking like compiling a thoroughly sampled comparable corpus is beyond the capabilities of lone researchers or even teams.

REFERENCE

1. Aijmer, Karin and Bengt Altenberg eds. 2013. *Advances in Corpus-based Contrastive Linguistics: Studies in Honour of Stig Johansson*. Amsterdam: John Benjamins.
2. Bański, Piotr, Joachim Bingel, Nils Diewald, Elena Frick, Michael Hanl, Marc Kupietz, Piotr Pezik, Carsten Schnober and Andreas Witt. 2013. KorAP: The new corpus analysis platform at IDS Mannheim. In Zygmunt Vetulani and Hans Uszkoreit eds. *Human Language Technologies as a Challenge for Computer Science and Linguistics. Proceedings of the 6th Language and Technology Conference*. Poznan: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 586–587.
3. Calzolari, Nicoletta, Khalid Choukri, Thierry Declerck, Sara Goggi, Marko Grobelnik, Bente Maegaard, Joseph Mariani, Helene Mazo, Asunción Moreno, Jan Odijk and Stelios Piperidis eds. 2016.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHLARINI LUG‘AT BILAN ISHLASHGA O‘RGATISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Namozov Dilshod To‘lqinovich

Navoiy viloyati Xatirchi tumani XTB ga qarashli 45-umumiy o‘rta ta‘lim maktabining 2-toifali boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

Narzullayeva Zebo

Navoiy viloyati Xatirchi tumani XTB ga qarashli 38-umumiy o‘rta ta‘lim maktabining boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

Annotatsiya: maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini lug‘at ustida ishlashga o‘rgatish, bu jarayonda raqamli texnologiyalaridan foydalanish samaradorligi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: So‘z, lug‘at, ona tili va o‘qish savodxonligi, mobil ilova, sayt, nutq, imloviy savodxonlik.

Abstract: the article discusses the effectiveness of teaching elementary school students to work on vocabulary, using digital technologies in this process.

Keywords: Vocabulary, vocabulary, mother tongue and reading literacy, mobile application, website, speech, spelling literacy.

Bugungi kunda ta‘lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri bu o‘quvchilarning og‘zaki va yozma savodxonligini oshirishdir. O‘quvchilar savodxonligi oshirishda lug‘at bilan ishlashga o‘rgatish nihoyatda muhim hisoblanadi. Chunki lug‘atlar bilan ishlash o‘quvchilarda kuzatuvchanlik qobiliyatini yuzaga chiqaradi, ularning nutq madaniyatini yuksaltiradi, fikrlash va dunyoqarashini

kengaytiradi, so‘z boyligini orttiradi, o‘quvchilarda savodli yozuv malakasini takomillashtiradi.

Tildagi jamiki so‘zlar, ularning tarixi, izohi, imlosi kabi muhim masalalar bilan lug‘atshunoslik o‘rganadi. Lug‘atlar qadimdan yaratilib kelingan. Masalan, Mahmud Qoshg‘ariy tomonidan XI asrda yaratilgan “Devoni lug‘atit-turk”, XVI asrda Usmonli turk tilida yaratilgan “Abushqa” lug‘atlari tarixda bizga ma’lum.

So‘z tilning ma’no bildiradigan asosiy birligidir. So‘z va so‘z birikmasi aniq narsalarni, mavhum tushunchalarni hissiyotni ifodalaydi. Tilda mavjud bo‘lgan barcha so‘z va iboralarning yig‘indisi lug‘at tarkibi yoki leksika deyiladi. Leksikologiya o‘zbek tilining lug‘at tarkibini o‘rganadigan bo‘limdir. Leksikologiya lug‘at tarkibidagi so‘zlarning nutqda ma’no ifodalash xususiyati, qo‘llanish faolligi, boyib borishi, ba’zi so‘zlarning eskirib, iste’moldan chiqib ketishi, ma’no ko‘chish hodisasi kabilarni o‘rganadi.

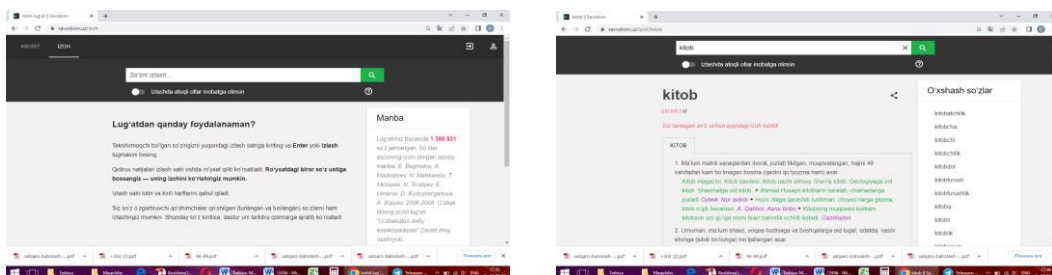
Boshlang‘ich sinf ona tili va o‘qish savodxonligi darslarda so‘zlarning izohi va imlosi bilan ishlashga alohida ahamiyat beriladi. Lug‘atlar ustida ishlash uchun maxsus darslar ajratilmasada, o‘quvchilar barcha predmetlarni o‘rganish bilan bog‘liq holda olib boradi. Ona tili va o‘qish savodxonligi darslarida lug‘at ustida ishlash o‘quvchilar nutqini o‘stirishga, yozma savodxonligini shakllantirishga, so‘z boyligini boyitishga nutq madaniyatini yuksaltirishga qaratilganligi sababli bu ish 1-sinfdanoq boshlanadi va butun o‘quv jarayonida davom ettiriladi.

Bugungi axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda har bir o‘qituvchi o‘z faoliyatida axborot texnologiyalari, raqamli texnologiyalardan foydalanishi nihoyatda zarur. Xuddi shundek raqamli texnologiyalardan lu’gat ustida ishlashda ham samarali foydalanish mumkin.

Raqamli texnologiya bu - xo‘jalik yuritishning bir zamonaviy shakli bo‘lib, unda ishlab chiqarish va boshqarishning asosiy faktori sifatida raqamli ko‘rinishdagi katta ma’lumotlar majmuyi va ularni qayta ishlash jarayonida xizmat qiladi.

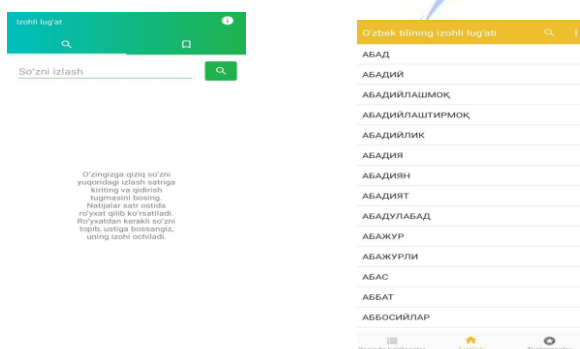
Masalan, “Savodxon.uz/izoh” sayti lug‘at bilan ishlashda bir qator qulaylikka ega. O‘qituvchi dars jarayonida o‘quvchilarga berilgan so‘zning ma’nosini sayt orqali

ko‘rsatib berishi va uni hayot bilan bog‘lagan holda, misollar yordamida izohlashi mumkin bo‘ladi. Sayt bazasida 1 388 931 so‘z jamlangan. So‘zlar asosining izohi E. Begmatov, A. Madvaliyev, N. Mahkamov, T. Mirzayev, N. To‘xliyev, E. Umarov, D. Xudoyberganova, A. Xojiyevlar tahriri asosida nashr etilgan “O‘zbek tilining izohli lug‘ati”dan olinganligi haqida saytda ma‘lumot keltirilgan. Saytda undan foydalanish bo‘yicha ham ko‘rsatma berilgan.

Notanish so‘zlarning ma‘nosini izohlashda sayt bilan birgalikda bir nechta mobil ilovalardan ham foydalanish mumkin. Smartfonlar orqali ishlaydigan bunday versiyadagi mobil ilovalar nafaqat ta‘lim jarayonida, balki kundalik turmushda ham asqotadi.

Mobil ilova - ma‘lum bir platforma (iOS, Android, Windows Phone va boshqalar) uchun ishlab chiqilgan smartfonlar, planshetlar va boshqa mobil qurilmalarda ishlashga mo‘ljallangan dastur. Shunday mobil ilovalardan ayrimlari lug‘at bilan ishlashda yaqindan yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, dars davomida lug‘atlar bilan ishlash, o‘quvchilarga so‘z ma‘nosini tushuntirish o‘quvchilarning lug‘at boyligini orttiradi, dunyoqarashini kengaytiradi. Lug‘at ustida ishlash barcha fanlarda izchil olib borilishi zarur. Lug‘at ustida ishlashda raqamli texnologiyalaridan samarali foydalanish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ayupov R.H., Tursunov S.Q. Raqamli texnologiyalar: innovatsiyalar va rivojlanish istiqbollari. Monografiya. –T.: Nodirabegim, 2020.
2. Qosimova K., Matchnov S., G‘ulomova X., Yo‘ldasheva Sh., Sariyev Sh. Lug‘at ustida ishlash metodikasi. Toshkent-2009.
3. <https://savodxon.uz>

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA TARBIYA FANINI O‘QITISHNING DOLZARBLIGI

Mamadiyarova Mu‘tabar Zokirovna

Navoiy viloyati Xatirchi tumanidagi 42-umumiy o‘rta ta‘lim maktabi
1-toifali boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinflarda tarbiya fanini o‘qitishning huquqiy asosi, tarbiya fanini o‘qitishdan ko‘zlangan maqsad, ushbu fan doirasida o‘tiladigan mavzularni o‘rganishda ijodiy faoliyatning tashkil etilishiga doir fikr-mulohazalar yuritilgan.

Kalit so‘zlar: tarbiya, mas‘uliyat, majburiyat, huquqiy ong va madaniyat, ma‘rifatparvarlik, bag‘rikenglik, ma‘naviy, ijodiy faoliyat, yaxshilik, yomonlik.

Abstract: In this article, the legal basis of teaching the science of education in primary grades, the purpose of teaching the science of education, and the organization of creative activities in the study of topics covered in this subject are discussed.

Key words: education, responsibility, obligation, legal consciousness and culture, enlightenment, tolerance, spiritual, creative activity, good, bad.

Yangi O‘zbekistonda yoshlarning intellektual salohiyati, ongu tafakkuri va dunyoqarashini yuksaltirish, mafkuraviy immunitetini mustahkamlash, vatanparvarlik ruhida, har tomonlama yetuk, barkamol avlodni tarbiyalashga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Bu borada yoshlar ma‘naviyatini yuksaltirishga uzluksiz ta‘limning asosiy bo‘g‘ini hisoblanmish umumiy o‘rta ta‘limga bir qator vazifalar yuklatilmoqda. Ushbu vazifalar ijrosini ta‘minlashda umumiy o‘rta ta‘limda, xususan, boshlang‘ich ta‘limda o‘qitiladigan tarbiya fanining o‘rni beqiyosdir.

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida “Tarbiya” fanini o‘qitish O‘zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Qarori, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida “Tarbiya” fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarorlariga ko‘ra 2020-2021-o‘quv yilidan boshlab joriy qilindi. Ushbu fanni o‘qitishdan maqsad Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasining bir qismi sifatida o‘quvchilarda “Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari” g‘oyasini singdirish, ularni ijtimoiy muvaffaqiyatli hayotga tayyorlash, mas’uliyat, majburiyat, huquqiy ong va madaniyat, teran dunyoqarash, ma’rifatparvarlik, bag‘rikenglik kabi fazilatlarni shakllantirishdir.

Boshlang‘ich sinflarda ushbu fanni o‘qitishda xalqimizning urf-odat va an’analariga tayanib, mutafakkirlarning boy merosidan foydalanish, hayot tajribasi va boshqa fanlar bilan integratsiya qilgan holda o‘qitish maqsadga muvofiqdir.

4-sinf “Tarbiya” darsligidagi “Bobolarimizning bebaho merosi” mavzusini o‘rganishda bobomiz Ahmad al-Farg‘oniy hayotini o‘rganish orqali o‘uvchilarni ajdodlarga hurmat, ularning merosini o‘rganish ruhida tarbiyalash mumkin. Ushbu mavzuga oid ijodiy faoliyatga yo‘naltiruvchi mashg‘ulotlarda “O‘ylab ko‘ringchi, “Kimning farzandisiz? Tarbiya bergan ota-onangizga rahmat”, “Qaysi maktabda o‘qiysiz, sizga qoyilmiz, ustozingiz yaxshi ekan” degan e’tirofni eshitgan vaqtingizda sizni qanday tuyg‘u qamrab oladi?” topshiriqni bajarish orqali o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga o‘rgatiladi.

“Yaxshilik qilish ne’mati” mavzusini o‘rgnaishda hafta davomida bajargan ishlariga oid quyidagicha jadvalni to‘ldirish so‘raladi:

№	Yaxshi harakatlarim	Yomon harakatlarim	
		Tuzatdim	Tuzata olmadim

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta‘limda “Tarbiya” fanini o‘qitish orqali yoshlarda ajdodlarga hurmat, vatanparvarlik, yaxshilik va yomonlikning farqini anglash tuyg‘ulari shakllantirilgan ekan ushbu fanni o‘qitishga har bir o‘qituvchi mas‘uliyat bilan yondashishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-637. 202-yil 23-sentabr. <https://lex.uz>.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ma‘naviy-ma‘rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori. PQ-4307. 2019-yil 3-may. <https://lex.uz>.

3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Uzluksiz ma‘naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. 1059-son. 2019-yil 31-dekabr. <https://lex.uz>.

4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Umumiy o‘rta ta‘lim muassasalarida “Tarbiya” fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. 422-son. 2020-yil 6-iyul. <https://lex.uz>.

5. Shermuxammedova S va boshqalar. Tarbiya. Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining 4-sinfi uchun darslik. –T.: O‘zbekiston, 2020.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARI NUTQINI O‘STIRISHDA XALQ OG‘ZAKI IJODIDAN FOYDALANISH

Shodmonova Zebiniso Bahriddinovna

Navoiy viloyati Xatirchi tumanidagi 38-umumiy o‘rta ta‘lim maktabi
1-toifali boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

Nurillayeva Mehri Maxamqulovna

Navoiy viloyati Xatirchi tumanidagi 38-umumiy o‘rta ta‘lim maktabi
boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqini rivojlantirish, nutqni rivojlantirishdagi xalq og‘zaki ijodining ahamiyati va roli haqida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: nutq, xalq og‘zaki ijodi, qobiliyat, maqol, ertak, ijod, namuna, qobiliyat, rivojlantirish, muammo.

Abstact: This article describes the importance and role of folk art in speech development of elementary school students.

Key words: speech, folklore, ability, proverb, fairy tale, creativity, example, ability, development, problem.

Jahonda maktab yoshidagi bolalar ta‘lim-tarbiyasi, ularning fikrlash jarayonini rivojlantirishga, nutqini o‘stirishga e‘tibor qaratilmoqda. Jumladan, Janubiy Korea, Fransiya, Yaponiya, Germaniya kabi taraqqiy etgan davlatlar tajribasida maktab yoshidagi bolalarning jismoniy rivojlanishi bilan bir qatorda, tafakkur erkinligi, mustaqil fikrlashni shakllantirishga, o‘z fikrini ravon bayon etishiga jiddiy yondashadilar.

O‘zbekiston Respublikasining “Boshlang‘ich ta‘lim konsepsiyasi”da ko‘rsatib o‘tilganidek, boshlang‘ich ta‘lim bu ko‘p tomonlamali, maqsadga yo‘naltirilgan, bolani ta‘limning keyingi bosqichi - maktab ta‘limiga tayyorlovchi, jismoniy, ruhiy, individual va yoshga doir rivojlanishini ta‘minlovchi ta‘lim va tarbiya jarayonidir.

Badiiy adabiyot va xalq og‘zaki ijodiyotiga oid asarlar shu jumladan kichik folklorjanorlari (maqollar, matallar, topishmoqlar tez aytishlar, sanoq she‘rlar) bolalar nutqining ifodaliligini rivojlantirishning eng muhim manbalari hisoblanadi

Badiiy adabiyot va xalq og‘zaki ijodiyoti – bu inson hayotining birinchi yilidan boshlab unga hamroh bo‘ladigan san‘at turlaridir.

Xalq og‘zaki ijodi badiiy adabiyotning eng qadimiy shakllaridan biri sanaladi. Negaki, badiiy asarlar dastlab og‘zaki shaklda paydo bo‘lgan, og‘izdan og‘izga ko‘chib yurgan. Hech qanday vositalarsiz xalqning xotirasi tufayli davrlar osha avlodlarga yetib kelgani hamda kim tomonidan yaratilgani noma‘lum bo‘lgani uchun ham bunday asarlarga xalq og‘zaki ijodi namunalari deyilgan.

Boshlang‘ich sinfda shoir, yozuvchilarning o‘z tilidan o‘qigan asarlari yoki ular haqida boshqalar aytgan fikrlari magnit tasmasidan eshittirilsa yoki video tasmadan ko‘rsatilib, unga o‘qituvchi hikoyasi qo‘shilsa, darsning samaradorligi yanada oshadi. Masalan, 4-sinf O‘zbekiston Respublikasi Davlat madhiyasi aytilgach, A. Oripovning o‘zi aytgan “O‘zbekiston” she‘ri qo‘yib eshittirilishi mumkin.

Xalq og‘zaki poetik ijodidagi eng boy va rang-barang janrlardan biri ertaklardir. Xalq tomonidan yaratilgan ko‘plab ertaklarda bolalarning o‘ziga xos hayoti chetlab o‘tilmagan. Hatto, turli yoshdagi bolalar uchun juda ko‘p maxsus ertaklar yaratilgan. Ertakning muhim xususiyatlaridan biri uning hamisha xalq hayoti, kurashi tarixi, ruhiy olami, dunyoqarashi, urf-odatlar bilan chambarchas bog‘lanishi, insonlarga axloqiy va ma‘naviy yo‘ldosh bo‘lib kelishidadir. Ertaklar insonning ma‘naviy va jismoniy kuchiga ishonch ruhi bilan sug‘orilgan bo‘lib, ijobiy kuchlar tabiat va ijtimoiy hayotda o‘ziga dushman bo‘lgan kuchlarga qarshi kurashda doimo g‘olib chiqadi. Xalq ertaklarida ijtimoiy muhim masalalar odilona hal etiladi. Ertaklar sodda va tushunarli bo‘lgani uchun har qanday kitobxonga tez yetib boradi. O‘tmishda yaratilgan

ertaklardan xalqchilik kurashi o‘zining haqqoniy badiiy ifodasini topgandir. Xalqning kelajakka bo‘lgan ishonchi, adolatning adolatsizlik ustidan g‘labasi, yorug‘likning zulmatni yengishi, ozod va baxtiyor hayotga erishish g‘oyalari yorqin obrazlar orqali tasvirlangan.

Xalq ertaklari o‘z xususiyatiga ko‘ra bir necha turga bo‘linadi: hayotiy ertaklar, hayvonlar haqidagi ertaklar, sehri-afsonaviy ertaklar, ijtimoiy maishiy ertaklar.

Xalq ertaklarida el-yurtni o‘z qarog‘iday avaylab saqlovchi ajoyib qahramonlar ulug‘lanadi, ayollarning haq-huquqlari himoya qilinadi, uzoq masofalar yaqin qilinadi, kishilar xarakteridagi yaramas odatlar, noma’qul illatlar tanqid ostiga olinadi, mardlik, epchilik, dovyuraklik, mehnatsevarlik, halollik, vafodorlik, saxiylik g‘oyalari ulug‘lanadi. Ertakdan bolalar jamiyatning axloqiy asoslari va madaniy qadriyatlari to‘g‘risida ma’lumot olishadi. Ular ufqlarini kengaytiradi, nutq, xayol, tasavvurni rivojlantiradi. Ertaklar bolalarda axloqiy fazilatlarni, mehr-oqibatni, saxovatni, mehnatsevarlikni, rostgo‘ylikni rivojlantiradi.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash joizki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqini os‘tirishda, ularni vatanparvarlik, mehnatsevarlik, o‘zaro hurmat ruhida tarbiyalashda xalq og‘zaki ijodining o‘rni va ahamiyati beqiyos.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Ishmuxammedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. T.: Iste’dod, 2008.
2. Yo‘ldoshev J.G., Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotgajoriy qilish. T., «Fan va texnologiya», 2008.
3. Tolipov O‘.Q., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari (o‘quvqo‘llanma). T.: «Fan» nashriyoti, 2006.
4. G‘afforova T., Nurullaeva Sh., Haydarova O. Boshlang‘ich sinflar uchun ona tili va o‘qishdan didaktik materiallar. –Toshkent: Ilm ziyo, 2004.

DRABLLAR – KICHIK HAJMLI EPIK JANR

Kosimova Azizaxon

Farg‘ona davlat universiteti

Tabiiy yo‘nalishlar bo‘yicha chet tillari kafedrasini ingliz tili o‘qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada drabblning paydo bo‘lishi, janr sifatida shakllanishi va janriga xos xususiyatlarini g‘oyaviy-badiiy jihatdan tahlilga tortilgan. Drabblarda tasvirlangan zamon va makon orqali ularning poetik qiymati belgilangan. Drabblarga xos xususiyatlar keltirib o‘tilgan. Ijodkorning so‘z qo‘llash mahorati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: drabbl, obraz, psixologizm, badiiy estetika, vazifa, hikoya, yechim, voqelik, uslub, janr.

DRABBLES – ARE A SMALL VOLUME EPIC

Annotation: In the article, the appearance of drabble, its formation as a genre and its characteristics are analyzed from an ideological and artistic point of view. Their poetic value is determined by the time and space depicted in the drabbles. Features specific to drabbles are mentioned. The artist’s skill in using words is highlighted.

Keywords: drabble, image, psychologism, artistic aesthetics, task, story, solution, reality, style, genre.

ДРАББЛЫ – НЕБОЛЬШОЙ ЭПИЧЕСКИЙ ЖАНР

Аннотация. В статье с идейно-художественной точки зрения анализируются возникновение драббла, его становление как жанра и его особенности. Их поэтическая ценность определяется временем и пространством, изображенными в драбблах. Упомянуты особенности, характерные для драбблов. Подчеркивается мастерство художника в использовании слова.

Ключевые слова: драббл, образ, психологизм, художественная эстетика, задача, сюжет, решение, реальность, стиль, жанр.

Жаҳон адабиётида XX асрда жанр сифатида шаклланган қисқа хикояларга драбллар номи берилди. Драббл (инглизча драббле — парча, бўлак) —

ҳикоянинг ўзига хос кичик жанри. Уни қуйидаги белгилар бошқа эпик намуналардан ажратиб туради.

1. Бирор воқеликнинг қисқача тарихининг берилиши.
2. Драбблни кутилмаган ечим билан яқун топиши.
3. Энг қисқа ва тугал воқеликни қамраб олиши.

Бу уч хусусиятни ўзида намояон этган Чеховнинг жимитдеккина ҳикоялари ёки Абдулла Қаҳҳорнинг ўзи бир бетлиг-у, аммо олам-олам маъно-мазмунга эга ҳикояларини, Ўткир Ҳошимовнинг “дафтар ҳошиясидаги битиклар” туркумига кирувчи қисқа афористик руҳдаги ҳикояларни ҳам мисол қилишимиз мумкин. Драббллар 1980 йилда Буюк Британияда драббл деб номланган ҳикоянависликнинг янги жанри ву жудга келди ва бундай кичик асар бор-йўғи 100 сўз дан иборат бўлиб, тугалланган ғоя ва ўзига хос шаклга эга бўлиши лозим деган талаб ёзувчилар олдига қўйилди. Драббл ўз ватани Бирмингем университетида ғаройиб сўз ўйини сифатида қабул қилинди. Кейин Европанинг кўпгина мамлакатлари ёзувчилари бу борада ўзларини синаб кўришди. 1987 йилда эса Стив Мосс «New Time» журнали орқали танлов ўтказиб, иштирокчилар олдига 55 сўздан иборат тугал ҳикоя ёзиш вазифасини қўйди. Буни қарангки, ёзувчилар бунинг ҳам уддасидан чиқишди. Хуллас, драббл деган янги жанр вужудга келди ва жаҳона адабиётида ўз ўрнини топди. Кўпчиликнинг қизиқишига сабаб бўлган бу жанр талабларида шакл ва мазмун бутунлиги етакчи хусусият саналади. Шунингдек драбблнинг номалниши ҳам ушбу жанрга хос тарзда ноанъанавий усуллардан фойдаланилади. Қисқа ҳикоянинг номланишида ҳикоянинг умумий ғояси ифодаланишни бошлайди. Драбблларга нисбатан “инсонлар турмуш тарзидан юлиб олинган оғриқли парча” иборасини ишлатишимиз мумкин.

Адабиёт ва спортни ўзида бирлаштира олган Алан Майернинг “Омадсиз” драбблида Мен бутун танамда кучли оғриқ билан уйғондим. Кўзимни очганимда, каравотим ёнида ҳамшира турарди. — Мистер Фужима, — деди у, — омадингиз бор экан, сиз икки кун аввал Хиросимага ташланган атом бомбасидан омон

қолдингиз. Энди госпиталдасиз, хавотирланишингизга асос йўқ. Мен зўрға савол бердим: — Қаердаман? — Нагасакида, — деди ҳамшира. Макон номи орқали воқелик қаҳрамони омадсизлиги очиб берилмоқда. Тарихдан Хиросима ва Нагасаки шаҳарларидаги портлашлар бунинг далили сифатида драблда тасвирланган замон уруш даври замони эканлиги англашилади. 1945-йил Япония воқеаларидаги омадсизлик тасвирланади. Бу орқали нақфақат қаҳрамон балки у билан замондош бўлган япон халқининг омадсизлиги гавдалантирилган.

“Тошкент – нон шаҳри” қиссанининг муаллифи бўлган Александр Сергеёвич Неверов ижодидаги драбллардан бири “Шоирга” драббл бўлиб унда шоирларга қарсақбозликни шунингдек танқидни таъсири ёритилган. “Агар сени юз кишидан тўқсон нафари мақтаса, ундай даврдан қоч. Агар юз киши ҳам: «Тасанно!» — деб олқишласа, шеър ёзишни ташла-ю, этикдўзга шогирд туш. Борди-ю, ўша юз киши жаҳли чиқиб: «Жинни! Телба хаёлпараст!» — деб таънаю маломат қилса, хафа бўлмасдан, уларга қараб жилмай. Сабаби, улардан кейин яна камида юз киши ёзганларингни астойдил ўқиб кўради.”⁶² Қарсақбозлик ва тасаннолар шоир “мен”ини ўлдириши очиқланган. Шунингдек воқеликка фавқулотда ечим сифатида ижодкорларнинг оммадан бир қадам олдинда юришини “ Борди-ю, ўша юз киши жаҳли чиқиб: «Жинни! Телба хаёлпараст!» — деб таънаю маломат қилса, хафа бўлмасдан, уларга қараб жилмай. Сабаби, улардан кейин яна камида юз киши ёзганларингни астойдил ўқиб кўради.” Фикрлари орқали ифодалайди. Бу ўринда драбблга хос сабаб натижа миносабати юзага чиқади.

Роберт Томпкинсининг “Ҳақиқат излаб” дея номланувчи драббл ХХ асарда жамиятдаги ноҳақликларга нисбатан “очиқлик” тамойили орқали ёндошилган драббл сифатида баҳоланди. “Ниҳоят узоқ кидирувдан сўнг у излаганини топди.

⁶² Драббллар. Ҳикоялар / таржимонлар: Ш. Раҳмонова ва б. — Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2016. — 15 б.

Хароба кулба ичида олов ёнида Ҳақиқат ўтирарди. У бунчалик қари ва юзлари буришган кампирни умрида биринчи мартта кўраётганди. – Ҳақиқат сизмисиз? Қари кампир тантанавор бош силкиди. – Сизни узоқ изладим сиз ҳақингизда бутун дунёдагиларга нима дей? Кампир жавоб берди:– Уларга мени ёш ва соҳибжамол деб айт!” XX аср ғарб адабиётида ҳақиқатсизликнинг авж олиши нафақат романларда балки драблларда ҳам бўй кўрсатди. Икки жаҳон уруши таъсирида харобага айланган Европадаги кулбалар орасида ўтирган ҳақиқатнинг қари ва бурушган юзи орқали тасвирланган даврда ҳақиқатни излаганлар уруш кишилари ёши анча улуғайган кўринаётганини ифодалайди. Ўзаро урушлар таъсирида ҳақиқат ҳам ўз ҳақиқатидан воз кечди ва одамларни алдашни бошлади. Драблларга қамраб олинган воқеалар ҳаётнинг қисқа парчалари бўлгани ҳолда уларни таҳлил этиш ва ғоявий бир бутунликка йиғиш, улар орқали хулоса чиқариш адабиётнинг ҳар бир элемент атомдан кучли эканлигини асослайди.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Драбллар. Ҳикоялар / таржимонлар: Ш. Раҳмонова ва б. — Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2016. — 160 б.
2. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Т.: Navoiy universiteti, 2018. – 376 б.
3. Sulton I. Adabiyot nazariyasi. – Т.: O‘qituvchi, 2005. – 270 б.
4. Ulug‘ov A. Adabiyotshunoslik nazariyasi. –Т.: G‘.Gulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2018. – 308 б.
5. Main features of language learning strategies. A.Kosimova- Eurasian Journal of Academic Reasearch, 2022. 1247-1249 б.

LABORATORIYA SHAROITIDA QON GURUHLARINI ANIQLASH METODIKASI

Sharipova Dildora Rajabovna,
Yuldasheva Malika Berdiyarovna,
Navoiy davlat pedagogika instituti
e-mail: malika.yuldasheva.567@mail.ru

Annotatsiya: ushbu maqolada laboratoriya sharoitida qon guruhlarini aniqlash bo'yicha ko'rsatmalar va ularning izohi keltirilgan.

Kalit so'zlar: agglyutinogen, agglyutinin, agglyutinatsiya, donor, retsepiyent.

METHODS OF DETERMINING BLOOD GROUPS IN LABORATORY CONDITIONS

Abstract: This article presents instructions for determining blood groups in laboratory conditions and their explanation.

Keywords: agglutinin, agglutination, donor, recipient.

Bugungi kunda qon guruhlari va ularni aniqlash insoniyat uchun muhim sanaladi. Tabiiy ofatlar, texnogen va transport avariylari, turli tibbiy sabablar qon quyish amaliyotini qo'llashni talab qilishi barchamizga ma'lum. Shuning uchun har bir inson uchun o'zining qon guruhini aniqlay bilishi zamon talablaridan biri hisoblanadi.

Qon guruhi – nasldan naslga o'tadigan va tabiiy sharoitda o'zgarmaydigan individual ko'rsatkich sanaladi. Uni 1901 - yil avstriyalik olim K.Landshteyner, 1907 yili chex olimi Ya. Yanskiylar turli odamlar qoni kimyoviy biologik xossalariga ko'ra birbiridan farq qilishini aniqlash orqali fanga kiritishdi. Qonning eritrotsitlar membranalaridagi maxsus oqsil va uglevodlar tarkibiga ko'ra agglutinogen, plazmasi

tarkibida agglutinin moddalari bo‘lib, ularning har biri kimyoviy xossalari ko‘ra ikki turga bo‘linadi, ya’ni agglutininogen A va B, agglutinin α va β .

Olimlarning aniqlashicha, yer yuzida birinchi guruh odamlar aholi sonining 40% ni, ikkinchi guruh 39% ni, uchinchi guruh 15% ni va to‘rtinchi guruh 6% ni tashkil etadi. O‘zbekistonda esa aholining 31,1 % ini birinchi qon guruhi, 32,7 % ini ikkinchi, 26,4 %, ini uchinchi hamda - 9,8 % ini to‘rtinchi qon guruhiga ega shaxslar tashkil etadi.

Qon guruhlarida qanday agglutinin va agglutininogen borligini, ular qaysi holatda agglutinasiyaga uchrashini 1-jadvaldan ko‘rish mumkin. Bu jadvalda agglutinasiya reaksiyasi hosil bo‘lishi «+», hosil bo‘lmasligi «-» belgilari bilan ko‘rsatilgan.

1-jadval.

Qon plazmasi va undagi agglutininlar	Eritrositlar va ulardagi agglutininogenlar			
	I(O)	II(A)	III(B)	IV(AB)
I (α va β)	-	+	+	+
II (β)	-	-	+	+
III (α)	-	+	-	+
IV (O)	-	-	-	-

Qon beruvchi kishi donor, qon oluvchi kishi retsipiient deb ataladi. Qon quyish vaqtida donor qonining agglutinasiyaga uchramasligiga e’tibor berish kerak. Chunki, donor qonining plazmasi retsipiient qoniga tushishi bilan tez suyulib, agglutinasiyaga uchramaydi.

Birinchi guruh qoni hamma guruhga quyish mumkinligi sababli I qon guruhiga ega kishilar universal donor deyiladi. Qoni birinchi guruhdagi kishilarga faqat birinchi guruhdagi qoni quyish mumkin. Qoni ikkinchi guruhga kirgan kishilarga birinchi va ikkinchi, uchinchi guruhga kirgan kishilarga birinchi va uchinchi, to‘rtinchi guruhga

kirgan kishilarga esa hamma guruhdagi qonni quyish mumkin. Qoni to‘rtinchi guruhga kirgan kishilar universal retsipiyent deb ataladi.

Qon guruhlarini aniqlash tartibi. Odamning qon guruhini aniqlash uchun ikkinchi va uchinchi guruhdagi qon zardobidan foydalaniladi. Buning uchun buyum oynasining ikki chetiga har bir guruhdagi qon zarodobidan tomiziladi.

1- rasm. Laboratoriya sharoitida qon olish jarayoni.

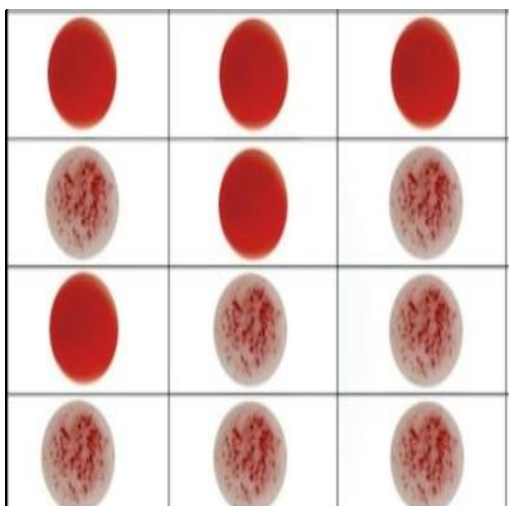
So‘ngra barmoqdan qon chiqarib, har bir zardob tomchisi yoniga bir tomchidan tomiziladi va alohida-alohida shisha tayoqcha bilan har qaysi qon zardobi yonidagi qon tomchisi bilan aralashtiriladi (bir zardob tomchisiga tekkan tayoqchani ikkinchi zardob tomchisiga tegizmaslik kerak).

Agar oradan taxminan 5 minut vaqt o‘tgach, ikkala guruhdagi zardobda agglyutinatsiya sodir bo‘lmasa (agglyutinatsiya aralashma ivib qolganligidan bilinadi), tekshirilayotgan qon birinchi guruhga kirgan bo‘ladi (2-rasm).

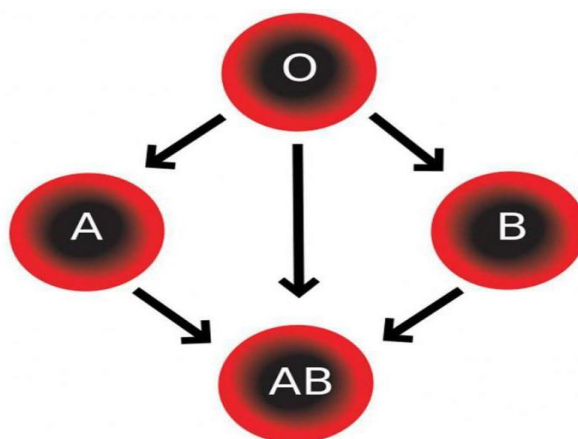
Agar ikkala zardob tomchisida ham agglyutinatsiya sodir bo‘lsa, qon to‘rtinchi guruhga kiradi.

Agglyutinasiya ikkinchi guruhdagi zardobdagina bo‘lib, uchinchi guruh zardobida sodir bo‘lmasa, qon uchinchi guruhga kiradi.

Nihoyat, agglyutinasiya uchinchi guruh zardobida sodir bo‘lib, ikkinchi guruhda bo‘lmasa, u holda bu qon ikkinchi guruhga kiradi.

2-rasm. Qon guruhlarini aniqlashda agglyutinatsiya jarayonining kuzatilishi.

3-rasm. Qon guruhlarini donorlik va retsepiyentlik xususiyatlari.

Adabiyotlar:

1. Almatov K.T., Allamuratov SH.I. “Odam va hayvonlar fiziologiyasi” – T.: O‘zMU, 2004. -(221-232 betlar)
2. Almatov K.T., Klemesheva L.S., Matchanov A.T., Allamuratov SH.I. “Ulg‘ayish fiziologiyasi”. -T.: O‘zMU., 2004. (36-45 betlar)
3. Nuriddinov.E.N. “Odam fiziologiyasi” T.: “A’loqachi” 2005 y. (31-55 betlar)

ENGLISH AS AN INTERNATIONAL LANGUAGE AND ITS VARIETIES

Rahmonova Gulhayo Khalilovna

teacher of Tashkent University
of Information Technologies

ABSTRACT

In the last decades, the term “English as a Lingua Franca” (ELF) has emerged as a way of referring to communication in English between speakers with different native languages. ELF is considered as a contact language between speakers who share neither a native tongue nor a national culture, and for whom English is the chosen foreign language of communication. (Firth 1996). Consequently, a lingua franca is a third language that is distinct from the native language of both parties involved in the communication and sometimes as the language becomes more widespread, the native populations of an area will speak the lingua franca to each other as well.

The article analyzes the linguistic processes which are termed contact or interference varieties. The contexts in these varieties are formed blending two or more language’s features. Interference varieties were mostly appeared in Africa and Asia and brought to English the contexts colored with multilingual and multicultural features. These varieties have special characteristics in linguistic levels such as pronunciation, grammar, lexis and discourse. The results showed that the use of certain features in ELF which is regarded as “errors” in Standard English are not considered as problematic and do not disturb communicative success.

Key words: lingua franca, ENL (English as a Native Language), ESL (English as a Second Language) and EFL (English as a Foreign language), Singlish, Babu English, Japlish, culturally nativized.

As a result of diffusion and stabilization of English across cultures and languages involve “new Englishes” and “international”, “global”, “world English”. The term “New Englishes” mostly refers the varieties whose features do not coincide with British and American varieties. The concept of “world Englishes” dates back to the 1960s. After long discussions, the conference which was held in USA in 1978 concluded that “English used as an international and auxiliary language has led to the emergence of sharp and important distinction between the uses of English for international (e.g., external) and and intranational (e.g., internal) purposes.” (Kachru 1997). Meierkord (2000) differs between ELF used internationally (e.g., between two English speakers who come from different countries, as between the Spanish L1 and Uzbek L1 speakers) or intranationally (e.g., between two speakers of English as a foreign language of the same nationality in the same country, who speak different languages within that country, as between the Urdu L1 speaker and Panjob L2 speaker).

McArthur (1993) states about world Englishes to logo-acronym of the journal World Englishes the concept “serves to indicate that there is a club of equals here”. By this statement he meant that “the democratization of attitudes to English everywhere on the globe” and to equalize ENL(English as a Native Language), ESL(English as a Second Language) and EFL(English as a Foreign language) nations. Moreover, international language result the linguistic processes which are termed contact or interference varieties. The contexts in these varieties are formed blending two or more language’s features. Interference varieties were mostly appeared in Africa and Asia and brought to English the contexts colored with multilingual and multicultural features. These varieties have special characteristics in linguistic levels such as pronunciation, grammar, lexis and discourse. The names of contact varieties are quite often called by blending of English and the name of subvariety (e.g., Singlish in Singapore English, Bazaar or Babu English in Indian English, Japlish in Japanese English). In these contact situation English is considered is a medium which is pragmatically, culturally nativized.

Although lingua franca users in the Kachru’s Expanding Circle with several various language backgrounds and represent different levels of English competence, processes of accommodation could result in a new variety, even with appearing unmarked features.

Many interactions in ELF occur among participants who do not pay attention to standard grammar, pronunciation and whose speeches are not appropriate to register. It is reported that approximately eighty percent of verbal exchanges in ESL and EFL don not correspond in ENL. Taking into account of the increasing numbers of Expanding Circle speakers Graddol concludes “native speakers may feel the language ‘belongs to them, but it will be those who speak English as a second or foreign language who will determine its world future” (Graddol 2006).

Meanwhile, linguists focus on how ELF’s grammar, vocabulary and pronunciation differ from the rest of varieties. Several scholars deal with ELF and work out the grammar, vocabulary, pronunciation, rate of speaking, volume, gestures, eye contact that help to interact the messages to achieve specific task. To illustrate with this, researches based on linguistic features of ELF have been undertaking since several years. The results showed that the use of certain features in ELF which is regarded as “errors” in Standard English are not considered as problematic and do not disturb communicative success. There are the following common grammatical peculiarities of ELF:

1. Deletion of the third-person singular morpheme –s in Present Simple;
2. Interchangeable use of the relative pronouns who and which;
3. Not use of definite and indefinite articles in places where they are compulsory in E-L1, and even using them in places which, according to Standard English, would be considered ungrammatical e.g. All members of the group are going to Ø cinema
4. Incorrect usage in tag questions e.g. isn’t it? or no? for all modal or auxiliaries
5. Usage of useless and unnecessary prepositions e.g. We have to study about;
6. Frequent use of the following verbs: do, have, make, put, take;

7. Using that-clauses instead of infinitive constructions e.g. He admit that;

8. Overdoing explicitness e.g. green color rather than green

Moreover, word order in natural spoken language, speakers reduce certain important parts of information in the process of speech and include as afterthoughts but this does not mean that the speaker's linguistic competence is broken. The data for this research show that natural spoken ELF is also halting and ungrammatical. This occurrence is quite often observed by the speakers of ELF whose native language is based SOV (subject + object+ verb) construction. On the contrary English as an SVO language involve some difficulties in speech. Sometimes, they use the part of the sentence initially which should be placed finally according to Standard English. In the circumstances the process of nativization appears.e.g., For inhabitants' health the fumes of the factory affect very much. (instead of The fumes of the factory affect very much on inhabitant's health). Meierkord analysed the syntactic variations in ELF. He worked on a data recorded with naturally-occurring conversations of speakers from various countries (within Kachru's Outer and Expanding circles) with different levels of ELF competency. Analysing syntactically, the author concluded that the syntactic features in the ELF interactions are depend on the speakers' linguistic background. And estimated that speakers from the Expanding Circle countries demonstrated a great deal of less established features.

All New Englishes stated above are considered to be new varieties of English which differ from the standard ones appeared as a result of nativization. Although several linguists argue with the use of New Englishes, they are surrounding the world dynamically, even wider than native English.

REFERENCES:

1. Graddol, D. (2006). English Next. Why global English may mean the end of “English as Foreign Language”. London: British Council. Retrieved February 21, 2006.
2. Kachru, B.B (1997). “World Englishes 2000: resources for research and teaching”. In Smith L. E. & Foreman M.L. (Eds.) World Englishes 2000. Honolulu, HI: University of Hawaii Press. 209-251.
3. McArthur, T (1993). “the English language or the English languages?” in Bolton W f& Crystal D (Eds.) The Penguin history of literature. 10: The English language. London: Penguin Books. 323-341.

TABLE OF CONTENTS

Sr. No.	Paper/ Author
1	PROBLEMS IN THE TREND OF INCREASING ALLERGIES TO DIFFERENT GROUPS OF DRUGS IN UZBEKISTAN <i>Razikova I.S., Tolaboyev S.O., Davlatov J.D.</i> Page No.: 3-7
2	BACHADON MIOMASIDA INDOL-3 KARBINOL BILAN DAVOLASH EFFEKTIVLIGI <i>Hikmatova Sarvinoz</i> Page No.: 8-9
3	TARIX DARSINI TASHKIL ETISHNING AYRIM PEDAGOGIK JIHATLARI <i>Tokaeva Xoshruy Balkanovna., Ibragimova Muhayyo Nurilla qizi</i> Page No.: 10-12
4	ОЛХЎРИ ДАНАГИ АСОСИДА ОЛИНГАН УГЛЕРОДЛИ АДСОРБЕНТЛАР МОДИФИКАЦИЯСИ <i>Салиханова Д.С., Усмонова З.Т.</i> Page No.: 13-16
5	EXPERIMENTAL CHARACTERIZATION OF FILTERING MODEL DISPLAY PROCEDURE NUMBER <i>Norquvvat Chunayev., Bobir Shirinov</i> Page No.: 17-22
6	MINTAQAVIY BENCHMARKING: XUSUSIYATLARI VA USLUBIYOTI <i>Rasulova Nigora Nematovna</i> Page No.: 23-28

7

XALQARO MENEJMENT (“TOYOTA” KOMPANIYASI MISOLIDA)*Ermetova Iroda Ziyadulla qizi***Page No.: 29-33**

8

THE SIGNIFICANCE OF CORPUS-BASED TECHNOLOGIES IN LEARNING AND TEACHING FOREIGN LANGUAGES*Shayusupova Nargiza Bakhtiyorovna.,**Shermuminova Umida Khasan kizi***Page No.: 34-37**

9

IDENTIFIKATSIYA, AUTENTIFIKATSIYA VA AVTORIZATSIYA JARAYONLARINING TAHLILI*Kalmuratova Sapura Mirzamuratovna***Page No.: 38-41**

10

МУСТАҚИЛЛИК ШАРОИТИДА ЎҚУВЧИ ЁШЛАРИНИ ВАТАНПАРВАРЛИК РУХИДА ТАРБИЯЛАШДА ТУРКИСТОН ЖАДИДЛАРИ МАЪРИФАТПАРВАРЛИК ҒОЯЛАРИНИНГ ЎРНИ ВА РОЛИ*Қулматов Норқобил Эшмаматович.,**Сулайманбеков Ойбек Дусбекович***Page No.: 42-51**

11

O‘QITUVCHI NUTQINING TA’SIRCHANLIGI VA IFODALILIGI*D.N.Ashiraliyeva***Page No.: 52-55**

12

TEACHING VOCABULARY TO CHILDREN THROUGH KINESTHETIC ACTIVITIES*Abdalyazova Yulduz Kahramon qizi***Page No.: 56-59**

13

“AQL VA AQLSIZLIK” KONSEPTIGA OID PAREMALARNING LINGVOMADANIY TADQIQI*Mirzayeva Dilshoda Ikromjonovna., O‘rmonova Maftuna Farhodjon qizi***Page No.: 60-65**

14

THE WORLD TRADE ORGANIZATION AND UZBEKISTAN*Mukhlisakhon Khayrullaeva Nuriddin qizi***Page No.: 66-72**

15

JANUBIY OROL BOYI IQLIM SHAROITI*Imanmurzaev Adilbek Qaldibaevich., Abdullaev Tozabek Jumabay o‘g‘li***Page No.: 73-77**

16

**ҚУЁН ГҶШТИНИНГ ВЕТЕРИНАРИЯ САНИТАРИЯ
ЭКСПЕРТИЗАСИ***Хушназарова Моҳизул Илхомовна.,**Расулов Уткир Илашович***Page No.: 78-83**

17

**JEK LONDONNING “HAYOT QONUNI ” HIKOYASIDA HAYOTGA
MUHABBAT TALQINI***Go‘zalxon Muhammadjonova Muhammadovna.,**Xomidova Zeboxon G‘ayratjon qizi***Page No.: 84-87**

18

**O‘ZBEKISTONDA GEN MUHANDISLIGI VA BIOTEKNOLOGIYANING
RIVOJLANISH TARIXI***Shukurova Sevinchxon Ravshanjon qizi***Page No.: 88-90**

19

TISH ILDIZ KANALLARINI KENGAYTIRISH KIMYOVIY USULLARI*Lutfullayev Doston Rustam o‘g‘li***Page No.: 91-94**

20

ABOUT THE HISTORY OF KHOJA ILGOR PILGRIMAGE*Marjona Joraeva***Page No.: 95-98**

21

**ҚАШҚАДАРЁ ВОҲАСИ АЛЛОМАЛАРИ ИЛМИЙ МЕРОСИНИНГ
АҲАМИЯТИ***Хўжаёров Асилбек Отабек ўгли***Page No.: 99-103**

22

**IRI SHAXLÍ MALLARDÍN TUYAQ KESELLIKLERINIŇ
ETIOPATOGENEZI***Seypullaev A.K., Dauletbaev N.P***Page No.: 104-109**

23

KARNO SIKLI MAVZUSINI O‘QITISH METODIKASI*Tursunxo‘jayeva Sug‘diyona Talantbek qizi***Page No.: 110-114**

24

LIMFOTSITLARNING ORGANIZMDAGI TA‘SIRI VA AHAMIYATI.*Islomov Ravshan Sherali o‘g‘li,
Doniyorova Gulchiroy Erkin qizi***Page No.: 115-119**

25

**O‘QUVCHILARDA TARIX FANIGA OID KOMPETENSIYALARNI
RIVOJLANTIRISHDA MUZEYLARNING O‘RNI***Xo‘jayeva Charos Shuhratovna***Page No.: 120-124**

26

PECULIARITIES OF METAPHORS IN NOVELS*Babajanova Yulduz Igorovna***Page No.: 125-127**

27

**ПОМОЩЬ ИНТЕРНЕТ МЕМОВ В ОБЪЯСНЕНИЕ ЗАКОНОВ
НЬЮТОНА***Мирзамахмудов Бобурмирзо Бахромжон угли***Page No.: 128-130**

28

ISHLAB CHIQRISH KORXONALARIDA O‘LCHOV TIZIMI TAXLILI*Tursunov Botirjon Tolibjon o‘g‘li, Xolmatov Asilbek Asatillo o‘g‘li***Page No.: 131-134**

29

**LOW-DOSE ASPIRIN DID NOT REDUCE DEMENTIA
RISK IN TYPE 2 DIABETES ADULTS***Saddam Shiekh***Page No.: 135-139**

30

**OILA – SHAXS AXLOQIY QIYOFASINI SHAKLLANTIRUVCHI
MASKAN***Vaxobov Ulug‘bek bahodir o‘g‘li***Page No.: 140-142**

31

**ИҚТИСОДИЙ СУДЛАР ТОМОНИДАН ҲАҚАМЛИК
МУҲОКАМАСИГА ОИД ИШЛАРНИ КЎРИШНИНГ ЎЗИГА ХОС
ХУСУСИЯТЛАРИ***Толлибаева Малика Улмасжон қизи***Page No.: 143-149**

32

KELING QAROVSIZ HAYVONLARGA HAYOT BERAYLIK*A‘zamova Moxlaroy Bobir qizi.,**Raxmataliyev Zufarbek Zafarjon o‘g‘li***Page No.: 150-153**

33

**TA‘LIM SOHASI RIVOJLANISHIDA INNOVATSION
YONDASHUVLARNING O‘RNI***Tolipova Zebuniso Ulugbek qizi***Page No.: 154-157**

34

**FLORISTIC WORLD RELATED PHRASEOLOGICAL UNITS: BASIC
CONCEPTS***Mirzasobirov Muxriddin Adxamjon o‘g‘li.,**Nurmatova Munisxon Mashrabovna.,**Yusupova Sabohat A‘zamjonovna.***Page No.: 158-161**

35

EKOLOGIK TARBIYA BERISH UZLUKSIZLIGINI TA‘MINLASH*Ortiqova Dildora Begmirzayevna***Page No.: 162-169**

36

**FERMENTATIV KATALIZ VA UNING QISHLOQ XO‘JALIGIDAGI
AHAMIYATI***Sevinch Adahamjonova***Page No.: 170-174**

37

LINGUISTIC INNOVATIONS IN LYDIA DAVIS’S SHORT STORIES*Mirmuhsin Yuldashev Munavvarjon o‘g‘li***Page No.: 175-183**

38

**CHET TILLARINI O‘QITISHDA PEDAGOGIK MAHORAT
VA UNING AHAMIYATI***Saidnazarova Nodira Otaxon qizi***Page No.: 184-191**

39

**BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MATEMATIKA FANINI
O‘QITISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN
FOYDALANISH SAMARADORLIGI***Raximova Ra‘no Xayrullayevna***Page No.: 192-197**

40

YUNUS EMRE VA PANTEIZM*Quvatov Javohir Umar o‘g‘li., Jasur Sulaymonov Bahtiyor o‘g‘li***Page No.: 198-203**

41

BADIIY ADABIYOTDA MANQURT OBRAZI*Mirolimbek Xamidov., Robiyaxon Odiljonova***Page No.: 204-209**

42

ENERGIYA VA UNING TURLARI HAQIDA TUSHUNCHA*To‘rayev G‘aybullo Umurzoq o‘g‘li***Page No.: 210-213**

43

OTTO SIKLI VA UNI O‘QITISH METODIKASI*Abdullayev Boburjon Bahromjon o‘g‘li***Page No.: 214-219**

44

**O‘ZBEKISTON VA QIRG‘IZISTON MUNOSABATLARI TARIXINI
YORITISHDA “XALQ SO‘ZI” GAZETASI MUHIM MANBA
(1991-2022-yillar)***N.A. Subxonova., O. Klichev***Page No.: 220-225**

45

**BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MEHNAT TA‘LIMIDAN
AMALIY MASHG‘ULOTLAR***Baylepesova Gulmira***Page No.: 226-229**

46

CHET TILINI O‘QITISH METODLARI VA PRINSIPLARI.*Sultamuratova Nargiza***Page No.: 230-233**

47

CHIZIQLI ALGEBRA ELEMENTLARI*Uteyliyeva Zarafshan***Page No.: 234-237**

48

ЭФТАЛИЙЛАРДА ДАВЛАТ МАФКУРАСИ ВА ХУҚУҚ ТИЗИМИ*Камолов Жаҳонгир Мамасидиқович.,**Рахматова Малика Шерзодовна***Page No.: 238-242**

49

TURIZM TARAWLARINIŃ GEOGRAFIYALÍQ TIYKARLARI*Egamberdiev Farrux Baxtiyarovich.,**Eshiniyazov Berdiniyaz Ahsatbay uli.***Page No.: 243-246**

50

**TURIZMNIŃ RAWAJLANIWINDAĖI GEOGRAFIYALÍQ
KÓRSETKISHLER***Egamberdiev F.,**Eshiniyazov B.A.***Page No.: 247-250**

51

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ НЕФТЬ-ГАЗ ТАБИЙ
РЕСУРСЛАРИДАН КЕЛАЖАК ФОЙДАЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ***Искендеров Алишер Базарбаевич.,**Длимбетов Қуандық Жумағалиевич.***Page No.: 251-254**

52

**РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ ШАРОИТИДА АҲОЛИ БАНДЛИГИ,
ФАРОВОНЛИГИ ВА ТУРМУШ ДАРАЖАСИНИ ОШИРИШДА
ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАСИНИНГ АҲАМИЯТИ**

Холмуродов Отабек Нормаматович

Page No.: 255-259

53

**КОНСОЛИДАЦИЯЛАШГАН МОЛИЯВИЙ ҲИСОБОТ ВА УНИНГ
НАЗАРИЙ ЖИҲАТЛАРИ**

Холмуродов Отабек Нормаматович

Page No.: 260-264

54

THE WEDDING CEREMONY “GREETING” IN BUKHARA OASIS

*Kurbanova Manzila Bakievna.,
Orzieva Kamola Sayidmurodovna*

Page No.: 265-269

55

“QOBUSNOMA” ASARI NASHRLARIGA DOIR BA’ZI MULOHAZALAR

To‘xtayeva Sojida Murot qizi

Page No.: 270-273

56

**O‘SMIRLIK DAVRIDAGI BOLALARDA JINSIY TARBIYANING
PSIXOFIZIOLOGIK ASOSLARI**

Saidova Nargiza Ismatulla qizi

Page No.: 274-279

57

ROBOTOTEXNIK MEKANIZMLARNING MAXSUSLIKLARINI IZLASH

Abdullayev Sarvar Anvar o‘g‘li

Page No.: 280-283

58

ВОЗНИКНОВЕНИЕ ДРЕВНЕРУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Хасанова Дильдора Дилмуроджон қизи

Page No.: 284-288

59

TARBIYA VA UNING METODLARI

Tursunxo‘jayeva Sug‘diyona Talantbek qizi

Page No.: 289-296

60

KO‘KAT - SABZAVOTLAR TUZILISHI VA TURLARI*Qodirova Shahlo Ilhomjon qizi,
Ibragimov Odiljon Olimjonovich***Page No.: 297-303**

61

“YOSH” KONSEPTINING AKSIOLINGVISTIK TAHLILI*O‘tkirova Fotima Baxtiyor qizi***Page No.: 304-308**

62

JAMOAT XAVFSIZLIGINI TA‘MINLASHDA MILLIY GVARDIYANING O‘RNI*Xotamov Zoirjon Toxir o‘g‘li***Page No.: 309-313**

63

QALQONSIMON BEZ FA‘OLYATINING O‘ZGARISHI TUFAYLI KELIB CHIQUADIGAN DIFFUZ TOKSIK BUQOQ*Muxtorov Anvar Alisher o‘g‘li,
Ziyodullayeva Munisa Sobirjonovna***Page No.: 314-316**

64

OG‘IZ BO‘SHLIG‘I INFEKSIYALARI*Muxtorov Anvar Alisher o‘g‘li,
Ziyodullayeva Munisa Sobirjonovna***Page No.: 317-321**

65

ОНАЛАР ХАКИДА МАФТУНКОР АСАР*Тошпулатова Шахрибону Нодир кизи***Page No.: 322-324**

66

PRACTICAL DESCRIPTION OF THE IMPORTANT STAGES OF PERFORMING WORKS WRITTEN FOR THE “CHOIR” UNDER THE ACCOMPANIMENT OF A CONDUCTOR AND CONDUCTING WHILE LISTENING TO THE ACCOMPANIMENT PART.*Salimov Sherzod Shozargarovich.,
Normuminova Gulmira Komiljonovna***Page No.: 325-327**

67

RINOLALIYA NUTQ NUQSONI HAQIDA BILASIZMI?*Nizamova Malika Ravshan qizi***Page No.: 328-334**

68

TALABALARNING MUSTAQIL ISHI XUSUSIYATLARINI O‘RGANISH*D.A.Xalilov., G.M.Qurbonova***Page No.: 335-337**

69

AMPROVET-25 EYMERIOSTATI JO‘JALAR EYMERIOZIDA SAMARALI VOSITA*Po‘latova Navbahor Muhammad qizi.,**Xudjamshukurov A. N***Page No.: 338-342**

70

LITOSFERA. TUPROQ IFLOSLANISH MUAMMOLARI.*Sobirov Azamat Farxodjon o‘g‘li***Page No.: 343-345**

71

IJTIMOIIY HAYOTDA LIDER SHAXSINING PSIXOLOGIYASI*Murodova Maftuna Orif qizi***Page No.: 346-348**

72

INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH ASOSIDA TA‘LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO‘LLARI.*Xudaibergenova Dilnoza Ulug‘bek qizi***Page No.: 349-353**

73

LABORATORIYA TADQIQOTLARINING ZAMONAVIY NOMENKLATURASINI O‘RGANISH*Nishonov A.A.,**Nuriddinova N.F.***Page No.: 354-355**

74

ERKIN VOHIDOVNING 86 YILLIGIGA BAG‘ISHLOV*Boboxo‘jayeva Malika Nodir qizi***Page No.: 356-359**

75

**GISSEN SHAXS SO‘ROVNOMASINING PILOTAJ TAJRIBA-SINOV
BOSQICHIGA TAYYORLASH VA TADBIQ ETISH XUSUSIYATLARI***Rasulova Guliniso Anvar qizi***Page No.: 360-363**

76

**BOLALARDA QORINCHALAR ARO TO‘SIQ DEFEKTLARINING
D-EXOKG IMKONIYATLARI***Qahhorov Shavkat Ibrohim o‘g‘li.,
Norqobilov Shahobiddin Yo‘lchiyevich***Page No.: 364-368**

77

**JAMIYATDA PEDAGOGLARNING FAOLIYATIGA KREATIV
YONDASHUV***Gapparov Behzod Ne‘matillayevich.,
O‘rozmatov Eldor Suvonqul o‘g‘li***Page No.: 369-372**

78

LINGVISTIKADA TEONIMIYANING TADQIQI*Xolbekova Munisa Sobirovna***Page No.: 373-379**

79

РАЗВИТИЕ ТРАНСПЛАНТОЛОГИИ В УЗБЕКИСТАНЕ*Мелимуродова Маъсума Гиёсиддиновна,***Page No.: 380-382**

80

USMON AZIM IJODIDA TABIAT MAVZUSI VA UNING MAJOZIYLIGI*Boboxo‘jayeva Laziza Axtamovna***Page No.: 383-388**

81

**ОЧИСТКА ПРОМЫШЛЕННЫХ СТОЧНЫХ ВОД НА ОСНОВЕ
ДЕФЕКТАТА***Салиханова Дилноза Саидакбаровна.,**Азимова Дурдона Абдуллоевна***Page No.: 389-391**

82

THE IMPACT OF INVESTMENT MECHANISMS ON THE DEVELOPMENT OF ELECTRIC NETWORKS*Sobirov Muzaffar Azatovich***Page No.: 392-397**

83

TÓLEPBERGEN QAYIPBERGENOVTIŇ “TÚSINIKSIZLER” ROMANINDA NAQIL-MAQALLARDIŇ QOLLANILIW ÓZGESHELİKLERI*Kırkbaev Arıslanbay Sultanbay ulı***Page No.: 398-400**

84

FILTER MODELING METHODS AND STABLE AND UNSTABLE BEHAVIOR OF GROUNDWATER IN AQUIFERS*Sabirova Zebunisa Ozatovna***Page No.: 401-405**

85

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINI KATTALARGA HURMAT RUHIDA TARBIYALASH.*Isakova Gulbahor Kabiljonovna., Jo‘rayeva Oydinoy***Page No.: 406-408**

86

BIOLOGIYA DARSLARINI YANGI INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TASHKILLASHTIRISH VA UNING SAMARADORLIGI*U.B.Baxodirova., S.Navruzova***Page No.: 409-411**

87

ХОТИРА ВА ТАСАВВУРДАН ИШЛАШНИНГ ТАЛАБАЛАР ИЖОДКОРЛИК КЎНИКМАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ АҲАМИЯТИ*Султанов Хайтбой Эралиевич.,**Маърифхўжаева Нозима Комил қизи***Page No.: 412-420**

88

KOXLEAR IMPLANTLI BOLANING NUTQIY REABILITATSIYASI.*Gulshanoy Turg‘unova Sharifjon qizi***Page No.: 421-425**

89

ORGANIZMDA LIPIDLAR ALMASHINUVI*Mo‘ydinova Dilnoza.,**Hasanov G‘ayratjon Alisher o‘g‘li***Page No.: 426-429**

90

YUQORI MOLEKULYAR BIRIKMALAR VA ULARNING AXAMIYATI*Mo‘ydinova Dilnoza.,**Mamatboyev Akbarjon***Page No.: 430-433**

91

TURON TEATR TRUPPASINING HUQUQIY ASOSLARI*Tursunboyev Yahyobek Mahmudjon o‘g‘li***Page No.: 434-437**

92

UYG‘ONISH DAVRINING MUHANDISLARI*Olimov Kozimjon Komiljon o‘g‘li***Page No.: 438-443**

93

**O‘SIMLIKLARDA FOTOSINTEZ JARAYONIGA OID MASALALAR
YECHISH METODIKASI***Hasanova Asilaxon Mustaqim qizi***Page No.: 444-449**

94

TOLMOZOR BUVA YODGORLIGI*Abdullayev Zohidjon Tolibjon o‘g‘li***Page No.: 450-454**

95

**SHANXAY FORUMIDAN SHANXAY HAMKORLIK TASHKILOTINING
SHAKLLANISH JARAYONI VA ISTIQBOLI***Toshqulova Shahnoza Safarboy qizi***Page No.: 455-463**

96

**ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR G‘AZALLARINING
NASHRLARIGA DOIR MULOHAZALAR.***Shomurodova Dilshoda Ilyos qizi***Page No.: 464-467**

97

BUYRAK KASALLIKLARI VA ULARNING KELIB CHIQISH SABABLARI.*Rustamova Madina Rustam qizi., Islomov Ravshan Sherali o‘g‘li.,
Qo‘ziboyeva Aziza Ibrohim qizi***Page No.: 468-471**

98

«МИРҚОТУЛИ МАФОТИХ» АСАРИ ЭНГ МУКАММАЛИ ШАРХ*Маҳмудов Калимуллоҳ***Page No.: 472-474**

99

CHALLENGES IN BUILDING WRITTEN AND SPOKEN COMPARABLE CORPORA IN CORPUS LINGUISTICS*Turakulova Dilafruz Muxammadsoli qizi***Page No.: 475-479**

100

BOSHLANG‘ICH SINFI O‘QUVCHILARINI LUG‘AT BILAN ISHLASHGA O‘RGATISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH*Namozov Dilshod To‘lqinovich.,**Narzullayeva Zebo***Page No.: 480-483**

101

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA TARBIYA FANINI O‘QITISHNING DOLZARBLIGI*Mamadiyarova Mu‘tabar Zokirovna***Page No.: 484-486**

102

BOSHLANG‘ICH SINFI O‘QUVCHILARI NUTQINI O‘STIRISHDA XALQ OG‘ZAKI IJODIDAN FOYDALANISH*Shodmonova Zebiniso Bahriddinovna.,**Nurillayeva Mehri Maxamqulovna***Page No.: 487-489**

103

DRABBLLAR – KICHIK HAJMLI EPIK JANR*Kosimova Azizaxon***Page No.: 490-493**

104

**LABORATORIYA SHAROITIDA QON GURUHLARINI ANIQLASH
METODIKASI**

*Sharipova Dildora Rajabovna.,
Yuldasheva Malika Berdiyarovna*

Page No.: 494-497

105

ENGLISH AS AN INTERNATIONAL LANGUAGE AND ITS VARIETIES

Rahmonova Gulhayo Khalilovna

Page No.: 498-502

“Educational Research in Universal Sciences”

“INTERNATIONAL CONFERENCE ON INNOVATIVE DEVELOPMENT OF EDUCATION 2023/21”

www.erus.uz

Languages of publication: o‘zbek, english, русский, қазақ, тоҷик, қарақалпақ

**TASHKENT, UZBEKISTAN
2022/ JANUARY 2**